

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА

Марија М. Недељковић—Правдић

**ПРИМЕНА ИСКУСТАВА НОРМАЛИЗАЦИЈЕ
ОДНОСА „ДВЕ НЕМАЧКЕ” (1972) НА
КОРЕЈСКОМ ПОЛУОСТРВУ У
ПОСТХЛАДНОРАТОВСКОМ РАЗДОБЉУ**

докторска дисертација

Београд, 2024.

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА

Марија М. Недељковић—Правдић

**ПРИМЕНА ИСКУСТАВА НОРМАЛИЗАЦИЈЕ
ОДНОСА „ДВЕ НЕМАЧКЕ” (1972) НА
КОРЕЈСКОМ ПОЛУОСТРВУ У
ПОСТХЛАДНОРАТОВСКОМ РАЗДОБЉУ**

докторска дисертација

Београд, 2024.

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF POLITICAL SCIENCES

Marija M. Nedeljković–Pravdić

**THE USE OF “TWO GERMANIES” (1972)
NORMALIZATION OF RELATIONS
EXPERIENCE ON THE KOREAN PENINSULA
IN THE POST–COLD WAR ERA**

DOCTORAL DISSERTATION

Belgrade, 2024.

ПОДАЦИ О МЕНТОРУ И ЧЛАНОВИМА КОМИСИЈЕ

Ментор:

проф. др Драган Ђукановић, редовни професор Факултета политичких наука
Универзитета у Београду

Чланови комисије:

проф. др Драган Симић, редовни професор Факултета политичких наука
Универзитета у Београду

доц. др Милан Крстић, доцент, Факултет политичких наука Универзитета у Београду

др Михаило Вучић, виши научни сарадник, Институт за међународну политику и
привреду

Датум одбране:

ИЗРАЗИ ЗАХВАЛНОСТИ

Изразе захвалности посебно упућујем ментору, проф. др Драгану Ђукановићу, за стручну помоћ и усмерење током израде докторске дисертације, као и за све драгоцене сугестије. Велику захвалност за помоћ током израде ове докторске дисертације упућујем члановима Комисије.

Хвала свим професорима Факултета политичких наука. Била је част и привилегија учити од Вас. Посебно помињање и израз захвалности дугујем прерано преминулом проф. др Предрагу Симићу, који ме је заинтересовао за тему која је предмет моје докторске дисертације. Ауторка се захваљује Катарини Петровић, секретару за студије другог и трећег степена академских студија, на стрпљењу, разумевању, охрабрењу и човечности која је у данашњим временима ретка.

За велику подршку и драгоцене консултације и сугестије које су се одразиле и на садржај појединих делова дисертације велико хвала др Владимиру Трапари, изузетном младом научнику. Ауторка огромну захвалност дугује мр Ивану Бујошевићу на свим подстицајним расправама, конструктивним сугестијама и критикама које су увек биле упућене у правом тренутку. Хвала Иване, што си поред свега тога, нашао и довољно времена и стрпљења да лекторишеш докторску дисертацију.

Велико хвала др Сањи Сталетић која је увек имала разумевање за моје „учење“, која ме је свих ових година храбрила, подстицала, али и критиковала када себи дам превише на значају. Хвала мојој Милицы Мијаиловић, мојој сестри по срцу, што ме је увек подржавала у свим наумима, што ми је својим несебичним давањем себе показала да је право пријатељство највреднија ствар коју можемо имати. Хвала ти што те имам.

Захвалност дугујем својој породици, сестри Снежани, родитељима, Мили и Милошу, који су ме васпитали са снажним уверењем да је образовање једини пут ка успеху. Хвала Вам родитељи моји, на свим одрицањима како бих ја могла да „учим оно што желим“.

Напоследку, ништа од наведеног не би имало смисла да нисам имала љубав, подршку и разумевање свог супруга Ненада Правдића. Из тог разлога, дисертацију посвећујем њему, јер без њега не бих била то што јесам. Хвала ти што ми никада ниси дозволио да узлетим превише високо и допустим превласт гордости. Знам да си ти најпоноснији.

Пошто се пред Вама налази моја друга докторска дисертација, користим прилику да истакнем да још увек чврсто верујем да је знање једина имовина коју нам нико не може одузети и једина карта коју морамо имати у позоришту званом живот. Морам у то да верујем, ако не због себе, онда због будућих генерација.

Timeo hominem unius libri!

Ауторка

У Београду, мај 2024. године

ПОДАЦИ О ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

Наслов: „Примена искустава нормализације односа „две Немачке” (1972) на Корејском полуострву у постхладноратовском раздобљу”

Сажетак: Како потенцијалне последице оживљавања замрзнутог међукорејског конфликта превазилазе регионалне оквире, тако расте и значај одговора на питање о могућим правцима нормализације односа две корејске државе. Бројне аналогije и коначан позитиван исход, чине пожељним разматрање политике и праксе приближавања Западне и Источне Немачке.

Докторска дисертација је одговор на питање о разлозима изостанка резултата на плану решења корејског сукоба кроз детаљан приказ генезе настанка и битисања поделе посматраних држава, како у унутрашњем тако и у глобалном историјско–политичком контексту. У настојању да објаснимо спољнополитичко одлучивање користили смо полихеуристичку теорију, као најпогоднији модел за препознавање кључних актера и њихових интереса. Уз то, полихеуристичка теорија указује на слојевитост процеса доношења одлука и транзицију релативног значаја од субјективних до рационалних аргумената.

Ослањајући се на овај методолошки концепт, рад је доказао хипотезу:

Политике нормализације односа између две Кореје су биле неуспешне, за разлику од нове источне политике у случају две Немачке, због тога што нормализација односа две Кореје није била исплатива свим кључним актерима.

Потврђујући да перспектива политичке егзистенције доносиоца одлука има доминацију над рационалним факторима, а будући да је једна од страна у корејском конфликту репресивни, ауторитарни режим, базиран на концепту аутаркичности и неосетљив на унутрашње социоекономске прилике, у раду су образложене неоптимистичне прогнозе побољшања будућих односа две Кореје, у мери у којој је то независно од глобалних геополитичких догађаја.

Поред тога, дисертација је указала на често запостављен угао посматрања, а то су социо–културолошке разлике становника две Кореје, које су за потенцијало уједињење већи изазов од политичких разлика.

Кључне речи: Хладни рат, подела, нова источна политика, нормализација односа, Немачка, Кореја, северна политика, сунчана политика, полихеуристичка теорија, нуклеарно наоружање

Научна област: политичке науке

Ужа научна област: међународни односи

УДК број: 327.5:323.2(327.5/9:355.48/.49)

INFORMATION ON THE PHD THESIS

Title: “The Use of Normalization of Relations Experience between “Two Germanies” (1972) on the Korean Peninsula in the Post–Cold War Era”

Abstract: As the potential consequences of the revival of the frozen inter–Korean conflict go beyond the regional framework, so does the importance to answering the question about the possible directions of normalising relations between the two Korean states. Numerous analogies and the final positive outcome make it desirable to consider the policy and practice of rapprochement between West and East Germany.

The doctoral dissertation is an answer to the question about the reasons for the lack of results in terms of resolving the Korean conflict through a detailed presentation of the genesis and existence of the division in the observed states, both in the internal and in the global historical and political context. In an effort to explain foreign policy decision–making, we used poliheuristic theory, as the most suitable model for identifying key actors and their interests. In addition, the poliheuristic theory indicates the layering of the decision–making process and the transition of relative importance from subjective to rational arguments.

Relying on this methodological concept, the paper proved the hypothesis:

The policies of normalising relations between the two Koreas were unsuccessful, unlike the Neue Ostpolitik in the case of the two Germanys, because the normalisation of relations between the two Koreas was not profitable for all key actors.

Confirming that the perspective of decision makers political existence has dominance over rational factors, and since one of the actors in the Korean conflict is a repressive, authoritarian regime based on the concept of autarky and insensitive to internal socioeconomic conditions, the paper gives pessimistic outcomes for the improvement of future relations between the two Koreas, to the extent that it is independent of global geopolitical events.

In addition, the dissertation pointed to an often neglected point of view, namely the socio–cultural differences of the two Koreas inhabitants, which are a greater challenge for potential unification than political differences.

Key words: Cold War, division, Neue Ostpolitik, normalization of relations, Germany, Korea, Nordpolitik, Sunshine policy, Poliheuristic theory, nuclear weapons

Scientific field: Political science

Scientific subfield: International relations

UDC number: 327.5:323.2(327.5/9:355.48/.49)

САДРЖАЈ

УВОДНА РАЗМАТРАЊА	1
1. ПРЕДМЕТ И ЦИЉ ДИСЕРТАЦИЈЕ	3
1.1 Формулација проблема истраживања и истраживачког питања	3
1.2 Значај истраживања	7
1.3 Резултати претходних истраживања	8
1.4 Операционализација кључних појмова	10
1.5 Временско и просторно одређење предмета истраживања	12
1.6 Хипотезе	13
1.7 Методе које ће се у истраживању применити	14
1.7.1 <i>Извори</i>	14
1.7.2 <i>Методе</i>	16
1.8 Очекивани резултати и научни допринос	17
2. КРИТИЧКИ ПРЕГЛЕД ПОСТОЈЕЋЕ ЛИТЕРАТУРЕ О ПОЛИТИКАМА НОРМАЛИЗАЦИЈЕ ОДНОСА	18
2.1 Нова источна политика (<i>Neue Ostpolitik</i>)	18
2.2 Северна политика (<i>Nordpolitik</i>)	25
2.3 Сунчана политика (<i>Sunshine policy</i>)	29
2.4 Сличности и разлике између корејског и немачког случаја	32
3. МОДЕЛИ ПОЛИТИЧКОГ ОДЛУЧИВАЊА: ПОЛИХЕУРИСТИЧКА ТЕОРИЈА	35
3.1 Спољна политика и одлучивање	35
3.2 Место полихеуристичке теорије у когнитивно–рационалној дебати	38
3.2.1 <i>Модел политичког одлучивања</i>	40
3.3 Основни постулати полихеуристичке теорије	44
3.3.1 <i>Матрица одлуке</i>	47
3.4 Најзначајнији радови о примене полихеуристичке теорије	49
3.5 Слабости и ограничења полихеуристичке теорије	54
4. СТВАРАЊЕ УСЛОВА ЗА ПОЈАВУ НОВЕ ИСТОЧНЕ ПОЛИТИКЕ	58
4.1 Положај Немачке у периоду од Другог светског рата до Хладног рата	58
4.2 Оснивање и развој две немачке државе	69
4.3 Утицај друге Берлинске кризе на међународне и односе две немачке државе	83
4.4 Кључни принципи западне политике (<i>Westpolitik</i>) Конрада Аденауера	90
4.5 Развој политичког живота у послератној Немачкој	94
4.6 Формирање „Велике коалиције” (1966–1969)	102

5.	НОВА ИСТОЧНА ПОЛИТИКА (1969–1974)	105
5.1	Зачеци Нове источне политике (<i>Neue Ostpolitik</i>) током Западне политике (<i>Westpolitik</i>)	105
5.2	Долазак Вилија Бранта на власт (<i>Zwei Staaten, eine Nation</i>)	110
5.3	Споразум о ненасиљу (<i>Moscow Treaty</i>)	114
5.4	Варшавски споразум (<i>Warsaw Treaty</i>)	118
5.5	Споразум између четири окупационе силе (<i>Quadripartite Agreement</i>)	122
5.6	Основни споразум (<i>Grundlagenvertrag/The Basic Treaty</i>)	125
5.7	Побољшање односа САД и СССР (1969–1972)	130
5.8	Споразум са Чехословачком (<i>Prague agreement</i>)	133
5.9	Спровођење нове источне политике	135
6.	НЕУСПЕХ НОРМАЛИЗАЦИЈЕ ОДНОСА ДВЕ КОРЕЈЕ ТОКОМ ХЛАДНОГ РАТА	138
6.1	Настанак две корејске државе	138
6.2	Корејски рат (1950–1953)	144
6.3	Заједнички споразум (<i>North–South Joint Communique</i>)	150
6.4	Развој Северне и Јужне Кореје у хладноратовском периоду	154
6.4.1	<i>Развој политичког и економског система Јужне Кореје</i>	154
6.4.2	<i>Политички и економски развој Северне Кореје у хладноратовском периоду</i>	161
7.	СЕВЕРНА ПОЛИТИКА (1988–1993)	168
7.1	Почетак процеса демократизације у Јужној Кореји	168
7.2	XXIV Олимпијске игре у Сеулу	174
7.3	Спровођење северне политике (<i>Nordpolitik</i>)	176
7.3.1	<i>Појмовно одређење и циљеви северне политике</i>	176
7.3.2	<i>Успостављање дипломатских односа и чланство у УН</i>	179
7.3.3	<i>Споразум о помирењу, ненападању, размени и сарадњи (Agreement on Reconciliation, Non–aggression, Exchanges and Cooperation)</i>	182
7.3.4	<i>Споразум о одрицању од употребе нуклеарног наоружања (Joint Declaration of the Denuclearization of the Korean Peninsula)</i>	185
7.3.5	<i>Ток и окончање спровођења северне политике</i>	187
8.	СУНЧАНА ПОЛИТИКА (1998–2007)	190
8.1	Настанак и основни принципи сунчане политике (<i>Sunshine Policy</i>)	190
8.2	<i>Modus operandi</i> посредством Корејског самита	195
8.3	Проблем нуклеарног наоружања Северне Кореје	200
8.4	Улога кључних актера: <i>Six Party Talks</i>	203
8.5	Резултати спровођења сунчане политике	209
9.	ПРИКАЗ РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА И ДИСКУСИЈА	213

9.1	Поређење немачког и корејског случаја нормализације односа	213
9.2	Провера постављених хипотеза применом полихеуристичке теорије	220
9.2.1	<i>Методолошки постулати полихеуристичке теорије</i>	220
9.2.2	<i>Примена полихеуристичке теорије</i>	224
9.3	Могућности нормализације односа две Кореје у будућности	232
10.	ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА	238
	ЛИТЕРАТУРА	245
	Медијски извори, говори, текстови споразума и архиве докумената (по редоследу појављивања у тексту)	261
	ПРИЛОГ 1 – Заказивање интервјуа са директором Канцеларије немачке Фондације „Fridrih Ebert” у Београду (Dr. Michael Ehrke, Friedrich Ebert Stiftung)	265
	ПРИЛОГ 2 – Консултације са једним од оснивача полихеуристичке теорије проф. Алексом Минцом (prof. Alex Mintz) око примене теорије у докторској дисертацији	267
	БИОГРАФИЈА АУТОРКЕ	271
	Изјава о ауторству	
	Изјава о истовестности штампане и електронске верзије докторског рада	
	Изјава о коришћењу	

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Докторска дисертација је подељена на десет поглавља. У првом, уводном поглављу докторске дисертације смо сажето изнели елементе пројекта и хипотезе истраживања, чиме смо указали на потребу да неуспех нормализације односа две Кореје буде разматран са аспекта недовољне исплативости кључним актерима.

У другом поглављу бавили смо се критичким прегледом постојеће литературе о политикама нормализације односа, и то у случају Западне Немачке – нове источне политике и у случају Јужне Кореје – северне политике и политике сунца, али и прегледом литературе која се бави поређењем Немачке и Кореје. Историјска емпиријска истраживања совјетске зоне окупације доживела су процват током деведесетих година прошлог века, за разлику од истраживања западних окупационих зона, која су била предмет емпиријских истраживања знатно раније. Ауторка се посебно осврнула на литературу која дефинише појам нормализације односа, како бисмо дали сопствену дефиницију овог појама, као и показатеља његовог неуспеха у случају две Кореје.

У трећем поглављу докторске дисертације сумирали смо основне теоријске поставке и резултате у домену полихеуристичке теорије, као једног од модела политичког одлучивања, али смо одредили и место полихеуристичке теорије у постојећој рационално–когнитивној дебати уз приказ најзначајнијих теоријских модела одлучивања. Досадашњи допринос полихеуристичке теорије испитивању процеса доношења одлука „мерили” смо прегледом најзначајнијих радова из ове области и могућностима примене у различитим контекстима међународних односа и унутрашње политике. На крају смо идентификовали основне слабости овог модела и могућности за њихово превазилажење.

У четвртом поглављу докторске дисертације настојали смо да хронолошки опишемо генезу тзв. немачког питања, или како га поједини аутори називају „немачког проблема”, који је представљао срж будуће идеолошке конфронтације бивших ратних савезника од завршетка Другог светског рата и оснивања две немачке државе до краја шездесетих година прошлог века. Почетак Хладног рата, односно стварање блоковске поделе утицало је, не само на стварање две политичке, економске и културне идеологије на међународном плану, већ и на друштвено–политички развој Немачке. Током педесетих година створена је основа и политички консензус за будуће решење немачког питања посредством чланства у Атлантском савезу и европских интеграција. Истовремено, Западна Немачка је остала затворена у политичком и идеолошком сукобу са СССР–ом и Источном Немачком. Формирањем тзв. Велике коалиције, у којој Вили Брант постаје министар спољних послова и вицеканцелар, долази до промене политичког усмерења у Савезној Републици Немачкој и побољшању односа са Истоком, иако није развијен кохерентан одговор на изазове променљивог домаћег и међународног окружења. У стручној литератури се наводи да Брантова *Нова источна политика* од овог тренутка “креће да се спроводи и преузима међународну иницијативу”.

У петом поглављу смо анализирали ток спровођења нове источне политике, односно садржај и важност споразума који су потписани између Западне Немачке и земаља Источне Европе од 1970. до 1973. године. Нова источна политика значила је прекид са двадесетогодишњим одбијањем Западне Немачке да пружи било какву врсту званичног признања Источне Немачке и прихватање послератних граница. Чињеница да је Западна Немачка прихватила да поновно уједињење две Немачке није практична политика у догледној будућности омогућило је влади Источне Немачке да либерализује контакте између две државе и тако ојача осећај заједничке припадности једној нацији. У овом поглављу смо анализирали побољшање односа суперсила и утицај детанта на нормализацију односа две Немачке, али се нисмо бавили тиме да ли је и у коликој мери нормализација односа две Немачке утицала на касније уједињење.

Шесто поглавље се бавило историјском перспективом поделе и настанка две Кореје, као и покушајима нормализације односа две Кореје након Корејског рата и током читавог хладноратовског периода. Акценат је био на приказу политичког и економског развоја две корејске државе у хладноратовском периоду, као и на утицају кључних актера на процес нормализације односа две Кореје и на анализу њихових спољних политика по питању уједињења две Кореје.

У седмом поглављу смо анализирати положај две Кореје у постхладноратовском периоду. Упоредо са детантом великих сила долази и до промене у међукорејским односима покретањем северне политике. Анализом унутрашњег и спољнополитичког окружења Јужне Кореје испитивали смо дубље мотиве покретања политике нормализације односа са Северном Корејом. Долазимо до закључка да је главни циљ северне политике био нормализација односа Јужне Кореје са државама чланицама комунистичког блока, док се Северна Кореја услед нерешене безбедносне дилеме и економске изолације окренула је ка нуклеарном наоружању.

Осмо поглавље се бави анализом основних мотива и принципе покретања сунчане политике у периоду од 1998. до 2007. године. Јужна Кореја почиње са применом потпуно новог приступа међукорејским односима, где је приоритет дат економској сарадњи и помирењу, а решење политичких питања остављено је за касније. Иако је дошло до значајног напретка у међукорејским односима, развој нуклеарног наоружања Северне Кореје се сматра главним узроком стагнације спровођења сунчане политике. Ово поглавље ће настојати да анализом спољних политика кључних актера током преговора (Six Party Talks) о смиривању тензија на Корејском полуострву пружи одговор на питање због чега није дошло до нормализације односа две Кореје и поред искрене жеље иницијатора ове политике.

У деветом и десетом поглављу су представљена нова сазнања до којих се дошло путем нашег истраживања. Извођење закључака је спроведено у складу са теоријском поставком полихеуристичке теорије и описаним моделима разматрања процеса нормализације односа.

На крају је обухваћен и списак литературе која је коришћена приликом израде ове докторске дисертације, односно наведени су сви радови који су у дисертацији експлицитно наведени, као и они радови на које се ауторка позива.

1. ПРЕДМЕТ И ЦИЉ ДИСЕРТАЦИЈЕ¹

1.1 Формулација проблема истраживања и истраживачког питања

Сукоб на релацији Исток–Запад довео је до вештачке поделе етнички истог народа у три државе: Немачкој, Кореји и Вијетнаму. Немачка се ујединила мирним путем након завршетка Хладног рата, Вијетнам се ујединио силом током Хладног рата, а две Кореје су до данас остале „наслеђе” Хладног рата. У случају Кореје, ове две државе не само да се нису ујединиле, већ нису ни нормализовале односе, иако је било више покушаја да до нормализације односа дође. Уједињење насилним путем у случају две Кореје није могуће, пре свега због нуклеарног наоружања Демократске Народне Републике Кореје (Северна Кореја), па је сходно томе Влада Републике Кореје (Јужна Кореја) проценила да би нова источна политика (*Neue Ostpolitik*, 1969–1974)², коју је водила Савезна Република Немачка (Западна Немачка) и која је довела до нормализације односа између две Немачке требало да послужи као путоказ за превазилажење постојеће поделе на Корејском полуострву (Недељковић–Правдић 2013: 49–68).

Суштина нове источне политике огледала се у нормализацији односа Западне Немачке са СССР–ом, а самим тим и са државама Источног блока, пре свега са Источном Немачком. Почетак примене политике „отварање према истоку” најавио је њен креатор Вили Брант (*Willy Brandt*) речима „наша спољна политика према Источној Европи са бави двома блиско повезаним областима: Совјетским Савезом и европским државама на истоку и југоистоку Немачке које су повезане са Совјетским Савезом. А трећа област која је нераскидиво повезана са овом источно европском политиком је други део Немачке. Међутим, режим Источне Немачке је у потпуности повезан са групом држава на челу са Совјетским Савезом, тако да би била нереална било каква источно–европска политика која не би узимала у обзир немачки проблем” (Brandt 1968: 476).³

У складу са наведеним, Јужна Кореја по угледу на Западну Немачку одређује и осмишљава сопствену варијанту нове источне политике ка Северној Кореји, симболичног назива „северна политика” (*Nordpolitik*, 1988–1993), коју је касније наследила тзв. „сунчана политика” (*Sunshine policy*, 1998–2007). Упркос овим покушајима, до нормализације односа између две Кореје није дошло, већ је дошло до оштрије поделе на полуострву (Недељковић–Правдић 2013: 49–68).

Постоје значајне разлике између две Немачке у време Хладног рата и две Кореје у постхладноратовском периоду, које судећи по доступној литератури доводе у питање смисао поређења: биполарни свет насупротив мултиполарном, већа слобода Северне Кореје у вођењу спољне политике за разлику од Источне Немачке, проблем нуклеарног наоружања Северне Кореје и различити комунистички режими у Источној Немачкој и Северној Кореји. Таква тумачења доводе до закључка да није реално очекивати нормализацију односа две Кореје у догледно време. Међутим, модел нормализације односа две Немачке је пример нормализације односа без међусобног признања независности. Дакле, иако се могућност примене немачког модела нормализације односа оспорава из напред наведених разлога, сам модел није могуће у потпуности одбацити, јер су теме корејског дијалога посредством северне политике и политике сунца сличне темама

¹ Ауторка напомиње да је за писање овог поглавља докторске дисертације користила делове свог предлога теме докторске дисертације, као и нека од закључних разматрања објављених у часопису Међународна политика (детаљније видети: Марија, Недељковић–Правдић. „Нова источна политика Савезне Републике Немачке као модел за решавање сукоба”, *Међународна политика*, 1150, (2013): 49–68.

² Ауторка ће у даљем тексту користити назив Нова источна политика (*Neue Ostpolitik*) да означи преокрет спољне политике Западне Немачке који постаје могућ са доласком социјално–либералне коалиције Вилија Бранта (Канцелар Савезне Републике Немачке у периоду од 1969. до 1974. године) на власт.

³ Willy, Brandt. "German Policy toward the East", *Foreign Affairs*, Vol. 46, No. 3. (1968): 476. (Превод МНП).

које су чиниле суштину договора две Немачке. Ауторка ће у складу са наведеним настојати да уочи сличности и разлике између политика нормализације односа у случају две Немачке и две Кореје (Недељковић–Правдић 2013: 49–68).

Производ Хладног рата била је подела поражене немачке државе у две државе по угледу на своје окупационе силе и њихове политичке идеологије. Разматрајући спољну политику Западне Немачке у послератном периоду, како у односу према Источној Немачкој, тако и према послератној Европи можемо уочити две фазе (Миленковић 2010; Недељковић–Правдић 2013; Gaddis 1987; 1993; 2005). Прва фаза обухвата временски период од 1949–1969, а друга од 1969–1974. године.

Прву фазу најбоље можемо описати као период који одликује „политика моћи” (*strength policy*) и ревизионизам, односно неприхватање поделе државе и постојећих граница (Потсдамски Уговор из 1945. године), успостављање војне и привредне сарадње са Западом и настојање да се спречи међународно признање Источне Немачке применом Халштајнове (*Hallstein*) доктрине (Stent 1998; Niedhart 2003a; Banchoff 1999; Gül 2003; Недељковић–Правдић 2013: 49–68).

Друга фаза траје од 1969. до 1974. године. У овој фази међународних односа, велике силе су прихватиле *status quo* у Европи, а самим тим и поделу Немачке. Заокрет у курсу спољне политике Западне Немачке настаје са доласком социјално–либералне коалиције Вилија Бранта на власт. Нова источна политика је процес признавања послератне реалности у Европи кроз признање постојећих граница, одустајања од Халштајнове доктрине и приближавања две Немачке путем сарадње. Овој политици посебно је погодовала фаза детанта у односима САД и СССР–а у периоду од 1969–1972. године (Armstrong 1993; Недељковић–Правдић 2013: 49–68). У овом периоду Западна Немачка је потписала бројне споразуме са земљама Источног блока, укључујући и Источну Немачку, добила безбедносне гаранције од окупационих сила и СССР–а.

Нормализација односа две Немачке постепено градила. У првој фази спољна политика Западне Немачке била је усмерена ка западним интеграцијама у складу са геополитиком Хладног рата. Нормализација односа две Немачке у овом периоду није била могућа из више разлога, од којих се као најважнији истичу политика изолације према Источној Немачкој и оштра блоковска подела. У другој фази Западна Немачка обезбеђује безбедносне гаранције, признаје послератне границе, остварује сарадњу са Источном Немачком у различитим областима и ствара стабилни дипломатски систем како са Источном Немачком, СССР–ом, тако и са осталим државама чланицама Варшавског пакта (Niedhart 2003b). Долазимо до закључка да је у овом периоду нормализација односа две Немачке одговарала свим кључним актерима, пре свега услед озбиљних безбедносних изазова крајем шездесетих година⁴ (Недељковић–Правдић 2013: 49–68).

Немачка није била једина подељена држава у то време. Све до 1945. године, Кореја је била део Јапанске империје. Иако се очекивало да ће после пораза Јапана у рату, корејски народ бити ослобођен, дошло је до поделе Кореје, а 1950. године и до сукоба познатог под називом Корејски рат. Примирје које је потписано 1953. године да значи прекид непријатељстава на Корејском полуострву представља сигурно светски рекорд за најдужи такав акт у историји светских сукоба. Непосредно пре завршетка Хладног рата, а на основу постављених основа осамдесетих година Јужна Кореја, по угледу на Западну Немачку, одређује своју политику према Северној Кореји, која је изгубила пуну подршку Кине и СССР–а, симболичног назива *северна политика*. Ова политика почиње да се спроводи за време првог демократски изабраног председника Јужне Кореје Ро Тае Вуа (*Roh Tae Woo*, 1988–1993) (Kleiner 2001; Kim 2010; Недељковић–Правдић 2013: 49–68).⁵

Северна политика је званично покренута и најављена током XXIV Олимпијских игара које су одржане 1988. године у Сеулу. Иако је Северна Кореја бојкотовала

⁴ Детаљније о процесу помирења видети: Louis, Kriesberg. "Comparing reconciliation actions within and between countries." *From conflict resolution to reconciliation* (2004): 81–110.

⁵ Ауторка наглашава да се у неким изворима име председника Roh Tae Woo изговара као Но Теву.

Олимпијске игре, остале комунистичке земље, укључујући и СССР нису. Олимпијске игре су се показале као одлична прилика за Јужну Кореју да побољша односе са СССР, Кином и земљама Источне Европе, па се ова политика одређује као политика нормализације односа са Северном Корејом, СССР, земљама Источне Европе и Монголијом (Manheim 1990; Round 1994). Самим тим, отварају се и могућности за преговоре на вишем нивоу између две Кореје. Две Кореје потписале су Споразум о помирењу, ненападању, размени и сарадњи (*Agreement on Reconciliation, Non-aggression, Exchanges, and Cooperation*) 13. децембра 1991. године (Недељковић–Правдић 2013: 49–68).

Овај споразум је познат и под називом Основни споразум (Basic Agreement). Као и у случају Основног споразума који су закључиле две Немачке и овај споразум је детаљније дефинисао односе између две Кореје као „посебне унутрашње односе”, где су се обе стране обавезале да се неће мешати у унутрашње послове друге стране, да ће доћи до међусобног признања и поштовања различитих система, економске и културне сарадње (Harrison 1991; Sanford 1993; Eberstadt 1999). Уследило је и потписивање многих других споразума: Споразум о одрицању од употребе нуклеарног оружја (*Joint Declaration of the Denuclearization of the Korean Peninsula*, 1992), Споразум о одржавању самита (*The agreement to hold an inter-Korean summit*, 1994), Споразум о уједињењу ради стварања Корејске националне заједнице (*The Unification Formula for the Creation of a Korean National Community*, 1994).

Са друге стране дубљи интерес ове политике Јужне Кореје био је успостављање дипломатских односа путем економске сарадње са комунистичким државама, што би непосредно довело и до утицаја ових земаља у правцу нормализације односа две Кореје. Економска и трговинска сарадња са Јужном Корејом биле су од великог значаја свим земљама комунистичког блока, па је у складу са тим уследило и успостављање дипломатских односа са том земљом. Јужна Кореја је примењујући своју северну политику веома рано постигла успех, успостављањем дипломатских односа са СССР (1990) и Кином (1992), европским и афричким земљама. Јужна и Северна Кореја постају чланице Уједињених нација 1991. године. Северна Кореја, иако призната од неких земаља Западног блока, запала је у економску изолацију и није успела да побољша своје дипломатске односе са главним актерима (Јапан, Кина и САД) (McCann 1997; Shipping 1999; Kleiner 2001; Недељковић–Правдић 2013: 49–68).

Северна Кореја се „гурнута” у изолацију окренула ка нуклеарном наоружању, пре свега због немогућности успостављања дипломатских односа са САД. Током 1993. године Северна Кореја користи као предност опасност од нуклеарног наоружања, ради стицања економске користи и безбедности, прети повлачењем из Споразума о неширењу нуклеарног наоружања што доводи и до економских санкција 1994. године (Jungsup 2007; Јоо 2006; Недељковић–Правдић 2013: 49–68).

Северну политику је наследила тзв. политика сунца за време администрације Ким Дае–Џунг–а (*Kim Dae-Jung*), који је током свог инаугуралног обраћања поставио три основна принципа ове политике: побољшање размене и сарадње између две Кореје враћањем на снагу споразума из 1991. године, напуштање идеје о уједињењу припајањем Северне Кореје и одрицање од свих других мера које би представљале претњу Северној Кореји, принцип да се неће толерисати војне или оружане провокације од стране Северне Кореје. Ова политика признаје, за разлику од северне политике, важност сарадње са главним актерима у региону у процесу нормализације односа са Северном Корејом. Спроводио се путем практичних корака пре свега у улози посредника приликом успостављања дипломатских односа Северне Кореје са Јапаном и САД, као и пружањем подршке економском развоју Северне Кореје (Hoare 2008; Armstrong 2005; Key–young 2006; Недељковић–Правдић 2013: 49–68).

Постојећа клима неповерења између две Кореје довела је до нове нуклеарне кризе. Одржавају се разговори на високом нивоу између САД и Јужне Кореје, као и разговори између САД, Северне и Јужне Кореје, Јапана, Кине и Русије (*Six Party Talks*, 2003. године),

што је водило ка смиривању тензија. Као највећи допринос ове политике у стручној литератури се посебно истиче постизање *modus operandi* између две Кореје посредством Корејских самита који су одржани 2000. и 2007. године. Међутим, услед подземних нуклеарних проба које изводи Северна Кореја, Јужна Кореја се 2009. године придружује иницијативи за ширење безбедности, док истовремено Уједињене нације продужавају санкције Северној Кореји. У новембру 2010. године, јужнокорејско Министарство за уједињење званично је прогласило политику сунца неуспехом, чиме је она приведена крају. У мају 2017. Мун Џае Ин (Moon Jae-in) је изабран за Председника Јужне Кореје, када је и обећао да ће наставити политику сунца. Као признање покушаја председника Мун-а да поново покрене ангажман са Северном Корејом и сарађује са Вашингтоном, Мунов повратак политици сунца се често назива „политиком месечевих зрака”⁶ (Kim 2007; Недељковић–Правдић 2013: 49–68).

Наше главно истраживачко питање је: *Зашто северна политика (Nordpolitik, 1988–1993) и политика сунца (Sunshine policy, 1998–2010) за разлику од нове источне политике (Neue Ostpolitik, 1969–1974) нису довеле до нормализације односа две Кореје?* У складу са главним истраживачким питањем, намећу се разлике и сличности између контекста немачког и корејског случаја, па је неопходно прво одговорити на следећа потпитања: *Како је дошло до нормализације односа Западне и Источне Немачке, без уплива у то да ли је и на који начин нова источна политика касније утицала на уједињење две Немачке?* У вези са тим потпитањем намеће се анализа утицаја како спољашњих, тако и унутрашњих чинилаца (детанта великих сила (1969–1972), смена власти у Западној Немачкој и сл.).

На основу тог потпитања логично се намеће следеће питање: *Зашто онда по завршетку Хладног рата током спровођења северне политике није дошло до нормализације односа две Кореје и да ли је оправдано да се у стручној литератури разлози за неуспех углавном траже у нуклеарним амбицијама Северне Кореје?* То нас води и до следећег потпитања: *Да ли је до нормализације односа две Кореје за време спровођења политике сунца могло доћи да је постојала већа ангажованост спољашњих субјеката који су допринели подели?*

⁶ Прави се паралела са називом политике тзв. „*Moonshine policy*” са именом јужнокорејског председника Мун (енг. Moon), што на енглеском језику значи месец.

1.2 Значај истраживања

Друштвени значај овог истраживачког проблема произилази из значаја решења корејског питања, које представља како главну безбедносну претњу, тако и главну препреку регионалној интеграцији у Североисточној Азији. Подела корејског народа, а касније и Корејски рат допринели су томе да стабилни мир на Корејском полуострву није успостављен. Сваки покушај САД да војно неутралише нуклеарну претњу носи са собом и велики безбедносни ризик. Стога сматрамо да је од великог *научног значаја* проналажење узрока неуспеха нормализације односа између две Кореје, како би се на основу постојећих сазнања одређивале будуће смернице у решавању сложене ситуације на Корејском полуострву.

Научни значај ове теме огледа се и увидом и критичким прегледом постојеће литературе о теоријским објашњењима политика нормализације односа које су водиле Западна Немачка и Јужна Кореја.

Реалистичка школа мишљења је била доминантна у објашњавању политике коју је водила Западна Немачка у периоду од 1949–1969. године (политика моћи, ревизионизам, Халштајнова доктрина, политика изолације према Источној Немачкој), док су нову источну политику реалисти видели као процес који је условљен променама међународних односа моћи (Kleuters 2009; Kleuters 2012).

Доминантан приступ у проучавању нове источне политике је социјални конструктивизам. Конструктивисти полазе од тога да се спољна политика држава може објаснити путем идентитета и правила. Спољна политика Западне Немачке била је вођена нормама (помирење, савези, промена путем приближавања, сарадња). Конструктивисти такође наводе да промене у спољној политици настају са променама у визији владајуће елите или са променом владајуће партије (Kleuters 2009; Kleuters 2012).

Иако је социјални конструктивизам доста успешан у објашњавању нове источне политике, не можемо га користити да би на одговарајући начин објаснили неуспех нормализације односа две Кореје. Неуспех нормализације односа две Кореје се углавном објашњава са аспекта реализма, као покушај Северне Кореје да наметне хегемонију Јужној Кореји користећи своје нуклеарно наоружање, али до тога не долази због тога што је Јужна Кореја довољно економски и политички јака да сачува своју независност. Либерално објашњење неуспеха нормализације односа две Кореје било би у постојању различитих политичких и економских система (Недељковић–Правдић 2013: 49–68).

Из изложеног се јасно види да наведени приступи предност дају само неким чиниоцима наспрам других, док различитост случајева Кореје и Немачке захтева да се сви чиниоци узму у обзир. Сходно томе, определили смо се за полихеуристичку теорију као теорију политичког одлучивања, за коју сматрамо да може да нам понуди адекватан одговор на постављена питања и обухватније приступи проблему.⁷ Неопходно је узети у обзир различите међусобно повезане факторе, како на домаћем, тако и на међународном плану којима су се кључни актери руководили при одлучивању о покретању нормализације односа.

⁷ Детаљније о теоријском оквиру истраживања видети у III поглављу докторске дисертације.

1.3 Резултати претходних истраживања

Као што смо претходно напоменули литература која се бави поређењем Немачке и Кореје са аспекта нормализације односа веома је оскудна. Такво стање је и разумљиво, имајући у виду чињеницу да су први озбиљнији покушаји нормализације односа између две Кореје уследили по завршетку Хладног рата, а да се политика нормализације односа две Немачке спроводила у поодмаклом периоду хладноратовске борбе. Стога се и слажемо са мишљењем да је и у случају Немачке током Хладног рата и у случају Кореје у постхладноратовском периоду ниво постојеће напетости онемогућавао нормализацију односа, али да компаративна анализа може пружити, без обзира на сва ограничења, хеуристичку вредност (Møller 1998).

Код нас нису спроведена истраживања на ову тему са овако одређеним предметом истраживања. Модел „две Немачке” код нас је проучаван из контекста његове примене на косовски случај⁸ или као модел за решавање сукоба. У том смислу поменули бисмо радове Ненада Миленковића,⁹ Марије Недељковић–Правдић¹⁰ и Младена Тишме.¹¹

Литература која се бави поређењем Немачке и Кореје је углавном усмерена на период после уједињења две Немачке и могућу примену на корејски случај.¹² Аутори траже одговор на питање: *Да ли Јужна Кореја искрено жели уједињење у мери у којој је желела Западна Немачка?* Није ту проблем само економске природе, већ се као далеко дубљи проблем намеће нуклеарно наоружање. *Да ли Јужна Кореја сме да преузме на себе одлуку на коју би наишла уједињењем – дилему да ли да се одрекне (сада заједничког) нуклеарног оружја, или га сачува као средство одвраћања од неке потенцијалне агресије у будућности?*¹³

Дакле, иако у оба случаја говоримо о подељеној нацији, разлози поделе нису исти. Немачка и Кореја су биле свесне међународног утицаја на њихов национални проблем. Основна разлика између ова два случаја је у приступу проблему поделе, где је Немачка приступила његовом решавању на далеко практичнији и хуманији начин (Mosher 1992: 79).

На политичком нивоу, примарни циљ нове источне политике (реторички) није било уједињење две Немачке путем нормализације односа са великим силама, што не можемо тврдити у случају северне политике, тако да, иако је Јужна Кореја успела да успостави дипломатске односе са земљама комунистичког блока, због разлике у приступу у односу на немачки случај, ова земља није успела да створи основе на којима би дошло и до

⁸ Предлог да се модел две Немачке може применити на косовски случај предложио је и Михаел Ерке, директор Канцеларије немачке Фондације „Fridrih Ebert” у Београду (Интервју, април 2013. године). Видети: ПРИЛОГ 1 – Заказивање интервјуа са директором Канцеларије немачке Фондације „Fridrih Ebert” у Београду (Dr. Michael Ehrke, Friedrich Ebert Stiftung).

⁹ Детаљније видети: Ненад, Миленковић. „Асиметрично поређење као путоказ: Србија и Косово као две Немачке”. *Изазови европских интеграција* 10. (2010): 71–84.

¹⁰ Детаљније видети: Марија, Недељковић–Правдић. „Нова источна политика Савезне Републике Немачке као модел за решавање сукоба”. *Међународна политика*. Београд: Институт за међународну политику и привреду, 1150, (2013): 49–68.

¹¹ Младен Р. Тишма. „Међусобни односи две Немачке у светлу основног уговора из 1972. године и упоредна пракса.” *Војно дело* 69.1 (2017): 465–476.

¹² Критички преглед литературе дат је у II поглављу докторске дисертације. Детаљније о могућностима примене немачког модела видети: Kang, Suk Rhee. "Korea's Unification: The Applicability of the German Experience", *Asian Survey*, Vol. 33, No. 4, (1993): 360–375.

Judith Becker, *Lessons from German Unification for the Korean Peninsula*, GRIN Verlag, Munich, 2008.

William I. Zartman (eds.), *Preventive negotiation: avoiding conflict escalation*, Rowman & Littlefield Publishers, Inc., Lanham, 2001.

¹³ Детаљније видети: Han, Sang-Jin. "Divided Nation, Unification and Transitional Justice: Why do we need a Communicative Approach?", (2015): 1–15, доступно преко: http://www.spa.ndhu.edu.tw/ezfiles/45/1045/img/1164/1_why_do_we_need_Divided_Nations_and_Transitional_Justice_.pdf (Датум приступа: 15.02.2016. године).

нормализације односа две Кореје. Геополитика Хладног рата се такође сматра кључним фактором који разликује немачки од корејског случаја, као и политика континуитета у немачком случају. Нову источну политику су наставили да спроводе и Брантови наследници. Смањење безбедносних претњи путем побољшања државне легитимности и суверенитета подразумевало је, са друге стране и истовремени негативни ефекат продубљивања поделе на Корејском полуострву (Kim 2010: 83–85). У случају Немачке, треба истаћи и да нова источна политика никада није хтела да, за разлику од политика нормализација односа у корејском случају, један систем замени другим (Key–young Son 2006: 40–41).

Северна Кореја је тврдила да је самоодржив систем (енг. *Juche*) (Lee 2003). Оваква тврдња (и каснија политика) се намеће као битна за паралелу са Немачком. Док су у случају две Немачке односи били нормализовани током седамдесетих година, па се само чекало да се СССР повуче, како би дошло до уједињења, у Кореји то није био случај. Из тога можемо даље закључити да севернокорејски режим ипак има нешто аутохтоно, дакле да постоје и неки чиниоци који нису наметнути од стране спољашњих фактора, а који се морају узети у обзир приликом разматрања проблема нормализације односа две Кореје, који није само наметнут споља, већ је и последица Корејског рата.

1.4 Операционализација кључних појмова

Ауторка полази од поставке да поменуте разлике у контексту између немачког и корејског случаја треба да буду разматране на основу перцепције кључних актера, односно начина на који га политички одлучиоци виде и на основу тог виђења доносе одлуке, што представља и предмет нашег истраживања. Суштина нове источне политике огледала се у нормализацији односа са СССР–ом, а самим тим и са државама Источног блока, пре свега са Источном Немачком. У складу са тим, неопходно је да операционализујемо кључни појам *нормализација односа* и да одредимо шта ћемо узимати као доказ да су две земље нормализовале или нису нормализовале међусобне односе.

У оквирима међународног права нормализација односа две државе се углавном дефинише путем формалног признања и успостављања дипломатских односа (Armstrong 1993). Међутим, ми ћемо овде отићи корак даље, ослањајући се на немачку праксу, где је званичној нормализацији односа предходио тзв. Споразум о преласку (*Pass agreement*, 1963), упоредо са успостављањем сарадње у области транспортних и телефонских услуга, као и културне и комерцијалне сарадње. Томе треба додати и предуслове попут стварања климе поверења (нпр. новац добродошлице који је давала Влада Западне Немачке), постојање јаке политичке воље за нормализацијом односа, заједнички интерес, стабилност региона, док је на међународном плану постојала сагласност свих кључних актера да до нормализације односа две Немачке дође.

У случају Кореје видимо да је северна политика као главни циљ поставила признање Јужне Кореје од стране земаља комунистичког блока, надајући се да ће тиме индиректно, путем успостављене дипломатске мреже са кључним актерима нормализовати односе и са Северном Корејом. Политика сунца је показала већу посвећеност Јужне Кореје ка питању нормализације односа, али постојећа клима неповерења, као и недовољна посвећеност САД решавању корејског питања и проблему нуклеарног наоружања нису довеле до нормализације односа две Кореје. Дакле, нормализација односа народа вештачки одвојеног под утицајем спољашњих фактора подразумева пре званичног успостављања дипломатских односа прихватање постојеће поделе путем прихватања постојећих граница, отклањање безбедносних претњи, стварање стабилне дипломатске мреже са кључним актерима, сагласност кључних актера да до нормализације односа дође, стварање климе поверења и сарадње у свим областима, пре свега економије и трговине.¹⁴

За потребе нашег истраживања користићемо полихеуристичку теорију, која премोшћује јаз између когнитивних и теорија рационалног одлучивања и која се може применити како на индивидуалне одлуке, тако и на групне одлуке, секвенцијалне одлуке и одлуке у стратешким поставкама. Пошто смо дефинисали шта узимамо у обзир приликом разматрања да ли су две државе нормализовале односе, полихеуристичком теоријом бисмо објаснили каквим су се смерницама водили креатори политика нормализације односа, односно дата теорија може на адекватан начин да послужи за анализу одлучивања

¹⁴ Детаљније о појму нормализације односа видети: Драгутин, Ненезић. *Један поглед на појам нормализације у међународном праву*, доступно преко: <https://normalizacija.rs/jedan-pogled-na-pojam-normalizacije-u-medjunarodnom-pravu/> (Датум приступа: 21.02.2022.).

Драган, Ђукановић. „Односи између власти у Београду и Приштини: од техничког до политичког дијалога”. *Међународни проблеми* 65.3 (2013): 365–385.

Драган, Ђукановић. „Како до успешног окончања нормализације односа између власти у Београду и Приштини – постоји ли решење?”, у: Веселин Кљајић (ур.). *Косово и Метохија као национално и државно питање*, Факултет политичких наука, Београд, 2018.

Занимљиво је погледати и Закључак Уставног суда о одбацивању предлога за оцену уставности и/или законитости „Први споразум о принципима који регулишу нормализацију односа” између Владе Републике Србије и Привремених институција самоуправе у Приштини, од 19. априла 2013. године (предмет: IУо–247/2013., датум доношења одлуке: 10.12.2014. године, "Службени гласник РС", бр. 13/2015), доступно преко: <http://www.ustavni.sud.rs/page/predmet/sr-Cyrl-CS/11165/?NOLAYOUT=1>, (Датум приступа: 28.05.2020.).

о покретању нормализације односа и исхода такве одлуке. Овакав приступ може пружити објашњење којим су се то принципима и смерницама кључни актери у случају Кореје водили, па до нормализације односа две Кореје није дошло за разлику од немачког случаја.

Напомињемо да је полихеуристичка теорија успешно предвидела исход преговора између САД, Северне и Јужне Кореје, Јапана, Кине и Русије у погледу нуклеарног програма Северне Кореје (*Six Party Talks*, 2003). За Северну Кореју алтернативе су постављене на следећи начин: потпуна денуклеаризација, одржавање „мирног” нуклеарног програма, и повлачење из преговора. Севернокорејски лидер претњу свог политичког опстанка види у САД и њеним савезницима, као и у потенцијалној побуни међу својом војском, услед чега денуклеаризација није прихватљива алтернатива. То оставља две преостале алтернативе. Миран нуклеарни програм смањује претње политичком опстанку севернокорејског лидера. Будући да се Северна Кореја повлачила из ранијих споразума, било би за очекивати да би Бушова администрација и њихови наследници тражили строжије инспекције нуклеарних постројења. Такве инспекције за одржавање „мирног” нуклеарног програма севернокорејски лидер може да доживи као претњу за одржавање подршке међу официрима и као припрему за инвазију. Међу алтернативама укратко остаје повлачење из преговора, што се и догодило (Brulé 2008: 280–281; Недељковић–Правдић 2013: 49–68).

1.5 Временско и просторно одређење предмета истраживања

Истраживање је временски ограничено на истраживање односа између две Немачке од завршетка Другог светског рата до настанка две немачке државе (од 1945. до 1949. године), периода западних и европских интеграција Западне Немачке (од 1949. до 1969. године) па до доласка социјално–либералне коалиције Вилија Бранта на власт у Западној Немачкој (од 1969. до 1974. године). Исто тако, бавићемо се и историјском перспективом поделе две Кореје, дакле временским периодом од 1950. до 1953. године, а потом и положајем две Кореје по завршетку Хладног рата, као и дубљим мотивима покретања политике нормализације односа од стране Јужне Кореје (северна политика, од 1988. до 1993. године). Истраживање ће обухватити и временски период покретања тзв. политике сунца, од 1998. до 2007. године. Ауторка ће такође дати кратак преглед стања односа две Кореје од завршетка политике сунца до данас.

Истраживањем је просторно обухваћена пре свега територија Савезне Републике Немачке (Западна Немачка) и Немачке Демократске Републике (Источна Немачка), као и Демократске Народне Републике Кореје (Северна Кореја) и Републике Кореје (Јужна Кореја). За потребе бољег и потпунијег разумевања политике нормализације односа, као и утицаја кључних актера, истраживањем ћемо се осврнути и на СССР–Русију, САД, Јапан, Кину, Француску и Велика Британију. У истраживању ћемо се користити сазнањима и методама како из политичких, тако и историјских, правних и економских наука, што указује на мултидисциплинарност.

1.6 Хипотезе

У складу са формулисаним истраживачким проблемом, теоријском оријентацијом и постављеним истраживачким питањима одређујемо полазну хипотезу у нашем истраживању.

Општа хипотеза:

Х1: Политике нормализације односа између две Кореје су биле неуспешне, за разлику од нове источне политике у случају две Немачке, због тога што нормализација односа две Кореје није била исплатива свим кључним актерима. Притом треба нагласити да је најважнији актер онај који је иницирао политику – Западна Немачка у првом случају (односно Вили Брант на њеном челу) и Јужна Кореја у другом случају (тј. њено руководство – у случају северне политике – Ро Тае Вуа, а у случају политике сунца – Ким Дае Џунг–а). Остали кључни актери у случају Западне Немачке су САД и СССР, док су кључни актери у случају Јужне Кореје: Кина, СССР – касније Русија, САД и Јапан. Када говоримо о корејском случају увиђамо да није постојала сагласност свих кључних актера око „крајње награде” (пре свега Јужне Кореје и САД), већ је свака страна желела да у датој ситуацији повећа сопствену корист и смањи постојеће ризике.

Посебне хипотезе:

Х2: Нова источна политика је била успешна због тога што је била реализована у време када је постојала потреба за детантом СССР– а и САД, и када је било у интересу свих кључних актера да до нормализације односа дође. Томе треба додати и да је ова политика почела да се спроводи упоредо са променом власти у Западној Немачкој, упоредо са добијањем безбедносних гаранција од стране великих сила, као и јачања климе поверења између две Немачке. „Принцип ненадокнадивости” свих кључних актера је био задовољен у случају две Немачке. Западна Немачка је у датим околностима повећала корист, док је „крајња награда” постала могућа са распадом СССР.

Х3: Северна политика није довела до нормализације односа две Кореје због тога што се најважнијем актеру (Јужној Кореји) више исплатило да стекне међународно признање, односно „крајња награда” је била премала у односу на „принцип ненадокнадивости”. Јужна Кореја је искористила изолацију Северне Кореје како би стекла предност у текућем ривалитету са Северном Корејом, насупрот усмерености ка нормализацији односа са њом и каснијем уједињењу.

Х4: Политика сунца није довела до нормализације односа две Кореје, због недовољне ангажованости САД и политике коју је водила према Северној Кореји. Иако се ова политика у много већој мери у односу на источну политику ослањала на нову источну политику и наговештавала у почетној фази своје примене да до нормализације односа може да дође, посебно са контактима оствареним између Северне Кореје и САД, догађаји од 11. септембра 2001. године, као и долазак Џорџа Буша исте године (*George W. Bush*) на власт мењају курс спољне политике САД према Северној Кореји.

Нуклеарне амбиције Северне Кореје настају као директна последица нерешене безбедносне дилеме, односно мотива Северне Кореје да спрече САД да их нападну. САД нису успеле на систематичан начин да разреше безбедносну дилему Северне Кореје, што је такође утицало на неуспешну имплементацију споразума између две Кореје. Овде је „принцип ненадокнадивости” САД био од веће важности у односу на „крајњу награду” Јужне Кореје. Када говоримо о другим кључним актерима, треба истаћи да су Кина и Јужна Кореја примењивале стратегију ангажовања у правцу нормализације односа, док су САД и Јапан углавном примењивале стратегију принуде, која није имала много утицаја на Северну Кореју за време спровођења политике сунца.

1.7 Методе које ће се у истраживању применити

1.7.1 Извори

У сврху спровођења истраживања, морали смо да операционализујемо кључни појам – нормализације односа у пракси. Када смо дефинисали појам нормализације односа, истакли смо да мора доћи до задовољења одређених предуслова (несметан „проток” људи, успостављање дипломатских односа са кључним актерима, културна, комерцијална, транспортна сарадња, потписивање споразума о трговинској и економској сарадњи, клима поверења, осећај заједништва) да би до званичне нормализације односа дошло. Поред тога, Западна Немачка је потписала Споразум о неширењу нуклеарног наоружања, смањила војно наоружање, прихватила постојеће границе са суседима, потписала Споразум о ненападању са СССР, прихватила правила Уједињених нација, док су напори ка нормализацији односа две Кореје формулисани на начин који је неприхватљив другој страни и при том праћени ракетним и нуклеарним претњама Северне Кореје уз кршење резолуције Савета безбедности Уједињених нација.

Ако смо оценили да је до нормализације односа две Немачке дошло током седамдесетих година на основу сагласности свих кључних актера, своје истраживање ћемо усмерити ка историјском истраживању временског периода од 1969–1974. године, како са аспекта политике коју је водила Западна Немачка, тако и САД и СССР, а уколико могућности дозволе и са аспекта односа које су имале Француска и Велика Британија према овом питању. Као примарним изворима служићемо се историјским документима, а пошто сматрамо да је Вили Брант најзаслужнији за примену нове источне политике, онда ћемо се послужити и његовим мемоарима и делима у којима описује наведену политику.¹⁵

Захваљујући фондацији (*Friedrich-Ebert-Stiftung Fondation*) део истраживања ће бити заснован на архивском истраживању (*Archives of Social Democracy, Friederich Ebert Foundation*), као и на обављању разговора/интервјуа са појединим савременицима нове источне политике.¹⁶ Анализа ће бити употпуњена биографијама кључних лидера у то време (Вили Брант, Егон Бар, Ричард Никсон, Леонид Брежњев и сл.), као и недавно објављеним монографијама које се баве овим кључним лидерима и њиховим политикама. Истраживање спољне политике Западне Немачке према „Истоку” и европске интеграције до 1969. године употпуњене су архивским материјалима и публикацијама фондације Конрад Аденауер у Србији (*Konrad-Adenauer-Stiftung e.V./KAS*). Дела политичких научника и историчара чији је рад усмерен ка истраживању нормализације односа две Немачке биће секундарни извор информација, а у ту сврху послужићемо се и истраживањима које је спровео Немачки историјски институт (*German Historical Institute*)¹⁷, пре свега због чињенице да овај институт има истраживачке центре и у Лондону, Москви, Вашингтону¹⁸, што би требало да нам помогне (поред анализе већ

¹⁵ Ауторка би истакла да има веома мало литературе у бившим југословенским републикама које се бави односом две Немачке и новом источном политиком.

¹⁶ Један од утемељивача Нове источне политике, Егон Бар, преминуо је 2015. године, детаљније видети: <https://www.blic.rs/vesti/svet/umro-nemacki-drzavnik-egon-bar-jedan-od-utemeljivaca-ostpolitike/hhbk14f> (Датум приступа: 20.05.2016).

¹⁷ Сајт Немачког историјског института доступан на адреси: German Historical Institute, <http://www.ghi-dc.org>. Ауторка ће се служити и истраживањима аутора објављених на сајту посвећеном историјском развоју источне политике: Ostpolitik: Universität Mannheim, Projekt Ostpolitik and the CSCE Schloß, доступно преко: <http://www.ostpolitik.net> (Датум приступа: 15. 06. 2012).

¹⁸ Ауторка се служила и истраживањима, видео записима, мапама, сликама, објављеним документима, извештајима и са сајта: The National Archives Museum in Washington, DC, доступно преко: <https://www.archives.gov/>.

Richard Nixon Presidential Library and Museum, доступно преко: <https://www.nixonlibrary.gov/index.php/december-9-2010-materials-release>
The Federal Archives, доступно преко: <http://www.bundesarchiv.de>.

доступних докумената путем интернета) у свеобухватнијој анализи утицаја кључних актера на спровођење нове источне политике.

У случају Кореје постоје одређена ограничења приликом истраживања. Наиме, приликом писања критичког прегледа литературе, ауторка је запазила да се постојећа научна литература заснива првенствено на ставовима у корист САД и Јужне Кореје. Недостатак објективнијег става приликом разматрања неуспеха нормализације односа две Кореје, ауторка намерава да надомести пре свега увидом у историјске документе, као и анализом доступних докумената који се тичу спољне политике, пре свега САД, Кине, Јапана и СССР–Русије у овом периоду. Секундарни извор информација биће дела политичких научника усмерена ка истраживању и поређењу наведених политика нормализације односа.

За теоријски део истраживања, пошто смо се одлучили за полихеуристичку теорију неопходно је да операционализујемо кључне појмове – „принцип ненадокнадивости” и „крајње награде”. Индикатори који ће нам помоћи да утврдимо садржину тих појмова у сваком од наведених случајева је анализа спољних политика кључних актера на економском, политичком, дипломатском и војном нивоу, односно анализа архивске грађе (где год нам то могућности дозвољавају) и доступних докумената путем којих ћемо покушати да утврдимо који ниво је имао највише утицаја на то како су кључни актери одлучивали какве политичке одлуке доводе до минимизирања ризика и повећања користи.

Примера ради, изнели смо хипотезу да северна политика није довела до нормализације односа две Кореје због тога што се најважнијем актеру (Јужној Кореји) више исплатило да стекне међународно признање. „Крајња награда” Јужне Кореје је била нормализација односа и касније уједињење две Кореје, док је „принцип ненадокнадивости” био изостанак међународног признања. Закључак да је у случају северне политике „крајња награда” била премала у односу на „принцип ненадокнадивости” донели смо на основу анализираних докумената (меморандуми, писма, белешке са састанака) који се баве тајним преговорима који су вођени пре Олимпијских игара о учешћу земаља комунистичког блока (енг. *Wilson Centre Digital Archive*), новинских чланака који подржавају тезу да Јужна Кореја заслужује међународно признање, историјским описом догађаја који су уследили и другим подацима (декласификованим документима из 1998. године) који нам јасно говоре да је ова политика била првенствено усмерена ка стварању економских веза са дотадашњим непријатељима и стварању дипломатских односа са комунистичким земљама, без обзира на политичку реторику њеног иницијатора.

Као следећи пример можемо навести политику САД према корејском питању и начин на који су опструисале успех политике сунца. У случају политике сунца „принцип ненадокнадивости” САД био је од веће важности у односу на „крајњу награду” Јужне Кореје. У сврху доказивања тезе да САД и нису имале озбиљну намеру да иницијатива нормализације односа две Кореје посредством политике сунца успе, огледа се пре свега у промени курса спољне политике САД, посебно после терористичког напада 11. септембра 2001. године. Говор председника Џорџа Буша (*George W. Bush*) током првог редовног годишњег обраћања нацији, где он укључује и Северну Кореју у тзв. „осовине зла”, заједно са Ираком и Ираном говоре у прилог овој тези. Амерички председник није крио своје незадовољство севернокорејским лидером и договореним оквиром о неширењу нуклеарног наоружања са Северном Корејом (*Agreed Framework*, 1994), што је утицало и на преговоре између две Кореје око нормализације односа.

Користићемо се и делима аутора који су од значаја за теорију и кључне појмове које користимо, као и делима аутора који су у полихеуристичкој теорији примену нашли са аспекта решавања сукоба и преговарања (Eisenband 2003; Astorino–Courtois and Trusty 2000; Mintz and Mishal 2003). У том смислу нам се посебно значајним чине и дела која се баве анализом процеса одлучивања применом полихеуристичке теорије у земљама које се

сматрају својеврсним „црним кутијама”, како бисмо могли на тај начин да повучемо паралелу са Северном Корејом (James and Zhang 2005).

1.7.2 Metode

У складу са природом извора, треба одредити и методе прикупљања података. За потребе овог рада првенствено ћемо се служити анализом садржаја докумената, прецизније квалитативно–квантитативном анализом садржаја докумената, пре свега оних који употребљавају кључни појам наше анализе – *појам нормализације односа*. Ради комплетности истраживања и у мери колико нам то материјалне могућности дозволе, намеравамо да користимо и испитивање као методу прикупљања емпиријских података са циљем долажења до сазнања о ставовима релевантних актера. Као технику испитивања користили бисмо пре свега усмерени оријентациони интервју (у случају Западне Немачке–Егон Бар, а у случају Јужне Кореје – релевантни политички аналитичари, дипломате, научни радници). Пошто смо претходно навели да се већина научних радова заснива на ставовима у корист Јужне Кореје и САД, овим ћемо имати прилику и да дођемо до емпиријских података који говоре у прилог Северној Кореји.

Од основних метода научног мишљења и истраживања, у раду ћемо применити и аналитичке и синтетичке основне методе. Од аналитичких основних метода користићемо анализу, апстракцију, класификацију и дедукцију. Анализа се намеће као веома битна метода у нашем истраживању, имајући у виду сложеност предмета истраживања. Посебну пажњу ћемо посветити парцијалној или секвенцијалној анализи по критеријумима предмета истраживања, тако да самим тим наша анализа неће бити само дескриптивне, већ и експликативне природе, јер настојимо да објаснимо неуспех примене нове источне политике на корејски случај. Апстракција нам је неопходна да би њома дошли до теоријског модела, који би требало да буде једноставнији од праксе. Од метода специјализације, за нашу анализу је битна класификација на основу постављених критеријума. Дедукцију ћемо у истраживању користити јер примењујемо теоријски модел на праксу корејског питања, док ћемо индукцију користити за сазнавање те праксе, односно на основу утврђеног чињеничног стања доћи ћемо до општих закључака о специфичностима корејског случаја. Поред већ поменуте индукције, од синтетичких основних метода користићемо и синтезу, за потребе обједињавања научног сазнања о успешном моделу нормализације односа.

Од општенаучних метода полазна основа ће нам бити хипотетичко–дедуктивна метода, јер ћемо из праксе изводити теоријске принципе и онда их опет проверавати у пракси. Статистичка метода нам је потребна ради квантитативне анализе чиниоца чије деловање узимамо у обзир (привредни раст, стопа незапослености и сл). У раду ћемо користити и компаративни метод, услед потребе да се инструментализује један феномен, ради потпуне спознаје другог (спољне политике кључних актера у немачком и корејском случају и историјска перспектива односа две Немачке и две Кореје). Компаративном анализом и перспективом ћемо настојати да утврдимо разлоге због којих немачки модел није нашао примену у корејском случају. Метода моделовања нам је неопходна да би од постојеће праксе начинили теоријски модел (Милосављевић и Радосављевић 2008).

1.8 Очекивани резултати и научни допринос

Научна и друштвена оправданост овог истраживања очекује се у погледу провере и доказивања постављених хипотеза и проширивања сазнања о проблематици подељених држава која су до сада у нашој научној и стручној литератури била ограничена.

Уједињење две Немачке било је лако предвидети са одустајањем СССР од контроле Источне Немачке и распадом комунистичког система. Са друге стране нормализација односа две Кореје није успела, иако је Јужна Кореја спровела две политике које су се ослањале на нову источну политику. Узроке неуспеха нормализације односа две Кореје налазимо у противуречним интересима кључних актера, у случају северне политике – Јужне Кореје, а у случају политике сунца – САД. Успешност примене нове источне политике у корејском случају треба тражити пре свега у билатералној и економској размени и сарадњи, без обзира на постојећу територијалну поделу. Један од главних предуслова за то би био наставак преговора између кључних актера (*Six Party Talks*) око деуклеаризације Корејског полуострва, као и успостављање дипломатских односа између Северне Кореје и САД.

Применљивост нове источне политике, као успешног модела политике нормализације односа две државе није једноставна имајући у виду историјско политичке факторе који су допринели нормализацији односа две Немачке. Па ипак, овај модел спољне политике и истраживање спољног деловања једног од најважнијих европских актера у поодмаклом периоду хладноратовске борбе налазимо у чињеници да се на основу искустава из неког историјског периода могу извући поуке и смернице за решавање будућег деловања других држава које се суочавају са сличним или истим проблемима (Недељковић–Правдић 2013: 49–68).

Треба имати у виду да доприноси природе уговора које је Западна Немачка потписала у овом периоду, могу наћи своју примену на друге сличне спорове који се тренутно воде, дакле да се анализом може утврдити да ли су поједини аспекти наведеног модела нормализације односа прихватљиви и применљиви. Ово се посебно односи на проблем Косова и Метохије, у смислу сагледавања практичне примене (телекомуникације, транспорт, здравство, образовање) појединих аспеката нове источне политике на локалном нивоу, без уплива у дубљу анализу правног и политичког контекста проблема (Недељковић–Правдић 2013: 49–68).

2. КРИТИЧКИ ПРЕГЛЕД ПОСТОЈЕЋЕ ЛИТЕРАТУРЕ О ПОЛИТИКАМА НОРМАЛИЗАЦИЈЕ ОДНОСА¹⁹

2.1 Нова источна политика (*Neue Ostpolitik*)

Након завршетка Другог светског рата, поред „денацификације”,²⁰ у Западној Немачкој се промовисала и савремена историја, не само као нова академска дисциплина, већ и као политичка и морална обавеза, темељ самокритичног суочавања са прошлошћу. Појаву нове критичке свести у Западној Немачкој пратило је и оснивање Немачког института за истраживање периода националсоцијализма (нем. *Deutsche Institut zur Erforschung der nationalsozialistischen Zeit*) у америчкој зони окупације (Минхену). Институт преузима водећу улогу у анализи и испитивању историје националсоцијализма, на основу Нирнбершких судских докумената и другог архивског материјала. Западни савезници, а посебно САД очекивали су да се Немци као нација, подвргну темељној историјској интроспекцији, али и политику материјалне компензације за жртве националсоцијализма (Frei 2010: 410–412). У таквим друштвеним условима формулисало се и тзв. „немачко питање” и неприхватање поделе немачке државе као трајног решења. Непосредно након завршетка Другог светског рата,²¹ Западна Немачка није могла самостално да води спољну политику, али са стицањем већег степена државне самосталности и геополитичке оријентације према Западу, стицали су се услови за касније спровођење нове источне политике. У стручној литератури се наводи да је питање подељеног Берлина, као и формирање коалиционе владе демокришћана и социјалдемократата утицало на каснију промену курса спољне политике Западне Немачке и спровођење нове источне политике током седамдесетих година прошлог века.

Као истраживачи, постављамо питање да ли је дипломатија одржива? (Стефановић–Штамбук 2008; Стефановић–Штамбук 2010). Одговор на наведено питање везано за наш предмет истраживања пружају нам историјски подаци периода од завршетка Другог светског рата па до поновног уједињења Немачке, као и критички преглед литературе која се бави не само новом источном политиком на спољнополитичком плану, већ и променом свести немачког друштва и јачањем економије на унутрашњем плану. Када говоримо о промени свести немачког подељеног друштва, истичемо да се у литератури „немачка кривица” тумачила метафизички – „као фаустијанска судбина нације која је желела добро, али створила зло, као трагедија, као опчињеност, и као пример моћи завођења тоталитарних демона” (Frei 2010: 414).

Критички преглед литературе која се бави новом источном политиком започећемо са радовима који се баве објашњењем настанка нове источне политике као политике прихватања послератне реалности у Европи. Дата литература настала је углавном у време када се ова политика и спроводила или непосредно по њеном завршетку (крајем

¹⁹ Ауторка напомиње да је за писање овог поглавље докторске дисертације користила делове рада који је писала као део испитних обавеза на докторским студијама, као и делове рада који су објављени у часопису Међународна политика (детаљније видети: Марија, Недељковић–Правдић. „Нова источна политика Савезне Републике Немачке као модел за решавање сукоба”, *Међународна политика*, 1150, (2013): 49–68.

²⁰ Израз се користи од завршетка Другог светског рата да значи настојања и систем мера победничких савезничких сила за потирањем фашистичке идеологије, искорењивање нацизма и националсоцијалистичке владавине.

²¹ Детаљније о послератној Немачкој и активностима САД може се наћи у архивским извештајима: Annette, Detlef Junker M., Marciel Daniel S. Mattern (eds). “Postwar Germany and American Foreign Policy: The Foreign Affairs Cluster at the National Archives and Records Administration.” *Bulletin of the German Historical Institute*, New Hampshire Ave., NW Washington, DC, Issue No. 23 (Fall 1998): 42–50.

шездесетих и током седамдесетих година).²² Почетни радови одишу ентузијазмом како у погледу успешне примене нове источне политике тако и визионарске улоге њеног креатора Вилија Бранта. О значају који су аутори придавали нормализацији две немачке државе сведочи и велики број објављених биографија Вилија Бранта.²³ У складу са наведеним, не треба занемарити ни утицај радова Вилија Бранта који најављују циљеве нове источне политике.²⁴

Шмит, међу првима истиче да се политика Западне Немачке одликује реализмом и „упорношћу”, али да се крајњи резултати ове политике не могу очекивати брзо. Он сматра да је најбитније да је овај процес нормализације односа отпочео, а да ће у догледно време довести или до решења немачког питања или до споразума свих актера око прелазног решења, које ће у сваком случају бити много боље од постојећег *status quo* (Schmidt 1970: 50). Велики број радова разматра улогу Берлинске кризе (1958–1961) у покретању нове источне политике. У том смислу чини се значајним Харисонов (Harrison 2004) есеј који је нагласио везу између Берлинске кризе, нове источне политике и *детанта* како у погледу природе односа суперсила тако и њихових односа са својим немачким савезницима, док Тејлор даје занимљив приказ Берлинског зида као симбола раздвајања не само немачког народа, већ и њихових политичких идеологија, односно САД и СССР–а (Taylor 2009).

Од великог значаја су радови²⁵ који пружају увид о односима моћи између две Немачке државе пре и после потписивања споразума о нормализацији односа (Основни споразум). Грифит наводи да је радикалан заокрет у курсу спољне политике Западне Немачке постао могућ тек са доласком социјално–либералне коалиција канцелара Вилија Бранта на власт. Путем детаљне анализе политике према Истоку, како оне коју је спроводио Вили Брант, тако и његов претходник Конрад Аденауер (*Konrad Adenauer*),²⁶ Грифит не придаје велику важност утицају спољних фактора, пре свега СССР и САД, већ цео процес разматра као реакцију на недостатак подршке САД у којој Вили Брант самоиницијативно покреће читав процес признања послератне реалности у Европи и потписује бројне споразуме који су свима одговарали (Griffith 1978). Са друге стране, Шејфер разматра однос САД према новој владајућој коалицији канцелара Вилија Бранта, после дугогодишњег пријатељског односа са коалицијом која је била на власти до тада. Он закључује да са променом власти нестаје и подршке САД дотадашњој владајућој

²² Ауторка би напоменула да се недавно објављене монографије Вилија Бранта темеље на Брантовим личним записима који су сачувани (*Willy-Brandt-Archiv/Archives of Social Democracy, Friederich Ebert Foundation*) у Фондацији Фридрих Еберт у Бону.

²³ Детаљније видети: John, Burns Hynd. *Willy Brandt: A Pictorial Biography*. London: Lincolns-Prager, 1966. Hermann, Otto Bolesch and Hans, Dieter Leicht. *Willy Brandt, a portrait of the German chancellor*. Tübingen u. Basel: Erdmann, 1971.

Klaus, Harpprecht. *Willy Brandt: portrait and self-portrait*. University of Michigan: Abelard-Schuman, 1972.

Alma, Homze and Edward L. Homze. *Willy Brandt: A Biography*. T. Nelson, 1974.

Terence, Prittie. *Willy Brandt; portrait of a statesman*. New York: Schocken Books, 1974.

David, Binder. *The other German: Willy Brandt's life & times*. Washington: New Republic Book Company, 1975.

Viola, Herms Drath, *Willy Brandt, prisoner of his past*. Radnor, PA: Chilton Book Company, 1975.

²⁴ Детаљније видети: Willy, Brandt and Leo Lania, *My road to Berlin*. Garden City: Doubleday, 1960.

Willy, Brandt. *A peace policy for Europe*. New York: Holt, Rinehart, and Winston, 1969.

Willy, Brandt. "Germany's Westpolitik". *Foreign Affairs*, Vol. 50, (1971): 416–426.

Willy, Brandt. *Begegnungen und Einsichten: d. Jahre 1960–1975*. Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1976.

Willy, Brandt. *People and politics: The years 1960–1975*. London: Collins, 1978. (превод дела са немачког језика на енглески).

Willy, Brandt, and William K. Brandt. *My life in politics*. London : Hamish Hamilton, 1992.

²⁵ Детаљније видети: Peter, Christian Ludz. *Two Germanys in one world*. Paris: Saxon House for the Atlantic Institute for International Affairs, 1973.

²⁶ Детаљније о стварању услова за примену нове источне политике видети:

Anthon, Carl G. "Adenauer's Ostpolitik, 1955–1963." *World Affairs* 139, no. 2 (1976): 112–129. Детаљније о личности Конрада Аденауера видети: Живковић, Никола. *Конрад Аденауер: каријера једног државника, Историја Немачке и Европе*. Београд: Konrad Adenauer Stiftung, 2012.

коалицији, што је Бранту и омогућило спровођење нове источне политике (Schaefer 2004: 98–108).

Када је реч о односу Западне Немачке са источноевропским комунистичким државама између 1969. и 1971. године, Нелсон анализира системске и социјалне промене за које верује да су омогућиле источноевропским државама да учествују у нормализацији односа коју је покренула Западна Немачка. Нелсон даје и своје виђење улоге СССР у потписивању Варшавског споразума (Nelson 1975: 32–33), а разматра и услове који су довели до потписивања споразума између Пољске и Западне Немачке. За разлику од Нелсона, Селвиц наводи да је кључни разлог приближавања две земље путем билатералног споразума, страх Пољске да би СССР могао зарад сопствених економских и других интереса да доведе у питање пољски безбедносни интерес (Selvage 2004: 67–79).

Ауторка сматра да побројани радови не разматрају у довољној мери утицај спољних фактора, односно утицаја који је западна алијанса имала у обликовању нове источне политике, нити њених крајњих циљева, већ се скоро па искључиво разматра настанак и развој нове источне политике кроз анализу постигнутих споразума са Источном Европом.

Током осамдесетих година долази до извесних промена када говоримо о начину на који се нова источна политика разматра. Бројни аутори се не баве само анализом постигнутих споразума, већ детаљније проучавају: утицај спољашњих и унутрашњих фактора на обликовање политике нормализације односа, утицај политичких партија и великих суперсила. Тиме можемо рећи да литература настала у овом периоду заузима објективније виђење овакве политике, што се испољава и у појави првих радова који не виде успех нове источне политике као искључиву заслугу Вилија Бранта.

Значајна пажња посвећена је и анализи деловања социјалдемократске партије Немачке (СДП) (нем. *Sozialdemokratische Partei Deutschlands (SPD)*). Током седамдесетих година прошлог века спроведена су озбиљна истраживања (заснована на примарним изворима) социјалдемократске партије Немачке као социјалистичке партије која је најдуже опстала у Западној Европи, њихове улоге у европским интеграцијама од 1949. до 1979. године. Нови доступни документи из страначких архива СДП у Фондацији Фридрих Еберт у Бону и из Историјског архива Европске уније у Фиренци омогућавају нам да преиспитамо нека од тумачења и, пре свега, да видимо детаљнију слику улоге коју је СДП имао и у спровођењу нове источне политике (Bernardini and D'Ottavio 2015: 29).

Клеменс даје приказ процеса прилагођавања опозиционих партија у Западној Немачкој према политици нормализације односа са Совјетским блоком, пре свега са Источном Немачком током седамдесетих и осамдесетих година. Клеменс долази до закључка да су на промену политике опозиционих партија, а самим тим и на нормализацију односа, у подједнакој мери утицали спољашњи, унутрашњи и међупартијски чиниоци (Clemens 1989). Утицај спољашњих фактора, пре свега САД на курс спољне политике Западне Немачке постао је очигледан са објављивањем Кисинџерових (Henry A. Kissinger) мемоара.²⁷

Литературу насталу у постхладноратовском периоду, непосредно након уједињења две Немачке, карактеришу радови који се баве редефинисањем немачког националног питања и интереса, постепеним процесом приближавања две Немачке, односом две Немачке са суперсилама и европским интеграцијама током спровођења нове источне политике, али и делом и личношћу Вилија Бранта. Биографије канцелара у овом периоду заузимају нешто критичнији став према визионарству самог Бранта и дугорочним скривеним интересима спровођења нове источне политике.²⁸

²⁷ Детаљније видети: Henry A. Kissinger. *White House Years*. Boston: Little & Brown Company, 1979.

Henry A. Kissinger. *Years of Upheaval*. Boston: Little & Brown Company, 1982. Ауторка препоручује и да се погледају следећа Кисинџерова дела:

Henry A. Kissinger. *Diplomacy*. New York: Simon & Schuster, 1994.

Henry A. Kissinger. *Years of Renewal*. New York: Simon & Schuster, 1999.

²⁸ Детаљније видети неке од биографија које су написане у овом периоду: Lorenz, Einhart O. *Willy Brandt in Norwegen*. Kiel: Neuer Malik Verlag, 1989.

Основно питање на које истраживачи у познијем постхладноратовском периоду траже одговор јесте да ли је нова источна политика политика континуитета или промене? У овом периоду приоритет истраживања нормализације односа две Немачке постаје политика помирења са прошлошћу, теоријска објашњења радикалне промене такве политике у ширем регионалном и глобалном контексту, питање националног идентитета, али и питање дугорочних економских последица уједињења две Немачке. У радовима се разматра разлика између краткорочних и дугорочних резултата нове источне политике. Дугорочни резултати су постали видљиви тек са распадом СССР. У овом периоду, упоредо са отварањем архива у земљама комунистичког блока, настају и радови које се баве односом и улогом Источне Немачке према спровођењу нове источне политике.²⁹ Нова источна политика развијала се у условима радикалне системске промене, у којој је било могуће поставити основе нове праксе немачке спољне политике на којој се може градити уједињена демократска Немачка (Krell 1991: 311–323).

Армстронг је један од првих аутора који је на систематизован начин објаснио политику приближавања и нормализације односа две Немачке. Путем анализе три случаја успешног приближавања и нормализације односа (две Немачке, САД и Кине, Израела и Египта), Армстронг даје сопствену дефиницију појма нормализације односа наглашавајући да формалној нормализацији односа претходи процес приближавања. Он види нову источну политику као кључну иницијативу која је допринела уједињењу две Немачке, иако је главни циљ ове политике био смањење тензија између две Немачке путем сарадње на различитим нивоима. Армстронг у свом истраживању анализира три области: услове, стратегије и преговоре о нормализацији односа тестирајући постављене хипотезе. Долази до закључка да је основа сваке нормализације односа принцип узајамне користи. Оваква разматрања су послужила и ауторки докторске дисертације да постави основе свог истраживања (Armstrong 1993: 3–19).

Када говоримо о структурној анализи спољне политике Западне Немачке у периоду од 1945–1995. године, Банкоф наглашава да је нова источна политика била од кључне важности у контексту постојећих међународних односа. Западна Немачка у датим околностима није имала други избор осим да прихвати политику *детанта* великих сила путем постепеног приближавања земљама Источне Европе, а самим тим и Источној Немачкој. Период *детанта* суперсила наговештавао је да постоји могућност признавања Источне Немачке од великог броја не само европских, већ и азијских и афричких земаља, што би за последицу имало изолацију Западне Немачке, закључује Банкоф (Banchoff 1999: 1–17).

Хофман (Hofmann 2007) испитује утицај администрације САД на развој Брантове „политике малих корака” (енг. *small steps policy*), која ће касније прерасти у нову источну политику. Он прати овај утицај путем односа немачког канцелара са тадашњим председником САД Џоном Кенедијем (John F. Kennedy) у периоду од 1960.–1963. године, у време потписивања Споразума о преласку (Pass agreement) између две Немачке. У појединим радовима³⁰ се истиче да је нова источна политика заснована на америчкој

Barbara, Marshall. *Willy Brandt: a political biography*, Oxford: Macmillan, 1997.

Gregor, Schöllgen. *Willy Brandt: Die Biographie*. Berlin, Minchen: Propylaen, 2001.

Kai, Langhans. *Willy Brandt und die bildende Kunst*. Bonn: JHW Dietz Nachfolger, 2002.

Janine, Diedrich. *Biographie: Willy Brandt, Visionär und Realist 1913–1992*. GRIN Verlag, Open Publishing GmbH, 2007.

Helga, Grebing and Historikerin der Arbeiterbewegung. *Willy Brandt: Der andere Deutsche*. München: Wilhelm Fink, 2008.

Judith, Michel. *Willy Brandts Amerikabild und-politik, 1933–1992*. Vol. 6, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2010.

²⁹ Историјска емпиријска истраживања совјетске зоне утицаја и Источне Немачке доживела су процват деведесетих година прошлог века.

³⁰ Детаљније видети: Oliver, Bange. “Ostpolitik – the Hidden Agenda”, open paper delivered at the London School of Economics, Mannheim University (Project “Ostpolitik and Détente”), February 26th, 2003, доступно преко: <http://www.ostpolitik.net./ostpolitik/publications/download/article3.pdf>, (Датум приступа: 05.04.2016.)

стратегии током 1960–1961. године, али да не би требало занемарити ни чињеницу да је у креирању те стратегије учествовала и Француска услед страха од немачког уједињења и национализма. Виђење ове политике у великој мери је било неусаглашено међу државама чланицама Варшавског пакта, а у иницијалној фази изазвало је тензије не само са земљама Источног блока, већ и на свим другим нивоима.

Стент (Stent 1998: 19–20) наглашава да односи између Источне Немачке, СССР и Западне Немачке заузимају централно место у обликовању политике Хладног рата. Поред детанта суперсила, СССР је имао и друге интересе у нормализацији односа две Немачке: јачање легитимности Источне Немачке, економска корист кроз размену сировина СССР за немачку технологију. Иако је подстицај за *детант* између СССР и Западне Немачке дошао од стране Вилија Бранта, СССР је и пре избора Вилија Бранта за канцелара показао вољу за нормализацијом односа са Западном Немачком. Стент је у каснијој, детаљнијој анализи односа СССР и Западне Немачке показала да на основу искуства Западне Немачке не можемо тврдити да је економска корист значајније утицала на промену совјетског политичког понашања.³¹

Сарот (Sarotte 2001: 165–170) истиче да је процес нормализације односа две Немачке отпочео економским повољностима и побољшањем економских индикатора Источне Немачке посредством трговинске сарадње са Западном Немачком, али да је сваки даљи напредак ка нормализацији односа био условљен формалним признањем Источне Немачке. Овим условљавањем Источна Немачка је исказивала лојалност и послушност СССР, коме је сопствена безбедност била најважнија. Сарот наглашава да је нормализације односа Источне Немачке са Западном била вођена финансијским мотивима и ограничена потребом да се прати политичко вођство СССР–а. Источна Немачка је морала да подреди сопствене државне интересе интересима и циљевима СССР–а. СССР је напредак у нормализацији односа две Немачке учинио међузависним од свих главних преговора и споразума током фазе *детанта* суперсила (1969.–1972.), као и споразума СССР–а са Западном Немачком. Исти принцип су пратиле и САД које су билатералне контакте са СССР учиниле зависним од напретка по питању Берлину. Она истиче да је нормализацијом односа са Западном Немачком, Источна Немачка изгубила потпуно правно признање, услед недовољне подршке СССР–а (Sarotte 2001: 165–170).

Сарот (Sarotte 2004: 114–115) у суштини даје сопствено виђење услова који су довели до потписивања Основног споразума између две Немачке у контексту поодмаклог периода хладноратовске борбе. Она наводи да без подршке СССР–а Западној Немачкој, пре свега због страха од Кине, нормализација односа са Источном Немачком би била много тежа. У складу са наведеним је и Питманова анализа развоја односа између СССР и Западне Немачке, како у периоду када се спроводила нова источна политика, тако и анализа односа две државе после 1974. године (Pittman 2002).

Липертова (Lippert 2005) докторска дисертација се такође бавила економском дипломатијом али из другачијег угла. Он је дошао до закључка да су трговина и трговинске олакшице (*Osthandel*) које је Западна Немачка успоставила са СССР биле кључ успеха нове источне политике. Трговина је омогућила западним лидерима да успоставе линију комуникације са Совјетским Савезом. Липерт наглашава да је *детант* који су спроводиле САД и нова источна политика Западне Немачке биле две веома различите политике како по квалитету, интензитету, тако и у односу на крајњи циљ и да их никако не треба изједначавати (Lippert 2005: 248–249).

Нидхарт (Niedhart 1999) разматра не само на који начин су САД прихватиле иницијативу нормализације односа Западне Немачке са СССР–ом, већ и односе између

Oliver, Bange. "Ostpolitik as a Source of Intrabloc Tensions". in *NATO and the Warsaw Pact: Intrabloc Conflicts* (Eds., M. A. Heiss and S. V. Papacosma). Kent State University Press, (2008): 106–121., доступно преко: <http://www.ostpolitik.net/ostpolitik/publications/download/article11.pdf>, (Датум приступа: 05.04.2016.)

³¹ Детаљније видети: Angela E. Stent. *From Embargo to Ostpolitik: The Political Economy of West German–Soviet Relations, 1955–1980*. Vol. 34, Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

Западне Немачке и Велике Британије током почетне фазе нове источне политике (Niedhart 2003b: 130–152), као и утицај ове политике на односе САД и Велике Британије (Niedhart 2005: 115–130). За наше истраживање, као посебно значајан истиче се чланак у коме Нидхарт разматра нову источну политику као стратешки концепт, миран облик ревизионизма који је утицао на динамику промена у сопственој корист (Niedhart 2003a: 118–136).

Поједини аутори (Bange 2008: 106–114) иако се слажу Нидхартом, истичу да је нова источна политика као стратешки концепт, употпуњен инструментима немачког крајњег циља – уједињења, где је СССР „потценио” Западну Немачку и дугорочне ризике повезане са овом политиком која се спроводила у одговарајућем тренутку.

У стручној литератури се истиче да је за успех нове источне политике, као унутрашње политике Немачке и облика мирног ревизионизма, од пресудног значаја био однос Западне Немачке са СССР–ом и потписивање Пакта о ненападању (Tessmer 2004: 62–63). Фон Даненберг (Von Dannenberg 2008) пружа систематску анализу немачко–совјетских преговора који су довели до закључења Пакта о ненападању са Москвом. Она наведени споразум види као производ утицаја различитих међусобно повезаних спољашњих и унутрашњих фактора и окосницу нове источне политике. Фон Даненберг не занемарује кључну улогу Бранта у спровођењу те политике, јер Пакт о ненападању са Москвом постаје могућ тек са променом власти 1969. године у Западној Немачкој. Утицај совјетско–немачке економске сарадње, *детант* суперсила, утицај других различитих међуповезаних спољашњих и унутрашњих фактора, према њеном мишљењу представљају кључне предуслове за развој нове источне политике (Von Dannenberg 2008: 260–264). Нова источна политика се може објаснити једино путем комбинованог приступа који узима у обзир различите нивое анализе почев од политичког система па до међународног окружења, односно микро и макро нивоа анализе. У контексту овакве анализе закључак је да је нова источна политика политика промене, а да је главни циљ ове политике и потписивања Пакта о ненападању са Москвом био, са једне стране допринос западној политици *детанта*, а са друге стране и веома смела политика остваривања сопствених националних интереса посредством веће аутономије Западне Немачке у међународним односима, што је требало да олакша остваривање главног циља ове политике – уједињење две Немачке (Von Dannenberg 2008: 4–15).

Ако на основу критичког прегледа литературе пођемо од поставке да је нова источна политика представљала нови почетак у односима СССР–а и Западне Немачке, намеће се питање да ли је ова политика настала као резултат промена у Западној Немачкој или међународном окружењу? До недавно се сматрало да је ова политика настала као резултат унутрашњих промена, док се најновијим истраживањем архивске грађе дошло до закључка да је кључни фактор у спровођењу и иницирању нове источне политике био условљен променама у међународном окружењу. Приликом разматрања услова који су довели до нормализације односа две Немачке мора се подједнако узети у обзир утицај и спољашњих и унутрашњих фактора. Неоспорна је чињеница да је нова источна политика као стратегија трансформације и мирне промене била успешна, али у овој политици не треба тражити оправдање за миран завршетак сукоба на релацији Исток–Запад.

Током последњих деценија развијене су бројне теорије спољнополитичког одлучивања. За разлику од реалистичких, у стручној литератури су се појавила и гледишта која претпостављају да су доносиоци одлука „политичке животиње” које морају да брину о одрживости својих политичких циљева, узимајући у обзир и своје оперативно и психолошко окружење. Међутим, тек недавно настаје консензус међу научницима да дебата о примату међународног система над унутрашњом политиком не решава и описује проблем на одговарајући начин (Von Dannenberg 2008: 4–15). Реалистичка теорија је била доминантна у објашњењу стабилизације и „сузбијања” немачког питања у централној и источној Европи, као и стварања услова за спровођење нове источне политике. Међутим, наведена теорија није понудила објашњење дуготрајности мира и решења сукоба, већ

либерализам. У стручној литератури се наводи да су културне промене трансформисале начин на који је Савезна Република Немачка дефинисала свој идентитет, интересе, намере и спољну политику. Самим тим, можемо закључити да нам „најмоћније објашњење” нове источне политике може пружити конструктивизам (детаљније видети: Rynhold 2011: 249–275).

Клојтерс (Kleuters 2009: 519–535; Kleuters 2012: 13) истиче да је нова источна политика континуирани друштвени процес у коме су одлуке доношене на основу норми попут „мир”, „помирење” и „европејство”. Конструктивистичка анализа ове политике остала је сувише апстрактна да одговори на питање зашто је идеја уједињења две Немачке била споредно питање пре преузимања иницијативе током међународног *детанта* (Kleuters 2012: 13; Sengueler 2011: 70–71). Нова источна политика није имала за циљ да мења постојећи систем моћи (Kleuters 2012: 15). Самим тим, наведена политика је понудила прихватање *status quo* у Европи, под условом да се редефинише његово значење. Прихватила је и дуалну норму истовременог одржавања блиских веза за Западом које су установљене током педесетих и шездесетих година, пре њеног иницирања.³²

³² Детаљније видети: Stefano, Guzzini. "A reconstruction of constructivism in international relations." *European Journal of International Relations* 6.2 (2000): 147–182.

Karl, Cordell and Wolff Stefan. "A Foreign Policy Analysis of the "German Question": Ostpolitik Revisited". *Foreign Policy Analysis* 3.3 (2007): 255–271.

2.2 Северна политика (*Nordpolitik*)

Прегледом литературе, уочили смо, како у случају нове источне политике, тако и у случају северне политике (*Nordpolitik*, 1988–1993) да можемо извршити поделу постојеће литературе према фази настанка: на литературу насталу у току спровођења и по завршетку спровођења северне политике. Литература настала у току спровођења или непосредно по завршетку ове политике се углавном бави постигнутим споразумима између две Кореје и нуклеарним наоружањем Северне Кореје. Литература која је настала у каснијој фази разматра последице ове политике, могућности за *детант* и уједињење две Кореје, али се у стручној литератури разматрају и разлози неуспеха ове политике, како са становишта утицаја спољашњих тако и унутрашњих фактора. Након иницирања нове политике нормализације односа две Кореје (*Sunshine policy*, 1998–2007) аутори у великој већини случајева северну и сунчану политику, као и разлоге њиховог неуспеха, заједно проучавају. Неки аутори наводе и да би објашњење неуспеха нормализације односа две Кореје требало тражити у постојању различитих како политичких, тако и економских система.

У току Хладног рата било је више покушаја нормализације односа две Кореје, а први званичан покушај нормализације односа две Кореје уследио је 1972. године када су две Кореје издале званично саопштење (*North–South Joint Communique*) којим се изражава жеља обе стране за уједињењем. У стручној литератури се позитивно оцењују први покушаји нормализације односа две Кореје. Промене у политикама две Кореје објашњавају се жељом за уједињењем³³ или као последица промена које су настале у односима суперсила.³⁴ Преговори се прекидају због претензија Северне Кореје да преузме контролу над читавим полуострвом, па се сходно томе и у стручној литератури наглашава да су ови први покушаји нормализације односа „довели у заблуду” Јужну Кореју.³⁵

Други озбиљнији покушај у правцу нормализације односа између две Кореје у току Хладног рата уследио је током осамдесетих година као директна последица почетка процеса демократизације и престанка војне владавине у Јужној Кореји. Овај историјски период аутори углавном разматрају са становишта промена које је процес демократизације донео Јужној Кореји (нпр. промена политичког система), па до улоге цивилног друштва у процесу демократизације.³⁶ Значај који је процес демократизације имао на каснију политику Јужне Кореје према Северној Кореји занемарен је у стручној литератури.³⁷

Непосредно пред крај Хладног рата Јужна Кореја по угледу на нову источну политику, одређује своју политику према Северној Кореји симболичног назива *северна политика*. Као најзначајнији резултат ове политике наводи се то што у овом временском периоду две Кореје потписују бројне споразуме. Преговори о нормализацији односа две Кореје заустављају се 1994. године, пре свега због нуклеарног наоружања Северне Кореје. Северној Кореји се уводе економске санкције.

Фукуа наглашава да су се и нова источна политика и северна политика постепено развијале, али северна политика је била у предности имајући у виду распад

³³ Детаљније видети рад из 1973. године који разматра жељу за уједињењем две Кореје: Byung–Chul, Koh. "North Korea: A Breakthrough in the Quest for Unity." *Asian Survey* 13.1 (1973): 83–93.

³⁴ Детаљније видети: Chae–Jin, Lee. "South Korea: The Politics of Domestic–Foreign Linkage." *Asian Survey* 13.1 (1973): 94–101.

³⁵ Видети: Byung Chul, Koh. "North Korea: Old Goals and New Realities", *Asian Survey* 14.1 (1974): 36–42.

³⁶ Детаљније видети: Sunhyuk, Kim. *The Politics and Democratization in Korea: The Role of Civil Society*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2000.

Seongyi, Yun. "Democratization in South Korea: social movements and their political opportunity structures." *Asian Perspective* 21.3 (1997): 145–171.

Han, Sung–Joo. "South Korea in 1987: The politics of democratization." *Asian Survey* 28.1 (1988): 52–61.

³⁷ Детаљније видети: Chien–peng, Chung. "Democratization in South Korea and inter–Korean relations." *Pacific Affairs* 76.1 (2003): 9–35.

социјалистичког блока (Fuqua 2011: 52–53). Уједињење две Немачке у великој мери је утицало на то да две Кореје крену ка процесу нормализације односа. Влада Јужне Кореје је на примеру уједињења две Немачке видела могућност да елиминише сопствене безбедносне претње путем постхладноратовске нормализације односа са Северном Корејом (McCann 1997: 25–26).

Северна политика је званично покренута током Летњих олимпијских игара у Сеулу 1988. године. Постоји обиље литературе које се бави анализом политичког утицаја, друштвених и економских промена које су Летње олимпијске игре донеле Јужној Кореји. Паунд (Pound 1994) анализира тајне преговоре који су вођени пре одржавања Олимпијских игара о учешћу земаља комунистичког блока, са посебним акцентом на преговоре између Северне и Јужне Кореје, Јапана, Кине, САД и СССР, док Менхајм (Manheim 1990: 279–295) овај догађај види као јавну дипломатију и политички притисак на Северну Кореју да се понаша у складу са интересима Јужне Кореје. У складу са наведеним, морамо поставити питање: Да ли је северна политика заиста била усмерена ка нормализацији односа две Кореје или је имала неки дубљи интерес?

Армстронг у својим радовима наводи да иако је северна политика била усмерена ка нормализацији односа две Кореје, најважнији циљ ове политике постаје успостављање дипломатских односа Јужне Кореје са комунистичким блоком. Промене у регионалном окружењу, односно приближавање Кине и САД и Јапана током седамдесетих и осамдесетих година упоредо са променама власти у тим земљама (Кина–1978. године, СССР–1985. године) доводе до стварања сложенијег међународног система у коме је Јужна Кореја могла да оствари контакте са комунистичким блоком (Armstrong 1990: 35–45). Поједини аутори наводе и да су мотиви за покретање нормализације односа две Кореје били искрени, али да се временом администрација Јужне Кореје нашла у дилеми између даљег спровођења процеса демократизације или спровођења северне политике, при чему се Јужна Кореја одлучила за прву опцију (детаљније видети: Rosati et al. 1994). Са друге стране Харисон истиче да је мотив за нормализацију односа Северне Кореје са Јужном Корејом, САД и Јапаном пре свега постојећа безбедносна дилема, као и да је промена кинеске и совјетске политике према Корејском полуострву у великој мери утицала и на промене у спољној политици Северне Кореје (Harrison 1991: 599–631).³⁸

Добру полазну основу критичке анализе постигнутих споразума усмерених према нормализацији односа две Кореје у овом периоду представља Брунов приручник (Brune 1996).³⁹ Потписивање Споразума о помирењу, ненападању, размени и сарадњи и Споразума о одрицању од употребе нуклеарног оружја није довело до стварне нормализације односа две Кореје, јер основни проблеми између ове две земље нису решени (Tae-Hwan and Tae-Whan 1992: 334–363). Критичким прегледом литературе долазимо до схватања да упркос променама у међународном безбедносном окружењу Северна Кореја још увек није добила довољне безбедносне гаранције да напусти развој нуклеарног наоружања (Kwak and Joo 1993: 65–92). У стручној литератури преовлађује мишљење да се мир и стабилност на Корејском полуострву, па самим тим и нормализација односа ове две земље, не може постићи све док се економски развој Северне Кореје не усагласи са питањем одустајања од нуклеарног наоружања (детаљније видети: Kihl and Hayes 1997).

Сенфорд даје процену успеха северне политике, приказујући еволуцију ове политике у периоду од 1988.–1993. године. Истиче се да је, без обзира на политичку реторику њеног иницијатора који наглашава да је ова политика усмерена првенствено ка нормализацији односа и каснијем уједињењу две Кореје, у дотадашњем развоју ове политике могуће идентификовати три фазе њеног развоја. Прва фаза је била усмерена ка стварању

³⁸ Детаљније о савременим приступима безбедности видети: Драган Р. Симић. *Наука о безбедности: савремени приступи безбедности*. Јавно предузеће Службени лист СРЈ и Факултет политичких наука, Београд, 2002.

³⁹ У овом периоду објављен је и велики број историјских монографија.

економских веза са дотадашњим непријатељима и са Северном Корејом, друга фаза је стварање дипломатских односа са комунистичким земљама, а трећа фаза је потпуно међународно признање и Северне и Јужне Кореје (Sanford 1993: 1–31). Сенфорд наглашава да би трећа фаза у комбинацији са побољшаном комуникацијом и трговином са Северном Корејом створила оптималну климу уједињења под условима који би одговарали Јужној Кореји. Он такође наглашава да се ова политика савршено уклапа како у трендове домаћег политичког контекста, тако и међународног окружења. Наведена политика је била изузетно успешна у проширењу трговинских веза, званичног признања и побољшања односа са кључним актерима, као и новом модификованом односу према Северној Кореји. Северна политика је постигла неколико важних стратешких циљева у случају Јужне Кореје (Sanford 1993: 1–31). Сенфорд анализира и неке од проблема у односу на претходне четири године, пре свега „флуидност” међународне политике и дубљи економски јаз између две Кореје. Он даје позитивну процену ове политике, која је постигла и више него што је намеравано, бар када говоримо о Јужној Кореји, али је потпуно занемарила интересе Северне Кореје. Северна политика је успешно послужила националним интересима Јужне Кореје, повећала ниво њене безбедности и легитимности (Sanford 1993: 1–31).

По окончању ове политике и престанку преговора о нормализацији односа две Кореје, настао је велики број радова који разлоге за неуспех углавном виде у нерешеној безбедносној дилеми Северне Кореје, њеној економској изолацији и утицају кључних актера. Самим тим, неосноване су претпоставке већине западних аналитичара да ће се процес нормализације односа две Кореје завршити тако што ће Јужна Кореја мирним путем апсорбовати Северну Кореју као што је то био случај са Западном и Источном Немачком. Еберштад анализира економске последице неуспеха политике нормализације односа две Кореје у односу на Северну Кореју (Eberstadt 1999).

Ким испитује историју америчко–корејских односа пре завршетка Хладног рата служећи се објашњењима реалиста, посебно када је у питању доношење безбедносно–стратешких одлука САД. Ким анализира и посвећеност САД као посредника у односима две Кореје у постхладноратовској ери, са посебним освртом на економску међузависност САД и Јужне Кореје. Спољна политика САД према корејском питању показује карактеристике мултиполарног балансирања, где САД настоје да задрже кључну улогу у управљању стратешком ситуацијом на Корејском полуострву (Kim 2009: 210–217). Шипинг сматра да је у интересу САД постојећи *status quo* између две Кореје, а не нормализација односа или уједињење. Шипинг истиче да је и у интересу Кине да две Кореје задрже постојећи *status quo*, јер би безбедносна ситуација Кине била угрожена у случају уједињења две Кореје (Shiping 1999: 464–483).

Постоје и схватања да разлоге за неуспех северне политике треба тражити у непостојању климе поверења и недовољног искуства две Кореје на пољу заједничке сарадње (McCamp 1997: 26–27). Са друге стране, Клајнер разлоге за неуспех северне политике види у стратегији Северне Кореје која је желела уједињење под условима који би њој одговарали (Kleiner 2001), док Ли наводи да главне разлоге неуспеха нормализације односа две Кореје треба тражити у перцепцији националних интереса великих сила по питању безбедности и економске сарадње. Велике силе су спровеле мешовите стратегије ривалства и перцепције балансирања моћи изведене из наслеђа Хладног рата. У процесу стварања равнотеже између капиталистичког и комунистичког блока, две Кореје нису могле да нормализују односе без тога да ослонац не траже у подршци великих сила. Он сматра да иако су велике силе играле посредничке улоге преко пружања економске и војне помоћи, њихови различити приступи проузроковали су још дубљи антагонизам између две Кореје. Велике силе су примениле принцип да економија и политика треба да буду одвојене области, што је навело Северну Кореју да преиспита улогу Кине и Русије као традиционалних савезника. Двојак приступ САД проблему на Корејском полуострву је довео до тога да Јужна Кореја почне да сумња како у улогу САД

као посредника по питању нуклеарног наоружања, тако и у искрену намеру Северне Кореје да војни сукоб реши путем нормализације односа (Lee 2006: 35–37).

Као главни разлог неуспеха нормализације односа две Кореје можемо навести и нерешену безбедносну дилему обе стране. Јужна Кореја се почетком преговора, када су Северна Кореја и Јапан нормализовали односе осетила угроженом, што је навело да промени курс своје спољне политике, што је касније довело до нерешене безбедносне дилеме Северне Кореје (Jungsup 2007). Поједини аутори, иду толико далеко да чак износе и тврдње да је северна политика била пре свега агресивна политика усмерена ка томе да се Северна Кореја „гурне” у изолацију (Cha 1998: 484).

Неуспех нормализације односа две Кореје у овом периоду аутори углавном објашњавају путем безбедносне дилеме кључних актера. Као што смо већ напоменули, у стручној литератури преовлађује реалистичка аргументација према којој је Северна Кореја желела да наметне хегемонију Јужној Кореји користећи своје нуклеарно наоружање, али до тога не долази због тога што је Јужна Кореја довољно економски и политички јака да сачува своју независност (Hart–Landsberg 1998). У појединим делима је присутан и дефанзивни реализам где се неуспех нормализације односа између две Кореје објашњава страхом обе стране због непознавања намера друге стране.

2.3 Сунчана политика (*Sunshine policy*)

Северну политику је наследила тзв. сунчана политика која је отпочела за време администрације Ким Дае Џунг–а. И поред тога што ова политика дели много више сличности са новом источном политиком, ни ова политика Јужне Кореје није довела до нормализације односа две државе. Постоји велики број радова аутора који се баве како овом политиком, тако и односом великих сила према корејском питању, посебно према питању нуклеарног наоружања Северне Кореје. Према фази настанка литературу можемо поделити на литературу која је настала одмах након окончања ове политике и литературу која настаје у каснијој фази, када су се аутори углавном бавили разлозима њеног неуспеха.

Пошто је у претходном периоду Јужна Кореја осигурала себи легитимност и суверенитет, аутори се углавном слажу у процени да су мотиви за нормализацију односа са Северном Корејом путем ове политике били овога пута „искрени”. Већина аутора истиче важност сарадње Јужне Кореје са главним актерима у региону у процесу нормализације односа са Северном Корејом, пре свега у улози посредника приликом успостављања дипломатских односа Северне Кореје са Јапаном и САД, као и пружањем подршке економском развоју Северне Кореје. У стручној литератури се истиче намера Јужна Кореја да нормализује односе са Северном, иако је Северна Кореја више пута показала неповерљивост према овој политици не поштујући договорене споразуме. Захваљујући тим напорима, у стручној литератури постоје предвиђања да је могуће да до нормализације односа у блиској будућности дође (Hart–Landsberg 1998; Hoare 2008: 69–82).

Армстронг наводи да су односи између две Кореје у овом периоду били ограничени утицајем спољних фактора, пре свега сукобом око нуклеарног наоружања између Северне Кореје и САД. Однос између две Кореје је од антагонизма прерастао у однос мирне коегзистенције. Нормализација односа две Кореје није нужно повезана са решењем сукоба на релацији САД и Северна Кореја и већом интеграцијом земаља североисточне Азије (Armstrong 2005: 11–19).

У стручној литератури се истичу и проблеми које је Јужна Кореја имала у току спровођења сунчане политике: оштре јавне дебате и политичке, регионалне и идеолошке поделе народа. Поред утицаја спољашњих фактора (САД, Јапан) на поларизацију јавног мишљења у Јужној Кореји велики утицај имали су и унутрашњи фактори (недостатак поверења, воље за компромисом и сл.) (Levin and Yong–Sup 2003: 131–144). Први Корејски самит је умногоме допринео стабилизацији односа Северне Кореје и САД, али се показало да Северна Кореја, Јужна Кореја и САД нису биле вољне да праве уступке, како међусобно, тако и када говоримо о нуклеарном наоружању Северне Кореје (Neo and Roehrig 2010: 155–156). Сложићемо се са Армстронгом који напомиње да су односи између две Кореје остали ограничени током спровођења ове политике и да је напредак постигнут само у правцу *de facto* узајамног признавања и коегзистенције (Armstrong 2005).

Поједини аутори наводе да до нормализације односа две Кореје није дошло због идеолошког сукоба, пре свега због идеологије самоодрживог система Северне Кореје (Hwang 2008: 1–27). Други, неуспех нормализације односа две Кореје посредством сунчане политике тумаче посредством непоштовања принципа реципроцитета, наглашавајући да упркос напорима Јужне Кореје да нормализује односе са Северном Корејом путем бројних економских повољности, Северна Кореја није пружала ништа за узврат, због непостојеће климе поверења и убеђења да је дата политика усмерена ка слабењу режима у Северној Кореји (Neo and Roehrig 2010:144–145; Levin and Yong–Sup 2003: 131–144).

Неуспех нормализације односа се тумачи и посредством промене курса спољне политике САД, са доласком Џорџа В. Буша на власт 2001. године. Напомиње се да је упркос оваквом развоју односа САД и Северне Кореје, Јужна Кореја и даље водила политику охрабривања трговинских и других веза са Северном Корејом, чиме је исказала

посвећеност решењу корејског питања (Armstrong 2005; Hoare 2008). САД су виделе нуклеарне амбиције Северне Кореје као директну претњу, посебно после терористичког напада 11. септембра 2001. године, стога и сунчана политика постаје „производ растућег корејског национализма, потребе за преживљавањем и реалне процене промена насталих у међународном окружењу” (Kwak and Joо 2006: 50–51).

Постоји обиље литературе које се бави односом великих сила (пored већ размотреног утицаја САД) како према питању нормализације односа и уједињења две Кореје, тако и питањем нуклеарног наоружања Северне Кореје. Већина аутора се слаже да су се Кина и Јужна Кореја слагале по питању нормализације односа две Кореје, чак и по питању уједињења, али да је Кина дугорочно стратешки била забринута због утицаја које САД могу имати на полуострву. Иако Кина преферира *status quo* на полуострву, може да прихвати уједињену Кореју, али неће толерисати уједињену Кореју под вођством САД. Кина своју националну безбедност види путем стратешки неутралног полуострва (Yi 2000: 71–118).

Ким разматра утицај Кине, Русије, Јапана и САД на међусобне односе две Кореје. Русија је покушала да допринесе мировном процесу на Корејском полуострву као посредник, али је утицај Русије на процес нормализације односа маргиналан у постхладноратовском периоду (Kim 2006: 155–156). Он истиче да упркос историјском антагонизму између Јапана и две Кореје, нуклеарно наоружање Северне Кореје би у великој мери могло да утиче на даље побољшање односа Јужне Кореје и Јапана (Kim 2006: 223–224). Еберштад и Парк дају значајан допринос проучавању утицаја које су велике силе имале на процес нормализације односа две Кореје (Eberstadt and Ellings 2012; Park 2010).

По завршетку имплементације сунчане политике, аутори се углавном баве анализом односа две Кореје са кључним актерима (Kim 1998). Разматрају се стратегије које су кључни актери примењивали у односу са Северном Корејом. Кина и Јужна Кореја су примењивале стратегију ангажовања, док су САД и Јапан углавном примењивали стратегију принуде током спровођења сунчане политике (Kim and Kang 2009: 1–20). Спровођење стратегије принуде и политички притисак нису имали већи утицај на Северну Кореју. Након одржавања Корејског самита 2000. године, две Кореје увиђају да треба ићи у правцу зближавања и нормализације односа, али не и у правцу уједињења (Kim and Kang 2009: 225–244).

Две Кореје су признале да постоји потреба за *status quo* и међусобним поверењем и сарадњом. „Ако је сунчана политика требало да фундаментално промени Северну Кореју, онда је очигледно била превише амбициозна ... трајно ангажовање, али са нижим и реалнијим очекивањима утицаја таквог ангажовања у правцу нормализације односа би била разумнија политика” (Kim and Kang 2009: 240). САД су преговоре о нормализацији односа две Кореје учиниле тешким. Јужна Кореја је покренула сунчану политику са циљем обезбеђења опстанка Северне Кореје и смањења тензија на полуострву (Beal 2005: 225–230).

Уколико се осврнемо на положај Северне Кореје после завршетка Хладног рата, постаје јасно зашто је ова држава водила *status quo* политику: економски проблеми, немогућност успостављања дипломатских односа са САД и другим западним земљама. Нуклеарно оружје је развијено да би се сачувао режим на власти од могуће америчке агресије. САД нису успеле да на систематичан начин разреше безбедносну дилему Северне Кореје, што је за последицу имало неуспешну имплементацију споразума између две Кореје и периодичне војне провокације од стране Северне Кореје (Son 2006: 34–48). Поједини аутори наглашавају да ни безусловна сунчана политика, ни каснија политика строгог условљавања, нису донеле видљиве резултате по питању нормализације односа две Кореје. Сунчана политика није имала велики утицај ни на понашање Северне Кореје, ни на карактер безбедносне ситуације у региону (Beukel 2012: 19–21), па се и неуспех нормализације односа две Кореје у овом периоду објашњава путем постојеће безбедносне

дилеме — севернокорејског нуклеарног наоружања, и постојања различитих како политичких, тако и економских и идеолошких система.

2.4 Сличности и разлике између корејског и немачког случаја

Литература која се бави поређењем Немачке и Кореје је углавном усмерена на тражење одговора на питање због чега је дошло до уједињења две Немачке, а није до уједињења две Кореје, односно усмерена је на период после уједињења две Немачке и могућу примену на корејски случај (Rhee 1993: 360–375; Becker 2008; Zartman 2001; Sung–Jo 2006; Niederhafner 2012). Аутори траже одговор на питање: да ли је Јужна Кореја искрено желела уједињење у мери у којој је желела Западна Немачка? Већина аутора се слаже да, за разлику од две Немачке, уједињење две Кореје једноставно није могуће очекивати у догледној будућности, јер је ситуација далеко сложенија.

Оправдање за овакав аргумент налазимо у различитим анализама економских последица таквог уједињења (Wrobel 2009), односно у далеко лошијој економској позицији две Кореје у односу на две Немачке која је решила готово већину како политичких, тако и економских проблема пре уједињења, дубокој подељености корејског народа, жељи обе стране да задржи постојеће политичке, економске, социјалне системе, нуклеарним амбицијама Северне Кореје. Није ту проблем само економске природе, већ се као далеко дубљи проблем намеће питање нуклеарног наоружања Северне Кореје (Hussain 2006).

Да ли Јужна Кореја сме да преузме на себе одлуку на коју би наишла уједињењем – дилему да ли да се одрекне (сада заједничког) нуклеарног оружја, или га сачува као средство одвраћања од неке потенцијалне агресије у будућности? Управо овај аргумент представља на неки начин проблематичност примене немачког модела на корејски, када говоримо о уједињењу две Кореје, иако ове две нације деле највише сложених питања када говоримо о подељеном народу и транзиционој правди (Sang–Jin 2015: 1–15). Додатно, у случају Немачке европски институционални оквир је био спреман да прихвати уједињење две Немачке, док се исто не може тврдити за Источну Азију (Bleiker 1991). Већина аутора се ипак слаже са мишљењем да је делимична примена овог модела ипак могућа, уколико се не би инсистирало на уједињењу, већ само на нормализацији односа две Кореје и на стабилности ширег региона.

Стручна литература која се бави поређењем Немачке и Кореје са аспекта нормализације односа веома је оскудна. Такво стање је разумљиво, имајући у виду чињеницу да су први озбиљнији покушаји нормализације односа између две Кореје уследили по завршетку Хладног рата, а да се политика нормализације односа две Немачке спроводила у поодмаклом периоду хладноратовске борбе. Иако је и у случају Немачке током Хладног рата и у случају Кореје у постхладноратовском периоду ниво постојеће напетости онемогућавао нормализацију односа, компаративна анализа може пружити, без обзира на сва ограничења, хеуристичку вредност (Møller 1998: 161–201). Блејкер наводи да када повучемо паралелу између ова два случаја јасно видимо да су послератну Немачку карактерисале тензије хладноратовске борбе, док у случају две Кореје говоримо о директној војној конфронтацији. Блејкер истиче да путем четири фактора можемо објаснити различит утицај глобалне системске промене у случају Немачке и Кореје, где до уједињења, односно до нормализације односа не може доћи без сагласности кључних актера. Историјске разлике између Кореје и Немачке су извршиле снажан утицај на међународну перцепцију нормализације односа. У случају Немачке међунационални антагонизам се није проширио даље од супротстављене војне идеологије која је допринела релативно брзом уједињењу када су се за њега створили услови, док су у случају две Кореје рат и бројни послератни сукоби створили атмосферу неповерења. Он наводи да је кључни предуслов за отклањање идеолошких разлика између етнички истог народа промена постојећег режима (Bleiker 1991).

И поред тога што у оба случаја говоримо о подељеној нацији, разлози поделе нису исти. Западна Немачка и Јужна Кореја биле су свесне међународног утицаја на њихов национални проблем. Основна разлика између ова два случаја је у приступу проблему

поделе, где је Западна Немачка приступила његовом решавању на далеко практичнији и хуманији начин. У случају Западне Немачке говоримо и о годинама економске и друштвене сарадње са Источном Немачком (Mosher 1992: 79). Јужна Кореја је примењујући северну и сунчану политику обновила друштвене, економске и политичке контакте са Северном Корејом. Даљи напредак у нормализацији односа је онемогућен, јер Северна Кореја заузима одбрамбени став инсистирањем да политички и војни споразуми морају претходити друштвеном и економском помирењу две Кореје (McCann 1997: 25–26). Неуспех нормализације односа две Кореје може се објаснити недостатком жеље за искреним помирењем, утицајем различитог степена економске, војне и дипломатске моћи, различитим спољнополитичким оријентацијама две Кореје, као и севернокорејском политиком нуклеарног наоружања (McCann 1997: 48–55).

Додатно, овде имамо и већу изолованост Северне Кореје у односу на Источну Немачку. На политичком нивоу, примарни циљ нове источне политике (реторички) није било уједињење две Немачке путем нормализације односа са великим силама, што не можемо тврдити у случају северне политике, тако да иако је Јужна Кореја успела да успостави дипломатске односе са земљама комунистичког блока, али услед разлике у приступу у односу на немачки случај, ова земља није успела да створи основе на којима би дошло и до нормализације односа две Кореје. Можемо донекле тврдити да су се велике силе обавезале да ће немачки проблем бити решен када су две Немачке потписале Основни споразум, јер је постојао страх од изолације великих сила, што не можемо тврдити у случају Кореје. Геополитика Хладног рата се такође сматра кључним фактором који разликује немачки од корејског случаја, као и политика континуитета у немачком случају. Нову источну политику су наставили да спроводе и Брантови наследници. Оно што битно одваја корејски случај од немачког је дилема коју Јужна Кореја никако није могла да избегне. Смањење безбедносних претњи путем побољшања државне легитимности и суверенитета подразумевало је, са друге стране и истовремени негативни ефекат продубљивања поделе на Корејском полуострву (Kim 2010: 83–85).

У случају Западне Немачке, треба истаћи и да нова источна политика никада није хтела да, за разлику од политика нормализација односа у корејском случају, један систем замени другим (Son 2006: 40–41). Северна Кореја је тврдила да је самоодржив систем (Juche) (Lee 2003: 105–112). Оваква тврдња (и каснија политика) се намеће као битна за паралелу са Немачком. Док су у случају две Немачке односи били нормализовани током седамдесетих година, па се само чекало да се СССР повуче, како би дошло до уједињења, у Кореји то није био случај. Из тога можемо даље закључити да севернокорејски режим ипак има нешто аутохтоно, дакле да постоје и неки чиниоци који нису наметнути од стране спољашњих фактора, а који се морају узети у обзир приликом разматрања проблема нормализације односа две Кореје, који није просто само наметнут споља, већ је и последица Корејског рата (Park 2002).

Из критичког прегледа литературе можемо закључити да је уједињење две Немачке било лако предвидети са одустајањем СССР од контроле Источне Немачке и распадом комунистичког система, јер су ове две земље нормализовале односе током седамдесетих година. У случају Кореје иако су обе политике нормализације односа биле засноване на немачком моделу, до нормализације односа није дошло, јер нису успеле да поставе чврсте основе на којима би се проблем поделе Кореје могао решити, већ су гурнуле Северну Кореју у дубљу изолацију. Немачко уједињење је почело са Вилијом Брантом, али у том политичком дијалогу није било војне претње као у случају две Кореје, нити је Источна Немачка била изолована у оној мери у којој је изолована Северна Кореја. Од покретања обе политике нормализације односа у стручној литератури су преовладавала оптимистична очекивања завршетка ових политика, не само у очекивању нормализације односа две земље, већ и очекивањима да ће доћи до уједињења две Кореје. По завршетку обе политике нормализације односа, оптимистична очекивања су уступала место

критичним оценама и ставовима према Северној Кореји, коју већина аутора види као главни разлог неуспеха нормализације односа две Кореје.

3. МОДЕЛИ ПОЛИТИЧКОГ ОДЛУЧИВАЊА: ПОЛИХЕУРИСТИЧКА ТЕОРИЈА

3.1 Спољна политика и одлучивање

Међудржавни односи⁴⁰ могу се дефинисати као „све оно што се појављује у интеракцији између држава и обухватају све интеракције субјеката међудржавних односа који више нису само државе, већ и међународне организације, невладине међународне организације, цркве, мултинационалне компаније па и појединци”. Са циљем проучавања процеса доношења одлука у међудржавним односима, неопходно је да дефинишемо и ужи појам од међудржавних односа – *спољну политику* (Трајковић 2017: 5).

У стручној литератури не постоји општеприхваћена дефиниција спољне политике, али свакако ћемо се сложити са мишљењем да суштину спољне политике сваке државе чини процес доношења спољнополитичких одлука,⁴¹ односно дефинисања циљева које је потребно постићи међудржавним односима и дефинисања средстава којима ће се задати циљеви остваривати. Спољна политика се схвата и као средство исказивања „власти и владавине, моћи и утицаја” (Grdešić 1995: 26 цит. у Poljak 2016: 59; Rosenau 1971).

Одлучивање је у срцу сваког питања спољне политике, пошто владе и државни лидери морају да реагују на овај или онај начин према сваком важном међународном питању. Сходно наведеном, начин на који се одлуке доносе и како се формулишу у спољној политици, као и како утичу на околину и остављају последице (индиректно или директно) на појединце, друштво, економију и државе представљају комплексно подручје (Ђukić 2016: 4; Blagojević 2014: 117; Tchantouridze 2007: 2; Димитријевић и Стојановић 1996: 193).

Овом питању неопходно је приступити из више праваца, почевши од врсте одлуке која се доноси, нивоа анализе спољнополитичког одлучивања, процеса или динамике који је водио до одлуке, па све до модела доношења одлука (Mintz and DeRouen 2010: 3). Поједини аутори дефинишу спољнополитичко одлучивање „као изборе које индивидуе, групе и коалиције праве, а које утичу на државне акције на међународној позорници”, док сваки избор сам по себи значи и „висок улог, велики ризик и неизвесност” (Mintz and DeRouen 2010: 3).

Спољнополитичко одлучивање схвата се и као „област која описује и истражује структуре, процесе и исходе сврсисходних политичких иницијатива и одговора суверених политичких ентитета, које су усмерена ка другим политичким јединицама (не нужно сувереним државама) изван својих граница” (Vertzberger 2002: 479 цит. у Zhang 2006: 44).

Неретко се поставља и питање на који начин лидери доносе одлуке, пре свега оне које се тичу спољне политике и националне безбедности, који су то начини на који доступне информације обрађују, на који начин правила и стратегије које користе утичу на политике које имплементирају? У стручној литератури се истиче да је кључна брига политичких аналитичара предвиђање одлука лидера током кризних ситуација, која се показала посебно тешком имајући у виду широк спектар специфичних војних одговора који су доступни доносиоцима одлука у данашњем свету (Brulé 2005: 99; Zhang 2006: 45–48).

Понашање људи, вођа, група, нација, бирократије, и организација је битно питање у међудржавним односима и спољној политици. Истраживање међудржавних односа састоји се од парадигми рационалног и нерационалног избора (Mintz 2007: 157).

⁴⁰ Ауторка ће у уводним разматрањима користити и термин међудржавни односи, поред термина међународни односи, (од енглеског *international relations*).

⁴¹ У науци о међудржавним односима развио се и посебан истраживачки правац проучавања „процеса доношења одлука” (*decision-making process*) (Савић–Багајић 2007: 27).

Важна област међудржавних односа је и спољнополитичка анализа, која се бави постојећим проблемима у међународним односима и као таква покушава да систематски комуницира предности и мане појединих политичких одлука. У анализи спољне политике доминантан је аналитички приступ који се усредсређује на питање нивоа анализе (појединац, држава, региони и међународни систем) (Jackson and Sørensen 2016: 256–265).

Веома је тешко развити „снажну” теорију која би могла обухватити све области спољне политике, али би требало да је сасвим могуће да се изгради конзистентан аналитички режим за одређену област спољне политике – у овом случају, одлучивања. Анализа спољнополитичког одлучивања може да произведе одређене увиде и створи очекивања, али и да одговори на питање зашто се неке одлуке разликују од других, и зашто се доносиоци одлука одлучују за поједине одлуке у међудржавним односима (Tchantouridze 2007: 2).

Најчешће се наводе четири кључне детерминанте које утичу на актере у спољној политици: психолошки фактори, окружење, унутрашњи и спољашњи фактори. Унутрашњи и спољашњи фактори су најсложеније детерминанте које утичу на процес доношења одлука и обухватају широк спектар фактора од појединаца, државе, институција, трке у наоружању, економских услова, јавног мишљења и сл. Окружење у коме се доносе одлуке често карактерише временско ограничење, флукуације, ризик, стрес, нејасност и недостатак информација о другим актерима који су укључени у дати процес. Психолошки фактори који обликују одлуке су вредносни систем, емоције, личност лидера, аналогije, погрешне процене и калкулације (Ђukić 2016: 5; Mintz and DeRouen 2010: 3–4).

Спољнополитичку анализу од међудржавних односа разликују начини на које покушава да разуме или објасни изборе које праве доносиоци одлука. Спољнополитичка анализа се не бави одлукама које немају међународни контекст, а аналитичари полазе од тога да међународна политика потиче од доносиоца одлука, који те одлуке доносе самостално или групно. Пошто спољнополитичка анализа разматра факторе који утичу на доношење одлука, таква анализа је вишеслојна и мултидисциплинарна, и користи релевантна истраживања из области као што су психологија, социологија, антропологија и економија како би се обогатили и развили модели политичког одлучивања. Овај процес може да помогне да се идентификују јединствени и општи обрасци одлука и да се створи увид у стилове вођства и личности која не могу бити анализирана кроз системски приступ спољнополитичкој анализи. Тражење одговора на питање како, на који начин постићи такву анализу, довело је до неких неслагања између когнитивних и рационалних школа мишљења (Beckerman–Boys 2013: 50–51).

Процес доношења спољнополитичких одлука карактеришу бројни приступи који настоје да процес доношења одлука на што бољи начин опишу и објасне (Blagojević 2014: 117; Трајковић 2017: 6; Ђukić 2016: 4; Redd and Mintz 2013: 11). Најпознатији приступи су: рационални, интеракцијски, системски, психолошки и институционални (Blagojević 2014: 117; Вукадиновић 2005: 69).

Благојевић наглашава да рационални приступ подразумева успостављање узрочне везе између одлуке и циља. Рационални приступ представља један од најутицајнијих приступа разумевању савремене међународне политике, а највећу примену налази у објашњењу људског понашања у контексту избора алтернативе која има највише изгледа за успех (Blagojević 2014: 117–118).

Психолошки приступ наглашава да у кризним ситуацијама није могућа примена рационалног приступа, будући да су одлучиоци подложни стресу и напетости. Институционални приступ се бави проучавањем кључних актера организовања процеса спољнополитичког одлучивања, пре свега државних структура. Интеракцијски приступ проучава утицај који једна одлука може имати на другу, док системски приступ анализира све одлуке доносиоца актера у контексту спољнополитичког система међународних односа (Blagojević 2014: 117).

Овде треба поменути и да спекулативно резонување у спољнополитичкој анализи може бити прилично проницљиво, али би било корисно и да се има конзистентан „алат” за анализу политичких питања која се појављују и нестају, догађаја који имају различите облике и појаве у различитим ситуацијама (Tchantouridze 2007: 2). Постојеће теорије и модели нису осмишљени да на савршен начин опишу и предвиде процес доношења одлука, већ да нам пре свега помогну да боље схватимо на који начин унутрашња политика, грешке, несигурност, неизвесност, и други фактори обликују коначне одлуке релевантних актера који имају утицај на међудржавне односе (Ђukić 2016: 5).

3.2 Место полихеуристичке теорије у когнитивно – рационалној дебати⁴²

Истраживања спољнополитичке анализе фокусирају се или на процес или на исход доношења одлуке. Две школе мишљења произашле су из истраживања спољнополитичке анализе – приступи рационалног избора и когнитивно психолошки приступи. Суд о валидност било које теорије најчешће се доноси на основу свих или неких од следећих критеријума: (1) описна тачност; (2) унутрашња логичка кохеренција и (3) предиктивна тачност. У рационално – когнитивној дебати, когнитивни психолози настоје да нагласе важност описне тачности, а теоретичари рационалног избора наглашавају унутрашњу логичку кохерентност и моћ предвиђања. Сматра се да когнитивни приступи надмашују рационални у својим емпиријским описима, док је рационални приступ успешнији у испуњавању друга два услова (Danilovic 2003: 127).

Когнитивно психолошки приступи у међународним односима и спољнополитичкој анализи имају тенденцију да дају предност процесу над исходом, са фокусом на то како оквир, веровања, и процесуирање информација утичу на доношење одлука, дакле како се спољнополитичке одлуке доносе, док се приступи рационалног избора фокусирају на преференције и исходе, односно зашто је спољнополитичка одлука донета. Концептуалне и методолошке разлике између рационалног и когнитивног приступа допринеле су њиховом развоју у међусобној изолацији. Услед наведеног, умањен је и њихов допринос у проучавању међународних односа, јер да би се постигла евалуација теорија мора се подвући поређење између њих. Пошто су се ови приступи развијали изоловано, није их ни могуће поредити. Свега неколико студија узима у обзир оба аспекта у разматрање, па се спољнополитичка анализа чини некомплетном и подељеном између психолошких и рационалних приступа. Ни један приступ сам по себи не може да обезбеди комплетно објашњење како и зашто се спољнополитичке одлуке доносе (Brulé 2008: 266–288; James and Zhang 2005: 32; Mintz 2003: 1; Erciyas 2014: 7; Zhang 2006: 52–53; DeRouen and Sprecher 2004: 56; Mintz and Geva 1997; Dacey and Carlson 2004).

Присталице когнитивног приступа настоје да користе експерименталне или технике праћења процеса за детекцију теоријских очекивања. Са друге стране, присталице рационалног приступа настоје да користе велике – *N* статистичке анализе за тестирање хипотеза. Самим тим је њихов допринос несамерљив, компликујући тиме корисно поређење и напредак у развоју и тестирању теорије (Brulé 2008: 267; Brulé 2008: 288). Когнитивни приступ није антирационалан, већ претпоставља да људи информације процесуирају различито у зависности од временских ограничења, ранијих веровања и искуства, ограниченом доступношћу информација, доминантним циљем или вредношћу која у великој мери утиче на процес одлучивања (DeRouen and Sprecher 2004: 57–66).

Често се дешавало да се когнитивне и рационалне школе мишљења међусобно оптужују да су превише детерминистичке, а само инсистирање на избору или психолошког или рационалног приступа, поједини аутори дефинишу и као „лажну дихотомију” (James and Zhang 2005: 32; Zhang, 2006: 52). Розати (види: Rosati 2001) се залаже за спајање рационалних и когнитивних приступа. Поједини аутори (DeRouen and Sprecher 2004: 57; Hagan 2001; Rosati 2001: 9–10) тврде да научници не би требало да третирају државе као „црне кутије”, јер држава није хомогена јединица, већ сложени конгломерат одлучилаца (Below 2008: 12). Другим речима, морамо да истражимо државне акције у функцији спознаје лидера/одлучилаца. Одбијањем компоненте људске спознаје у доношењу одлука, можемо да одбацимо и важне информације (DeRouen and Sprecher

⁴² Ауторка би напоменула да постоје одређене недоследности у начину на који се називи одређених појмова и теорија користе, нпр. *Prospect Theory* се преводи и као теорија проспекта и као теорија изгледа и као теорија очекиваног избора; *Expected Utility Theory* се преводи и као теорија очекиване корисности и као теорија очекиване добити; *Rational Actor Model* се преводи и као модел рационалног актера и као модел рационалног одлучиоца и др. Ауторка ће тежити конзистентности у коришћењу терминологије.

2004: 56; Hagan 2001; Rosati 2001). Когнитивни приступ сугерише да људски ум користи различите когнитивне алате, како би процесуирао информације које долазе од других и окружења у коме живимо (Zhang 2006: 52–53).

Спољнополитичка анализа је ушла у „еру” разноликости и разноврсности.⁴³ Недавна истраживања нуде последична објашњења спољне политике на више нивоа, проистеклих из различитих теоријских приступа и методологија (Zhang 2006: 44). Литература која се бави спољнополитичким одлучивањем у постхладноратовској ери, са новом мултиполарношћу налази да је немогуће да се објасне или предвиде промене система без уплива у унутрашњу политику (Beckerman–Boys 2013: 54–55).

Кључно питање је значење појма рационалност, посебно у спољнополитичкој анализи, у чему је и највећа критика теорије рационалног избора (Below 2008: 16). Слабости когнитивне школе су: екстерна валидност експерименталних резултата неких теорија ограничене рационалности, недостатак стратешких интеракција и недостатак моћи предвиђања (Zhang 2006: 56). Да би на неки начин успели да одговоре на изазове поједини научници су позвали на разграничења посебних услова (ситуациона спецификација) у којима се свака теорија, когнитивна или рационална примењује. Као резултат, не би постојала нека „велика” теорија, већ више „ситуационо специфична” теорија. На овај начин, когнитивне теорије не би биле алтернативе, већ допуне теорији рационалног избора (Below 2008: 27).

Главни разлог због чега когнитивне теорије не представљају директну претњу рационалним теоријама је недостатак јединствене теорије. Да би могли да говоримо о дебати морају да постоје најчешће две контрадикторне позиције. Међутим, когниција и рационалност не морају неопходно да буде једностране.⁴⁴ Примера ради, психолошке теорије могу да допуњују рационалне теорије. Заједно, когнитивне теорије могу објаснити одступања од теорије рационалног избора. Кибернетички модел је пример алтернативе рационалном избору, а когнитивни психолози су идентификовали да не постоји доминантно правило одлуке (Below 2008: 25–27).

Неки од начина решавања проблема валидности неке теорије јесу усавршавање теорије уз отклањање методолошких недостатака, премошћавање јаз између когнитивног и рационалног приступа и спајање неких од њихових елемената у јединствен оквир. Промена приступа у проучавању међународних односа омогућила је развој продуктивних теорија које истражују потенцијалне подстицаје и ограничења са којима се суочавају спољнополитички одлучиоци, а који између осталог произилазе и из унутрашње политике. Неколицина теорија која комбинују рационалне и когнитивне теорије у једну су развијене и тестиране (Danilovic 2003: 128).

Полихеуристичка теорија је један од ретких покушаја у когнитивној психологији који је инкорпорирао неке елементе из теорије рационалног избора у когнитивни оквир одлучивања, односно сматра се мостом који премошћује јаз између когнитивних и теорија рационалног одлучивања, заузимајући јединствено место са кога може да допринесе напретку у истраживању светске политике (Danilovic 2003: 128; Below 2008: 12; Brulé 2008: 288; Mintz and DeRouen 2010: 78; Beckerman–Boys 2013: 54–55).

Једна од карактеристика полихеуристичке теорије је да може допринети нашем разумевању зашто се догађаји не дешавају (DeRouen and Sprecher 2004: 66). Полихеуристичке претпоставке о процесу доношења одлука могу бити оспорене из когнитивне перспективе (детаљније видети: Zhang 2005), док предвиђени исходи произашли из полихеуристичке теорије се могу директно поредити са предвиђањима

⁴³ Детаљније о историјском развоју спољнополитичке анализе видети: Beckerman–Boys 2013.

⁴⁴ Nehemia, Geva and Alex Mintz, eds. *Decisionmaking on war and peace: The cognitive–rational debate*. Vol. 1. Lynne Rienner Publishers, 1997. У овом раду се могу наћи појединачна поглавља која „бране” когнитивне и/или рационалне теорије или им проналазе заједничко полазиште, а уредници заступају гледиште да су теорије когнитивног и рационалног приступа комплементарне због тога што слабости једне рефлектују предности друге. Многи истраживачи сматрају да две теорије одлучивања допуњују једна другу, доводећи у питање да ли чувена дебата између рационалних и когнитивних теорија уопште и постоји.

рационалних модела. На овај начин, полихеуристичка теорија може да послужи као мерило по којем се когнитивне и рационалне теорије могу поредити олакшавајући напредак у овој области (Brulé 2008: 288).

Полихеуристичка теорија признаје да доносиоци одлука користе и когнитивне и рационалне стратегије одлучивања када доносе спољнополитичке одлуке (Below 2008; DeRouen and Sprecher 2004: 57; Rosati 2001). Холистички карактер полихеуристичке теорије даје основу за њену примену на сложену праксу немачког и корејског случаја.

3.2.1 Модели политичког одлучивања

Модели доношења одлука у међународним односима представљају „алате” који олакшавају процес доношења одлука. Основни, рационални модел је први изучаван у наукама о међународним односима, а сви алтернативни начини одлучивања су, на различите начине (као допуна или критика) проистекли из основног рационалног модела. Те алтернативе су: ограничена рационалност и кибернетички модел; модел бирократске политике; модел организационе политике; модел теорије проспекта и полихеуристички модел (Трајковић 2017: 14).

Рационалан избор (Rational Choice)⁴⁵ је вероватно најважнији приступ у међународним односима, који је помогао у дефинисању теоријске расправе о међународној политици (Beckerman–Boys 2013: 51), а почива на једноставној идеји: уколико знамо шта људи желе, можемо објаснити и предвидети шта ће да учине. Концепт рационалности, са посебним освртом на спољнополитичко одлучивања, усмерен је на два питања: (1) материјалну (или исход) рационалности vs. процедуралну (или процес) рационалност и (2) индивидуалну рационалност vs. колективну рационалност (Zhang 2006: 48). На неки начин, ова теорија претпоставља да су људи когнитивно компетентни да „упаре” средства са циљевима и рангирају опције у складу са тим. Уопштено, аналитички, рационалан модел треба да води бољим одлукама, иако не увек бољим исходима (Redd and Mintz 2013: 12; Mintz and DeRouen, 2010: 58). Рационално доношење одлука подразумева неколико фаза. У првој фази се одређују интереси и циљеви, у другој начини на који се могу постигнути циљеви, а затим се врши процена трошкова и добити сваког начина на који се може постићи жељени циљ и рангирање, да би се на крају вршио избор оног начина, односно смера који треба да пружи остварење највеће добити (Blagojević 2014: 119; Redd and Mintz 2013: 12).⁴⁶

Дакле, модел рационалног избора можемо посматрати као „анализу свих доступних информација и опредељење за један од понуђених одговора, на одређену ситуацију, са циљем изналажења најбоље могуће одлуке” (Zhang 2006: 51; Трајковић 2017: 16), док доносиоци одлука настоје да максимизирају очекивану добит, а минимизирају трошкове (Zhang 2006: 51; Below 2008: 13; Ђukić 2016: 6).

Добро позната претпоставка школе рационалног избора у међународним односима је да су „нације вођене рационалним, визионарским лидерима који желе да максимизирају очекивану добит” (Redd and Mintz 2013: 12 цит. у Erciyas 2014: 7). Процес доношења одлука може, а и не мора да укључи димензију националног интереса. Доносиоци одлука

⁴⁵ Детаљније о теорији видети: Amos, Tversky, and Daniel Kahneman. „Rational choice and the framing of decisions.” *Multiple criteria decisions making and risk analysis using microcomputers*. Springer, Berlin, Heidelberg, (1989): 81–126.

Ward, Edwards. „The theory of decision making.” *Psychological bulletin* 51.4 (1954): 380.

⁴⁶ Доносиоци одлука су рационални ако су њихове преференције повезане и транзитивне, значи ако је А пожељније од Б, тада Б не може бити пожељније од А у исто време, а ако је А пожељније од Б и Б је пожељније од Ц, онда Ц не може бити пожељније од А. Теоретичари радије користе ову рационалност на инструментални него на процедурални начин, и управо та њихова процедурална ограничења су извор многих критика (Beckerman–Boys 2013: 51).

не делују слободно и не контролишу ситуацију у потпуности. У спољној политици и међународним односима теорија рационалног актера се користи за предвиђање и објашњење исхода у међународним конфликтима (Đukić 2016: 6).

Теорија рационалног избора занемарује комплексност самог процеса доношења одлука, иако се одлуке углавном доносе у условима структуралне несигурности, где појединац није способан да у потпуности спозна стање околине нити последице одабраних алтернатива, за разлику од когнитивних теорија (Redd and Mintz 2013: 12–13). Доношење одлука је отежано и услед чињенице да се неретко дешава да су доступне информације непотпуне и искривљене, а доносиоци одлука често користе тзв. спознајну дисонанцу, односно траже информације које ће оправдати њихов избор, а не траже избор који ће максимизирати вредност. Одступању теорије од праксе рационалног одлучивања доприноси и чињеница да државе нису јединствени актери, већ се налазе у интеракцији са осталим актерима, што даље значи отежано предвиђање утицаја који ти актери могу извршити на постизање одређеног циља (Blagojević 2014: 119).

У савременој анализи спољне политике рационални приступ који се најчешће користи је тзв. *теорија очекиване корисности* (expected utility theory – EUT),⁴⁷ која полази од поставке да су доносиоци одлука способни да рангирају преференције на основу степена задовољења одређених циљева, уз принцип занемаривања истих исхода. Тиме се жели нагласити да на избор рационалног актера не треба да утичу они исходи који су идентични, независно од изабране алтернативе (Đukić 2016: 7; Pavličić 1997: 57; Mintz and De Rouen 2010: 57).

Дакле, теорија рационалног избора трпи критике на основу једне од основних поставки да су људи рационални актери, док су истраживања у лабораторијским и емпиријским условима показала да појединци често доносе одлуке које су у супротности са уопштеним поставкама ове теорије. Уствари, појединци често доносе одлуке које можемо означити као ирационалне (Below 2008: 19; Erciyas 2014: 7; Blagojević 2014: 119), што наводи неке научнике да се окрену алтернативним теоријама као што су модел *ограничене рационалности* и *кибернетички модел* (Below 2008: 3; Erciyas 2014: 7).

Теорија ограничене рационалности (Bounded Rationality Theory) и *кибернетичка теорија* (Cybernetic Theory) настале су као критика рационалног модела одлучивања. Можда највећа критика теорије рационалног избора је дошла од стране Херберта Сајмона (Simon 1959; Simon 1985),⁴⁸ који уводи појам ограничене рационалности, како би решио постојећу загонетку везану за сложен контекст у коме се одлуке доносе. Аутор тврди да су доносиоци одлука још увек рационални, али су ограничени у својој рационалности и предлаже примену принципа „сатисфакције/задовољења”. Термин подразумева да су доносиоци одлука престали да трагају за информацијама након што су нашли задовољавајућу алтернативу. Алтернатива не мора да буде оптимална, већ само да задовољава неки *a priori* минимум пролаза. Ово не мора да значи да је то нерационално, већ можда субоптимално и сврсисходно. Тврдњом да су појединци рационално ограничени, признајемо и ограничења доношења одлука појединаца и организација у процесуирању информација. Увођење овог принципа представља први покушај да се реално сагледају способности и могућности доносиоца одлуке (Redd and Mintz 2013: 12–13; Blagojević 2014: 119; Below 2008: 26; Zhang 2006: 51–52).

Основни постулат *кибернетичке теорије*⁴⁹ јесте да се актери константно сусрећу са когнитивним ограничењима (меморија и способност), што их наводи да сами стварају

⁴⁷ Детаљније видети: Peter C. Fishburn. *Utility theory for decision making*. No. RAC–R–105. Research analysis corp McLean VA, 1970.

⁴⁸ Детаљније видети: Simon, Herbert. „Theories of Decision Making in Economics and Behavioral Science”. *American Economic Review* 49/3 (1959): 253–283.

Simon, Herbert. „Human Nature in Politics: The Dialogue of Psychology with Political Science”, *American Political Science Review* 79/2 (1985): 294–304.

⁴⁹ Детаљније видети: John, Steinbruner. *The Cybernetic Theory of Decision: New Dimensions of Political Analysis*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2002;

поступке који ће им помоћи да процес одлучивања одговори изазову когнитивног ограничења на што ефикаснији начин. Кибернетички модел истиче да одлучилац одређује оптималне поступке и алтернативе на основу жељених исхода, а да се при том елиминише велики број могућих алтернативних исхода и игнорише комплексност окружења, односно кибернетички модел занемарује све информације које долазе из окружења, јер су оне контрапродуктивне, што нас наводи на закључак да доносиоци одлука делују у условима „структуралне несигурности и комплексности”, где је људски ум ограничени инструмент (Ђukić 2016: 8–9; Трајковић 2017: 14; Redd and Mintz 2013: 13–14; Erciyas 2014: 7).

Модел организационе политике (Organizational Process Model)⁵⁰ је у неким својим аспектима веома сличан кибернетичком моделу, услед чињенице да полази од поставке да су доносиоци одлука ограничено рационални. Модел разматра спољну политику као организациони исход, а бави се доношењем одлука у самим организацијама на основу стандардне оперативне процедуре (standard operating procedures), устаљених метода и процедура при извршавању одређених задатака. Стандардне оперативне процедуре помажу да се установи на који начин ће се актери у одређеној организацији понашати, на основу шаблонског модела, чиме се мало простора даје иновативним решењима. Овај модел се не може применити на кризне ситуације и односи се на обављање свакодневних бирократских активности без којих не бисмо могли замислити функционисање робусних бирократских система (Redd and Mintz 2013: 21–22; Трајковић 2017: 35–38).

Модел бирократске политике (Bureaucratic Politics)⁵¹ се бави утицајем организација на процес доношења одлука, имајући у виду да главни актери на међународној политичкој сцени не могу донети важне спољнополитичке одлуке без утицаја кључних државних органа. Модел полази од поставке да одлуке настају у апстрактном политичком простору путем преговора између бирократских структура (Redd and Mintz 2013: 22–23; Трајковић 2017: 28–32).

Теорија проспекта (Prospect Theory)⁵² се сматра једном од водећих алтернатива рационалном избору, као теорија одлука у условима ризика у различитим условима. У међународним односима теорија се примењује када се одлучиоци нађу у неповољној ситуацији. Теорија тврди да одлуке нису фактори појединих одредби, већ су одлуке резултат когнитивних одговора на постојеће услове. Појединци процењују исходе као функцију одступања од референтне тачке. Идентификација ове референтне тачке представља критичну варијаблу. Појединци размишљају о томе шта могу добити и изгубити, и бирају између опција у функцији одступања од референтне тачке. Референтна тачка је централна аналитичка претпоставка ове теорије, а најчешће је то *status quo*, али не мора да буде. Теорија предвиђа да су доносиоци одлука нетолерантни на ризик у домену добити, а толерантни на ризик у домену губитака. Стога ће појединци ретко чинити „ризичне” одлуке, када се ситуација добро одвија, док ће ризиковати када се ствари не одвијају на добар начин, чиме се хоће рећи да одлучиоци који имају мање да изгубе ће изабрати изложеност ризику ако он обећава просперитет. Ризик не треба посматрати само у негативној конотацији (Redd and Mintz 2013: 15–16; Below 2008: 31; Трајковић 2017: 14–15).

Alex, Mintz, and Karl DeRouen Jr. *Understanding foreign policy decision making*. Cambridge University Press, 2010.

⁵⁰ Детаљније видети: Christopher M. Jones. "Bureaucratic Politics and Organizational Process Models." *Oxford Research Encyclopedia of International Studies*, 2010.

⁵¹ Детаљније видети: *Ibid*

⁵² Детаљније видети: Rose, McDermott. "Prospect theory in political science: Gains and losses from the first decade." *Political Psychology* 25.2 (2004): 289–312;

Jack S. Levy. "Applications of prospect theory to political science." *Synthese* 135.2 (2003): 215–241;

Avi, Fiegenbaum, and Howard Thomas. "Attitudes toward risk and the risk–return paradox: prospect theory explanations." *Academy of Management Journal* 31.1 (1988): 85–106;

Jonathan, Mercer. "Prospect theory and political science." *Annu. Rev. Polit. Sci.* 8 (2005): 1–21.

Модел рационалног избора заснован на максимизацији добити и модел ограничене рационалности заснован на „задовољавајућој” алтернативи су комплементарни, а не ривалски модели. Модел бирократске политике је такође, комплементаран са рационалном теоријом и моделом ограничене рационалности. Уствари модел бирократске политике је најприменљивији у ситуацијама где се одлуке доносе као резултат интеракција између великог броја актера/ситуација/коалиција. Насупрот томе, модел ограничене рационалности је најприменљивији приликом доношења одлука од стране ограниченог броја индивидуа. И теорија очекиване користи и теорија проспекта су структуралне теорије пре него теорије процеса. Када имају одређене параметре проблема избора покушавају да објасне изборе или исходе, а не процес кроз који су те одлуке прошле (Zhang 2006: 60–61; Redd and Mintz 2013: 15–16).

Две водеће парадигме у истраживањима спољне политике су рационални модел и парадигма која је заснована на когнитивном приступу тзв. „кибернетичка перспектива”. Модели рационалног избора нуде јединствену и уопштено применљиву теорију, али им недостаје описни квалитет који одражава комплексност стварности. Когнитивни приступи обично претпостављају да модел рационалног актера не може да се реализује у пракси, услед немогућности ума да спроведе компликовану рачуницу рационалног модела. То је разлог зашто је рационални избор оспораван од стране когнитивног приступа – јер су лабораторијски тестови у више наврата показали да људи не доносе одлуке засноване искључиво на рационалној анализи. Когнитивисти, насупрот томе предност дају теорији проспекта и одбацују „очекивану корисност” модела рационалног избора због дескриптивне неадекватности (Beckerman–Boys 2013: 51–56; Трајковић 2017: 14).

С обзиром на то да се рационални и когнитивни приступ фокусирају на различите аспекте спољнополитичког одлучивања, ни један приступ сам по себи не може да обезбеди потпуно објашњење како и зашто се доносе спољнополитичке одлуке, што ствара потребу за јединственим моделом исхода и процеса одлука (Zhang 2006: 57). Наводно ривалски модели ова два приступа, имају различите предности и слабости. У покушају да се премости подела и постигне и описна тачност когнитивиста и успех у предвиђању модела рационалног избора, развијена је полихеуристичка теорија, која претпоставља да доносилац одлука примењује хеуристичка правила доношења одлука, која не подразумевају детаљно и компликовано поређење свих релевантних алтернатива, већ прихвата или одбацује нежељене алтернативе на основу једног или више критеријума. Овакав приступ значи да је избор дефинисан димензијом, а не алтернативом (Beckerman–Boys 2013: 57).

3.3 Основни постулати полихеуристичке теорије

Израз полихеуристички, може се поделити на корен *poly* (многи) *heuristic* (пречице), што се односи на когнитивне механизме који доносиоци одлука користе у покушајима да поједноставе сложене задатке одлучивања (Mintz 2004: 6; Mintz et al. 1997: 554; Vedlitz et al. 2005: 4; Redd 2002: 336; Stern 2004: 108; Mintz and Geva 1998; Zhang 2006: 61; Brummer and Oppermann 2019: 4; Erciyas 2014: 28; Christensen and Redd 2004: 73; Redd and Mintz 2013: 17). Хеуристика се дефинише као метод решавања проблема уз помоћ којих добијамо ефикасна решења за сложене проблеме, ограничавајући претрагу могућих решења (Redd 2002: 336; Vedlitz et al. 2005: 4; Christensen and Redd 2004: 73).⁵³

Један од најзначајнијих емпиријских истраживачких програма у области спољнополитичког одлучивања је полихеуристичка теорија (Stern 2004: 108). Полихеуристички модел, доношење спољнополитичких одлука посматра као секвенцијални процес који се одвија у две фазе, чиме се интегришу елементи школе когнитивне психологије са елементима школе рационалног избора (Mintz 2004: 4).

„Доносиоци одлука користе комбинацију стратегија одлучивања на путу ка избору” (Zhang 2006: 61). Прва фаза представља когнитивни део теорије, где долази до идентификовања и селекције могућих алтернативних одлука (Трајковић 2017: 49), уз помоћ „когнитивних хеуристичких стратегија” (Mintz and De Rouen 2010: 17). Крајњи циљ ове почетне фазе је да се брзо и без много напора одбаце све политичке опције које су предложене као могуће решење за одређени проблем, под условом да су неприхватљиве на основу унапред дефинисане димензије. Дакле, прва фаза треба да поједностави „матрицу одлуке” (*decision matrix*) (Redd 2002: 336; Stern 2004: 108) коришћењем хеуристике (Brummer and Oppermann 2019: 4).

Пре него што објаснимо на који начин се доноси коначна одлука у другој фази, неопходно је да нагласимо да се полихеуристичка теорија заснива на пет главних процесних карактеристика доношења одлуке: доношење одлуке није холистичко, засновано је на димензијама, примењује се принцип ненадокнадивости (*noncompensatory principle*) приликом одлучивања, одлука је задовољавајућа а процес њеног доношења осетљив на редослед. Доносиоци одлука користе поменуте карактеристике процесуирања како би идентификовали и коначно одбацили неприхватљиве политичке опције током прве фазе процеса одлучивања (Stern 2004: 108–109; Mintz and Geva 1998; Beckerman–Boys 2013: 57–60; Redd 2002: 338–342; Brummer and Oppermann 2019: 4–6; Below 2008: 31).

Прва процесна карактеристика је *претрага која није холистичка*. Полихеуристички приступ се од осталих модела спољнополитичке анализе разликује у томе што не захтева од доносиоца одлуке да спроводи тражење алтернатива и врши анализу трошкова и користи између њих. Полихеуристичка теорија претпоставља да доносилац одлуке „усваја хеуристичка правила доношења одлуке која не захтевају детаљна и компликована поређења релевантних алтернатива, а усваја или одбацује непожељне алтернативе на основу једног или неколико критеријума”. Овакав приступ значи да је скуп избора дефинисан димензијом, а не алтернативом (Beckerman–Boys 2013: 57–58; Stern 2004: 108–109).

Доносилац одлуке прави поређења међу опцијама унутар одређеног уског скупа алтернатива и скупа атрибута. Доношење одлука *засновано је на димензијама*. Алтернативе која не испуњавају минималне стандарде на кључним димензијама се одбацују. Димензије се обично наизменично примењују, а *редослед* је под великим

⁵³ Хеуристичко резонување је метод решавања проблема који личи на свакодневно људско расуђивање вођено покушајима и грешкама. Ако се постигне закључак након хеуристичке анализе, можемо рећи да су процес и резултат убедљиви, али је тешко тврдити да су ригорозни. Хеуристичко резонување омогућава аналитичару валидне закључке, али не и апсолутну сигурност (Tchantouridze 2007: 4).

утицајем доступности информација које се интерпретирају на начин који усмерава аналитичку пажњу на одређену димензију или наводи да се пређе на наредну. Начин на који лидер перципира политичке последице својих поступака игра пресудну улогу у процесу доношења одлука. Дакле, најважнија димензија је политичка или унутрашња димензија. Код полихеуристичког приступа аверзија према политичком губитку превазилази сва остала разматрања, па је тако доношење одлуке вођено жељом да се избегне неуспех а не да се постигне успех. Према томе, „низак резултат политичке димензије не може се надокнадити високим резултатом на некој другој димензији” (нпр. војној) (Mintz 1993: 598 цит. у Redd 2002: 341).

Минимални стандарди морају бити остварени или ће алтернатива бити одбачена. То је *ненадокнадиво правило одлуке*. Сходно наведеном, модел представља процес у којем се алтернативе бирају или одбацују на основу „задовољавајућег”, а не правила максимизирања. Полихеуристички приступ тражи прихватљиве опције, а не максимизирање алтернатива, јер је вероватно да ће неке димензије остати неразмотрене чак и након доношења одлуке. За разлику од рационалних модела који полазе од претпоставке да промене у начину на који су алтернативе описане и *редоследу* на који су презентоване не утичу на преференције доносиоца одлуке, полихеуристичка теорија сугерише да такве варијације могу имати пресудан утицај на избор одлуке. Опције се елиминишу из скупа избора који не испуњавају захтеве политичке димензије, а затим се преостале алтернативе процењују анализом трошкова и користи (Stern 2004: 109; Mintz and Geva 1998; Beckerman–Boys 2013: 57–60; Park 2010: 7; Redd 2002: 338–342; Zhang 2006: 62). Наведене карактеристике формирају когнитивистички „темељ” прве фазе полихеуристичке теорије и разликују полихеуристички модел од других теорија спољнополитичког одлучивања.

Полихеуристичка перспектива препознаје да доносиоци одлука суочени са врло сложеним ситуацијама, непотпуним информацијама и временским ограничењима теже „пречицама” или когнитивној хеуристици. То раде да би обрадили информације, избегли когнитивна ограничења и поједноставили матрицу одлука (James and Zhang 2005: 33).

Полихеуристички приступ је врло флексибилан у својој применљивости на различите социјалне, економске и политичке ситуације. Када говоримо о спољнополитичком одлучивању, одлучилац обично прави разлику између политичке, економске, дипломатске и војне димензије – иако се могу размотрити и друге. Пошто доносиоци одлука настоје да осигурају политички опстанак, полихеуристичка теорија идентификује кључну ненадокнадиву димензију – унутрашњу политику (Brulé 2008: 269). Унутрашња политичка сигурност⁵⁴ је кључна димензија и суштина одлуке (*the essence of decision*) (Mintz 2004: 7). Уз помоћ когнитивних механизма, лидер има поједностављени задатак одлучивања на почетку друге фазе. „Смањена” матрица одлука је сада састављена од преосталих опција из прве фазе и неколико критичних димензија (Ye 2007: 318).

Принцип ненадокнадивости је описан и као „језгро полихеуристичке теорије” (Mintz 2004: 8) и „најиновативније својство” (Oppermann 2014: 24; Redd 2002: 340–341). Минц (Mintz 1993) је увео принцип ненадокнадивости у област спољнополитичког одлучивања (Redd 2002: 338), а испитан је у већем броју различитих случајева, као и коришћењем различитих метода. Пошто доносиоци одлука мере свој успех и неуспех у политичким јединицама, према овом принципу, политичари неће следити пут у спољној политици који је опасан за политички опстанак (Tchantouridze 2007: 3). Будући да би доносиоци одлука требало да процене све првобитно доступне опције политике дуж само једне димензије, не

⁵⁴ Алекс Минц (Mintz 2004: 9) идентификује скуп услова који могу довести до одбацивања алтернативе на политичкој димензији, од којих већина указује на претње лидерској позицији: претња опстанку вође, могућности изборног пораза, недостатак јавне подршке одређеној политици (нпр. употреба силе или санкције), пад популарности лидера, претња опстанку режима, значајан пад популарности, међупартијско ривалство, спољашњи и унутрашњи изазови, потенцијални колапс коалиције, владе, режима, демонстрације или немири, претње политичкој моћи, достојанству, части или легитимитету лидера и сл. (Brulé 2008: 270).

допуштајући компромисе између ове димензије и других димензија, принцип ненадокнадивости је пресудан за смањење избора у којем ће доносиоци одлука на крају одабрати своју опцију, а самим тим и ток акције (Brummer and Oppermann 2019: 5).

Када је матрица одлука сведена на „управљивији” број алтернатива и димензија, процес прелази у другу фазу. У другој фази се врши евалуација преосталих алтернатива аналитичким прорачунима (Mintz 2005: 94). Преостале алтернативе се процењују на основу аналитичког резонувања, а коначна и најбоља опција бира се анализом трошкова и користи – одабиром опције која максимизира користи и минимизира трошкове, теоријом очекиване корисности – одабиром опције са највећом добити или лексикографском максимираном – избор опције са највећом вредношћу на најважнијој димензији за доносиоца одлуке (Below 2008: 33; Redd 2002: 336; Stern 2004: 108; Ye 2007: 319).⁵⁵ Претпоставка је да „доносилац одлуке мери трошкове и користи, ризике и награде, добитке и губитке и успех и неуспех политичким јединицама, у смислу политичких последица пре свега”. (Mintz and Geva 1997: 84 цит. у Redd 2002: 337; Mintz et al. 1997: 554)

У суштини, полихеуристички модел је у другој фази процеса доношења одлука, уважавајући све критике рационалног приступа, садржи његову срж обликујући рационалну одлуку на познавању ирационалних елемената који спречавају достизање постављеног циља (Blagojević 2014: 119). Кључна премиса полихеуристичке теорије је да одлучилац користи низ стратегија одлучивања када доноси одлуке, укључујући и стратегије које су субоптималне (Mintz 2004: 4), односно процедуре и правила одлучивања нису фиксни, већ зависе од варијабли, као што су нечији циљеви, домен у коме одлучилац делује и друга ситуациона ограничења (Vedlitz 2005: 5; Mintz 1998).

„Полихеуристичка процедура се састоји од два кључна корака: идентификовања матрице одлуке (нпр. скуп алтернатива, скуп димензија и импликације сваке алтернативе на свакој димензији) и примене полихеуристичке калкулације на матрицу одлуке да би објаснили или предвидели крајњи избор” (Mintz 2005: 95).

Неопходно је да нагласимо да полихеуристички модел доношења одлука, примену налази како у демократским тако и у аутократским државним уређењима уз уважавање њихових различитости (детаљније види: Kinne 2005) (Трајковић 2017: 49–51). Полихеуристичка теорија наглашава да је државним лидерима приоритет политички опстанак. Значење појма „политички” значајно се разликује од земље до земље, па самим тим и лидери упошљавају различита средства како би обезбедили свој политички опстанак. Истраживања полихеуристичке теорије неће само побољшати наше разумевање недемократских држава, већ ће имати и важне претпоставке како демократске државе треба да креирају своје политике према недемократским (Kinne 2005: 114).⁵⁶

Полихеуристичка теорија је генеричка и применљива у познатим и непознатим ситуацијама, у условима неизвесности, а сама процедура се може проширити на све врсте одлука, како на индивидуалне одлуке, тако и на групне одлуке, секвенцијалне одлуке и одлуке у стратешким поставкама (Mintz 2005: 95). Полихеуристички модел представља и јединствени теоријски модел одлучивања. Иако је унутрашња политика у сржи свих теоријских модела политичког одлучивања, само полихеуристичка теорија ставља у средиште пажње опстанак доносиоца одлуке, без обзира на врсту режима.

⁵⁵ Примера ради, у кризним ситуацијама прва фаза доношења одлуке може се одвијати врло брзо, у року од неколико дана или чак неколико минута, када ситуација захтева од лидера хитну реакцију. Са друге стране, прва фаза може трајати месецима (нпр. у случају процеса одлучивања председника Картера током иранске кризе са таоцима) (Keller and Yang 2009: 175).

⁵⁶ У већини случајева, демократски лидери одбијају употребу силе против других демократских држава јер би се то могло схватити као „неуспех спољне политике” од стране домаће јавности, па самим тим представља и угрожавање њихове политичке судбине (Brulé 2008: 281).

3.3.1 Матрица одлуке

Истраживач треба да одреди матрицу одлуке (*decision matrix*) да би анализирао одређену спољнополитичку одлуку (Erciyas 2014: 12; James and Zhang 2005: 41). Истраживач може усвојити претпоставке о полихеуристичкој теорији, али није у обавези да „конструише” матрицу одлуке лидера (Erciyas 2014: 13).

Матрица одлуке „састоји се од низа алтернатива које лидер има, критеријума за избор међу овим алтернативама и процене импликација димензија за сваку алтернативу. Фактор тежине (или ниво важности) може се опционо додати за сваку од наведених димензија уколико аналитичар процени да би димензије требало да добију неједнаки фактор тежине у анализи” (Mintz 2005: 96–97; Erciyas 2014: 12; Redd and Mintz 2013: 26). Важно је напоменути да се матрица одлука може састојати од већег броја димензија уколико то захтева одлука која се анализира. Алтернативно, истраживач може да одлучи да не мери бројчано сваку димензију, као што је то већ био случај у истраживањима (детаљније видети: DeRouen 2003) (Erciyas 2014: 24). Дакле, да би могао да одреди матрицу одлуке, истраживач треба да: одреди алтернативе, димензије одлука, додели фактор тежине свакој димензији, додели оцену свакој импликацији сваке алтернативе и одреди правило одлуке (Redd and Mintz 2013: 25).⁵⁷

Значајно је поменути да је Минц развио и Платформу за доношење одлука (The Decision Board Platform) која може помоћи аналитичару да на једноставан начин дође до матрице одлуке.⁵⁸ Платформа се састоји од матрица алтернатива и димензија одлука. Задатак аналитичара је да изабере алтернативу из скупа алтернатива заснованих на информацијама које добијају од компјутера (Redd 2002: 345). Платформа се користи за истраживање (тестирање теорије проспекта, очекиване корисности, кибернетичке теорије и сл.), наставу (предмети из области менаџмента и јавне администрације, међународних односа, јавне политике на више од десет универзитета) и тренинге (хитно доношење одлука, преговарање, медијација и анализа кризних ситуација) (Mintz 2004: 95; Vedlitz et al. 2005: 9).

Први корак истраживача је да идентификује које опције има лидер. Скуп алтернатива укључује начине на које лидер може реаговати када се нађе у некој одређеној ситуацији. На пример, лидери могу да разматрају употребу силе, увођење санкција или да не ураде ништа (Mintz 2005: 96; Redd and Mintz 2013: 26). Истраживач треба да идентификује критеријуме који су релевантни за процену алтернатива у матрици одлука. На пример, у случају употребе силе, димензије су обично: политичка, војна, економска и дипломатска (Mintz 2005: 96; James and Zhang 2005). Импликације се састоје од описа највероватније последице алтернативе за дату димензију. Алтернатива употреба силе ће имати војне, економске, политичке и дипломатске последице (Redd and Mintz 2013: 26).

Истраживач може доделити оцене импликацијама, од –10 (веома лоше) до +10 (врло добро), иако додељивање нумеричких оцена импликацијама није обавезно. Уколико лидер не предузме ништа у случају напада, вероватно ће доћи до изборног пораза лидера, и у том случају аналитичар треба да додели негативну оцену –8 или чак –9 на политичкој импликацији (Mintz 2005: 96–97). Тежина показује ниво важности сваке димензије, на пример, од 0 (није важно) до 10 (врло важно). Дакле, уколико узмемо као пример употребу силе, аналитичар додељује различиту тежину војној, економској, политичкој и дипломатској димензији (Mintz 2005: 96–97; Redd and Mintz 2013: 26).

Према томе, за конструкцију матрице одлука истраживач треба одговори на питање: „Које су могуће политичке опције које доносилац одлуке има на столу? После одлучивања

⁵⁷ Матрице одлука су илустроване у бројним експерименталним истраживањима (James and Zhang 2005: 33).

⁵⁸ Најновија верзија софтера (Version 4.0 of the Decision Board) је доступна на: <http://www.decisionboard.org/academic>. Најстарија верзија ове платформе је развијена од стране оснивача полихеуристичке теорије и детаљно је описана у Mintz et al. 1997.

о политичкој опцији, истраживач треба да дефинише димензије за процену сваке политичке опције. Утврђујући димензије, истраживач се суочава са питањем: „Које димензије утичу на одлуку доносиоца одлука?” (Erciyas 2014: 24; Redd and Mintz 2013: 30–31). Након што се изради матрица одлуке може се приступити њеној анализи.

3.4 Најзначајнији радови о примени полихеуристичке теорије

Полихеуристички модел је релативно нов модел у поређењу са другим моделима спољнополитичке анализе (Mintz 1993). Полихеуристичка теорија првобитно је развијена да објасни спољнополитичко одлучивање, посебно доношења одлука током криза, а показала је да може да објасни низ других феномена, укључујући употребу силе, међународно преговарање, емпатију у политичком одлучивању, улогу идентитета у политичком одлучивању, међународно преговарање, формирање коалиције, улогу политичких саветника у процесу доношења одлука, тероризам и сл. Основне поставке полихеуристичке теорије су тестиране путем више метода нпр. студије случаја, експерименталне анализе, формални и статистички модели, које су обезбедиле потврду основних поставки теорије (Brulé 2008: 276; Zhang 2006: 68; Erciyas 2014: 13). До сада је објављен велики број радова и истраживања која су усвојила овај модел.⁵⁹ У овом делу ћемо размотрити неке од најзначајнијих радова који примењују полихеуристичку теорију приликом анализе процеса спољнополитичког одлучивања.

Доношење одлука у кризним ситуацијом и употреба силе: највећи број истраживања односи се на доношење спољнополитичких одлука везаних за употребу силе или кризне ситуације. Поједина истраживања су се бавила применом полихеуристичке теорије у анализи одлуке да се тестира нуклеарно наоружање, изврши инвазија, подстакне војна побуна и сл. Примена полихеуристичке теорије у објашњењу спољнополитичког одлучивања током кризе је свеобухватна и обухвата лидере у демократским земљама, ауторитарне, западне, и не који то нису. Осим тога, докази подржавају став теорије да је доношење одлука током кризе робусно. Истраживања су показала да без обзира о којој врсти лидера је реч, лидери са ниским или падом стопе популарности у јавности користе модел употребе силе како би утицали на пораст стопе популарности, а одбацују спољнополитичке алтернативе које не успевају да допринесу њиховој популарности у унутрашњој политици (Brulé 2008: 277).

Алекс Минц је 1993. године објавио рад⁶⁰ којим је утврдио принципе полихеуристичке теорије. Минц је анализирао одлуку САД да покрене рат против Ирака, где је изнео тврдњу да започињање рата није засновано на систематској процени америчких интереса, већ на анализи унутрашње политике. Политичка димензија се поставља као најкритичнија у процесу одлучивања. Минц (1993: 606–607) тврди да је председник САД, имао три алтернативе: да употреби силу; задржи стање какво јесте или да се повуче. За председника Џорџа Х. В. Буша повлачење је одбачено као алтернатива, према „принципу ненадокнадивости”, јер би то било политички штетно за његовостанак на власти. Јавност је желела брзо решење кризе. Међу преосталим алтернативама, одлука да се нападне Ирак усвојена је у другој фази, јер је и међународно политичко окружење било повољно за такву акцију (Brulé 2008: 276; Tchantouridze 2007: 2; Erciyas 2014: 13; Mintz 1993). Међутим у овом раду, није јасно дефинисана разлика између прве и друге фазе одлучивања. Његов каснији рад је разматрао случајеве у две фазе спољнополитичког одлучивања: нпр. одлука председника Буша да оконча операцију *Пустињска олуја* током

⁵⁹ Иако је полихеуристичка теорија установљена 1993. године, истраживачки програм је добио значајну пажњу у водећим светским часописима попут: *American Political Science Review*, *Journal of Conflict Resolution*, and *International Studies Quarterly*, као и поглављима књига, бројним међународним конференцијама, попут оних које су подржане од *American Political Science Association (APSA)*, *International Studies Association (ISA)*, *Midwest Political Science Association (MPSA)*, *Peace Science Society International (PSSI)*, *International Society for Political Psychology* (Mintz 2004: 5).

⁶⁰ Детаљније видети: Alex, Mintz. "The decision to attack Iraq: A noncompensatory theory of decision making." *Journal of Conflict Resolution* 37.4 (1993): 595–618.

Заливског рата, где је у првој фази одлучивања, Бушова администрација елиминисала могућност да настави рат (Mintz and DeRouen 2010; Erciyas 2014: 14).⁶¹

Други пример примене полихеуристичке теорије у анализи кризне ситуације је пример тестирања нуклеарног наоружања, односно одлуке пакистанског премијера да тестира нуклеарно оружје као одговор на кризу коју је Индија изазвала нуклеарним тестирањем (Sathasivam 2003). Упркос усаглашеним међународним напорима да се спречи одговор, пакистански премијер је искључио алтернативу изостанка реакције, услед интензивног политичког притиска од стране домаћих опозиционих лидера и јавности који су се залагали за афирмацију нуклеарних способности Пакистана (Brulé 2008: 277).

Као пример изостанка реакције наводимо истраживање одлуке да се не користи сила у Вијетнаму 1954. године (DeRouen 2003). Французи су затражили војну помоћ од САД, дајући Ајзенхауеровој администрацији три политичке алтернативе: инвазија која би укључивала и копнене трупе, ваздушни напади и *status quo* (DeRouen 2003: 17). Председник САД је током прве фазе процеса доношења одлука, елиминисао слање копнених трупа као опцију, јер је јавно мњење било изразито против ове опције (DeRouen 2003: 20). У другој фази одлучивања политичка димензија је и даље од кључног значаја, тако да опција ваздушни напад не добија подршку од председника, јер су политички трошкови ове одлуке и даље високи, стога је и изабрана опција *status quo* (DeRouen 2003: 21–22).

Истраживачи су разматрали улогу „емпатије” у процесу доношења одлука (Keller and Yang 2009). Примарни циљ био је да се расветли зашто нека криза ескалира у оружани сукоб, док се друге кризе решавају мирно (Keller and Yang 2009: 170). Постизање успеха у међународним преговорима зависи од преговарачких страна, односно од разумевања унутрашњих ограничења и расположивих политичких алтернатива друге стране (Keller and Yang 2009: 173). Уколико се емпатија појави у првој фази процеса одлучивања, онда ће и шансе за ублажавање кризе бити веће, а постојање тзв. симетричне емпатије сукобљених страна, значи постизање споразума (Keller and Yang 2009: 174; Erciyas 2014: 19).

Основне поставке полихеуристичке теорије потврђене су компаративном анализом кинеског процеса одлучивања током међународних криза у периоду од 1950. до 1996. године. Аутори тврде (James and Zhang 2005: 39) да је сваки случај имао различите карактеристике и наводе да је истраживање потврдило да кинески доносиоци одлука имају одбојност према губитку у политичком смислу током прве фазе одлучивања (осам од девет криза) и да се процес одлучивања састоји од две фазе (пет од девет криза). Осим тога (James and Zhang 2005: 45) тврде да у другој фази доношења одлука, политичка димензија није најистакнутија (Erciyas 2014: 20–21; Brulé 2008: 277–278).

Демократски и недемократски лидери: одлучиоци настоје да остану на власти и у складу са тим доносе одлуке. Останак на власти представља почетну детерминанту у елиминисању политичких опција, чиме је задовољен основни принцип полихеуристичке теорије да је политички разлог најважнији (Below 2008: 34). Полихеуристичка теорија се показала као користан алат и за предвиђање спољнополитичких одлука лидера, где унутрашња политика представља суштину на којој је заснована одлука.⁶² Одлука

⁶¹ Ауторка упућује да се погледају и следећи радови: употреба силе (DeRouen 2001); неупотреба силе (DeRouen 2003); диверзиона употреба силе (DeRouen 2000); иницијална реакција на кризу (DeRouen and Sprecher 2004; Clare 2003; James and Zhang 2005; Ye 2007); ниво употребе силе током кризе (Redd 2002); окончање рата (Mintz and Geva 1998); решење конфликта (Astorino–Courtois and Trusty 2003; Mintz and Mishal 2003).

⁶² Бројна су истраживања примене полихеуристичке теорије на доношење одлука америчких председника, а Минц (Mintz 2004) дата истраживања табеларно приказује. Аутор (Mintz 2005: 95) такође наводи да се теорија користила и да би се анализирале одлуке страних лидера у демократским и недемократским друштвима: спољнополитичке одлуке кинеских лидера (James and Zhang 2005), совјетских лидера (Kinne 2005), сиријских лидера (Astorino–Courtois and Trusty 2003), пакистанских лидера (Sathasivam 2003; Kinne

председника Картера током талачке кризе у Ирану говори у прилог овој тези (Brule 2005). Председник Картер је имао осам различитих политичких алтернатива у првој фази одлучивања, почевши од наставка преговора до тога да је неопходно гранатирати иранске луке (Brule 2005: 103–105). Његова политичка будућност је била везана за решавање кризе са таоцима и у америчкој јавности се тражила „директна акција” спасавања талаца брзо и безбедно. Током прве фазе процеса доношења одлуке, Картер је елиминисао алтернативе које би могле да угрозе његову политичку будућност. Као резултат тога остале су му само две алтернативе: мисија великог спасавања и мала мисија спасавања. У другој фази процеса одлучивања, Картер процењује преостале политичке опције у војној и стратешкој димензији и доноси одлуку о малој операцији спасавања талаца (Brule 2005: 107; Erciyas 2014: 14–15).

Сада је важно да нагласимо и да је схватање „принципа ненадокнадивости” различито у демократским у односу на недемократска друштва. Полихеуристичка теорија доношења одлука у недемократским друштвима има најмање три важне импликације како лидери демократских земаља треба да формулишу спољну политику према аутократским државама. Прва импликација је да демократије не би требало да схватају аутократије као функционалне еквиваленте. Аутократске државе показују јединствене политичке особености које се морају узети у разматрање приликом одређивања спољне политике. Примера ради, земље попут Анголе, Судана и Уганде се често сврставају у једну категорију – неразвијене афричке аутократије. Такво одређење је погрешно, јер је једна од њих једнопартијска аутократија, једна је војна аутократија, а једна је ауторитарна аутократија. У складу са тим треба правити и разлику приликом анализе њихових спољних политика. На пример, када је у питању војна аутократија, демократски лидери би требало добро да проуче везу између лидера и војске која га подржава, дајући релативно мање кредибилитета питањима попут регионалног статуса. У једнопартијској држави, са друге стране, веза између лидера и његове странке је од изузетног значаја (Kinne 2005: 126).

Главни аргумент је да сваки лидер покушава да остане на власти без обзира на политичко уређење државе – што је заправо срж полихеуристичке теорије (Kinne 2005: 118). У истраживању се анализира одлука Садама Хусеина да остане у Кувајту током кризе у Заливу, одлука Пакистана да не шаље трупе у Ирак као део рата против тероризма. Истраживањем ових случајева, долазимо до закључка да познавањем структуре режима, доносиоци одлука могу да изграде матрицу одлука противничке стране и политичке приоритете који ће омогућити предвиђање могућих одлука (Erciyas 2014: 16–17). Лидери „настављају рат”, јер уколико то не учине изгубиће политичку позицију лидера. Иако такав закључак може изгледати интуитивно прихватљиво, полихеуристичка теорија наглашава улогу јавног мњења у обликовању унутрашње политике (види: Mintz and Geva 1998).

Утицај и улога саветника и савета: Иако се на први поглед чини да лидери имају потпуну контролу над спољнополитичким одлукама, истраживања су показала да и саветници имају велики утицај на процес доношења одлука (Redd 2005), што је посебно видљиво у раду у коме се анализира утицај саветника на одлуку о употреби силе на Косову. Током кризе на Косову, председник САД Бил Клинтон је формулисао три циља (зауставити етничко чишћење, спречавање ширења сукоба, и очување кредибилитета НАТО пакта) и шест политичких опција у распону од слања копнених снага до „не урадити ништа” (Redd 2005: 133). Током кризе, подршка јавности председнику опада (и услед Клинтоновог секс скандала), а било је и расправа у Конгресу о неспремности председника да предузме одговарајуће мере. За време Клинтонове администрације државни секретар Мадлен Олбрајт је била најутуцајнија саветница (Redd 2005: 139–140; Erciyas 2014: 15). Конкретно, пасивна алтернатива – не урадити ништа, одлагање до УН–а,

2005), иранских лидера (Maleki 2002), ирачких лидера (Kinne 2005), палестинских лидера (Clare 2003; Mintz and Mishal, 2003) и сл. Табеларни приказ је такође доступан (Mintz 2004).

одбијени су првој фази процеса доношења одлука, јер су стајали у потпуној супротности са претњама и ултиматумом које је поставио Клинтон. У другој фази, Олбрајт је повезала потенцијалну употребу копнених трупа са противљењем јавности и нагласила способност ваздушних удара да натера Србе да прихвате мировни споразум. Сходно томе, Клинтон је изабрао ваздушни удар као опцију. Лидери посматрају савет „њима важног” политичког саветника као ненадокнадив (Brulé 2008: 278; Erciyas 2014: 16).

Извршено је и поређење полихеуристичке теорије са бројним теоријама рационалног и когнитивног приступа, али за наше истраживање је значајно поређење модела бирократске политике и полихеуристичке теорије, зато што на процес истраживања спољнополитичког одлучивања значајно може утицати анализа улоге саветника (Christensen and Redd 2004). Иако се истиче да је председник (вођа) аутономна јединица у процесу, који је у стању да донесе коначну одлуку, врши се и тестирање утицаја политичког савета на доносиоца одлука током кризе у којој је лидер имао три политичке алтернативе: урадити ништа, санкције и употреба силе. Лош политички савет у вези са употребом силе имао је утицај на одлуку да се не изабере та политичка опција (Christensen and Redd 2004: 82; Erciyas 2014: 21).

Када је реч о познатом и непознатом окружењу, Минц (Mintz 2004a) је извршио експериментално истраживање међу високим официрима ваздухопловства САД и њихово реаговање на политички савет под познатим и непознатим условима одлучивања. Када су им задаци и услови непознати, доносиоци одлука имају тенденцију да пролазе кроз две фазе процеса доношења одлука (прва заснована на димензији, а онда на алтернативи), док се у познатим условима, доносиоци одлука ослањају на своје искуство, а мање на нове информације (Erciyas 2014: 21–22).

Практичне политике: напоменули смо да се већина истраживања која примењују полихеуристичку теорију углавном фокусира на одлуке да ли употребити силу у одређеној ситуацији. У овој области постоје и истраживања која испитују одлуке које се не односе на кризне ситуације, већ на практичне политике. Такво истраживање је доношење одлуке о озонском омотачу и климатским променама (Below 2008).⁶³ Истраживање сугерише да је Монреалски протокол (уништавање озонског омотача) био успешан, док је Кјото протокол (климатске промене) био неуспешан, услед другачијег става и улоге САД према протоколима САД су пружиле подршку примени Монреалског протокола а предложиле одлагање примене Кјото протокола. Она је желела да тестира домете применљивости полихеуристичке теорије у случајевима који се разликују од одлука о употреби силе и изван области високе политике. Истраживање је потврдило теоријску претпоставку о другој фази одлучивања, где лидери покушавају да максимизирају користи и минимизирају ризик (Erciyas 2014: 17–18).

Међународно преговарање: Минц (Mintz 2003, 2004) тврди да је полихеуристичка теорија корисна за анализу стратешког доношења одлука, јер се принцип ненадокнадивости може користити за елиминацију споразума или исходе који не задовољавају неку кључну димензију једне од страна које су укључене у преговоре. Пример примене полихеуристичке теорије за међународно преговарање су мировни преговори између Сирије и Израела током 90–тих година (Astorino–Courtois and Trusty 2003). У датом истраживању израелске „понуде” су биле повезане са строгим безбедносним захтевима који показују израелску војну премоћ дуж границе са Сиријом. Међутим све понуде су одбачене јер се сматрало да угрожавају положај сиријског лидера као носиоца арапског национализма и главног противника Израелу. Сиријски лидер је све уступке Израелу видео као могућности да се угрози његов кредибилитет и, као резултат тога, његова моћ (Brulé 2008: 278–279).

⁶³ За додатна појашњења о формирању ставова лидера на основу мишљења јавног мњења видети истраживање о утицају мас медија на спољну политику: Douglas A. Van Belle. "Bureaucratic responsiveness to the news media: Comparing the influence of the New York Times and network television news coverage on US foreign aid allocations." *Political Communication* 20.3 (2003): 263–285.

Формирање коалиција: Аналитички модел полихеуристичке теорије се користи и у анализи формирања коалиција (Mintz 1995). Истраживање о формирању коалиција у вишестраначким парламентарним демократијама нуди низ објашњења примене овог модела. Алекс Минц (1995) тврди да као и код националних лидера, и страначки лидери имају тенденцију да ставе опстанак своје лидерске позиције изнад других циљева или разматрања. У служби заштите своје лидерске позиције, председници странака често пристају на различите коалиционе споразуме како би смањили предност ривалске партије. Када се суоче са потенцијалним ривалом у оквиру сопствене партије, лидер странке искључује могућност коалиције за коју се очекује да ће се користити за унутар–партијско ривалство (Brulé 2008: 279).⁶⁴

Тероризам: после догађаја од 11. септембра, порастао је и број истраживања тероризма. Имајући у виду да се организационе одлуке могу приписати руководству, тако се одлуке терористичких организација доносе на организационом нивоу (Mintz et al. 2006), могућа је примена полихеуристичке теорије. Осама бин Ладен је користио принцип ненадокнадивости у доношењу операционих и организационих одлука. Као и у случају државног лидера и за терористичког вођу се може претпоставити да је преокупиран одржавањем своје лидерске позиције, свог статуса и престижа унутар своје организације. Алтернативе које не успевају да побољшају углед бин Ладена су одбијене (детаљније видети: Mintz et al. 2006).

Наведена истраживања су тестирала полихеуристички модел преко низа метода (од контролисаних експеримената, студија случаја, анализе података и сл.) и представљају потврду постулата полихеуристичке теорије. Као алтернативни модел теорије очекиване корисности и других модела политичког одлучивања полихеуристички модел заслужује даљу примену у датој области.

Даљи напредак истраживачког програма полихеуристичке теорије може се мерити распоном истраживачке агенде и способношћу теорије да објасни различите политичке појаве. Укључујући постојећа објашњења политичких појава, полихеуристичка теорија је прешла и у друге области истраживања, док су модификације и додаци теорије само проширили њен „садржај”. Оно што чини полихеуристичку теорију прогресивном је и чињеница да су модификације теорије у складу са основним поставкама теорије и не намећу рестриктивније услове њене примене. Наведено само да је двофазни процес спољнополитичког одлучивања општа карактеристика политичког живота (Brulé 2008: 281–282).⁶⁵

⁶⁴ Улога идентитета у преговарачком одлучивању је испитана комбиновањем перспективе социјалне контекстуализације са полихеуристичком теоријом (Şirin 2012).

⁶⁵ Ауторка упућује да се за примену теорије на државном и локалном нивоу види: Eben J., Christensen, and J. Marlowe. "Poliheuristic Decision-Making and the Character of State-Local Relations." *Annual Meeting of the Academy of Management*, New Orleans, August. 2004.

3.5 Слабости и ограничења полихеуристичке теорије

Упркос значајном теоријском доприносу полихеуристичког приступа изучавању међународних односа и значајним емпиријским доказима, у стручној литератури се наводи да приступ има и значајна ограничења, која је сумирао Ерик Штерн (Stern 2004: 110–111). Штерн је навео пет кључних слабости у примени полихеуристичке теорије:

- ✓ Полихеуристичка теорија нам говори релативно мало о томе како су проблеми откривени, како се доносиоци одлука активирају и како се јединице одлуке формирају у реалним поставкама (Stern 2004: 110–111; Below 2008: 34; Zhang 2006: 68–69).
- ✓ Иако разумевање димензија одлуке доприноси схватању како су проблеми представљени, контекстуалне и институционалне варијабле нису наглашене, са изузетком унутрашњих политичких ограничења. Примера ради, полихеуристичка теорија нам може мало рећи о томе зашто одлучиоци одређују да је дати проблем кризна ситуација, или зашто је дати проблем одређен у смислу исплативости, а управо таква одређења могу имати пресудан утицај на природу процеса доношења одлуке (Stern 2004: 110–111; Below 2008: 34; Zhang 2006: 68–69).
- ✓ Политичари морају имати политичку подршку да би остали на власти, стога неће донети одлуке које нису компатибилне са унутрашњим политичким императивима. Полихеуристичка теорија не може објасни историјске сценарије у којима су лидери донели одређене спољнополитичке одлуке, упркос јакој политичкој опозицији и тиме нанели тешку политичку штету себи. Примера ради, рат у Вијетнаму се показао као такав случај (Stern 2004: 110–111; Below 2008: 34; Zhang 2006: 68–69).
- ✓ Емпиријска истраживања јасно показују да се доносиоци одлука разликују у степену осетљивости и аутономије према унутрашњем политичком контексту. Контекстуални фактори попут врсте режима или политичке ситуације (нпр. победа на изборима) су веома важни и могу имати пресудан утицај на степен политичке аутономије. Сходно томе, логично је и да ће лидер који је управо добио на изборима осећати већи степен политичке независности и слободе (Stern 2004: 110–111; Below 2008: 34; Zhang 2006: 68–69).
- ✓ Полихеуристичка теорија треба да узме у обзир политичка ограничења као динамичне, а не статичне факторе (Stern 2004: 110–111; Below 2008: 34; Zhang 2006: 68–69).

Дакле, највећа критика полихеуристичке теорије је недостатак објашњења како су доносиоци одлука активирани у двофазном процесу и како формирају матрице одлука које чекају елиминацију или одабир. У складу са наведеним, слабост теорије је и постојећи „оквир премостивања” (*bridging framework*), недовољна спецификација процеса доношења одлука у другој фази, а постоји и недоумица око тога зашто је ова теорија корисна ако обезбеђује валидност исхода који је једнак исходу рационалног избора у многим случајевима. Иако је иницијално теорија постављена да би премостила постојећи јаз између когнитивних и рационалних приступа, наводи се да полихеуристичка теорија не испуњава свој циљ из два разлога. У првој фази се често елиминишу све опције осим једне, што нарушава принцип премостивања. Сматра се да је теоријска мана и немогућност да се спроведе анализа штете и користи између конкурентних алтернатива (Beckerman–Boys 2013: 60). Сходно наведеном, полихеуристичку теорију треба сматрати прагматичним компромисом између когнитивног и рационалног приступа (Beckerman–Boys 2013: 82).

Међутим, полихеуристички модел у већини случајева не пружа прецизније предвиђање од рационалног избора. За разлику од рационалног избора, полихеуристичка

теорија је убедљивија делом зато што може допринети нашем разумевању зашто се догађаји не дешавају (детаљније видети: DeRouen 2003; Beckerman–Boys 2013: 62–63).⁶⁶

Поједини аутори (Zhang 2006) истичу да студије компаративне анализе треба да обезбеде више увида у то на који начин се могу превазићи идентификоване слабости. Изгледа да полихеуристичка теорија боље објашњава како него зашто лидери чине упитне спољнополитичке одлуке. Ако доносиоци одлука уопштено имају тенденцију да избегну велике политичке губитке, као што је већина емпиријских студија предложила, онда је неопходно и да се сазна: шта је натерало лидере да одређене опције виде, за разлику од других, као значајније у смислу да могу нанети већа политичка „оштећења”, како когнитивна хеуристика може помоћи лидеру и зашто лидери показују различите степене осетљивости на унутрашњи политички контекст. Поред наведеног, полихеуристичка теорија се суочава и са изазовом како да одреди различите димензије на којима лидери заснивају своје одлуке, јер димензије у великој мери зависе од ситуације или контекста спољнополитичког проблема (Zhang 2006: 68–69; James and Zhang 2005; Mintz 2003; Astorino–Courtois and Trusty 2003) и у будућности више пажње треба посветити испитивању наведених недоумица.

Пре спровођења било ког истраживања није могуће у оквиру полихеуристичког модела одредити које ће променљиве бити део политичке димензије или у ком тренутку алтернатива представља превелики ризик за те променљиве. Што је још важније, полихеуристички приступ претпоставља да политичари могу *a priori* препознати које су алтернативе ризичне за њихов политички опстанак. Одлуке се углавном доносе на основу политичког опстанка, а не анализе исплативости (Beckerman–Boys 2013: 61–64; DeRouen and Sprecher 2004).

Када говоримо о Штерновој критици да полихеуристичка теорија треба да узме у обзир политичка ограничења као динамичне, а не статичне факторе, истраживања су утврдила да увођење нове алтернативе усред кризе доводи до тога да одлучилац замени стратегију засновану на димензији на алтернативну стратегију. Полихеуристичка теорија је двофазни процес где доносиоци одлука пребацују стратегије са прве на другу фазу, што се може сматрати и напретком теорије (Below 2008: 34).

Неоспорно је да постоји неколико области у којима би требало додатно тестирати полихеуристичку теорију. Постојећа истраживања се у великој мери фокусирају на демократске, индустријски напредне државе, у првом реду на америчку спољну политику. Иако расте број истраживања доношења спољнополитичких одлука и у недемократским земљама применом овог модела, тестирање би требало пренети и на глобалну перспективу, на већи број држава и актера, у складу са поставком да је полихеуристички модел применљив где год је политичка димензија присутна, без обзира на врсту владе која се разматра, као и на све врсте одлука (Mintz 1995, 2003, 2005). Иако постоји снажна емпиријска подршка, потребно је спровести и већи број експерименталних истраживања како би се расветлиле све околности процеса преласка доношења одлука из прве у другу фазу одлучивања (Zhang 2006: 67; Beckerman–Boys 2013: 67).

Најбољи аргумент за групно одлучивање у оквиру полихеуристичког приступа и постојеће критике везане за ограниченост теорије на одлуке у којима једна особа доноси коначну одлуку, по мишљењу ауторке дао је Бруле (Brulé 2008). Аутор предлаже вишедимензионални сценарио преговарања у којем су преференције обједињене према двофазном процесу, под претпоставком да сви чланови имају ефикасан вето на било коју одлуку. Прва фаза би укључивала елиминацију свих алтернатива које нису компензацијске било којем члану групе. У другој фази, коначан избор се доноси на основу

⁶⁶ Истраживање се односи на одлуку Председника САД да не користи силу у Вијетнаму. Истраживање је показало да би кибернетички модел и модел очекиване корисности предвидели другачији исход, а полихеуристички модел је овим истраживањем потврдио да важи и за одлуке које одржавају *status quo*. Важно је да се препозна да је ово само један случај, јер је теорија још увек у повоју и нису спроведена даља истраживања овог типа (Beckerman–Boys 2013: 62–63).

„преживелих” алтернатива, тако да одражава пондерисане склоности појединаца са већим „улогом” у коначној одлуци (Brulé 2008: 283).⁶⁷

Једна од критика полихеуристичке теорије је да она ставља снажан нагласак на унутрашња политичка ограничења и елиминацију алтернатива, што значи да одражава веома реактиван, а не проактиван облик креирања политике. Ова критика, међутим, погрешно разуме уску надлежност полихеуристичког приступа. Теорија се нужно не односи на то како се развијају могућности и идеје у оквиру спољнополитичког одлучивања, већ како се прелази из алтернативе унутар низа избора на коначни избор (Beckerman–Boys 2013: 68).

Минц (Mintz 2004: 9–10) се залаже за мултиметодно испитивање теорије и даје низ сугестија за даље побољшање истраживачког програма полихеуристичке теорије, наводећи да је „императив у даљим истраживањима побољшање критеријума који ригорозно идентификују кључне димензије одлука, граничну тачку када принцип ненадокнадивости важи, како би се избегао велики губитак и услове под којима доносиоци одлука прелази из прве фазе одлучивања у другу.” (Mintz 2004: 10; Zhang 2006: 69).

Досадашња истраживања су показала да је полихеуристичка теорија прогресивна у односу на „старе конкуренте” – теорију очекиване корисности и кибернетску теорију. Међутим, истраживачи су до сада остали „неми” у односу на „нове конкуренте” – истраживачке програме који су настали након (или паралелно) са развојем полихеуристичке теорије. Да би се побољшао напредак полихеуристичког истраживачког програма, будућа истраживања требало би и да конструишу тестове за процену релативних врлина полихеуристичке теорије у поређењу са новим истраживачким програмима (Brulé 2008: 284), што до сада није урађено.

Дакле, у литератури која обрађује тему спољнополитичког одлучивања, полихеуристичка теорија представља иновативну теорију која премешта јаз између рационалног избора и когнитивне психологије, два раније изолована приступа. У поређењу са другим теоријским оквирима, и полихеуристичка теорија има своје предности и слабости, али општу применљивост.

Теорија је применљива на одлуке везане за националну безбедности, спољнополитичке одлуке, међународну економију и спољну трговину као и одлуке везане за унутрашњу политику. Постулати полихеуристичке теорије могу се применити у динамичким и статичким поставкама, у познатим и непознатим ситуацијама, рату и у миру, у кризним ситуацијама, у условима неизвесности, као и на све врсте одлука, индивидуалне одлуке, групне одлуке, секвенцијалне одлуке и одлуке у стратешким поставкама. Полихеуристичка теорија представља синтезу психолошких и компоненти теорије рационалног избора, како би пружила одговарајуће објашњење процеса доношења одлука, односно може се применити како на сам процес, тако и на исход доношења одређене политичке одлуке. У свом садашњем облику, теорија третира унутрашњу политику као *conditio sine qua non*⁶⁸ за процес спољнополитичког одлучивања – све одлуке о ненадокнадивости доносе се на том нивоу.

У већини радова се разматра примена полихеуристичке теорије у процесу доношења спољнополитичких одлука у демократским земљама, али то не значи да теорија није применљива на процес доношења одлука у ауторитарним режимима. Важно је напоменути да без обзира на политичке структуре у земљи која се истражује, сваки лидер покушава да остане на власти – што је заправо срж полихеуристичке теорије.

Истраживања указује и да аналитичар може смањити неизвесност својих предвиђања и са ограниченим информацијама користећи принципе полихеуристичке теорије, што је

⁶⁷ Ауторка препоручује да се детаљније погледа матрица хипотетичких одлука у Табели 2., детаљније видети: David J. Brulé. "The Polyheuristic Research Program: An Assessment and Suggestions for Further Progress". *International Studies Review* 10.2 (2008): 266–293.

⁶⁸ Лат. (изговор: *кондицио сине ква нон*). Превод: услов без којег се не може, неопходан услов.

поново омогућено применом тзв. „принципа ненадокнадивости”. Поштовањем принципа полихеуристичке теорије, процес доношења одлука може бити знатно олакшан, а самим тим можемо доћи до бржег и компетентнијег изналажења решења у међународним односима.

Средишњи етос оквира истраживања може се временом проширити, али ће то захтевати даље студије случаја као и интеграцију других аспеката анализе спољне политике. Ваљаност полихеуристичке теорије биће додатно тестирана њеном применом на сложену праксу немачког и корејског случаја, јер „флексibilност” теорије омогућује њену примену не само на предметни, већ и на временски опсег истраживања.

4. СТВАРАЊЕ УСЛОВА ЗА ПОЈАВУ НОВЕ ИСТОЧНЕ ПОЛИТИКЕ

4.1 Положај Немачке у периоду од Другог светског рата до Хладног рата

„Други светски рат је био рат контрадикторних визија глобалног поретка, идеолошког надметања, супротстављања фашистичких режима антифашистичкој коалицији либерала, социјалдемократа и комуниста. Други светски рат драматично је трансформисао европски политички, социјални и економски амбијент и реструктурирао европско–америчке односе дубље и трајније од Првог светског рата. Означио је крај европске глобалне ере, али не и крај напора европских држава да задрже свој препознатљив идентитет, воде аутономне унутрашње политике и играју улогу у глобалним пословима” (Nolan 2012: 154).⁶⁹

Немачка је „увела” како свет, тако и Европу у два светска рата, односно била је окупациона сила у два светска рата (Corilaş 2009: 24; O'Dochartaigh 2004: 1; Бајец et al. 2012: 5). Страх и неповерење према Немачкој били су дубоко укоревљени, како у историјском искуству, тако и колективном сећању европских народа. Немци су били поражени народ, а не ослобођени, и морали су платити за стравичне злочине које су починили (Бајец et al. 2012: 12; O'Dochartaigh 2004: 1; Nolan 2012: 155).⁷⁰ Самим тим, завршетак Другог светског рата захтевао је редефинисање Немачке и на националном и на међународном плану, као и дефинисање новог немачког наратива којим би се повезала прошлост и будућност, без ризика да Немачка поново крене „погрешним путем”, а да се истовремено избегне опасност да Немачка буде „жртвована на олтару помирења између Истока и Запада” (Berenskötter 2008: 195).

Немачка се након завршетка Другог светског рата суочила и са великим бројем избеглица и прогнаних, тако да је према појединим изворима 1. априла 1947. године у Немачкој било око десет милиона етничких Немаца који су избегли или/и су прогнани са територија земаља под контролом Пољске, Чехословачке или Русије, попут Источне Пруске⁷¹, Помераније⁷² и Шлеске.⁷³ Процењује се да је највећи број избеглица и прогнаних био у совјетској зони (3,9 милиона), у британској (3,2 милиона), док је америчка зона имала 2,9 милиона избеглица. Према подацима тадашњег Завода за статистику у Висбадену (*Wiesbaden*) до 1952. године у Немачкој је било око 12 милиона прогнаних Немаца. Исељавање Немаца из наведених области углавном је било последица страха да би у будућности Немци поново могли да захтевају територије које насељавају од својих суседа (O'Dochartaigh 2004: 21–22; Nolan 2012: 168; O'Dochartaigh 2004: 38–39; Noetzoldt 1998: 13; Cordell and Wolff 2007).⁷⁴

⁶⁹ Превод МНП.

⁷⁰ „Као директна последица искуства ужаса Другог светског рата 10. децембра 1948. године усвојена је Општа декларација Уједињених Нација о правима човека, која представља камен темељац развоја савремене цивилизације” (Стојановић 2015: 61).

⁷¹ Источна Пруска или Прусија је покрајина бивше немачке државе Пруске, која је до завршетка Другог светског рата бројала преко два милиона, углавном немачких становника. Одлуком Савезника 1945. године долази до поделе ове области између Пољске и Совјетског Савеза. Немачко становништво је принудно исељено, и/или депортовано у радне логоре, а област је углавном насељена Пољацима и Украјинцима (детаљније видети: Бернд, Рабел. "Немачка између Истока и Запада." *Глас САНУ* 426 (2016): 3–23).

⁷² Исто једна од провинција бивше државе Пруске, која је постојала све до завршетка Другог светског рата, када је подељена између савезника (детаљније видети: <https://www.britannica.com/place/Pomerania> (Датум приступа: 22.07.2021.))

⁷³ Шлеска или Шлезија, позната у периоду од 1918. до 1945. године и под називом Судетска Шлеска. Након Другог светског рата, Чешка Шлеска поново потпада под Чехословачку (детаљније видети: Jaroslav, Pánek, and Oldřich Tůma, eds. *A history of the Czech lands*. Charles University in Prague, Karolinum Press, 2019.).

⁷⁴ Ауторка сугерише да се погледа и занимљив чланак који се бави еволуцијом званичне концепције националности и националног идентитета у послератној Немачкој, детаљније видети: Jannis, Panagiotidis.

Поред материјалних и људских губитака, великог броја избеглица и прогнаних, оскудице хране, енергената и места за становање, Немачка се морала суочити и са чињеницом да за њу није постојала извесна будућност, већ страшно наслеђе (O'Dochartaigh 2004: 4–5), које се огледало у огромном интелектуалном и културном губитку. Немачка је обележена не само својом војном агресијом и бруталном владавином на окупираним територијама, већ и тежином почињених злочина (Noetzoldt 1998: 13). Нацистичка странка управљала је Немачком дванаест година, а њена погубна идеологија прожимала је саму срж немачког друштва (O'Dochartaigh 2004: 11), тако да не изненађује што је после пада нацистичког режима, у Немачкој олакшање због завршетка рата било помешано са осећајем губитка и дезоријентације (Berenskotter 2008: 189). „Губитак није био само правни („суверенитета”) или материјални (људи и територија). Оно што је изгубљено за већину Немаца сломом националсоцијализма било је разумевање онога што је Немачка требало да буде” (Berenskotter 2008: 190).⁷⁵ Немачка је „морално банкротирала” након бруталне нацистичке владавине и њеног наслеђа (Noetzoldt 1998: 12),⁷⁶ а ратно искуство је приказано као дубоко негативно, искуство које „никада више не сме да се понови”, уз пуну посвећеност антимилитаризму и пацифизму новог немачког простора (Berenskotter 2008: 199).

Други светски рат је донео огромне губитке како у људском⁷⁷, тако и у материјалном смислу.⁷⁸ Европа је била у рушевинама, фабрике и транспортне везе су уништене, трговинске везе су прекинуте, владала је несташница хране и сировина. Европљани су се суочили са политичком и економском неизвесношћу, као и културолошком дислокацијом (CVCE 2016: 4; Nolan 2012: 155–170). Па ипак, само виђење рата било је различито. За САД је Други светски рат био „добар рат”, који је ујединио нацију, која се борила за политички и морално оправдан циљ. За Велику Британију, Други светски рат је био „народни рат” у коме су класне разлике превазиђене како би се изградило економски и социјално праведније друштво. За СССР Други светски рат је био „велики патриотски рат” у којем се уједињени совјетски народ херојски борио за опстанак Русије и победу над фашизмом (Nolan 2012: 155).

"Germanizing Germans: Co-ethnic immigration and name change in West Germany, 1953–93." *Journal of Contemporary History* 50.4 (2015): 854–874.

⁷⁵ „Наслеђе милитаризма” подразумевало је не само агресивну спољну политику, већ и начин организације друштва, организацију Немачке у којој доминира „пруска традиција”, према којој је војска „школа нације”. Пошто је војска уживала значајан политички утицај, хранила је и ауторитарни начин размишљања, тоталитарну тиранију, тзв. Трећи рајх (Berenskotter 2008: 197).

⁷⁶ Немачки народ се сматрао нецивилизованим, јер је у самој Немачкој постојао минимални отпор нацизму (O'Dochartaigh 2004: 3).

⁷⁷ У стручној литератури се наводи да је до 1945. године страдало око 56 милиона људи, од којих је 27 милиона совјетских држављана, од чега преко 8 милиона војника. Совјетски лидери овакве људске губитке нису јавно признавали, јер је то практично значило да сваки осми Совјет није преживео рат, и да је више Совјета изгубило живот само у Лењинграду него Американци и Британци заједно у читавом рату. Немачка је изгубила око 5 до 5.3 милиона људи, углавном војника, а милиони других претрпели су одређени степен инвалидитета. Пољска је изгубила око 6 милиона људи, углавном су то биле цивилне жртве које су животе изгубиле у логорима, најмање 1.5 милиона Југословена је погинуло, Француска је изгубила отприлике 600.000, Мађарска скоро 500.000, Холандија 200.000, Велика Британија је изгубила отприлике 400.000, Италија око 300.000, САД између 300.000 до преко 400.000 (O'Dochartaigh 2004: 3; Nolan 2012: 168; Noetzoldt 1998: 12).

⁷⁸ Економије су једва функционисале у већем делу Европе, али је СССР ипак био „поражени победник”, јер је изгубио 1/4 капитала, а примера ради Немачка 13 процената. Уништено је 17.000 градова и 70.000 села и заселака, 15.800 локомотива/возова и 65.000 км путева, као и 31.000 фабрика, 3.000 нафтних бушотина и преко 1.000 рудника угља. Пољопривреда је уништена скоро у потпуности смрћу 17 милиона говеда, 20 милиона свиња, 27 милиона оваца. Пољска, Југославија и Мађарска изгубиле су половину својих железничких капацитета, Пољска је изгубила 3/4 својих мостова, Велика Британија је исцрпила своје златне и девизне резерве. Немачка индустрија је била тешко оштећена бомбардовањем, са парализованим транспортним системом и разореним градовима (Nolan 2012: 168–169; Noetzoldt 1998: 12).

Постојала је сагласност и у самом немачком друштву да се нацизам, милитаризам, и расизам морају искоренити, а демократија успоставити тако да Немачка никада више не пожели територије својих суседа (O'Dochartaigh 2004: 1–5).

Савезници (САД⁷⁹, СССР, Велика Британија, Француска) су се још 1944. године договорили о подели Немачке након завршетка Другог светског рата тзв. Лондонским протоколима (*London Protocols*) Европске саветодавне комисије (*European Advisory Commission*). Подела је подразумевала окупацију и поделу Немачке на зоне уз истовремену поделу Берлина на секторе.⁸⁰ Првим Лондонским протоколом од 12. септембра 1944. године предвиђено је да територије на истоку буду додељене СССР, САД територије на југу и Великој Британији на северу и западу. Другим Лондонским протоколом, од 14. новембра 1944. године, регулисани су услови контроле окупираних територија, а договорена је и француска зона окупације на југозападу, која ће настати из делова америчке и британске зоне. Француска је тек 1. маја 1945. потписала Протоколе (O'Dochartaigh 2004: 4–5; CVCE 2016: 5).⁸¹

Први састанак лидера великих сила Винстона Черчила (Winston Churchill), Јосифа Стаљина (Joseph Stalin) и Франклина Д. Рузвелта (Franklin D. Roosevelt) одржан је од 28. новембра до 2. децембра 1943. године.⁸² На тзв. Техеранској конференцији усвојене су главне смернице за послератну међународну политику, на који начин би свет требало да буде организован након сукоба, а разговарало се и о судбини Немачке и њеној могућој подели. „Немачко питање” је поверено Европској консултативној комисији (*European Consultative Commission*). Накнадно су одржане још две мировне савезничке конференције, једна на Јалти од 4. до 11. фебруара 1945. године и друга у Потсдаму од 17. јула до 2. августа 1945. године (CVCE 2016: 4; Nolan 2012: 176–177).

На конференцији на Јалти велике силе нису формално поделиле Европу на сфере утицаја. САД и Велика Британија су се сложиле да би СССР требао имати пријатељске суседе у источној Европи. У то време совјетске трупе су већ стигле до централне Европе, док Британци и Американци још нису прешли реку Рајну.⁸³ Чинило се да је Јалта последњи покушај реорганизације света на основу сарадње и договора. Централна и Источна Европа су биле под искључивом контролом Црвене армије. Слично томе, западни савезници су обезбедили успостављање либерално демократских влада у Белгији, Данској, Луксембургу, Холандији и Норвешкој. Иако је Декларација о ослобођеној Европи потписана, пољско питање решавало се на терену, а не преговорима. Дефиниција националне безбедности била је нејасна (O'Dochartaigh 2004: 25; CVCE 2016: 4–5; Nolan 2012: 176–177).⁸⁴ Неколико недеља пре капитулације Немачке, Црвена армија је окупирала источни део Немачке, део Аустрије и целу Централну Европу, уз постављање комунистичких режима у ослобођеним земљама (CVCE 2016: 5). Капитулација Немачке 8.

⁷⁹ САД нису напустиле неутралност ни када се нацистичко царство проширило од Варшаве до Амстердама и од Осла до Прага. Немачка је напала СССР у јуну 1941. године, а САД су ушле у рат након напада Јапана на Перл Харбор у децембру исте године (Nolan 2012: 156).

⁸⁰ За разлику од Немачке, Аустрија је после Другог светског рата стекла независност као јединствена, вишестраначка либерална демократија 1955. године, под условом да се обавезе на трајну војну неутралност (O'Dochartaigh 2004: 34; CVCE: 2016: 14).

⁸¹ Стојановић истиче да су „основе послератног светског поретка постављене Атланском повељом и Декларацијом Уједињених нација, а прецизиране савезничким конференцијама у Техерану, Потсдаму и на Јалти” (Стојановић 2015: 61).

⁸² Два светска рата су поново интегрисала Европу у амерички простор „Запад”. Потписивање Атлантске повеље (*Atlantic Charter*) у августу 1941. године често се назива симболичким оживљавањем Запада као англо–америчке сфере утицаја (Berenskotter 2008: 204).

⁸³ Америчке војне снаге прешле су Рајну у марту 1945. године, док су Савезници немачку владу распустили крајем маја. Савезничко контролно веће прогласило је врховну власт 5. јуна 1945. године (Berenskotter 2008: 190; Живковић 2012: 51; Sorilas 2009: 40).

⁸⁴ На конференцији у Јалти договорено је да ће индустријска подручја Рур и Сар бити стављена под међународну контролу и да се одштете могу вршити у природи како се буде повећавала индустријска производња (O'Dochartaigh 2004: 21).

маја 1945. године омогућила је СССР–у да контролише огромне делове европске територије које је морао брзо да integriше, силом ако је потребно (Gurney 1985: 38).

Последња савезничка мировна конференција одржана је у Потсдаму, близу Берлина.⁸⁵ Политичка клима у односу на Јалту се значајно променила. О условима окупације претходно је одлучено, док је већину политичких одлука требало тек донети. Одлучено је о низу мера за Немачку, укључујући пакет мера познат под називом пет Д: Демилитаризација, Денацификација, Демократизација, Разоружавање и Децентрализација⁸⁶ (O'Dochartaigh 2004: 5). Одлучено је да немачки животни стандард треба да остане испод нивоа суседних држава уз плаћање репарација, одређене су границе, а СССР, као земља која је највише уништена ратом, добио је највише, укључујући и неке од западних зона. Преговори су такође потврдили потребу за демонтажом немачке индустрије, уз потврду претходних споразума о окупационим режимима за Немачку и Аустрију (O'Dochartaigh 2004: 5; CVCE 2016: 5–9).⁸⁷

Током 1945. године савезници су почели да организују четири окупационе зоне у Немачкој, а у августу исте године основано је и тзв. „Међудржавно веће за контролу”. Свака окупациона зона била је под директном влашћу једног од савезника – Сједињених Америчких Држава, Велике Британије, Француске и Совјетског Савеза. Берлин, бивша престоница нације, географски у потпуности смештена у совјетској зони, подељена је на четири сектора и стављена под административну контролу савезничке Командатуре, при чему су Совјети заузели исток, док су остали савезници били на западу (CVCE 2016: 5–9; Noetzoldt 1998: 12–13; Stent 2003: 4; Banchoff 1999: 23; O'Dochartaigh 2004: 5–6; Copilaş 2009: 24–40).

У Берлину је основано тзв. Савезничко надзорно веће (*Allied Control Council*) чија је улога била да врши заједничку контролу и власт над Немачком, као јединственом економском зоном. Веће је одлуке доносило на основу консензуса. Свака од окупационих сила добила је право вета. Француска је 7. августа 1945. пристала на одлуке Потсдамске конференције „са резервом”, посебно у односу на планиране централне управе, а на њихово успостављање уложила је и вето. Немачки политички живот започео је већ у пролеће 1945. године са дозволом СССР за формирање политичких партија у њеној зони. Политички живот успостављен на два веома различита начина у источном и западном делу Немачке, али под строгим контролом окупационих сила чији се приступ локалној власти умногоме разликовао.⁸⁸ На Западу је створена „вишестраначка демократија” са странкама левице, деснице и центра (Noetzoldt 1998: 14; O'Dochartaigh 2004: 6–11).⁸⁹

Велике силе су се сагласиле да би требало елиминисати индустрију наоружања у Немачкој, а промовисати пољопривреду и невојну индустрију (O'Dochartaigh 2004: 1–5). Одбачени су предлози попут оних које је изнео 1944. године министар финансија САД Хенри Моргентау (*Secretary of the Treasury Henry Morgenthau*), који је предвиђао потпуну неутрализацију индустријске моћи Немачке, праћену њеном поделом, где би главна привредна делатност била пољопривреда. „Моргентхауов план за „пасторализацију”

⁸⁵ Извештај са Потсдамске конференције, детаљније видети: (Potsdam Agreement) (August 2, 1945). Доступно преко: http://germanhistorydocs.ghidc.org/pdf/eng/Allied%20Policies%208_ENG.pdf. (Датум приступа 15.06.2021.).

⁸⁶ На енглеском језику: *Five Ds: Demilitarisation, Denazification, Democratisation, Disarmament and Decentralisation*

⁸⁷ Иако су доминантне силе говориле о својој посвећености економским и социјалним правима, сматрале су их секундарним у односу на политичка и правна (Nolan 2012: 173).

⁸⁸ Детаљније видети: Дезмон Динан. *Мењање Европе: Историја Европске уније*. ЈП Службени Гласник. Београд, (2010): 24–29.

⁸⁹ Да прецизирамо: СССР–у је додељен источни део земље који се протезао од реке Елбе на западу до Одра–Ниса линије која је представљала границу са Пољском. Пољска је добила делове Шлезације, Помераније, источног Бранденбурга и мало подручје Саксоније. САД је окупирао југ, Велика Британија запад и север, а Француска југозапад. Источним делом управљала је Пољска, осим града Кенигсберга (*Königsberg*) (преименованог у Калињинград) и околине, који је анектирао СССР (CVCE 2016: 5–9; Noetzoldt 1998: 13; Stent 2003: 4; Banchoff 1999: 23; Copilaş 2009: 24; O'Dochartaigh 2004: 5).

Немачке разумљив је као одраз ратне мржње према непријатељу. Иако је у почетку Рузвелт подржавао план за „пасторализацију” Немачке, дистанцирао се суочен са противљењем Конгреса, штампе и администрације, који су тврдили да су такве мере контрапродуктивне за постизање мира у Европи (Berenskotter 2008: 209; Copilaş 2009: 40–41; O'Dochartaigh 2004: 21). Како је циљ био да се спречи поновна појава војно и економски јаке Немачке, коју би требало ослабити, кренуло се ка демилитаризацији и денацификацији немачког друштва и декартелизацији немачке економије. „Немачки проблем” постаје срж будуће идеолошке конфронтације бивших савезника (Copilaş 2009: 40–41; Berenskotter 2008: 209).

СССР је захтевао велике ратне одштете. Читаве немачке фабрике су демонтиране и транспортоване у СССР како би помогле у обнови разорене совјетске економије, а репарације су исплаћиване из онога што је преостало од текуће производње. Након што је демонтирање потпуно заустављено у лето 1948. године, Совјети су узимали велики удео индустријске производње. Поред идеологије, као најзначајнија разлика између совјетске и западне зоне окупације био је став према питању репарација (O'Dochartaigh 2004: 17–20).⁹⁰ Западни савезници су се идеолошки противили оснаживању радничке класе (преношење имовине нациста и ратних злочинаца у државно власништво, национализација фабрика) у Немачкој, услед страха од совјетске експанзије⁹¹ (O'Dochartaigh 2004: 20). Дакле, економска питања показала су се тешким, јер су Совјети репарације узимали са истока и непрекидно су их тражили из западних зона, док су Британци и Американци репарације сматрали штетним за економски опоравак и демократизацију. Као резултат тога, оставили су немачку економију у својим зонама углавном нетакнуту, док су Совјети чинили супротно (Nolan 2012: 187–188).

Амерички нацрти за послератну Европу подразумевали су решавање узрока рата (Berenskotter 2008: 205) и успостављања демократије, уклањање како нацистичке идеологије, тако и појединаца који су имали значајну улогу у нацистичком покрету. Савезници су се сложили да је неопходно да спроведу тзв. „денацификацију”. Денацификација је уверење да се са идеологијом нацизма мора суочити, како би Немачка постала демократско друштво. Нирнбершки процеси одржани су у месту које се сматрало симболичном престоницом нацизма. До 1950. године у три западне зоне истражено је више од 6 милиона људи, од којих је више од 5 милиона било амнестирано или ослобођено. Денацификација је у совјетској зони окончана у априлу 1948. године по налогу совјетске војне управе. До тада је отпуштено око 450 000 људи. У совјетској зони денацификација није извршена на јединствен начин. Тако је у неким јужним областима малолетним нацистима било дозвољено да остану на својим радним местима, под условом да се подвргну политичкој и идеолошкој индоктринацији. Немци који су ослобођени кривице користили су своје потврде да би се запослили, што је уједно и значило да су се појединци „очистили”, али не и друштво у целини. Потврде су биле познате под називом „Персил сертификати” (*Persil certificates*), јер Персил „чини смеђе (нацистичка боја) поново белим - боја невиности”.⁹² Занимљиво је истаћи да су поједини Немци избегли истрагу и кажњавање, јер су били корисни савезницима у послератном периоду, посебно са порастом тензија између Истока и Запада (O'Dochartaigh 2004: 12–14).⁹³

⁹⁰ У Потсдаму је између осталог договорено и да Совјетски Савез добија 10 одсто репарације из западних зона због ниске индустријске производње у његовој зони. У почетку су сви савезници започели демонтирање фабрика (O'Dochartaigh 2004: 21).

⁹¹ Совјети су на пример, читаву класу великих земљопоседника прогласили нацистима и овај изговор користили за експропријацију поседа већих од 100 хектара. Предузећа која су припадала нацистима и ратним злочинцима експроприсана су без накнаде. Планска економија подразумевала је државно власништво над свим великим фабрикама. Са друге стране САД и Велика Британија су се „предомислиле“ у вези са репарацијама 1946. године (O'Dochartaigh 2004: 16).

⁹² Детаљније видети о концепту „немоћи туговања” Немаца (O'Dochartaigh 2004: 13–21).

⁹³ Стојановић наводи да су у тзв. операцији „Спајалица” у САД пребачени бројни немачки научници, као и значајан број истакнутих немачких обавештајних оперативаца (Стојановић 2015: 62).

Савезничко веће осмишљено у Потсдаму формално је уживало врховну власт, али је та власт убрзо децентрализована, без јединствених директива. Осим општег споразума о успостављању мера за спречавање будуће немачке агресије и извлачења накнада за репарацију, идеје савезника о томе каква би будућност Немачка требало да буде нису биле „ни специфичне ни компатибилне”, већ заробљене циљевима демилитаризације, денацификације и декартелизације, (Berenskötter 2008: 191). САД су биле доминантна сила у економском и војном погледу, а СССР је промовисао своју идеологију, бранио безбедносне интересе и следио економске циљеве (Nolan 2012: 191; Perko 2017: 9). Како су се напетости између капиталистичког Запада и комунистичког Истока расле, „немачко питање” попримало је већу геополитичку важност. Упркос томе што је била подељена и окупирана, Немачка као потенцијална војно–индустријска сила и даље је изазивала страх у послератној Европи (Creswell and Kollmer 2013: 68).⁹⁴ Ипак, у самој Немачкој и САД и СССР полазили су од поставке да ће своје политичке, економске и сваке друге идеологије наметнути на целој територији (Тишма 2017: 465).

О Хладном рату⁹⁵ постоји велики број радова. Два блока развила су се око СССР–а и САД, тако да су друге земље биле принуђене да бирају између два табора. СССР је из рата изашао територијално увећан а такође је понудио идеолошки, економски и социјални модел који се проширио на остатак Европе. Црвена армија, за разлику од америчке војске, није демобилисана на крају рата. СССР је тако имао стварну бројчану надмоћ у погледу људи и тешког наоружања. САД биле су велики победник Другог светског рата. Њени људски и материјални губици били су релативно мали, и иако је америчка војска готово у потпуности демобилисана неколико месеци након завршетка рата, Сједињене Државе остале су водећа светска војна сила, а све до 1949. године и једина земља која је имала капацитет за производњу нуклеарног оружја. Такође су потврдиле свој статус водеће светске економске силе, како у погледу обима трговине, тако и индустријске и пољопривредне производње (CVCE 2016: 3; Nolan 2012: 181).⁹⁶

Сукоби интереса између нових светских сила постепено су се умножавали, а од 1947. године Европа, подељена у два блока, била је у средишту борбе две суперсиле. Двојица противника сукобили су се у дуготрајном стратешком и идеолошком сукобу пропраћеном кризама различитог интензитета (CVCE 2016: 3; Стојановић 2015: 61). У стручној литератури се наводи да су тзв. Труманова доктрина, Маршалов план и Комунистички Информациони биро (Коминформ) довели до реорганизације поретка Хладног рата (Nolan 2012: 184).

Хладни рат започиње марта 1947. године када Председник САД Хари Труман (*Harry S. Truman*) представља Конгресу доктрину касније познату под називом Труманова доктрина а која представља идеолошку одбрану „слободних нација” од „тоталитарних режима”. Прокламовани циљ био је пружање финансијске и војне помоћи земљама угроженим совјетском експанзијом, односно заустављање ширења комунизма. Како је рекао Труман, „Слободни народи света траже од нас подршку” и „то мора бити политика Сједињених Америчких Држава да подржавају слободне народе који се опиру покушају потчињавања од стране наоружаних мањина или притисака споља”. Труманова доктрина, указивала је на ширење америчке сфере утицаја далеко изван западне хемисфере и редефинисање спољнополитичких смерница, али је пружила и легитимну основу за активизам САД током Хладног рата. Совјетски одговор на Труманов говор је изостао (Nolan 2012: 184–185; CVCE 2016: 6; Живковић 2012: 58). Хладни рат је свој врхунац достигао совјетском блокадом Берлина. „Гвоздена завеса” о којој је говорио Винстон

⁹⁴ Совјетско–немачки односи били су одређени интересом СССР да га Немачка више никада неће угрозити. У потрази за сигурношћу, СССР је био уверен у потребу стварања низа лојалних тампон држава између Немачке и СССР–а, уз прихватање западне сфере утицаја у Европи (Stent 2003: 3).

⁹⁵ Хладни рат, термин који је сковао Бернард Барух (*Bernard Mannes Baruch*), а популаризовао амерички новинар Валтер Липман (*Walter Lippmann*) (Nolan 2012: 178).

⁹⁶ Током педесетих година 20. века, Американци су протерали совјетско–амерички савез из јавног сећања (Nolan 2012: 167).

Черчил, марта 1946. године, сада је поделила Европу на два дела (CVCE 2016: 4; Perko 2017: 9; Noetzoldt 1998: 15; O'Dochartaigh 2004: 23). До 1947. године постало је јасно да је ова „завеса” такође поделила и Немачку (O'Dochartaigh 2004: 24).

У говору одржаном 5. јуна 1947. године на Универзитету Харвард, државни секретар САД Џорџ Маршал (George C. Marshall) предложио је давање економске и финансијске помоћи свим европским земљама, са циљем ближе европске сарадње. Европски програм опоравка (ЕПП), односно Маршалов план,⁹⁷ полази и од поставке да су САД „један од бедема западне цивилизације” и да неће „стајати по страни и гледати распад међународне заједнице којој припада” (Berenskotter 2008: 205). Економска помоћ имала је и своју политичку позадину, била је оружје у Хладном рату. Страх од комунистичке експанзије у западној Европи несумњиво је био подједнако важан фактор као и освајање нових тржишта (CVCE 2016: 6–8; Nolan 2012: 185; Sorilas 2009: 41). „Америчка помоћ у обнови ратом девастиране Европе практично је плаћена губитком политичке и економске самосталности, односно укључивањем западноевропских земаља у антикомунистички табор на челу са САД” (Стојановић 2015: 61). Маршалов план био је конкретан економски облик дат Трумановој доктрини. (O'Dochartaigh 2004: 26).

СССР је одбио Маршалов план и утицао на друге комунистичке земље и суседну Финску да одбију америчку помоћ, што је продубило раскол између Источне и Западне Европе. У стручној литератури се истиче да су Совјети сматрали да је Маршалов план продужетак Труманове доктрине која би довела до мешања у унутрашњу политику источноевропских земаља. Конвенцију о оснивању организације за европску економску сарадњу (*Organisation for European Economic Cooperation*) потписало је 16 земаља 1948. године у Паризу (CVCE 2016: 7; Nolan 2012: 186; Noetzoldt 1998: 15). Исте године Сједињене Америчке Државе донеле су закон који покрива страну помоћ. Билатерални споразуми су закључени између Сједињених Држава и сваке земље. Програм европског опоравка био је подељен на субвенције и зајмове у укупном износу од приближно 14 милијарди долара распоређених између априла 1948. и јуна 1951. године, од чега је Велика Британија добила четвртину средстава, а Француска једну петину. Сва роба је била означена „За опоравак Европе. Снабдевају Сједињене Америчке Државе” (CVCE 2016: 7; Nolan 2012: 186–195). Као одговор на Маршалов план, у јануару 1949. године, СССР је створио програм економске сарадње са земљама совјетског блока познат као Савет за узајамну економску помоћ (CVCE 2016: 9; Nolan 2012: 185).

У септембру 1947. године Совјети су основали Комуникативни биро за информисање или Коминформ, који је укључивао не само комунистичке партије Источне Европе већ и оне широм света. Стварање Коминформа био је Стаљинов директан одговор на потезе САД–а. Немачка и Немци су се нашли усред ове идеолошке поделе (O'Dochartaigh 2004: 26; CVCE 2016: 9). Андреј Жданов, совјетски делегат, и Стаљинова десна рука пропагирао је изразито идеолошки приступ свету сажет у теорији два табора. Према наведеној теорији, свет је био подељен на империјалистички и антидемократски табор и антиимперијалистички и демократски: сарадња између њих била је немогућа, а неутралност неодржива. Доктрина према којој је свет подељен на два непомирљива табора, а који је одобрен од стране учесника конститутивног састанка Коминформа, био је совјетски одговор на Труманову доктрину (CVCE 2016: 9).

Политика Харија Трумана, посебно тзв. Труманова доктрина и Маршалов план иницирали су економску обнову Европе. У Немачкој су корист од ове помоћи имале само три западне зоне (O'Dochartaigh 2004: 22–28; Живковић 2012: 58; Gül 2003: 6–7). За нашу анализу је битно истаћи да је почетак Хладног рата допринео схватању да много већа опасност прети од надолazeћег таласа комунизма, него од немачког опоравка. Хладноратовска подела интензивирана је тзв. Блокадом Берлина (Недељковић–Правдић

⁹⁷ „Социјална тржишна економија” заједно са Маршаловим планом била је камен темељац економског успеха Западне Немачке педесетих година прошлог века (O'Dochartaigh 2004: 23)

2013).⁹⁸ Америчке, британске и француске власти брзо су закључиле да наставак кажњавања Немачке може наштетити и другим европским земљама, посебно када се има у виду да је британски министар спољних послова Ернест Бевин представљао СССР као већу претњу од Немачке и сугерисао колегама у кабинету да ће можда морати да изаберу засебну западну немачку државу како би смањили комунистички утицај: „Западнонемачке државе ће „морати да се ојачају и оспособе да се одупру било којој централној влади у којој доминирају комунисти.... ” „Руси су одлучили да воде агресивну политику засновану на милитантном комунизму и руском шовинизму”... „Најгора ситуација од свих била би оживљена Немачка у савезу са Русијом или њеном доминацијом” (O'Dochartaigh 2004: 22–28; Живковић 2012: 58; Gül 2003: 6–7).

Да се усваја нова, блажа политика према Немачкој било је јасно када су америчке и британске власти предложиле план економског уједињења окупираних зона. Суочени са одбијањем Француске и Совјетског Савеза, Британци и Американци договорили су се да споје своје зоне, почев од 1. јануара 1947. године, како би формирали тзв. „Бизонију” (*Bizonia*), која је требало да функционише као јединствена економска јединица, док би централне органе власти контролисали Немци. Иако је спајање зона вођено првенствено економским разлозима, убрзо је постало јасно да је Бизонија језгро новог политичког ентитета. Бизонија је била прекретница у послератној Немачкој: означила је не само крај сарадње четири окупационе силе (САД, СССР Британија и Француска), већ и почетак англоамеричке сарадње у Немачкој. Формирањем Бизоније прекршен је споразум са Јалте против поделе Немачке. Француска окупациона зона придружила се Бизонији у августу 1948. године (*Trizone*). У марту 1948. године Међусавезничко контролно веће престало је са радом, а у јуну исте године и Командатура (O'Dochartaigh 2004: 22–28; Живковић 2012: 58; Gül 2003: 6–7; Nolan 2012: 188, CVCE 2016: 9; Noetzoldt 1998: 15).

Након што је извршена политичка реорганизација окупационих зона у Немачкој, Британци и Американци спровели су радикалну монетарну реформу, као део Маршаловог плана. Западни савезници су 20. јуна 1948. увели нову обрачунску јединицу – тзв. Немачку марку, у свим западним зонама. Реформа је имала за циљ да стабилизује огромну инфлацију, коју су Совјети добровољно одржавали како би постигли бољу контролу над њиховим делом Немачке и дестабилизовали делове које су заузели Французи, Британци и Американци. Ова монетарна реформа омогућила је да се продавнице поново напуне робом која се до тада могла добити само на црном тржишту. У суштини, они који су поседовали фабрике и имовину профитирали су од конверзије. Совјети су реаговали на увођење нове валуте у западним секторима и девалвацију старе увођењем совјетске валуте 23. јуна, тзв. Источне Марке. Совјети су се плашили да ће стара валута, преплавити њихову зону и изазвати масовну инфлацију и девалвацију. Овим је прекршен Потсдамски споразум и угрожена совјетска власт у њиховом делу града (CVCE 2016: 10; Corișăș 2009: 41; O'Dochartaigh 2004: 31).

Берлином је требало управљати као јединственом административном јединицом. Географски, Берлин је био у потпуности смештен у совјетској зони. Совјети су тврдили да је у економском смислу Берлин део њихове зоне, упркос свом посебном статусу. Западни савезници су одбацили овај аргумент и забранили увођење нове источне валуте у својим секторима Берлина и уместо тога увели Немачку марку (O'Dochartaigh 2004: 31). Совјети су то видели као покушај интеграције Берлина у западне зоне. Искористивши положај западног Берлина, као енклаве у совјетској окупационој зони, Совјети су одговорили покретањем такозване Берлинске блокаде,⁹⁹ односно онемогућавањем приступа његовим бившим савезницима у град. Од 24. јуна 1948. године совјетска војска је блокирала приступ путевима и железницом из западних зона до Западног Берлина. Неколико дана

⁹⁸ Детаљније видети: Дезмон Динан. *Мењање Европе: Историја Европске уније*. op.cit., (2010): 24–31.

⁹⁹ Детаљније о блокади Берлина видети: Avi Shlaim. *The United States and the Berlin Blockade, 1948–1949: a study in crisis decision-making*. Vol. 2., University of California Press, 1983.

касније онемогућен је и приступ пловним путевима. Совјети су желели присилне преговоре, али блокада је повећала опасност од сукоба. Међу разлозима који су изазвали тако оштар одговор Совјета, наводи се и „незадовољство америчким капитализмом” и његовим утицајем на Немачку, „као и успостављање војног америчко–европског савеза”. САД су, искористивши могућност да ваздушни приступ граду није био укључен у споразуме између бивших савезника, организовале масовну ваздушну кампању, допремајући западним Берлинцима храну, лекове и гориво које им је било потребно да преживе блокаду. Сваког дана хиљаде авиона (укупно више од 270 000 летова) доносило је храну, гориво и другу основну робу у град. Укупно је дневно испоручивано преко 13 000 тона робе. Берлин је постао једно од главних жаришта сукоба Истока и Запада. Овим је и потврђена подела Европе на два блока. Становници града више нису сматрани бившим нацистима који ће бити кажњени, већ жртвама совјетске претње (O'Dochartaigh 2004: 32; Noetzoldt 1998: 16; Nolan 2012: 188; Corilaş 2009: 42; CVCE 2016: 10).

Приступ Берлину путем, железницом и водом био је немогућ 324 дана, све до 12. маја 1949. када су Совјети укинули блокаду Берлина. Овај догађај представљао је први сукоб између бивших савезника који је довео до стварања војних блокова (Северно атлантски пакт западних сила и Варшавски пакт Совјетског Савеза и његових савезника) и убрзао поделу Немачке. Политичка подела града Берлина била је чврсто успостављена. Постављене су две општинске управе, а Совјети су почели да спајају социјалдемократску и комунистичку партију. У Западном Берлину одржани су демократски избори на којима је победу однела антикомунистичка социјалдемократска партија. Савезницима је постала прихватљива идеја немачког наоружавања и интеграције у уједињену европску структуру када су суочени са совјетском претњом (CVCE 2016: 10; Noetzoldt 1998: 16; Corilaş 2009: 42; O'Dochartaigh 2004: 32; Nolan 2012: 188).

Оснивање Бизоније 1947. и 1948. године наговештавало је стварање Западне Немачке. Конференција министара спољних послова шест сила (САД, Велике Британије, Француске, Белгије, Холандије, Луксембурга) одржана је у Лондону између фебруара и јуна 1948. године. На Конференцији је и формално донета одлука да се успостави држава Западна Немачка, док је тзв. „Лондонским препорукама” дата могућност грађанима Западне Немачке да успоставе своју владу на темељима демократског Устава (Gül 2003: 6–7; O'Dochartaigh 2004: 26–29; Noetzoldt 1998: 15; Живковић 2012: 59). Током 1947. и 1948. године предузети су кораци и у совјетској зони који су директно водили ка стварању засебних влада. Иако су Стаљинове прецизне намере често биле нејасне, једно је сигурно: побринуо се да Запад у свим случајевима предузме прве кораке ка раздвајању. Није желео да се види како он покреће поделу Немачке (O'Dochartaigh 2004: 29–30). Крајем 1949. године успостављена је Савезна Република Немачка (ФРГ) и Немачка Демократска Република Немачка (ДДР), а подељени град Берлин постао је симбол Хладног рата (Nolan 2012: 188; Corilaş 2009: 42).

Можемо закључити да су Сједињене Америчке Државе и СССР постепено изградиле сопствене зоне утицаја, где су се бориле на више поља: политички, економски и културно. Свет је подељен на два супротстављена тора, а Европа на два блока. Стога и не би требало да чуди што је судбина Немачке постала нераздвојна од њихових међусобних односа, јер је подела на комунистички Исток и капиталистички Запад истовремено значила и поделу Немачке. Ипак, у самој Немачкој обе стране сматрале су да ће своја политичка, економска и свака друга гледишта наметнути на целокупној територији Немачке (Тишма 2017: 465; CVCE 2016: 3; Недељковић–Правдић 2013; Nolan 2012: 178; O'Dochartaigh 2004: 4–5).

Немачка је после Другог светског рата изгубила 13.205 квадратних километара своје територије од СССР–а и 101.091 квадратних километара од Пољске. Осим што је изгубила 24,3% предратне територије (1937) и око 10% становништва, милиони Немаца су расељени, земља је била подељена и у рушевинама (Stent 2003: 4). Немачка је поражена у још једном рату, са тим што се овога пута морала суочити са знатно тежим условима него

1918. године (Berenskotter 2008: 190; Живковић 2012: 51; Copilaş 2009: 40). У таквим условима појавила се нова Немачка као „производ” Хладног рата. За Немачку је 1945. година била „нулта година”, јер је званична економија пропала, ред и закон су нестали. Међутим крај Другог светског рата није био само почетак за Немачку, већ и за савезнике. Историчар Голо Ман (*Golo Mann*) са правом истиче да је академски оправдано питати да ли је „Хладни рат почео због Немачке или је пак пренет на Немачку?”¹⁰⁰ (Berenskotter 2008: 195; Недељковић–Правдић 2013; O'Dochartaigh 2004: 4–5).

Немачко питање је било европско питање. Конструкт „Немачка у Европи” имао је негативне конотације у искуствима других европских нација (Berenskotter 2008: 196), па је покренута морална обнова Немачке. Једино је било јасно да Немачка „мора негде имати место”. Пошто током 1945. није постојао кохерентан план и могло би се рећи да је постојао „вакум у савезничкој политици”, немачки политички живот прилично брзо се развио (Berenskotter 2008: 191). Не само да су изгледи за опоравак опустошене Немачке били далеки 1945. године, него нико не би могао да поверује да ће Немачка доживети тако брзо политичку, моралну и војну обнову опустошене и окупиране територије, као и њену интеграцију у породицу западних демократија (Noetzoldt 1998: 13).

Постоје неки докази да је СССР био неодлучан о томе каква би судбина Немачке требало да буде 1945. године, али је 1949. године, са развојем хладноратовске борбе, СССР био уверен да подела Европе може бити осигурана само поделом Немачке, чиме би се осигурало и да део Немачке буде у совјетској сфери утицаја (Stent 2003: 4) Када говоримо о САД, неоспорна је чињеница да је Други светски рат створио услове за америчку послератну економску, политичку и војну доминацију (Nolan 2012: 156), а могло би се поставити питање да ли је „Немачка” била важна за САД због бриге за Европу или због нечег другог. Тешко је и тада било замислити Европу без Немачке. Дакле, задатак уређења Европе неизбежно је укључивао задатак уређивања Немачке. Као што се често истиче у средишту америчког послератног планирања није било „совјетско питање”, већ „немачко питање”. „Централно питање послератног света било је и остаће будућност Немачке”. Чак и када се није увек говорило, Немачка је била „главно питање на сваком састанку савезника” (Berenskotter 2008: 208).

Сходно наведеном, у наредној секцији покушаћемо да одговоримо на питање да ли је подела Немачке била неизбежна? Сигурни смо да је неизбежан био Хладни рат, јер су сукобиле две потпуно различите идеологије. (Не)срећа Немачке је у томе што се нашла у средишту овог сукоба. Ипак, могло би се поставити питање да ли су немачки политичари инсистирали на томе да је јединство њихове државе најважније појединачно питање. Да јесу, можда би се пронашао начин да се земља одржи јединственом (O'Dochartaigh 2004: 34–36). Западни савезници свакако се не би противили уједињеној капиталистичкој Немачкој, јер би то значило совјетско повлачење из зоне утицаја. У застоју послератне европске политике, оличене у Берлинској блокади, ниједна страна није била спремна на уступке уколико није била приморана. Свака страна је остварила своје победе у овом рату. Не би требало заборавити да је на крају подела Немачке и легат окупације. Сматрамо да примарна одговорност за поделу Немачке не лежи у догађајима од 1945.–1949. године, већ у понашању немачког народа после 1933. године (O'Dochartaigh 2004: 35–36).

Никако не би требало заборавити да је немачка спољна политика претрпела запањујућу трансформацију током деценије после завршетка Другог светског рата (Gül 2003: 5; Banchoff 1999: 23). Прве две послератне године забележиле су брз развој политичких институција и интензивну домаћу расправу о правцу којим би требало да крене Немачка уз надзор окупационих сила (Berenskotter 2008: 191). Спољну политику Немачке од 1946. године одликује повезивање са западним окупаторима, њихово преусмеравање на политичку рехабилитацију Немачке (Berenskotter 2008: 200). Немачка није могла да одбаци своју прошлост, али је морала да раскрсти са нацистичким наслеђем.

¹⁰⁰ Golo Mann. *The History of Germany since 1789*. Pimlico, 1996. pp.497. (“It would be academic to ask if the cold war began over Germany or if it was transferred to Germany from elsewhere?”)

САД нису имале проблема са рехабилитацијом Немачке, јер њиховој домовини није донела разарање, патњу и окупацију. Број америчких живота изгубљених у рату био је испод оног који је претрпела већина европских држава, а сам рат је ојачао, а не ослабио, америчку економију која је порасла за 50 процената; њени грађани су зарађивали више и трошили више на крају рата него када је почео. Када се говори о разлици између америчке, совјетске, француске и британске политике према послератној Немачкој, приметно је да су Велика Британија и САД одлучиле да неће наставити политику смањене спољне трговине, економске и социјалне несигурности и затворених трговинских блокова (Berenskotter 2008: 209–210; Nolan 2012: 170–171).

Ново место Немачке у Европи требало је дефинисати заједно са Немцима. И тада је било јасно да немачко јавно мњење никада неће одустати од идеје о уједињењу и да подељена Немачка *de facto* значи подељену Европу. Али било је и јасно да постоји „јаз између пожељног и изводљивог”, због очекиваног противљења Француске и Велике Британије да се Немачка „обнови”, совјетске неспремности да повуче своје трупе и забринутости САД да би уједињена Немачка могла да склизне у совјетску зону утицаја. Уместо тога, формирана је идеја о изградњи западнонемачке државе која ће „привући” источни део, спроводећи тако идеју немачког јединства кроз „политику снаге”, пут који је прихватио први послератни канцелар Западне Немачке Конрад Аденауер (*Konrad Hermann Joseph Adenauer*) (Berenskotter 2008: 210).

Слажемо се са мишљењем да је неочекивани настанак Хладног рата довео до изградње две немачке државе, смештене у антагонистичке идеолошке таборе. У одсуству ове конфронтације, геополитичка будућност Немачке као политичког ентитета после Другог светског рата била би прилично несигурна (Corilaş 2009: 24). Положај у коме се нашла Немачке између 1945. и 1949. године био је, у извесној мери, последица њеног географског положаја (Gül 2003: 5; Vanchoff 1999: 23). Немогуће је разматрати догађаје у Немачкој у периоду од 1945.–1949. године без позивања на глобалну политичку ситуацију тих година. Није се само Немачка, већ и Европа у целини, а донекле и свет, поделио у два оштро сукобљена табора. Немачка, као држава у центру Европе, а самим тим и на првој линији сукоба, била је једина европска земља која је због тога претрпела политичку поделу (O'Dochartaigh 2004: 23).

4.2 Оснивање и развој две немачке државе¹⁰¹

У стручној литератури се са правом поставља питање када је почела подела Немачке, односно шта је тачно одредило послератну судбину Немачке. Да ли су то биле конференције великих сила, блокада Берлина и/или су растуће тензије између победничких савезничких сила биле одлучујуће? (Port 2011: 620). Ако претпоставимо да је СССР сносио највећу одговорност за немачку поделу, „недостатак интереса западних савезника”, такође је помогао да се подела оствари (Banchoff 1999: 42). Подела Немачке, која се годинама конкретно обликовала после завршетка Другог светског рата била је и катализатор и последица избијања Хладног рата (Banchoff 1999: 27–28).

Почетак Хладног рата довео је до тога да су САД, Велика Британија, Француска и тзв. земље Бенелукса омогућиле грађанима Западне Немачке да успоставе „демократски” изабрану владу, а немачким лидерима да обнове политичке институције (Живковић 2012: 59; Banchoff 1999: 30).¹⁰² Самим тим, Немачка је престала да постоји као политички ентитет, јер су три западне силе ујединиле своје зоне окупације (америчку, британску и француску),¹⁰³ и основале Савезну Републику Немачку (у даљем тексту Западна Немачка) 23. маја 1949. године. СССР је одговорио тако што је „свој део бившег Трећег Рајха” трансформисао у Демократску Републику Немачку (у даљем тексту Источна Немачка) 7. октобра 1949. године (Corilaş 2009: 40; Banchoff 1999: 23; Недељковић–Правдић 2013; Noetzoldt 1998: 16–17). Чинило се да је формирање две немачке државе заједно са губитком територија, цена коју је Немачка морала да плати као резултат свог пораза 1945. године (Noetzoldt 1998: 18).

Први корак на путу ка државности и формалној подели Немачке била је израда Устава Западне Немачке. Нови устав требало је да одражава заједничке принципе победника и побеђених, али и да успостави демократске, савезне институције, као и норме релевантне за вођење западнонемачке спољне политике. Дакле, западни савезници су помогли да се спољна политика Западне Немачке постави на нови уставни темељ, али су наставили да ограничавају њен суверенитет и спољну политику Окупационим статутом, који је донесен у септембру 1949. године. Окупациони статут представља директно савезничко мешање у унутрашње немачке послове. Три висока комесара, а не западнонемачка влада били су законски одговорни за односе државе са спољним светом. Законска ограничења немачке спољне политике ублажена су у годинама које су уследиле¹⁰⁴ (Banchoff 1999: 31; O'Dochartaigh 2004: 58), да би деценију након завршетка Другог светског рата Западна Немачка повратила суверенитет и стекла потпуну контролу над сопственом спољном политиком као чланица НАТО савеза и Европске заједнице у настајању. Све до 1955. године Западна Немачка је била законски обавезна да води спољне послове заједно са савезницима, а не против њих (Banchoff 1999: 23–31).

¹⁰¹ Ауторка напомиње да је за писање четвртог поглавља докторске дисертације користила делове предлога теме докторске дисертације, радове које је писала на докторским академским студијама, као и неке од делова рада објављеног у часопису *Међународна политика* (детаљније в. Марија Недељковић–Правдић, Нова источна политика Савезне Републике Немачке као модел за решавање сукоба, *Међународна политика*, 1150, (2013): 49–68).

¹⁰² „На основу Франкфуртског документа о Уставотворној скупштини који су донели војни гувернери америчке, британске и француске окупационе зоне образован је Парламентарни савет у својству уставотворне скупштине” (Тишма 2017: 466).

¹⁰³ Са изузетком француске окупационе зоне Сап (енг. *Saarland*) која је припојена Западној Немачкој 1957. године.

¹⁰⁴ Утицај четири окупационе силе у вођењу спољне политике две немачке државе био је евидентан почетком педесетих. Немачки лидери су били искључени из директног учешћа у дијалогу Исток–Запад о поновном уједињењу. Примера ради совјетски лидери су своје иницијативе за поновно уједињење две Немачке упутили западним силама, а не Бону. Подређени правни положај две немачке државе био је најочигледнији током Берлинске конференције 1954. године, где су представници Западне и Источне Немачке имали статус посматрача (Banchoff 1999: 32).

Парламентарни савет се састао септембра 1948. године¹⁰⁵ и израдио Устав за нову западнонемачку државу, који је изгласан на седници одржаној у Бону 8. маја 1949. године. Данас је познат и под називом *Бонски устав*. Ступио је на снагу 23. маја 1949. године (O'Dochartaigh 2004: 33; Noetzoldt 1998: 16–17; Тишма 2017: 466; CVCE 2016: 10; Banchoff 1999: 30).¹⁰⁶ Попут многих, Немци су веровали да ће нови устав важити само у периоду транзиције, тј. до поновног уједињења две немачке државе. Нови устав назвали су Основни закон (нем. *Grundgesetz*), избегавајући тиме употребу речи устав (Живковић 2012: 60; Ó Dochartaigh 2010: 314; Banchoff 1999: 30). У периоду између 16. и 22. маја 1949. године представничка тела западнонемачких земаља ратификовала су Основни закон, осим Баварског земаљског сабора (нем. *Bayerischer Landtag*). „Потпуни устав” (нем. *Verfassung*) је требало да буде резервисан за будућу, јединствену немачку државу (O'Dochartaigh 2004: 33; Тишма 2017: 467; Port 2011: 621).

„Као доносилац Основног закона у његовој преамбули означен је „немачки народ у земљама Баден, Баварска, Бремен, Хамбург, Хесен, Доња Саксонија, Северна Рајна – Вестфалија, Порајње – Фалачка, Шлезвиг – Холштајн, Виртемберг – Баден и Виртемберг – Хохенцолерн” који је на основу своје уставотворне власти Основним законом образовао привремено државно уређење „у намери да сачува своје национално и државно/политичко јединство” (Тишма 2017: 467; Недељковић–Правдић 2013).¹⁰⁷

У преамбули је такође наглашено да делују „и за оне Немце којима није допуштено да учествују” и да је „[цели] немачки народ позван да оствари слободу и јединство Немачке кроз слободно самоопредељење”. Чланом 23. Одређена је примена Основног закона и у другим деловима Немачке по њиховом приступању. Основни закон, као заједничка савезничко–немачка конструкција, поставио је основе безбедносне политике, што је посебно видљиво у члану 26. којим се спречавају припреме за ратове, док члан 24. регулише забрану немачке одбрамбене политике изван система колективне безбедности. Нови устав је забранио повратак националистичке, експанзионистичке политике из прошлости (Тишма 2017: 467; Недељковић–Правдић 2013; Живковић 2012: 103; Banchoff 1999: 30–31).¹⁰⁸

Члан 146. Основног закона предвиђао је да „престаје да важи ступањем на снагу устава који својом слободном вољом донесе цео немачки народ.” Управо из оваквих одредница „произашла је и обавеза свих влада Западне Немачке да буду посвећене

¹⁰⁵ Живковић наводи да су „министри председници западних немачких покрајина овлашћени од 1. јула 1948. године да сазову уставотворну скупштину. У августу 1948. године парламенти једанаест држава Западне окупационе зоне изабрали су делегате за Парламентарни савет, законодавно тело са једним овлашћењем – писање устава земље. Савет је чинило 65 чланова који су представљали различите политичке странке, а председник Парламентарног савета био је Конрад Аденауер (*Dr. Konrad Adenauer*). Међу председницима покрајина постојао је снажан отпор према уставу који би се односио само на један део територије, јер нису желели да преузму одговорност и буду означени као неко ко је учествовао у уставотворном парчању земље”. (Живковић 2012: 59).

¹⁰⁶ Писмо војних гувернера др Конраду Аденауеру, председнику Парламентарног савета, којим се усваја Основни закон (12. маја 1949.)/Letter from the Military Governors to Dr. Konrad Adenauer, President of the Parliamentary Council, approving the Basic Law (May 12, 1949), доступно преко: <http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/pdf/eng/Founding%205%20ENG.pdf>, (датум приступа: 17. мај 2015. године).

¹⁰⁷ Устав Западне Немачке из 1949. године са изменама из 1954. године на енглеском језику, доступно преко: <https://germanhistorydocs.ghi-dc.org/pdf/eng/Founding%209%20ENG%20Basic%20Law.pdf>, (датум приступа: 20. јул 2012.).

На енглеском језику: „*Conscious of its responsibility before God and Men, animated by the resolve to preserve its national and political unity and to serve the peace of the World as an equal partner in a united Europe, the German people, in the Länder Baden, Bavaria, Bremen, Hamburg, Hesse, Lower Saxony, North Rhine–Westphalia, Rhineland–Palatinate, Schleswig–Holstein, Württemberg–Baden, and Württemberg–Hohenzollern, has enacted, by virtue of its constituent power, this Basic Law of the Federal Republic of Germany to give a new order to political life for a transitional period*”, стр.1 (Превод МНП).

¹⁰⁸ На енглеском језику: „*It has also acted on behalf of those Germans to whom participation was denied. The entire German people is called on to achieve by free self-determination the unity and freedom of Germany*” (Превод МНП).

поновном уједињењу”,¹⁰⁹ али је из наведеног члана Основног закона произашао и разлог сукобљавања власти и опозиције око начина и цене остваривања прокламованог циља (Живковић 2012: 103; Тишма 2017: 467). Бон је постао привремени главни град Савезне Републике Немачке, док је Западни Берлин остао под савезничком управом, односно имао је посебан статус. Иако формалноправно Западни Берлин није био део Западне Немачке, у неким питањима га *de facto* можемо сматрати његовим делом (CVCE 2016: 11; Тишма 2017: 467; Ó Dochartaigh 2010: 315; Banchoff 1999: 32).

Основни закон, предвиђао је слободну и демократску државу, засновану на четири кључна принципа: владавина права, демократско учешће свих, федерализам и социјална заштита. Савезна Република Немачка је савезна парламентарна демократија са поделом власти између извршне, законодавне и судске власти. Основни закон није само одбацио поделу, већ и губитак територија источно од река Одре и Нисе, инсистирајући уместо тога да је Немачка наставила да постоји *de jure* унутар својих граница које су постојале 1937. године (Noetzoldt 1998: 16–17; Ó Dochartaigh 2010: 314).

Убрзо су расписани савезни избори и грађани Западне Немачке су позвани да бирају посланике за Бундестаг (нем. *Bundestag*)¹¹⁰ по први пут након 1932. године. Избори су одржани 14. августа 1949. године. Излазност је била висока и износила је 78,5%. Изборни резултати су такође били изненађење. Коалиција ХДУ/ХСУ (нем. *CDU/CSU*), хришћанско–демократска унија (нем. *Christlich–Demokratische Union, CDU*) и хришћанско–социјална унија Баварске (нем. *Christlich–Soziale Union in Bayern, CSU*) освојила је већину са 31% гласова, социјалдемократска партија Немачке, СДП (нем. *Sozialdemokratische Partei Deutschlands, SPD*) 29,2% гласова, а странка слободних демократа, ССД (нем. *Freie Demokratische Partei, FDP*) 11,9% гласова.¹¹¹ Конрад Аденауер (*Konrad Adenauer, CDU*) изабран је за првог канцелара¹¹² Савезне Републике Немачке приликом првог изгласавања са само једним гласом потребне већине (Ó Dochartaigh 2004: 33; Живковић 2012: 60–61; CVCE 2016: 10; Noetzoldt 1998: 16–17).¹¹³

У Совјетској зони окупације кључне одлуке о стварању нове државе донете су у Берлину на Трећем немачком народном конгресу, маја 1949. године (Ó Dochartaigh 2004: 33). Након постављања првог кабинета Савезне Републике Немачке, 7. октобра 1949. године, Народни Конгрес Источне Немачке одобрио је формирање друге немачке државе, Немачке Демократске Републике (нем. *Deutsche Demokratische Republik (GDR)*). Источна Немачка, кршећи споразуме савезничких сила о Немачкој и Берлину оснива прву владу у Источном Берлину, тврдећи да је источни део Берлина њен главни град (Noetzoldt 1998: 16–17). Иако је Источна Немачка задржала своје веровање у јединствену немачку националност, прихватила је послератне границе (уговор са Пољском 1950. године), али је инсистирала да ни једна немачка држава не може тврдити да говори у име свих Немаца (Ó Dochartaigh 2010: 314; Тишма 2017: 468; Port 2011: 621–622).¹¹⁴

¹⁰⁹ У стручној литератури се наводи да је политика Западне Немачке током педесетих година према СССР –у била уставно одређена чланом 146. који ју је обавезивао да тежи поновном уједињењу (Stent 2003: 26).

¹¹⁰ Чланови Бундестага (нем. *Bundestag*) се бирају сваке четири године, 50% чланова бира се директно, 50% се бира путем страначких листа. Странке морају освојити преко 5% гласова да би стекле заступљеност у Бундестагу. У Западној Немачкој је установљен тзв. „двodomни парламент”. Поред Бундестага, „*Bundesrat*” су чинили представници покрајина (нем. *Länder*), који су имали овлашћења да одобре или уложе вето на законодавство (Port 2011: 620–621).

¹¹¹ Детаљније о развоју политичких партија у послератној Немачкој видети секцију 4.5.

¹¹² Основни закон предвиђа широка овлашћења савезног канцелара у руковођењу државном политиком. Сама позиција канцелара може се сматрати еквивалентом позицији премијера у другим државама. Канцелара бирају чланови Бундестага. Канцелар може бити смењен са функције изгласавањем неповерења (Port 2011: 620–621).

¹¹³ Институција Председника републике је великим делом церемонијална. Председника бирају чланови Бундестага и представници савезних покрајина (нем. *Länder*). Први послератни председник Западне Немачке био је Теодор Хеус (*Theodor Heuss*) (Port 2011: 620–621).

¹¹⁴ Приликом повлачења паралела између устава две немачке државе, занимљиво је да поменемо и положај жена у њима. Источнонемачки устав, као и низ других службених уредби заснованих на принципима

Након формирања Немачке Демократске Републике, Вилхелм Пик (*Wilhelm Pieck*) из Јединствене социјалистичке партије Немачке (нем. *Sozialistische Einheitspartei Deutschlands*, SED)¹¹⁵ постаје њен први председник. Источна Немачка је прихватила комунизам као државно уређење, а Западна Немачка постаје либерална парламентарна република, чиме је извршена и *de facto* подела на два политичка ентитета, од којих сваки тврди да подржава јединство Немачке. Поделом Немачке и Европа је подељена (O'Dochartaigh 2004: 33; Живковић 2012: 60–61; Noetzoldt 1998: 16–17). Совјетски лидери настојали су да ометају политичке и економске везе између Бона и Западног Берлина (Banchoff 1999: 32).

Оснивање две немачке државе, две владе на немачкој територији, под утицајем и контролом источних и западних окупационих сила довело је и до двоструке поделе немачког народа, не само по линији „геополитичке компензације, већ и идеолошког и војног антагонизма”. Таква подељеност имала је изузетно велики утицај и на њихове међусобне односе (Недељковић–Правдић 2013; Armstrong 1993: 7; Бајец et al. 2012: 26; Живковић 2012: 103). Граница између две немачке државе била је више од границе – била је то прва линија фронта у Хладном рату, било је то припадање међусобно непријатељским идеолошким камповима у политички подељеном свету. Међусобни односи две Немачке били су додатно отежани политиком Савезне Републике Немачке као јединог легитимног представника немачког народа, док је влада Демократске Републике Немачке настојала да развије сопствени национални идентитет и стекне међународно признање (Бајец et al. 2012: 26; Недељковић–Правдић 2013; Миленковић 2010: 73–74; O'Dochartaigh 2004: 34). Западна Немачка је одбила да призна независност и легитимитет Источне Немачке постављајући се као једини легитимни представник немачког народа, свих Немаца, како у Немачкој, тако и свету (нем. *Alleinvertretungsanspruch*) (Живковић 2012: 103; Banchoff 1999: 25). Наведено је имало последице по дефиницију права на држављанство. Западна Немачка дала је држављанство свим Немцима у обе немачке државе и у суштини одбила да призна држављанство Источне Немачке. Овакав став је задржала све до уједињења две немачке државе (O'Dochartaigh 2010: 316).¹¹⁶

Иако је дошло до стварања две немачке државе, Западној Немачкој је одговарало враћање неких од надлежности и суверених права,¹¹⁷ а и преамбула тзв. Основног Закона нудила је не само неприхватање поделе као трајног решења, већ и неприхватање губитка територија. Са друге стране, Источна Немачка је била у далеко неповољнијем положају, јер је била лишена суверене власти и призната као држава једино од стране чланица Источног блока. Демократске промене у земљама централне и источне Европе у то време нису биле могуће, јер би СССР такве промене перципирао као претњу ширењу сопственог утицаја и хегемоније у Европи. Међународно признање Источне Немачке угрожавале су Западне силе укључујући и Западну Немачку (која је примењивала тзв. *Халиштајнову доктрину, о којој ће бити речи касније*), које су одбиле њено признање (Недељковић–Правдић 2013; O'Dochartaigh 2010: 314; Nolan 2012: 188).

У овим годинама терминологија је имала кључну улогу у покушајима да се легитимише једна и делегитимизује друга страна. Западнонемачки политички

једнаких права и једнаких плата за жене, охрабривао је жене да раде, како из идеолошких тако и практичних економских разлога везаних за озбиљан недостатак радне снаге. Ситуација је била другачија за жене које живе у Западној Немачкој, где је постојала подела на традиционалне родне улоге, како би се ослободила места за повратнике и „денацинизирани” државне службенике (Port 2011:633).

¹¹⁵ Ауторка ће у даљем тексту користити скраћеницу Јединствене социјалистичке партије Немачке на немачком језику – СЕД, зато што се наведена скраћеница употребљава у српском језику.

¹¹⁶ Потсдамски споразум предвиђао је немачку ратификацију било каквог споразума о поновном уједињењу, односно западни лидери били су у обавези да се консултују са Боном у формулисању својих ставова по питању поновног уједињења две немачке државе. Основним законом савезници су подржали став Западне Немачке да је једини легитимни представник немачког народа, а додатно и Окупациони статут обавезао је западне савезнике на тежњу за постизањем јединства немачког народа (Banchoff 1999: 33).

¹¹⁷ Западне силе су се већ до 1952. године одрекле већег броја надлежности.

коментатори називали су Источну Немачку „*die Zone*” (Зона), „*die Ostzone*” (Источна зона) или чак „*Mitteldeutschland*” (Централна Немачка). Израз Источна Немачка се користио када се мислило на предратне територије Немачке које су припојене Пољској. Ако се израз „Демократска Република Немачка” и употребио, користио се епитет „*sogenannt*” (такозвана). Источна Немачка је са друге стране тврдила да је једина „антифашистичка” држава на немачком тлу, чиме је покушала да ускрати било какав антифашистички легитимитет западнонемачкој држави након пораза нацизма (Ó Dochartaigh 2010: 315; O'Dochartaigh 2004: 63; Stent 2003: 26).

Две немачке државе су се након оснивања суочиле са сличним изазовима: ратним разарањима, уништеном инфраструктуром, озбиљним недостатком стамбеног простора и основних животних намирница, незапослености, сиромаштвом, великим бројем прогнаних. Ипак, многи од тих изазова су се касније показали корисним. Примера ради, Западна Немачка је морала да „апсорбује” више од 2 милиона грађана Источне Немачке до 1961. године. Они су били добродошао извор радне снаге у растућој економији. Пошто су многи од њих били добро образовани и вешти, то је такође био и велики губитак за Источну Немачку. Модерније фабрике и машине су на крају замениле уништене током рата и сл. (Port 2011: 626; Stent 2003: 27–29; O'Dochartaigh 2004: 38–39).

Лидери Западне и Источне Немачке су покушали да створе нове, успешне економије како би дали легитимитет политичким одлукама које су током педесетих година донете. У суштини, и Западна и Источна Немачка су постале водеће економије у „својој половини Европе”. Ипак, Западна Немачка је била економски успешнија, али је имала и повољније полазиште, избегавши „пљачку” коју су Совјети¹¹⁸ применили у источној зони. Економски успех Западне Немачке током 1948. године био је заснован на монетарној реформи и Маршаловом плану, да би током педесетих година био заснован на „социјалној тржишној економији” (нем. *Soziale Marktwirtschaft*). Принципе овог наизглед парадоксалног појма, који се односи на економски систем који допушта слободну трговину и конкуренцију, док у исто време штити појединце од прекомерне експлоатације и осигурава економску и друштвену сигурност, правду и одговорност, у великој мери формулисао је Лудвиг Ерхард (Ludwig Erhard), најпре као директор Економске управе, а по оснивању Западне Немачке и као министар економије (O'Dochartaigh 2004: 38–40; Port 2011: 626–627; Stent 2003: 27–29; Живковић 2012: 69).¹¹⁹

У јануару 1950. године више од 2 милиона људи било је незапослено, што је представљало 13.3 % радне снаге, док је у Западном Берлину незапосленост износила 30%. Ипак, до 1961. године број незапослених је био 200.000. Поред основа које су постављене пре оснивања Западне Немачке, главни разлог економског процвата био је Корејски рат (1950.–1953.), који је повећао потражњу за индустријским производима. Квалитет немачке производње у комбинацији са утицајем америчких маркетиншких метода доводи до закључивања уговора за продају робе, посебно машина, челика и возила за западне савезнике. Економски опоравак Западне Немачке проистиче из доброг економског планирања, повољних спољних околности, попут Корејског рата и европске сарадње, али и сталне понуде нове радне снаге из Источне Немачке (O'Dochartaigh 2004: 41–42; Port 2011: 626; Banchoff 1999: 35).

Концепт социјалне тржишне економије, између осталог, подразумевао је широк спектар мера које имају за циљ да грађанима пруже више од социјалне заштите. У почетку, циљ је био да се тзв. „жртвама рата”, попут удовица и деце погинулих немачких војника плати обештећење. Друге значајне мере социјалне заштите укључивале су масовна улагања у нове стамбене пројекте, што је довело до изградње више од пет

¹¹⁸ Иако су политички односи између СССР и Немачке били лоши у предратно доба, економски односи били су релативно добри. Совјети су углавном увозили индустријску робу, а извозили сировине (Stent 2003: 8–9).

¹¹⁹ Лудвиг Ерхард је на позицији министра економије био од 1949. до 1963. године, када постаје савезни канцелар.

милиона станова само током педесетих година, исплате „новца за издржавање деце”, повећање пензија, увођење 40–то часовне радне недеље и сл. (Port 2011: 627).

Западнонемачко–совјетска трговина била је у великој мери одређена општим економским интеракцијама на релацији Исток–Запад, а посебно асиметријом између економског развоја два блока, тако да се трговина заснивала углавном на минималној размени совјетских сировина за напредну западну технологију. Већи период Хладног рата трговинска размена је била наставак политике на друге начине (Stent 2003: 8). Дакле, економски односи Западне Немачке и Совјета пре 1955. године били су великим делом одређени агендом коју су поставиле САД и ван Бонског утицаја будући да немачка влада није могла званично преговарати о питањима источно–западне трговине (Stent 2003: 27–31). Трговинска размена Западне Немачке са Источном Немачком била је позната под називом међузонска трговина и водило ју је Повереништво за међузонску трговину (нем. *Treuhandstelle für den Interzonenhandel*) под окриљем тзв. Немачке привредно–индустријске коморе (нем. *Deutsche Industrie und Handelstag*), како би се очувао правни став да Западна Немачка није званично признала Источну. Трговина са Источном Немачком била је политички важна за Западну Немачку (Stent 2003: 27–29).

Послератна економија у Источној Немачкој разликовала се од западног модела и подразумевала је централно планирање, наставак плаћања репарација Совјетском Савезу (све до 1953. године), национализацију индустрије, колективизацију пољопривреде и наставак рационализације потрошње неких намирница све до касних педесетих (O'Dochartaigh 2004: 43). Социјална заштита подразумевала је субвенционисану набавку намирница, јефтино становање, јефтин превоз, бесплатну бригу о деци и сл. Током педесетих година, због слабог економског учинка, било је веома тешко задовољити постојећу потражњу, и постојале су озбиљне несташнице чак и најосновнијих намирница, животног простора, није било места у вртићима, пензије су биле ниске, а цене су биле високе, посебно у државним продавницама. Додатно, Источну Немачку је напустило више од два милиона људи у периоду од 1950. до 1961. године. Колективизација пољопривреде током 1950. године била је један од фактора повећања броја грађана Источне Немачке који одлазе на запад, али и хапшења наводних шпијуна, непријатељских агената и диверзаната (Port 2011: 627–628; O'Dochartaigh 2004: 43–45).

Стопа привредног раста била је много нижа него у Западној Немачкој. Основна премиса комунистичке планске економије је државно и колективно, а не приватно власништво над средствима за производњу (O'Dochartaigh 2004: 43). Источна Немачка је трговала са источноевропским земљама, углавном са СССР–ом под условима који су били за Источну Немачку неповољни (O'Dochartaigh 2004: 44–45). Источна Немачка се 1950. године придружила Савету за узајамну економску помоћ (енг. *Council for Mutual Economic Aid, or Comecon*), који се може сматрати комунистичким еквивалентом касније (западноевропске) економске заједнице. Предводио га је Совјетски Савез, а циљ је био повећати трговину између држава чланица, тако да је 1950. године 61% трговине Источне Немачке било са другим социјалистичким земљама, док је само 28% било са Западном Немачком. Трговински услови ретко су били повољни за било кога другог осим за СССР (O'Dochartaigh 2004: 58; Port 2011: 631; Stent 2003: 27–31).

Влада Западне Немачке је због свог политичког положаја и потребе да покаже лојалност западним силама, подржала САД политику ембарга Савета за узајамну економску помоћ и одбацила совјетске предлоге за повећањем обима трговине. Опозиционе странке у Западној Немачкој су се оштро противиле вођењу овакве политике, сматрајући да се тиме онемогућава поновно уједињење две немачке државе, односно да би ближи трговински односи могли побољшати политичку климу између две земље (Stent 2003: 35–36).

Источна Немачка није успела да повећа економску ефикасност без одустајања од централне контроле над економијом, што је и био један од главних разлога за неуспех у задовољавању потрошачке потражње, па и међу најважнијим факторима који су утицали

на штрајк радника 17. јуна 1953. године, који је прерастао у побуну против источнонемачког режима (Port 2011: 628). Међу радницима је било широко распрострањено незадовољство. Захтевали су повлачење радних норми, смањење трошкова живота, оставку владе и слободне изборе. У градовима, а посебно граду Хале и Берлину уследили су немири и борбе, који су довели до тога да совјетска војна управа уведе ванредно стање. Побуна је угушена, мада су спорадични штрајкови и протести трајали до 21. јуна. Влада Источне Немачке је раднике означила као провокаторе и агенте западних тајних служби. Стабилност источнонемачке владе, уз сталну подршку совјетских трупа, постаје кључна премиса совјетске политике према Немачкој, која има предност над покушајем договора са Западном Немачком све до изградње тзв. Берлинског зида. Неуспех Запада да „притекне у помоћ” источнонемачкој опозицији додатно је учврстило совјетску позицију (O'Dochartaigh 2004: 46–47; Noetzoldt 1998: 18; Stent 2003: 3–5; Недељковић–Правдић 2013; CVCE 2016: 16–17; Stent 2003: 23).

У свом инаугурационом говору први савезни канцелар Конрад Аденауер истакао је: „никада у историји, земља победница није покушала да помогне пораженој земљи на такав начин и да допринесе њеној обнови и опоравку као што су то Сједињене Америчке Државе чиниле и даље чине према Немачкој. Немачка има „велику срећу што је амерички народ слободољубив, напредан и одлучан” (Berenskotter 2008: 202–203). Када су се САД увериле да се у Европи појављују „две сфере утицаја”, било је могуће видети и Западну Немачку у Европи (Berenskotter 2008: 205). За Аденауера, савезништво са САД била је претпоставка не само стабилности, већ и безбедности Немачке и Берлина, као и решавања бројних билатералних и мултилатералних проблема (Живковић 2012: 96–97; Berenskotter 2008: 200–202).

Један од највећих Аденауерових страхова, док је био на позицији савезног канцелара, био је стално претећа опасност од повлачења САД као најважнијег немачког савезника, уколико промени своју политику према СССР–у. У случају зближавања две силе, сматрао је да ће Западна Немачка прва сносити последице такве одлуке (Живковић 2012: 99). САД су јасно ставиле до знања Западној Немачкој да ће се њен напредак ка демократији мерити на основу њиховог односа према јеврејској заједници. Већ у новембру 1949. године, канцелар Западне Немачке је понудио влади Израела исплате репарација, иако није постојао правни основ. Самим тим, они су прихватили и одговорност за почињене злочине. Након интензивних преговора, према одредбама Луксембуршког споразума, септембра 1952. године постигнут је споразум о исплатама у износу од три милијарде немачких марака Израелу, у роби и услугама, у периоду од дванаест година, све до 1964. године. Поред наведеног, Западна Немачка је обезбедила и додатних 500 милиона долара одштете за јеврејске грађане у иностранству, односно за жртве рата и нацистичке диктатуре. Иако се канцелар суочио са критикама у доношењу оваквих одлука и преузимању обавеза, како унутар своје владе, тако и опозиционих странака, политика репарације, реституције и обавеза предратне Немачке биле су ставке које су му омогућиле кредибилитет, ауторитет и поштовање како у самој Западној Немачкој, тако и у свету. Са друге стране, Источна Немачка је истицала да се „обрачунала” са својом нацистичком прошлошћу, и због тога је одбијала било какве обавезе и одговорност за прошлост, односно плаћање било каквих репарација Израелу. Источна Немачка није признала постојање државе Израел све до 1990. године (O'Dochartaigh 2004: 54–56; Живковић 2012: 69–91; Volfrum 2011: 154–161).¹²⁰

¹²⁰ Неопходност интеграције и придобијања подршке великог броја бивших нациста, као и потреба за њиховим техничким и административним „знањем” често је значило и да су њихове прошлости биле опроштене или занемарене. У администрацији Конрада Аденауера радили су бивши нацисти. Примера ради, Ханс Јозеф Глобка (*Hans Josef Globke*), државни секретар у кабинету канцелара Аденауера учествовао је у састављању *Нирнбершког расног закона* из 1935. године, Теодор Хојс (*Theodor Heuss*) иако својевремено члан нациста, постаје један од најближих сарадника првог савезног канцелара и сл. (Волфрум 2011: 151–163; Port 2011: 636–638).

Дакле, Савезна Република Немачка је будућност своје спољне политике видела у геополитичкој оријентацији према Западу (нем. *Westpolitik*), у развоју нових институционалних, културних, вредносних и политичких структура са циљем превазилажења наслеђа прошлости и могућег утицаја на будућу спољну политику великих сила. Западна Немачка је морала да постигне свој главни циљ – да успостави пријатељске односе са Сједињеним Америчким Државама и својим суседима у Западној Европи, посебно када постаје јасно да је и СССР светска нуклеарна сила (Недељковић–Правдић 2013; CVCE 2016: 8). Током педесетих година „јаз” између две немачке државе, чланице супротстављених војних и економских блокова и савеза је продубљен. Иако су војни и економски савези повезани, прво ћемо размотрити питање чланства у војним савезима (Banchoff 1999: 32; O'Dochartaigh 2004: 56; Nolan 2012: 197; Noetzoldt 1998: 18).

У децембру 1949. године, неколико месеци након што је изабран за канцелара, Аденауер је у својим јавним обраћањима, позивао на оснивање европске војске и могући немачки допринос. Сама идеја о немачком наоружавању и Немцима у униформама била је неспојива са принципом антимилитаризма који је успостављен након завршетка Другог светског рата у наративу „нове Немачке”. Канцелар је питање поновног наоружавања везао за враћање суверенитета Западној Немачкој, ревизију Окупационог статута и питање заштите од комунистичке претње. Аденауер је полазио од поставке да је поседовање војске темељни аспект „суверенитета”. Суверенитет који је он желео није био везан за концепт „аутономије”, већ „једнаких права” (нем. *Gleichberechtigung*), глас у развоју Немачке у Европи. Сматрао је да ће поновно наоружавање убрзати пут ка признавању Западне Немачке као „равноправног партнера”. Требало би напоменути да се није залагао за стварање националне војске, нити смањење војног присуства савезничких снага на немачкој територији, већ интеграцију немачке војске у наднационалну „европску војску”. Немачка војска је била имовина коју је Аденауер могао понудити САД–у као допринос западном пројекту и самим тим „један од првих задатака владе Западне Немачке” (Berenskotter 2008: 213–215).

Сједињене Америчке Државе су подржале наоружавање Западне Немачке унутар западних институција. Током педесетих година су и питање поновног наоружавања и изгледи за поновно уједињење били предмет жестоке политичке контроверзе унутар Савезне Републике Немачке (Banchoff 1999: 35). Западни савезници сложили су се војним доприносом Западне Немачке НАТО–у, али су настојали да спрече Савезну Републику Немачку да развије моћну аутохтону индустрију наоружања (Creswell and Kollmer 2013: 71–72).

Питање војних и одбрамбених капацитета Западне Немачке постало је још актуелније у ситуацији када су САД јасно ставиле до знања да ће повући своје снаге из Европе уколико се и сами Европљани озбиљније не посвете проблему сопствене одбране. канцелар Западне Немачке инсистирао је на томе да војници Западне Немачке могу бити укључени у програм стварања западноевропске војске, само у случају да је тој земљи гарантован једнак статус са осталим земљама учесницама (Живковић 2012: 85).

САД дају приоритет националној безбедности и поновном наоружавању у односу на европску обнову. Слоган Маршаловог плана „За европски опоравак” замењен је мотоом „Снага за слободни свет. Из САД–а”. Западној Европи постало је јасно да им је потребна Западна Немачка, а не само обрнуто. Ово је посредно убрзало поновно наоружавање Савезне Републике Немачке (Banchoff 1999: 32–33; O'Dochartaigh 2004: 56; Nolan 2012: 197). Након неуспеха у стварању такозване Европске одбрамбене заједнице (енг. *European Defense Community* (EDC)), иницијативе коју су и покренули и прекинули Французи, угрожени могућношћу било каквог немачког наоружавања, Западној Немачкој је дозвољено да се придружи НАТО савезу. Северноатлантски уговор ступио је на снагу 23. августа 1949. године и успоставио је трансатлантски оквир за одбрану Западне Европе (CVCE 2016: 12; Port 2011: 632; Nolan 2012: 188; Berenskotter 2008: 221).

Већ 1950. године Западна Немачка се почела поново наоружавати. Западни савезници се нису слагали у погледу услова под којима би то требало да се догоди. Чинило се да САД желе јаку Западну Немачку, док се Француска залагала за идеју о заједничким војним снагама у којима би Западна Немачка могла да учествује под француским вођством. Ови планови наишли су на снажан отпор код становништва Западне Немачке, па је одржан низ демонстрација, упркос забрани власти (O'Dochartaigh 2004: 57).

Иако се Западна Немачка формално обавезала да неће производити атомско, биолошко или хемијско оружје, рехабилитација западнонемачке војске Вермахт (нем. *Wehrmacht*) и постављање атомског оружја на немачко тло изазвало је протесте широм земље. Аденауерово одустајање од производње нуклеарног наоружања је имало дугорочни утицај на спољну и безбедносну политику Западне Немачке све до данашњег дана. У складу са одредбама Основног закона о организацији војске, Бундестаг је, искључиво у одбрамбене сврхе, 21. јула 1956. године, усвојио Закон о обавезном служењу војног рока (нем. *Wehrpflichtgesetz*). Већина Немаца се противила идеји обнове немачке војске. Протести су вођени под слоганима попут „Ohne mich” (без мене) и „Kampf dem Atomtod” (борба с атомском смрћу) (Port 2011: 632; Волфрум 2011: 151; Banchoff 1999: 26; Живковић 2012: 88). Рехабилитација немачке војске и касније усвајање закона о обавезном служењу војног рока, показали су се као изузетно осетљива питања како на локалном, тако и међународном нивоу (Живковић 2012: 86).

У Источној Немачкој било је изражено незадовољство због преусмеравања основних ресурса ка војсци, масовних кампања за регрутовање посебно након стварања Националне народне армије 1956. године. У обе немачке државе млади су били најкритичнији према званичној политици (Port 2011: 632; O'Dochartaigh 2004: 57.) Источна Немачка постаје део Варшавског пакта, војног савеза предвођеног СССР–ом, 14. маја 1955. године. У септембру исте године Источна Немачка је потписала и Споразум о пријатељству са СССР–ом, чиме је своју дугорочну будућност предала Источном блоку (O'Dochartaigh 2004: 57). Исте године Источна Немачка је стекла и формални суверенитет. Њени лидери су ипак остали потпуно подређени СССР–у, чак је постојала и забринутост да би их могли напустити склапањем некакве неповољне погодбе са Западом (Port 2011: 631).

У мају 1952. године, земље НАТО–а потписале су уговорне споразуме који ће вратити суверенитет Западне Немачке, окончати њен окупациони статус и створити европске одбрамбене снаге у којима ће учествовати и немачка војска (нем. *Bundeswehr*) (Creswell and Kollmer 2013: 70; Banchoff 1999: 25; Berenskotter 2008: 220). Иако се чинило да је подела Немачке завршена, Стаљин је у марту 1952. године западним силама послао тзв. „Прву Стаљинову ноту”¹²¹ у којој се предлаже уједињена, неутрална Немачка која би могла имати војску са пуним капацитетом за одбрану државе. Ова нота је послата у периоду када су западне силе покушавале да се договоре да Западна Немачка добије већи степен суверенитета и укључи се у Европску одбрамбену заједницу. Западне силе инсистирале су да се поновно уједињење заснива на слободним изборима у оба дела Немачке, успостављању демократских права и слобода, слободу уједињене Немачке да бира своје савезе и непризнавање послератних граница до успешних преговора о немачком питању. Совјети су узвратили да је то диверзантска тактика коју је Запад употребио да замагли стварну сврху совјетске ноте (Stent 2003: 21; Banchoff 1999: 29–34). Неки аналитичари су веровали да је СССР био заиста заинтересован за поновно уједињење Немачке 1952. године и да су западне силе пропустиле ову јединствену прилику да реше немачки проблем. Остаје нејасно да ли су совјетски потези били нешто више од тактике како би се спречило учвршћивање Атлантске алијансе и наоружавање Западне Немачке (Stent 2003: 22; Живковић 2012: 106).

¹²¹ Детаљније видети: GHDI. (n.d.). Soviet Draft of a German Peace Treaty – First “Stalin Note” (March 10, 1952). Доступно преко: <http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/pdf/eng/Foreign%20and%20Security%201%20ENG.pdf>, (Датум приступа: 02.02.2020.).

Дакле, СССР је покушао да спречи НАТО чланство Савезне Републике Немачке, нудећи уједињење две Немачке, уз услов да Западна Немачка не постане чланица војне организације која би укључивала САД. Западна Немачка је то оценила као покушај спречавања интеграције са Западом (Недељковић–Правдић 2013). Немачка влада је одлучно одбацила совјетску понуду за поновно уједињење у замену за неутралност као покушај да се спречи немачко наоружавање и угрозе односи између Бона и западних сила (Banchoff 1999: 25–29). Ни у једном тренутку почетком 1950–их немачки лидери се нису суочили са оштрим избором између Истока и Запада. С обзиром на њихову економску и политичку зависност од Сједињених Држава, није постојала права алтернатива западној интеграцији. С обзиром на међународне тензије, немачки лидери се нису суочили са јасним избором између западне интеграције и поновног уједињења (Banchoff 1999: 34). Живковић истиче да је одбијање Стаљиновог предлога испровоцирало оштру дебату и открило различите ставове и визије постизања решења за немачки проблем, не само између Аденауера и опозиције, већ и унутар његове владе (Живковић 2012: 107–108).

Конрад Аденауер је у септембру 1953. године поново изабран за канцелара под слоганом „Без експеримената“, а коалиција ХДУ/ХСУ (нем. CDU/CSU) повећала је своју већину, освојивши 270 од 497 места у Бундестагу. Потписан је пријатељски споразум између Вашингтона и Бона (Stent 2003: 64; Berenskotter 2008: 212; Noetzoldt 1998: 18).

У октобру 1954. године у Паризу су потписана четири нова споразума којима је Немачка прихваћена као партнер у заједници слободних држава. На тај начин јој је омогућено да приступи Западноевропској унији и НАТО–у. Првим споразумом окончан је тзв. Окупациони статут Западне Немачке из 1949. године, другим споразумом основана је тзв. „Западноевропска унија“ (ЗЕУ), са чланицама Француском, Великом Британијом, Италијом, Западном Немачком и земљама Бенелукса. Трећим споразумом Западна Немачка је постала чланица НАТО западне војне алијансе, а четвртим споразумом се регулисао положај рударског подручја – Сар. Споразуми су ступили на снагу 5. маја 1955. године (O'Dochartaigh 2004: 58; Berenskotter 2008: 221–222).

Протекло је шест година у интензивном преговору између западних савезника и Западне Немачке пре формалног пријема Западне Немачке у НАТО савез. Западна Немачка постаје 15. држава чланица НАТО савеза у мају 1955. године ступањем на снагу Паришког споразума, чиме је повратила свој политички суверенитет. Креатори западнонемачке политике знали су од самог почетка да ће успостављање државних оружаних снага захтевати огроман напор у целом друштву. Опозиција је постојала и унутар Бундестага и у широј јавности, јер се перципирало да ће укључивањем Западне Немачке у војне савезе, уједињење две немачке државе бити отежано. Први савезни канцелар, Аденауер, је жестоко критикован. Совјетски одговор на овакав развој догађаја био је стварање Варшавског пакта 14. маја 1955. године како би се супротставили неизбежном наоружавању Западне Немачке у оквиру НАТО–а. Исте године Источна Немачка постаје чланица Варшавског пакта под совјетском доминацијом (Berenskotter 2008: 220; Noetzoldt 1998: 18; Creswell and Kollmer 2013: 70–72; Stent 2003: 22–23). Иако је СССР обезбедио опстанак Источне Немачке у својој сфери утицаја, нису успели да спрече приступ Западне Немачке НАТО–у (Stent 2003: 23; O'Dochartaigh 2004: 58).

Рударско подручје – Сар (Saar/Saarland), након Другог светског рата добија статус посебне територије са аутономном управом, која са Француском има царинску и валутну унију од почетка 1948. године до 1949. године ова област је „била у процесу постајања француске сателитске државе“. Француска није крила намере да овај регион одвоји од Немачке. Сарском конвенцијом из марта 1950. године потврђена је аутономија региона, што је изазвало масовне протесте у Немачкој. Француска и Западна Немачка су постигле компромис прихватањем Сарског статута који је предвиђао одржавање референдума, где се већина грађана Сара (67,71%) изјаснила за поновно приступање Немачкој. Након дуготрајних преговора две владе су потписале уговор о Сару, према чијим одредбама регион није више био под контролом Француске, већ је враћен под суверену контролу

Западне Немачке 1957. године, чиме постаје њена 11. покрајина (Живковић 2012: 91–93; Noetzoldt 1998: 19, O'Dochartaigh 2004: 60–61; Creswell and Kollmer 2013: 71–72).

Узимајући у обзир и контекст Хладног рата, европске интеграције су биле ограничене на Западну Европу, односно у овом случају само на Западну Немачку (Недељковић–Правдић 2013; Динан 2010: 31; Noetzoldt 1998: 17; Бајец et al. 2012: 11–15). Француски Министар спољних послова Роберт Шуман предложио је 1950. године стварање Европске заједнице за челик и угаљ (тзв. „Шуманов план”), која би повезала Француску, Западну Немачку, Италију и земље Бенелукса. Европска заједница за угаљ и челик је у ствари била претеча Европске економске заједнице (ЕЕЗ), (касније познате под називом Европска заједница или ЕЗ) која настаје након потписивања Римског уговора од истих шест држава у марту 1957. године. Шуманов план имао је за циљ и да Француској обезбеди стални извор угља и челика потребних за модернизацију тешке индустрије и тиме подстакне економски раст, али и да спречи Западну Немачку да контролише виталне ресурсе угља, као и да спречи будуће ратове у Европи. Са друге стране, Римски уговор проширио је економску интеграцију Западне Немачке изван сектора угља и челика, обавезујући чланице Заједнице на стварање заједничког тржишта (Noetzoldt 1998: 17; Creswell and Kollmer 2013: 68; Banchoff 1999: 26).

Западна Немачка је наставила да јача економске везе са западним савезницима. Између осталог, Западна Немачка се придружила Организацији за европску економску сарадњу 1950. године, Међународном монетарном фонду 1952. године и наставила је да користи економске и техничке погодности Маршаловог плана. САД су желеле да „Организација за европску економску сарадњу функционише као економско оружје НАТО–а” (O'Dochartaigh 2004: 59–60; Banchoff 1999: 24; Nolan 2012: 197).

Савезна Република Немачка и њени партнери основали су и Европску комисију, одговорну за доношење нацрта закона на нивоу ЕЗ, Европски парламент, законодавно тело са претежно саветодавном улогом. Као једна од оснивача, Савезна Република Немачка се ближе, економски и политички повезала са својим западноевропским савезницима. Тако се Западна Немачка интегрисала, економски и војно, у западни свет, али није искључила контакте са СССР–ом (Banchoff 1999: 26).

Самит у Женеви у јулу 1955. године је први састанак шефова влада четири велике силе (САД, Уједињено Краљевство, Француска и СССР) од краја Другог светског рата. Преговори су били усредсређени на европску безбедност, разоружање и односе Исток–Запад. Иако четири силе нису постигле договор, посебно што се тиче судбине Немачке, састанак је затворен у атмосфери жеље за мирним суживотом. Као део онога што је постало познато као „дух Женеве”, совјетска влада је упутила западнемачкој влади ноту у којој се нуди разговор о успостављању дипломатских, културних и економских односа. Упркос овим охрабрујућим знацима, неповерење и идеолошко противљење између два блока су се наставили (Banchoff 1999: 27–28; CVCE : 2016: 15; Stent 2003: 24–25).

Пошто је Западна Немачка постала потпуно суверена држава, канцелар Конрад Аденауер изразио је спремност да започне разговоре са совјетским лидерима, надајући се да ће доћи до поновног уједињења две немачке државе. Стент наводи да је Аденауер уверио савезнике да Западна Немачка неће успоставити дипломатске односе са СССР–ом уколико не учине значајне уступке у погледу поновног уједињења (Stent 2003: 27). Аденауер и велика немачка делегација на позив Совјета отпутовали су у седмодневну посету Москви у септембру 1955. године. Посета је изазвала изузетно велики публицитет. Совјети поучени искуством Другог светског рата гајили су дубоко неповерење према Немачкој, посебно су били против немачког наоружавања, док је немачки канцелар био заокупљен доказивањем лојалности Западу. Током разговора са совјетским лидерима, Аденауер је нагласио апсолутни приоритет немачких веза са Западом (Stent 2003: 20; Banchoff 1999: 26; Живковић 2012: 110).

Аденауерова источна политика, односно успостављање односа са источноевропским земљама, чију је легитимност оспоравао, пре свега због губитка територија после Другог

светског рата, било је споредно у односу на његову западну политику. Једини конкретан резултат Аденауерове источне политике био је успостављање дипломатских односа са СССР–ом 1955. године, али без икаквог помака у погледу поновног уједињења две Немачке (Stent 2003: 3–26; Banchoff 1999: 26; Недељковић–Правдић 2013; Живковић 2012: 111).¹²²

Кључни совјетски политички циљ био је успостављање дипломатских односа са Западном Немачком, а главни политички циљ Западне Немачке је било ослобађање ратних заробљеника. Пошто су се расправе о поновном уједињењу две Немачке и статусу Источне Немачке показале безуспешним, Аденауер се усредредио на свој главни циљ – ослобађање 9.628 немачких ратних заробљеника. Обе стране су се сложили да успоставе дипломатске односе и Аденауер је успео да обезбеди ослобађање немачких ратних заробљеника. „Повратак немачких грађана, десет година након завршетка рата, прихваћен је у немачкој јавности као тријумф”. У октобру 1955. године вратило се око половине немачких ратних заробљеника, али је потом репатријација нагло престала. Задржавање је приписано кашњењима у совјетско–немачким преговорима о оснивању амбасада (Живковић 2012: 111; Stent 2003: 43; Banchoff 1999: 26; Stent 2003: 60–64).

Ситуација на међународном нивоу непосредно након Аденауерове посете СССР–у није била повољна за развој дубљих дипломатских односа између СССР–а и Западне Немачке, посебно ако се има у виду искључивост Совјета по питању поновног уједињења Немачке у оквирима комунистичког система. Са друге стране, Западна Немачка, као НАТО чланица наставила је да потврђује своју посвећеност поновном уједињењу, уводећи регрутацију и предузимајући све друге мере јачања западноевропских интеграција. САД и Западна Немачка нису могле у овом периоду да воде активну политику према Источној Немачкој, јер би то подразумевало легитимизацију њеног постојања (Stent 2003: 20–48).

Западна Немачка је формулисала политику познату под називом *Хајлштајнова доктрина* 1955. године, што значи да је Западна Немачка прекинула дипломатске односе са било којом државом која је признала Источну Немачку, јер то доводи у питање прокламовано право Савезне Републике да представља читаву Немачку. Срж Хајлштајнове доктрине било је да само Бон има „право и одговорност да говори и делује у име свих Немаца”, односно како је Конрад Аденауер истакао у западнемачком парламенту, Западна Немачка је признавање Источне посматрала „као непријатељски чин”. Постојао је само један преседан, СССР. Хајлштајнова доктрина је била ефективно средство да се Источна Немачка изолује на међународној сцени. Политика је била на снази око десет година и подржана је економским субвенцијама неким земљама Трећег света како не би признале Источну Немачку. Прва земља на којој је примењена наведена политике била је Југославија, са којом је Западна Немачка прекинула дипломатске односе 1957. године, када је Југославија признала Источну Немачку (O'Dochartaigh 2004: 63–64; Живковић 2012: 111–112; Grady 2015: 667; Noetzoldt 1998: 18; Stent 2003: 49; Banchoff 1999: 27).

У датом контексту Совјети су позвали Западну Немачку на преговоре о постизању трговинског споразума. Преговори су вођени у периоду од 1957. до 1958. Године (Stent 2003: 50–51). Совјетски притисак да се закључи трговински споразум са Западном Немачком био је део шире стратегије интензивирања економских односа са Западом, изласка из дипломатске изолације у којој се СССР налазио од интервенције у Мађарској.

¹²² Детаљније о *Communiqué* између СССР–а и Западне Немачке поводом успостављања дипломатских односа видети: GHDI. (n.d.). Adenauer's State Visit to Moscow (September 9–13, 1955). Доступно преко: <http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/pdf/eng/Foreign%20and%20Security%205%20ENG.pdf>. (Датум приступа: 20.06.2022.).

Видети и размену писама између Канцелара Западне Немачке и премијера СССР–а: GHDI. (n.d.). Correspondence between Nikolai Bulganin and Konrad Adenauer on the Establishment of Diplomatic Relations between the USSR and the Federal Republic of Germany (September 13–14, 1955). Доступно преко: <http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/pdf/eng/Foreign%20and%20Security%206%20ENG.pdf>. (Датум приступа: 20.06.2022.).

Током овог периода совјетске спољнотрговинске организације позивале су немачке фирме да уђу у разговоре о склапању трговинских уговора (Stent 2003: 53–59). СССР је полазио од поставке да би ближи трговински односи могли побољшати и политичку климу између две земље (Stent 2003: 44–45).

Економски преговори били су много лакши од политичких. СССР и Западна Немачка су потписали трогодишњи споразум, којим се предвиђа удвостручавање обима трговине између две земље и укупна размена од 3.150 милиона марака између 1957. и 1960. године. Главни совјетски увозни производи били би машине и хемијски производи, а главни немачки увозни производи били би нафтни производи, руде и друге сировине (Stent 2003: 64–65).

Западне силе на челу са САД и СССР наставили су да ограничавају две немачке државе по питању немачког јединства и статуса Берлина, одузимајући Западној и Источној Немачкој правну надлежност у складу са Окупационим статутом из 1949. године. Међународна констелација великих сила ограничила је маневарски простор две немачке државе. Удаљеност између западних и совјетских позиција у погледу унутрашњих политичких институција и спољнополитичке оријентације уједињења две немачке државе, учинила је поновно уједињење мало вероватним. Самим тим, две немачке државе у овом периоду нису могле да воде државну политику поновног уједињења (Banchoff 1999: 31–35; Port 2011: 630; O'Dochartaigh 2004: 38–39).

Низ међународних уговора закључених до 1955. године поништио је Окупациони статут и тако означио формално стицање суверенитета, али је Западна Немачка већ била на добром путу да постане више субјект него пуки објект на међународној сцени, интеграцијом у европске и западне савезе и институције. Први кораци у овом правцу, као и на путу западноевропских интеграција, било је њено чланство, од 1949. односно 1952. године, у Организацији за европску економску сарадњу (Port 2011: 630; Noetzoldt 1998: 17). Источна Немачка је, са друге стране заостајала за Западном Немачком и никада је није стигла у областима политичке легитимности и економског успеха (Port 2011: 631).

Период у развоју две немачке државе до подизања Берлинског зида карактерише „демонтирања и реконструкција, како економска и политичка, тако и културна и морална; американизација и совјетизација; потрага за стабилношћу... „нови почетак” – за саму Немачку, као државу која више није постојала” (Port 2011: 619). Током овог периода постаје јасно да подела Немачке није привремена мера која ће лако бити превазиђена, јер су се две немачке државе брзо удалиле, нашле своје место и интегрисале се, не само политички, економски, друштвено већ и културно у два супростављена блока. Подела се и физички манифестовала подизањем Берлинског зида (O'Dochartaigh 2004: 34–37; Port 2011: 619).¹²³

И Западна и Источна Немачка су тврдиле да желе немачко јединство, али иницијативе покренуте у том погледу нису увек имале приоритет над другим питањима. Две Немачке су морале да раскрсте са наслеђем нацизма,¹²⁴ великим приливом избеглица, исплатама репарација и Хладним ратом (O'Dochartaigh 2004: 37). Дакле, у светлу политичких одлука које су две немачке државе и савезници донели током педесетих година у области економије и спољне политике слажемо се са мишљењем да су несумњиво обе немачке државе искрено желеле уједињење. Ипак, остаје утисак да су мањину чинили они који су били спремни да жртвују војне и економске савезе у корист немачког јединства, а током педесетих консолидовала се политичка подела Немачке која је остала на снази скоро две генерације (O'Dochartaigh 2004: 61–62).

¹²³ Стент наводи да је Аденауер у једном од својих говора истакао да се Немачка никада неће навикнути на постојање две одвојене немачке државе (Stent 2003: 26).

¹²⁴ О начинима на који су се Немци на западу и истоку Немачке опходили према националсоцијализму и питању холокауста детаљније видети: Edgar, Volfrum. "Dve Nemačke." *Podsećanje na zločine: rasprava o genocidu i ubistvu naroda* (2011): 150–168.

За Аденауера је 1957. била изборна година, а оптужбе и притисак опозиције, али и некадашњих чланова његовог кабинета, да његова Источна политика (нем. *Ostpolitik*) не даје никакве резултате навеле су га да активније учествује у развоју стратегију према комунистичком свету. И у Западној Немачкој и у СССР унутрашње турбуленције сугерисале су потребу за флексибилнијом политиком. Током 1958–1959. године, канцелар је исказао спремност да помогне у унапређењу стандарда грађана Источне Немачке. Док је Западна Немачка тражила слободне свенемачке изборе као основу за поновно уједињење, совјетско руководство инсистирало је на стварности две немачке државе и на признавању Источне Немачке као првог корака ка било каквом решењу. У годинама које су уследиле, тражене су алтернативе које би омогућиле превазилажење поделе, али је проблем Берлина остао: подељени град са западним, капиталистичким делом на територији Источне Немачке, па стога и не чуди што се Берлин нашао у фокусу хладноратовске борбе од 1958. до лета 1961. године (O'Dochartaigh 2004: 63–64; Stent 2003: 49; Живковић 2012: 113; Banchoff 1999: 27), познате под називом Друга Берлинска криза.

4.3 Утицај друге Берлинске кризе на међународне и односе две немачке државе

Од завршетка Другог светског рата, статус града Берлина¹²⁵ остао је нерешено питање од посебног значаја за савезничке силе. Након блокаде Берлина 1948. године и одлуке САД да потврди своја савезничка права, Западни Берлин је показао велику лојалност према САД, о чему смо већ говорили у претходној секцији. Иако формално, на инсистирање савезника који нису били вољни да се одрекну својих права у граду, Берлин није био део две немачке државе, у пракси је Источни Берлин био део Источне Немачку (O'Dochartaigh 2004: 64–65; Kleuters 2012: 90). Канцелар Западне Немачке „сматрао је својом дужношћу да ограничи последице које би сви немачки грађани трпели уколико би се прихватило постојање две Немачке, као и два Берлина” (Живковић 2012: 102; Kleuters 2012: 90).

Током педесетих година, град Берлин је још увек био подељен на западну зону, коју чине амерички, британски и француски сектор, и источну – совјетску зону. Западне силе су биле одлучне да задрже своја права у западној зони, док је за владу Источне Немачке, постојање Западног Берлина представљало „провокацију”. Више од два милиона људи прешло је са Истока на Запад, за мање од десет година од оснивања две немачке државе. Позиција Западног Берлина унутар совјетске зоне окупације и нестабилност режима Источне Немачке били су истовремено и извор сукоба две немачке државе (Недељковић–Правдић 2013; CVCE 2016: 16–17; Noetzoldt 1998: 20), подељени град „термометар” степена озбиљности током сваке међународне кризе, док је „немачко питање било својеврсни барометар политичког времена” (CVCE: 2016: 14; Stent 2003: 72). По питањима која се тичу Берлина и Немачке, два немачка лидера су била далеко одлучнија у погледу заштите интереса, него амерички и совјетски лидери, који нису само разматрали немачко питање, већ су се бавили широм сликом односа Исток–Запад (Harrison 2004: 7; McAdams 1985).

У складу са оваквом поставком, неопходно је да разликујемо вредности које се тичу физичке безбедности две немачке државе и вредности које су укључене у њихове симболичке легитимитете као нације. Очување веза Западног Берлина са Западном Немачком представљало је кључну политичку вредност за Западну Немачку. У суштини, Западној Немачкој би економски било далеко лакше без Западног Берлина, окруженог Источном Немачком, са несигурном економијом и одсеченог од нормалних трговинских односа. Сама подела Немачке после Другог светског рата утицала је на Западну Немачку да на своје везе са Западним Берлином гледа као на суштинску компоненту свог легитимитета као националне државе, а свако оспоравање тих веза као директан напад на безбедност Западне Немачке. Западни Берлин је био и симбол нерешеног немачког питања. Аденауерова непоколебљива и бескомпромисна посвећеност праву Западне Немачке да међународно представља Западни Берлин у супротности је са његовом слабом оперативном политиком поновног уједињења две немачке државе.¹²⁶ Одбрана позиције Западног Берлина представља прихватање послератног стања ствари, док би поновно уједињење значило велику промену *statusa quo* (Stent 2003: 69).

Чињеница је да су САД виделе Западни Берлин другачије од остатка Западне Немачке, што се могло видети и по различитим изјавама амбасадора САД у Бону и Западном Берлину. За САД Западни Берлин је не само симбол америчке снаге и одлучности још од Берлинске кризе 1948. године, већ се због своје позиције може

¹²⁵ Канцелар Западне Немачке је пре изградње Берлинског зида изнео предлог да Источна Немачка добије статус као Аустрија, али су СССР наведени предлог одбиле (детаљније видети: Stent 2003: 77).

¹²⁶ У Западној Немачкој се још 1957. године разматрала могућност да се на одређено време прихвати постојећи статус Источне Немачке на основу предлога плана познатог под називом „План Глобке” (детаљније видети: Живковић 2012: 113–114).

сматрати и побуном против комунизма. Свака промена ситуације у (Западном) Берлину могла је да доведе до ескалације тензија са СССР или чак до оружаног сукоба, стога је и мирно решење немачког питања и Берлина била једина прихватљива опција за САД. Пошто канцелар Западне Немачке инсистира на томе да се не чине никакви уступци СССР-у, САД су става да поузданост Аденауерове западне оријентације зависи од њиховог става према СССР-у по питањима која се тичу уједињења две Немачке и статуса Западног Берлина (Harrison 2004: 8; Kleuters 2012: 91).¹²⁷

У годинама непосредно пре изградње Берлинског зида, САД су изразиле посвећеност само одбрани сопствене сфере утицаја, а не повлачењу совјетског утицаја из Источног Берлина, Источне Немачке или Источне Европе. У ствари, САД су признале совјетску сферу утицаја на Истоку још 1953. године, јер нису покушале да бране Источне Берлинце од совјетских тенкова или Чехе 1968. године (Harrison 2004: 6).

Статус Западног Берлина је био кључно политичко питање и за СССР. Западни Берлин је представљао конкретну претњу стабилности владе Источне Немачке, јер све док је граница између Источног и Западног Берлина отворена, стабилност Источне Немачке је угрожена (Stent 2003: 69). Западни Берлин је представљао и сведочанство о економским и политичким предностима живота на Западу. Пошто је СССР дефинисао своју безбедност посредством стабилности источноевропског савеза, статус Западног Берлина био је индиректно повезан са опстанком послератне совјетске сфере утицаја и контроле (Stent 2003: 70–71; Harrison 2004: 9; Kleuters 2012: 94).

У настојању да заустави проток избеглица из Источног у Западни Берлин и консолидује режим јединствене социјалистичке партије Немачке, Премијер СССР-а Никита Сергејевич Хрушчов је Западну Немачку и Владе САД, Велике Британије и Француске „оптужио да користе Западни Берлин као центар субверзивних активности против Источне Немачке, СССР-а и осталих чланица Варшавског пакта” и као лансирну рампу за своју агресивну политику против Источне Немачке. Хрушчов је тврдио да Запад није испоштовао Споразум четири окупационе силе о Берлину и захтевао је повлачење савезничких трупа из Западног Берлина у року од шест месеци током којих ће се разрадити детаљи њиховог повлачења, како би Западни Берлин постао слободни демилитаризовани град (Живковић 2012: 114–115; Banchoff 1999: 55; O'Dochartaigh 2004: 66; Noetzoldt 1998: 19; Stent 2003: 70–72; McAdams 1985: 18–19).

Уместо укључивања Западног Берлина у састав Источне Немачке, Хрушчов је рекао да је спреман да направи политички компромис, односно да је совјетска влада спремна да Западни Берлин постане независна политичка јединица, слободан град, јасно стављајући до знања да неће преговарати ни на чему другом осим о слободном граду. „Без снабдевања, заштите и приступа западних држава, Западни Берлин не би могао да опстане”. Хрушчов је упозорио да „ако се горе поменути период не искористи за постизање адекватног споразума, СССР ће спровести планиране мере кроз Споразум са Источном Немачком”, односно СССР ће потписати одвојени мировни уговор са Источном Немачком и предати контролу над транзитним путевима властима исте (Stent 2003: 70–71; Harrison 2004: 6; O'Dochartaigh 2004: 66; Banchoff 1999: 55; Живковић 2012: 115; McAdams 1985: 18–19; Kleuters 2012: 78–88).

Ултиматум који је поставио Хрушчов означио је почетак тзв. Друге Берлинске кризе.¹²⁸ Западни Берлин постаје полуа, тачка притиска у остваривању основног совјетског циља да обезбеди западно признање поделе Немачке. Централно питање није био Западни Берлин, већ Источна Немачка, посебно опстанак и стабилност Улбрихове

¹²⁷ У стручној литератури се наводи да су САД већ 1957. године изражавале став да је Аденауерова ера завршена и да би америчке дипломате требало да се усредсреде на његовог могућег наследника, као и да је неопходна промена политике САД према Европи и немачком питању (детаљније видети: Kleuters 2012: 93).

¹²⁸ Детаљније о Берлинском ултиматуму видети: *The Berlin Ultimatum* (November 27, 1958), published in: *German History in Documents and Images*, <https://germanhistorydocs.org/en/occupation-and-the-emergence-of-two-states-1945-1961/ghdi:document-3509>, (Датум приступа: 18.12. 2023.).

владе (Stent 2003: 70–71; Живковић 2012: 115). Анализирајући совјетске мотиве за изазивање друге Берлинске кризе, можемо речи да је циљ био да се ослаби безбедност Западне Немачке и њена спољна политика, тако што ће Запад напустити Западни Берлин, али и политику уједињења две немачке државе. Стварањем нове кризе, могао би се такође успорити и процес западноевропских интеграција (Stent 2003: 72).

У дипломатској ноти Запада одбијен је Совјетски ултиматум 31. децембра 1958. године. Западни савезници су одбили да уступе своја права у Западном Берлину и инсистирали да Споразуми о Берлину остану на снази, нагласивши да СССР нема право да им поставља такве услове. Истовремено су изразили спремност да се укључе у разговоре о европској безбедности уколико ултиматум буде повучен (Stent 2003: 73; Banchoff 1999: 55; O'Dochartaigh 2004: 66; Живковић 2012: 116; Noetzoldt 1998: 19; Kleuters 2012: 79–88).

Друга Берлинска криза је била делимично детерминисана ситуацијом у Берлину и Источној Немачкој, али је била и производ широког спектра спољнополитичких циљева усмерених ка промени равнотеже снага у Европи и ван ње. Совјетска одлука да изазову кризу била је потпомогнута и кинеским притиском да код Совјета изазову реакцију. Источни Немци и Кинези делили су кључне националне циљеве: да поврате уз совјетску подршку „своје” земље у Западном Берлину и Тајвану од „империјалиста” (Stent 2003: 73; Harrison 2004: 12).

Током 1959–1960. године, канцелар Западне Немачке ступио је у консултације и преговоре са СССР–ом на више нивоа – путем размене писама са Хрушчовим, активностима амбасадора Западне Немачке у Москви (Живковић 2012: 114; Harrison 2004: 8; Stent 2003: 88; Kleuters 2012: 81). Запад је Аденауера видео као препреку споразумном решењу, услед његове оштре политике према Источној Немачкој (Harrison 2004: 8; Живковић 2012: 101; O'Dochartaigh 2004: 63–64).

Истицање западних институција као контекста немачке спољне политике настављено је и током Берлинске кризе (Banchoff 1999: 55), и илустровало је ограничења немачке спољне политике, као и зависност Западне Немачке од савезника и НАТО–а. Аденауер је одбацио преговоре о било чему другом осим техничких питања која се тичу ситуације у Берлину. Канцелар је био немоћан да спречи оживљавање дијалога Исток–Запад, који би могао резултирати договором у коме се тргује Немачком и Берлином (Banchoff 1999: 55; Живковић 2012: 115). Дакле, све до 1960. године, СССР је захтевао да се западне силе повуку из Западног Берлина, а западне силе на својим правима у Западном Берлину и захтевима за слободним свенемачким изборима (Stent 2003: 74).

Током Друге Берлинске кризе покренута је и нова криза у односима Исток–Запад усмерена ка промени *status quo*. Хладни рат није био готов и превладале су идеолошке напетости између два блока. Током кризе, фокус напетости у односима Исток–Запад померио је тежиште на Западни Берлин, чије су везе са Западном Немачком и заштитом западних савезника постале кључ нерешеног немачког питања (Stent 2003: 68; CVCE: 2016: 14). Након што је Џон Ф. Кенеди постао председник САД у јануару 1961. године, влада САД направила је отклон од политике коју је водила влада Западне Немачке.¹²⁹ САД су биле много експлицитније у изражавању неслагања због неспремности владе Западне Немачке да буде флексибилнија у односима са Истоком и политике поновног уједињења две немачке државе, а много одлучнији у напорима да наставе са стабилизацијом односа Исток–Запад. (Kleuters 2012: 89–92).

Када су се лидери СССР и САД састали у Бечу јуна 1961. године, САД су се нашле пред новим ултиматумом: уколико Запад не испуни захтеве у вези са Берлином, СССР ће потписати одвојени мировни споразум са Источном Немачком. Упркос Кенедијевим оштрим изјавама о Берлину, он је ипак направио један важан уступак. Након састанка у

¹²⁹ Током Аденауерове посете Вашингтону у новембру 1961. године, Кенеди је уверио Канцелара да неће разговарати о „ширим питањима” са СССР–ом, да би већ у марту 1962. године издао налог Стејт департменту да изради конкретане предлоге СССР–у у тзв. Документу о принципима (детаљније видети: Kleuters 2012: 96–97).

Бечу, председник САД се осврнуо само на „Западни Берлин” током телевизијског говора. Ако се дипломатско решење не нађе, односно ако се већ Западни Берлин не може интегрисати, Влада Источне Немачке сматрала је да је блокада приступа Западном Берлину, односно његова изолација, најбоље могуће решење. Хрушчов је схватио да СССР нема избора (Kleuters 2012: 93; O'Dochartaigh 2004: 67; Stent 2003: 75; Живковић 2012: 117; Harrison 2004: 11).¹³⁰

Суочени са совјетским притиском на Западни Берлин, САД су се фокусирали на сопствене интересе, на одбрану и очување Западног Берлина одржавањем економских, културних и политичких веза са Западном Немачком, слободом транзита између Западног Берлина и Западне Немачке, као и одржавањем присуства савезничких трупа у Западном Берлину. Интерес САД није била слобода кретања између Источног и Западног Берлина или слобода Источног Берлина. Самим тим, постаје јасно да су САД признале совјетску сферу утицаја, односно да Совјети могу управљати источним сектором града како желе. Оваква реакција САД довела је до незадовољства лидера Западне Немачке (Harrison 2004: 6; Живковић 2012: 118; Kleuters 2012: 94–95), који су били немоћни да спрече продубљивање немачке поделе (Banchoff 1999: 55; Живковић 2012: 115).

Пошто споразум о Берлину није постигнут на Самиту у Бечу у јуну 1961. године, Хрушчов је дао лидеру јединствене социјалистичке партије Немачке (нем. Sozialistische Einheitspartei Deutschlands, SED) Валтеру Улбрихту (Walter Ernst Paul Ulbricht) одобрење за планове да затвори границу у Берлину (Harrison 2004: 10). На изненађење руководства Источне Немачке и СССР–а, западни лидери нису покушали да се мешају у изградњу Берлинског зида. Већина западних државника била је забринута за слободу Западног Берлина, али не посебно за слободу кретања из једног дела Берлина у други. САД су закључиле да догађаји у Берлину нису утицали на права Запада у Берлину или на њихов приступ граду. Берлински зид је подигнут током ноћи са 12.–ог на 13.–ти август 1961. године најпре постављањем бодљикаве жице, која је постепено замењена бетонским блоковима на самој граници Источног Берлина и Источне Немачке (Harrison 2004: 6; O'Dochartaigh 2004: 67; Noetzoldt 1998: 20; CVCE 2016: 16–17; Stent 2003: 75; Kleuters 2012: 94; McAdams 1985: 9; Port 2011: 631).¹³¹

Берлин је био и физички подељен. Иако је одређени број становника Источног Берлина успео да пребегне у западни део града, проблем масовне миграције био је решен. Када је граница запечаћена, Аденауер је био у предизборној кампањи и у Берлин је отишао девет дана касније што су многи видели као показатељ Аденауеровог става према Берлину и уједињењу Немачке (O'Dochartaigh 2004: 67–68; Живковић 2012: 119). Изградњом Берлинског зида затворен је последњи прелаз између Запада и Истока, а његова изградња означава и „крах било какве илузије Аденауера о уједињењу Немачке и моменат оштрог суочавања са реалношћу да се свака промена постојеће ситуације, по питању Берлина, а тиме и уједињења Немачке, могла десити само уз пристанак СССР–а” (Живковић 2012: 118). У данима који су претходили подизању Берлинског зида, 2.000 избеглица је одлазило сваког дана. Замишљен као одбрамбена мера да се заустави ток

¹³⁰ Упркос Хрушчовљевим опоменама Улбрихту „да не предузима једностране акције у Берлину” док је совјетски лидер чекао састанак са новим председником САД, Хрушчов је наставио да прима извештаје од совјетских дипломата из Берлина да Улбрихт жели да „затвори врата Западу [. . .] на граници сектора између демократског [Источног] и Западног Берлина” и да је „испољио нестрпљење и донекле једнострано приступио овом проблему [избеглица које беже преко границе Берлина]” (Harrison 2004: 10).

¹³¹ „У раним часовима 13. августа 1961. године, „Борбена група радничке класе”, под надзором источнонемачке полиције и народне војске, отпочела је разбијање бетона на уличним прелазима ка Западном Берлину. Како би блокирали саобраћај између истока и запада, постављали су бетонске блокове, бодљикаве жице и копали ровове око Западног сектора Берлина. Током наредних дана кренуло се и у изградњу чвршћих темеља од цигала. Укупно 45 км зида делило је три сектора Берлина од његовог источног дела и Источне Немачке. Иако се убрзо преко 250.000 грађана Западног Берлина окупило и протествовало против поделе њиховог града, захтевајући заустављање изградње зида, заштиту западног дела и оштру реакцију, западне силе су поступиле изузетно пажљиво” (цитирано према Живковић 2012: 117).

источнонемачких избеглица у Западни Берлин, зид је на крају спречио даљи одлив становништва (CVCE: 2016: 14; Stent 2003: 75).

САД су признале *status quo*. Напетост трогодишње Берлинске кризе, а затим и Кубанске ракетне кризе, годину дана касније довели су до детанта суперсила. И САД и СССР су схватили да су ризици сукоба превелики, али нису били вољни да се одрекну своје сфере утицаја. Од Западне Немачке се очекивало да допринесе политици детанта, иако је у супротности са њеним националним интересима (Harrison 2004: 7; Gurney 1985: 28–29; Живковић 2012: 102; McAdams 1985: 37).

Подизање Берлинског зида је требало да обезбеди легитимност и одрживост источнонемачког режима и поделе Немачке. СССР се одрекао идеје о слободном граду, односно није успео да промени статус Западног Берлина, нити је обезбедио мировни уговор који би значајно западно признање Источне Немачке. Уклањањем ултиматума, СССР је у ствари признао да криза више не постоји, али је осигурао стабилизацију Источне Немачке и спречио Запад да предузме било какве мере да ојача позицију Западног Берлина. Ово је само по себи био важан корак на путу ка решавању немачког проблема за СССР (Stent 2003: 76; Живковић 2012: 118). Након изградње Берлинског зида, Западна Немачка и СССР су наставиле дијалог, али са ограниченим резултатима. У дипломатским круговима се говорило о одвојеним „флексибилнијим” немачко–совјетским разговорима упоредо са онима које су водиле САД и СССР, али је Аденауер инсистирао да настави своју „политику снаге” (Creswell and Kollmer 2013: 96).

У Западној Немачкој постојала је забринутост током 1962. године да администрација САД заговара политику „отопљавања” односа према СССР–у (Живковић 2012: 101). Немачко питање је након изградње Берлинског зида постало још тежи аспект билатералних односа САД и Западне Немачке (Kleuters 2012: 95).

Утицај подизања Берлинског зида постао је очигледан у економској политици Источне Немачке. Пошто у Источној Немачкој квалификованим радницима више није био физички могућ одлазак у Западну Немачку, током 1963. године долази до имплементације „новог економског система”, познатог под називом и економски систем социјализма. Наведени систем је укључивао одређени степен децентрализације и благо повећање регионалне производње чиме је Источна Немачка успела да у погледу животног стандарда, прихода по глави становника и продуктивности, надмаши СССР и друге источноевропске земље (Noetzoldt 1998: 20–21; O'Dochartaigh 2004: 71–89).¹³²

Током посете Берлину 26. јуна 1963. године, на позив канцелара Аденауера, Председник САД Џон Ф. Кенеди изразио је саосећање са грађанима Западног Берлина, посебно чувеним говором „*Ich bin ein Berliner*”.¹³³ Кенеди је обишао делове Западног Берлина и јасно изразио посвећеност САД Западном Берлину, Западној Немачкој и Европи, слободи и миру (CVCE 2016: 16–17; Waite 2010: 844–845; Живковић 2012: 102). „Канцелар је свима ставио до знања током те посете да је било каква политика удаљавања од САД осуђена на пропаст и да је приоритет Западне Немачке и даље Трансатлантски савез под вођством САД” (Живковић 2012: 102). Стога и не чуди што је ова посета била ствар озбиљне забринутости за руководство Источне Немачке и СССР–а (Waite 2010: 846). Медији Источне Немачке су пре и након посете енергично покренули кампању против САД, приказујући САД као пропалу демократију, земљу растрзану расним сукобима, насиљем и неправдама (Waite 2010: 850).¹³⁴

Односи САД и СССР–а су постављали агенду односа Западне Немачке и СССР–а. Пракса СССР–а да настави, па чак и прошири економске односе са Западном Немачком,

¹³² Детаљније о економском расту и мањој рецесији у Западној Немачкој у каснијем периоду детаљније видети: O'Dochartaigh 2004: 90–92.

¹³³ Говор председника САД Џона Ф. Кенедија је доступан на следећем линку: https://en.wikipedia.org/wiki/Ich_bin_ein_Berliner, (Датум приступа: 07.09.2022.).

¹³⁴ Вајт је такође детаљније образложио и државну контролу медија у Источној Немачкој, као и интензивну медијску кампању о репресији и расном насиљу у САД (Waite 2010: 851–864).

упркос тешкој политичкој ситуацији, била је уочљива током Берлинске кризе и након ње, али и важан фактор у каснијем прихватању тзв. нове источне политике Западне Немачке (Harrison 2004: 11; Creswell and Kollmer 2013: 94).¹³⁵ СССР је мало тога политички могао постићи коришћењем економских подстицаја (Stent 2003: 79).¹³⁶

У периоду од 1962. до 1966. године спољнополитички приоритети Западне Немачке били су успостављање блиских веза са Француском и наставак европских интеграција. Од тренутка када је постао канцелар, Аденауер је инсистирао на томе да се „супарништво са Француском које је стотинама година доминирало европском политиком и које је изазвало толико ратова, разарања и крвопролића мора заувек да престане”. Француско–немачко помирење постало је кључна тема у његовим говорима, напомињући још у октобру 1948. године да се „будућност Европе ослања на стварно и трајно прилагођавање и разумевање [*Verständigung*] између Немачке и Француске” (Banchoff 1999: 43–55; Berenskotter 2008: 201; Noetzoldt 1998: 20–21). Француски председник Де Гол залагао се за независнију позицију западноевропских земаља у односу на суперсиле (Kleuters 2012: 107).

У јануару 1963. године потписан је француско–немачки Споразум о пријатељству, камен темељац послератног помирења и основа будуће политичке и безбедносне сарадње о свим значајним питањима од заједничког интереса (Banchoff 1999: 56; Живковић 2012 95–96). Док се Аденауер плашио да Немачка постане предмет преговора између САД и СССР–а, када је у питању немачко питање, исто је важило и за Де Гола који је схватио да ће сваки међународни аранжман који се тиче Немачке и европске безбедности утицати и на Француску (Kleuters 2012: 108). У стручној литератури се наведени споразум сматра и главном заоставштином Аденауерове спољне политике (Живковић 2012 95–96; O'Dochartaigh 2004: 78–79).¹³⁷

САД су Аденауерово потписивање француско–немачког Споразума протумачиле као антиамерички чин (Creswell and Kollmer 2013: 95), па је почетком 1963. године напетост између САД и Западне Немачке била изражена. Поред САД, и СССР се успротивио истичући да Споразум подразумева не само програм спајања оружаних снага Западне Немачке и Француске, већ и укључивање Западног Берлина у све његове одредбе. Одговарајући на совјетску ноту, западhoneмачка влада је истакла да „споразум није усмерен против ниједне нације и државе” али да је „Берлин део Западне Немачке” (Creswell and Kollmer 2013: 96). И у редовима западhoneмачке опозиције било је противљења, чак су и демохришћани били подељени због страха на који начин ће се потписивање споразума одразити на односе са САД (Kleuters 2012: 110). Неоспорно је да је ратификација француско–немачког Споразума показала не само да Аденауер више не може да одређује спољну политику Западне Немачке као некада, већ и да његови демохришћани нису уједињени. Додатно, Аденауерова позиција канцелара и партијског лидера озбиљно је нарушена 1962. године услед „Der Spiegel”¹³⁸ скандала, када је био

¹³⁵ Западhoneмачка кредитна политика према СССР–у била је веома рестриктивна, а постојала је и бојазан кредитног рата између западних држава (детаљније видети: Creswell and Kollmer 2013: 147–149).

¹³⁶ Трговински уговори, уместо да одређују економске односе, били су више одраз политичке ситуације. Када су се политички односи погоршали, то је имало утицаја на спремност СССР–а да закључи економски споразум. Један од парадокса совјетско–западhoneмачких економских односа између 1958. и 1961. године био је прећутни споразум СССР–а да укључе Западни Берлин у трговину са Источном Немачком. Пошто је успешно закључивање западhoneмачко–совјетског трговинског споразума подразумевало обнову међузонског економског споразума, СССР је можда био под притиском Источне Немачке и Европе да обезбеди обнављање оба ова споразума (деталјније видети: Stent 2003: 83–92). Са друге стране, Западна Немачка је користила благе трговинске подстицаје, који су били безначајни за обезбеђивање било каквих политичких уступака СССР–а, посебно у односу на Берлин. Другим речима, да су економски подстицаји били довољно велики – СССР би можда учинио већи политички уступак. Деталјније о покушајима Западне Немачке да обезбеди политички компромис у вези са Берлином у замену да се СССР дају привлачнији услови у трговинском уговору видети Creswell and Kollmer 2013.

¹³⁷ GHDI. (n.d.). Franco-German Friendship (1963). Доступно преко: <http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/pdf/eng/Chapter2Doc4.pdf>. (Датум приступа: 14.01.2015.).

¹³⁸ Деталјније видети: <https://www.britannica.com/event/Spiegel-affair> (Датум приступа 04.09.2022.).

приморан да смени министра одбране, али и да обећа да ће се повући са места канцелара до лета 1963. године (Kleuters 2012: 111). Можемо рећи да је први савезни канцелар оптерећен конфронтационом политиком према СССР–у, демонстративним непризнавањем Источне Немачке и граничних положаја који су оптерећивали и односе са СССР–ом и изолацијом Западне Немачке у Европи (Banchoff 1999: 59).

Након што је Лудвиг Ерхард (нем. Ludwig Erhard) постао канцелар, постало је јасно да неговање ближих веза са Француском није приоритет новог руководства (Kleuters 2012: 113; Noetzoldt 1998: 20–21). Упркос спремности атлантиста, од којих је Ерхард био најистакнутији, да у складу са жељама САД, воде флексибилнију политику према Истоку, основне поставке Аденауерове политике снаге и непризнавања земаља источног блока остале су непромењене (Kleuters 2012: 107). Ерхард је својом „политиком кретања” (енг. policy of movement) омогућио успостављања немачких трговинских мисија у неколико држава Источне Европе и побољшања билатералних односа испод нивоа дипломатског признања (Banchoff 1999: 58). Споразум о преласку (Pass Agreement) из децембра 1963. године сматра се „првим резултатом ране источне политике”. Споразум је омогућио стотинама хиљада грађана Западног Берлина да посете пријатеље или родбину у Источном Берлину (Niedhart 2003a: 120; Недељковић–Правдић 2013; Niedhart 2003a: 118–119; Armstrong 1993: 7–8).¹³⁹

Темељна промена односа Исток–Запад, прелазак са Хладног рата на детант почела је да суочава немачке лидере са новим политичким изазовима. Продубљивање немачке поделе, посебно након изградње Берлинског зида, допринело је и схватању да би западнонемачка влада требало да прошири опсег своје спољне политике и да решење немачког питања није предуслов за напредак у односима Исток–Запад. Можемо рећи да је управо подизање Берлинског зида довело до каснијег потписивања Основног споразума (Grundlagenvertraga/Basic Treaty) између две немачке републике. Изградња Берлинског зида приморала је Западну Немачку да спроведе неке елементе нове политике према Истоку (Недељковић–Правдић 2013; Niedhart 2003a: 118–119; Armstrong 1993: 7–8).

Средином шездесетих година немачка спољна политика остала је изолована од свеукупног тренда ка детанту у Европи. То се драматично променило у годинама које су уследиле (Banchoff 1999: 59), о чему ћемо детаљније говорити у петом поглављу докторске дисертације.

¹³⁹ Детаљније о Берлинском зиду, о преласку грађана Источног Берлина у Западни Берлин, живот становника подељеног града видети: Frederick Taylor. *The Berlin Wall: 13 August 1961–9 November 1989*. Bloomsbury UK, 2009.

The life and death of Berlin Wall, доступно преко: <http://www.memorial-caen.fr/10event/gb/ombre.htm>, (Датум приступа: 10. 12. 2012.).

Patrick, Major. *Behind the Berlin Wall: East Germany and the frontiers of power*. New York: Oxford University Press, 2010.

Видео снимак Берлинског зида из 1970. године доступан: Motion Picture 111-TV-645; World Trouble Spots; Motion Picture Films From "The Big Picture" Television Program Series, ca. 1950 - ca. 1975; Records of the Office of the Chief Signal Officer, Record Group 111; National Archives at College Park, College Park, MD. [Online Version, <https://docsteach.org/documents/document/world-trouble-spots-berlin>, January 2, 2024].

4.4 Кључни принципи западне политике (*Westpolitik*) Конрада Аденауера

„Успех његове политике мери се заоставштином, као и проблемима и озбиљношћу ситуације у којој се нашао када је ступио на место канцелара, а која се огледала у томе да је предводио реконструкцију поражене земље у сваком аспекту. Када је напустио власт, 1963. године Савезна Република Немачка постала је једна од најнапреднијих држава света, поштована унутар међународне заједнице, укључујући и бивше ратне противнике” (Живковић 2012: 17).

У стручној литератури се наводи да је опоравак Немачке од тоталног војног пораза у року од неколико година повезан са именом њеног најутицајнијег политичког лидера и првог послератног канцелара Савезне Републике Немачке (тзв. Бонске Републике или Западне Немачке) Конрадом Аденауером.¹⁴⁰ Он се сматра и „оснивачем модерне немачке државе, иницијатором европског уједињења и интеграција” (Живковић 2012: 17; Tetens 1953: 145).¹⁴¹

Када је у лето 1949. године, изабран за првог канцелара Западне Немачке, изјавио је да ће вођење спољних послова и општу политику владе (нем. *Richtlinienkompetenz*) задржати као свој домен. У својим говорима, представио се као „снажан национални вођа” (Tetens 1953: 150), коме је циљ стицање веће независности за Савезну Републику Немачку као суверену државу (Tetens 1953: 152; Kleuters 2012: 26; Живковић 2012: 20).

Аутори Основног закона осигурали су да позиција канцелара буде јака, како у односу на председника државе, тако и у односу на парламент. „Функционисање читавог система зависило је у великој мери од његове способности да контролише одлуке и активности извршне власти, да спроводи сопствене идеје и политику унутар коалиционе владе и парламента”. Иако је било критика немачког политичког система као „канцеларске демократије” (нем. *Kanzlerdemokratie*), Аденауер је настојао да своју канцеларску позицију задржи што је могуће ексклузивнијом окруживши се врло малом и лојалном групом саветника који су само њему могли захвалити на положају у немачкој влади (Kleuters 2012: 30–31; Живковић 2012: 65–66; O'Dochartaigh 2004: 70).

Након три године од оснивања Савезне Републике Немачке, Аденауер је стекао огромну подршку међу савезничким силама (Kleuters 2012: 38; Bollmann 1990: 4). Одлуку да се определи за прозападну политику која ће Западној Немачкој обезбедити пуноправно чланство у западним институцијама упоредо са њеном трансформацијом у стабилну демократску државу, без прихватања сфере утицаја СССР-а у Европи, Аденауер је сматрао најважнијом одлуком коју је донео 1949. године (O'Dochartaigh 2004: 69; Banchoff 1999). Канцелар није наставио да следи „национални интерес”, који је доминирао немачком политиком од 1871. године, већ је „уградио” Западну Немачку у сложену мрежу мултилатералних, па чак и наднационалних структура и у том оквиру следио немачке интересе (Banchoff 1999).

Немачке интересе, односно спољну политику Западне Немачке, Аденауер је обликовао у три целине: поновно уједињење кроз политику снаге (нем. *Politik der Stärke*),

¹⁴⁰ Конрад Аденауер остварење политичког умећа достиже у осмој и деветој деценији живота. Аденауер је пре 1948. године био међу педесет водећих личности немачке политике као градоначелник Келна, и релативно непознат широј јавности. Познатији као политичар постаје преузимањем функције Председника Парламентарног савета (Живковић 2012: 22).

¹⁴¹ Детаљније о животу Конрада Аденауера видети: Köhler, Henning. "Adenauer." *Eine politische Biographie* 2 1994.

Steven J. Brady. *Eisenhower and Adenauer: Alliance maintenance under pressure, 1953–1960*. Rowman & Littlefield, 2009.

Ronald, Irving. *Adenauer*. Pearson Education, 2002.

Arnold J. Heidenheimer. *Adenauer and the CDU: The Rise of the Leader and the Integration of the Party*. Springer, 2012.

Халитајнова доктрина и европске и западне интеграције (Yixuan 2015: 6–11; Banchoff 1999: 23). Поједини аутори наводе и да је Аденауер сматрао да је његова дужност да обезбеди да се Немачка и Европа држе ван рата путем европског уједињења, стицање равноправности (нем. Gleichberechtigung), помирење са Француском и поновно уједињење Источне и Западне Немачке кроз пријатељски споразум са СССР-ом (Tetens 1953: 170–171; Banchoff 1999: 23; Bollmann 1990: 5).

Аденауерова политика поновног уједињења две немачке државе постала је позната под називом „политика снаге” (енг. *Policy of Strength*) и одликовало ју је уверење да Савезна Република Немачка не би требало да преговара о уједињењу две немачке државе, све док СССР у неком тренутку не буде приморан да попусти пред снагом западне алијансе, односно да само јак западни савез и јака позиција Западне Немачке унутар тог савеза могу да приморају СССР да преговара о поновном уједињењу Немачке под немачким условима (Kleuters 2012: 26–39).

Тежећи поновном уједињењу кроз снагу (енг. *reunification through strength*), Аденауер је покренуо и директан разговор са СССР-ом упоредо са НАТО и европским интеграцијама јер је сматрао да се поновно уједињења може постићи само уз помоћ САД и уз одобрење СССР-а. Канцелар није постигао жељене резултате, јер су и СССР и Источна Немачка видели Западну Немачку као претњу, посебно због западноевропских интеграција. Са друге стране Запад није понудио жељену подршку Западној Немачкој, чинећи је једином која је желела поновно уједињење. Али, ако додатно анализирамо, можемо закључити да поновно уједињење две Немачке никада није било међу главним приоритетима Западне Немачке, већ проблем безбедности (Yixuan 2015: 6–11; Bollmann 1990: 4; Kleuters 2012). Поред наведеног, влада Западне Немачке наставила је да полаже право на бивше немачке територије (нем. *Rechtsanspruch*) и тврдила је да је једини легитимни представник свих Немаца (нем. *Alleinvertretungsanspruch*) (Kleuters 2012: 39).

Послератна трансформација немачке спољне политике имала је трајне институционалне и политичке последице, јер је Аденауер развио нови институционални контекст и наднационални оквир спољне политике (Banchoff 1999: 54). Аденауерова политика западних и европских интеграција у скуп уско повезаних економских, политичких и безбедносних институција уз пристанак западних сила на поновно наоружавање Западне Немачке, били су кључни за успостављање приоритета спољне политике (Banchoff 1999: 38; Port 2011: 630).

Средином педесетих година, само деценију након завршетка рата, спољна политика Западне Немачке почивала је на чврстим институционалним темељима. Прва послератна западнонемачка влада, убрзо по оснивању, затражила је чланство у новоформираном Савету Европе, који је са саветодавном улогом, без икаквих формалних овлашћења, представљао идеал европског јединства (Banchoff 1999: 23). Чланство у европској заједници и шири глобални трговински режим искључили су повратак протекционистичке политике. Транзиција из режима три силе у чланство у међународним организацијама значила је крај послератних ограничења у погледу суверенитета Западне Немачке (Banchoff 1999: 54; Живковић 2012: 17–20).

Аденауерова подршка европским интеграцијама, укореењена је у перцепцији културних и историјских сродности између Немачке и њених суседа. Након Другог светског рата канцелар је подржао интеграције из више стратешких разлога: најефикаснији начин да се поврати суверенитет од западних сила, чланство у војном савезу (НАТО) значило је и безбедност од совјетске претње, док је учешће у европским интеграцијама обећавало и убрзани економски опоравак. Да би остварио ове стратешке циљеве, Аденауер је поднео и неке дискриминаторне мере против Западне Немачке, попут, ограничења националних немачких оружаних снага, одсуство националног генералштаба, одрицање од нуклеарног оружја, као и назадовање по питању уједињења, како би обезбедио да се „нове немачке оружане снаге” чврсто интегришу у западни институционални оквир (Banchoff 1999: 39–41; Kleuters 2012: 65; Port 2011: 632; Живковић

2012: 105). Дакле, безбедносна питања била су уско повезана са питањима националног јединства и везама са Западом, посебно са САД у биполарном међународном систему (Banchoff 1999: 41).

Статус Западне Немачке као пуноправног члана у западном савезу одиграо је кључну улогу у успону Аденауера и демохришћана током педесетих година прошлог века (Kleuters 2012: 160–161). Коначни споразум о улози Савезне Републике Немачке као пуноправног партнера унутар западног савеза постао је познат у Западној Немачкој под називом Западни уговори (нем. Westverträge) и означио је успех политике западних интеграција (нем. Westbindung), на међународном плану (Kleuters 2012: 34–39). За Аденауера, Западни уговори требали су и да ојачају посвећеност Запада Савезној Републици Немачкој (Kleuters 2012: 42) у погледу поновног уједињења две Немачке, и да се примењују и на Немачку као целину. Западне силе су се сложиле да поново уједињена Немачка треба да има иста права као и Савезна Република Немачка (нем. Deutschlandvertrag), под условом да има и исте обавезе. Западни уговори значили су и да СССР више није спреман да преговара о уједињењу две немачке државе (Kleuters 2012: 43–66). Аденауерови критичари су сматрали да је жртвовао уједињену Немачку у корист западних и европских интеграција (Живковић 2012: 104).

Приступ Аденауерове владе према Истоку, применом Халштајнове доктрине представља језгро Аденауерове спољне политике од 1955. године. Халштајнова доктрина је знатно повећала тензије због своје антикомунистичке природе и била је кључна за настојање Западне Немачке за поновним уједињењем. Аденауерова влада је била прилично одлучна у њеној примени, јер би прекинула своје дипломатске односе са било којом земљом која је признала Источну Немачку, осим СССР. Иако је успоставила дипломатски однос са СССР-ом, Западна Немачка није признала послератне границе, задржала је право на јединствено заступање немачког народа (енг. right of sole representation), право Немаца да одреде политички поредак под којим желе да живе, право прогнаних Немаца на њихову домовину у Источној Европи, као и непризнавање легитимитета Источне Немачке (Yixuan 2015: 6–11; Kleuters 2012: 72).

У складу са наведеним, можемо рећи да су највећи спољнополитички изазови са којима се Западна Немачка суочавала током шездесетих година прошлог века односили на одржавање Халштајнове доктрине (O'Dochartaigh 2004: 80). Упркос успеху Халштајнове доктрине на Истоку, Аденауер је такође достигао прекретницу у спољним односима према Западу путем француско–немачког помирења. Француско–немачко помирење није само означило интеграцију западног савеза, већ је подразумевало и крај једне ере и отварање новог поглавља (Yixuan 2015: 6–11; Bollmann 1990: 5).

Спољна политика Западне Немачке током Аденауеровог периода може се описати и као политика „обуздавања” (енг. *Containment Policy*). Поновно уједињење, према политици обуздавања, може се постићи само снагом, односно притиском на СССР. Западна подршка коју је стекла Западна Немачка, као и све већа интеграција у западне институције и Халштајнова доктрина јасно су изведени из ове политике (Yixuan 2015: 6–11). Током шездесетих година „политика снаге” показала се неодрживом, односно политичко балансирање између западних интеграција и одржавања могућности поновног уједињења више није било могуће (Kleuters 2012: 75–77).

Аденауеров успех у обнови Западне Немачке био је признат и изборним резултатима демохришћана на изборима 1953. и 1957. године (Kleuters 2012: 26). Иако су демохришћани освојили апсолутну већину на изборима 1957. године, парламентарна опозиција у Западној Немачкој се осећала охрабреном спремношћу СССР-а да разговара о европској безбедности (Kleuters 2012: 82). Друга Берлинска криза је извршила додатни притисак на Аденауера и појачала његов страх да ће САД понудити компромисно решење СССР-у, односно да „постоји разумевање за питање Берлина, али не и за питање поновног уједињења” (Kleuters 2012: 78). Аденауерови покушаји да настави своје максималистичке

услове за преговоре о уједињењу нису били угрожени само приближавањем суперсила, већ и унутрашњим превирањима.

Популарност Аденауера доживела је пад, као последица изненадне и нејасне кандидатуре за Председника Западне Немачке 1959. године, али и низа скандала који су потом уследили, попут његовог реаговања на изградњу Берлинског зида и Шпигел афере (нем. *Der Spiegel*) (детаљније видети: Живковић 2012: 72–73; Kleuters 2012: 111–112; O'Dochartaigh 2004: 75–76). Знајући да је његов останак на позицији канцелара орочен, покушао је почетком 1963. године да спречи демохришћанску унију (ХДУ) да именује Лудвига Ерхарта за канцелара, јер није веровао да је способан да води Западну Немачку. Упркос томе, 16. октобра 1963. године Бундестаг је изабрао Ерхарта за канцелара (O'Dochartaigh 2004: 76; Живковић 2012: 121).

Аденауер је остао на месту Председника демохришћанске уније (ХДУ) све до 1966. године, а до краја свог живота био је политички активан. Успех, просперитет, опоравак и прихватање које је стекао за Савезну Републику Немачку били су неоспорни. Његовој сахрани 1967. године присуствовали су шефови држава и влада из целог света. За мање од двадесет година од пораза нацистичке Немачке појавило се ново, богато западнонемачко друштво (O'Dochartaigh 2004: 77; Живковић 2012: 121–123).

Можемо закључити да Аденауерова политика према Истоку „није могла бити у складу са детантом и спроводила се у околностима Хладног рата” (Миленковић 2010: 73; Недељковић–Правдић 2013) и процеса европских интеграција, односно „помирења” са Француском. Савезништво са Великом Британијом, САД и Француском служило је за одбрану немачких националних интереса, док је питање националног идентитета било уско повезано са спољном, економском и безбедносном политиком. „Аденауер је признао да је приближавање Западу у несагласности са, отварањем према Истоку, али је рачунао да ће европске интеграције на крају довести до немачког уједињења, када економски слаба Источна Немачка коначно буде гравитирала према економски снажној Западној Немачкој” (Динан 2010: 46; Недељковић–Правдић 2013). Решење за тзв. „немачко питање”, канцелар је видео путем европског јединства и интеграција или неког другог прихватљивог демократског оквира, путем кога је видео и решење односа са СССР, која би тим путем изгубила позицију хегемона у Источној Европи (Недељковић–Правдић 2013; Banchoff 1999: 17–20; Gül 2003; Clay 1989).

Нова ера у западнонемачкој политици прекинута је стварањем тзв. Велике коалиције између демохришћана (CDU/CSU) и социјалдемократа (SPD). Економска и политичка позадина за стварање „Велике коалиције” биће размотрена у секцији 4.6.

4.5 Развој политичког живота у послератној Немачкој

У послератној Немачкој је поново успостављен политички живот са дозволом савезничких снага. Ако је нацизам требало успешно искоренити из немачког живота, тада је успостављање демократских политичких партија било од највеће важности. Одлучност која је постојала у немачком друштву да се редефинише Немачка није била одговор на спољни притисак, већ одраз напора да се одреди „добар” поредак, па је тако било оних који су предвиђали комунистички поредак, социјалистичко–демократски и оних који су заговарали либерално хришћанско–конзервативно друштво (Berenskotter 2008: 192).

Прва политичка странка, Комунистичка партија Немачке или КПН (нем. *Kommunistische Partei Deutschlands – KPD*) основана је 11. јуна 1945. године у Берлину. Странку су предводили Фридрих Вилхелм Рејнхолд Пик (нем. *Friedrich Wilhelm Reinhold Pieck*) и Валтер Ернст Паул Улбрихт (нем. *Walter Ernst Paul Ulbricht*). Убрзо након оснивања КПН, уследило је оснивање и других политичких странака: Социјалдемократске партије Немачке (нем. *Sozialdemokratische Partei Deutschlands, SPD*), Хришћанско–демократске уније (нем. *Christlich–Demokratische Union, CDU*), Странке слободних демократа (нем. *Freie Demokratische Partei, FDP*), Хришћанско–социјалне уније Баварске (нем. *Christlich–Soziale Union in Bayern, CSU*). Наведене странке су након завршетка Другог светског рата доминирале политичким животом у свим деловима Немачке (Noetzoldt 1998: 14; O'Dochartaigh 2004: 7).

Демохришћани, социјалдемократе и либерали слагали су се око основне прозападне спољнополитичке оријентације, са изузетком комунистичке партије и одређених националистичких група. Нова немачка демократска политичка елита је подржала сарадњу са савезницима, а посебно са САД (Banchoff 1999: 36). Социјалдемократе су се могле ослонити на већ добро успостављену предратну партијску организацију, док су демохришћани покушали да уједине католике и протестанте у јединствену нову странку, јер су сматрали спајање две верске струје неопходним за постојање политички одрживе будућности (Kleuters 2012: 27).

Комунистичка партија одржала се у Немачкој током целог нацистичког периода, иако је била забрањена 1933. године. Након пораза Немачке, странка позива на демократизацију Немачке, залаже се за земљишну реформу, демократску државну службу, нови образовни систем, немачки пут ка социјализму, изричито одбацујући совјетизацију. Са друге стране, Социјалдемократска партија Немачке залаже се за национализацију индустрије, банака и земље, са јасним антикапиталистичким програмом (O'Dochartaigh 2004: 7).

Вођа социјалдемократа, Курт Шумахер (нем. *Kurt Schumacher*) проширио је базу странке изван индустријске радничке класе према предузетницима и средњој класи. Оснивање две у основи радничке странке довело је до многих расправа о потреби јединства радничке класе. Комунистичка партија је прихватила планове савезника за послератну Немачку, док су им се социјалдемократе успротивиле. У почетку је берлинско руководство социјалдемократа заговарало јединство са комунистичком партијом, али су то одбијале социјалдемократе у западној зони и комунистичка партија. Међутим, у року од шест месеци пораст чланства и подршке социјалдемократама у совјетској зони, који је претио да засени комунистичку партију, довео је до све већих притисака совјетске окупационе власти у источном делу Немачке, што је на крају резултирало спајањем СДП и КПН априла 1946. године у совјетској зони у Партију социјалистичког јединства (нем. *Sozialistische Einheitpartei Deutschlands, SED*) (O'Dochartaigh 2004: 8; Noetzoldt 1998: 14; Port 2011: 623; Kleuters 2012: 29; CVCE 2016: 11).

Званични лидери новоосноване партије (СЕД)¹⁴² били су Вилхелм Пик, бивши вођа КП Немачке, и Ото Гротевол (нем. *Otto Grotewohl*), бивши вођа СДП Немачке, али је

¹⁴² Ауторка ће користити немачку скраћеницу СЕД, јер је устаљена у српском језику.

касније Валтер Улбрихт постао најмоћнија политичка личност у Источној Немачкој. Унија две партије спроведена је само у совјетској окупационој зони. Моћ странке била је у рукама комунистичке партије, тако да су у року од неколико година социјалдемократе које нису уз марксистичко–лењинистички програм уклоњене (O'Dochartaigh 2004: 9; CVCE 2016: 11; Port 2011: 626). Са друге стране, упркос постојању низа партија у совјетској зони, већина политичких странака је била приморана да крене ка совјетизацији, посебно услед чињенице да популарност СЕД–а није била на завидном нивоу, што су показали и резултати избора који су одржани широм совјетске зоне у септембру 1946. године (O'Dochartaigh 2004: 15). У совјетској зони је 1948. године основана и тзв. Партија пољопривредника, као и Национална демократска партија (НДП), која је покушала да регрутује бивше нацисте у сврху социјализма (O'Dochartaigh 2004: 10). Током 1947. и 1948. године предузети су кораци у совјетској зони и у западним зонама који су директно водили ка стварању засебних влада (O'Dochartaigh 2004: 29).

Идеолошка трансформација СЕД–а завршена је на Првој партијској конференцији у јануару 1949. године. Политичке партије су биле приморане да иду према СЕД линији као део „Националног фронта”, механизма којим су места расподељена међу странкама и представљена бирачима као јединствена листа. СЕД и његови коалициони партнери доминирали су овом листом, чиме су створени предуслови да постане владајућа странка у новој држави. СЕД се такође трансформише и у такозвану „партију новог типа”, што значи да су поред усвајања програмског и организационог модела Комунистичке партије СССР–а, усвојили и модел „демократског централизма”, односно партијске хијерархије – на врху које је Политбиро, наметањем строге дисциплине, и успостављањем једнопартијске диктатуре (O'Dochartaigh 2004: 18; Port 2011: 623).

Уз подршку совјетских власти, СЕД је почео да уводи кључне аспекте политичког и економског система СССР–а у источном делу Немачке попут постизања друштвене једнакости, централизованог планирања, прерасподеле земљишта и национализације индустрије, изградње органа државне безбедности, уклањања потенцијално „опасних” појединаца са јавних позиција и њихове замене поузданим кадровима, потчињавање других политичких партија кроз кадровске чистке (Port 2011: 623).

Нови економски систем донео је повећање животног стандарда, иако никада нису успели да престигну нити да постигну исти животни стандард као у Западној Немачкој. Млади у Источној Немачкој све више се идентификују са својом новом државом, фаворизујући њено дипломатско признање, али задржавајући осећај немачке националности (O'Dochartaigh 2004: 87).

Пошто смо објаснили развој политичког живота у совјетској зони Немачке, објаснићемо послератну трансформацију унутрашње политике у западном делу Немачке под контролом савезника. После рата, Шумахер је почео да обнавља партијску организацију СДП као жестоки противник тока совјетизације на Истоку и спајања СДП–а и КПН, али је подржао снажан степен социјализације и национализације. Гласови социјалдемократе и комунистичке партије износили су између 46 и 60 процената у свим централним и северним државама на изборима одржаним у западним зонама 1946–1947. године. Шумахер је наставио са реорганизацијом социјалдемократе у западном делу Немачке. Постао је лидер СДП–а за све три западне окупиране зоне Немачке. Западни савезници се нису слагали око тога какву Немачку би требало створити, али су били једногласни у ставу да Немачка не би требало да постане социјалистичка (O'Dochartaigh 2004: 19; Kleuters 2012: 29).

На Западу је СДП постала доминантна странка левице посвећена уједињењу две немачке државе, док се КПН свела на статус маргиналне политичке групе. Изгледало је да је СДП била предодређена да политички доминира „новом” Немачком због јаке демократске традиције (странка постоји од 1875. године), институционалне базе и чињенице да су се успротивили Хитлеровом успону. Током послератних година формирале су се различите мање хетерогене политичке и верске групације и у совјетској и

у западним зонама окупације. Немачка странка (НС) започела је као сепаратистичка странка у региону Хановер, а успостављањем државе Доња Саксонија придружила се ХДУ, избором за први западнонемачки парламент 1949. године и учешћем у влади током педесетих година. Различите групе у западним зонама ујединиле су се под називом Слободна демократска странка (СДС)¹⁴³ (O'Dochartaigh 2004: 9–10; Berenskotter 2008: 192; Kleuters 2012: 30). Основана 1948. године, СДС је била спој националних и друштвених токова немачког либерализма. Укључивао је бивше присталице две вајмарске странке: национално оријентисане Немачке народне партије и прогресивне Немачке демократске странке (Banchoff 1999: 49).

Појава хришћанске демократије као моћне политичке снаге била је један од најзначајнијих фактора који је допринео стабилизацији немачке и западноевропске политике после 1945. године усаглашавањем католичке друштвене мисли, хришћанског социјализма и антикомунизма (Granieri 2009: 4). Хришћанско–демократске странке су основане широм Немачке, посебно у Берлину, Франкфурту и Келну. Назив који је узела берлинска група, Хришћанско–демократска унија (ХДУ), на крају је усвојен као званичан назив странке за читаву Немачку (1945), осим за Баварску (O'Dochartaigh 2004: 9), где је конзервативнија и анти–централистичка, Хришћанско–социјална унија Баварске (ХСУ), одржала одвојену партијску организацију (O'Dochartaigh 2004: 9–10; Живковић 2012: 53).

Иако Конрад Аденауер није био међу оснивачима ХДУ–а, преузео је одговорност формирања кохерентне и уједињене партије, која би била подједнако блиска опција и католицима и протестантима. Изабран је за председника ХДУ–а у британској зони, као и шефа посланичког клуба. Залагање за „слободу” било је водећа тема у (западно) немачком политичком дискурсу током прве деценије и заступљено у свим Аденауеровим изјавама. У Нацрту партијског програма наглашени су принципи хришћанске етике и културе, демократије који морају да прожимају живот државе, право на политичку и верску слободу, једнака права за све, заштита мањина. Током 1946. и 1947. године Аденауер је промовисао и водио политичку кампању ХДУ–а, и водио преговоре са другим политичким партијама и представницима западних сила и постао један од најважнијих политичких контаката окупационих сила (Живковић 2012: 53–55; Kleuters 2012: 28; Berenskotter 2008: 198).

ХДУ је постала народна партија, која се са својом „сестринском” баварском ХСУ успела да превазиђе конфесионалне поделе у немачком друштву и била спремна да учествује у првим слободним изборима за посланике Бундестага након 1932. године. Присталице конзервативних партија пришле су ХДУ/ХСУ коалицији. Аденауер је у међувремену постао председавајући Западнонемачког парламентарног Савета који је био одговоран за израду Основног закона нове западнонемачке државе. Он је свој избор за председника обезбедио стварајући конзервативни савез са Немачком партијом (НП) и ССД–ом (Kleuters 2012: 28; Живковић 2012: 55; Granieri 2009: 7; Berenskotter 2008: 192).

Централно питање је било опоравак економског система. Две најистакнутије странке су биле СДП и ХДУ–а. СДП је имала најшире чланство и најбољу партијску организацију, као и лидера који је био један од најистакнутијих и најпопуларнијих политичара у Западној Немачкој. Странка је заговарала социјализацију економије. Са друге стране ХДУ је понудио модел социјално–тржишне економије, који је развио професор Лудвиг Ерхарт. Обе странке су се залагале за парламентарну демократију, раскид са националистичком и милитаристичком политиком, антикомунизам, повезивање са Западом, али и посвећеност националном јединству утврђеном у Основном закону. Аденауерова способност да своје спољнополитичке приоритете постави на стабилну политичку основу на крају се показала одлучујућом (Kleuters 2012: 28; Живковић 2012: 60; Banchoff 1999: 37–46).

Дакле, политички живот је поново успостављен на два веома различита начина у источном и западном делу Немачке. На Западу је створена вишестраначка демократија са странкама левице, деснице и центра и демократским изборима. На Истоку су две велике

¹⁴³ У совјетској зони задржано је име Либерално демократска партија Немачке (ЛДПН).

странке левице насилно спојене већ 1946. године, док су остале странке биле принуђене на „совјетизацију”. Контраст партијског живота две послератне немачке државе је јасан показатељ поделе која се убрзано стварала у Немачкој после 1945. године. Међутим, постоје и одређене паралеле. На првом месту, и на истоку и на западу је доминирала једна странка, ХДУ на западу, СЕД на истоку (O'Dochartaigh 2004: 11; Port 2011: 625).

Табела 1: Избори 1949. године за Савезно веће – Бундестаг (нем. *Deutscher Bundestag*) (Извор: Т. Kirk, *Cassell's Dictionary of Modern German History*, 2002.)¹⁴⁴

Политичка Странка	Освојена места у %	Број посланика у Бундестагу
ХДУ/ХСУ (хришћанско–демократска унија)	31,0%	139
СДП (социјалдемократска партија)	29,2%	131
ССД (странка слободних демократа)	11,9%	52
КПН/ДКП (комунистичка партија)	5,7%	15
НДП (немачка десничарска партија)	1,8%	5
НП (немачка партија)	4,0%	17
БП (баварска странка)	4,2%	17
Партије центра	3,1%	10
Остали	9,1%	16
УКУПНО	100%	402

Као што се може видети из Табеле 1, резултати првих савезних избора 1949. године су представљали изненађење, јер се предвиђала победа СДП–а. Са излазношћу преко 78,5% коалиција ХДУ/ХСУ освојила је већину гласова са 31%, СДП 29,2%, а на трећем месту је била ССД са 11,9% освојених гласова. Комунистичка партија је освојила 5,7% гласова, а Немачка партија 4%. Девет политичких партија је било представљено у првом сазиву Бундестага 1949. године У којој мери је западнемачко становништво подржало стабилност, најбоље илуструје укупан број гласова за три главне странке: ХДУ/ХСУ, ССД и СДП, које су добиле 72,1% гласова. Услед програмских разлика, пре свега у области економије, није постојала могућност стварања коалиције СДП–ССД. Иако је разлика између ХДУ/ХСУ и СДП била само 1,8%, ХДУ/ХСУ се одлучио за конзервативну коалицију са мањим странкама, односно са ССД–ом и Немачком партијом (НП). Опстанак коалиције током четворогодишњег мандата био је, међутим, далеко од осигураног

¹⁴⁴ Ауторка је сачинила сопствену табелу на основу података из наведеног извора.

(Живковић 2012: 61–67; CVCE 2016: 11; Port 2011: 625; Banchoff 1999: 49; Kleuters 2012: 30; O'Dochartaigh 2004: 69–77; Berenskotter 2008: 192).

Конрад Аденауер, лидер ХДУ/ХСУ је наставио сарадњу са ССД–ом и Немачком партијом (НП) и 15. септембра 1949. године приликом првог изгласавања изабран је за првог канцелара Савезне Републике Немачке са једним гласом потребне већине. Спровођење Аденауерове спољне политике зависило је не само од његове способности да одржи коалицију, већ и способности да се одупре политичким и правним изазовима унутар државе за спровођење западних интеграција. Највеће противљење западним интеграцијама долазило је од СДП–а (Kleuters 2012: 30; Живковић 2012: 61; Banchoff 1999: 49–51; O'Dochartaigh 2004: 69). Социјалдемократе су током преговора о Основном закону наглашавале важност јаке централне владе и јаке позиције канцелара, од чега је ХДУ/ХСУ имала највише користи (Kleuters 2012: 34). Западнонемачкој влади је 1951. године дозвољено да има министра спољних послова. Наведену функцију је преузео канцелар (Kleuters 2012: 33).

Интеграција избеглица из Источне Немачке у Западној Немачкој је представљала проблем. Да би се одговорило на изазове и тешкоће са којима су се избеглице суочавале долази до стварања политичке странке која заступа њихове интересе. „Лига прогнаних и обесправљених” (нем. *Gesamtdeutscher Block/Bund der Heimatvertriebenen und Entrechteten*, ВНЕ) (ЛПО) 1950. године. Странка је од почетка имала врло јасно десничарску агенду (O'Dochartaigh 2004: 39; Kleuters 2012: 32).

Требало би да истакнемо да је Основни закон чланом 21. омогућио Савезном уставном суду (нем. *Bundesverfassungsgericht*) институционалну новину за Западну Немачку, овлашћење да прогласи неуставним оне политичке странке које су хтеле да „подривају или укидају слободну демократску основу или угрозе постојање Савезне Републике Немачке”. Наведена одредба је примењена у одлуци из 1951. године против Социјалистичке партије Рајха, групе националсоцијалиста. Ово је био први пут у немачкој историји да је једна странка била забрањена. Лига немачке омладине, неонацистичка организација забрањена је 1953. године, а 1956. године и Комунистичка партија Западне Немачке доживела је исту судбину. Лигу прогнаних и обесправљених је „апсорбовала” ХДУ/ХСУ, јер се странка 1955. године поделила (Port 2011: 620–621; O'Dochartaigh 2004: 52–40; Kleuters 2012: 32).

Други редовни избори за западнонемачки парламент одржани су септембра 1953. године. Избори су показали да је расла подршка немачког друштва спољној политици канцелара. Са излазношћу од скоро 86%, ХДУ/ХСУ осваја 45,2% увећавајући број посланика на 243, што представља повећање од 14% у односу на претходне изборе. Гласови СДП–а су благо пали, са 29,2% 1949. година на 28,8 %. ССД је освојио 9,5%, КПН 2,2%, док су Лига прогнаних, Немачка партија и Партија центра освојиле места у Бундестагу. Канцелар Аденауер је формирао широку коалициону владу са ССД–ом, Немачком партијом и Лигом прогнаних и обесправљених (5,9%), чиме је створио двотрећинску већину у парламенту (O'Dochartaigh 2004: 70; Живковић 2012: 22; Kleuters 2012: 32; Banchoff 1999: 53). Канцелар је сматрао да ће коалициона влада омогућити да демохришћани не буду једини фокус опозиције, а истовремено ће неутралисати и националистичке тенденције малих конзервативних партија стварајући коалицију са њима. Двотрећинска већина у Бундестагу представљала је и могућност да се измени Основни закон ако буде било потребно, на пример ако би Уставни суд Западне Немачке пресудио да је поновно наоружавање неуставно. Нова влада наставила је да се суочава са опозицијом СДП–а према политици западних интеграција (Kleuters 2012: 45; Banchoff 1999: 53).

Бундестаг је подвргнут важним променама за које се сматрало да ће стабилизovati демократију и заштиту мањинских група. Уведене су две нове законске одредбе: прва одредба односила се на тзв. „гласање о неповерењу”, а друга одредба је увођење клаузуле од 5% одсто (партије) за парламентарне изборе (O'Dochartaigh 2004: 52). Аденауерови

спољнополитички приоритети постепено су постали предмет широког консензуса након 1955. године, а анкете су показале да је чак 50% бирача задовољно Аденауером као Канцеларом (Banchoff 1999: 56; Kleuters 2012: 45).

Питања поновног наоружавања и уједињења две немачке државе постала су средиште кампање за националне изборе 1957. године (Banchoff 1999: 52). Под слоганом „Без експеримената” коалиција ХДУ/ХСУ је остварила огроман успех (Granieri 2009: 12). После веома успешне изборне кампање, 15. септембра 1957. године и излазности од 87,8%, ХДУ/ХСУ је освојио апсолутну већину са 50,2% гласова, односно 270 посланичких места од укупно 497. Овај неочекивани резултат апсолутне већине једне политичке партије први и једини пут је забележен у немачкој историји, а значио је и да Аденауеру више није била потребна подршка либерала са њиховим критичким ставом о политици поновног уједињења (Kleuters 2012: 68–70; O'Dochartaigh 2004: 70; Живковић 2012: 67; Port 2011: 625).

Доминантна позиција уније ХДУ/ХСУ током педесетих година може се објаснити истицањем хришћанских и антимарксистичких уверења. Партија је у великој мери договала, према истраживањима јавног мњења, своју популарност економским и спољнополитичким успесима који су били нераскидиво повезани са две личности: Конрадом Аденауером и Лудвигом Ерхардом (Port 2011: 622; Живковић 2012: 23). Аденауер, са позицијом канцелара и министра спољних послова, односно са контролом над националном и спољном политиком постаје популарнији од утемељивача и првог канцелара немачког Рајха – Ота фон Бизмарка (Живковић 2012: 71; O'Dochartaigh 2004: 70). Са друге стране, избори 1957. године су показали и да се СДП благо опоравила, освојивши 31,8 одсто, док су ССД и Немачка партија поново биле заступљене у Бундестагу. Унија ХДУ/ХСУ је формирала коалициону владу са Немачком странком (O'Dochartaigh 2004: 70).

Иако се чинило да је позиција уније ХДУ/ХСУ готово неприкосновена, немачко питање је довело Аденауера у тежак положај. Канцелар је желео да настави „политику снаге” дозвољавањем стационирања нуклеарног оружја САД у Западној Немачкој, док се истовремено борио са све већим совјетским притиском у погледу признавања *status quo* у Европи, али и захтевима СДП–а на преговорима о немачком јединству (Kleuters 2012: 69–70). Иако ни протести у земљи, ни дебата у Бундестагу нису спречили владу да одлучи у корист нуклеарног наоружања, социјалдемократе су наставиле да протестују (Kleuters 2012: 84).

Лидери СДП–а након изборних пораза, 1953. и 1957. године почели су да преиспитују своје антикапиталистичке, антиевропске и антиинтеграцијске платформе, што је довело до фундаменталне програмске реформе на партијском конгресу СДП 1957. године. То је значило да су социјалдемократе званично напустиле сваку идеју социјализма и постале „народна странка” како би се привукли већи број бирача. Најјаснија промена става СДП догодила се у дебати у Бундестагу 1960. године, када је један од лидера странке изјавио да чланство у западној алијанси представља основу за немачку спољну политику. Исте године Градоначелник Западног Берлина Вили Брант постаје председавајући социјалдемократа. На промену курса посебно је утицао успон нове генерације прагматичних политичара у странци. Без обзира на промене, лидери СДП–а нису подржавали француско–немачко зближавање. Отпор је био изражен и у самој ХДУ/ХСУ, где је Лудвиг Ерхарт отворено изразио противљење (Banchoff 1999: 57; Bernardini and D'Ottavio 2015: 36–44; Port 2011: 625; O'Dochartaigh 2004: 73; Noetzoldt 1998: 20; Kleuters 2012: 84).

Током завршне конференције СДП–а пред изборе 1961. године, постаје јасно да је избор Вилија Бранта за кандидата СДП–а за канцелара повезано са његовом истакнутом позицијом градоначелника Западног Берлина и вођством током Берлинске кризе. СДП се надао да ће остварити добитке који би јој омогућили да формира коалицију са ХДУ/ХСУ (Kleuters 2012: 88; O'Dochartaigh 2004: 73; Bernardini and D'Ottavio 2015: 36). Значајно је да

истакнемо и да је Лудвиг Ерхард (нем. Ludwig Erhard), постао предводник у трци за наследника Конрада Аденауера. Аденауер је био одлучан да заустави Ерхардов успон, стварајући раздор унутар ХДУ/ХСУ–а, што је ослабило подршку канцелару, како у самој странци, тако и у немачкој јавности (Granieri 2009: 12).

Стил руковођења канцелара током Берлинске кризе коштао је ХДУ/ХСУ апсолутне већине у Бундестагу. На изборима за Бундестаг 1961. године дошло је до „померања” бирачког тела са ХДУ/ХСУ–а и мањих партија на СДП и ССД, који су водили кампању за коалицију са ХДУ/ХСУ на челу са Ерхардом. Унија ХДУ/ХСУ је у односу на савезне изборе 1957. године освојила 4,9% мање гласова, односно 45,3%, чиме су изгубили већину у Бундестагу, док је популарност ССД–а порасла за 5,1%, односно освојили су 12,8%, постигавши свој најбољи резултат од оснивања Западне Немачке. СДП је такође освојио више гласова у односу на изборе 1957. године за 4,5%, односно 36,2%. Све мање странке су елиминисане из парламента на овим изборима, остављајући само тропартијски систем (O'Dochartaigh 2004: 74; Granieri 2009: 1).

Изборно разочарање ХДУ/ХСУ било је праћено и дуготрајним коалиционим преговорима са ССД–ом, који је скоро удвостручио укупан број гласова обећавајући бирачима коалицију „са Унијом, без Аденауера”. ССД је ушао у коалицију пошто је Аденауер обећао ССД–у да ће се повући са места канцелара до лета 1963. године. Коалициони преговори разоткрили су унутрашње поделе, а због нарушеног предизборног обећања ССД је значајно изгубио подршку на наредним савезним изборима (Granieri 2009: 1; O'Dochartaigh 2004: 74). Аденауерова позиција канцелара постала је много тежа. После инаугурације своје четврте владе, задржао је контролу над спољном политиком, иако је именовао министра спољних послова из редова ССД–а (Kleuters 2012: 108).

Неслагања око ратификације француско–немачког споразума показала су да Аденауер више не може да одређује спољну политику Западне Немачке као некада, али и да унија ХДУ/ХСУ више није јединствена око вођења спољне политике. Аденауерова позиција канцелара и партијског лидера додатно је нарушена „Шпигл скандалом”, што га је приморало да реконструише свој кабинет. Аденауер је покушао да утиче на именовање наследника на позицију канцелара, јер је сматрао да би неко ко дели његова уверења и ставове требало да се нађе на наведеној позицији (Kleuters 2012: 111–112; Port 2011: 622). Међутим, није успео у напорима да постави новог Канцелара, јер је Унија ХДУ/ХСУ фаворизовала Ерхарда као следећег канцелара. Аденауер је покушао да блокира избор популарног министра економије, иако је Лудвиг Ерхард на неки начин био најподеснији наследник. Као министар економије био је симбол просперитета и успеха Западне Немачке скоро исто колико и Аденауер. Али, Ерхард је био и „атлантиста” који се противио споразуму са Француском, а залагао се за флексибилнију политику према Истоку. Поред наведеног, Аденауер је сумњао у његову способност разумевања глобалних процеса, односно вођења спољне политике. Канцелар је био приморан да пристане да се повуче 1963. године, како би омогућио Ерхарду да се припреми за следећу изборну кампању. Аденауер је задржао своју позицију председника ХДУ–а све до 1966. године. Са те позиције учинио је све што је могао да прикупи подршку за сарадњу са Француском и наставак „политике снаге” (O'Dochartaigh 2004: 77; Kleuters 2012: 111–112; Granieri 2009: 1; Живковић 2012: 121–122).

Демохришћани су остали подељени, посебно услед све већег сукоба „атлантиста” и „деголиста”. У самој ХДУ/ХСУ постојала је бојазан да су странке изгубиле идентитет суочене са унутрашњим кризама и изазовима „трансформације” социјалдемократа (Kleuters 2012: 111; Живковић 2012: 122; Granieri 2009: 1). Иако је ХДУ/ХСУ створио консензус у корист европских интеграција, Атлантског савеза и социјалне тржишне економије, изгубили су ексклузивно право на исте (Granieri 2009: 13).

Након што је Ерхард постао канцелар 17. октобра 1963. године, одмах је постало јасно да неговање ближих веза са Француском није приоритет новог руководства и да би блиска сарадња са САД требала поново да се успостави. Иако је Ерхард желео да

побољша односе са САД, суочио се са бројним потешкоћама. Поред различитих ставова о Берлину и немачком питању, САД и Западна Немачка су наследиле и неке друге потешкоће попут споразума о компензацији коју је Западна Немачка плаћала САД за стационирање трупа у Западној Немачкој. САД су изнеле и јасан став и о питању поновног уједињења, а било је и критика „крутог” става Западне Немачке према Источној Немачкој (Kleuters 2012: 113–117).

4.6 Формирање „Велике коалиције” (1966–1969)

Политика поновног уједињења две Немачке требало је да буде усклађена са политиком САД и на тај начин омогући већу флексибилност Западне Немачке у односима са Истоком. У складу са наведеним, Западна Немачка покреће иницијативе за успостављање западнонемачких трговачких мисија без конзуларних права у источноевропским престоницама, чиме је онемогућен источнонемачки монопол на заступање у Источној Европи. Трговински споразуми су потписани са Пољском (март, 1963.), Румунијом (октобар, 1963.), Мађарском (новембар, 1963.), Бугарском (март, 1964.) и Чехословачком (август, 1967.). Иако трговинске мисије у Источној Европи нису имале пун дипломатски статус, имале су политички карактер. Дакле политика поновног уједињења више није била усмерена на СССР, већ на односе са другим источноевропским државама, осим са Источном Немачком (Kleuters 2012: 113–117; Creswell and Kollmer 2013: 97).

Највећи спољнополитички изазови са којима се Западна Немачка суочавала током шездесетих година 20. века односили су се на одржавање Халштајнове доктрине и на њену политику побољшања односа са Израелом. Ерхард је у мају 1965. успоставио дипломатске односе са Израелом, након чега је девет арапских земаља прекинуло дипломатске односе са Западном Немачком, али нису успоставиле дипломатске односе са Источном Немачком (O'Dochartaigh 2004: 80).

Уочи избора за Бундестаг 1965. године, Западна Немачка је тражила нове међународне преговоре о немачком питању, али без успеха. Међу демохришћанима је постојала озбиљна подела у вези са током западнонемачке спољне политике, јер је ХДУ/ХСУ одувек била хетерогена комбинација регионалних и институционалних интереса (Kleuters 2012: 118; Granieri 2009: 14). До пролећа 1965. Ерхардова популарност је нагло опала, као резултат континуиране јавне борбе међу демохришћанима. Анкете су показале да је само 24% бирача подржава политику ХДУ/ХСУ. У јуну 1965. вођени су и тајни преговори о могућности тзв. „Велике коалиције” демохришћана и социјалдемократа. Преговори су, међутим, прекинути (Kleuters 2012: 115).

Предизборна кампања ХДУ/ХСУ–а за савезне изборе за Бундестаг 1965. године ослањала се на стабилност и личну популарност Ерхарда као оца економског опоравка Западне Немачке. Унија ХДУ/ХСУ је гласачима обећала „безбедност” (Granieri 2009: 3).

Изборни резултат савезних избора за Бундестаг 1965. године био је изненађујућа победа за ХДУ/ХСУ, који је још једном победио на изборима са 47,6% гласова, СДП је освојио 39,3%, ССД 9,5% гласова. Унија ХДУ/ХСУ је успела да одржи своју позицију највеће странке и остала је у коалиционој влади са ССД–ом. Главни проблем са којим се Ерхард суочио био је економска рецесија средином шездесетих година у комбинацији са све већим непријатељством између ХДУ/ХСУ и ССД, као и све већом спремношћу ХДУ/ХСУ да уђу у коалицију са СДП (Kleuters 2012: 116; O'Dochartaigh 2004: 78).

Друга тзв. Ерхардова влада трајала је нешто више од годину дана пре него што су је срушили у децембру 1966. године унутрашњи сукоби и сукоби са ССД–ом. ССД је напустио коалицију у знак протеста због предложених мера повећања пореза. Канцелар Ерхард је покушао да настави са мањинском владом, али је на крају морао да поднесе оставку на место канцелара у великој мери управо због проблема у спољној политици. Борбу за наследника на позицији канцелара обележила је подела између атлантиста и деголиста, као и развијање нових иницијатива о политици поновног уједињења, које је било питање којим се привлачила највећа пажња, али и најризичније политичко питање (Granieri 2009: 3; Kleuters 2012: 121; Живковић 2012: 122; O'Dochartaigh 2004: 91–93).

Табела 2: Приказ резултата избора (%) у периоду од 1949–1965. године за Савезно веће – Бундестаг (нем. *Deutscher Bundestag*) (Извор: Т. Kirk, *Cassell's Dictionary of Modern German History*, 2002)¹⁴⁵

ПАРТИЈА	1949	1953	1957	1961	1965
СДП	29,2	28,8	31,8	36,2	39,3
ХДУ/ХСУ	31,0	45,2	50,2	45,3	47,6
ССД	11,9	9,5	7,7	12,8	9,5
КПН	5,7	2,2	-	-	-
НП	-	-	-	-	2,0
Странке деснице	1,8	1,1	1,0	0,8	-
Остали	20,4	13,3	9,3	4,9	1,6

Руководство ХДУ/ХСУ именovalo је 1. децембра 1966. године Курта Кизингера (нем. Kurt Kiesinger) за новог канцелара. Кизингер је био члан нацистичке партије од 1933. до 1945. године, што је на Западу довело до критика његовог именовања. Преговори о новој коалицији између ХДУ/ХСУ и ССД-а нису успели, након чега је ССД покушала да формира коалицију са СДП-ом. Пошто СДП није могао бити сигуран у подршку свих делова ССД-а, определили су се за тзв. „Велику коалицију” са ХДУ/ХСУ-ом. Вили Брант, лидер социјалдемократа, у новој влади постаје вицеканцелар и министар спољних послова. Нова влада је постигла договор да воде независнију спољну политику у односу на САД, активнију спољну политику према Истоку, без антагонизма према Француској. „Велика коалиција” је почела да мења начин на који се влада Западне Немачке односила према Источној Немачкој, опредељујући се за политику која је покушавала да укључи Источну Немачку у напоре за детантом уместо дотадашње политике изолације. Важан део ове постепене промене у спољној политици била је и модификација Халштајнове доктрине, која је подразумевала тежњу за успостављањем потпуних дипломатских односа са источноевропским државама (O'Dochartaigh 2004: 91; Kleuters 2012: 122; Bollmann 1990: 7; Bernardini and D'Ottavio 2015: 36; Creswell and Kollmer 2013: 132).

Да појаснимо, нова влада је изразила спремност да напусти Халштајнову доктрину успостављањем дипломатских односа са Румунијом и Југославијом 1967. године, уз образложење да су поједине источноевропске државе биле принуђене да признају Источну Немачку педесетих година (Creswell and Kollmer. 2013: 132; Bollmann 1990: 8). Када говоримо о активнијој спољној политици према Истоку, Западна Немачка је спроводила подстицаје за повећање трговине и кредитирање са земљама Источне Европе. Вицеканцелар, Вили Брант је препознао проблем либерализације увоза. Поред либерализације 60% увоза робе из Источне Европе, ублажене су мере ограничења увоза совјетске робе, посебно нафтних производа, дрвета, руде и крзна. Примарни циљ ове повећане трговине био је унапређење политичког утицаја у Источној Европи. (Bollmann 1990: 8; Creswell and Kollmer 2013: 144).

Неслагања између САД и Западне Немачке појавила су се током година „Велике Коалиције”. Прво је било питање даљег присуства војних снага САД у Европи, за које су

¹⁴⁵ Ауторка је сачинила сопствену табелу на основу података из наведеног извора.

САД издајале велике количине новца, а које су захтевале или смањење снага у Европи или увећавање трошкова Западне Немачке. Пошто је Западна Немачка сматрала неопходним присуство војних снага САД, у периоду од 1967–1969. године инвестирала је око пола милијарде долара годишње како би обезбедила наставак присуства војних снага САД. Најозбиљнији узрок неслагања између Западне Немачке и САД развио се око Споразума о неширењу нуклеарног оружја (НПТ), закљученог између САД и СССР–а 1968. године. Споразум је требало да спречи мање силе да набаве нуклеарно оружје. Западна Немачка је сматрала да би потписивање Споразума могло значити дипломатско признање Источне Немачке, пошто је и она била потписник, као и спречавање учешћа Западне Немачке у заједничком нуклеарном планирању. Поред тога, Западна Немачка је видела могућност да, уколико се супротстави потписивању Споразума, има начин за извлачење уступака од СССР–а по питању поновног уједињења Немачке. СССР је нагласио да неће потписати наведени споразум уколико то не учини и Западна Немачка. Западна Немачка је коначно потписала Споразум у новембру 1969. године, али га је ратификовала тек почетком 1974. године. Ове три кризе су заоштриле односе између САД и Западне Немачке током последње године „Велике коалиције” (Bollmann 1990: 8–10).

Међутим „Велика коалиција” није постигла истински напредак по немачком питању. Вицеканцелар, Вили Брант почео је да формулише нову источну политику (нем. *Neue Ostpolitik*) (регулисани суживот), покушавајући да нађе одрживији однос са Источном Немачком и СССР–ом. У суштини, СДП је заузео флексибилнији став према Источној Европи у односу на ХДУ/ХСУ, политиком промена кроз приближавање (енг. *change through rapprochement*), чији је главни теоретичар био Брантов шеф за штампу, Егон Бар (нем. *Egon Bahr*). Наведена политика, коју је Бар формулисао још 1963. године, захтевала је више компромиса са СССР–ом и Западном Немачком као предусловима за дугорочну промену и евентуално поновно уједињење две немачке државе (Creswell and Kollmer 2013: 132; Bollmann 1990: 8; Kleuters 2012: 166).

5. НОВА ИСТОЧНА ПОЛИТИКА (1969–1974)

5.1 Зачеци Нове источне политике (*Neue Ostpolitik*) током Западне политике (*Westpolitik*)

У четвртом поглављу докторске дисертације настојали смо да хронолошки опишемо генезу тзв. немачког питања, или како га поједини аутори називају „немачког проблема”, полазећи од различитог виђења послератних немачких граница, тзв. Берлинских криза, нацистичке заоставштине, савезничке окупације, суверенитета и легитимитета две новонастале послератне немачке државе.

Када се посматрају различити политички покрети који су утицали на укупан развој немачке државе кроз историју, очигледно је да су јаки политички појединци имали велики утицај на консолидацију идеолошких покрета, било да се радило о политичкој способности Адолфа Хитлера да предводи ултранационалистички политички талас свог времена, или о способности Конрада Аденауера да дефинише конзервативну идеологију Западне Немачке. Након слома пангерманистичке политике, питање односа према „немачком питању” показује разлике у интересима западних и источних савезника. Будућност Немачке као политичког ентитета била је прилично неизвесна, а решење немачког питања је делимично зависило од њене способности да редифинише своје европске, културне, економске и политичке вредности кроз одржив европски и међународни оквир. Решење немачког проблема се сматрало најважнијим кораком ка побољшању односа Западних сила са комунистичким блоком (Машановић 2021: 67; Станковић 2019: 3; Diehl 2016; Bollmann 1990: 6). Услед сукобљених интереса, „немачко питање” се формулише путем настанка две нове, у правном погледу суверене, немачке државе на територији некадашњег Трећег Рајха. А решење немачког питања се види кроз уједињење две немачке државе.

Разумевање предуслова који су довели до политике детанта и тзв. нове источне политике (*Neue Ostpolitik*) Западне Немачке¹⁴⁶ је неопходно како бисмо могли да разумемо одговор великих сила на њих. Неоспорно је да су кључни актери били заинтересовани не само да спрече будуће сукобе, већ и даље политичке, економске и географске поделе (Sarotte 2001: 7–8). Политика према Истоку је питање у немачкој политици старо колико и сама Западна Немачка. Устав Западне Немачке поставио је као национални циљ уједињење две Немачке и повратак бивших источних територија, па је самим тим источна политика била повезана са такозваним „немачким питањем”, посебно након ступања на снагу Париских уговора (Von Dannenberg 2008: 17).

Неки аналитичари тврде да је концептуални темељ нове источне политике рођен веома рано, у периоду Хладног рата, током педесетих година, када је Западна Немачка приступила Северноатлантском пакту (НАТО) и када је основан Варшавски пакт. Након оснивања два супростављена војна савеза постаје јасно и да је „последња шанса за јединство две немачке државе нестала” (Von Dannenberg 2008: 16–17; Lippert 2005: 26).

Берлин из Хладног рата, где је Вили Брант постао градоначелник западног дела 1957. године, био је „микрокосмос који је представљао макрокосмос немачког питања” (Hofmann 2007: 2). Као градоначелник Западног Берлина, Вили Брант није имао илузије о циљевима совјетских и источнонемачких лидера, признао је ситуацију каква јесте и започео је процес који може да је трансформише. Брант је покушао да пронађе баланс између, са једне стране, идеја извршне власти СДП-а у Бону о поновном уједињењу и

¹⁴⁶ Поједини аутори наводе да је рани визионар европске „Источне политике” био француски председник Шарл де Гол, који је још 1964. године замишљао Европу без војних савеза и говорио о попуштању тензија. Веровао је да Европа мора да пронађе решење за Немачко питање кроз детант, антанту и сарадњу, односно превазилажења сукоба између Истока и Запада (Noetzoldt 1998: 23–24).

немачкој неутралности, и наставка добрих односа између Западног Берлина и САД-а. Припадао је мањини социјалдемократа¹⁴⁷ који су били уверени да је у најбољем интересу Западне Немачке да учествује у европским интеграцијама и да је чланство у западним институцијама витална основа за сваку активну политику према Истоку. У обраћању 13. марта 1958. године, Вили Брант је истакао да је „Запад превише дефанзиван у односима са народима Источне Европе”, чиме је не само имплицитно критиковао Аденауеров приступ, већ и позивао на развој одређеног „степенa нормализације” односа Источног и Западног Берлина, при чему проналажење брзог решења за немачко питање није вероватно (Wilkens 2007: 68–74; Lippert 2005: 26; Kleuters 2012: 99; Schoenborn 2010: 77).

На партијској конференцији СДП-а у Хановеру 1960. године, Брант је указао на потребу да се поправи *status quo* како би се стекла могућност доношења политичких одлука изван наведеног статуса, гајећи уверење да ће западне демократије тријумфовати у било ком облику „мирне коегзистенције” (Wilkens 2007: 68). Неоспорно је да је Вили Брант допринео политици попуштања напетости у блоковски подељеној Европи.

Са друге стране, у стручној литератури се наводи да је немачка нова источна политика отпочела са изградњом Берлинског зида и да је њен „живот” трајао све до пада Берлинског зида. Изградња зида означила је не само спољну снагу источнонемачког комунистичког режима, већ и његову суштинску унутрашњу слабост и недостатак легитимитета. Западна Немачка је схватила да мора да успостави директне односе са источнонемачким режимом, па самим тим, и очигледним неопходност новог приступа политици према Истоку. Изградња зида утицала је и на незадовољство Источне Немачке са режимом СССР-а. Зид је био одлучујућа прекретница и спона, „интегришући елементе историјског континуитета” од конфронтације касних педесетих до политике детанта раних седамдесетих година (Harrison 2004: 5; Lippert 2005: 26; Hofmann 2007: 42).

Брантов израз беспомоћности при посматрању постављања бодљикаве жице сачуван је кроз видео снимак који се брзо проширио по целом свету, са којим су биле повезане и његове изјаве о „празној сцени” и „изгубљеним илузијама”. Берлински зид представљао је велико Брантово разочарање у подршку западних савезника, посебно САД, чиме је прихватио да су САД у основи признале Источни Берлин и Источну Немачку унутар совјетске сфере утицаја и да не настоје да промовишу примарни циљ немачке спољне политике: поновно уједињење две Немачке. Недостатак подршке западних савезника значио је и да судбина Источних Немаца нема велики приоритет (Kleuters 2012: 89–98; O'Dochartaigh 2004: 74; Stent 2003: 87; Harrison 2004: 13; Wilkens 2007: 68; Lippert 2005: 25–28; Hofmann 2007: 29–41).

Брант је добио широку подршку јавности како у Берлину, тако и на међународном нивоу, након реаговања на подизање Берлинског зида. Он је критиковао не само САД, већ и подржавање подизања зида од стране народа комунистичког блока. Сматрао је да мора да осмисли политику, која ће му помоћи да пронађе нове начине да се избори са дуготрајном поделом. Таква политика не би требало да буде радикална, како не би изазвао совјетску интервенцију, већ да „створи климу у којој би статус могао да се промени, другим речима, побољша, мирним средствима”. За Бранта и његовог саветника Егона Бара, Зид је био позив на буђење (Sarotte 2001: 11; Lippert 2005: 28–30; Harrison 2004: 14; Beštić-Bronza 2020: 75).¹⁴⁸

Зид је означио и почетак краја Аденауеровог дугог канцеларског мандата и његове политике поновног уједињења. Чинило се да је Аденауер био задовољан *status quo*, али за Бранта је подела Немачке и Берлина значила планирање дугорочних политичких циљева.

¹⁴⁷ СДП, политичка партија у Западној Немачкој, која се од завршетка Другог светског рата залагала за уједињење две немачке државе, током попуштања напетости између суперсила покреће политику приближавања Источној Немачкој, чиме признаје постојање две немачке државе (Машановић 2021: 82; Kleuters 2012: 90).

¹⁴⁸ Значајно је да поменемо да је као Брантов саветник, Егон Бар завршио рукопис од 180 страница у марту 1966. године, у коме је пројектовао осам корака ка поновном уједињењу Немачке. Баров рукопис представља могући пут ка поновном уједињењу Немачке (детаљније видети: Schoenborn 2010: 77–81).

Израду таквих планова под његовим надзором, Брант је препустио Егону Бару, једном од најлојалнијих саветника. Брант је наговестио да жели да остатак свог времена као градоначелник проведе чинећи зид „пропустљивијим”, тако да су Брант и Бар одлучили да иду ка сарадњи са режимом Источне Немачке, верујући да би могли да пронађу начине да ублаже последице које проистичу из поделе. Брант није био једини који је преиспитивао Берлин и немачко питање. Неколико месеци након подизања зида дошло је до значајне промене у размишљању Кенедијеве администрације. Брант је поздравио овај нови приступ, пошто је био у складу са његовим промењеним приоритетима. Прекинувши са својим ранијим уверењима о потчињавању америчкој дипломатији, заговарао је војно ослањање на Запад, док је развијао дипломатске иницијативе односа са Истоком (Schoenborn 2010: 78; Kleuters 2012: 89–102; Harrison 2004: 14; Hofmann 2007: 40–45; Lippert 2005: 32).

У мају 1962. године, Брант је пред својом странком СДП обећао да ће даље неговати и развијати однос поверења са САД, пошто није било алтернативе. Ипак, у оквиру конфронтације суперсила, дошло је до промена које је Брант могао да искористи за добробит Западне Немачке. Он је сада активно тражио дијалог са Истоком. Пошто је Кубанска ракетна криза довела суперсиле на ивицу нуклеарног рата, САД су јасно ставиле до знања Западној Немачкој да је детант постао важно средство ублажавања тензија између два блока, упркос подели Немачке. САД су тражиле да Западна Немачка преузме иницијативу и одрекне се неодрживих правних позиција, да две немачке државе треба да признају легитимне интересе једне друге и да сарађују у тим областима (Lippert 2005: 31; Von Dannenberg 2008: 22; Wilkens 2007: 69; Kleuters 2012: 104; O'Dochartaigh 2004: 83).

У говору који је одржао на Харварду у октобру 1962. године, Брант је први пут говорио о новом међународном поретку и његовим импликацијама на немачко питање. Брант је говорио и о неуспеху међународних преговора о европској безбедности, разоружавању и немачком питању. Берлински зид је сматрао тешким дипломатским губитком и позвао на хуманитарну сарадњу, изразивши спремност да преговара не само са СССР–ом, већ и Источном Немачком (Wilkens 2007: 69; Kleuters 2012: 103; Lippert 2005: 32–33).

У року од неколико месеци након изградње Зида, остварен је први, незванични контакт између члана Брантовог тима и источнонемачког руководства са циљем преговора о поновном уједињењу породица. Први формални споразуми дошли су две године касније, за Божићне празнике, 1963. године, са тзв. Споразумом о преласку, између Западног Берлина и Источне Немачке. Споразум је омогућио грађанима Западног Берлина да посете рођаке на истоку. Успех Споразума о преласку значио је да флексибилнија политика према Истоку може да ужива подршку народа и да буде политички одржива. Брант се надао да може да прошири делокруг својих овлашћења и да своје идеје примени у већем обиму односно да укључи економске и културне контакте (Harrison 2004: 13–14; Hofmann 2007: 93–94; Creswell and Kollmer. 2013: 128; O'Dochartaigh 2004: 83; Lippert 2005: 33; Sarotte 2001: 12; Lippert 2005: 36). Западна Немачка је требало да учини све што је у њеној моћи да постигне више јединства између две Немачке државе, чак и концепт једне нације у две државе постаје прихватљив, све док не резултира трајном поделом немачке нације (Lippert 2005: 34–35).

Егон Бар се у јуну 1963. године заложио за напуштање Халштајнове доктрине и приближавање Западне Немачке источним земљама са циљем постепеног мењања социјалистичког система. Досадашњим приступом политике непризнавања Источне Немачке, влада Западне Немачке је ојачала источнонемачки режим, допринела је стабилизацији и консолидацији положаја Источне Немачке унутар Источног блока (Kleuters 2012: 104). Бар износи ставове који се не залажу за уништење комунистичког система, него његово мењање, у чему се слагао са политичким концептом председника САД. Заступао је идеолошку флексибилност. Предложио је да се одбаци политика све или

ништа, а да би за немачко питање требало тражити међународно решење кроз сарадњу са СССР-ом (Lippert 2005: 34–35; Sarotte 2001: 12).

Иако је Брант ове ставове прихватио и пропагирао, влада демохришћана их је занемаривала. Стратешки темељи нове источне политике могли су се назирати у говорима Вилија Бранта и Егона Бара на Евангеличкој академији у Туцингу 1963. године. Вили Брант је у говору изнео дипломатску иницијативу за одржавањем *status quo* у војном смислу, и његовог политичког превазилажења. Истакао је да сматра важним побољшање животног стандарда становника Источне Немачке, као и осталих источноевропских земаља. У складу са наведеним, требало би се концентрисати на сарадњу и комуникацију између источноевропских земаља међусобно, како би се направио отклон од СССР-а. „Не треба да се плашимо размене научника и студената, информација и идеја и достигнућа.... Тако би проактивна политика према Истоку могла да допринесе трансформацији друге стране”, истакао је Брант (Sarotte 2001: 12; Lippert 2005: 34–35; Kleuters 2012: 103).

Средњорочни циљ коме је Брант тежио била је трансформација односа Истока и Запада, односно нова ера преговора. Брант је одбацио идеју да се немачко питање може решити изоловано. Само много шири процес могао би донети промене у Европи, које би омогућиле и побољшање односа између две Немачке. Нагласак на мултилатералном приступу је једна од најизразитијих карактеристика Брантове политике након што је постао министар спољних послова. Охрабрујућа за Бранта је била и реакција немачког јавног мњења, свеснијег потребе да се пронађе модел суживота са свим источним суседима Немачке. Како је Западна Немачка показала већу флексибилност у свом приступу немачком питању, тако се и позиција Источне Немачке учврстила, па је од 1967. године па надаље, Источна Немачка почела да инсистира на пуном признању своје суверености као предуслову за било какве преговоре са Западном Немачком. Према Бранту, СССР је, током овог периода, стратегијом селективног детанта, издвојио Западну Немачку, што је Бранту дало додатни разлог да нагласи интеграцију нове политике Западне Немачке у шири и координисани западни приступ. Брант је стога био убеђен да је неопходно започети преговоре са земљама источног блока, посебно СССР-ом. Почео је да се залаже за процес дијалога и преговора са свим земљама источне Европе, укључујући и Источну Немачку. Такав циљ није био у складу са позицијом коју је усвојио СССР и Источни Берлин, а дошло је и до поделе унутар владајуће западнонемачке коалиције. Постојала је неопходност унутрашњег договора о условима дијалога са СССР-ом или Источним Берлином. Ниједна западна влада није желела да дозволи да Прашко пролеће утиче на опште побољшање односа Истока и Запада. Западна Немачка је извукла закључак да свако решење немачког питања мора ићи преко СССР-а (Wilkens 2007: 70–73; Sarotte 2001: 16).

У суштини, Брантове године као градоначелника Западног Берлина од 1957. до 1966. биле су дубоко обележене Другом Берлинском кризом. Ове године кризе имале су двоструки утицај на Бранта. Са једне стране, постао је још одлучнији бранилац немачко–америчког пријатељства, а са друге стране схватио је да ће Западна Немачка морати да развије сопствене политичке контакте са Истоком и без подршке САД, иначе ће заувек остати подељена земља. Са друге стране, и Источна Немачка је изражавала незадовољство својим привредним развојем, па је самим тим све више тражила подршку Западне Немачке путем повољних кредита (Schoenborn 2010: 76–78; Машановић 2021: 77–78).

Спорови о примени тзв. Споразума о преласку довели су до његовог укидања 1966. године, а нови споразуми нису постигнути све до 1972. године. Упркос Брантовом приступу, обе стране су наредних година предузеле кораке који су удаљили две државе (O'Dochartaigh 2004: 84). Иако је Западна Немачка успоставила дипломатске односе са Румунијом, а владе Мађарске, Чехословачке и Бугарске показале интересовање да следе овај пример, државе Варшавског пакта сложиле су се да неће улазити у дипломатске односе са Западном Немачком пре него што она у потпуности не призна послератну реалност у Европи. Применом „обрнуте Халштајнове доктрине” СССР-а и Источне

Немачке, 1968. године односи са Западном Немачком су се погоршали. Пропагандна кампања СССР–а против Западне Немачке постајала је све интензивнија како су се развијали идеолошки „ревизионистички” покрети у Чехословачкој, Пољској и Мађарској. Упркос чињеници да је тзв. Прашко пролеће изазвало сумње у могућност детанта са СССР–ом, Западна Немачка се, као и све друге западне владе, сложила да не постоји алтернатива енергичној потрази за детантом. У јануару 1969. године, новоизабрани амерички председник, Ричард Никсон, поново је подстакао детант у свом чувеном инаугурационом говору у коме каже да „еру конфронтације” би требало да прати „ера преговора”. Такође, руководство СССР–а је исказало спремност да преговара са Западном Немачком и са читавим Западом, и да потпуно признање Источне Немачке и послератних граница више није предуслов за преговоре (Von Dannenberg 2008: 29–30; Beštić–Bronza 2020: 76). СССР се од пролећа 1969. године показао заинтересованим за почетак преговора са Западном Немачком, о чему ће бити више речи у наредној секцији (Wilkens 2007: 74).

5.2 Долазак Вилија Бранта на власт (*Zwei Staaten, eine Nation*)

Вили Брант је рођен 1913. године под именом Херберт Ернст Карл Фрам (нем. *Herbert Ernst Karl Frahm*) у Либeku (нем. *Lübeck*) на северу Немачке, у радничкој породици. Његова политичка биографија почиње 1930. године, када постаје активан члан Социјалдемократске партије Немачке (СДП), а годину дана касније и Социјалистичке радничке партије (СРП). Немачку је напустио у априлу 1933. године, како би у Норвешкој изградио канцеларију СРП-а и избегао хапшење од стране нациста. Тада је као новинар и противник нацистичког режима променио име у Вили Брант. За време Другог светског рата боравио је у Норвешкој и Шведској, а у Немачку се вратио 1945. као дописник скандинавских новина. Након што је повратио немачко држављанство, придружио се руководству СДП-а у Берлину и 1949. године постаје посланик Бундестага. Од тада почиње и његов политички успон, прво као градоначелника Западног Берлина 1957. године, министра спољних послова Западне Немачке и вицеканцелара 1966. године, а затим и канцелара од 1969. до 1974. године. Нобелову награду за мир добио је 1971. године. Иако се повукао са позиције канцелара 1974. године, остао је лидер СДП-а све до 1987. године. Преминуо је 1992. године (Schoenborn 2010: 74–75; Berenskotter 2008: 226).¹⁴⁹

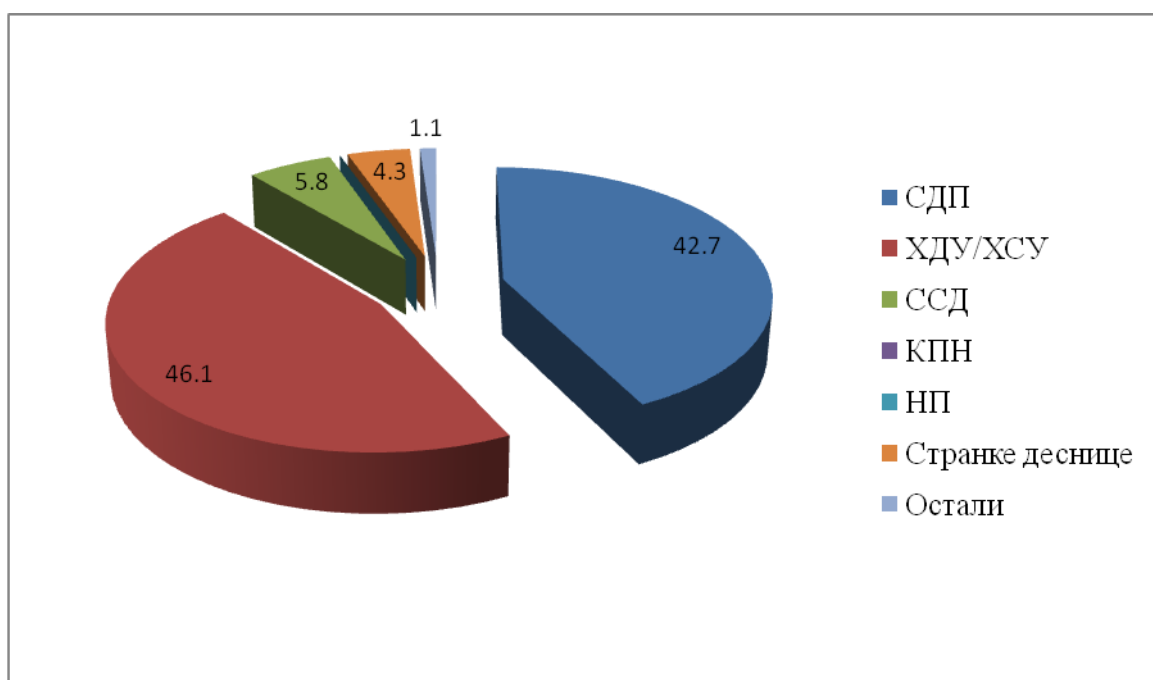
Изборна кампања 1969. године разликовала се од било које друге политичке кампање која је вођена у Западној Немачкој од њеног оснивања. У политичким програмима странака, централно место је заузимала политика детанта, односно помирења. Три велике политичке странке у Западној Немачкој дале су приоритет спољнополитичким питањима: односом са Источном Немачком по питању међусобног признања и поновног уједињења, односом са Пољском по питању признања послератних граница и односом са СССР-ом по питању европске безбедности. Иако су велике странке дале приоритет овим питањима, разликовале су се по питању њиховог решавања. Коалиција ХДУ/ХСУ се залагала за традиционалну политику превазилажења немачке поделе кроз самоопредељење, савез са Западом и сарадњом са НАТО-ом. СДП није предлагала уједињење као циљ. Уместо тога, предложила је свеобухватне споразуме са Источном Немачком са циљем нормализације односа и побољшања контаката две немачке државе. Поред тога, СДП се залагао за смањење броја страних трупа стационираних у Западној Европи. Програм ССД је био значајно радикалнији и залагали су се за склапање државног уговора са Источном Немачком, напуштање доктрине да је Западна Немачка једини легитимни представник немачког народа и гарантовање безбедности Берлина кроз уговор између две немачке државе (Bollmann 1990: 10–12).

Избори за Савезно веће – Бундестаг одржани су 28. септембра 1969. године, а кандидат СДП-а за канцелара био је Вили Брант. Изборни резултати су показали да је коалиција ХДУ/ХСУ изгубила 1,5 посто гласова и 3 места у парламенту, освајајући 242 места у односу на 1965. годину. Кампањом под слоганом „Двадесет година је довољно“, СДП је добио 3,4 одсто гласова више у односу на претходне изборе, освајајући 42,7 одсто гласова по први пут у историји Западне Немачке и освајајући 224 места у Бундестагу. Након значајних изборних губитака 1965. године, ССД је изгубио још 3,7 посто и постигао је само 5,8 посто гласова и 30 места у парламенту. НП није успео да пређе изборни концензус од 5 одсто. Обе велике странке покушале су да формирају коалицију са ССД-ом. Вили Брант је 21. октобра 1969. постао први социјалдемократски канцелар Западне Немачке од њеног оснивања. Владу је формирала социјално–либерална Коалиције СДП/ССД. Избор Вилија Бранта за канцелара означио је прекретницу у политици земље. Заменик канцелара и министар спољних послова био је Валтер Шел (нем. *Walter Scheel*) из

¹⁴⁹ Детаљније о животу Вилија Бранта видети списак монографија и биографија датих у *Литератури*. Детаљније видети: Willy Brandt – Wichtige Lebensstationen in Bildern, доступно преко : <http://www.ndr.de/geschichte/koepfe/willybrandt163.html> (Датум приступа: 17.05.2022.).

ССД–а. Демохришћани су први пут од оснивања Савезне Републике Немачке били ван владајуће коалиције, иако су задржали позицију највеће партије са освојених 46,1 одсто гласова у Бундестагу. СДП–ово разумевање места Западне Немачке у Европи значајно се разликовало од схватања демохришћана. Био је то историјски раскид са 1945. годином и доминацијом ХДУ–а у послератној немачкој политици. Влада која је формирана имала је већину од 12 посланичких места у односу на ХДУ/ХСУ, што је политички живот Западне Немачке учинило несигурним током наредне три године (O'Dochartaigh 2004: 102–103; Bollmann 1990: 11; Noetzoldt 1998: 20–21; CVCE 2016: 18; Berenskotter: 2008: 226; Von Dannenberg 2008: 31).

Табела 3: Приказ резултата избора (%) 1969. године за Савезно веће – Бундестаг (Извор: Т. Kirk, *Cassell's Dictionary of Modern German History*, 2002).¹⁵⁰

Упркос малој већини у Бундестагу и неизвесности у вези лојалности неких представника ССД–а, нова коалиција СДП–ССД је брзо кренула у свој радикални програм реформи. Брант и Шел не само да су желели да суштински трансформишу односе са Источном Европом и Источном Немачком, већ су имали и далекосежне планове унутрашње реформе Савезне Републике Немачке у области образовања, родне равноправности и личних слобода. У таквим околностима, нова источна политика се развијала као политика конструктивног прилагођавања новим околностима детанта Исток–Запад. У свом инаугурационом обраћању 28. октобра 1969. године, Брант је истакао циљеве нове источне политике, две државе, једне нације (*Zwei Staaten, eine Nation*), да иако постоје две државе у Немачкој, оне се никада не могу сматрати страним (нем. *Ausland*) једна другој, и да њихови односи морају бити посебни. Брант је тиме индиректно признао Источну Немачку, али је истовремено јасно ставио до знања границе своје флексибилности, дакле зауставио се на дипломатском признању. Термин „поновног уједињење” није чак ни поменут у Брантовом говору. Дакле, нова источна политика значила је раскид са политиком конфронтације. Брант је изнео и циљеве своје владе и осврнуо се на немачко самоопредељење речима: „Ми смо решени да подржавамо

¹⁵⁰ Ауторка је сачинила сопствену табелу на основу података из наведеног извора.

безбедност Западне Немачке и кохерентност немачке нације. Политика ове владе ће бити политика континуитета и обнове”. Канцелар је истакао да је предмет практичног политичког рада очување јединства нације ублажавањем затегнутости односа између два дела Немачке (O’Dochartaigh 2004: 104; Von Dannenberg 2008: 31; Бајец et al. 2012: 27; Noetzoldt 1998: 25; Wilkens 2007: 76).

Исте године нова администрација у САД, коју је предводио републикански председник Ричард Никсон је преузела дужност. Никсон је желео да седамдесете постану „ера преговора”. У том контексту и САД и Западна Немачка су биле спремне за преговоре са СССР–ом и другим чланицама Варшавског пакта засноване на принципима конкретности, уздржаности и повезаности (Bollmann 1990: 10–12; Sarotte 2001: 23–25; O’Dochartaigh 2004: 105).

Током првих девет месеци на функцији, канцелар је наставио политику афирмације привржености Атлантском савезу и западноевропским интеграцијама, али је исказао и јасну намеру за покретањем нове источне политике побољшањем политичких и економских односа према Источној Немачкој и Источној Европи, посебно Пољској. Иако је канцелар истицао важност НАТО–а и постојећих савеза за његову земљу, Брант је раскинуо са две деценије спољне политике Западне Немачке прихватајући дијалог са СССР–ом и његовим савезницима заснован на стварности, односно трајности поделе Немачке и Европе. Велике силе су помно пратиле политику приближавања Истока и Запада коју је водио нови канцелар и његов виши дипломатски саветник Егон Бар,¹⁵¹ али нису интервенисале (Noetzoldt 1998: 20–21; Banchoff 1999: 61; Schoenborn 2010: 75; CVCE 2016: 18; Bollmann 1990: 10). Западна Немачка је од 1969. показала спремност да ратификује географски *status quo* у источној Европи и да успостави односе са свим источноевропским државама, укључујући и Источну Немачку.

Западна Немачка је одлучила да спроведе сопствени детант, сопствену политику помирења са комунистичким блоком како би остварила немачке националне интересе.¹⁵² Нова источна политика је била прва истински независна спољна политика у односу на САД (Lippert 2005: 2). Западној Немачкој су били потребни партнери на Истоку, који су вољни да покушају да побољшају односе са Западом (O’Dochartaigh 2004: 104). У новембру 1969. године, Западна Немачка је начинила први велики искорак потписавши Споразум о неширењу нуклеарног оружја са СССР–ом, иако се одрекла поседовања нуклеарног оружја 1954. године. Потписивање Споразума је значило да је Западна Немачка посвећена и Западу и Истоку, и да се може сматрати поузданим савезником (Noetzoldt 1998: 25–27; CVCE 2016: 18; Von Dannenberg 2008: 33).

Нова источна политика је значила извесну аутономију деловања, што је канцелар Брант и потврдио на самом почетку свог мандата, напомињући да је Савезна Република Немачка у процесу „повратка равноправности” са другим земљама и да ће бранити своје легитимне интересе чак и од западних савезника (Stent 2003: 5; Wilkens 2007: 76–77).

¹⁵¹ Вилкенс истиче да најновија архивска истраживања сугеришу на који начин су Брантови саветници гледали на однос Исток – Запад, у тренутку када је Брант постао Канцелар. Аутор наводи да Бар, примера ради, није очекивао брзу промену ситуације, већ тежак процес преговарања. Полазило се од поставке да ће се СССР суочавати са све већим потешкоћама – на економском и технолошком нивоу, али да све то неће довести у питање опстанак совјетског режима. У Западној Немачкој се није постављало питање замене војних пактова (НАТО и Варшавски пакт) европским безбедносним системом (Wilkens 2007: 73).

Детаљније о животу Егона Бара видети: <http://www.mdr.de/damals/archiv/bahr100.html> (Датум приступа: 30.05.2022.).

Егон Бар о покретању нове источне политике, доступно преко: http://www.dailymotion.com/video/xrex2v_egon-bahr-architect-of-eastern-treaties-people_news, (Датум приступа: 30.05.2022.).

¹⁵² У стручној литератури се наводи да је западнонемачка нова источна политика делимично заснована и на Де Головим идејама, јер је он подстицао Западну Немачку да приступи СССР–у директније и одлучније (Noetzoldt 1998: 24).

Нови почетак у политици према Европској Заједници такође је био један од приоритета нове владе Западне Немачке. Од посебне важности је био напредак у областима проширења, монетарне и политичке сарадње, као и консолидације институција. Новом источном политиком, Брант је намеравао да европску политику заснива на реалности ситуације. Од Хашке конференције у децембру 1969. године канцелар је инсистирао на дугорочном политичком циљу европског јединства као једином средству за усмеравање процеса интеграција (Wilkens 2007: 75).

5.3 Споразум о ненасиљу (*Moscow Treaty*)

Политика коју је водила влада Западне Немачке, пре доласка Вилија Бранта на место канцелара није увела никакве стварне промене у своју источну политику, па није наишла ни на позитиван одговор од стране СССР-а (Von Dannenberg 2008: 36). Требало је да прође 25. година од пораза Немачке у Другом светском рату, како би и Западна Немачка и СССР почеле да прихватају реалност европских граница. СССР је желео ратификацију *status quo* како би га учинио трајнијим, док је Западна Немачка прихватила *status quo* како би га временом променила. Долазак Вилија Бранта на место канцелара Западне Немачке коинцидира са престанком праксе САД да одређују параметре совјетско–западнонемачких односа. Спољна политика Западне Немачке према Истоку постаје самосталнија. Самим тим, постаје могуће и приближавање две државе, јер су обе стране, посебно Западна Немачка, извршиле измене спољне политике коју су водиле у претходном периоду. У овом периоду нова источна политика значила је западнонемачко прихватање совјетских предлога, односно постаје могуће одређено приближавање између Источне Европе и Западне Немачке, али уз задржавање совјетске контроле. Брант је био спреман да преговара са СССР-ом и Источном Немачком, без предуслова да поновно уједињење две Немачке државе и решавање статуса Западног Берлина буду основе за било какав споразум. Брант је схватио да је одбијање да се призна постојање Источне Европе ослабило међународну преговарачку моћ Западне Немачке. Нерешено немачко питање била је призма кроз коју је Брант гледао на односе са СССР-ом. Основа трајног побољшања односа Западне Немачке са Источном Европом значила је да Западна Немачка мора да побољша односе са СССР-ом (Stent 2003: 154–155; Tessmer 2004: 57; Yixuan 2015; Bollmann 1990: 16). Питање статуса Западног Берлина, како ћемо видети у наредним секцијама, било је повезано са ратификацијом постигнутих споразума

Споразум о ненасиљу (Московски споразум) није био производ само неколико месеци званичних преговора започетих између совјетске и западнонемачке владе у децембру 1969. године. Напротив, наведени споразум закључио је четворогодишњи период одрицања од дијалога две државе. Обнављање дипломатских односа две државе 1955. године пратило је, сасвим парадоксално, замрзавање односа две државе. Тек деценију касније обе државе су се залагале за увођење неког облика билатералне политичке сарадње (Von Dannenberg 2008: 34).

Прва рунда незваничних преговора одржана је 8. фебруара 1967. године. За почетак, свака страна је потврдила другој свој интерес за унапређење билатералних односа. Дијалог је био усредсређен на спорна питања, пре свега на статус Источне Немачке (Von Dannenberg 2008: 36). Незванични контакти две државе су настављени, са разматрањима могућих области немачко–совјетске сарадње (Von Dannenberg 2008: 37). Немачко–совјетски дијалог је био додатно угрожен када је немачки канцелар изјавио на конференцији за штампу у октобру 1967. године да не види могућност за успешне разговоре о одрицању од употребе силе са СССР-ом (Von Dannenberg 2008: 38).

Већа спремност СССР-а да преговара са Западном Немачком настаје после совјетске инвазије на Праг, која стабилизује совјетску хегемонију у Варшавском пакту. На пленуму Уједињених нација (УН) у октобру 1968. године СССР је нагласио да дијалог о одрицању од употребе силе може бити успешан, уколико Западна Немачка конструктивно приступи решавању овог проблема. Бару су, преко незваничних дипломатских канала изнети детаљи у вези са совјетским идејама како треба да се одвијају конкретни преговори (Von Dannenberg 2008: 41–42; Stent 2003: 157–158). У суштини, од формирања Велике коалиције, Западна Немачка је више пута истицала вољу за компромисом са СССР-ом (Von Dannenberg 2008: 40), али без видљивих резултата (Von Dannenberg 2008: 44).

Током 1969. године усмереност на постизање западнонемачко–совјетског споразума је попустила услед савезних избора у Западној Немачкој. Средином септембра 1969. године, СССР је предложио да званични преговори две државе започну у Москви, и

истакао је озбиљну намеру за постизањем позитивних резултата. СССР је био спреман да направи нови почетак у односима са Западном Немачком, посебно ако будућу владу буде предводио социјалдемократ Вили Брант. Совјетска спремност да уђе у преговоре са Западном Немачком није говорила ништа о томе на шта би могли да пристану или које уступке и компромисе су били спремни да направе, посебно по немачком питању. Брант је подвукао да ће новоформирана влада након избора морати да одговори на совјетски предлог преговора у Москви и да је улазак у званичне разговоре препоручљив (Von Dannenberg 2008: 45–46; Tessmer 2004: 56; Stent 2003: 160).

У децембру 1969. Брежњев је сазвао источноевропске партијске лидере на консултације, како би сазнао њихову оцену промене владе у Западној Немачкој, пре почетка званичних преговора о потписивању Споразума са Западном Немачком. СССР је обесхрабрио тежњу Источне Немачке за потпуним међународним признањем како то не би створило потешкоће у преговорима западнонемачкој влади канцелара Вилија Бранта (Mastny 2004: 22).

Са променом владе у Западној Немачкој, започели су и званични преговори почетком 1970. између Егона Бара, државног секретара и совјетског министра спољних послова Андреја Громика. У Западној Немачкој нису сви били задовољни владином новом источном политиком, јер се сматрало да решење Берлинског питања мора претходити било каквом споразуму са СССР–ом. Поред тога, Споразум не сме да утиче на „право Немаца на самоопредељење”, односно поновно уједињење. ХДУ је покушао да оспори Брантову одлуку да преговара са СССР–ом кроз изгласавање неповерења, али није добио већину. Брант је на критике у Западној Немачкој одговорио да ниједан споразум неће бити поднет на ратификацију док се не постигне напредак по питању Берлина. Истовремено, канцелар је био забринут како ће западни савезници оценити преговарачки процес са СССР–ом, па је током званичних посета Великој Британији, САД и Француској изразио своју посвећеност западним интеграцијама. Сва три главна савезника су изразили нелагоду преговарачким процесом, наводећи да сваки Споразум мора да има у виду одговорност четири силе за Немачку и Берлин (Bollmann 1990: 16–17; Stent 2003: 162).¹⁵³

Током преговора са Западном Немачком, СССР је инсистирао на потпуном правном признању Источне Немачке, од којег је одустао тек пред крај преговора, и одбијао је да прихвати инсистирање Западне Немачке на некој врсти спомињања немачког уједињења или националног јединства. Ипак, и Совјети и Западни Немци су успели да постигну споразум до лета 1970. године. Кључни помак била је идеја да помињање немачког јединства буде садржано у посебном писму, које ће бити предато да дан потписивања Споразума, а не у самом Споразуму (Sarotte 2001: 68). СССР је током преговора инсистирао да се признају европске границе као „непроменљиве”, док су Западни Немци предложили да се та реч замени са речју „неповредиве”¹⁵⁴ границе (Stent 2003: 162).

Први састанак канцелара Бранта и совјетског премијера Алексеја Косигина заказан је за август 1970. године. Оба државника су преговорима приступили мирно, знајући да су њихови најближи сарадници, западнонемачки државни секретар Бар и совјетски министар спољних послова Громико, током вишемесечних преговора, обавили велики део посла,

¹⁵³ Видети поруку за Канцелара Бранта од председника САД: Message for Chancellor Brandt from the President, October 31, 1970, folder [02] Berlin - Volume 1 [2 of 2]; Box 58; НАК Office Files, Country Files, Europe, https://www.nixonlibrary.gov/sites/default/files/virtuallibrary/releases/dec10/dec10/dec10_63.pdf (Датум приступа: 28.06.2021).

Видети и поруку од Егона Бара за Хенрија Кисинџера поводом Московског споразума: Egon Bahr message for Kissinger, March 26, 1970, folder [04] Berlin - Bahr/Rush Back-up; Box 60; НАК Office Files, Country Files, Europe, https://www.nixonlibrary.gov/sites/default/files/virtuallibrary/releases/dec10/dec10/dec10_61.pdf (Датум приступа: 28.06.2021).

¹⁵⁴ Концепт неповредивости граница утврђен Московским споразумом – за разлику од непромењивости граница коју је совјетска страна дуго захтевала – прихваћен је у свим наредним споразумима са источноевропским народима (Tessmer 2004: 62).

који је и резултирао договором око потписивања споразума. Брант је у Москву стигао 11. августа, и одмах по доласку започео са Косигиновим разговоре о привредној сарадњи две земље, посебно инвестирањем Западне Немачке у експлоатацију совјетских енергетских ресурса. Брант се састао и са Леонидом Брежњевом, председником Врховног совјета, формално шефом државе, који је потврдио све што је Брант већ договорио са Косигином, раније тог дана (Бештић–Бронза 2020: 77–79; Stent 2003: 169–170).

Московски споразум је потписан у Москви 12. августа 1970. године. У суштини, споразумне стране су се обавезале да се уздрже од употребе или претње насиљем, да несугласице решавају мирним путем и да признају неповредивост постојећих граница у Европи (O'Dochartaigh 2004: 106; Бештић–Бронза 2020: 78; Yixuan 2015; Sarotte 2001: 68).¹⁵⁵

Споразум је садржао пет релативно једноставних чланова¹⁵⁶ у којима су се две стране сагласиле „да одрже међународни мир и постигну побољшање односа”. У преамбули Споразума стране потписнице, „у настојању да допринесу јачању мира и безбедности у Европи и свету, уверени да мирна сарадња међу државама на основу циљева и принципа повеље Уједињених нација одговара жељама народа и међународног мира, уважавајући чињеницу... да су се створили повољни услови за даљи развој и јачање међусобних односа, желећи да у облику споразума нађу израз своје решености за побољшање и проширење сарадње, укључујући економске и научне, техничке и културне контакте, у интересу обе земље”.¹⁵⁷ Две стране су истакле потребу за даљом „нормализацијом” ситуације у Европи и развој мирних односа међу свим европским земљама у складу са „постојећим стањем” на континенту (члан 1). Оба народа ће „своје спорове решавати искључиво мирним средствима и обавезују се да се уздрже од претњи или употребе силе” у складу са чланом 2 Повеље УН (члан 2). Западна Немачка и СССР деле уверење да се мир у Европи може одржати само ако нико не задире у садашње границе, и зато се две стране „обавезују се да ће безусловно поштовати територијални интегритет свих држава у Европи у оквиру садашњих граница које су неповредиве, да неће имати територијалних претензија према другим државама, а посебно је поменута и граница између Источне и Западне Немачке и између Западне Немачке и Пољска, Линија Одра–Ниса (члан 3)¹⁵⁸ (Bollmann 1990: 18; O'Dochartaigh 2004: 106; Sarotte 2001: 69; Stent 2003: 170).

У члану 4. се истиче да Споразум неће утицати на претходно закључене билатералне или мултилатералне уговоре и споразуме, док се у члану 5. наглашава да Споразум подлеже ратификацији и да ступа на снагу даном ратификације. Пошто питање поновног уједињења две Немачке није било поменуто у Споразуму, две стране су се сагласиле да истога дана западнонемачки министар спољних послова упути писмо совјетском министру спољних послова да „потписивање Споразума није у супротности са политичким циљем Савезне Републике Немачке да ради на успостављању мира у Европи, у којој ће немачки народ повратити своје јединство кроз слободно самоопредељење”¹⁵⁹ (Bollmann 1990: 18; Stent 2003: 163).

¹⁵⁵ Када говоримо о церемонији потписивања Споразума, протокол је захтевао да министар иностраних послова Шел учествује у завршним преговорима и да он или Брант потпишу споразум. Брант је одлучио да потпише Споразум, што је изазвало проблем протокола за Брежњева. Брантов званични пандан био је Косигин, али Брежњев очигледно није желео да буде изостављен са свечаности потписивања. Према неким изворима, одлучио је да Бранта и Косигина треба фотографисати док седе како би потписали Споразум, док он (Брежњев) стоји изнад њих, и надгледа потписивање Споразума (Sarotte 2001: 69).

¹⁵⁶ Московски споразум доступан преко: GHDI. (n.d.). *The Moscow Treaty (August 12, 1970)*: <http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/pdf/eng/Chapter8Doc7intro.pdf>. (Датум приступа: 17.05.2020.)

¹⁵⁷ Превод МНП.

¹⁵⁸ Превод МНП.

¹⁵⁹ Превод МНП.

Писмо о питању немачког уједињења, осмишљено је како би спречило критике опозиције, мало је учинила да ХДУ прихвати Споразум. Ипак, наведено писмо као део Споразума, представљало је велико достигнуће Брантове владе (Stent 2003: 163).

Након потписивања Московског споразума, тензије између Западне Немачке и СССР-а званично су смањене. Споразум је означио одрицање Западне Немачке од претензија на територије источно до Линије Одра–Ниса, чиме су отклоњени разлози за будуће сукобе. Споразум симболизује јењавање хладног рата, инаугурацију побољшања односа и постизање сагласности по питању тзв. немачког питања (Yixuan 2015; Stent 2003: 154–169).

Брант је веровао да Московски споразум пружа могућности не само за политичку и економску размену између Савезне Републике Немачке и СССР-а, са једне стране, већ и СССР-а и Запада. Немачки канцелар је уложио напоре да убеди западне савезнике, посебно САД, да су Споразум, као важан део његове нове источне политике, и западна политика детанта узајамно комплементарни и мотивисани истим интересом за попуштање блоковских тензија. САД су јавно истицале да одобравају напоре западнонемачке владе да нормализују односе са земљама источне Европе, укључујући и СССР, али су изражавали и сумње о совјетским мотивима нормализације односа (Tessmer 2004: 61; Bollmann 1990: 16).

5.4 Варшавски споразум (*Warsaw Treaty*)

Непосредно након завршетка Другог светског рата, Западна Немачка је изгубила преко 100.000 квадратних километара земље, а имала је и велики број прогнаних који су изгубили домове на сада пољској територији. Пољаци су покушали да са своје територије протерају како Немце који су ту живели пре, тако и Немце који су се населили након завршетка рата. Како се наводи у стручној литератури „неки Немци” су одлучили да остану, наглашавајући пољску страну свог идентитета како би избегли депортацију и добили пољско држављанство. Пољска је била принуђена да 1956. године призна да је на њиховој територији остало да живи око 100.000 Немаца, којима су дали дозволу да емигрирају, док је влада Западне Немачке тврдила да у Пољској живи око 300.000 особа „немачког идентитета”, од којих многи желе да емигрирају. Пољска није желела да призна постојање ове групе, јер је њено постојање значило ситуацију у којој мањина може бити искоришћена да се оспори само постојање Пољске, као што се већ десило у Другом светском рату. Прогнани (енг. *Expellees*) су формирали моћни гласачки блок у Западној Немачкој, што западнонемачка влада није могла да игнорише (Newnham 2007: 249–250).

Пољска и Чехословачка са једне стране и Западна Немачка са друге стране, били су суочени са низом питања која датирају још од међуратног периода и Другог светског рата, као и његових последица, а који су значајно утицали и на односе ових земаља током и након Хладног рата. Овде се пре свега мисли на питање граница, мањинска права Немаца у Пољској и Чехословачкој, али и низ правних и политичких питања протеривања Немаца из ове две земље, након Другог светског рата. Брант је настојао да успостави пуне дипломатске односе са овим земљама (Cordell and Wolff 2007: 256; Newnham 2007: 250).

Двадесет година је влада Западне Немачке водила политику строгог ограничења трговине и улагања у источне државе. Ова политика је била у складу са Халштајновом доктрином. Почетком 1960–их Западна Немачка је почела да нуди економске подстицаје државама попут Пољске. Пољска привреда је била лоше структурирана да би остварила раст животног стандарда, а производња је заостајала, тако да се све до касних 1960–их суочавала са истим проблемима као и друге државе источног блока – изазовима индустријализације и „социјалистичке поделе рада”. Пошто су друге државе источног блока склапале послове са западним земљама, Пољској је било неопходно да обезбеди стабилност (посебно после тзв. Прашког пролећа) кроз економски просперитет. Планови за повећање трговине зависили су и од политичког прилагођавања Западу, посебно Западној Немачкој (Newnham 2007: 249–251).

У Западној Немачкој је крај шездесетих година прошлог века обележен завршетком друштвене, политичке и економске интеграције око дванаест милиона избеглих и протераних Немаца из Пољске и Чехословачке, као и доласком на власт прагматичнијих лидера. Крајем шездесетих година долази и до друштвено–политичких преокрета услед економског просперитета Западне Немачке, уз постојање премисе да се политички и територијални *status quo* не може и не сме се мењати путем силе или политике изолације (Cordell and Wolff 2007: 262–264; Noetzoldt 1998: 40).¹⁶⁰

Побољшањем билатералних односа са Пољском, влада Западне Немачке би постигла неколико кључних циљева спољне политике: решила би питање западних граница и немачке мањине у Пољској (Newnham 2007: 249). Западна Немачка је настојала да посредством међународних уговора и билатералних споразума са државама централне и источне Европе примени културне, друштвене и економске мере које би биле „усмерене

¹⁶⁰ Унија Прогнаних (енг. *Expellees*) је организовала протест око 50.000 људи у Бону који су били против спровођења нове источне политике, у време када су преговори око постизања споразума са Пољском већ трајали. Погледати слику са протеста, доступно преко: https://germanhistorydocs.ghi-dc.org/sub_image.cfm?image_id=2411, На слици на банеру у позадини пише „Ко год призна насиље, губи мир”, на банеру испред подијума стоји „Признање Одра–Ниса границе је злочин против Немачке”, на три мала постера испод стоји „Подељени три пута? Никад” (Датум приступа: 14.04.2020.).

ка побољшању услова живота етничких Немаца у њиховим земљама домаћинима”, али би биле од користи и читавим регионима (Cordell and Wolff 2007: 265). И Западна Немачка и Пољска су у овом периоду пролазиле кроз тешка политичка питања, али се Пољска суочила и са растућом економском кризом. Западна Немачка је упорно настојала да користи економске подстицаје за вршење политичког утицаја и покретање деескалације између две земље (Newnham 2007: 248).

Крајем 1969. и почетком 1970. године, преговори о економском и Варшавском споразуму одвијали су се паралелно.¹⁶¹ Мање од две недеље након почетка економских преговора, Пољска је прихватила дугогодишњу понуду Западне Немачке да започну и политичке преговоре. Почетком 1970. године уследила је прва посета једног члана пољског кабинета Западној Немачкој. У почетку су политички преговори били у застоју, да би прави напредак почео током лета – када је немачки министар економије стигао у Пољску да парафира споразум о трговинској и економској сарадњи, што је и отворило пут политичким преговорима. Дана 15. октобра 1970. године, док је коначна формулација Варшавског споразума још увек била спорна, економски споразум је формално потписан. Економски споразум између две земље укључивао је неколико одредби које су биле од великог интереса за пољски режим, попут трговинских бенефиција, повољних кредита немачке владе, индустријске и научне сарадње, али и немачке помоћи у остваривању економских и политичких веза са остатком Западне Европе. Почетком новембра министри спољних послова две земље састали су се на десетодневним разговорима и коначно усагласили политички споразум (Newnham 2007: 253–254; Selvage 2003: 67).

Преговори о потписивању Варшавског Споразума званично су започели 4. фебруара 1970. године између западнонемачког државног секретара (*Georg Duckwitz*) и пољског заменика министра спољних послова (*Jozef Winiewicz*) у Варшави као преговори о нормализацији односа између две земље. После дугих преговора који су трајали шест седница од 5. фебруара до 12. новембра 1970. године и након закључења тзв. Московског Споразума, Варшавски споразум је потписан у Варшави 7. децембра 1970. године (O’Dochartaigh 2004: 106–107; Noetzoldt 1998: 38; Selvage 2003: 67). Потписали су га канцелар Западне Немачке Вили Брант и премијер Пољске Јозеф Циранкијевиц, а ратификовао га је Западнонемачки Бундестаг 17. маја 1972. године.

Током историјске посете Варшави 7. децембра 1970. ради потписивања Варшавског споразума (нем. *Warschauer Vertrag*), односно новог почетка у немачко–пољским односима после 25. година непријатељства, Вили Брант је учинио невиђен симболични гест. Пред спомеником жртвама устанка у Варшавском гету током 1943. године, канцелар је положио венац, а потом је клекнуо и погнуо главу као знак поштовања и извињења за немачке злочине у Пољској током Другог светског рата. Јавно мњење је било подељено по питању примерености наведеног геста, бројни Пољаци нису сазнали за њега, а већина Немаца је сматрала да је Брантово клечање претерано¹⁶² (Cordell and Wolff 2007: 255; O’Dochartaigh 2004: 106–107; Newnham 2007: 247; Kleuters 2012; Banchoff 1999: 62–63).

У завршном документу,¹⁶³ у преамбули је истакнута неопходност трајних мирољубивих односа, уз напомену да је прошло више од 25. година од краја Другог светског рата, у којем је Пољска била прва ратна жртва. Пољаци су повукли свој захтев да се помиње кривица Немачке за Други светски рат, и уместо тога задовољили се

¹⁶¹ Варшавски споразум (нем. *Warschauer Vertrag*) о нормализацији односа између Савезне Републике Немачке и Народне Републике Пољске и економски споразуми се морају схватити као једна целина, као део тзв „Варшавског пакета” (Newnham 2007: 252).

¹⁶² Детаљније видети: ДОЈЧЕ ВЕЈЕ (DW, *Педесет година од историјског клечања Вилија Бранта*, РТС, 07.12.2020, 14:55, доступно преко: <https://www.rts.rs/vesti/svet/4176996/pedeset-godina-od-istorijskog-klecanja-vilija-branta.html>, Датум приступа: 29.06.2023).

¹⁶³ Варшавски споразум, доступан на енглеском језику преко:

https://www.bgb1.de/xaver/bgb1/start.xav?startbk=Bundesanzeiger_BGB1&jumpTo=bgb1272s0361.pdf#_bgb1_%2F%2F*%5B%40attr_id%3D%27bgb1272s0361.pdf%27%5D_1694271874255, (Датум приступа: 07.08.2023).

навођењем Пољске као „прве жртве” рата. Две нације су се сложиле о нормализацији међусобних односа са циљем очувања мира и безбедности у Европи, свесни неповредивости граница и уз поштовање територијалног интегритета и суверенитета држава у Европи у њиховим садашњим границама (Noetzoldt 1998: 38; Bollmann 1990: 19–20; O’Dochartaigh 2004: 106–107).

У члану I Споразума је наведено да и Пољска и Западна Немачка потврђују неповредивост постојећих граница и обавезују се на поштовање међусобног територијалног интегритета без икаквих ограничења. У истом члану се наводи да именоване државе немају никакве територијалне претензије и да их неће полагати у будућности. Склапањем немачко–пољског споразума Савезна Република Немачка се обавезала да поштује Одра–Ниса линију као западну границу Пољске и да не тражи ревизију постојећих граница. Можемо закључити да је споразумом Западна Немачка посредно признала и границу са Источном Немачком, јер се позвала на неповредивост постојећих граница у Европи сходно члановима I и II Повеље Уједињених нација (члан II). На захтев Западне Немачке, Пољска се такође у званичној декларацији, која није део споразума, обавезала да ће усвојити позитиван став према емиграцији десетина хиљада лица немачког порекла да се поново придруже својим породицама у било којој од две немачке државе (Noetzoldt 1998:39; Bollmann 1990: 19–20; O’Dochartaigh 2004: 106–107). У наведеној декларацији се истиче да је у Пољској остао „одређен број људи неоспорно немачке националности”, којима би из „хуманитарних” разлога требало допустити да се придруже рођацима у Немачкој (Newnham 2007: 258).

Истакли смо да преговарање о Варшавском споразуму није било лако. Споразум је данас често упамћен по „немачком признању пољске границе”. Питање границе показало се посебно осетљивим, и док су Пољаци експлицитно инсистирали на признавању послератних граница, имајући у виду наслеђе рата, из правне перспективе, западнонемачка влада је инсистирала – у складу са одговорношћу четири силе и са Основним Законом – да ће коначно одређивање границе морати да сачека решење немачког питања. Дакле, како из правних, тако и унутрашњих политичких разлога, Брант није могао да понуди Пољској у потпуности правно признање границе. Западна Немачка се обавезала да ће „поштовати” границу и понудила неупотребу силе како би гарантовала западну границу Пољске. Пољска је прихватила ограничени *de facto* споразум о граници, далеко од *de iure* признање које је захтевала и пристала на отварање дипломатских веза, иако Западна Немачка није у потпуности прихватила послератне границе (Newnham 2007: 247–249; Bollmann 1990: 19–20; Noetzoldt 1998: 38; Banchoff 1999: 62–63).

Одредбе Варшавског споразума о граници Одра–Ниса биле су далеко испод безусловног признања које је тражила Пољска. Иако се Западна Немачка обавезала да ће поштовати западну границу Пољске, и да неће постављати никакве територијалне претензије у будућности, споразум није био обавезујући за будућу уједињену Немачку (Newnham 2007: 256). У преговорима о Споразуму, пољске дипломате су покушавале да убеди немачке преговараче да прихвате формулацију која би описала границу као непроменљиву, али су они успешно инсистирали на речи „неповредива”, што је имплицирало да границе нису биле нужно непроменљиве. Ова формулација није служила само дугорочним интересима немачког уједињења, већ је била кључна у смиривању немачких „прогнаника” и умерених опозиционара – што је омогућило каснију ратификацију Варшавског споразума (Newnham 2007: 257).

Пољска се такође сагласила да ће споразуми важити и за Западни Берлин. У то време, укључивање Западног Берлина је било од изузетног значаја. Источни блок је тврдио да је Западни Берлин одвојен од Западне Немачке и да стога не би требало да буде укључен у његове уговоре и споразуме. Међутим, када је реч о економским споразумима, земље попут Пољске и СССР су биле попустљивије, поткопавајући сопствене тврдње о његовом „посебном статусу” (Newnham 2007: 258).

Укратко, обе стране су постигли своје кључне циљеве у „пакет аранжману” економских и политичких споразума потписаних 1970. године. Пољска је добила економске бенефиције и *de facto* граничну гаранцију. Немачка је добила важне уступке у погледу природе те гаранције, као и у областима мањинских права и статуса Западног Берлина. Варшавски споразум је жестоко критиковала конзервативна опозиција ХДУ/ХСУ у Западној Немачкој, а Брантова политика је означена као издаја националних интереса. Многи конзервативци су такође изнели оптужбе да је Брантова влада поткопала одговорност четири силе за Немачку. Дипломатски односи између две земље су званично почели 14. септембра 1972. године, више од 27 година након завршетка Другог светског рата (Newnham 2007: 258; Noetzoldt 1998: 39–40).

Потписивање споразума у Москви и Варшави намеће питање да ли је било мешања између нове источне политике и политике европских интеграција, коју је паралелно водила Брантова влада. Данас се може рећи, на основу архивских података да су обе политике еволуирале према сопственим критеријумима и интересима (Wilkens 2007: 75–78; Banchoff 1999: 62–63). Варшавски споразум је био и витални део Брантове нове источне политике, подржан од његове владајуће Социјалдемократске партије Немачке, који је дугорочно помогао да се промовише, и на крају одиграо улогу у поновном уједињењу Немачке и Европе у целини. Дугорочно гледано, побољшан положај Западне Немачке у источноевропском региону, симболизован помирењем са Пољском, свеукупном политиком позитивног политичко–економског повезивања, био је од велике важности за легитимисање њеног захтева да се сматра „нормалном” државом – и на крају њеног захтева за поновним уједињењем. Немци су показали да економско повезивање може да помогне у решавању других тешких спорова у нашем данашњем свету, на пример, помажући да се „партија” државе попут Северне Кореје врате у светску заједницу (Newnham 2007: 259).

5.5 Споразум између четири окупационе силе (*Quadrupartite Agreement*)

Непосредно након потписивање споразума са Москвом и Варшавом, влада Западне Немачке остала је при ставу да ће ратификација наведених споразума уследити након постизања споразума између Истока и Запада о статусу Берлина. Неоспорно је да је влада Западне Немачке прихватила постојеће реалности на Истоку, али је очекивала и да ће земље источног блока, посебно СССР следили њен пример по питању Берлина, као симбола поделе Немачке и Европе између Истока и Запада. Западна Немачка је почела да врши све већи притисак на САД да се закључи Берлински споразум. Иако је било неколико неуспешних покушаја да се реши Берлинско питање, САД су прихватиле преговоре о статусу Берлина, без обзира на озбиљне разлике у односу на СССР у перцепцији начина на који наведено питање треба решити (Bollmann 1990: 21–22).

Преговори о Споразуму четири силе о статусу Берлина од стране амбасадора САД, Велике Британије и Француске у Западној Немачкој и совјетског амбасадора у Источној Немачкој започели су у марту 1970. године и трајали су током скоро осамнаест месеци. Важност коју је свака страна придавала Берлину отежавала је постизање споразума. Решење берлинског проблема било је неопходно са западне тачке гледишта због мера које је спроводила Источна Немачка, а које су ометале приступ Западном Берлину. Источна Немачка је са сумњом гледала на план Западне Немачке да сачува Берлин као симболичну престоницу уједињене Немачке, јер се на тај начин доводи у питање суверенитет Источне Немачке. Западна Немачка види Западни Берлин као продужетак своје државности, где би свако неповољно решење угрозило њен суверенитет. Односи између САД и Западне Немачке постајали су све напетији у овом периоду, иако су САД јавно изразиле подршку западнонемачкој новој источној политици (Bollmann 1990: 22; O'Dochartaigh 2004: 107).

Канцелар Брант је све чешће изражавао забринутост због погоршања односа две земље, што је приписао континуираним критикама појединих званичника САД према његовим покушајима да тражи нормализацију односа са комунистичким блоком. Бранта су оптуживали да користи источну политику као „политичко средство да задржи владајућу коалицију”. Поред тога, истицало се да Брантова источна политика слаби преговарачку позицију Запада о статусу Берлина (Bollmann 1990: 23).

Овакав став владе САД би се могао донекле и оправдати тврдњом да су у случају Западне Немачке, трговински споразуми истовремено и политички, где је тешко успоставити линију раздвајања између ова два аспекта. Поред тога, неоспорно је да је СССР континуирано настојао да искључи Западни Берлин из источних споразума, тврдећи да је Берлин посебан ентитет који би требало да има свој трговински уговор са СССР–ом, чак и након потписивања Споразума четири силе о Берлину (Stent 2003: 84). САД су тврдиле да је Московски Споразум допринео легитимизацији СССР–а у источној Европи (Bollmann 1990: 24).

Са друге стране, у Источној Немачкој модернизација индустрије током шездесетих година није дала жељене резултате, већ долази до мањка производње, што на крају доводи и до смене Улбрихта. Две године након велике промене у Западној Немачкој, Источна Немачка такође добија новог лидера Ериха Хонекера (нем. Erich Ernst Paul Honecker), који низом економских мера доводи Источну Немачку до стопе економског раста од четири процента годишње. Иако је Хонекер тежио већој либерализацији и био спреман да се укључи у покушаје преговарања о бољем суживоту са Западном Немачком, он је Западну Немачку видео и као страни политички ентитет (O'Dochartaigh 2004: 108–111; Sarotte 2001: 114–118).

Савезна Република Немачка је почетком 1971. године постигла договор са САД о преговарачкој тактици и у потпуности учествовала у припремама за преговоре, и коначним условима за потписивање Споразума четири силе о Берлину (енг. *The Four*

Power Agreement on Berlin).¹⁶⁴ Низ совјетских уступака како САД–у, тако и Западној Немачкој, омогућили су постизање Споразума о Берлину (Noetzoldt 1998: 43; Bollmann 1990: 25).

Берлински преговори су завршени у августу 1971. године, а Споразум између САД, Велике Британије, Француске и СССР–а потписан је 3. септембра 1971. у Берлину, чиме је постигнут огроман напредак у смањењу напетости у Европи (Noetzoldt 1998: 43; Bollmann 1990: 25; O'Dochartaigh 2004: 107; Sarotte 2001: 120–121).

Митровић наводи да текст Споразума¹⁶⁵ указује на одлуку очувања заједничких овлашћења четири силе, које су садржане, пре свега, у преамбули Споразума где се истиче да су састанци амбасадора одржавани у „згради коју је пре користио Савезнички контролни савет у америчком сектору Берлина”. У преамбули се наводи да амбасадори „на основу својих права и одговорности и у складу са споразумима и одлукама четири силе, донетим у току и после рата, у које се овим Споразумом не дира” – приступили регулисању западно берлинског проблема. На овај начин створени су оквири домашаја Споразума, наводи Митровић (Митровић 1973: 233–234).

Споразум је у основи представљао признање четири потписнице постојећег *status quo* Берлина, који се заснива и ослања на блоковску структуру безбедности. Четири силе у контексту са Берлином су се сложиле да „без обзира на разлике у правним погледима, ситуација која се развила у областима и како је дефинисано у овом споразуму неће се једнострано мењати” (Члан 4, I део) (Bollmann 1990: 25; Митровић 1973: 235; Noetzoldt 1998: 44).

Три западне силе су признале да Западни Берлин није „(конститутивни) део Савезне Републике Немачке и да њиме не управља” (II део, секција Б), док се у Анексу IV, секција Б Споразума наводи се да СССР признаје да Савезна Република Немачка може заступати интересе три западна сектора Берлина у међународним организацијама и конференцијама и пружати конзуларне услуге за становнике Западног Берлина (Bollmann 1990: 25; Noetzoldt 1998: 44; Sarotte 2001: 120).

У суштини, СССР је одустао од тврдње да је Западни Берлин део Источне Немачке и да Источна Немачка контролише приступ Западном Берлину са циљем „да промовише отклањање тензија и спречавање компликација на дотичној територији/области” (Члан 1, I део). Споразум је на основу наведеног ослабио позицију Источне Немачке у погледу Берлина, док се западне потписнице кроз Споразум обавезују да ће везе између Западног Берлина и Савезне Републике Немачке „одржавати и развијати” (Bollmann 1990: 26; Noetzoldt 1998: 44).

Постојала је једна ствар око које четири силе нису успеле да се договоре, да ли се одредбе Споразума примењују на цео Берлин (западно гледиште) или само на Западни Берлин (совјетско гледиште) (O'Dochartaigh 2004: 107). На крају је пронађен израз који означава нејасну географску одредницу, Споразум се једноставно односи на „дотичну територију/ релевантну област” (O'Dochartaigh 2004: 108; Sarotte 2001: 120).

Споразум је обезбедио правну основу и совјетску гаранцију за цивилни транзит из западних сектора града у Западну Немачку и обрнуто, чиме је цивилни приступ граду био загарантован. Западна Немачка је добила одређена права на спољно заступање Западног Берлина, који је ипак остао посебан политички ентитет, а не њен саставни део. Становници Западног Берлина су добили право да посећује Источну Немачку и Источни Берлин, право да путују са западнонемачким пасошима. СССР је добио право да отвори конзулат у Западном Берлину (O'Dochartaigh 2004: 107; Bollmann 1990: 26; Noetzoldt 1998: 44; Sarotte 2001: 120–122).

¹⁶⁴ У стручној литератури Споразум је познат и под називом Берлински споразум (енг. *Berlin Agreement*), Четворострани споразум о Берлину (енг. *The Quadripartite Agreement on Berlin*).

¹⁶⁵ Текст Споразума доступан на енглеском језику преко: https://www.cvce.eu/content/publication/2003/3/12/9bfc5f5-8e0d-46ee-9ff7f-8e9a7c945fa7/publishable_en.pdf, (Датум приступа: 12.09.2023. године).

Иако жеља Западне Немачке за инкорпорацијом Западног Берлина потписивањем Споразума четири силе о Берлину није остварена, остварене су везе и приступ Западном Берлину. Западна Немачка је сматрала да је потписивањем Споразума остварен велики успех, а влада је издала саопштење у којем поздравља његово потписивање. Блоковске снаге су почеле да узимају у обзир постојеће стање у подељеној Немачкој и Берлину, а убрзо након потписивања Споразума, Брант је почео да говори и о „одлучујућем заокрету” у односима између Истока и Запада, као и а између две Немачке (O'Dochartaigh 2004: 108; Noetzoldt 1998: 45).

5.6 Основни споразум (*Grundlagenvertrag/The Basic Treaty*)

Након потписивања Московског споразума, постизања Споразума четири силе о Берлину, прихватања одлука донетих у Потсдаму путем Варшавског споразума, Источна и Западна Немачка, као и њихови савезници, могли су да се окрену ратификацији Московског и Варшавског споразума и договора о постизању Споразума о основама односа између Савезне Републике Немачке и Немачке Демократске Републике (у даљем тексту користићемо и назив Основни споразум). Ратификација наведених споразума је била велики приоритет како за владу Западне Немачке (СДП–ССД), тако и за СССР (Bollmann 1990: 29; Бајец et al. 2012: 27–28; Sarotte 2001: 135; Noetzoldt 1998: 45).¹⁶⁶

Напредак у преговорима две Немачке остварен је новембра 1970. године када су се Егон Бар, изасланик Западне Немачке и Мајкл Кол изасланик Источне Немачке укључили у преговоре (Bollmann 1990: 29; Бајец et al. 2012: 27–28; Sarotte 2001: 135; Noetzoldt 1998: 45). Значајно је напоменути да је од почетка преговора, Бар истакао да Западна Немачка жели да се реши питање људских права емиграната из Источне Немачке на званичном нивоу преговора, и да ће Западна Немачка обезбедити средства за поновно уједињење 7.000 подељених породица. Бар је настојао да се у Споразум укључи израз обостране спремности да се ово питање реши (Sarotte 2001: 149).

Од првог контакта Брантове владе са СССР–ом почетком 1970. године, па до потписивања Основног споразума између Савезне Републике Немачке и Немачке Демократске Републике, совјетски страх од Кине остао је важан фактор у обликовању немачко–немачких односа. Изненадно погоршање кинеско–совјетских односа око спорне границе на реци Усури (енг. *Ussuri River*) и почетак преговора о стратешком ограничењу наоружања САД и СССР–а били су најважнији међународни фактори који су допринели постизању споразума између две Немачке. Без утицаја СССР–а и његове подршке позивима Западне Немачке за већу флексибилност Јединствене Социјалистичке Партије Немачке (СЕД) у Источној Немачкој, Бранту и Бару би било далеко теже да извуку било какве уступке од Источне Немачке (Sarotte 2003: 115; Von Dannenberg 2008: 31–33). Совјетски циљеви, нису увек били синоним за СЕД циљеве. Укратко, ухваћен између совјетске и западнонемачке жеље да се немачко–немачко зближавање настави, СЕД је покушао да максимизира легитимизацију Источне Немачке. Ако је Источна Немачка морала да направи уступке и да се носи са ризицима приближавања, СЕД је желео да се увери да ће искористити и предности – углавном финансијске природе (Sarotte 2001: 136).

Након што посланици Бундестага нису изгласали неповерење Бранту априла 1972. године, заједнички циљ Западне Немачке и СССР–а постаје ратификација Московског и Варшавског уговора. Иако је Брант остао на власти, СССР је незадовољан јер Московски споразум није ратификован. За СССР, Московски споразум је гаранција сфере утицаја, заштита од могућности поновног уједињења две Немачке, али и од претерано блиске немачко–америчке сарадње. Све ове импликације биле су изузетно важне за СССР због сукоба у Азији, односно страха од ширег оружаног сукоба са Кином. САД су биле усмерене ка часном повлачењу из Вијетнама (Sarotte 2001: 135–137; Sarotte 2003: 113).

У новембру 1972. године Брантова Социјалдемократска партија (СДП) по први пут од оснивања Западне Немачке осваја већину места у Бундестагу у односу на ХДУ/ХСУ, чиме је коалицији СДП–ССД обезбеђена већина од 48 посланичких места. Убедљива Брантова победа на изборима значила је прихватање нове источне политике од стране већине Немаца. Рекордна излазност бирача од 91,1% је показао да је Брант био у праву када је претпоставио да ће добити велику подршку за своју политику (Noetzoldt 1998: 49; Бајец et al. 2012: 27–28; Sarotte 2001: 153).

¹⁶⁶ Две Немачке су потписале протоколе о преговорима током 1971. године везане за поштанске и телекомуникационе услуге између Бона и Источног Берлина (Noetzoldt 1998: 45).

Влада Западне Немачке је водила тешку борбу за ратификацију Московског и Варшавског споразума у Бундестагу и Бундесрату. Ратификација споразума је била одбијена у Бундесрату (Горњем дому), тако да је Брант за наставак своје политике морао добити апсолутну већину у немачком савезном парламенту (Бундестагу) да би поништио одлуке Бундесрата (Бајец et al. 2012: 27–28; Noetzoldt 1998: 49).

СССР је више пута истицао, посебно СЕД–у, да је ратификација постигнутих споразума источних земаља са Западном Немачком њихов највећи спољнополитички приоритет. Стога је СССР подржао Бранта када се суочио са изгласавањем неповерења. Иницијатива за ратификацију споразума је додатно ојачана после западнонемачких парламентарних избора, јер је Коалиција СДП–ССД имала парламентарну већину. Политика детанта САД са Истоком током раних седамдесетих била је значајна предност за владу СДП–ССД. Иако су се многи чланови опозиције слагали са потписаним источним уговорима, они би највероватније гласали против њих као средство супротстављања Бранту. Унија ХДУ/ХСУ се уздржала од гласања о ратификацији споразума. Притисак који су САД извршиле на противнике нове источне политике омогућио је ратификацију Московског и Варшавског споразума у Бундестагу 1972. године са малим бројем гласова против, али са значајним бројем уздржаних (Sarotte 2001: 135–137; Cordell and Wolff 2007: 263). Са ратификацијом источних споразума, услед великог броја нерешених питања интензивирали су се преговори две Немачке у другој половини 1972. године.

Преговори између две Немачке су се одвијали на неколико нивоа истовремено – са групама техничких стручњака који су правили детаљне нацрте подкомпоненти уговора док су се Бар и Кол бавили главним питањима попут питања да ли је немачка нација још увек постојала, како се дефинише „немачко“ држављанство, када и како би било могуће да се две Немачке придруже УН, на који начин две Немачке да реше питање емиграције? Преговарачи су се бавили и бројним другим питањима – од права новинара, преко одржавања пријатељских спортских такмичења, могућности да званичници Источне Немачке присуствују Олимпијским играма у Минхену и слично. СССР је био активно укључен у преговоре о свим овим питањима. Они су дали не само опште смернице, већ и детаљне предлоге и упутства. По питању заједничке немачке нације, СЕД је јасно ставио до знања да је подела Немачке неопозива и да је граница између две Немачке коначна и неповредива (Sarotte 2001: 140).

Две Немачке нису могле да нађу заједнички језик по питању да ли помињати нацију у Споразуму или не, и то је остало отворено питање све до октобра. Брант и Бар су сматрали да би без непомињања немачке нације у Споразуму, исти био одбачен, не само од опозиције и Врховног суда, већ и коалиционог партнера њихове странке – ССД. Бар је осећао да утицај по наведеном питању није могућ у Источној Немачкој, па је одлучио да потражи подршку СССР–а (Sarotte 2001: 142). Након потписивања великог Споразума о гасоводу између СССР–а и Западне Немачке, Бар је предложио Колу да, уместо речи „нација“, две стране употребе у Споразуму „национално питање“ (Sarotte 2001: 143). СЕД је попустио под совјетским притиском и пристао на слабију формулацију („национално питање“) (Sarotte 2001: 144).

Две Немачке су се сложиле да Основни споразум неће имати утицаја на раније успостављене споразуме и односе, било да се ради о билатералним или мултилатералним споразумима, посебно на споразуме са четири силе. Питање држављанства је такође било предмет преговора. Западна Немачка је подржавајући појам заједничке немачке нације, одбила да призна држављанство Источне Немачке и аутоматски је доделила западнонемачко држављанство Источним Немцима који су успели да пређу границу. Источна Немачка је тврдећи да постоје две различите врсте држављанства била иритирана овом западнонемачком праксом. Али током преговора о Основном споразуму, борили су се против било каквог помињања држављанства. Уместо тога, тражили је да се укључи нејасна изјава која указује да ће се свака страна уздржати од примене закона о

држављанству који се односе на становнике друге Немачке. Питање држављанства се показало нерешивим (Sarotte 2001: 146).

Западна и Источна Немачка су се сложиле око коначног нацрта Основног уговора током прве недеље новембра 1972. године. После годину дана преговора тзв. Основни споразум¹⁶⁷ (*Grundlagenvertrag/The Basic Treaty*) закључен је у Источном Берлину 21. децембра 1972. године између две Немачке. Потписници Споразума су били главни преговарач Источне Немачке, Мајкл Кол, и помоћник канцелара Вилија Бранта, Егон Бар (министар за посебне задатке). Планови да Брант и Хонекер потпишу Споразум изазвали су полемике (Sarotte 2003: 109; Noetzoldt 1998). Брант је био спреман да потпише Споразум, али су постојали протоколарни проблеми, односно ризик од неке врсте Брантовог претерано срдечног дочека у Источној Немачкој. СЕД није могао да прихвати да грађани Источне Немачке срдечно дочекају Бранта, упркос томе што је било пожељно да се Брант третира као „страни” државник (Sarotte 2001: 153–154). На дан потписивања Споразума, Западној Немачкој је јасно стављено до знања да Споразум може ступити на снагу само када чланство Источне Немачке у УН буде обезбеђено. СЕД је УН чланство видела као важан извор легитимизације сопствене власти (Sarotte 2001: 148).

Споразум о основама односа између Савезне Републике Немачке и Немачке Демократске Републике (нем. *Vertrag über die Grundlagen der Beziehungen zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Deutschen Demokratischen Republik*)¹⁶⁸ се састоји од преамбуле и десет чланова допуњених протоколима и писмима у којима се разрађује Одредбе уговора. У преамбули Споразума се истиче да су две немачке државе као уговорне стране, „свесне своје одговорности за очување мира, желећи да дају допринос детанту и безбедности у Европи, свесне да неповредивост граница и поштовање територијалног интегритета и суверенитета свих држава Европе у њиховим постојећим границама представља основни услов мира”.... полазе „од историјских датости и не угрожавајући различите погледе Савезне Републике Немачке и Немачке Демократске Републике на темељна питања, укључујући и национално питање, у жељи да створе услове за сарадњу између Савезне Републике Немачке и Немачке Демократске Републике за добробит народа у две немачке државе”¹⁶⁹ (Тишма 2017: 469), Савезна Република Немачка и Демократска Република Немачка су се споразумеле:

- ✓ „да ће развијати нормалне добросуседске односе на основама равноправности” (члан 1);
- ✓ „да ће се руководити циљевима и начелима Повеље Уједињених Нација, посебно начелима суверене једнакости држава, поштовања независности, самосталности и територијалног интегритета, права на самоопредељење, очувања људских права и борбе против дискриминације” (члан 2);
- ✓ „да ће се међусобна спорна питања решавати искључиво мирним средствима” (члан 3);
- ✓ „да ни једна од њих неће другу представљати у међународним односима нити деловати у име друге” (члан 4);
- ✓ „да ће унапређивати мирољубиве односе међу европским земљама и утицати на смањење нуклеарног наоружања” (члан 5);
- ✓ „да ће полазити од начела да је врховна власт сваке од њих ограничена на властиту државну територију и да ће поштовати самосталност друге стране у спољашњим и унутрашњим односима” (члан 6);
- ✓ „да ће изразити своју спремност да у току нормализације својих односа регулишу практична и хуманитарна питања” (члан 7);

¹⁶⁷ Основни споразум (The Basic Treaty, December 21, 1972) на енглеском језику доступан преко сајта немачког историјског института: http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/print_document.cfm?document_id=172, (Датум приступа: 08.12.2012.). Превод Споразума МНП.

¹⁶⁸ Детаљније видети: Тишма 2017: 468.

¹⁶⁹ Превод МНП.

- ✓ „да ће разменити сталне представничке мисије” (члан 8);
- ✓ „да билатерални и мултилатерални уговори и споразуми које су оне претходно закључиле неће бити повређени овим уговором” (члан 9);
- ✓ „споразум подлеже ратификацији и ступа на снагу потписивањем одговарајућих нота” (члан 9) (Недељковић–Правдић 2013: 56–67; Тишма 2017: 469–470; Bollmann 1990: 29; Бајец et al. 2012: 28; Noetzoldt 1998: 31–47).

Из текста Споразума можемо закључити да се не искључује могућност добровољног уједињење две немачке државе, јер је Егон Бар, потписник Споразума у име Западне Немачке, у писму потписнику у име Источне Немачке Михаелу Колу, истакао да Влада Западне Немачке сматра да Споразум није у сукобу са политичким циљем јединства немачке нације кроз слободно самоопредељење.¹⁷⁰ Национално питање је пажљиво избегнуто, осим што је у преамбули наведено да Западна и Источна Немачка имају „различите погледе на национално питање”. Споразум је пратио и додатни протокол, који дефинише питање држављанства¹⁷¹ (Недељковић–Правдић 2013: 56–67; Тишма 2017: 469; Bollmann 1990: 29; Noetzoldt 1998: 46–47; Бајец et al. 2012: 28).

У самом тексту Споразума, тема људских права скоро да није поменута, осим у члану 7. који је садржао општу одредбу да ће обе стране радити на регулисању практичних и хуманитарних питања. Договори о детаљима емиграције држављана Источне Немачке углавном су се сводили на приватне договоре између Кола и Бара. Кол је дао Бару списак деце и малолетника којима ће бити дозвољено да емигрирају након што се усагласи коначни нацрт Споразума (Sarotte 2001: 153). Након потписивања Споразума било је од 2.700 до 3.000 случајева у којима појединци са излазним визама нису могли да напусте Источну Немачку (детаљније видети: Sarotte 2001: 155–159).¹⁷²

Различити прилози Споразуму су указивали на намеру да се повећа трговинска размена и олакшају саобраћајни и поштански токови између две Немачке. Две Немачке су се такође сложиле да размене „стална представништва”, или мисије, које би у суштини биле квази амбасаде. Споразум је обезбедио институционални оквир за решавање немачко–немачких сукоба у будућности (Sarotte 2003: 110–154; Noetzoldt 1998: 33–34).

Тишма наводи да се Баварска државна влада, на основу Основног закона обратила Уставном суду Западне Немачке са захтевом да се утврди да ли је Закон о ратификацији Основног уговора неуставан и тиме ништаван. Уставни суд је 1973. године донео пресуду да је Споразум у складу са Основним законом Западне Немачке и да не спречава Владу да настави да води политику поновног уједињења. У образложењу је, поред осталог, наведено да је суд закључио да сви уговори који уређују политичке односе Западне Немачке подлежу парламентарној контроли у форми закона о ратификацији, без обзира на то да ли је уговорна страна, страна држава у односу на Западну Немачку или не (Тишма 2017: 470–473; Бајец et al. 2012: 28; Sarotte 2001: 157).

Источна Немачка је споразум ратификовала 13. јуна, а Западна Немачка 21. јуна 1973. године, чиме је Споразум ступио на снагу. Основни циљ споразума био је успостављање добросуседских односа, а његовим потписивањем Савезна Република Немачка је *de facto* признала Демократску Републику Немачку као посебан политички субјект и неповредивост граница које деле две немачке државе, док је поновно уједињење

¹⁷⁰ Влада Вилија Бранта је у периоду од 1970–1989 уложила више од две милијарде тадашњих немачких марака са циљем приближавања две Немачке, јер је сваки посетилац из Источног Берлина добијао тзв. новац добродошлице (енг. *welcoming money*).

¹⁷¹ Од јуна 1972. године, Западним Немцима је била потребна виза за посету Источној Немачкој (O'Dochartaigh 2004: 112).

¹⁷² Преговори између две Немачке су настављени током 1973. године око техничких питања, која су открила и неке мрачније аспекте односа две Немачке. Западна Немачка је још током шездесетих година успоставила праксу да купује слободу политичких затвореника и других потенцијалних емигранта из Источне Немачке. Источна Немачка је такође користила децу и малолетнике као механизам преговарања, односно добијања одређених финансијских уступака од Западне Немачке (Sarotte 2003: 110–111).

остало дугорочни циљ. Основни споразум означио је и формални завршетак примене Халштајнове доктрине. Споразум је омогућио признавање Источне Немачке од стране западних земаља, и пријем две немачке државе у Уједињене нације септембра 1973. године (Недељковић–Правдић 2013: 56–67; Yixuan 2015; CVCE 2016: 19; Тишма 2017: 468; O'Dochartaigh 2004: 117–118; Bollmann 1990: 30; Sarotte 2001: 157).

С обзиром на потешкоће и многе спорне тачке, није изненађујуће да је Основни споразум био ограничен у свом постизању. Бројна питања су остала отворена, попут питања држављанства и власништва над имовином. Кол и Бар су започели интензивнију размену о питањима која су поделила Немачку (Sarotte 2001: 161).

У марту 1974. године договорен је протокол за успостављање дипломатских представништва, а у мају су њихови представници ступили на дужност у Бону и Источном Берлину. Источна Немачка је успоставила дипломатске односе са Великом Британијом и Француском и са САД у септембру 1974. године. Низ других споразума којима се регулише транзит ка Западном Берлин, путовања између две Немачке и трговина су такође били закључени у овом периоду. Број посета грађана Западне Немачке и Берлина значајно је повећан (O'Dochartaigh 2004: 118; Бајец et al. 2012: 28).

За Источну Немачку је Основни споразум признање постојања две немачке државе са различитим друштвима и потврда сопствене легитимности. Став владе Западне Немачке је да Основни споразум значи да две Немачке имају заједничке интересе упркос различитим гледиштима (Noetzoldt 1998: 48; Sarotte 2001: 157).

Брантова политика није наишла на разумевање у Западном Берлину, где га је опозициона коалиција оптужила за капитулацију, прихватање поделе Немачке, кршење Основног закона Савезне Републике Немачке и суштинску противречност нове источне политике и даљих европских интеграција. Брант је истакао да је нова источна политика увек спровођена уз подршку НАТО и ЕУ. Споразум није ни у правном, ни у политичком смислу значио одрицање од поновног уједињења, јер је поновно уједињење остало опција како у преамбули Основног споразума, тако и члана 23. Основног закона Западне Немачке. Покушаји да се свргне Брантова коалициона влада нису успели, и од тада, па све до уједињења, као главни циљеви спољне политике програма свих западноевропских немачких политичких партија дефинише се и нова источна политика и уједињење Немачке¹⁷³ (Недељковић–Правдић 2013: 56–67; Бајец et al. 2012: 28).

Приближавање две Немачке кроз сарадњу, решавање националног питања у оквиру европских и атлантских интеграција значило је да су две Немачке биле на путу уједињења, али не путем званичних преговора (Noetzoldt 1998: 34; Бајец et al. 2012: 29).

¹⁷³ Детаљније видети: Murat Gül. *German Foreign Policy: Change and Continuity (1949–2000)*. Diss. Middle East Technical University, 2003. доступно преко: <http://etd.lib.metu.edu.tr/upload/1267681/index.pdf>, (Датум приступа: 14.02.2013.), стр.18–26.

5.7 Побољшање односа САД и СССР (1969–1972)

Појам *детант* (од француске речи, *détente* – попуштање) је израз који се користио да означи побољшања односа између САД и СССР–а током седамдесетих година прошлог века. Основна претпоставка успешног приближавања Истока и Запада било је постизање споразума, од којих је први закључен између Западне Немачке и СССР–а августа 1970. године (Московски споразум). За наведени споразум се често истиче да је отворио пут за дипломатске односе Истока и Запада.

Међународне односе почетком седамдесетих година обележила је потреба за побољшањем односа између суперсила, где Брантов допринос том процесу не треба потцењивати. САД нису благонаклоно гледале на Брантовом однос према Истоку у почетку примене нове источне политике, као ни на већу самосталност Западне Немачке у вођењу спољне политике. Лидер СССР–а Брежњев био је први совјетски лидер од завршетка Другог светског рата који је посетио Западну Немачку у мају 1973. године (O'Dochartaigh 2004: 120). Споразуми потписани између Западне Немачке и земаља Источне Европе наизглед су отклањали потребу за општом европском конференцијом о безбедности, али СССР је и даље тражио начин да обезбеди стабилност и сигурност. Пошто је СССР исказао потребу за наведеним, западне силе су успеле да добију уступке по низу других питања, попут тзв. Берлинског споразума, совјетске уздржаности током блискоисточне кризе и сл. (Bollmann 1990: 36).

На међународном плану, и САД и СССР су признале потребу смиривања напетости између два блока, што је довело до потписивања споразума са циљем ограничавања стратешког оружја и анти–балистичког ракетног система (*SALT I*) (Недељковић–Правдић 2013: 56–67; Бајец et al. 2012: 28).¹⁷⁴

Спољна и унутрашња политика суперсила била је централизована и персонализована, иако лидер СССР–а Брежњев никада није достигао степен аутократије који је одликовао његове претходнике. САД су своју спољну политику водиле без ограничења у међународном поретку, у којем су легитимитет црпеле из свог удела у његовој стабилности. Али и САД и СССР су биле несигурне – САД због учешћа у Вијетнамском рату, СССР због неуспеха „нормализације” ситуације у Чехословачкој и погоршања совјетско–кинеских односа. Самим тим, СССР се осећао принуђенијим да координира своју политику са савезницима (Mastny 2004: 19).

САД су настојале да увере СССР да ће поштовати совјетску сферу утицаја у Источној Европи, али да мора доћи до договора по питању нуклеарног наоружања. СССР је пристао да започне преговоре о *SALT I* (Преговори о ограничењу стратешког наоружања) тек након што су наговештаји о удару на кинеска нуклеарна постројења изазвали узбуну у САД и довели до обнављања кинеско–америчких дипломатских контаката (Mastny 2004: 21). Отпор према контроли наоружања може се приписати традиционално најконзервативнијем делу совјетског естаблишмента – совјетској војсци, која је истичала да појава детанта није умањила реалност западне војне претње (Mastny 2004: 22).

Када су преговори о *SALT I* започели, кинеско–совјетска војна конфронтација је обуздана, као и ефекти чехословачке кризе на источну Европу. Многи аналитичари оцењују 1970. годину као изгубљену, услед недостатка кохерентне совјетске политике и дефанзивности америчке администрације. Најважнији развој догађаја између Истока и Запада током те године догодио се изван оквира суперсила: нова источна политика Западне Немачке (Mastny 2004: 21).

¹⁷⁴ Сматра се да је потписивање овог Споразума било директна последица Кубанске кризе из 1962. године. Споразум је познат и под називом Московски самит (Moscow Summit). Детаљније о овом споразуму видети: Sean M. Lynn-Jones. "A Quiet Success for Arms Control: Preventing Incidents at Sea." *International Security* (1985): 154–184.

Кинеско–америчко зближавање послужило је као катализатор прилагођавања између САД и СССР–а (Mastny 2004: 23). Још један знак детанта суперсила било је делимично укидање трговинског ембарга из 1949. године СССР–у од стране САД и потписивање трговинског споразума у октобру 1972. године (CVCE 2016: 19).

Споразум *SALT I* од 26. маја 1972. године значио је, између осталог, заустављање производње нуклеарног оружја у САД и СССР–у у наредних пет година. Међутим, споразум није учинио ништа да ограничи моћ суперсила, пошто је свака од њих задржала постојећи нуклеарни програм. Парадоксално, споразум *SALT I* је подстакао трку у наоружању, односно развој и производњу оружја, које није било обухваћено споразумом. То је значило да су се преговори о другом *SALT* споразуму одуговлачили. Споразум *SALT II*, је ограничио број ракетних бацача и бомбардера, и потписан је 18. јуна 1979. Није ступио на снагу због совјетске интервенције у Авганистану (CVCE 2016: 19).

Земље Варшавског пакта су у марту 1969. године сигнализирале спремност да се сазове Конференција о безбедности и сарадњи у Европи (КЕБС). Запад се није противио тој идеји. Иницијатива је затекла СССР неспремним, пошто је настојао да окупи своје савезнике иза кохерентног предлога за Конференцију, посебно након што је неколико западноевропских земаља, укључујући Француску, показало подршку тој идеји. СССР је упозорио савезнике из Варшавског пакта да не желе Конференцију ради разматрања послератног поретка у Европи. Новембра 1972. године одржана је припремна конференција у Хелсинкију. Конференција је почела у јулу 1973. године уз учешће 33 европске државе, САД и Канаду. Преговори су одржани у наредне две године у Хелсинкију и Женеви. Нису суперсиле, већ њихови савезници, заједно са неким од европских неутралних држава, били ти који су желели детант. Мање државе су имале већи интерес за детантом од суперсила (O'Dochartaigh 2004: 121; Mastny 2004: 20).

Највеће достигнуће преговора између Истока и Запада, који је започео Споразумом о неширењу нуклеарног оружја, било је потписивање тзв. Завршног акта из Хелсинкија (енг. *Helsinki Final Act*), познатог и под називом Хелсиншки споразум августа 1975. године (Bollmann 1990: 36).

У документу Завршног акта из Хелсинкија истиче се да државе учеснице сматрају неприкосновеним границе држава учесница, као и границе свих држава у Европи. Преговори о КЕБС–у су послужили и да се учврсти нова источна политика, односно Брантова политика постаје део већег европског и глобалног покрета, политика Западне Алијансе (Bollmann 1990: 37).

Дана 1. августа 1975. Завршни акт из Хелсинкија затворио је Конференцију о безбедности и сарадњи у Европи (КЕБС), која је отворена 3. јула 1973. КЕБС је био стални форум за преговоре који је настојао да унапреди сарадњу између дугогодишњих непријатеља и помогне у превазилажењу блоковске поделе Европе. На основу евроатлантског приступа, све државе чија се територија делимично или у потпуности налазила на европском континенту имале су право да учествују као пуноправне чланице, као и САД и Канада. Једино је Албанија одбила да узме учешће. Укупно 35 земаља учесница, укључујући чланице Северноатлантског пакта (НАТО) и Варшавског пакта, као и несврстане државе, признало је постојеће границе и суверенитет држава успостављених у Европи после Другог светског рата својим потписом. Хелсиншки споразум је значио одрицање од силе као средства за решавање спорова, немешање у унутрашње послове других државе и поштовање људских права и слобода, економску, техничку и научну сарадњу, демократске принципе, па чак и заштиту животне средине (CVCE 2016: 19; O'Dochartaigh 2004: 121).

Крајњи резултат су поједини западни критичари протумачили као победу СССР, који је добио признање својих граница у источној Европи. Други су видели послератно мировно решење засновано на прихватању поделе континента (O'Dochartaigh 2004: 121). Хелсиншки споразум је био почетак краја детанта САД и СССР, као и међунемачког

детанта. И СССР и Источна Немачка су постигли свој главни циљ –потврђивање европског *status quo* (Bollmann 1990: 38).

У периоду од 1969.–1972. године, и САД и СССР су тражиле стабилност, а не побољшања односа. Побољшање односа две суперсиле био је нуспроизвод привремене, али несигурне стабилизације њихових односа. Детант суперсила није настао из потребе да се реше политичка питања Хладног рата, већ из погрешно схваћене перцепције паритета у стратешком нуклеарном наоружању, чије је поседовање било све теже повезати са политичким циљевима (Mastny 2004: 19).

Раздобље *детанта* суперсила карактеришу споразуми попут САЛТ–а I, САЛТ–а II и тзв. Хелсиншког споразума. Детант је окончан након интервенције СССР–а у Авганистану. Падом Берлинског зида у новембру 1989. окончан је Хладни рат и његове поделе, а падом комунистичког блока долази до краја биполарног света изграђеног око ривалства између САД–а и СССР–а (CVCE 2016: 20).

5.8 Споразум са Чехословачком (Prague agreement)

Поједини аутори наводе да је заједничка прошлост Западне Немачке и Чехословачке уништена потписивањем Минхенског споразума 1938. године (Feldman 2017). После Другог светског рата више од три милиона тзв. судетских Немаца је протерано из Чехословачке, управо због потписивања Минхенског споразума. Хитлер је искористио чињеницу да су Немци већина у пограничној области Чехословачке (Судетска област), и уз сагласност Велике Британије и Француске извршено је анексирање ове области. Након завршетка Другог светског рата и враћања Судетске области Чехословачкој, било каква расправа о повратку судетских Немаца у своју бившу домовину је била забрањена. Њихов положај је био знатно другачији од положаја протераних Немаца са других источних територија, јер Судетска област никада није била део Немачке, осим у кратком периоду под Хитлером. Судетски Немци су све до 1918. године били грађани Аустроугарске, а потом Чехословачке, па стога и не чуди чињеница да за њих, ово није било питање изгубљене територије, већ изгубљеног дома (O'Dochartaigh 2004: 119).

Односи између Западне Немачке и Чехословачке почели су да се мењају 1967. године оснивањем представништва са конзуларним овлашћењима у Прагу и у Франкфурту, што је довело и до преиспитивања Халштајнове доктрине. Политичка агенда западнонемачке Велике Коалиције предвиђала је, као један од својих циљева, нормализацију односа између Чехословачке и Западне Немачке и поништавање правне важности Минхенског споразума. Концептуалне и практичне активности тадашњег министра иностраних послова Вилија Бранта, институционализоване су званичном посетом Брантовог саветника, Егона Бара Прагу 1968. године. Последице Прашког пролећа су учиниле Чехословачку најнеприступачнијом земљом Источног блока. Са доласком социјално–либералне коалиције Вилија Бранта на власт, успостављање добросуседских односа Западне Немачке и Чехословачке постаје део њене спољнополитичке платформе. Преговори који су довели до тзв. Прашког уговора о међусобним односима између Савезне Републике Немачке и Социјалистичке Републике Чехословачке били су тешки због Минхенског споразума и питања права на повратак судетских Немаца. Чехословачка влада је одбила да преговора о правима судетских Немаца, али су преговори вођени по питању поновног спајања породица раздвојених границом (Kunštát 1998: 149; O'Dochartaigh 2004: 119–120; Feldman 2017: 6).

Споразум о међусобним односима између Савезне Републике Немачке и Социјалистичке Републике Чехословачке (познат и под називом Прашки Споразум) потписан је 11. децембра 1973. године.¹⁷⁵ Западна Немачка је пронашла начин да мирно коегзистира са свим најближим суседима на Истоку. Потписивањем споразума Западна Немачка и Чехословачка су дипломатски признале једна другу, прогласиле Минхенски споразум и његове правне последице из 1938. године ништавним, признале неповредивост заједничких граница и одрекле се територијалних претензија. Две стране су се споразумеле да ће остварити сарадњу у области економије, транспорта, културе, науке и технологије, високог образовања, спорта, али су тешкоће уследиле у примени, услед ограничења чехословачке комунистичке владе везаних за друштвену размену након 1968. године (Feldman 2017: 7).

Канцелар Брант је у уживо преносу из Прага поручио да потписивањем споразума Западна Немачка није „признала ништа што није одавно изгубљено” (O'Dochartaigh 2004: 120). Споразум је оставио двома странама различита правна тумачења ништавности

¹⁷⁵ Текст Прашког споразума је доступан на енглеском језику, детаљније видети: https://www.cvce.eu/en/obj/the_treaty_of_prague_11_december_1973-en-0714c937-28b6-452a-86d2-ed164f64fcae.html, (Датум приступа: 15.03.2023.).

Минхенског споразума – немачког *ex nunc*¹⁷⁶ и чехословачког *ex tunc*¹⁷⁷ тумачења. Различитост тумачења је имала утицаја на питање држављанства и захтева за обештећењем судетских Немаца све до данас (Feldman 2017: 7). Споразум се није бавио нерешеним питањима имовинских права, јер је Западна Немачка избегавала да поставља имовинске захтеве према државама Централне и Источне Европе. Заједнички интерес је био развој ближих, посебно економских односа (Kunštát 1998: 151–152). Западна Немачка је као циљ овог споразума видела нормализацију односа између две земље, али је нагласила и његов суштински регионални и међублоковски аспект – стварање низа нових уговора са земљама Варшавског пакта, упоредо са побољшаним нивоом односа између два дела Немачке (Kunštát 1998: 151).

Споразуму се противила немачка опозиција (ХДУ/ХСУ), углавном због изоствања да се спомену судетски Немци и њихово „право на самоопредељење“, истичући да је Западна Немачка била „присиљена“ да споразум потпише обећањима о уступцима од стране СССР–а. Опозиција није сматрала прихватљивим премошћавање проблема ништавности Минхенског споразума могућношћу паралелног тумачења „*ex nunc/ ex tunc*“. Споразум са Чехословачком је ратификован у јулу 1974. године (O’Dochartaigh 2004: 120; Kunštát 1998: 150–151).

Било је потребно скоро двадесет година након потписивања Споразума из 1973. године да Немачка и Чехословачка формално признају *Уговором о добросуседству и пријатељској сарадњи* из фебруара 1992. године – да Чехословачка држава никада није престала да постоји од 1918. године и да би права мањина требало да буду заштићена, док је питање компензације решено тек након уједињења две Немачке (Feldman 2017: 7).

¹⁷⁶ *ex nunc* [eks nunk] (лат.), израз који означава да одређени правни пропис делује само убудуће, од тренутка његовог ступања на снагу и не делује ретроактивно (Извор: *Хрватска енциклопедија*, Лексикографски завод Мирослав Крлежа, 2021., доступно преко: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=18749>, Датум приступа: 18.06.2023.).

¹⁷⁷ *ex tunc* [eks tunk] (лат.), израз који означава да одређени правни пропис не делује само у тренутку његовог настанка, већ се и ретроактивно примењује. У конкретном случају, ништавност Минхенског споразума подразумева да он никада и није постојао, јер се њиме укидају све правне последице које је Споразум до тада произвео (Извор: *Хрватска енциклопедија*, Лексикографски завод Мирослав Крлежа, 2021., доступно преко: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=18760>, Датум приступа: 18.06.2023.).

5.9 Спровођење нове источне политике

У претходним секцијама смо, између осталог, говорили и о догађајима који су претходили новој источној политици. Анализирали смо говоре Вилија Бранта и Егона Бара, којим су поставили идејне и стратешке темеље нове источне политике. Њихова размишљања су већ тада била усмерена на сарадњу са Истоком, а не на идеолошка ограничења.

Када је Вили Брант дошао на место канцелара, концепти нације Источне и Западне Немачке били су непомирљиви. Грађани Источне Немачке су имали ново држављанство и сматрали су Западну Немачку страном државом. Брант никада није могао да прихвати да су две немачке државе једна другој стране и могао је да призна да у Немачкој постоје две државе, али не и две нације. Овакво Брантово виђење било је у супротности са ставом ХДУ¹⁷⁸—а, који је истицао да у Немачкој постоји једна држава и једна нација, чији је источни део „зона окупације” (O’Dochartaigh 2004: 112).

Сви споразуми које је Западна Немачка потписала у периоду од 1970. до 1973. године били су међусобно повезани и сви су били део нове источне политике, али од почетка мандата Брант је наишао на оштро противљење спровођењу нове источне политике из редова опозиције ХДУ и ХСУ, као и дела коалиционог ССД—а, који су чак и Брантово одлазак из нацистичке Немачке видели као издају отаџбине (O’Dochartaigh 2004: 114). Већина коју су СДП—ССД освојили на изборима се губила, пошто су чланови коалиционог партнера, ССД—а, као и неколико чланова Брантове СДП приступили опозицији.

Након потписивања Московског и Варшавског уговора, постало је јасно да је неопходно потписивање споразума и са Источном Немачком. ХДУ је био веома критичан према новој источној политици, тврдећи да Брант продаје немачко јединство (O’Dochartaigh 2004: 113). У октобру 1970. године, бивши лидер ССД—а, са још два члана исте партије приступили су ХДУ, незадовољни не само новом источном политиком, већ и економском политиком владе. Њихово приступање ХДУ смањило је већину владајуће Коалиције са дванаест на шест места у Бундестагу (O’Dochartaigh 2004: 115).

Брант се налазио у све тежој позицији, јер је хришћанско—демократска опозиција користила сваку прилику да дискредитује или смени Брантову владу, користећи и најмањи наговештај неслагања западних савезника са источним споразумима које је потписала Западна Немачка. Унутрашња неслагања у Западној Немачкој су кулминирала током 1972. године, када је са преласком још два посланика СДП—а у ХДУ, Брантова влада остала са 250 посланичких места, односно једним већинским гласом. Прво гласање о ратификацији источних споразума одржано је 9. фебруара 1972. године у Бундесрату (горњем дому) и ратификација је одбијена. Тада је постало уставно неопходно да Брант добије апсолутну већину у Бундестагу. Током првог читања Московског и Варшавског уговора у Бундестагу, опозиција је предложила три услова која би била неопходна за ратификацију споразума: совјетско признање Европске економске заједнице (ЕЕЗ), потврда права немачког народа на самоопредељење, и јасну намеру да је на целокупној територији Немачке неопходно успоставити слобода кретања. У марту 1972. године Брежњев је позитивно одговорио на прва два захтева. Крајем априла исте године опозиција коју је предводила Унија ХДУ/ХСУ успела је да у Бундестагу покрене гласање о поверењу Брантовој влади, охрабрена изјавама појединих чланова ССД—а да неће подржати Бранта (Bollmann 1990: 26; Stent 2003: 162; O’Dochartaigh 2004: 115–116; Бештић—Бронза 2020: 86–87).

Чинило се да ће Унија ХДУ/ХСУ добити већину приликом гласања о неповерењу, али је Брант успео да остане на позицији, са већином од само два гласа. Пошто буџет није

¹⁷⁸ Детаљније о противљењу опозиције потписивању и ратификацији источних споразума видети: Madeleine E. Haag. *A study of the CDU/CSU opposition to the Ostpolitik in the sixth German Bundestag 1969–72*. University of Surrey (United Kingdom), 1978.

био усвојен, а и споразуми из 1970. и 1971. године нису били ратификовани, неминовно је било расписивање превремених избора, који су у суштини били референдум о Брантовој новој источној политици (O'Dochartaigh 2004: 115; Бештић–Бронза 2020: 86–87).

Са једне стране Брантова несигурна позиција у Бундестагу чинила је сарадњу са ХДУ императивом, а са друге стране опозиционе странке су знале да већина западнонемачког становништва подржава Брантову политику и да је неопходно да изврше одређене измене како својих ставова, тако и Брантових предлога. У складу са наведеним лидер ХДУ и канцелар су се сложили око „Заједничке декларације” којом је поново потврђено немачко право на самоопредељење, без обзира на споразуме. СССР је био спреман да прихвати декларацију (O'Dochartaigh 2004: 115–116).

Чак и када је већина опозиционих захтева испуњена, Унија ХДУ/ХСУ није подржала споразуме. Уместо тога, били су уздржани. Када је у мају 1972. године дошло до гласања о источним споразумима демохришћани су били уздржани, јер су схватили да ће њихова странка, ако споразуми не прођу, бити изолована не само од западнонемачких савезника, већ и од већине грађана. Московски уговор је 17. маја 1972. године усвојен у Бундестагу са 248 гласова за, 10 против и 238 уздржаних. Истог дана Варшавски уговор је одобрен са 248 гласова за, 17 против и 231 уздржан. Заједничку декларацију је одобрило 491 посланик, док је 5 било уздржаних. Споразуми су ступили на снагу неколико дана касније, након одобрења Бундесрата. У току наредне две недеље, совјетски и пољски парламент је такође ратификовао наведене споразуме, иако је Пољска одбацила западнонемачку Заједничку декларацију (O'Dochartaigh 2004: 116; Bollmann 1990: 27).

У септембру 1972. године Брант је позвао на нове парламентарне изборе. У изборној кампањи, Брант је истицао успехе владе у спровођењу нове источне политике, избегавајући употребу наведеног термина, већ је користио термин „мировна политика“. Социјална питања нису била предмет кампање. СДП и ССД су били уједињени, док је Унија ХДУ/ХСУ имала нарушен кредибилитет због уздржаности приликом гласања о источним споразумима. На изборима одржаним 19. новембра 1972. године СДП је по први пут од оснивања Западне Немачке освојила већину посланичких места и обезбедила коалиционој влади СДП–ССД већину од 48 посланичких места, што је значајно повећање у односу на већину од 12 места из 1969. године. Брант је имао сигурну већину у парламенту. Дакле, резултат избора је био и масовно одобравање нове источне политике (Bollmann 1990: 28; O'Dochartaigh 2004: 116–117; Бештић–Бронза 2020: 87–88).¹⁷⁹

Изборни резултати су онемогућили опозицији да поставља нове препреке спровођењу нове источне политике, тако да је Брант 1973. године наставио сарадњу са Истоком. Када је Основни уговор достављен Бундестагу на одобрење у мају 1973. усвојен је са 268 гласова за, и 217 против. Покушаји ХСУ да се његово потписивање прогласи неуставним су пропали. Од посебне важности је била и посета совјетског лидера Брежњева Западној Немачкој у мају 1973. године. Пошто су источни споразуми ратификовани и Споразум четири силе о Берлину је ступио на снагу. Низ потписаних и ратификованих споразума значио је промену спољне политике и у Западној Немачкој и у СССР–у (Бештић–Бронза 2020: 87; O'Dochartaigh 2004: 116–117; Bollmann 1990: 27).

Током 1974. и Западна Немачка и САД су доживеле промене руководства. Канцелар Вили Брант је био принуђен да поднесе оставку 7. маја 1974. године, услед открића немачке контраобавештајне службе да је Гинтер Гијом (нем. Günter Guillaume), лични секретар западнонемачког канцелара, шпијун Источне Немачке.¹⁸⁰ У исто време, појавиле су се и тврдње у дневним новинама о неким компромитујућим детаљима из Брантовог приватног живота (Bollmann 1990: 28; Парезановић 2023: 139). Било је, међутим, јасно да се радило о страначко политичким разлозима, а да је афера била само повод за подношење

¹⁷⁹ У новембру исте године одржани су и председнички избори у САД, на којима је изабран републиканац Ричард Никсон (Richard Nixon).

¹⁸⁰ Детаљније о афери видети: Jason, Hiller. "Shaken, not Stirred: Markus Wolf's Involvement in the Guillaume Affair and the Evolution of Foreign Espionage in the Former DDR." *Voces Novae* 4.1 (6), (2012): 93–116.

оставке. Коалициона политика је узела данак, као и претње распада Европске Заједнице. Канцеларова нова источна политика је многим у Западној Немачкој била сувише напредна и радикална, па је СДП на покрајинским изборима губио гласове (Bollmann 1990: 35; Sarotte 2001: 160).

Након Брантовог одласка са функције канцелара нова источна политика је изгубила на значају, јер је његов наследник Хелмут Шмит био заинтересованији за европске интеграције (Бештић–Бронза 2020: 92). Нова источна политика, као и унутрашња политика Западне Немачке значила је прилагођавање западном курсу који је покренула Велика коалиција кроз ублажавање блоковске поделе и унапређења односа са Источним блоком. Главни задатак политике Западне Немачке био је да смањи постојећи јаз између америчке и западнемачке политике према Источном блоку, као и да оконча западнемачки сукоб са СССР–ом и његовим савезницима. Споразумима о одрицању од употребе силе и признању постојећих граница, Савезна Република Немачка је настојала да постигне нормализацију односе са својим источним суседима како би превазишла поделу (Tessmer 2004: 57).

Иако је Брантова нова источна политика првенствено била усмерена ка нормализацији односа Западне и Источне Немачке, односно ка редефинисању односа са Чехословачком, Пољском и другим социјалистичким земљама, ипак је за развој те политике био кључан однос Западне Немачке и СССР–а (Славојка Бештић–Бронза 2020: 74). Умањивање последица поделе Немачке и Берлина није био једини, већ најважније циљ новог почетка који је западнемачка влада тражила са СССР–ом и Источном Европом (Tessmer 2004: 63). Подела Немачке, иако у то време нерешено питање, била је подношљива након покретање нове источне политике.¹⁸¹

¹⁸¹ Аудио снимци предавања Вилија Бранта (*DePauw University*) након уједињења две Немачке су доступни преко: <http://www.depauw.edu/news-media/latest-news/details/17907>, (Датум приступа: 28.12.2023.).

6. НЕУСПЕХ НОРМАЛИЗАЦИЈЕ ОДНОСА ДВЕ КОРЕЈЕ ТОКОМ ХЛАДНОГ РАТА

6.1 Настанак две корејске државе

На простору Корејског полуострва, према постојећим историјским записима, оснивају се прве државне заједнице још у другом веку п.н.е. Први записи о Кореји (кореј. *한국* у преводу *земља јутарњег мира*) појавили су се у кинеским историјским записима, где се помињу ране корејске државе, племенске заједнице, од којих је најпознатије племе Хан. Иако се мало зна о њима, историчари претпостављају, пошто су се супротставиле свом великом суседу Кини, да примера ради Когурио (енг. *Koguryo*) није била племенска заједница већ краљевина (Peterson 2009: 7–9).

Корејско полуострво је било подељено на низ малих територија и краљевина, међу којима се у првом веку п.н.е. издвајају три краљевства: Шила (енг. *Silla*) на југоистоку, Пекче (енг. *Paekche*) на југозападу и Когурио на северу које је укључивало и део данашње Манџурије. Наведена краљевства су потчинила друге племенске заједнице. Њихова доминација на полуострву трајала је до 668. године н.е. када долази до уједињења три краљевства. Краљевства Пекче, Шила и Когурио у периоду од 918.–1392. предводи династија Корјо, по којој полуострво касније добија назив (Peterson 2009: 12–13; Drnasin 2021). Династија Чосон (енг. *Choson*) предводи краљевства на полуострву од 1392. године и остаје на власти све до јапанске анексије 1910. године. У овом периоду конфуцијанизам је службено усвојен као религија уместо будизма, док су и институционални и политички систем били устројени по угледу на кинески (детаљније видети: Drnasin 2021: 2–23).

Пошто је полуострво често било подвргнуто инвазијама регионалних сила, Кореја је, да би задржала своју независност, склапала савезе са граничним земљама које су биле у стању да јој помогну у одбрани од тренутне претње. Примера ради, у случају претње Јапана, успостављали су боље односе са Кином и обрнуто. Кина је остварила огроман културни утицај на Кореју, док је Јапан увидео важност полуострва за остваривање даље инвазије на азијски континент, као и утицаја према кинеској покрајини Манџурији. Кинески утицај трајао је све до Првог кинеско–јапанског рата (1894.–1895.). Услед експанзије Русије према Пацифику, Корејско полуострво постаје руска интересна зона и долази до руско–јапанског рата (1904–1905) (Кнежевић 2022: 2; Шабанић 2014: 127; Reeves 1993: 2–8; Завршки 2015: 111).

Након завршетка сукоба и војних успеха Јапана, реорганизацијом новоосвојених територија, 1905. године Кореја добија статус колоније са одређеним степеном аутономије. Све до пред крај Другог светског рата Кореја се налазила под управом Јапана. Током јапанске окупације ради се на систематском затирању корејске традиције, идентитета, културе и обичаја, што доводи до емиграције становништва у Кину. Кулминација такве праксе јавља се током тридесетих година прошлог века када Јапан, са циљем потпуне асимилације корејског становништва, спроводи радикалне мере забране корејског језика и културе, употребе искључиво јапанских имена, практиковања Шинтоизма религије¹⁸² (Кнежевић 2022: 2; Шабанић 2014: 127; Reeves 1993: 2–8; Roehrig 2007: 132; Завршки 2015: 111).¹⁸³

У таквом геополитичком контексту, Кореја се налазила пред изазовом очувања било какве аутономије, националног идентитета и културе (Вујић 2013: 113; Завршки 2015: 111). Сукоби Јапана са Кином око Манџурије довели су до промена унутар корејског друштва. Војне потребе Јапана значиле су додатне захтеве корејској производњи, која

¹⁸² Шинтоизам је јапанска аутохтона религија заснована на обожавању камија (духови природних сила).

¹⁸³ Истиче се да национално буђење Кореје почиње када се „политичке границе” више не подударају с „културолошким” границама, односно са успоном Јапана као регионалне војне силе (Вујић 2013: 113).

добија војни карактер, а уложени су и додатни напори да се Корејцима наметне схватање да нису историјски, културно или расно различити од Јапанаца (Reeves 1993: 9). Многи Корејци су током Другог светског рата били регрутовани у јапанској царској војсци, да раде у фабрикама у Кореји, Јапану или Манџурији. Кореја престаје имати статус колоније и постаје саставни део Јапана 1942. године.¹⁸⁴

Корејско питање добија на значају 1943. године када се рат окреће у корист САД, СССР и Кине. На међународним конференцијама великих сила током и непосредно након завршетка Другог светског рата, припремају се планови за послератну Кореју, без учешћа Корејанаца. На конференцији у Каиру, лидери САД, Велике Британије и Кине 1943. године објављују да ће Кореја након пораза Јапана у догледно време бити демократска, слободна и независна држава. САД су веровале да ће колонијама бити потребно чак 10 до 40 година да се припреме за аутономију. Велике силе у овом тренутку нису размишљале о подели Кореје (Шабанић 2014: 127–128; Peterson 2009: 179–181; Кнежевић 2022: 3; Завршки 2015: 111; Jakobson 1999: 2).

Нешто више од годину дана касније, у фебруару 1945. године, када се рат у Европи ближио крају, званичници САД, Велике Британије и СССР су се састали на Јалти. САД предлажу да се на Корејском полуострву успостави привремена управа у трајању до пет година. Стаљин је прихватио идеју о привременој управи над Корејским полуострвом са тим да тај период буде што је могуће краћи. Поред тога, договорено је да ће СССР окупирати Манџурију и север Корејског полуострва када се рат у Европи заврши, како би се САД фокусирале на Јапан и извршиле инвазију са југа на Корејско полуострво (Peterson 2009: 181).

Иако су Уједињене нације (УН) на различите начине покушале решити корејско питање. Убрзо између САД–а и СССР–а започиње борба за превласт над Корејским полуострвом. САД су биле спремне да препусте УН корејско питање, али СССР је хтео да осигура своју позицију делом територија у Кореји, односно поморском луком која би СССР–у омогућила излаз на Јапанско море. Поред тога, СССР је намеравао да се окружи комунистичким земљама, да створи међузону која би зауставила ширење капитализма, као што је већ учинио у Европи. Пошто је Кина била у грађанском рату, да би постигао свој циљ, СССР је морао осигурати превласт комуниста у Кини. Овакав став СССР–а представља основу будућег сукоба две Кореје (Peterson 2009: 179; Шабанић 2014: 126–129; Кнежевић 2022: 3; Завршки 2015: 111–112).

Два дана након што су САД, како би убрзале капитулацију Јапанског царства, 6. августа 1945. године бациле атомске бомбе на Хирошиму¹⁸⁵ и 9 августа на Нагасаки, СССР објављује рат Јапану. Објава рата није имала смисла, јер је Јапан већ био поражен, али је то била совјетска реакција на могућност доласка војске САД на њихову границу у тренутку ослобађања Корејског полуострва од Јапана (Peterson 2009: 179; Шабанић 2014: 127–129; Кнежевић 2022: 3; Завршки 2015: 111–112).

СССР је извршио инвазију на Манџурију, наишавши на далеко мањи отпор него што се очекивало. Совјети су пребацили копнене трупе на Корејско полуострво 11. августа 1945. године и искрцали се у корејским лукама 12. и 13. августа 1945. године. Јапанске оружане снаге у Кореји нису пружиле отпор, а Совјети су се брзо померили ка југу. САД су, иако им је победа над Јапаном била осигурана, почеле да брину да ће Совјети заузети цело полуострво и остати тамо (Peterson 2009: 181).

Јапан објављује капитулацију 15. августа, док званичну капитулацију потписује 2. септембра 1945. године. САД су затражиле од СССР–а да се сложе са аранжманима о којима се разговарало на Конференцији на Јалти. Започело се са изградом дела опште наредбе која би дефинисала зоне које ће америчке и совјетске снаге заузети на Корејском

¹⁸⁴ Иако су били регрутовани у јапанској царској војсци, на корејском тлу није било борбе током Другог светског рата. Рат није донео Корејском полуострву бомбардовање или неко друго ратно разарање, изузев људских жртава на местима где су се водиле борбе (Peterson 2009: 179).

¹⁸⁵ Око 30.000 Корејанаца је изгубило живот 6. августа 1945. године у Хирошими (Peterson 2009: 179).

полуострву. Две стране су се сагласиле да се направи граница на 38. паралели. Подела је била далеко више од административне. Политички циљеви САД за поделу по 38. паралели били су да се спречи окупација целокупног Корејског полуострва од стране совјетских снага односно да се ограничи комунистички утицај, али и да САД буду у што повољнијој позицији како би обезбедили безбедност јапанских и америчких снага. Након предаје и повлачења јапанских снага, главни град америчке (јужне) зона постаје Сеул (енг. Seoul), најнасељенији град на Корејском полуострву. Две велике луке, Инчон и Бусан или Пусан, такође су припале америчкој зони, што је олакшало искрцавање америчких трупа. У америчкој зони живело је негде око 21 милион становника. У северној, совјетској зони живело је око 7 милиона становника, главни град постаје Пјонгјанг (енг. Pyongyang). Већи део индустрије налазио се у совјетској зони (Завршки 2015: 111; Reeves 1993: 16; Jakobson 1999: 2; Вујић 2013; Шабанић 2014: 128; Peterson 2009: 181; Кнежевић 2022: 4; Reed 2014: 2).

Изашавши из јапанске окупације после Другог светског рата, долази до колапса корејског друштвеног, економског и политичког система (Roehrig 2007: 132). За потребе каснијег бољег разумевања веће наклоности комунизму на полуострву, ауторка напомиње да се на Корејском полуострву капитализам сматрао нечим страним. Већина Корејаца свих друштвених класа имала је конфучијански презир према трговини, гледајући на узимање профита као на облик крађе. Већина корејских радника у фабрикама некада су били фармери који су желели да се врате на земљу. Широј полуострва појавиле су се организације скоро свих политичких идеологија, али ниједна политичка партија или појединац се није истакао. Сходно наведеном, у септембру 1945. године, у сарадњи са савезничким снагама, формиран је Комитет за припрему корејске независности (Reeves 1993: 14; Peterson 2009: 183).

Политички лидери који су напустили Кореју током окупације – као што је Сингман Ри (Syngman Rhee), бивши председник корејске владе у егзилу у Шангају, као и Ким Ил Сунг (Kim Il Sung), вођа герилске фракције комунистичке партије који се борио против Јапанаца у Манџурији до 1941. године, вратили су се током октобра 1945. године у Кореју. Ким Ил Сунг је стигао у совјетску окупациону зону, а Сингман Ри у америчку. Корејска јавност је очекивала да ће један од ових људи ујединити политичке фракције. Уместо тога, њихов повратак је продубио јаз између комуниста и националиста (Peterson 2009: 183; Reeves 1993: 15).¹⁸⁶

У децембру 1945. године одржана је још једна конференција савезника из Другог светског рата, прва након предаје Јапана. Конференција је одржана у Москви и присуствовали су јој министри спољних послова САД, СССР, Уједињеног Краљевства и Кине. Савезничке силе су се сложиле око успостављања Кореје као независне државе и предложиле период привремене управе (енг. Trusteeship) у трајању од пет година, што ће на крају довести до потпуне независности. Да би спровели план, савезнички представници су дефинисали смернице за решавање ситуације на Корејском полуострву. Прва смерница се односила на стварање услова за развој земље на демократским принципима и анулирање дуготрајне јапанске доминације на полуострву. Планирано је да се успостави привремена корејска демократска влада, која ће предузети све неопходне кораке за даљи развој индустрије, транспорта, пољопривреде и културе корејског народа. Друга смерница подразумевала је низ мера како би се помогло формирање привремене корејске владе. Планирано је оснивање Заједничке америчко–совјетске комисије, састављене од представника команде САД у Јужној Кореји и представника СССР команде у Северној Кореји. Предвиђено је да се у припреми предлога Комисија консултује са корејским

¹⁸⁶ Након ослобођења од јапанске окупације и завршетка Другог светског рата, од Рија се очекивало да буде фигура која би могла да уједини корејски народ и успостави независну и јединствену корејску владу. Али пошто је био снажан противник комунизма, он је 1946. године позвао на успостављање посебне владе на југу (Hong 2008:136).

демократским партијама и друштвеним организацијама, а да Препоруке представи на разматрање владама савезника из Другог светског рата пре доношења коначне одлуке. Комисија је требало да покрене демократске активности у Кореји одржавањем националних избора. Поред наведеног, Заједничка Комисија је требало да се постара за репатријацију јапанских војника и да обезбеди повратак корејских држављана из далеких крајева сада већ непостојеће јапанске империје (Peterson 2009: 185; Beal 2005: 46; Reeves 1993: 17).

Московски споразум је наишао на неповољне реакције корејског народа, а посебно националистичких група. Већина Корејанаца је тумачила привремену управу као протекторат. Све политичке групе, посебно са југа, залагале су за независност. СССР је захтевао да сви лојални комунисти подрже привремену управу, како би се комунистичке и повезане групе на полуострву ускладили са званичним совјетским ставом. Националистичке групе на југу су наставиле да се опирају привременој управи. Самим тим совјетска делегација је инсистирала да једине политичке групе и организације које треба консултовати у Заједничкој Комисији су оне које се слажу са Московским споразумом. Делегација САД је тврдила да групе које се противе привременој управи користе право на слободу говора и да им због тога не треба забранити консултације (Reeves 1993: 18).

САД се нису ослониле на већ успостављене политичке организације у својој зони окупације. Сматрали су да се корејски политички развој мора водити у складу са америчким концептима слободне представничке демократије. Током првих дана окупације, генерал САД Џон Р. Хоџис (John R. Hodges) предложио је да уједињење полуострва започне ублажавањем ограничења путовања између две зоне и уједињењем економије и администрације две Кореје. Предлог није прихваћен у совјетској зони окупације (Reeves 1993: 16).

У својој зони окупације, северно од 38. паралеле, Совјети су успоставили контролу над политичким снагама пружајући Ким Ил Сунгу исту врсту упадљиве и видљиве подршке коју су САД дале Сингману Рију. Ким је прво представљен највишем руководству Комунистичке партије Кореје,¹⁸⁷ а затим и Корејцима на масовном митингу којем је присуствовало десетине хиљада људи. Потенцијалне ривале за вођство у совјетској зони елиминисали су људи који су радили за самог Кима или Совјети. (Peterson 2009: 190). Ким је изградио комунистички систем на северу уз помоћ Совјета, и фебруара 1946. године основан је Привремени народни комитет (енг. *Provisional People's Committee* – РРС) у Пјонгјангу, као централно управљачко тело и претеча владе Демократске Народне Републике Кореје. Ким постаје председавајући Комитета (Beal 2005: 46; Hong 2008:135).

Заједничка комисија се поново састала 12. јуна 1946. године. Пријаве за учешће у консултацијама стигле су из различитих група, а одржани су и прелиминарни састанци подносилаца пријава. У америчкој зони пријавило се 39 политичких партија и 386 организација. У совјетској зони пријавиле су се 3 политичке партије и 35 организација. У совјетској зони је било дозвољено једино члановима Демократског фронта под контролом комуниста да учествују у консултацијама. СССР се успротивио укључивању било којих појединаца или група који су блокирали рад Заједничке комисије (Reeves 1993: 19).

Односи САД и СССР су додатно погоршани, када је совјетски конзул у Сеулу протеран у знак одмазде за совјетско одбијање да дозволи оснивање америчког конзулата у Пјонгјангу. У августу је совјетска делегација предложила да Заједничка Комисија именује привремену националну скупштину Кореје, састављену од представника консултативних група, као и повлачење америчких и совјетских окупационих снага до 1. јануара 1948. године, како би корејски народ спровео парламентарне изборе. САД су

¹⁸⁷ Севернокорејски огранак Комунистичке партије Кореје формиран је 10. октобра 1945. године, да би 28. августа 1946. године огранак прерастао у тзв. Корејску радничку партију (Beal 2005: 46). У фебруару 1947. године Врховна народна скупштина Северне Кореје је инаугурисана као највише законодавно тело (Hong 2008: 136).

одбиле оба совјетска предлога. Војна влада Сједињених Држава није успела да задовољи ниједну од важних политичких група или организација у Кореји (Reeves 1993: 20). После одбијања совјетског предлога, совјетске власти су одбиле да учествују у раду Заједничке комисије осим ако у дискусији не учествују представници корејског народа.

Позивајући се на немогућност Заједничке комисије да постигне напредак, влада САД је сматрала да изборе треба одржати под покровитељством Уједињених нација са циљем стварања уједињене независне Кореје. Совјетске власти и корејски комунисти су одбили да сарађују. Незадовољство је било велико и међу многим јужнокорејским политичарима. Након што је Заједничка комисија прекинула рад у августу 1947. године, комунистички систем се додатно учврстио на северу полуострва, па САД доносе одлуку да крену са стварањем посебне владе у Јужној Кореји. Најпроминентнији јужнокорејски лидер Сингман Ри је јавно тврдио да, пошто нема наде за уједињење кроз Заједничку комисију, неопходно је стварање владе на југу полуострва, како би се СССР повукао северно од 38. паралеле. Дакле, Ри је прихватио поделу Кореје, одлажући уједињење док не консолидује власт на југу (Hong 2008:136; Peterson 2009: 191–194).

Са циљем одржавања избора, влада САД поставља питање уједињења две окупационе зоне пред Генералну скупштину Уједињених нација и 17. октобра 1947. године подноси нацрт резолуције Генералном секретару Уједињених нација. У Нацрту се предлаже успостављање независности Кореје и повлачење окупационих снага у најкраћем могућем року. Да би се наведено постигло, окупационе власти су требале да одрже изборе у својим зонама до 31. марта 1948. под надзором Комисије Уједињених нација, након чега ће бити формирана Народна скупштина и влада. Нова влада би тада успоставила сопствене безбедносне снаге, а окупационе снаге би се повукле у складу са споразумом између корејске владе и окупационих сила. СССР је одбацио амерички предлог резолуције (Reeves 1993: 22; Reed 2014: 2).

Делегација СССР–а је поднела два нацрта резолуције. Први је био предлог да се корејском народу дозволи да успостави владу по сопственом избору након што се окупационе трупе истовремено повуку. Овај предлог је позитивно примљен у Јужној Кореји, где је корејски народ постајао све незадовољнији америчком војном управом. Други предлог је био да се дозволи изабраним представницима Северне и Јужне Кореје да учествују у расправи по том питању. Совјетски предлог о моменталном повлачењу окупационих снага, САД су одбациле, сматрајући га начином да се успостави комунистичка влада на целокупној територији полуострва. Совјети су тврдили да слободни избори неће бити могући све док се окупационе трупе не повуку. Генерална скупштина УН је одбила совјетски предлог (Reeves 1993: 23).

Пошто је совјетски предлог одбијен, Генерална скупштина УН је одредила рок до 31. марта 1948. године за одржавање избора. Представници корејског народа требало је да учествују у разматрању корејског питања у Генералној скупштини и конституисањем Народне скупштине са овлашћењем формирања владе, која би организовала сопствене безбедносне снаге и споразумела се са САД и СССР–ом о повлачењу оружаних снага, у року од деведесет дана (Reeves 1993: 24; Reed 2014: 2).

Пошто је СССР одбио спровођење избора у својој окупационој зони, парламентарни избори под надзором Привремене комисије УН за Кореју одржани су само у јужном делу Корејског полуострва 10. маја 1948. године.¹⁸⁸ Сингман Ри, члан корејске демократске партије¹⁸⁹ изабран је за Председника скупштине. Резултати избора су показали да од 200 посланичких места, најбоље резултате су постигле корејска демократска партија, која је освојила 55 посланичких места, независни посланици су освојили 80 места, конзервативна партија 29. Иако су независни посланици освојили већину у Парламенту, били су

¹⁸⁸ Детаљније о парламентарним изборима видети: Gordenker, L. Korean Election, 1948: The Decision to Observe. In: *The United Nations and the Peaceful Unification of Korea*. Springer, Dordrecht, 1959.

¹⁸⁹ САД су управљале јужним делом Корејског полуострва уз помоћ Корејске демократске странке све до 1948. године, када долази до оснивања Републике Кореје (Кнежевић 2022: 4).

подељени и нису успели да постигну политички консензус. Скупштина је пар месеци касније усвојила Устав¹⁹⁰ који предвиђа председнички облик владавине. Дана 15. августа 1948. године, на трећу годишњицу ослобођења од Јапана, званично је успостављена Република Кореја (Јужна Кореја), чији је први демократски изабрани председник са 180 гласова био Сингман Ри (Peterson 2009: 195; Reeves 1993: 25; Завршки 2015: 112; Hong 2008:137; Шабанић 2014: 128; Reed 2014: 2).

Када је донета одлука да се избори одрже само у Јужној Кореји, совјетске власти су почеле да формирају корејску националну владу на северу. Корејски народни комитет објавио је нови Устав 1. маја 1948. године.¹⁹¹ Почетком јула севернокорејски режим је најавио да ће 25. августа бити одржани избори за Врховну народну скупштину од 572 члана. Дана 3. септембра, након једнодневнoг заседања, Врховна народна скупштина је ратификовала Устав од 1. маја (Reeves 1993: 25). Севернокорејски режим је 9. септембра 1948. године прогласио Демократску Народну Републику Кореју под вођством Ким Ил Сунга као премијера (Reeves 1993: 26; Кнежевић 2022: 6; Шабанић 2014: 128; Завршки 2015: 112; Reed 2014: 2).

Успостављању Републике Кореје противиле су се многе фракције на југу које су стварање посебне државе виделе као препреку поновном уједињењу. Сходно томе, приоритет владе Сингмана Рија био је политичка стабилизација на југу полуострва. Севернокорејски режим је већ био учвршћен под совјетским патронатом, што је омогућило Кимовој влади да се посвети изградњи војне моћи за будући покушај поновног уједињења силом. Ова унутрашња фокусираност обе земље оставила је сваки озбиљан покушај поновног уједињења мирним путем у руке Уједињених нација. Јужна Кореја је заступала став да је једина законита и легитимна влада у Кореји, створена под покровитељством Уједињених нација и путем демократских и слободних избора. У септембру 1948. године, Народна скупштина Републике Кореје усвојила је резолуцију која одражава овај став и нуди смернице за Север полуострва, по којима би сународници у Северној Кореји требало да следе њихов пример (Reeves 1993: 30).

Подела Корејског полуострва после Другог светског рата није била унапред планирана, већ наметнута од стране великих сила САД и СССР. Корејско полуострво је постало потенцијална стратешка претња за обе суперсиле, због свог геополитичког положаја. Као и подела Немачке и Вијетнама, и подела Корејског полуострва је била последица Хладног рата и ривалства САД и СССР-а. Дошло је до успостављања две супротстављене идеологије на Корејском полуострву (Peterson 2009: 180). Упркос послератним иницијативама за поновно уједињење, хладноратовско непријатељство је учврстило поделу и 1948. године створене су одвојене државе, подељене тридесет осмом паралелом – Република Кореја (РК, Јужна Кореја) и Демократска Народна Република Кореја (ДНРК, Северна Кореја). Са стварањем две одвојене владе различитих идеологија и политичких система, главни предуслов за војни сукоб био је чврсто постављен. Подела је довела до рата, овога пута до грађанског рата на корејском тлу 1950. године (Hong 2008:134–137; Roehrig 2007: 132; Peterson 2009: 182).

¹⁹⁰ Први Устав Републике Кореје на енглеском језику доступан преко: https://www.constituteproject.org/constitution/Republic_of_Korea_1987.pdf?lang=en (Датум приступа: 25.01.2024.).

¹⁹¹ Први Устав Демократске Народне Републике Кореје (Северне Кореје) на енглеском језику доступан преко: https://www.hrnk.org/uploads/pdfs/DPRK_Constitution.pdf (Датум приступа: 25.01.2024.).

6.2 Корејски рат (1950–1953)

Подела Корејског полуострва 1945. године допринела је наставку нестабилности у источно–азијском региону. Након неуспеха преговора о јединственој влади настале су 1948. године две веома различите државе и друштвена система заснована на супротним идеологијама. Уједињене нације и западни блок земаља признале су само Јужну Кореју као легитимну државу, док су земље повезане са СССР–ом признале Северну Кореју као јединог представника корејског народа. На тај начин су створени предуслови за сукоб две Кореје који је убрзо кулминирао грађанским ратом 1950. године, познатим под називом Корејски рат (Reed 2014: 1–2; Roehrig 2007: 132).¹⁹²

Међукорејски односи постали су озбиљна претња међународној стабилности из више разлога. Након оснивања две Кореје, обе државе су настојале да уједине цело полуострво под једном влашћу. Иако су оба лидера непосредно након оснивања две Кореје декларативно подржавала уједињење мирним путем, убрзо се показало да политичко решење корејске поделе није могуће. Након оснивања две државе, Северна Кореја се прогласила једином законито изабраном народном владом на корејском полуострву. Ким Ил Сунг је јавно изражавао непријатељство према САД и Јужној Кореји и прогласио територијалну интеграцију (*Kutowanjong*) својим главним циљем. Ким је тврдио да се територијална интеграција може остварити буђењем јужнокорејске револуције, односно да је мирно уједињење немогуће у тренутној ситуацији. Осим тога, севернокорејски лидер је, забринут за могућу инвазију из Јужне Кореје, веровао да ће уједињење земље бити одложено ако се одмах не предузме војна акција, док јужнокорејски режим не изгради јаке оружане снаге и и заузме север. Ким је схватао да је неопходно да за војну акцију добије совјетску подршку. Чланови Радничке партије подстицани су да приступе војсци (Hong 2008:137; Завршки 2015: 112; Peterson 2009: 195).¹⁹³

Севернокорејски лидер је сматрао да Јужну Кореју треба напасти што пре, не само што се већина корејске индустрије налази на њиховој територији, већ је и морал севернокорејске војске био на високом нивоу, где је више од 100.000 војника војно искуство стекло у кинеском грађанском рату. Имајући у виду наведене предности у односу на Јужну Кореју, влада Северне Кореје затражила је повлачење војних трупа СССР–а и САД–а крајем 1948. године. Совјети су се први повукли, а САД сматрајући да ће споразум о 38. паралели бити испоштован, повлаче своје снаге у првој половини 1949. године (Кнежевић 2022: 7; Peterson 2009: 195).

Лидери СССР–а и Северне Кореје делили су заједничку визију о уједињењу две Кореје под комунистичком идеологијом. Да би Северна Кореја остварила циљ о уједињењу две корејске државе, требала је подршку СССР–а.¹⁹⁴ Током састанка са највишим лидерима СССР–а, Ким је истицао да често долази до оружаних граничних сукоба с јужним суседом, те потреба за нападом постаје све већа. СССР, пре повлачења америчких трупа, није донео одлуку о преласку 38. паралеле, услед присуства великог броја америчких војника и америчке морнарице, степена обучености севернокорејске војске али и могућности директног сукоба са САД–ом (Кнежевић 2022: 7).

Попут Ким Ил Сунга, и председник Јужне Кореје Сингман Ри тврдио је да је његова држава једина законита влада на полуострву. И он је изразио намеру да употреби силу за уједињење земље. Сингман је сматрао да се признање Јужне Кореје од стране УН–а

¹⁹² Корејци наведени рат називају 25–јунски инцидент (Peterson 2009: 195).

¹⁹³ Северна Кореја је 1948. године имала војну снагу од 30.000 обучених војника и 170.000 људи на обуци, да би непосредно пре почетка Корејског рата имала око 127.000 обучених војника, совјетске Т–34 тенкове, око 150 авиона, разну артиљерију и оружје (Завршки 2015: 122; Кнежевић 2022: 10).

¹⁹⁴ Услед совјетске окупационе политике, у периоду од 1945. до 1949. године Северна Кореја није одржавала дотадашње економске везе са Јужном Корејом, Јапаном и Манџуријом, што је учинило у потпуности зависном од помоћи СССР–а (Зовко 2020: 24).

односи на Корејско полуострво. Поред тога, страх од комунистичке претње унутар и изван Јужне Кореје навео је лидера да размишља о превентивном рату (Hong 2008:138; Завршки 2015: 112; Кнежевић 2022: 5; Peterson 2009: 195–196).

САД нису имале геополитички интерес на Корејском полуострву, па су након оснивања две корејске државе повукли трупе. До јуна 1949. године, Војно саветодавна група од 500 људи у Кореји била је све што је остало од америчких трупа.¹⁹⁵ Ризик од комунистичког преузимања власти требало је да буде сведен на минимум обуком проширене војске Јужне Кореје од стране Војно саветодавне група САД. САД су у више наврата одбијале Сингманове захтеве за хитном војном и финансијском помоћи, иако су америчке обавештајне службе приметиле значајно војно јачање снага у Северној Кореји. У стручној литератури се наводи да су захтеви Јужне Кореје одбијени из више разлога: Кореја је имала ниски приоритет у стратешком планирању САД, Сингманово јавно обећање да ће Јужна Кореја извршити инвазију на Северну Кореју и исцрпљивање америчких војних залиха. Иако су САД послале помоћ током 1949. године у виду пешадијског наоружања вредног 300 милиона долара, недостатак залиха одложио је већу испоруку војне помоћи за 1950. годину (Кнежевић 2022: 5; Reeves 1993: 32; Peterson 2009: 197).

Серија оружаних побуна, атентата на јужнокорејске политичаре и напада предвођених комунистима на југу почела је у октобру 1948. године. Иако је било нејасно да ли су побуне и напади вођене под покровитељством Северне Кореје или су их иницирали сами јужнокорејски комунисти, ови напади су довели до тога да се у Јужној Кореји донесе Закона о националној безбедности који је забранио комунизам и садржао одредбе за процесуирање комуниста. Антикомунизам постаје званична идеологија Јужне Кореје (Reeves 1993: 31; Завршки 2015: 112; Кнежевић 2022: 5; Peterson 2009: 195–196). Председник Сингман је веровао да ће исход грађанског рата у Кини имати неповољне последице по Јужну Кореју, па је и побуне у октобру 1948. године (побуне у *Yosu* и *Suncheon*) схватио као резултат завере комуниста како би срушили владу Јужне Кореје изазивањем грађанског рата (Hong 2008:138; Завршки 2015: 112; Кнежевић 2022: 5). Све напред речено, доводи до закључка да је уједињење две Кореје мирним путем зауставила идеолошка компонента.

Пошто су се у овом периоду стекли идеални предуслови за успешну инвазију на територију Јужне Кореје: повлачење америчких војних трупа, совјети су успешно тестирали атомску бомбу, комунисти побеђују у кинеском грађанском рату, долази до састанка лидера Северне Кореје почетком 1950. године са лидерима Кине и СССР-а у Москви. На састанку се доноси одлука да Северна Кореја, уз подршку СССР-а у наоружању и Кине, која се обавезала да ће пружити пуну војну помоћ у случају да Северна Кореја наиђе на проблеме, изврши војну инвазију на Јужну Кореју (Кнежевић 2022: 8–10).

У стручној литератури се као један од разлога за почетак инвазије Северне Кореје на Јужну наводи и саопштење од 12. јануара 1950. године Државног секретара САД Дина Ачесона (енгл. *Dean Acheson*) да се америчка одбрамбена линија протеже дуж западне линије Пацифика, која укључује Јапан и Филипине, али не укључује Кореју и Тајван. „Ачесонова линија” наводила је на закључак да САД неће интервенисати у комунистичкој Кореји или Тајвану. Саопштење је уследило након комунистичког преузимања Кине, па је свакако утицало и на то да СССР промени став према предложеној инвазији Ким Ил Сунга на Јужну Кореју (Peterson 2009: 196–197).

У атмосфери растућих тензија између две корејске државе, под изговором да желе заштитити становништво од јужнокорејског терора, од 120.000 – 140.000 војника Северне Кореје 25. јуна 1950. године прелази 38. паралелу у настојању да војним путем уједине

¹⁹⁵ За разлику од Северне Кореје, јужнокорејска војска је поседовала свега 20–25 авиона које су преузели из јапанских складишта након Другог светског рата, мањак артиљеријског и пешадијског наоружања, као и око 60.000 војника у активној служби (Кнежевић 2022: 10; Завршки 2015: 112).

Корејско полуострво, чиме започиње тзв. Корејски рат (Кнежевић 2022: 5–10; Вујић 2013: 113; Reeves 1993: 32; Reed 2014: 2; Шабанић 2014: 125; Зовко 2020: 21; Hong 2008: 138; Peterson 2009). Када су севернокорејски тенкови и војници прешли преко 38. паралеле и кренули према Сеулу, брзо су савладали неспремну јужнокорејску војску. Лидер Северне Кореје Ким Ил Сунг се у 9:30 обратио нацији речима: „Јужнокорејска марионетска влада је одбацила све методе за мирно уједињење и усудила се да изврши оружану агресију северно од 38. паралеле. Демократска Народна Република Кореја наредила је контра напад да спречи инвазију . . .” (Peterson 2009: 197; Reeves 1993: 33).¹⁹⁶

Одмах након преласка севернокорејских снага на југ, Влада Јужне Кореје упутила је протесно писмо Комисији УН и затражила од САД војну подршку. Председник САД је изјавио да ће САД наставити да подржавају владавину закона. Севернокорејски напад је приморао САД да преиспитају политику према Корејском полуострву. УН су затражиле од својих чланица да спрече оружани сукоб (Завршки 2015: 112; Reeves 1993: 33; Кнежевић 2022: 10; Зовко 2020: 22; Peterson 2009: 198).¹⁹⁷

Схватајући озбиљност ситуације у којој се нашла Јужна Кореја, Председник САД 27. јуна 1950. издаје наређење генералу Дагласу Мек Артуру (енг. *Douglas MacArthur*), врховном заповеднику америчке војске на Далеком истоку, да са америчким трупамa помогне Јужној Кореји. Уз САД, дванаест земаља на самом почетку рата се одазвало позиву УН да помогну завршетак ратних акција на Корејском полуострву (Завршки 2015: 112; Кнежевић 2022: 12; Peterson 2009: 198).

У року од три дана од почетка напада, 28. јуна 1950. године, севернокорејска војска заузима Сеул (Reeves 1993: 33; Кнежевић 2022: 12; Завршки 2015: 112). Након освајања Сеула, војска Северне Кореје је заробила више од 44.000 јужнокорејских војника северно од реке Хан, што додатно утиче на морал јужнокорејске војске која дезертира. Око 25.000 јужнокорејских војника је било спремно наставити одбрану државе, након четири дана од напада Северне Кореје. Војска Северне Кореје консолидује своју позицију до 5. јула, када поново крећу на југ. САД шаљу своје трупе како би појачали отпор Јужне Кореје и блокирали путеве према југу (Peterson 2009: 197–198; Кнежевић 2022: 12; Завршки 2015: 112).

Војска Ким Ил Сунга наставила је да напредује ка југу, у настојању да освоје целокупно полуострво. Јужнокорејска војска и њихови савезници повукли су се до последње одбрамбене линије на јужној обали полуострва, назване Пусански периметар. Генерал САД Даглас Мек Артур преузео је команду у јулу 1950. године над снагама УН. Севернокорејска војска бомбардује Пусан и долази до кључних битки на подручју Масан и на ушћу реке Нактонг, где су комунисти поражени, а јужнокорејска војска реорганизацијом својих снага покушава задржати положај до доласка снага УН–а (Кнежевић 2022: 13; Завршки 2015: 113; Reeves 1993: 33; Peterson 2009: 198).

Како би повратили Сеул под контролу савезничких снага, снаге УН су искористиле надмоћ америчке морнарице и извршиле искрцавање код Инчона (Inchon) у близини Сеула. Током септембра и октобра 1950. године, снаге Јужне Кореје и УН потиснуле су Севернокорејце преко 38. паралеле до кинеске границе, до реке Јалу (енг. *Yalu*). Мек

¹⁹⁶ У Корејском рату Северна Кореја је имала подршку СССР–а и Кине, а Јужна Кореја подршку САД и 19 земаља чланица УН–а.

¹⁹⁷ Резолуција 82 Савета безбедности Уједињених нација, која је донета истог дана када је Северна Кореја извршила инвазију на Јужну Кореју, описује догађаје тог дана као „оружани напад снага из Северне Кореје на Републику Кореју”. У Резолуцији се наводи „да ова акција представља кршење мира . . .” Савет безбедности УН је позвао државе чланице да искористе војну силу за „обнављање међународног мира и безбедности“. Савет безбедности УН је донео Резолуцију 83 у којој се наводи „да чланице Уједињених нација пруже помоћ Републици Кореји која је неопходна за одбијање оружаног напада и обнављање међународног мира и безбедности у тој области.” (Детаљније видети: Татјана, М. Милић. *Значај одлука Савета безбедности Уједињених нација у развоју међународних правила о регулисању употребе силе у међународним односима*, докторска дисертација, Универзитет у Београду, Факултет политичких наука, Београд, 2016).

Артурово напредовање је заустављено када су снаге из Народне Републике Кине ушле у рат са око милион добровољаца на страни Северне Кореје крајем октобра 1950. године (Кнежевић 2022: 16; Завршки 2015: 113–118; Reeves 1993: 33–34; Peterson 2009: 199–201; Reed 2014: 2).

Кина је била забринута за безбедност властитих граница те су упозорили САД да не прелазе границу реке Јалу, јер би то значило општи рат. Председник САД Труман је настојао да се ситуација смири на Корејском полуострву, а Мек Артур, заповедник УН снага је, кршећи наређења, увео УН трупе у округе који се граниче са Јалуом. Кинеска народноослободилачка армија почела је да прелази на територију Кореје. Иако је интервенција Кине спречила пад Северне Кореје, није остварила превласт над снагама УН. Ваздухопловство САД је наставило са бомбардовањем градова и војних трупа Северне Кореје, како би снаге УН задржале своју позицију. У новембру комунистичке снаге предвођене Кином предузимају снажну офанзиву на подручју Пјонгјанга, а снаге УН–а започињу повлачење. У јануару 1951. године војска Северне Кореје се уз помоћ Кине регруписала, тако да комунистичке снаге поново заузимају Сеул (Peterson 2009: 201–202; Зовко 2020: 23; Завршки 2015: 114; Reeves 1993: 33–34; Кнежевић 2022: 18–19).

До средине јануара, са слабљењем севернокорејског напада, снаге УН заузимају Инчон, што приморава Кину и Северну Кореју на повлачење све до реке Хан. Снаге УН–а започињу још једну офанзиву и поново заузимају Сеул 12. марта 1951. године. Реорганизацијом снага УН долази до успостављања одбрамбене линије на подручју 38 паралеле познате под називом Вајоминг линија (енг. *Wyoming line*). Председник САД Труман је 11. априла 1951. сменио генерала Мек Акартура. Разлог смене је је инсистирање генерала да се Корејски рат прошири на подручје Кине. Током наредне две године долази до стагнације, јер ни једна страна није била у могућности услед бројних губитака да спроведе одлучујуће офанзиве. Сукоб се заснивао на граничним сукобима две стране око 38 паралеле (Завршки 2015: 114; Кнежевић 2022: 19–22; Reeves 1993: 33–34; Peterson 2009: 203; Beal 2005: 51).

Иако су преговори о примирју почели још у Кесонгу у јулу 1951. године, споразум није постизан услед немогућности договора око ратних заробљеника и њиховог повратка у домовину. Током 1952. године будући председник САД Двајт Ајзенхауер (*Dwight D. Eisenhower*) изјављује током обиласка бојишта на Корејском полуострву да је један од његових главних циљева завршетак рата у Кореји (Reeves 1993: 33–34; Зовко 2020: 23; Peterson 2009: 203; Кнежевић 2022: 22; Завршки 2015: 115).

Неоспорно је да је завршетку Корејског рата допринела смрт Стаљина у марту 1953. године и долазак новог председника САД. Након ових промена, почело се расправљати о решавању сукоба дипломатским путем. Најдуже су трајали преговори о положају ратних заробљеника. Постигнут је договор да се ратни заробљеници неће присиљавати на повратак у домовине, већ ће добити прилику да сами одлуче где желе остати (Завршки 2015: 115; Кнежевић 2022: 23; Peterson 2009: 203).

После више од две године преговора, 27. јула 1953. године у Панмунџому (*Panmunjom*) је потписан Споразум о примирју (енг. *Armistice Agreement*),¹⁹⁸ односно о прекиду ватре. Правно гледано, Корејски рат никада није завршен. Главне тачке Споразума биле су: повлачење нове границе на 38. паралели, ратним заробљеницима допустити да остану где желе и стварање демилитаризоване зоне од четири километра између две Кореје, која постоји и данас. Јужнокорејски председник Сингман Ри одбио је да учествује у потписивању Споразума, па су САД потписале за савезничке снаге. Демилитаризована зона (ДМЗ)¹⁹⁹ заменила је 38. паралелу као границу између све државе.

¹⁹⁸ Споразум о примирју је доступан на енглеском језику преко: <https://www.archives.gov/milestone-documents/armistice-agreement-restoration-south-korean-state>, (Датум приступа: 22.01.2024.).

¹⁹⁹ Супротно свом називу, зона је представљала једно од најнаоружанијих подручја на свету, подручје је минирано, наоружани војници патролирају, са обе стране су тешка артиљерија и тенкови. ДМЗ и даље представља жариште у сукобу између две стране (Peterson 2009: 204).

Дакле, две Кореје су створиле тампон зону широку четири километра. Формирана је Војна комисија за примирје (енг. Military Armistice Commission (MAC)) чији су задатак биле жалбе о кршењу примирја широм Демилитаризоване зоне (Reeves 1993: 34; Завршки 2015: 111–115; Reed 2014: 2; Шабанић 2014: 126; Зовко 2020: 23; Peterson 2009: 204; Beal 2005: 51).

Завршна Женевска конференција одржана је 1954. године, где су се представници земаља који су се борили у рату покушали договорити о уједињењу две Кореје. До усвајања декларације о уједињеној Кореји није дошло (Кнежевић 2022: 24; Завршки 2015: 115). Корејски рат можемо посматрати на више начина, као: грађански рат који је изазвала Северна Кореја, војни сукоб две Кореје и неформални сукоб САД–а и СССР–а (Шабанић 2014: 125–126).

Деветнаест нација је учествовало у Корејском рату који је резултирао још једном поделом полуострва дуж линије разграничења, додатно интензивирајући неспојивост идеолошког идентитета и безбедносних интереса две Кореје. Поред великих разарања, страшни злочини које су починиле обе стране ојачале су непријатељство које је настављено након потписивања примирја. У годинама које су уследиле, две Кореје су водиле веома различите политичке и економске животе. Обе одржаве су изградиле војне снаге у случају да се рат настави. Упркос заједничкој историји, језику и култури, Демилитаризована зона значила је даљу поделу корејског народа. У Корејском рату, око 5 милиона људи је избегло из ратних зона и градова под опсадом, близу 1,5 милион Корејаца, око 800.000 Кинеза, 157.000 Американаца је изгубило животе (Roehrig 2007: 132; Hong 2008: 138; Завршки 2015: 111; Reed 2014: 2; Peterson 2009: 207).²⁰⁰

У Северној Кореји непријатељство према САД и Јужној Кореји додатно се продубило. Услед ратне штете коју су изазвале америчке и јужнокорејске снаге које су скоро у потпуности уништиле севернокорејску индустрију и градове, становништво Северне Кореје, које је забележило драстичан демографски пад, осећало је антагонизам према САД²⁰¹ и Јужној Кореји. Политичка структура Северне Кореје је била уздрмана, услед чињенице да је велики број лојалних чланова Комунистичке партије убијен током рата, док су поједини партијски лидери избачени из странке, јер су се показали као „нечисти елементи, кукавице или шпијуни”. Ким Ил Сунг покушао да се поново изгради Комунистичку партију, њено идеолошко јединство кроз интензиван програм обуке за преваспитавање партијских функционера на свим нивоима (Hong 2008: 138–139; Кнежевић 2022: 24).

У Јужној Кореји, антагонизам према комунистима се продубио са завршетком рата. Председник Сингман Ри је ојачао антикомунистичку политику, искористивши рат да консолидује сопствену моћ. Долази до ликвидације великог броја левичара и њихових присталица, који нису успели да напусте Јужну Кореју са комунистичким снагама током повлачења. Антикомунизам је постао главна основа идеолошке легитимизације власти Јужне Кореје. Јужнокорејски антагонизам према Кини и СССР–у такође је продубљен услед њихове војне подршке Северној Кореји (Hong 2008: 138–139; Reeves 1993: 34–35). Како би се заштитио од комунизма, Председник Сингман се усредсредео на постизање безбедносног пакта са САД. Потписивањем Споразума о међусобној одбрани између

²⁰⁰ У стручној литератури се наводи да је Корејска народна армија убила стотине америчких ратних заробљеника погубљењем или их пустила да умру од глади у логорима за ратне заробљенике. Постоје добро документовани извештаји о масовним убиствима Јужнокорејаца од стране Севернокорејаца. Реч испирање мозга (енг. *Brainwashing*) први пут је ушла у амерички речник током Корејског рата, као покушај слома личности затвореника. Кинези су неке УН војнике подвргавали бруталним испитивањима, лишавању сна и физичком злостављању у току напора да их преобрате у комунисте (Peterson 2009: 207).

²⁰¹ Током Корејског рата САД су бациле на Северну Кореју око 635.000 тона бомби и 32.557 тона напалма, што је било више од количине бомби (503.000 тона) коришћених против Јапана током Другог светског рата. Од две трећине до три четвртине стамбених објеката у Северној Кореји су уништени током рата (Hong 2008: 139).

САД–а и Јужне Кореје 8. августа 1953. године, Јужна Кореја је поставила кључне услове који регулишу будућу безбедносну сарадњу (Reeves 1993: 35; Hong 2008: 139).

Корејски рат је постао показатељ начина на који ће се водити Хладни рат између САД и СССР–а за утицај у одређеним државама. Очигледно је да би се Корејски рат завршио већ 1950. године, да Кина није пружила војну помоћ Северној Кореји. Кина је желела да сачува свој новонастали суверенитет ограничавањем утицаја САД на Корејско полуострво. Исто тако, оправдано је рећи и да до рата не би дошло да се снаге САД нису повукле током 1949. године (Кнежевић 2022: 23–25). Од завршетка рата, нормализација односа две Кореје, као и питање уједињења две државе постали су изазов за обе стране. Политика Јужне Кореје према Северној Кореји мењала се под утицајем спољних актера, па се са правом поставља питање да ли спољни актери спречавају уједињење Корејског полуострва и да ли се јужнокорејска политика према Северној Кореји може побољшати?

6.3 Заједнички споразум (*North–South Joint Communique*)

Две Кореје су се након завршетка рата нашле у ситуацији у којој два друштвена и политичка ентитета имају међусобно некомпатибилне циљеве, интересе и идеолошке идентитете. Последишно, када се интерес између укључених страна повећава, а претње идеолошком идентитету једне стране смањују, могућност решавања сукоба постаје велика и обратно. Нespoјивост идеолошког идентитета и безбедносних интереса између Северне и Јужне Кореје настала је у процесу њихове поделе и интензивирала се током Корејског рата (Hong 2008: 135–141).

Да бисмо одговорили на питање зашто није дошло до уједињења две Кореје у хладноратовском периоду или до нормализације односа две корејске државе по угледу на две Немачке, неопходно је да анализирамо међународно окружење и ограничења која су постојала у унутрашњим оквирима две корејске државе. У хладноратовском периоду, односи између две Кореје готово да нису ни постојали јер су се, од поделе Корејског полуострва, две корејске државе надметале за постизање легитимитета и међународног признања. Обе корејске државе виделе су постојање друге као претњу сопственом постојању. За Јужну, Северна Кореја је нелегитиман и претећи режим од којег се требало бранити по сваку цену, док је Северна Кореја гледала на Јужну Кореју као на слаб и нестабилан режим који ће пре или касније урушити сопствене противуречности, па стога Северна Кореја треба да буде спремна да поново уједини земљу када се за то укаже прилика. Директна инвазија Северне Кореје више није била опција, из два разлога: јасне посвећености САД одбрани Јужне Кореје и неспремности СССР–а и Кине да поново подрже такав подухват (Armstrong 2005: 2–4; Reeves 1993: 29).

Са детантом великих сила током седамдесетих година прошлог века, долази и до помака у односима две Кореје. Једини конкретан резултат политике усмерене ка помирењу и нормализацији односа две корејске државе представља Заједнички споразум (енг. *North–South Joint Communique*) од 4. јула 1972. године.²⁰² Наведени споразум, односно саопштење није успело да реши идеолошке и безбедносне сукобе између две Кореје, али је имао вредност зато што је обезбедио основу на којој су Северна и Јужна Кореја могле да развијају међусобне односе (Hong 2008: 145). Сматрало се да постоји велика промена у политици уједињења јужнокорејске владе. Споразумом је прихваћена идеја о „две Кореје” и директним преговорима без посредништва Уједињених нација (Reeves 1993: 47).

Мировни преговори између две Кореје су први пут почели на крају Корејског рата у марту 1953. године. Пошто је Споразум о примирју потписан између војне команде Уједињених нација, Корејске народне армије и Кинеске добровољачке народне армије, технички гледано Јужна Кореја није ни била потписник примирја. Према тачки 60. Споразума о примирју, требало је одржати политичку конференцију на којој би се разговарало о мирном решавању корејског питања. Главна сврха Споразума о примирју био је прекид ратног сукоба и блокирање обнављања војних непријатељстава, а не решавање политичких или идеолошких питања (Park 2020: 59–62; Hong 2008: 141–142).

Влада Северне Кореје је сматрала да пошто Јужна Кореја није била потписник примирја из 1953. године, не би јој требало дозволити ни да учествује у будућим мировним преговорима. Први мировни разговори страна у сукобу након потписивања Споразума о примирју одржани су на Женевској конференцији током 1954. године. Током конференције Северна и Јужна Кореја су предложиле сопствене формуле уједињења.

²⁰² Текст Заједничког споразума/обавештења између две Кореје (*North–South Joint Communique*) из 1972. године доступан је на енглеском језику преко: https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/KR%20KP_720704_The%20July%204%20South-North%20Joint%20Communique%3%A9.pdf. (Датум приступа: 20.02. 2013. године).

Северна Кореја је предложила формирање комисије која би израдила изборни закон за опште изборе, како би обезбедила право вета на процес уједињења, чиме би до уједињења две Кореје могло доћи само под севернокорејским условима. Јужна Кореја је предложила одржавање избора и у Северној и Јужној Кореји у складу са уставним процесом Јужне Кореје и сразмерно броју становника Северне и Јужне Кореје. Имајући у виду овакву ситуацију, конференција је прекинута без икаквих предлога за решавање корејског питања. Споразум о примирју и неуспех Женевске конференције одиграли су велику улогу у учвршћивању хладноратовске поделе током педесетих година прошлог века, када су се САД и СССР суочиле са вишеструким кризама широм света (Park 2020: 60; Hong 2008: 141–142).

У области међународних односа, обе Кореје су практиковале своју верзију Халштајн доктрине Западне Немачке односно одбијања признања постојања друге корејске државе, као и успостављања дипломатских односа са било којом другом државом која би препознала постојање друге Кореје (Armstrong 2005: 5).

У датом међународном окружењу нису постојали услови за прави мировни процес на Корејском полуострву, јер су велике силе користиле Корејско полуострво као стратешко упориште у Азији. Како је Јужна Кореја, постала зависна не само економски, већ и безбедносно, од војног савеза са САД–ом, сасвим је логично да је хладноратовска борба утицала и на јужнокорејску унутрашњу политику. Али за разлику од влада других подељених нација у то време, као што је Западна Немачка под Конрадом Аденауером, Јужна Кореја је под председником Сингманом Ријом уживала далеко већи степен аутономије. Председник Ри је успоставио дипломатске односе са Јапаном и Тајваном и проширио могућности аутономије Јужне Кореје, иако је то спречило било какве покушаје успостављања мира са Северном Корејом (Park 2020: 61). Слична ситуација је била и у Западној Немачкој под Конрадом Аденауером, коме је западна политика онемогућила нормализацију односа са земљама Источног блока, а онемогућила са Источном Немачком и земљама совјетског блока.

Антикомунизам је био обележје јужнокорејске либералне демократије, док је у Северној Кореји Ким Ил–Сунг успоставио једнопартијску диктатуру. Користећи предност централизоване моћи и помоћи савезника из совјетског блока, Северна Кореја је постигла много већи економски напредак од Јужне Кореје. Након државног удара у мају 1961. године Парк Чанг–Хи (*Park Chung-hee*) је дошао на власт у Јужној Кореји. Са таквим политичким преокретом, тек почетком 1970–их поново су се покренуле расправе о миру на Корејском полуострву (Park 2020: 61–62).

Питање националног уједињења на корејском полуострву значајно је и са аспекта развоја демократије, грађанских слобода и цивилног друштва. У литератури се указује на пример Јужне Кореје где су председници Сингман Ри, Парк Чанг–Хи и каснији ауторитарни владари често користили ситуацију у Северној Кореји да оправдају своје сузбијање политичке опозиције и ограничавање грађанских слобода, уз позивање на „посебну” безбедносну ситуацију на Корејском полуострву због националне поделе и потребе да се заштите од стално присутне војне претње Северне Кореје. Из перспективе група цивилног друштва, све док је нација била подељена и режим је могао да се позива на дубоко укоревљену несигурност и страх. Отуда, дуго након што је власт престала да усађује становништву антикомунистичку идеологију и користи прокомунистичке етикете за активисте који позивају на боље односе са Северном Корејом, грађанске и политичке групе које се залажу за демократију, залажу се и за национално уједињење, или барем помирење, као и вођење спољне политике која би смањила зависност Јужне Кореје од САД (Chung 2003: 18).

Међународни развој догађаја у правцу кинеско–америчког и совјетско–америчког детанта у касним 1960–им и раним 1970–им имао је велики утицај на Корејско полуострво. Баш као што је рана структура Хладног рата и политика великих сила утицала на мировне преговоре на крају Корејског рата, међународно политичко окружење

седамдесетих година прошлог века имало је велики утицај на међукорејске односе у то време. У марту 1969. године избиле су борбе између руских и кинеских снага дуж реке Усури. Преговори о ограничењу стратешког наоружања између САД и СССР–а започели су 1969. године. Побољшани односи између САД и две комунистичке силе довели су до објављивања тзв. Никсонове доктрине 25. јула 1969. године, према којој ће се америчко војно учешће у свету користити само као помоћ земљама савезницама у одбрани сопственог суверенитета. Поред повлачења америчких снага из рата у Вијетнаму, прва суштинска примена Никсонове доктрине била је на Корејском полуострву, где је 20.000 америчких војника повучено у јесен 1970. године, чиме је створен привид војне равнотеже између две Кореје (Park 2020: 61–62; Reeves 1993: 45–46; Armstrong 2005: 2; Armstrong 2003: 3; Cha and Pardo 2023:78).

Сходно наведеном, влада Јужне Кореје је почела да размишља о начинима на који би побољшала односе са Северном Корејом. Председник Јужне Кореје Парк Чанг–Хи је на церемонији одржаној 15. августа 1970. године објавио „Иницијативу за мирно уједињење” две Кореје. Иницијатива је сугерисала могућност дијалога власти две Кореје, по први пут након Корејског рата. У Иницијативи се истицало да би требало да постоји пријатељско економско надметање између две Кореје, као и стварање услова за мирно уједињење кроз размену и сарадњу, под претпоставком да се Северна Кореја одрекне политике ратних провокација (Reeves 1993: 46; Park 2020: 62–64).

Са друге стране, међународна атмосфера детанта имала је двоструки утицај на севернокорејски режим. Признање две Кореје, директни преговори између две Кореје и повлачење америчких трупа са полуострва били су циљеви којима је Северна Кореја тежила, али са друге стране Северна Кореја је сматрала да детант САД са Кином и СССР–ом прети опстанку савеза које је Северна Кореја склопила са њима, средство изолације Северне Кореје и препрека војним амбицијама Северне Кореје (Reeves 1993: 47; Cha and Pardo 2023:78).

У поздравном говору камбоџанском краљу Нородому Сихануку (енг. Norodom Sihanouk) у Пјонгјангу, Председник Северне Кореје Ким Ил–Сунг је у августу 1971. године најавио да ће бити вољан да се састане са јужнокорејским званичницима. Међукорејски дијалог започео је септембра 1971. године са конференцијом Комитета Црвеног крста Северне и Јужне Кореје, а затим су разговори настављени кроз низ састанака између севернокорејских и јужнокорејских обавештајних службеника (Park 2020: 63–64; Reeves 1993: 47; Armstrong 2003: 3; Armstrong 2005: 5).

Након званичне посете Председника САД Ричарда Никсона Кини током 1971. године и нормализације кинеско–америчких дипломатских односа, две Кореје су донеле одлуку да ће независно од утицаја великих сила покушати да реше своје односе (Reeves 1993: 78; Armstrong 2005: 2–5; Chung 2003: 18; Armstrong 2003: 3).

Међукорејски дијалог је довео до *North–South Joint Communique*, односно до Заједничке изјаве две Кореје 4. јула 1972. године. Разговори су вођени у Пјонгјангу (у периоду од 2. до 5. маја 1972. године) и Сеулу (у периоду од 29. маја до 1. јуна 1972. године). Потписници Споразума, који се састојао од седам тачака су били представници влада две Кореје: директор јужнокорејске Централне обавештајне агенције и млађи брат севернокорејског председника. У Саопштењу се у првој тачки истиче да су се две Кореје сложиле око три принципа уједињења: уједињење треба постићи без страног мешања, уједињење треба остварити не војним средствима и уједињење треба да буде засновано на националном јединству уз превазилажење разлике у идеологијама и системима. У осталим тачкама две стране су се сагласиле да се уздржавају од оружаних провокација, да сарађују у обнови прекинутих националних веза и унапређењу међусобног разумевања и сарадње. Северна и Јужна Кореја су се такође сложиле да успоставе директну „врућу линију” како би спречиле изненадне војне инциденте дуж Демилитаризоване зоне. Између две Кореје дошло је до размене делегација Црвеног крста како би се разговарало о породицама које су остале подељене након Корејског рата. На основу наведеног споразума две Кореје су по

први пут успоставиле званичне контакте. (Hong 2008: 143; Reeves 1993: 47; Armstrong 2005: 2–5; Park 2020: 63–64).²⁰³

Иако су лидери две Кореје били за уједињење, оба лидера су била против уједињења под условима другог, па су прокламоване принципе уједињења тумачили на различите начине, без стварне намере да реше идеолошке разлике, већ мотивисани жељом да се прилагоде променљивом међународном окружењу. Разговори су прекинути средином 1973. године, јер руководство ниједне стране није било спремно да озбиљно компромитује идеолошку политику на којој се заснивао легитимитет и подршка његовог режима како би се остварило национално јединство (Chung 2003: 19; Hong 2008: 143; Reeves 1993: 47–48; Armstrong 2005: 2–5; Park 2020: 63–64).

Председник САД је током посете Јужној Кореји средином 1979. године предложио разговоре између две Кореје и САД. Обе Кореје су одговориле да директни разговори између две Кореје могу започети тек након што Примирије из 1953. године постане мировни споразум (Reeves 1993: 49). Са изузетком разговора између комитета Црвеног крста две Кореје средином осамдесетих и одређене културне размене и посета раздвојених породица 1985. године, до следећег помака у званичним међукорејским односима долази тек почетком деведесетих година, када се међународно окружење драстично мења (Armstrong 2005: 6).

²⁰³ Детаљније видети текст споразума, доступан на енглеском језику: <https://londonkoreanlinks.net/1972/07/04/north-south-korea-joint-communiqué/>, (Датум приступа: 20.02. 2013. године).

6.4 Развој Северне и Јужне Кореје у хладноратовском периоду

6.4.1 Развој политичког и економског система Јужне Кореје

Развој политичког живота у Јужној Кореји у хладноратовском периоду обележила је ауторитарна политичка пракса председника Сингмана Рија (*Syngman Rhee*, председник 1954.–1960. године), председника Парк Чанг-Хија (*Park Chung Hee*, председник 1961.–1979. године) и председника Чон Ду Хвана (*Chun Doo Hwan*, председник 1980.–1988. године). Ауторитативну владавину су наметнули уз помоћ посебних овлашћења и у име борбе против комунистичких субверзија са севера полуострва. Њихова владавина је била непрекидана кратким периодима демократских реформи (Peterson 2009: 209).

Први председник Јужне Кореје је био Сингман Ри, истакнути вођа корејског покрета за независност током јапанске владавине. Како би оправдао своју ауторитарну владавину и ућуткао све политичке опозиционе гласове ослањао се на политичку подршку САД и манипулисање антикомунистичком идеологијом уз помоћ великих земљопоседника, бивших јапанских сарадника, бивших корејских чланова јапанске колонијалне бирократије, полиције, паравојних омладинских група и војске. Закон о националној безбедности, усвојен у децембру 1948. године, постао је политичко оруђе за сузбијање политичких опозиционих покрета, слободе медија, радничких синдиката, анти-америчког расположења и потенцијалних опонената у образовним институцијама. Због оптужби за кршење овог закона, до краја 1950. године у затворима Јужне Кореје било је више од 60.000 људи. Међу њима је било и 16 посланика, ка одговор на захтеве за оставку кабинета председника упућене од Народне скупштине. Либерална партија као скуп опортуниста лојалних Сигману Рију је основана 1951. године. Победе Либералне партије на изборима осигуране су изборним преварама, полицијским и паравојним надзором, као и Законом о националној безбедности (Woo 2018: 30–31; Reeves 1993: 30; Peterson 2009: 210–211).

Корејски рат је омогућио председнику да искористи нестабилно безбедносно окружење за своју политичку предност, постављајући преседане за вођење ауторитарне политике. Влада Сингмана Рија је стабилизацију сопственог режима ставила као свој први приоритет. Дана 15. маја 1952. године, Ри је применом силе издејствовао измену Устава Јужне Кореје како би се председник бирао путем референдума, а не путем Народне скупштине како је захтевао Устав из 1948. године. Председник је прогласио ванредно стање, ухапсивши 50 посланика и наредивши полицији да опколи зграду Народне скупштине како би изнудио усвајање измене Устава. Измене Устава су извршене, јер није успео да добије широку подршку Народне скупштине, па чак ни посланика своје странке. Две године касније, уставним амандманом елиминисао је и ограничење председничког мандата на два мандата, чиме је заправо постао доживотни председник. Дакле, Председник Ри и његова владајућа либерална партија поништили су Устав и политичке процесе користећи ауторитарну политичку тактику проглашавањем ванредног стања и применом физичког терора против потенцијалних противника (Woo 2018: 30–31; Reeves 1993: 30; Peterson 2009: 211; Cha and Pardo 2023: 61–62).

Иако су јужнокорејске изборе 1952. и 1956. године обележиле бројне оптужбе за изборну превару, влада Сигмана Рија је пала као резултат председничких избора 1960. године. Иако је Сингман Ри победио на председничким изборима у мају 1956. године са 70 посто гласова подршке, кандидат Либералне партије за место потпредседника је изгубио потпредседничке изборе од Чанг Мјона (*Chang Myon*) из Демократске партије, чиме није био загарантован монопол моћи. Председник је покушао да елиминише своје противнике, па је тако Чанг Мјон рањен у пуцњави након избора за потпредседника. Чанг Мјон, обављао је и функцију амбасадора у САД приликом избијања Корејског рата, где су

га САД и виделе као демократу и заговорника реформи, па самим тим и потенцијалног кандидата за председника. Председник Ри је одлучио да свог посинка кандидује за потпредседника. Популарност Ријевог кандидата је била веома ниска јер је виђен као срж растуће корупције у председничкој администрацији у поређењу са Чанг Мјоном, који се такође кандидовао. Кандидат либералне партије добио је преко 79 посто гласова против Чангових 17.5 посто према званичним резултатима, што је био јасан знак нерегуларности изборног процеса. Демократска странка није прихватила званичне резултате избора, а у знак протеста Чанг Мјон је дао оставку на дотадашњу функцију (Reeves 1993: 39–40; Woo 2018: 31; Peterson 2009: 211–213; Cha and Pardo 2023: 62–63).

Протести²⁰⁴ нису почели због избора председника, већ због након изборне крађе за место потпредседника. Незадовољство због очигледне изборне крађе изазвало је масовне протесте широм земље. Протесте су предводили средњошколци и студенти, којима су се придружили грађани средње класе и интелектуалци. На мирне протесте представници власти су одговорили насиљем. Убиство 17-огодишњег дечака, чије је тело пронађено априла 1960. године у заливу лучког града Масина, изазвало је прерастање протеста у nerede. Групу студената која се враћала са мирних демонстрација протестујући против полицијског насиља претукла је 18. априла 1960. године група антикомунистичког омладинског корпуса, коју је регрутовао шеф полиције Плаве куће (председничка резиденција). Као одговор на то насиље, сутрадан се на протестном маршу према Плавој кући окупило на десетине хиљада ненаоружаних студената. Штитећи прилаз председничкој резиденцији војска је употребила ватрено оружје. Убијено је око 125 демонстраната а више од 1000 је рањено. Губећи подршку војске, Председник Ри је, по савету амбасаде САД, најавио своју оставку и напустио Јужну Кореју 27. априла 1960. године, остављајући свог министра спољних послова на месту шефа владе. Он је провео наредних пет година у егзилу на Хавајима, где је умро у 90. години. Након неког времена владини званичници су се вратили у службу и друштво се, донекле, вратило у нормалу (Reeves 1993: 40; Peterson 2009: 213–214; Cha and Pardo 2023: 63; Woo 2018: 31).

Дана 29. јула 1960. године, одржани су национални избори, где је на власт дошла Демократска странка, бивша опозициона странка, са огромном већином посланичких места у Народној скупштини. Јужна Кореја је усвојила измењени Устав, који је одузео знатна овлашћења председнику републике, а стварну политичку моћ дао премијеру као шефу владе. Чанг Мјон, бивши потпредседник за време Сингмана Рија, изабран је за премијера. Међутим, влада Чанг Мјона била је преслаба да се носи са растућим друштвеним захтевима, јер је повећана слобода донела са собом студентске побуне и појачану критику владине политике уједињења. Реформистичке политичке странке заговарале су међукорејску размену, а неке су отишле толико далеко да су захтевале повлачење америчких снага из Јужне Кореје. Порастао је јаз између захтева грађана за политичком партиципацијом и неспособности политичких институција да их апсорбују, стварајући такозвану кризу учешћа. Друга република створила је осећај кризе у сваком делу друштва због растуће стопе криминала, економских услова и кризе националне безбедности. Неспособност или неспремност владе да употреби силу за одржавање реда довела је до даљих подела између различитих супротстављених фракција у земљи (Reeves 1993: 41–42; Cha and Pardo 2023: 63; Woo 2018: 31; Peterson 2009: 214–215).

У рано јутро 16. маја 1961. године на улицама Сеула налазила се војска која је након заузимања радио станица, прогласила ванредно стање и објавила да преузима контролу над владом за добробит нације. Државни удар предводио је генерал Парк Чанг-хи. Парк и његови следбеници су правдали државни удар распрострањеном корупцијом претходног режима, неспособношћу да се одбрани земља од комунистичких претњи и одсуством одрживог плана за друштвени и економски развој. Парк је представио корејском народу специфичне пакете политике антикомунизма, искорењивања корупције, индустријске револуције и успостављање одрживог привредног развоја, као и

²⁰⁴ У стручној литератури протести су познати под називом Револуција 19. априла.

безбедносног усклађивања и јаких веза са САД. Идеје међукорејских преговора и уједињења стављене су по страни. Под мотоом „прво изградња, уједињење касније,” Парк је инсистирао на политици која ће се концентрисати на изградњу способности за победу над комунизмом, а не на уједињење. Према новој владиној политици сви покушаји поновног уједињења требало је да буду одложени све док Јужна Кореја не постигне економску, војну, политичку, културну и друштвену супериорност у односу на Северну. Осим проглашења ванредног стања и контроле свих масовних медија, војно преузимање власти укључивало је и систематско хапшење свих политичара, новинара и професора који су се сматрали неподобним за одржавање војне власти.²⁰⁵ Супротно обећању да ће пренети политичку моћ са војне на цивилну, Парк је прогласио ванредно стање и наметнуо тзв. Јушински устав (енг. *Yushin constitution*) 1972. године²⁰⁶ који му је дао неограничену политичку моћ и учинио га доживотним председником. Члан 54. Јушинског устава даје председнику, када сматра да је потребно, овлашћење да предузме хитне мере којима се привремено суспендују слободе и права грађана, право да именује једну трећину посланика Народне скупштине као и спровођење ванредних мера у погледу права и овлашћења извршне и судске власти (Peterson 2009: 216–223; Woo 2018: 31–32; Hong 2008: 144; Park 2020: 61–62; Reeves 1993: 43–45).

Парков режим је уз помоћ безбедносних и војних агенција доношењем хитних уредби одржавао диктаторску власт. Са оснивањем Корејске централне обавештајне агенције (КЦОА), поред улоге надзора политичких противника, други важан задатак агенције постаје организација владајуће републиканске странке за председничке изборе 1963. године. Парк је распустио Народну скупштину, забранио сваку политичку активност и оштро цензуришао штампу. Затим се 1963. године, под снажним притиском САД кандидовао за председника. Укинута су репресивне мере забране слободе говора и политичких активности, али уз помоћ КЦОА Парк је створио Демократску Републиканску Партију (ДРП). Иако је мало вероватно да би Парк победио на истински слободним изборима, многи Корејци су га подржали не само десничари и војска, већ и многи сиромашни Корејци који су Паркове ривале сматрали елитом која није у контакту са проблемима обичног човека. ДРП је освојио 32 посто гласова и већину места у Скупштини. Парк је у наредним годинама наставио да одржава привид демократије. Оно што се Парку не може оспорити је економска ревитализација Јужне Кореје, о чему ћемо говорити нешто касније (Peterson 2009: 217; Woo 2018: 32; Park 2020: 61–62; Reeves 1993: 45).²⁰⁷

У другој половини 1970–их, на Парка је извршен огроман притисак за реформу администрације.²⁰⁸ Председникова супруга је убијена 1974. године, након покушаја атентата на председника. Репресија режима се повећала, а ванредно стање је увођено неколико пута током година. Студенти су поново изашли на улице тражећи Паркову оставку и крај Јушинске диктатуре. Убрзо су им се придружили и радници. Нови председник САД Џими Картер (*Jimmy Carter*) је 1977. године захтевао да Парков режим побољша статус људских права. Опозиција, а посебно чланови Нове Демократске партије (НДП) вођени млађом генерацијом политичара тражили су од САД да престану да подржавају Парков режим (Cha and Pardo 2023: 81–82; Peterson 2009: 222–223).

Парк и његови саветници расправљали су о томе да ли одговор на захтеве учесника протеста треба да буде либерализација или појачана репресија. Парк се 26.

²⁰⁵ Покушаји да се директном акцијом дестабилизује влада Републике Кореје достигли су врхунац 1968. године, инфилтрацијом севернокорејских командоса на терен јужнокорејског председничког комплекса или Плаве куће (Armstrong 2003: 3).

²⁰⁶ Јушинска диктатура је постала могућа усред безбедносног окружења Јужне Кореје, односно усред све веће оружане инфилтрације Северне Кореје и Никсонове доктрине која је донела страх од америчког „напуштања” Јужне Кореје (Woo 2018: 32).

²⁰⁷ О оснивању приватних војних братства (*Hanahoe, Chilseonghoe*) који су били довољно јаки да успоставе још једну војну диктатуру детаљније видети Woo 2018.

²⁰⁸ О учешћу Јужне Кореје у Вијетнамском рату на страни САД видети: Peterson 2009: 222–224.

октобра 1979. године састао да разговара о ситуацији у земљи са директором КЦОА током вечере у Плавој кући. Председника Парка је убио директор КЦОА, један од његових најближих сарадника, током вечере. Разлоге за убиство председника није саопштио. Председник је сахрањен уз све државне почести, јер иако су многи захтевали демократизацију, милиони других су изашли на улице да се захвале председнику који је донео просперитет земљи, помогао у спречавању нове севернокорејске инвазије и повратио достојанство корејског народа након јапанског колонијализма и Корејског рата (Peterson 2009: 226; Cha and Pardo 2023 : 81–82; Woo 2018: 32; Reeves 1993: 49).

Трећи покушај успостављања демократије у Јужној Кореји уследио је након убиства Парка. Чој Кју-ха (енг. Choi Kyu-ha), бивши премијер постаје вршилац дужности председника. Он је изјавио да ће се потпуна демократија повратити уставним амандманом путем референдума, укидањем ванредних декрета из Јушинске ере и обнављањем политичких права опозиционих политичких лидера, ослобађањем професора и студената, верских вођа и новинара који су ухапшени због противљења Парковој диктатури. Чои је прогласио ванредно стање, земља је упала у политичку нестабилност коју је искористио генерал Чон Ду Хван и спровео државни удар у две фазе: у децембру 1979. године, а затим у мају 1980. године. Генерал Хван је опозвао трупе са прве линије фронта из демилитаризоване зоне и брутално потиснуо демонстранте против ванредног стања, посебно у Гвангџу (*Gwangju*). Народна скупштина је распуштена, а Хван је прво изабран за председника Националног савета за поновно уједињење две Кореје, а непосредно након тога и за председника (Peterson 2009: 226; Woo 2018: 32–33; Reeves 1993: 49–50).

Услед државног удара, приватизације и милитаризације корејске политике, режим генерала Хвана се суочио се са упорним демонстрацијама све док влада није попустила пред захтевима опозиције 1987. године, о чему ће више речи бити у наредном поглављу докторске дисертације (Woo 2018: 33).

У стручној литератури се наводи да се јужнокорејска дипломатија од краја Корејског рата може поделити у две категорије: на традиционалну интересну дипломатију и дипломатију средње силе/моћи. Концепт традиционалне интересне дипломатије се дефинише као вођење дипломатских акција са циљем максимизирања уских националних интереса, попут опстанка (безбедности) и просперитета. Традиционална интересна дипломатија Јужне Кореје може се схватити као настојање Јужне Кореје, као релативно слабе силе, да се заштити од севернокорејске претње уз истовремено управљање међудржавним односима са четири велике силе (САД, СССР, Кином и Јапаном). Традиционалну интересну дипломатију је Јужна Кореја водила током читавог хладноратовског периода. Са стицањем статуса средње силе током осамдесетих и деведесетих година прошлог века, Јужна Кореја, почиње да практикује такозвану дипломатију средње моћи током 2000–их година. (Ku 2018: 91–92).

Након завршетка Другог светског рата, јужни део Корејског полуострва се нашао у лошој економској ситуацији, из два разлога: изненадни крај колонијалне економске администрације и одвајање од северног дела полуострва са којим је привреда југа била значајно повезана. Индустријска производња Јужне Кореје се 1948. налазила на само 15 посто у односу на производњу 1939. године. Пољопривредна производња смањена је за око 15 посто између 1937. и 1947. године. Негативан утицај на развој јужнокорејске економије посебно је имао Корејски рат. Педесете године прошлог века у Јужној Кореји су обележене спорим економским растом, високом стопом инфлације, корупцијом и великом зависношћу од помоћи САД. Више од 60 посто становништва Јужне Кореје живело је у екстремном сиромаштву (Ku 2018: 71–72; Cha and Pardo 2023: 68).

Први председник Републике Кореје Сингман Ри усвојио је политику замене увоза коју су следиле многе постколонијалне државе. Влада Сингмана Рија је одбила да успостави трговинске односе са Јапаном, који је током наведеног периода постигао брз економски опоравак. Овакву одлуку Ри је правдао опасношћу да Јужна Кореја постане економска колонија Јапана. Светска банка је примила Јужну Кореју као 58. земљу чланицу

1955. године захваљујући САД. Јужна Кореја је у великој мери зависила од финансијске и војне помоћи САД. Због стратешког значаја, САД су, без помоћи у вези са Корејским ратом, обезбедиле Јужној Кореји приближно 5 милијарди долара директних бесповратних финансијских средстава између 1946. и 1961. године. Помоћ коју је влада САД давала некада је износила и половину националног буџета Јужне Кореје. Влада Сигмана Рија је захваљујући овој огромној помоћи САД, до касних педесетих година успела да обнови инфраструктуру уништену током Корејског рата. Током овог периода, успех у пословању у великој мери је зависио од блиских веза између пословних људи и државних службеника (Ku 2018: 72; Peterson 2009: 210; Cha and Pardo 2023: 68).

Привреда Јужне Кореје почела је брзо да се развија средином 1960-их година. Предуслови који су довели до економског успона били су повећање броја предузетника и образованог становништва. Повећање броја предузетника је изазвано земљишном реформом коју је спровела војна влада САД, а затим и администрација председника Сингмана Рија. Земљишна реформа је поставила основу за модернизацију јужнокорејске привреде и друштва. У марту 1948. године је од бивших јапанских власника прерасподељено око 240.000 хектара земље, што је било приближно 11,7 посто укупно обрадиве земље. Од 1950. до 1952. године, прерасподељено је око 330.000 хектара пољопривредног земљишта, са ограниченим власништвом појединца на три хектара. Оваква расподела донела је председнику јаку подршку у руралним подручјима земље. Ове промене су помогле јужнокорејском друштву да развије два важна људска ресурса – пословне људе и едукаторе – за будући економски раст. Због земљишне реформе, конзервативни земљопоседници су преусмерили своје богатство у индустрију и образовање. Доступност образовања и његова загарантованост Уставом из 1948. године створила је висок степен писменог становништва у Јужној Кореји.²⁰⁹ Више од 70 посто становништва је до 1960. године умело да чита и пише (Ku 2018: 72–75; Peterson 2009: 212; Cha and Pardo 2023: 65–66).

Пре и након доношења Јушинског устава, услед политичке репресије, незадовољство се проширило на многе секторе друштва, укључујући радничку класу, која је била незадовољна ниским платама због мера привлачења инвестиција јефтином радном снагом. Сингман Ри је створио национални синдикат компанија под контролом државе, који је представљао интересе послодаваца и помоћ у прекиду радничких штрајкова и оснивања независних синдиката. Извозне компаније Јужне Кореје и амерички произвођачи који су преселили послове у Кореју зарађивали су на јефтиној и нискоквалификованој радној снази. Касних 1960-их и раних 1970-их дошло је до бројних радничких штрајкова у америчким и јужнокорејским компанијама. Парков режим је усвојио закон који је председнику дао овлашћење да ограничи грађанске слободе, одреди плате радницима и укине право на штрајкове и независне синдикате. Крајем 1970-их, плате квалификованих радника су порасле због одласка квалификованих радника на рад на грађевинским пројектима на Блиском истоку (Peterson 2009: 223–225; Ku 2018: 78).

Када је дошао на власт 1961. године, председнику Парку је било неопходно да постигне брз економски развој како би ојачао политички легитимитет. Привреда Јужне Кореје је стагнирала, а главно обележје су јој биле висока стопа инфлације, корупција и велика зависност од помоћи САД. Како би промовисала економски раст и развоја, Паркова влада је прво основала моћну бирократску организацију, Одбор за економско планирање (енг. *Economic Planning Board*) у циљу усмеравања, осмишљавања и спровођења низа планова економског развоја (Ku 2018: 75–76).

²⁰⁹ Управо ово огромно повећање популације студената у Јужној Кореји било је дестабилизујући елемент за режим председника Сигмана Рија и његове наследнике. Број студената се дванаестоструко повећао између 1948. и 1960. године. Пошто већина студената није могла да нађе посао који одговара њиховим вештинама, постали су незадовољна друштвена класа са усађеним веровањем из конфучијанске прошлости да је дужност научника да пази на врлину државе (Peterson 2009: 213).

Економска стратегија Јужне Кореје била је централизовано управљање. Директне државне инвестиције подстакле су раст индустријских конгломерата (нпр. Samsung, Hyundai, LG) (Peterson 2009: 219). У оквиру овог модела централног планирања, Паркова влада је покренула низ петогодишњих развојних планова. У првом петогодишњем плану (1962.–1966.), постављени су темељи развоја лаке индустрије, као што су текстилна и обућарска. У другом петогодишњем плану, (1967.–1971.), акценат је био на побољшању основне инфраструктуре, укључујући транспорт и електричну енергију (Peterson 2009: 220; Ку 2018: 76)

Петогодишњи планови из 1972. и 1977. године односили су се на развој тешких индустрија попут петрохемије и бродарства, упркос упозорењима Светске банке да су такви планови контрапродуктивни, јер се Јужна Кореја не може такмичити у овим индустријама. Влада Парка је побољшала наплату пореза кроз низ политичких реформи и користећи строгу кредитну контролу померила је своју економску политику са развоја лаке на тешку индустрију. Захваљујући овим мерама, забележен је годишњи раст развоја тешке индустрије на 16 процената током 1970–их. Јужна Кореја је постала земља која је извозила челик, електронику, па чак и бродове. У периоду од 1962. до 1982. године Јужна Кореја је повећала извоз робе и услуга са 0,36 милијарди долара 1962. године до приближно 22,94 милијарди долара 1982. године (Ку 2018: 76–78; Cha and Pardo 2023: 80).

Истовремено са економским развојем Парк је покренуо тајни програм нуклеарног наоружања, због севернокорејске безбедносне претње и изражене сумње у посвећеност САД заштити Јужне Кореје. Међутим, САД су 1975. године приморале владу Јужне Кореје да обустави развој нуклеарног програма (Cha and Pardo 2023: 80).

Након пораза Јапана у Другом светском рату, Јужна Кореја није успоставила дипломатске односе са својим бившим колонизатором. Дипломатски сукоб се наставио током раних 1960–их, али председник Парк видевши опоравак јапанске привреде после Другог светског рата, и имајући у виду да је економски развој Јужне Кореје окосница његове спољне и унутрашње политике, одлучио је да успостави дипломатске односе са Јапаном, јер му је била неопходна економска помоћ, инвестиције и зајмови Јапана. После четири године припреме, у јуну 1965. године, упркос протестима у земљи, Јужна Кореја и Јапан су потписали Споразум о основним односима (енг. Treaty on Basic Relations) (Peterson 2009: 218; Cha and Pardo 2023: 76–77; Ку 2018: 80).

Дипломатска нормализација односа са Јапаном довела је до значајних промена у јужнокорејској економији, пре свега индустрији. Као део споразума, Јапан је обезбедио Јужној Кореји 300 милиона америчких долара неповратне финансијске помоћи и 500 милиона америчких долара у зајмовима и кредитима у наредних десет година. Јужна Кореја је добила огроман развојни подстицај од Јапана, који се огледао не само у јапанским улагањима, већ је Јапан предводио све друге земље које су желеле да улажу у Јужну Кореју. Обим трговине између две земље се повећао више од десет пута током прве деценије након потписивања Споразума (Ку 2018: 80; Peterson 2009: 218; Cha and Pardo 2023: 76–77).²¹⁰

Током Паркове владавине, Јужна Кореја је бележила двоцифрени годишњи економски раст. Две деценије економског развоја донеле су значајне промене у култури и политичкој оријентацији корејског народа. Брза индустријализација пратила је урбанизацију, па је током 1980–их, више од 70 процената становништва живело у градским срединама. Ипак, брз економски раст Јужне Кореје стварао је велику поделу између сеоског и градског подручја. Да би смањио одлив становништва из сеоских подручја, Парк је покренуо тзв. Покрет за ново село (енг. New Village Movement). Покренут 1970. године, овај покрет је настојао да модернизује руралну економију Јужне Кореје пружајући подршку селима на различите начине, инфраструктурно, реновирањем

²¹⁰ О финансијској помоћи коју је Јужна Кореја добијала од САД у периоду од 1946. до 1976. године, као и учешћу Јужне Кореје у рату у Вијетнама и утицају на њен економски развој детаљније видети: Ку 2018: 79; Peterson 2009: 221–222.

старих кућа, модернизацијом пољопривредне опреме и сл. Пољопривредна производња се повећала, а живот у селима се генерално побољшао (Woo 2018: 34; Cha and Pardo 2023: 77–78; Ku 2018: 77; Peterson 2009: 221).

Привреда Јужне Кореје која је искусила високе стопе раста током 1960–их и 1970–их година је 1979. године претрпела озбиљан пад, узрокован високим нивоом дуга, другом нафтном кризом и растућим трошковима рада. Током 1980. године Јужна Кореја је забележила негативни раст од 1.9 процената, стопа раста потрошачких цена достигла је скоро 28,7 посто. Песимистичне процене да јужнокорејска привреда заснована на јефтиној радној снази и страним инвестицијама, вероватно неће много више расти у будућности су се показале погрешним, пошто је Јужна Кореја брзо остварила економски опоравак 1981. године и наставила економски процват током 1980–их (Peterson 2009: 223–225; Ku 2018: 80).

6.4.2 Политички и економски развој Северне Кореје у хладноратовском периоду

Након доласка снага СССР и САД и повлачења јапанских колонизатора, четири фракције корејских комуниста бориле су се за превласт на северном делу Корејског полуострва: герилска фракција, руска фракција, кинеска фракција и јужнокорејска фракција. Свака фракција је наводно тежила постизању заједничких циљева унутар Корејске радничке партије, односно Комунистичке партије Северне Кореје. Ким Ил Сунг, који је предводио Корејску радничку партију, а тиме и Северну Кореју, припадао је герилској фракцији, која се борила против Јапанаца у Манџурији током јапанске окупације. Герилска фракција је полагала право да влада због својих активности против Јапанаца, а њихов лидер Ким Ил Сунг, виши официр Црвене армије, стекао је поверење совјетских лидера и имао је подршку СССР–а (Peterson 2009: 246). Захваљујући Кимовој политичкој вештини, немилосрдности, покровитељству СССР–а, герилска фракција је постала доминантна након оснивања Северне Кореје (Peterson 2009: 247).²¹¹

У Северној Кореји, политички систем је био заснован по угледу на политички систем и идеологију СССР–а, као и диктаторске методе руковођења које је примењивао Стаљин током 1930–их и 1940–их година. Први устав из 1948. године написан је на руском језику, а касније преведен на корејски. Без обзира на сличности са СССР–ом, неки важни аспекти владајућег стила и идеологије Северне Кореје су потпуно јединствени у комунистичком свету попут политике самоизолације и породичног преноса власти. Северна Кореја је имала само два лидера у више од пола века свог постојања: Ким Ил Сунга, који је владао од 1948. до 1994. године и његовог сина Ким Џонг Ила (енг. Kim Jong Il), који је био председник од 1994. године, па све до своје смрти 2011. године. Борба за моћ Ким Ил Сунга и његова ђуче идеологија довели су до успостављања друштвеног система различитог од система СССР–а и Кине (Бошњак 2018: 29–30; Woo 2018: 114; Peterson 2009: 245).

Након завршетка Корејског рата, неуспех уједињења две Кореје имао је непосредан утицај на унутрашњу политику Северне Кореје, с обзиром на то да је Ким Ил Сунг покушао да неуспех рата припише својим политичким противницима. Педесете године у Северној Кореји обележила је борба за власт, елиминисање политичких противника и консолидација ђуче идеологије (Woo 2018: 113). Ким Ил Сунг је спроводио политичке чистке већ током 1940–их, током борбе за позицију лидера Радничке партије (Северне) Кореје, али се њихова учесталост повећала од 1953. године, када је Ким кренуо да одлучно консолидује своју моћ. До краја 1950–тих све опозиционе фракције су нестале. Њихови чланови су погубљени, у затвору или изгнанству (Woo 2018: 114; Cha and Pardo 2023: 60; Park 2020: 61–62; Reeves 1993: 45; Peterson 2009: 253).

На међународном плану, политичке промене после смрти Стаљина директно су утицале на политичке прилике у Северној Кореји, а посебно на политичку позицију Ким Ил Сунга. Након што је консолидовао своју власт, Хрушчов је спровео тзв. политику „дестаљинизације” која је позвала на окончање култова личности и на повратак колективном руководству у чијем је средишту партија. Стаљинисти су свргнути широм источне Европе на захтев Хрушчова. У лето 1956. године, Хрушчов је позвао Ким Ил Сунга у Москву на шест недеља обуке о новом совјетском стилу руковођења. И поред свега наведеног, Ким Ил Сунг је био успешан у елиминисању кинеске и руске фракције, јер је политичке чистке правдао мерама националне независности, па је самим тим имао подршку становништва (Woo 2018: 114; Peterson 2009: 252–253).

Током 1950–их година, Ким је увео систем за контролу севернокорејског становништва, на основу политичког, економског и социјалног порекла, као и њиховог понашања и поступака. Док су политичке чистке помогле Киму да преузме контролу над

²¹¹ Детаљније о развоју комунизма на северном делу Корејског полуострва од 1945. године до 1949. године детаљније видети: Woo 2018: 112–113; Roehrig 2007: 132–133.

владом, морао је да осигура да може да контролише и становништво Северне Кореје. Сваки севернокорејац је класификован у једну од три главне класе: прву класу становништва чинило је тзв. „језгро“, које је укључивало борце за независност, револуционаре или фабричке раднике и сељаке; другу класу су чинили тзв. „колебљиви или основни“, и тој класи су припадали „обични“ севернокорејци и трећу класу су чинили тзв. „непријатељи“. Овој друштвеној класи становништва су припадали земљопоседници, верске вође или севернокорејци који су подржавали Јужну Кореју током рата. Унутар сваке класе постојале су поделе, којих је било око педесет по класи. Према класификацији становништва Северне Кореје, око 30 процената севернокорејаца припадају класи језгро, 40 процената класи колебљивих, а 30 процената класи непријатеља. Класификација се врши на основу породичног порекла до три генерације. Систем класификације је осмишљен тако да је готово немогуће побољшати постојећу класу, али је била могућа деградација позиције. Наведена класификација је била осмишљена као облик друштвене контроле, где само они „у језгру“ могу да приступе квалитетном образовању, здравственој заштити, да се запосле или да им се дозволи да живе у Пјонгјангу. Друштвена подела је омогућила да се у Северној Кореји развије систем затворских радних логора, у које су слати они који су припадали тзв. класи непријатеља или за које се сматрало да прете режиму (Cha and Pardo 2023: 60–61).

У периоду од 1953.–1956. године уочљиво је да Северна Кореја тежи већој самосталности у међународним односима,²¹² док у унутрашњој политици лидер Ким Ил Сунг тежи да успостави сопствени режим, стварајући нову идеологију независности и ослонаца на сопствене снаге, тзв. „ђуче“ (енг. *Juche*) идеологију.

Заузевши неутрални став током кинеско–совјетског погоршања односа почетком 1960–тих, лидер Северне Кореје је склопио војне савезе и са СССР–ом и Кином средином 1961. године. Број безбедносних инцидената између снага Јужне Кореје и САД и Северне Кореје са друге стране стране дуж демилитаризоване зоне порастао је са 59 у 1965. години на 566 у 1967. години и 629 у 1968. години. Међутим, ови инциденти нису изазвали жељене реакције Јужне Кореје. Субверзивни напади Северне Кореје достигли су врхунац 21. јануара 1968. када се јединица од 31 човека инфилтрирала на југ да изврши атентат на јужнокорејског председника. Након неуспешног покушаја, севернокорејски поручник је признао да око 2.400 севернокорејских војника пролази специјалне герилске обуке за мисије у Јужној Кореји. У мају 1972. године председник Ким је изразио жаљење због напада на Плаву кућу, што је био знак да Северна Кореја жели да побољша односе са Јужном. Ким Ил Сунг је одустао од конфронтационог понашања, за које се надао да ће присилити САД на повлачење из Јужне Кореје. Пошто САД нису повлачиле снаге са полуострва, а напори да се дестабилизује Јужна Кореја само су појачали страх и мржњу према севернокорејском режиму, Ким Ил Сунг је приступио дијалогу са Јужном Корејом. Из перспективе Ким Ил Сунга, побољшање односа са Јужном Корејом имало је вишеструке предности. Бољи међукорејски односи би потенцијално могли да значе помоћ од богатије Јужне Кореје, слично као и у случају Западне Немачке која је помогла Источној након што је Вили Брант покренуо своју нову источну политику. Побољшање односа са Јужном Корејом, значило би и да спољни односи Северне Кореје не зависе од односа СССР и Кине са САД и Јужном Корејом (Reeves 1993: 44; Cha and Pardo 2023: 87–88; Roehrig 2007: 136).

Заједничко саопштење две Кореје из 1972. године није резултирало њиховим бољим односима. Уместо тога, Северна Кореја је удвостручила своје напоре да добије легитимитет над целокупним Корејским полуострвом. У децембру 1972. године Северна

²¹² Током 1957. године, влада САД је овластила Команду УН да предузме једнострану акцију и суспендује дејство тачке 13. Споразума о примирју, који је регулисао контролу наоружања између две Кореје, услед кршење одредбе Споразума од стране Северне Кореје. Као резултат тога, трку у наоружању између Северне и Јужне Кореје постало је немогуће контролисати, што је појачало некомпатибилност безбедносних интереса (Hong 2008: 142).

Кореја је ревидирала Устав из 1948. године. Ревидирани Устав је Ким Ил Сунгу као председнику дао више моћи и нагласио важност ђуче идеологије. Према уставу, Северна Кореја је независна социјалистичка држава која је у својим активностима вођена ђуче идеологијом корејске радничке партије. У Преамбули Устава је истакнуто да су: „Велики другови Ким Ил Сунг и Ким Џонг Ил сунце нације и звезде националног уједињења. Сматрајући уједињење земље највишим националним приоритетом, све своје напоре и бригу посветили су његовом остварењу” (Cha and Pardo 2023: 88; Hong 2008: 144; Roehrig 2007: 136).

Северна Кореја је потом усмерила своје напоре ка тражењу нормализације односа са САД. Ким Ил Сунг је сматрао да ће САД потенцијалној нормализацији са Северном Корејом дати исту вредност као и нормализацији односа са Кином. Тако је Врховна народна скупштина Демократске Народне Републике Кореје послала писмо за Сенату САД у марту 1974. године у којем се предлаже успостављање дипломатских односа између две земље. Никсонова администрација је одбила захтев Северне Кореје за успостављање дипломатских односа (Cha and Pardo 2023: 88).

Како је Северна Кореја изгубила поверење у своје савезнике, осећала се додатно угроженом војним способностима САД и Јужне Кореје и економским напретком Јужне Кореје, па су нестабилност безбедносног окружења надоместили значајним повећањем улагања у одбрамбене војне снага током 1970–их. До 1980. године, Северна Кореја је имала повећање од 20 до 30 процената у скоро свакој категорији војних капацитета. Повећање војних капацитета Северне Кореје постало је довољно проблематично да су САД у Извештају из 1982. године навеле да је јачање Северне Кореје заслужило помно праћење како би се осигурало да их војна предност у односу на Јужну Кореју не доведе у искушење да поново започну рат на полуострву. Са друге стране, страхујући од растуће војне моћи Јужне Кореје и САД, наоружавање Северне Кореје је можда била одбрамбена стратегија у настојању да се заштити сопствени политички идентитет (Roehrig 2007: 136–138).

Влада Северне Кореје је 24. јануара 1980. године предложила да се премијери Северне и Јужне Кореје састану. Од фебруара до августа одржано је десет рунди преговора, али како је политичка ситуација у Јужној Кореји почела да се стабилизује, Северна Кореја је прекинула контакте. Крајем 1980. године Северна Кореја је предложила конфедерацију две Кореје, Демократску конфедералну Републику Корјо (енг. *Democratic Confederal Republic of Koryo*) као коначни облик владе уједињене Кореје. Међутим, политичка транзиција након Парковог атентата резултирала је студентским и опозиционим демонстрацијама и протестима, па предлози Северне Кореје нису ни разматрани (Reeves 1993: 51).

На међународном плану, севернокорејски лидери су ограничили своје дипломатске и трговинске контакте чак и унутар комунистичког света. Распад социјализма касних 1980–их оставио је Северну Кореју неспремну да спроведе реформе које би донеле бољи живот грађанима. Једина преговарачка средства Северне Кореје су остали њена способност да произведе нуклеарно оружје и историја непредвидивог понашања у њеној потрази за дефинисањем корејског идентитета. Након година придржавања и наметања ђуче идеологије на целом полуострву, Северна Кореја се фокусирала на опстанак режима и одржавање власти Ким Џонг Ила (Peterson 2009: 246; Roehrig 2007: 138).

Да бисмо могли разумети севернокорејски политички режим, култ личности и породични пренос власти, морамо схватити да није могуће поређење са стаљинистичко – совјетским моделом нити са класичном породичном диктатуром, које не одражавају све специфичности севернокорејског политичког система. Политички режим Северне Кореје произашао је из борбе против јапанског колонијализма, марксистичке визије народа као „масе” коју требати ослободити од „робовласничког менталитета”, конфучијанизма и стварања „затвореног” политичког система и култа личности, услед непријатељског геополитичког окружења и положаја Северне Кореје. Поједини аутори ђуче идеологију

пореде се монархизмом, теократијом, адаптацијом лењинизма, стаљинизма и/или азијског корпоративизма (Вујић 2013: 112–115). Ћуче идеологија је мешавина свега наведеног.

Иако се у Северној Кореји наводи да је Ћуче идеологија настала током 1930–их година, када се Ким Ил–Сунг борио против јапанског колонијализма, термин је први пут употребљен 28. децембра 1955. године у говору Ким Ил Сунга под називом „О елиминисању догматизма и формализма и успостављању Ћучеа у идеолошком раду” (енг. *On Eliminating Dogmatism and Formalism and Establishing Juche in Ideological Work*) на Конгресу Радничке партије на тему „Пропаганда и агитација”. У говору је Ким Ил Сунг изразио жељу да се спречи кампања дестаљинизације попут оне у СССР–у и представио Ћуче идеологију као стање ума помоћу којег би Корејци требали остварити све личне и националне интересе без икаквог спољњег утицаја. У контексту надметања са Јужном Корејом, дестаљинизацијом у СССР–у и променама односа унутар комунистичког блока, Ким је увео идеју да Северна Кореја мора да развије посебан облик корејског социјализма заснованог на традиционалним карактеристикама и вредностима земље, вођена искључиво властитим снагама и независно од страног утицаја. Северна Кореја је морала да развије свој пут. Истовремено, пошто су кинеске снаге још увек биле у Северној Кореји, намеравао је да заобиђе кинески утицај путем сопствене владајуће идеологије и да је искористи у борби против кинеских и совјетских фракција у Пјонгјангу које би у догледно време могле покушати да угрозе његову диктаторску владавину (Woo 2018: 114; Вујић 2013: 115; Бошњак 2018: 30; Roehrig 2007: 133; and Pardo 2023: 64; Woo 2018: 115).

Током 1950–их, Ћуче идеологија није имала јасну логичку или идејну структуру, већ се развијала кроз реакције Северне Кореје на промене унутрашњих и спољашњих околности (Woo 2018: 115). На унутрашњем плану, Ким Ил Сунг је користио Ћуче као идеолошку платформу да се обрачуна са опозицијом. У спољној политици, Ћуче је нагласио политичку и идеолошку независност од спољних актера наглашавајући антиимперијализам САД и Јапана. Током 1960–их година Ћуче идеологија је представљала настојање Северне Кореје да се дистанцира од СССР–а и Кине кроз стварања равнотеже између два комунистичка покровитеља уз проглашење независности у вођењу унутрашње и спољне политике и очување самоидентитета. Упркос потписивању безбедносних споразума са СССР–ом и Кином у јулу 1961. године, Ким Ил Сунг је почео да доводи у питање поузданост својих савезника, делом због растућег кинеско–совјетског антагонизма и догматизма у Кини, па је желео да зацрта засебан пут за Северну Кореју. Поред тога, Ћуче је имплицитна критика Јужне Кореје, њеног односа са САД и присуства америчких трупа на полуострву (Roehrig 2007: 133–134; Woo 2018: 115; Бошњак 2018: 30; Вујић 2013: 115).

Увођење нове идеологије је било пропраћено снажном пропагандом кроз мењање историјских чињеница, рачунања времена и стварања култа личности Великог Вође (Ким Ил Сунг). Ћуче идеологија је наглашавала важност вође у складу са традицијом конфучијанске хијерархије. Власти су или преувеличавале или измишљале његова дела, стварајући божанску личност која је носилац социјалистичке револуције у Северној Кореји. Преко 30.000 споменика изграђено је у част његовим достигнућима, а највећи је саграђен 1972. године за прославу његовог шездесетог рођендана.²¹³ Портрети Ким Ил Сунга морају бити окачени свуда у канцеларијама и кућама. Ћуче, који временом постаје једина религија у коју је било допуштено веровати, пружио је Ким Ил Сунгу идеолошко оправдање за култ личности који је уобичајена карактеристика тоталитарних држава, са тим да је севернокорејски култ личности јединствен и свеприсутан. Успешно спровођење Ћуче идеологије уско је повезано са апсолутном контролом медија, чиме је онемогућена

²¹³ Детаљније о уређењу града Пјонгјанга у складу са Ћуче идеологијом видети: Zorica, Pogrmić and Bojan Đerčan. „Urban development of Pyongyang under the influence of Juche idea.” *Glasnik Srpskog geografskog društva* 101.2 (2021): 117–141.

било каква критика идеологије и њеног творца. (Roehrig 2007: 133–134; Woo 2018: 115–116; Бошњак 2018: 30–31; Вујић 2013: 115).²¹⁴

Док се Култ личности у другим тоталитарним државама фокусира на поштовање једног диктатора као појединца, севернокорејски култ личности превазилази Ким Ил Сунга, као вођу и односи се на читаву породицу Ким, укључујући њихове претке и супруге. У том смислу, култ личности у Северној Кореји је култ породице. На друштво се гледа као на једну велику породицу на чијем челу је мудар, строг, доброћудан отац коме се дугују безусловно поштовање, захвалност, апсолутна лојалност и послушност. Према државној пропаганди, оба Кима су потомци Тангуна (енг. *Tan'gun*), митског оснивача корејске нације што одражава настојање историјског континуитета који је прекинут током колонијалне владавине. У колективној свести је усађена идеја о постојању 5000 година корејске културе. Севернокорејски режим је касније настојао повезати култ личности Ким Џонг Ила са пракомунистичком историјом. Иако је Ким Џонг Ил рођен Русији 1942. године, државни органи тврде да се његово рођење догодило у брдима Паектусана (енг. *Paektusan*), највишој планини на полуострву и месту рођења Тангуна. У Северној Кореји се пише велики број радова и развија се теза о хомогености и аутохтоности корејске расе, нације, културе и језика од праисторије како би се оповргнула јапанска теза да су Корејци део јапанске расе (Roehrig 2007: 133–134; Woo 2018: 115–116; Бошњак 2018: 30–31; Вујић 2013: 114–115).

Пропаганда је настављени под Ким Џонг Илом, кога су државни медији означили као „Драги вођа”. Државе власти га наводе као аутора преко 1.400 чланака о ђуче идеологији. Током 1967. године Ким Џонг Ил је формулисао „Десет принципа за успостављање идеје ђуче”, како би регулисао свакодневни живот људи у Северној Кореји. Принципи су:

1. морамо дати све од себе у борби за уједињење целог друштва са револуционарном идеологијом Великог Вође Ким Ил Сунга;
2. морамо поштовати Великог Вођу, друга Ким Ил Сунга и бити му у потпуности лојални;
3. морамо учинити апсолутним, ауторитет Великог Вође, друга Ким Ил Сунга;
4. морамо учинити да револуционарна идеологија Великог вође друга Ким Ил Сунга буде наша вера;
5. морамо се стриктно придржавати принципа безусловне послушности у извршавању упутстава Великог вође, друга Ким Ил Сунга;
6. морамо ојачати идеологију и снагу воље читаве Партије и револуционарно јединство, усредсређујући се на Великог вођу, друга Ким Ил Сунга;
7. морамо учити од Великог Вође, друга Ким Ил Сунга и усвојити комунистички изглед, револуционарне методе и стил;
8. морамо ценити политички живот који нам је дао Велики вођа, друг Ким Ил Сунг и узвратити његово велико политичко поверење и промишљеност повећаном политичком свешћу и вештином;
9. морамо успоставити снажне организационе прописе како би се Партија, нација и војска кретали јединствено под једним и јединим вођством Великог Вође, друга Ким Ил Сунга;
10. морамо преносити велико достигнуће револуције Великог вође, друга Ким Ил Сунга, са генерације на генерацију, наслеђујући га. Наведених Десет принципа садржи и 65 подклаузула које детаљно разрађују начине како успоставити ђуче, које су сви Севернокорејци у обавези да запамте (Roehrig 2007: 134; Woo 2018: 116–117; Cha and Pardo 2023: 89).

²¹⁴ Бошњак наводи да се имена породице Ким, у јавним публикацијама увек пишу подебљаним словима и под наводницима како би била издвојена од остатка текста. Севернокорејске власти производе материјале на различитим језицима у којима се величају Кимови, а пропагира се и идеја да постоје бројне тзв. прокимовске организације у свету (Бошњак 2018: 34).

Ћуче идеологија је имала утицаја и на политику и на економију Северне Кореје. Као политички принцип, Ћуче идеологија је обухватала четири компоненте: човек је господар своје судбине, људи су господари револуције, револуција се мора спровести и апсолутна лојалност врховном вођи је кључ успеха револуције. Ћуче је обликовао економски систем Северне Кореје као економску аутаркију која је потиснула спољну трговину и инвестиције и резултирала економском изолацијом (Woo 2018: 115; Cha and Pardo 2023: 64).

Ћуче идеологија постаје службена политичка идеологија заснована на начелима политичке и војне независности, бескласног друштва, самоодрживе економије и националне самоодбране, националистичког дискурса социјалистичког поретка који позива на јединство народа. Наведена идеологија је обликовала свеукупне политичке границе земље и пружила идеолошко оправдање владавини једне монолитне партије и једног врховног вође и наследног права кроз крајњу индоктринацију народа од раног детињства. Ћуче заговара уједињење две Кореје кроз револуцију корејског народа и представља оригиналну креацију Ким Ил Сунга, која је садржана у члану 3. Устава, као комбинација корејског национализма и конфучијанске верзије социјализма (Бошњак 2018: 29–30; Woo 2018: 114; Вујић 2013: 114–116; Roehrig 2007: 133–134).

Лидери Северне Кореје су циљеве за привредни раст земље формулисали у складу са принципима планске дириговане привреде. Током 1950–их и раних 1960–их, док се Северна Кореја опорављала од разарања Корејског рата, методе Ким Ил Сунга довеле су до брзог раста севернокорејске привреде и до побољшања живота већине њених грађана. Образовање је било шире доступно. Сваком грађанину који није сматран државним непријатељем био је обезбеђен посао. Током овог периода привреда Северне Кореје је брзо расла и била је далеко испред Јужне Кореје (Peterson 2009: 250–252; Cha and Pardo 2023:63; Ku 2018: 130).

Влада Северне Кореје је успоставила различите периоде економског развоја.²¹⁵ Колективизација је почела 1953. године, а Северна Кореја се првим трогодишњи економским планом (1954–1956), у великој мери ослањала на совјетску економску подршку. Финансијска помоћ совјетског блока је била велики подстицај севернокорејској економији, па је примера ради 1954. године 33 процента прихода Северне Кореје долазило је од такве врсте помоћи. Председник Ким Ил Сунг је желео да се ослони на снагу воље народа Северне Кореје како би развио економију. Да би постигао државне циљеве, режим је извршио масовну мобилизацију грађана за реконструкцију привреде. Ова стратегија је успешно функционисала у обнови земље након Корејског рата. Због високо мобилисане радне снаге, Северна Кореја је успела да обнови школе, фабрике и друге објекте. Сматрао је да национализација индустрије и пољопривреде може довести до тога да Северна Кореја постане економски сама себи довољна или самостална у периоду од само неколико година (Reeves 1993: 75; Cha and Pardo 2023: 64–65; Ku 2018: 131).

Први петогодишњи план Северне Кореје (1957–1961) довео је до значајног економског раста, при чему је производња у секторима као што су челик, енергија или производња хране бележила двоцифрен пораст из године у годину. Чинило се да Северна Кореја користи на адекватан начин радну снагу, природне ресурсе и знање. Чак и када је СССР смањио финансијску подршку Северној Кореји 1957. године, економски напредак Северне Кореје надмашио је већину других земаља у развоју (Reeves 1993: 75; Cha and Pardo 2023:64–65; Ku 2018: 131). Подаци показују да је бруто пољопривредни производ

²¹⁵ Ривс наводи да је од завршетка Другог светског рата па до 1993. године Северна Кореја прошла кроз десет периода економског развоја: 1) период после Другог светског рата или период пре Корејског рата (1945–1950), 2) трогодишњи период рехабилитације (1954–1956), 3) петогодишњи план (1956–1961), 4) први седмогодишњи план (1961–1967), 5) тампон године (1967–1970), (6) шестогодишњи план (1971–1976), 7) тампон година (1977–1978), 8) други седмогодишњи план (1978–1984), 9) тампон године (1984–1986) и 10) трећи седмогодишњи план (1987–1993) (Reeves 1993: 75).

растао по годишњој стопи од скоро 7.5 процената, док је бруто индустријска производња расла за више од 35 процената годишње. Средином 1960–их, привреда Северне Кореје почела је бележити дуг период економске стагнације. Влада Северне Кореје је престала да објављује статистичке податке о сопственој економији, па је изузетно тешко пронаћи поуздане информације о економском статусу нације од краја 1960–тих (Ку 2018: 131).

Привредом се управљало по принципу централне планске привреде. Свака фабрика би добила детаљне производне планове, док су радници били мобилисани идеолошким и националистичким интересима како би испунили унапред постављене циљеве производње. Групе радника су подстицане да се такмиче међусобно у тзв. „борбама брзине“. Комитет Корејске радничке партије је био задужен за производњу у пољопривредним задругама и у фабрикама. У почетку је био приметан брз привредни раст заснован на изградњи инфраструктуре и мобилизацији раније недовољно искоришћене радне снаге и индустријских капацитета. Затим долази до стагнације. Одсуство повратних информација између различитих сектора привреде доводи до уских грла у систему или прекомерне производње добара за које нема непосредне употребе. У Северној Кореји је централно планирање било поверено недовољно образованим, али лојалним комунистичким бирократама. Ким Ил Сунгово управљање севернокорејском економијом такође је било погрешно у успостављању принципа – аутаркије, циља да Северна Кореја буде сама себи економски довољна уз минимално ослањање на увоз и извоз из других земаља. Аутаркија је била у извесној мери могућа у случају Јапана (који је освојио Кореју и Манџурију у потрази за аутаркијом) и донекле СССР–а, који је заузимао огроман географски простор, али неприменљива у случају релативно мале и технолошки неразвијене Северне Кореје, где обрадиво земљиште чини само 20 посто целокупне територије земље, па је Северна Кореја примењујући наведени принцип морала да прехрану становништва обезбеди ослањајући се на помоћ у храни из богатијих комунистичких земаља (Peterson 2009: 250–252; Cha and Pardo 2023: 65; Ku 2018: 131–133).

Како се привреда развијала, развијала се и сложеност структуре, централизована економија је успорила стопу привредног раста. Створена је неравнотежа између тешке индустрије, лаке индустрије и пољопривреде, а од трећег периода економског развоја економски напредак Северне Кореје налазио се у сталном опадању. Северна Кореја је имала потешкоће и у отплати кредита другим земљама. У августу 1987. године, 120 западних банака је објавило да Северна Кореја не плаћа доспеле рате кредите, што је довело до тога да трговински партнери захтевају од Северне Кореје плаћање у готовини. Поред наведеног, распад совјетског система и пратећи економски проблеми приморали су владу СССР–а да смањи и на крају у потпуности прекине са давањем економске помоћи Северној Кореји (Reeves 1993: 75–76; Peterson 2009: 258).

У овом поглављу докторске дисертације смо се усмерили на системске моменте хладноратовског поретка у коме се одвијала динамика односа између две Кореје, али и на специфичности две Кореје у односу на две Немачке. У складу са тим смо се бавили проучавањем историје Корејског полуострва како бисмо могли да схватимо менталитет тог народа, природу севернокорејског и јужнокорејског режима, међународно окружење и утицај, а самим тим и да утврдимо узроке нерешавање проблема нормализације односа две Кореје у односу на немачки случај.

7. СЕВЕРНА ПОЛИТИКА (1988–1993)

7.1 Почетак процеса демократизације у Јужној Кореји

У стручној литератури се веома често занемарује утицај који је процес демократизације у Јужној Кореји имао на међукорејске односе. Спровођење процеса демократизације није било једноставно због историјског наслеђа, неповољног безбедносног окружења, постојеће политичке културе и јаке државе. Прекид вишедеценијске диктаторске владавине и изградња демократског друштва не подразумева само избор лидера на слободним и поштеним изборима, већ и изградњу политичких институција, подршку јавности за демократске реформе, али и нормативна уверења политичких елита и обичних грађана у вредности демократског друштва (Woo 2018: 33; Brazinsky 2009: 223).

Од завршетка Другог светског рата, Јужна Кореја је прошла кроз низ политичких фаза, које су биле усмерене ка „консолидацији демократије”. Овај политички континуум можемо поделити на национализам Сингмана Рија (1945–1960), војну државу Парк Чанг–Хија (1961–1979), ауторитарни режим Чон Ду Хвана (1980–1987) и прелазну владавину Ро Тае Вуа (1988–1993) у демократску владавину Ким Дае Џунг–а од 1997. године (Myers 2001: 115–116). После Корејског рата, ауторитарна диктаторска владавина је опстајала, али што је дуже такав облик владавине опстајао, тако су јачали и покрети за демократизацију. Последице су настављене и конфронтације између диктаторског режима и покрета за демократизацију који су периодично изазивале и масовне сукобе о којима смо детаљније говорили у претходном поглављу.

Иако је главна карактеристика политичког система Јужне Кореје била посебно репресивна верзија развојне аутократије, током 1950–их и 1960–их јужнокорејанци, посебно студенти и интелектуалци су демократске идеале САД прихватили и прилагодили са високим нивоом ентузијазма и креативности. Између 1972. и 1987. године већ су били изражени напори државе да сузбије захтеве за политичком либерализацијом који су често ескалирали сукобима. Ови сукоби између јужнокорејске државе и друштва довели су САД у тежак положај. Са једне стране, САД су јасно подржавале политичко руководство Јужне Кореје као хладноратовског савезника, а са друге стране нису били вољни да делују против идеологија које су сами прокламовали. САД више нису ни биле толико у могућности да утичу на политику Јужне Кореје, као што су то били током шездесетих и седамдесетих година са претњама ускраћивања помоћи или подршке власти. Иако је политика САД свакако утицала на ток догађаја у Јужној Кореји током ових година, САД нису више могле да одреде политичку судбину земље (Brazinsky 2009: 223–224).

У Јужној Кореји, политички изазови диктаторској владавини почели су такозваним народним покретом (енг. *minjung*) током 1970–их и 1980–их година (Woo 2018: 33). Када је Парк Чанг Хи увео Јушински систем 1972. године, дошло је до протеста студената, интелектуалаца и утицајних религијских група у великим градовима. Ове групе су углавном издавале прогласе или, у случају студената, одржавале демонстрације тражећи обнову демократске власти. Овакви облици грађанског протеста нису имали утицаја на репресивни државни систем, који је имао више него адекватна средства на располагању да игнорише или потисне захтеве ових друштвених група (Brazinsky 2009: 224).

Пошто је постало јасно да овакви видови отпора државној моћи неће моћи да изврше значајан утицај на политичку ситуацију у земљи, продемократске снаге су се окренуле фабричким радницима који су им као обесправљена друштвена класа природни савезници. Уз подршку режима, неки од највећих јужнокорејских конгломерата забранили су формирање радничких синдиката. Верске организације и студентске групе почеле су да раде заједно на промовисању права радника и права на синдикално организовање. Током седамдесетих година развио се образац конфронтације између државе и радничке класе

који су били повезани са студентима, верским и организацијама за људска права. Како су штрајкови почели да се повећавају у броју и интензитету, тако је и влада Парка почела да примењује репресивније мере над грађанством (Brazinsky 2009: 225).

Вође радничких синдиката хапсила је полиција, Корејска централна обавештајна агенција пратила је активности наставника у вечерњим школама, стављала раднике који су учествовали у синдикалним активностима на црну листу због чега су често губили посао. Држава је комбиновала репресивне мере како би угушила демократски унионизам са напорима да цензурише и контролише медије. Администрације САД су избегавале конфронтацију око политичких и људских права у Јужној Кореји и заузеле су донекле пасиван став према растућем сукобу између државе и јужнокорејског друштва. Разлог за овакво стање ствари треба тражити у чињеници да је Јужна Кореја била подручје ниског приоритета за администрације Никсона и Форда. Оба председника САД су своју политику у Азији усмерили на побољшање односа са Кином и окончање сукоба у Вијетнаму. Пошто је влада Парка обезбедила стабилност, промовисала економски развој и била антикомунистичка, САД нису имале разлога да интервенишу (Brazinsky 2009: 226–227).

Економски напредак је позиционирао Јужну Кореју испред Северне Кореје у погледу одбрамбених способности. Самим тим, у свести јужнокорејца, смањен је страх од могућности инвазије Северне Кореје, па се сходно томе покренула јавна дебата о честој употреби аргумената националне безбедности од стране владе за очување друштвеног мира, као и оправдања државних удара и репресивних мера против грађанских слобода и политичког учешћа (Chung 2003: 10).

Након Парковог атентата, многи јужнокорејци су веровали да је њихова земља спремна да се удаљи од деценија ауторитарне и диктаторске владавине и да покрене процес демократизације политичког система. Са доласком на власт председника Чон Ду Хвана, државне мере постају још репресивније. За разлику од Парка, који је одувек уживао подршку народа упркос свом ауторитаризму, Чон је отуђио већину јужнокорејског друштва својом употребом силе како би контролисао опозицију (Cha and Pardo 2023: 93–94; Brazinsky 2009: 243).

Грађански протести су почели непосредно након што је Чон преузео функцију председника. Када су протести стављени под контролу, влада је започела пропагандну кампању како би за инцидент окривила севернокорејске инфилтраторе и комунистичке симпатизере (Cha and Pardo 2023: 94). Како је Чунова влада постајала све репресивнија, то се више чинило да „тиха дипломатија” САД у најбољем случају има мало утицаја. Међутим, друге димензије америчке политике су подстакле промене у јужнокорејској економији, а индиректно су утицале и на ограничавање моћи државе и изградње подршке демократизацији међу моћном, али до сада аполитичном класом у земљи (Brazinsky 2009: 243–244). Конкретно, САД су почеле да врше притисак на Чона да дозволи економску либерализацију земље. Напори Реганове администрације да наведу Чунову владу да либерализује економију били су далеко утицајнији од њених покушаја да промовише политичке реформе. За разлику од Парка, Чон је знао много мање о томе како корејска економија функционише и вероватно није био у потпуности свестан политичких последица које ће пратити економску либерализацију (Brazinsky 2009: 245). Отварање земље за стране инвестиције створило је нови извор финансирања конгломерата, који су крајем 1980–их били спремни да подрже демократизацију, посебно ако је то значило ублажавање државне контроле над пословањем (Brazinsky 2009: 246).

Са друге стране, за разлику од економске, политичка либерализација у Јужној Кореји средином 1980–их напредовала је уз динамичне интеракције између елита из старог режима и продемократских опозиционих снага које су довеле до политичке транзиције. Главни подстицај дошао је из „превеликог самопоуздања” ауторитарног режима и погрешне процене сопственог легитимитета и стабилности, што је навело постојеће руководство да дозволи политичке промене које су довеле до неочекивано мирне политичке транзиције. Таква политичка транзиција, иако је довела до стварања

просперитетне средње класе, која је захтевала више политичких права, довела је и до непотпуног чишћења старог ауторитарног наслеђа након демократизације и враћања старе елите из ауторитарне ере (Chung 2003: 9; Woo 2018: 34).

Детант у односима великих сила касних 1980–их обезбедио је међународни контекст у коме се спроводила спољна политика и политика поновног уједињења Јужне Кореје. Праћењем утицаја демократизације на промене спољне политике Јужне Кореје према Северној Кореји можемо закључити да за разлику од времена ауторитарности, креирање спољне политике више није могло бити оправдавано постизањем економске ефикасности или војне безбедности, вођено од стране једног лидера или као настојање режима да пронађе идеолошке пријатеље или непријатеље како би ојачао сопствену позицију (Chung 2003: 11).

Година 1987. била је кључна година у јужнокорејској потрази за слободом. Наиме, нови Устав из 1980. године, који је заменио Парков Јушински устав, одредио је један седмогодишњи мандат за председнике. Према томе, у теорији, Чон не би могао да се кандидује за реизбор. То је значило да би Јужна Кореја можда могла да има слободне изборе. Међутим, постало је јасно да Чон покушава да свог штићеника Ро Тае Вуа позиционира као свог наследника, чак намећући идеју да ће избори бити индиректни, односно да ће Народна скупштина одлучивати ко ће бити нови председник. Створено је такво расположење у корејском друштву, које је изазвало масовне протесте. Чонова потврда избора Ро Тае Вуа као кандидата за индиректне председничке изборе покренула је талас народних протеста који су далеко надмашили оне из 1980. године. Антивладине демонстрације рашириле су се на двадесет седам јужнокорејских градова у данима након Роовог *de facto* избора за следећег председника. Јужнокорејци који су се придружили овим масовним протестима дошли су из разних друштвених класа. За разлику од 1980. године, када је Чон био у стању да консолидује своју политичку моћ, сада није могао да оконча протесте без грађанског рата. Овај пут, званичници САД су јасно ставили до знања да не подржавају употребу војне силе. Суочен са непремостивим притиском скоро свих слојева јужнокорејског друштва, Чон је коначно пристао да се повуче (Cha and Pardo 2023: 98; Brazinsky 2009: 247).

Различите компоненте грађанског друштва и политичке опозиције успеле су да добију од ауторитарног режима Чон Ду Хвана слободне директне председничке изборе, као и низ даљих мера демократизације. Очигледно, овакав нови пут је имао снажне реперкусије на развој међукорејске политике. Пре свега, демократизација је захтевала другачији приступ међукорејском спору и јасну посвећеност владе поновном уједињењу. Што се тиче међународне димензије, нова влада која је изашла на изборе имала је као један од својих приоритетних циљева промоцију међународног легитимитета Јужне Кореје, поред воље да заузме нову улогу пропорционалну растућој економској снази (Milani 2015: 105).

Ро Тае Ву је 19. јуна 1987. године најавио да ће бити кандидат владајуће странке за председника државе и да ће поздравити измене Устава како би био могућ директан избор председника. Ро је такође пристао да ослободи дугогодишњег опозиционара Ким Дае Џунга из политичког притвора и ублажи цензуру штампе, што су били кључни захтеви опозиционих снага (Peterson 2009: 231; Chung 2003: 20).

Дана 29. Јуна 1987. године Ро Тае Ву је представио „Декларацију о демократизацији и реформама” (енг. *Declaration of Democratization and Reform*) која се састојала од осам тачака. Декларацијом је гарантовано спровођење демократских председничких избора у децембру исте године, као и уставни амандмани којим би се гарантовало обнављање основних права и слобода, промовисање владавине права и антикорупцијске политике. Чон је пристао да прихвати предлоге изнете у Декларацији. Четири месеца касније извршене су измене Устава Јужне Кореје кроз низ амандмана који су предвиђали директан избор председника, одређена овлашћења Народне скупштине и укидање ограничења

слободе изражавања. Јужнокорејцима је сада дата прилика да спроведу демократске принципе у праксу путем поштених избора (Brazinsky 2009: 249; Chung 2003: 20).

Први демократски председнички избори у земљи одржани су 27. децембра 1987. године, али нису у потпуности окончали војни ауторитаризам. Допуштајући Роу да преузме заслуге за демократизацију, Чон је повећао Роову популарност и учинио га одрживим председничким кандидатом за кога се градила слика да води отворену и поштену кампању за председника. Међутим долази до поделе унутар опозиционог блока. Три опозиционе партије и њени лидери (међу којима и будући председник Јужне Кореје од 1997. године) супротставили су се владајућој странки и њеном лидеру Ро Тае Вуу. Сва три опозициона лидера су се кандидовала на председничким изборима и ни један кандидат се није повукао ни формирао савез за стварање листе уједињене опозиције. Опозициони кандидати су заједно добили довољно висок проценат бирачког тела, али је победу на изборима однео кандидат владајуће странке Ро Тае Ву са 37 посто (Brazinsky 2009: 249; Chung 2003: 20; Peterson 2009: 231–232).

Ро Тае Ву је након инаугурације спровео низ мера са циљем деполитизације војске. Председник је могао да остане на функцији само један петогодишњи мандат, а овлашћења су му била смањена – није могао да распусти Народну скупштину, док је скупштина имала овлашћења да истражује државне послове и одобрава председникова именовања за судије Врховног суда. Закон о националној безбедности, који је влади дао широка овлашћења задржан је, али у теорији нова овлашћења Народне скупштине означавају прекид у злоупотреби овог закона од стране владајуће странке. Тајна полиција Јужне Кореје није расформирана, па су остале сумње да ли ће војска прихватити своју нову неполитичку улогу. Опозиција је наставила да користи своју новостечену моћ приликом избора судија, истрага о корупцији и кршењу људских права од стране бившег председника Чон Ду Хвана. Саслушања, која су трајала месецима, пратила је јужнокорејска радио и телевизија (Peterson 2009: 232).

Ро је затражио помиловање за Чона, али је истовремено предузео кораке да се дистанцира од претходног режима отпуштањем чланова Чоновог кабинета. Предложио је Чону да врати злоупотребом стечену имовину у замену за избегавање кривичног гоњења. Чон се у јавном обраћању 23. новембра 1988. године, извинио нацији и рекао да ће испунити ове услове. Већина грађана је желела да Чон буде кривично гоњен, али је већина посланика у Народној скупштини оклевала, јер је бивши председник још увек имао пријатеље међу војним снагама Јужне Кореје. Чон се осрамоћен, склонио у будистички манастир у планинама источно од Сеула. Када је истрага завршена 1. фебруара 1989. године, 47 људи је ухапшено под оптужбом за корупцију или злоупотребу положаја, укључујући и бившег градоначелника Сеула, бившег министра грађевинарства и саобраћаја и неколико Чонових рођака. Почетком 1988. године предузете су мере како би се повратила слобода медија, што је довело до повећања броја штампаних медија, тако да је после 1987. године свака покрајинска престоница имала најмање три дневна листа. Дошло је и до процвата електронских медија, а основана је и нова национална телевизијска станица, приватна и независна (Peterson 2009: 233).

У покушају да се дистанцира од политике коју је водио Чон Ду Хван, Ро Тае Ву је спровео низ спољнополитичких иницијатива које су биле посебно усмерене на унапређење односа са комунистичким државама и побољшање међукорејског односа. Будући да Ро није имао већину у парламенту, да би успоставио контролу, основао је, у сарадњи са две опозиционе партије, нову јаку конзервативну странку под називом Демократска либерална партија (Peterson 2009: 235; Myers 2001: 130).

Са инаугурацијом председника Ро Тае Вуа у фебруару 1988. године према новом Уставу који је био најлибералнији у историји Кореје, јужнокорејска демократија је испунила формалне критеријуме процедуралне демократије, односно постала је политички режим који практикује слободне и поштене изборе, универзално право гласа, вишестраначки систем, грађанске слободе и слободу медија. Међутим, многи

Јужнокорејци сматрали су да је без економске демократије политичка једнакост углавном бесмислена. Национално истраживање, које је спроведено 1989. године показало је да три четвртине испитаника жели је да види „демократију државе благостања” у Јужној Кореји. Такву политику је заступала главна опозициона странка на челу са Ким Дае Џунгом. Седамдесет посто испитаника се изјаснило да политички утицај САД у Јужној Кореји представља препреку демократији, пошто су САД перципиране у јужнокорејској јавности као присталице војних диктатура. Испитаници су такође желели да реформишу политичке партије, за које сматрају да им недостају конкретне организационе структуре и специфични програми деловања. Према мишљењу испитаника политичке партије првенствено служе као платформе за њихове лидере (Chung 2003: 13–14).

У том смислу, Олимпијске игре у Сеулу 1988. године биле су први катализатор за развој трговинских и економских преговора са великим бројем земаља, укључујући и неке које припадају комунистичком блоку. Утицај процеса демократизације у Јужној Кореји комбинован је са историјским променама која се догодила крајем 80-их и почетком наредне деценије, распадом СССР-а, а самим тим и краја биполарног геополитичког поретка створеног после Другог светског рата. Развој догађаја који је довео до завршетка Хладног рата имао је реперкусије у целом међународном систему, попут опадања способности СССР-а да настави да помаже социјалистичке режиме што је поставило основу за решавање бројних регионалних сукоба и спорова. Развој у овом правцу очекивао се и на Корејском полуострву. Изненадни колапс совјетског блока довео је Северну Кореју у ситуацију озбиљне економске и безбедносне кризе. Поред тога, СССР, односно Русија и Кина, удаљавајући се од Пјонгјанга, приближавали су се Јужној Кореји (Milani 2015: 106).

Изабрани председник Ро Тае Ву је извршио и деполитизацију војног естаблишмента. Да би учврстио легитимитет свог режима у земљи и афирмисао свој политички положај у иностранству, Ро је спровео низ храбрих спољнополитичких иницијатива. У јулу 1988. године покренуо је отворену политику према Северној Кореји, познату под називом Северна политика (енг. Nordpolitik) и повећао је напоре да побољша односе са комунистичким државама. У децембру 1990. године Влада Јужне Кореје објављује нови кодекс понашања припадника оружаних снага којим им се забрањују политичке активности. Председник спроводи и низ других мера попут именовања генерала са професионалном репутацијом на кључне позиције оружаних снага уз истовремено пензионисање лојалних припадника прошлог репресивног режима. Наведене реформе довеле су и до опште ревизије 41. Закона, док је упоредо отклањао и препреке за побољшање међукорејских односа, на пример, увео је забрану употребе потенцијално увредљивих термина за Северну Кореју (Reeves 1993: 74; Chung 2003: 20; Cha and Pardo 2023: 100–101).

Дакле, Јужна Кореја је прешла тзв. праг демократије са одржавањем првих слободних председничких избора, без обзира на чињеницу да је лидер једне опозиционе странке преузео председничку функцију тек 1997. године (Chung 2003: 9). Са друге стране, јужнокорејци још увек нису уживали слободе које имају грађани у западним демократијама. Репресивне државне структуре и репресивни закони као што је Закон о националној безбедности и даље су постојали како би ограничили активности оних који би могли бити претња држави. Пре него што је напустио функцију председника, Ро их је користио да разбије штрајкове који су, како је рекао, претили да корејску радну снагу учине прескупом за светско тржиште (Peterson 2009: 234).

Избор Ким Дае-Џунг-а²¹⁶ за председника Јужне Кореје 1997. године учврстио је даље поверење грађана да је постизање мира са Северном Корејом могуће, али је повећао и сумњу многих у влади и безбедносном апарату Јужне Кореје да Северна Кореја не жели уједињење мирним путем (Chung 2003: 10–11). Председнички избори 1997. године су веома значајни, јер је суштинска транзиција ка демократији уследила након победе

²¹⁶ У литератури се користи и назив Ким Деџунг.

демократске опозиционе партије. Влада Ким Дае Џунга спровела је низ демократских реформи и изузетан напредак у побољшању људских права. Џунгова влада је активно промовисала политику сунца у постхладноратовском периоду, побољшала међукорејске односе и у знатној мери отклонила неке штетне аспекте изазване антикомунизмом у јужнокорејском друштву (Ki 1993: 17).

У демократизованој Јужној Кореји, председници Ро Тае Ву и Ким Дае–Џунг су следили прилично различите стратегије у нади да ће ангажовати Северну Кореју и ублажити тензије на Корејском полуострву. У том погледу, вреди истаћи да је Јужна Кореја већ имала прилично добро развијену државну бирократију и представничке институције, што је процес демократизације учинио много мање хаотичним него у многим земљама са сличним окружењем (Chung 2003: 13).²¹⁷

²¹⁷ Детаљније о процесу демократизације у Јужној Кореји видети: Tea, Kallay. *Šest republika, jedna povijest: Razvoj demokracije u Južnoj Koreji* / Filipović, Vladimir (mentor); Zagreb, Libertas međunarodno sveučilište, 2023.

7.2 XXIV Олимпијске игре у Сеулу

„С обзиром на успех Олимпијаде, пред нас се постављају нови изазови и обавезе које треба да испунимо [...], како бисмо се придружили напредним нацијама и постигли потпуну демократију у земљи.”

Ро Тае Ву, председник Јужне Кореје²¹⁸

Након што је Међународни олимпијски комитет (МОК) 1981. године објавио да ће Сеул бити домаћин Летњих олимпијских игара 1988. године, Корејско полуострво се нашло у средишту међународног спортског сукоба, који је имао и политички значај услед хладноратовских тензија (Manchester 2022: 17).

Од 1979. до 1981. године, Јужна Кореја се припремала на унутрашњем и међународном плану да поднесе кандидатуру за домаћина Олимпијских игара како би демонстрирала економски напредак, побољшала статус земље у међународној спортој заједници, створила повољне услове за успостављање дипломатских односа како са комунистичким, тако и са несврстаним земљама (Cho 2009: 94–97). Председник Чон је Олимпијске игре видео и као прилику да подигне међународну свест о севернокорејској претњи која ће, послужити као осигурање од севернокорејских напада, али и као прилику за бројне економске користи (Manchester 2022: 26; Reeves 1993: 55). Кандидатура је припремана и поред свести да постоје тешкоће не само због нерешених политичких и економских проблема у земљи, већ и односа са земљама комунистичког блока, укључујући и Северну Кореју. Ипак, друге спољне околности ишле су у корист Јужне Кореје, попут доброг односа јужнокорејских политичара и чланова МОК–а, од 1970–их Јужна Кореја је успоставила добре спортске односе са СССР–ом, јужнокорејски тим је редовно учествовао на разним међународним спортским догађајима (Cho 2009: 94–97).

Убрзо након објављивања одлуке МОК, Северна Кореја је осудила доделу одржавања Олимпијских игара у Сеулу. У својим критикама инсистирали су на томе да мотиви Јужне Кореје нису спортског карактера (Cho 2009: 109; Park 1991: 8). Северна Кореја није била једина земља која је изразила сумњу у избор Сеула, јер је Јужној Кореји недостајала повољна међународна репутација након корејског рата, Јужна Кореја није била чланица Уједињених нација, нити је имала дипломатске односе са државама совјетског блока (Ha 1998: 12; Manchester 2022: 25).

Олимпијске игре у Сеулу су биле снажно подржане од стране владе Јужне Кореје, али и њених грађана. Већина Корејаца је била веома поносна на чињеницу да се Олимпијске игре одржавају у Јужној Кореји. Поред тога, Корејци који живе у иностранству организовали су друштва за пружање подршке Олимпијским играма у Сеулу, са донираним средствима или организацијом фестивала промоције Олимпијских игара (Cho 2009: 119–121).

Крајем 1984. године, на годишњем састанку Асоцијација националних олимпијских комитета у Мексико Ситију, усвојена је декларација којом се сви чланови позивају да учествују на Олимпијским играма 1988. године захваљујући чврстој подршци МОК–а и смиривању међународне политичке ситуације (Ha 1998: 12).

Пошто није успела у настојањима да промени одлуку МОК о месту одржавања Олимпијских игара, Северна Кореја је 1985. године предложила МОК–у да заједно са Јужном Корејом буду домаћини Олимпијских игара. Захтев су бранили ставом да је МОК омаловажио Кимов режим и једну трећину корејског становништва које је живело унутар

²¹⁸ „Given the success of the Olympics, pose on us a new challenge and obligation that we should fulfill [,] the task of joining the advanced nations and achieving full democracy in the country.” (Превод МНП), цитирано према: Ha, Woong Yong. Korean sports in the 1980 s and the Seoul Olympic Games of 1988. *Journal of Olympic History*, Summer, 1998., стр. 11.

њених граница, јер ако цела Кореја није домаћин Игара, онда Игре једноставно не би требале да се одрже у Кореји (Manchester 2022: 17; Cha and Pardo 2023: 106).

Након серије састанака МОК је понудио Северној Кореји прилику да буде домаћин неколико олимпијских такмичења и да постоје одвојени културни програми у Северној и Јужној Кореји. Међутим, Северна Кореја је захтевала да буде равноправни домаћини Игара и да се формира заједнички Организациони комитет што је било неприхватљиво и МОК–у и Јужној Кореји. На крају, с обзиром на то да није постигнут компромис, септембра 1988. године објављено је да Северна Кореја неће учествовати на Олимпијским играма у Сеулу (Cho 2009: 111–116; Ha 1998: 12; Cha and Pardo 2023: 106; Reeves 1993: 55; Manchester 2022: 23–24).²¹⁹

Настојања Северне Кореје да осујете одржавање Олимпијских игара у Сеулу прешла су оквири дипломатске борбе када су новембра 1987. године организовали постављање бомбе на лету Корејског авиопревозника, што је довело до смрти 115 путника.²²⁰ Подметање бомбе није спречило одржавање Олимпијских игара у Сеулу, али је показало да је Јужна Кореја, за мање од три месеца након терористичког напада способна да одржи своје прве демократске изборе и да се креће у правцу развоја и демократизације, док је Северна Кореја стагнирала и вероватно постала још ауторитарнија током 1980–их (Cha and Pardo 2023: 107; Reeves 1993: 55; Cho 2009: 108). Северна Кореја је изгубила сваку подршку коју је можда имала од социјалистичких или несврстаних држава (Manchester 2022: 28).

Након припрема које су трајале седам година и пет месеци, Летње Олимпијске игре под мотом „хармонија и напредак” су 17. септембра 1988. године отворене са импресивном церемонијом на Олимпијском стадиону у Сеулу. Иако је постојао страх од тероризма и бојкота, иако су се Игре одржале у подељеној земљи, Јужна Кореја је успела да окупи врхунске спортисте из 160 земаља и региона. Само Куба и Етиопија придружиле су се Северној Кореји у бојкоту Игара. Након одржавања Олимпијаде, Јужна Кореја је побољшала односе са социјалистичким земљама, укључујући и СССР у економској, културној и технолошкој сфери. Међутим, односи са најважнијим, северним суседом нису доживели напредак (Ha 1998: 13; Cho 2009: 134–144).²²¹

²¹⁹ Северна Кореја је на све све могуће начине покушавала директно и индиректно да спречи одржавање Олимпијских игара у Сеулу. Пјонгјанг је позвао комунистичке земље широм Азије да бојкотују тзв. Азијске Игре 1986. године, где је исто тако домаћин била Јужна Кореја. Све комунистичке земље, осим Кине су бојкотовале Азијске игре, што је био велики дипломатски неуспех за Северну Кореју. Неколико дана пре почетка Азијских игара, севернокорејски агент је детонирао бомбу на аеродрому у Јужној Кореји, где је погинуло петоро људи, али Северна Кореја није успела да спречи Јужну Кореју да буде домаћин Игара (Cha and Pardo 2023: 106).

²²⁰ САД су 20. јануара 1988. године додале Северну Кореју на листу „терористичких држава” на којој се још увек налази због подметања бомбе (Beal 2005: 71–72).

²²¹ Детаљније о Олимпијским играма у Сеулу видети: Richard W. Pound, *Five Rings Over Korea*. New York and Toronto: Little, Brown & Co., 1994.

7.3 Спровођење северне политике (*Nordpolitik*)

7.3.1 Појмовно одређење и циљеви северне политике

Идеолошки сукоб САД и СССР-а током година Хладног рата утицао је и на политику на Корејском полуострву. У хладноратовском периоду било је неколико покушаја изналажења решења сукоба на Корејском полуострву и изградње одрживог мировног система између две Кореје. Најзначајније је било постизање Споразума о примирју из 1953. године и Заједничко саопштење две Кореје од 4. јула 1973. године. Али, упркос великим очекивањима, две Кореје су наставиле путем неповерења и међусобног непријатељства. Детант великих сила током седамдесетих година прошлог века није утицао на смањење тензија на Корејском полуострву, јер су се две земље развијале различитим темпом, вођене жељом да се такмиче једна против друге и да постигну поновно уједињење свака под својим условима (Powcharoen 2015: 67; Hong 2008: 134; Armstrong 2003: 3).

Спољна политика Јужне Кореје развијена је у складу са антикомунистичком политиком првог председника Сингмана Рија. Након завршетка Корејског рата, Јужна Кореја је настојала да развије своју економију и да напредује. Растућа економска снага Јужне Кореје током 1980-их година, али и грађански протести, допринели су не само да се промени политички систем у Јужној Кореји, већ су утицали и на севернокорејско виђење перспективе дијалога две Кореје (Powcharoen 2015: 68), која се усредсредила на планове изградње одбрамбене индустрије, односно развој нуклеарног наоружања (Powcharoen 2015: 69).

Од почетка процеса демократизације 1987. године, у Јужној Кореји све више грађана и невладиних организација сматрало је да процес формирања политике о поновном уједињењу две Кореје мора да укључи грађане две државе, а не да остане у искључивој надлежности владе. Толерантнији и мање рестриктивнији приступ према Северној Кореји значио је да границе дозвољеног у дискурсу о поновном уједињењу и корејском националном идентитету морају бити померене, посебно имајући у виду да Закон о националној безбедности, који забрањује грађанима Јужне Кореје да путују у Северну Кореју без дозволе владе. Демократизација је такође значила да власти више нису биле у могућности да потискују захтеве за јавне дебате и отворене расправе о питању поновног уједињења, односно формулације нове политике према Северној Кореји (Chung 2003: 22; Powcharoen 2015: 74).

Према мемоарима председника Роа, он је већ 1980. године, када је преузео дужност шефа Команде безбедности Јужне Кореје, препознао потребу за формулисањем нове политике према Северној Кореји а важност такве политике увидео је 1981. године када је именован за Председника организационог комитета Олимпијских игара 1988. године у Сеулу. Олимпијске игре су послужиле као прекретница за формулисање нове политике. Из јужнокорејске перспективе учешће Кине и СССР-а на Олимпијским играма је отворило пут и свим другим комунистичким земљама да присуствују. Олимпијске игре су донеле уверење да би Јужна Кореја могла да има унутрашњу и спољну политику независну од својих савезника (Chu 2021: 20; Cha and Pardo 2023: 113–114).

Почетак новог правца у спољној политици Јужне Кореје према Северној Кореји дошао је са инаугурацијом председника Ро Тае Вуа 1988. године. По преузимању дужности, Ро је најавио да Јужна Кореја више неће настојати да изолира Северну Кореју, већ ће уместо тога радити са САД и другим савезницима како би помогла у њеној интеграцији у међународну заједницу. Пошто се налазио под непосредним јавним притиском да формулише нову политику према Северној Кореји и како би иницијатива за нормализацијом односа остала у надлежности нове владе, Ро је 7. јула 1988. године

званично објавио политику према Северној Кореји, северну политику (нем. *Nordpolitik*) путем тзв. Специјалне декларације националног самопоштовања, уједињења и просперитета (енг. *Special Declaration for National Self-Esteem, Unification, and Prosperity*).²²² Ова политика интеграције, а не изолације, такође је извршила притисак на САД да спроведу сличну промену у својој политици према влади Северне Кореје, пошто САД нису имале дипломатске односе са Северном Корејом и класификовале су је као терористичку државу након бомбашког напада непосредно пре Олимпијских игара у Сеулу (Reeves 1993: 58; Ji-hyung 2012: 173).

У Декларацији је председник Ро јавно предложио мирно уједињење две Кореје. Да би до уједињења могло да дође, председник је представио конкретне планове за унапређење међукорејских односа, као и дипломатских рута за њено постизање. Шест принципа Декларације су:

- 1) промовисање размене званичника две Кореје у различитим областима и дозвола да посете две Кореје за Корејце који живе у иностранству,
- 2) промоција размене преписки и међусобних посета раздвојених породица,
- 3) промовисање међукорејске трговине, која ће се сматрати домаћом трговином,
- 4) промовисање равномерног економског развоја две земље,
- 5) престанак конфронтационе дипломатије и развој могућности контаката две земље у оквиру међународних форума и
- 6) подршка унапређењу односа између Северне Кореје са једне стране и САД и Јапана са друге стране и, истовремено, развоја односа Јужне Кореје са Кином, и СССР-ом и другим комунистичким земљама (Ji-hyung 2012: 173; Chu 2021: 21; Milani 2015: 109–110).

Према Роовим мемоарима, он је одлучио да потражи пут до Пјонгјанга преко Москве и Пекинга. Његова стратегија према Северној Кореји базирала се на претпоставци да би дипломатско и трговинско отварање Северне Кореје довело до уједињења. На основу ове основне стратегије, Роова администрација је почела да спроводи политику у три фазе: прва фаза је била да се успоставе дипломатски односи са СССР-ом, Кином и источноевропским земљама, друга фаза је уједињење Јужне и Северне Кореје, а трећа фаза је била ширење корејског животног и културног утицаја на север. Дакле, непосредни циљ је било уједињење две Кореје, а коначни циљ је био ширење јужнокорејског утицаја на север (Chu 2021: 22; Ji-hyung 2012: 173–174).

Институт за спољне послове Јужне Кореје је дефинисао северну дипломатију на следећи начин: „северна дипломатија се односи на дипломатску политику и дипломатске активности које настоје да унапреде односе са СССР-ом, Кином и Северном Корејом појединачно, две од наведених земаља истовремено, или истовремено са СССР-ом, Кином и Северном Корејом” (Chu 2021: 1).²²³

Дакле северну политику можемо укратко дефинисати као дипломатске напоре Јужне Кореје да побољша међукорејске односе кроз побољшање односа са комунистичким земљама (Kim 2010: 75), као што је председник Ро на церемонији инаугурације истакао: „Овај дипломатски пролаз на север ће такође утрти пут за уједињење” (Chu 2021: 20). Пошло се од поставке да ће се интеграцијом безбедносних интереса Јужне Кореје са економским интересима комунистичких земаља, односи Јужне Кореје са Кином, СССР-ом и Северном Корејом временом трансформисати од економске сарадње ка формалним или *de facto* признањима (Reeves 1993: 59).

²²² Обраћање Председника Ро Тае Вуа, 7. јула 1988. године, што означава званичан почетак северне политике доступно преко *Sejong (Presidential Archives)* <https://www.pa.go.kr/index.jsp> (Датум приступа: 27.04.2024.).

²²³ Од северне политике председника Ро Тае Вуа, наредне владе Јужне Кореје су наставиле да у одређеном обиму воде северну политику под различитим називима, детаљније видети Табелу 1, Mijung. Chu. „*Republic of Korea Foreign Policies and United States Reactions: The Cases of the Two Nordpolitiks.*” Naval Postgraduate School, 2021., стр. 2.

Северна политика није била само стратешки потез јужнокорејског режима да се економским и дипломатским средствима супротстави притиску који је Северна Кореја вршила на своје социјалистичке савезнике, већ и политичко оруђе за ублажавање грађанског незадовољства постојећом оштром антикомунистичком идеологијом. У Специјалној декларацији грађани Јужне Кореје су позвани да своје сународнике из Северне Кореје не сматрају противницима, већ потенцијалним партнерима у потрази за заједничким просперитетом. Ово је одразило значајну промену у начину размишљања јужнокорејског руководства и представљало је покушај да се одступи од досадашње политике према Северној Кореји као непријатељу земље (Chung 2003: 21).

Проширујући фокус северне политике, влада Јужне Кореје је у септембру 1989. године предложила план под називом „Корејска национална заједница” (енг. Korean National Community), чији је циљ био побољшање постојећег стања применом постепеног приступа поновном уједињењу кроз прву фазу Конфедерације, под називом „Корејски Комонвелт” (енг. Korean Commonwealth). Корејски комонвелт је подразумевао примену нове формуле поновног уједињења „једна нација, две државе, две владе, два система”. Ово је био први пут да је Јужна Кореја изнела план о уједињењу на државном нивоу. Реакција Северне Кореје је била очекивана, и она је наведени предлог игнорисала (Chung 2003: 21; Milani 2015: 110–111).

Мишљења о времену почетка северне политике се незнатно разликују у зависности од њиховог фокуса и полазне тачке. То је зато што, пре Роове администрације, па чак и за време Роове администрације, влада Јужне Кореје никада званично није користила термин „северна политика” или „Nordpolitik”, осим једном 1983. године, када се министар спољних послова јавно осврнуо на то, али не постоји објављена владина документација о северној политици током овог периода. Према томе, неки тврде да је северна политика почела 1983. док други тврде да је то било 1973. године, пре Роове администрације, у време администрације председника Парк Чонг Хија, која је усвојила политику отварања врата комунистичком блоку. Други тврде да је 1983. година била почетак јер је материјал са предавања тадашњег министра спољних послова 1983. године садржао реч „северна политика” (Chu 2021: 20–21).

Према појединим ауторима, Декларацију је самостално формулисала влада Јужне Кореје, без консултација са САД. САД су јавно похвалиле иницијативу Јужне Кореје за покретање северне политике, оценивши је као „позитивну и конструктивну”. Јужна Кореја је, услед чињенице да нема дипломатске односе са Кином и СССР–ом, унапред доставила копију Декларације владама ових држава преко дипломатске администрације САД (Chu 2021: 26).

Инспирисана Брантовом новом источном политиком, и слично као и у случају Западне Немачке у односу према Источној Немачкој, и Роова северна политика је била да Јужна Кореја успостави дипломатске, економске и међуљудске односе са земљама савезницама Северне Кореје, како би ојачала сопствену позицију и створила боље међународно окружење за решење корејског питања (Cha and Pardo 2023: 113–114; Milani 2015: 109).

Ми смо у раду пошли од поставке да је северна политика званично покренута 1988. године и да је трајала до 1993. године. У стручној литератури се истиче да северна политика представља прекретницу у историји јужнокорејске спољне политике, услед чињенице да је Јужна Кореја преузела независнију, у односу на САД, спољнополитичку иницијативу са циљем побољшања сопственог несигурног безбедносног окружења и експанзије јужнокорејске привреде, услед новонасталих промена у регионалном окружењу. Циљ ове политике није био нов, али побољшана економска позиција Јужне Кореје и крај Хладног рата створили су основу да нормализација односа две Кореје буде могућа. Значај наведене политике произилази не само из значаја решења проблема поделе Корејског полуострва, већ и из чињенице да је она одговор Јужне Кореје на крај Хладног рата, на измене у међународном политичком окружењу. Северна Кореја је постала мање

стратешки важна за СССР и Кину, као што је и Јужна Кореја постала мање стратешки важна за САД (Kim 2010: 75; Chu 2021: 19).

7.3.2 Успостављање дипломатских односа и чланство у УН

У Декларацији коју је председник Јужне Кореје изложио 1988. године, наведено је да је један од принципа северне политике подршка унапређењу односа између Северне Кореје са једне стране и САД и Јапана са друге стране и, истовремено, развој односа Јужне Кореје са Кином, СССР-ом и другим комунистичким земљама (Ji-hyung 2012: 173; Chu 2021: 21; Milani 2015: 109–110).

Током Хладног рата, Северна Кореја је успела да превазиђе своје економске потешкоће успостављајући трговинске односе са комунистичким земљама и финансијском помоћи коју је пружао СССР и у мањој мери Кина. Режим Северне Кореје је био завистан од снабдевања по контролисаним ценама из СССР-а, док је могућност трговине са земљама социјалистичког блока, изван правила слободног тржишта, била од великог значаја за индустрију Северне Кореје. Крај Хладног рата довео је Северну Кореју у ситуацију дубоке економске и безбедносне кризе (Milani 2015: 106–107).²²⁴

Безбедносни споразум Северне Кореје и СССР који је склопљен 1961. године био је замрзнут јер се постсовјетска Русија нашла у озбиљним економским проблемима, па је почела да тражи чврсту валуту за извоз горива у Северну Кореју, уместо досадашњег плаћања робом или путем кредита (Chung 2003: 23). Помоћу веома повољних трговинских споразума и зајмова за које се није очекивало да ће бити враћени, СССР је све до 1988. давао Северној Кореји еквивалент од милијарду долара годишње, да би након тог периода СССР војну помоћ, инвестиције и трговину са Северном Корејом драстично смањивао, и најавио да ће сви будући послови морати да се воде у чврстој валути. На међународном плану, готово потпуна економска, политичка и дипломатска изолација, у коју је Северна Кореја запала са падом социјалистичког блока, доводи до тога да приоритет владе Северне Кореје постаје добијање неког облика подршке од САД, Јапана, и Јужне Кореје, како не би подлегли новој кризи (Milani 2015: 108; Peterson 2009: 261).

Северна Кореја је направила низ углавном неадекватних дипломатских потеза, без консултација са досадашњим савезницима. Током 1988. године, Северна Кореја је предузела кораке како би нормализовала односе са Јапаном. Важан мотив за доношење овакве одлуке је свакако плаћање ратне одштете. Представници Северне Кореје су инсистирали да се Јапан извини за окупацију Кореје и за године абнормалних односа после Другог светског рата. Услед непомирљивог става Северне Кореје, преговори о успостављању дипломатских односа са Јапаном нису успели (Peterson 2009: 261).

Јужна Кореја је непосредно пре формулације северне политике позвала владу САД да побољша односе са Северном Корејом. Став САД је био да у циљу побољшања односа између влада САД и Северне Кореје предност треба да имају побољшани односи између две Кореје. САД су пренеле Северној Кореји да ће америчка администрација размотрити позитивне мере ако се међукорејски дијалог настави. Ипак, САД нису биле спремне да у потпуности ускладе свој став са ставом Јужне Кореје, односно нису покушале да проактивно приступе Северној Кореји и уместо тога су захтевале превентивну промену у дипломатији Северне Кореје како би ушли у дијалог са САД (Chu 2021: 27).

Неколико месеци након објаве северне политике Јужне Кореје, влада САД је ревидирала своју политику према Северној Кореји. Наведеном политиком су САД

²²⁴ Почетак постхладноратовске ере ставио је у први план све економске проблеме Северне Кореје и поставио темеље за велику економску кризу, која је средином 90-их због поплава резултирала глађу у Северној Кореји, детаљније видети: Mark, Peterson with Phillip Margulies. *Brief history: Brief history of Korea*. Infobase Publishing, 2009., стр. 269–272.

оснажиле северну политику и сугерисале да је јужнокорејска иницијатива корисна за интересе САД у стабилизацији Корејског полуострва (Chu 2021: 27–28).

Председник Јужне Кореје је изјавио да ће сарађивати у побољшању односа Северне Кореје са САД. Стејт департмент је 31. октобра 1988. годину донео нову политику према Северној Кореји, названу „Скромна иницијатива” (енг. *Modest Initiative*) која је укључивала омогућавање Севернокорејцима да посете САД, ублажавање строгих финансијских прописа, дозвољавање комерцијалног извоза америчке хуманитарне робе у Северну Кореју и дозволу дипломатама САД да се укључе у практичан дијалог са Северном Кореју на неутралним местима (Chu 2021: 28).

Стејт департмент је изнео став да је побољшање односа Северне Кореје са САД могуће, уколико се Северна Кореја одрекне конфронтације и тероризма у корист дијалога. САД су доставиле Северној Кореји, посредством Кине, предлог који се састоји од пет корака: напредак у међукорејском дијалогу, репатријација посмртних остатака америчких војника који се још увек воде као нестали у Корејском рату, суспензија антиамеричке политичке пропаганде, спровођење мера међусобног поверења и поуздане гаранције одустајања од терористичких аката. У оквиру „Скромне иницијативе”, одржани су први разговори од завршетка Корејског рата између влада САД и Северне Кореје у Пекингу 5. децембра 1988. године. Влада САД је нагласила да ово нису „преговори” о побољшању односа између САД и Северне Кореје, и да уколико се такви преговори буду водили, у разговоре ће бити укључена влада Јужне Кореје. Влада САД није повукла економске санкције против Северне Кореје (Chu 2021: 29–30).

На Врховној народној скупштини Северне Кореје одржаној 24. маја 1990. године Ким Ил Сунг је најавио промену става према повлачењу трупа САД из Јужне Кореје, за чије повлачење је увек инсистирао да буде хитно. Као додатни знак ублажавања своје позиције према САД, Северна Кореја је одговорила на дугогодишње захтеве САД за враћањем посмртних остатака војника САД после Корејског рата и саопштила нови план за смањење наоружања. У то време, питање развоја нуклеарног програма Северне Кореје постало је међународно питање, а ово је требало да буде добар тренутак за енергичан ангажман са Северном Корејом, посебно у вези са програмом нуклеарног наоружања. Одговор САД је изостао, јер су САД биле ометене Првим Заливским ратом. Дипломатски напори Северне Кореје нису уродили плодом (Peterson 2009: 262–264; Chu 2021: 31).

САД нису имале директну улогу у успостављању званичних дипломатских односа између Јужне Кореје и СССР–а 30. септембра 1990. године, али су индиректно послале поруку земљама бившег совјетског блока да подржавају северну политику Јужне Кореје (Chu 2021: 32). Остављајући по страни постојеће разлике настале као последица Корејског и Хладног рата, Јужна Кореја и СССР су одлучили да успоставе дипломатске односе, упркос снажном противљењу Северне Кореје. Иако се председник Јужне Кореје састао са совјетским лидером Михаилом Горбачовим (енг. *Mikhail Gorbachev*) први пут тек у јуну 1990. године, СССР је признао Јужну Кореју до септембра исте године (Peterson 2009: 234; Chung 2003: 22; Åström 2013: 34).

Непосредно након успостављања дипломатских односа, Јужна Кореја је одобрила СССР–у пакет кредита у износу од 3 милијарде америчких долара Након распада СССР–а у децембру 1991. године, аутоматски је Русија постала правни наследник успостављених дипломатских односа између Јужне Кореје и СССР–а (Chung 2003: 22; Peterson 2009: 234; Chu 2021: 35).

Током председничке кампање 1987. године, Ро се обавезао да ће се влада посветити развоју западне обале Јужне Кореје окренуте према Кини, која је била много мање економски развијена од просперитетне јужне обале окренуте према Јапану. Као и у случају успостављања дипломатских односа са СССР–ом, САД нису директно учествовале у преговорима Јужне Кореје и Кине око успостављања дипломатских односа (Chu 2021: 49).

Успостављање дипломатских односа са Кином захтевало је дужи временски период, углавном због другачијег стратешког положаја који је Корејско полуострво имало за Кину. Усклађивање интереса Јужне Кореје и Кине на крају је довело до успостављања дипломатских односа после више од деценије растућих и екстензивних трговинских односа. За Кину, Јужна Кореја, која је у то време имала изузетан економски раст, је била од виталног значаја као економски партнер. Према званичним подацима, кинеска трговина са Јужном Корејом је већ 1990. године била седам пута већа од њене трговине са Северном Корејом (Chung 2003: 23). За Јужну Кореју, поред СССР-а, успостављање дипломатских односа са Кином био је један од највиших приоритета северне политике. Председник Ро је одмах на почетку свог мандата почео да улаже напоре да успостави односе са Кином, где је поред приступа личног изасланика, позвао и САД и Уједињено Краљевство да се уздрже од било каквих акција против насилне репресије кинеске владе над демонстрантима на Тргу Тјенанмен 1989. године. Поред тога, Кина је видела успостављање дипломатских односа са Јужном Корејом као прилику да ослаби међународни положај Тајвана. Питање Тајвана је било осетљивије питање за Кину од питања Корејског полуострва (Chu 2021: 50; Milani 2015: 107; Åström 2013: 34–35). Услов Кине за успостављање дипломатских односа са Јужном Корејом је био прекид свих дипломатских веза Јужне Кореје са Тајваном. Након што је Јужна Кореја прекинула званичне односе са Тајваном, 24. августа 1992. године Кина је успоставила дипломатске односе са Јужном Корејом (Chung 2003: 23; Chu 2021: 51).

Северна Кореја је сматрала да две Кореје треба да имају само једно место у УН, јер би двоструки пријем и Северне и Јужне Кореје у Уједињене нације био препрека поновном уједињењу и значио би да је подела постала трајна (Ji-hyung 2012: 180–181; Chung 2003: 23). Две Кореје скоро четири деценије нису биле чланице УН, услед вета СССР-а за чланство Јужне Кореје и вета САД за чланство Северне Кореје. Док је Јужна Кореја била држава коју су УН признале одмах након успостављања две владе 1948. године, УН су Северну Кореју игнорисале 43. године (Peterson 2009: 234; Ji-hyung 2012: 181).

Јужнокорејска влада је започела процес придруживања УН 1991. године, када је и Кина одустала од противљења чланству Јужне Кореје у УН и када је извршила притисак на Северну Кореју да поднесе кандидатуру за чланство у УН. Министарство спољних послова Северне Кореје је објавило да „нема избора” осим да се пријави за чланство у УН (Chung 2003: 23; Ji-hyung 2012: 180; Peterson 2009: 234). Две Кореје су се истовремено придружиле УН, 17. септембра 1991. године, тако да је Северна Кореја постала 160, а Јужна Кореја 161. чланица УН. Пристанак Северне Кореје да се заједно са Јужном придружи УН може се схватити као знак прихватања постхладноратовског окружења, али и као покушај Северне Кореје да сачува свој систем владавине (Ji-hyung 2012: 180–181).

Северна политика је била успешна у успостављању дипломатских односа Јужне Кореје са бившим комунистичким земљама совјетског блока, за разлику од Северне Кореје која није успоставила дипломатске односе са Јапаном и САД. Напоменућемо да је Јужна Кореја 1949. године имала дипломатске односе са само пет земаља, до краја 1962. године, тај број је износио 55. Јужна Кореја је успоставила дипломатске односе са 18 земаља применом северне политике, па је тако број земаља са којима је у том тренутку имала дипломатске односе износио 169, чиме је у потпуности испунила прву фазу примене северне политике. Међутим, шести принцип Специјалне декларације, који је налагао да и Северна Кореја мора побољшати односе са САД и Јапаном, није испуњен (Reeves 1993: 59; Peterson 2009: 234; Jung 2023: 14; Armstrong 2005: 6).

7.3.3 Споразум о помирењу, ненападању, размени и сарадњи (*Agreement on Reconciliation, Non-aggression, Exchanges and Cooperation*)

Под утицајем краја Хладног рата, у јуну 1989. године Сенат САД је захтевао да америчка администрација поднесе извештај о плану повлачења снага САД из Јужне Кореје у року од пет година. Истовремено, поднет је и предлог закона којим се предлаже смањење броја америчких трупа у Јужној Кореји. Промене у политици САД, попут одлуке о повлачењу нуклеарног наоружања са територије Јужне Кореје, као и одлука да се суспендују здружене војне вежбе Јужне Кореје и САД спроведене су у покушају да се додатно смање тензије и допринесе окружењу које је погодније за мирне преговоре две Кореје (Ji-hyung 2012: 175; Hong 2008: 145; Chu 2021: 46–47; Reeves 1993: 3).

У складу са наведеним се и јужнокорејска влада прилагођавала, па се тако и северна политика може посматрати као део стратегије за постизање безбедносне и политичке стабилности међукорејских односа. Са друге стране, наведене одлуке САД су свакако индиректно допринеле промени става Северне Кореје о будућем развоју међукорејских односа. Крај Хладног рата није донео коначно решење овог питања, али је створио нове могућности за дефинисање односа између две Кореје, дошло је до урушавања поларизација и појавили су се нови простори за помирење и сарадњу (Ji-hyung 2012: 176–177; Chu 2021: 46; Milani 2015: 178).

Премијер Јужне Кореје је 28. децембра 1988. године предложио премијеру Северне Кореје одржавање на Корејском полуострву неке врсте дискусије, премијерског разговора између две Кореје са дневним редом „суспендовања клевета, међусобног поштовања, спровођења мултилатералне размене и сарадње, изградње војног поверења и одржавања међукорејских самита”. Влада Северне Кореје је прихватила преговоре са образложењем да ће се прелиминарни разговори водити са циљем отклањања стања политичке и војне конфронтације и унапређења размене и сарадње између две Кореје. Први круг састанака два премијера одржан је у Сеулу 4. септембра 1990. године. Две стране су биле укључене у међукорејске преговоре на високом нивоу три године и пет месеци све до одбијања Северне Кореје да учествује у деветој рунди преговора предвиђеној за децембар 1992. године (Chu 2021: 45–46; Milani 2015: 175; Ji-hyung 2012: 178).

Међукорејски разговори на високом нивоу имали су форму консултативног тела којем су присуствовали изасланици на нивоу премијера. Међукорејски дијалог отворио је пут разним новим интеракцијама између две Кореје. Примера ради, отпочели су разговори између две корејске спортске федерације, организација Црвеног крста, студената, што је донекле допринело изградњи међусобног поверења (Ji-hyung 2012: 175–178; Hong 2008: 146).

Јужна Кореја је већ у првој рунди разговора предложила основни споразум за унапређење међукорејских односа, док је Северна Кореја инсистирала на решењу три хитна захтева: заједничко чланство две Кореје у УН, потпуна обустава здружених војних вежби САД и Јужне Кореје и ослобађање затвореника због посете Северној Кореји. У другој рунди преговора, две стране су се сукобиле око приоритета питања које треба решити и плана уједињења, јер је Северна Кореја инсистирала на решавању политичких и војних питања, а Јужна Кореја је тврдила да две Кореје прво треба да раде на ревитализацији економске размене и сарадње. Међукорејски преговори на високом нивоу почели су да остварују напредак у четвртој рунди преговора у октобру 1991. године, након што су се две Кореје у исто време придружиле Уједињеним нацијама.

Пета рунда разговора одржана је у Сеулу 10. децембра 1991. године (Chu 2021: 47–48). Током пете рунде преговора између две Кореје, „Споразум о помирењу, ненападању, размени и сарадњи” (*Agreement on Reconciliation, Non-aggression, Exchanges and Cooperation*) потписан је 13 децембра 1991. године, а ступио је на снагу 19. фебруара 1992.

године.²²⁵ Током овог периода, две Кореје су успоставиле структуру за спровођење споразума, истовремено постављајући основу за решавање севернокорејског нуклеарног питања. Наведени споразум познат је и под називом Основни споразум (енг. Basic Agreement). У Споразуму који су потписали премијери Јужне и Северне Кореје, две Кореје су се сложили око нове дефиниције међукорејских односа, где једна другој признају постојање, али не признају једна другу као државу. Међукорејски односи су идентификовани не као односи између држава, већ као јединствен привремен однос током процеса кретања ка уједињењу (Hong 2008: 145; Ji-hyung 2012: 178–179; Chu 2021: 48; Reeves 1993: 61–62; Armstrong 2005: 7; Milani 2015: 111).

Основни споразум је правни акт којим се постављају основе за мирну коегзистенцију која је предуслов на путу ка помирењу и процесу уједињења. За разлику од Заједничке изјаве две Кореје из 1972. године, циљ је био да се постигне већи степен побољшања међукорејских односа (Milani 2015: 176), и споразум је на самом почетку своје примене успео да успостави неке мере редовне комуникације између две земље попут телефонских линија и поштанског система (Reeves 1993: 61–62).

Основни споразум се састоји из преамбуле и четири поглавља садржана у 25 чланова. У Преамбули споразума је истакнуто да се потврђују три принципа уједињења изложена у Заједничком саопштењу из 1972. године, док се у члану 5 предвиђа да ће се две стране придржавати Споразума о примирју из 1953. године, док се не успостави стање мира. Две стране су у преамбули споразума изјавиле да ће покушати да уклоне стање војне конфронтације, да избегну оружану агресију и непријатељства и да смање тензије како би се постигло национално помирење и обезбедио мир (Hong 2008: 145; Ji-hyung 2012: 179).

У првом поглављу Основног споразума – Помирење (Reconciliation) – кроз 8 чланова наведено је да ће две Кореје договором да признају и поштују међусобне политичке системе (члан 1), да се неће мешати у унутрашње ствари једна другој (члан 2), да неће клеветати једни друге (члан 3), чиме су створене основе за превазилажење идеолошких разлика. Две стране су се договориле да неће покушавати никакве акције саботаже или свргавања једна против друге (члан 4) и да ће бити посвећене претварању примирја из 1953. године у прави мировни споразум који ће поштовати све до постизања коначног циља поновног уједињења (члан 5). У члану 6 је истакнуто да ће две Кореје престати да се конфронтирају у међународној арени и да ће сарађивати на промоцији националних интереса (Hong 2008: 145; Milani 2015: 111; Ji-hyung 2012: 179). Северна Кореја је одбацила идеју о отварању сталних канцеларија за везу у Сеулу и Пјонгјангу, компромис је био да се оне оснују у Панмунџому (члан 7) (Milani 2015: 176).

У другом поглављу Основног споразума (Non-aggression) чланови 9 и 10 предвиђали су неупотребу силе и одустајање од војних инвазија. У члану 11 се потврђује идентичност демаркационе линије са војном демаркационом линијом из Споразума о примирју. У члану 12 две Кореје, како би гарантовале да неће бити агресије основаће Заједничку војну комисију која ће се бавити питањима од значаја за изградњу војног поверења и смањења наоружања – узајамно обавештавање и контрола великих кретања војних јединица и великих војних вежби, мирно коришћење Демилитаризоване зоне, размена војног особља и информација, фазно смањење наоружања, укључујући елиминацију оружја за масовно уништење и верификација. Члан 13 предвиђа успостављање телефонске линије између војних власти како би се спречили било какви војни сукоби (Hong 2008: 145; Milani 2015: 177).

У трећем поглављу Основног споразума (Exchanges and Cooperation) кроз девет чланова две Кореје су се обавезале на размену и сарадњу у различитим областима, укључујући новинарство и медије, новине, радио, телевизију, слобода посета грађана

²²⁵ Основни споразум између две Кореје доступан на енглеском језику преко: *Agreement on Reconciliation, Non-aggression, Exchanges and Cooperation* <https://peacemaker.un.org/korea-reconciliation-nonaggression91> (Датум приступа: 15.02.2013.).

Северне Кореје Јужној и обратно, обнављање свих видова комуникације, саобраћајних и економских односа (Milani 2015: 112–177).

Преовлађујући разлог због којег је Северна Кореја прихватила Основни споразум био је превазилажење безбедносне кризе са САД, јер је током Хладног рата Северна Кореја могла да уравни тежи америчку моћ ослањајући се или на СССР или на Кину. Други разлози могу бити дипломатска изолација у коју је Северна Кореја запала како се повећавала успешност примене северне политике Јужне Кореје. Северна Кореја се плашила да ће поновно уједињење бити исто као у случају две Немачке, па су потписивањем Основног споразума смањили претње по идеолошки идентитет и безбедносне интересе. Са друге стране, управо због овакве перцепције Северне Кореје, Основни споразум није могао да се примени у потпуности, а да јесте значио би „скоро потпуни прекид сукоба” на полуострву (Hong 2008: 146; Chu 2021: 49 Chu 2021: 49).

Међутим, односи између две Кореје убрзо су се погоршали, посебно због сумње у нуклеарни развој Северне Кореје, након инспекције севернокорејских нуклеарних објеката маја 1992. године. Поред тога, након осме рунде преговора, САД су објавиле да ће наставити са здруженим војним вежбама САД и Јужне Кореје, па је Северна Кореја отказала учешће на деветој рунди преговора, наводећи као разлог наставак војних вежби (Hong 2008: 146; Chu 2021: 49).

7.3.4 Споразум о одрицању од употребе нуклеарног наоружања (*Joint Declaration of the Denuclearization of the Korean Peninsula*)

Премијери две Кореје су потписали 20. јануара 1992. године „Споразум о одрицању од употребе нуклеарног наоружања” (енг. *Joint Declaration of the Denuclearization of the Korean Peninsula*).²²⁶ Споразум је симболично ступио на снагу истог дана када и Основни споразум између две Кореје (Chu 2021: 48; Milani 2015: 175).

Споразум о одрицању од употребе нуклеарног наоружања²²⁷ је документ којим су обе стране изразиле жељу да елиминишу опасност од нуклеарног рата кроз денуклеаризацију Корејског полуострва. Две Кореје изражавају жељу да створе окружење за мирољубиво уједињење земље, које ће допринети миру и безбедности у Азији и свету. У споразуму су кроз шест тачака дефинисани услови коришћења нуклеарне технологије само у мирољубиве сврхе, као и стварање међусобних контролних механизма. Споразумом се обема странама забрањује тестирање, производња, примање, поседовање, складиштење, распоређивање или употреба нуклеарног оружја и забрана поседовања нуклеарне прераде и постројења за обогаћивање уранијума (Peterson 2009: 264; Milani 2015: 112).

Доношење Споразума о одрицању од употребе нуклеарног наоружања било је под утицајем постизања Споразума између САД и Русије о смањењу стратешког наоружања (енг. *Strategic Arms Reduction Treaty–START*) у јулу 1991. године, којем је претходило потписивање Споразума о нуклеарним снагама средњег домета (енг. *Intermediate-Range Nuclear Forces Treaty*) између САД и Русије у децембру 1989. године (Ji–hyung 2012: 179).

Потписивање Основног споразума и Споразума о одрицању од употребе нуклеарног наоружања створило је проблеме у вези са њиховом применом, као и изменама и допунама домаћих закона. Наведени споразуми виде Северну Кореју као политички ентитет са којим се Јужна Кореја укључује у размену и сарадњу, па се самим тим поставља питање сврсисходности Закона о националној безбедности. Пошто влада Ро Тае Вуа није позвала на укидање Закона о националној безбедности, а Споразум о примирју из 1953. године није замењен пуноправним мировним уговором, доводи се у питање ефикасност и искреност покушаја помирења и сарадње са Северном Корејом (Ji–hyung 2012: 180).

Северна Кореја није видела да постигнути споразуми уводе једнакости између две Кореје, већ доводе у питање постојање Северне Кореје. Поред тога, Пјонгјанг нормализацију односа посредством северне политике види као покушај уједињења у правцу апсорбције Северне Кореје, на начин на који је Западна Немачка апсорбовала Источну Немачку (Armstrong 2005: 8). Сви подстицаји који су долазили од Јужне Кореје и САД су били условљени, јер су произишљали из билатералних споразума у којима је испуњење услова једне стране било неопходно за позитиван одговор друге. Северна Кореја је морала да буде отворена за међукорејски дијалог, да постиже споразуме са Јужном Корејом, споразуме за чије спровођење нису успостављени ефикасни механизми (Milani 2015: 112).

Северна Кореја је 1992. године потписала споразум о нуклеарним заштитним мерама са Међународном агенцијом за атомску енергију (енг. *International Atomic Energy Agency*), што је и била у обавези да учини као потписница Споразума о неширењу нуклеарног наоружања. До конфронтације између САД и Северне Кореје долази 1993.

²²⁶ У стручној литератури се налази и превод *Заједничка декларација о денуклеаризацији Корејског полуострва*, али се ауторка одлучила за овакав превод пошто су потписници Декларације премијери две Кореје, и пошто је наведена декларација постигнута као део преговора на високом нивоу.

²²⁷ Споразум о одрицању од употребе нуклеарног наоружања (*Joint Declaration of the Denuclearization of the Korean Peninsula*, 1992) доступан на енглеском језику преко: https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/KR%20KP_920120_JointDeclarationDenuclearizationKoreanPeninsula.pdf (Датум приступа: 15.02.2013).

године, када Северна Кореја одбија приступ Међународној агенцији за атомску енергију двома локацијама нуклеарног отпада и најављује повлачење из Споразума о неширењу нуклеарног наоружања (Peterson 2009: 264).

Упркос свим горе наведеним ограничењима, међукорејски односи током раног постхладноратовског периода су постигли изузетан напредак у односу на било шта што је постигнуто у прошлости. Међукорејски основни споразум и Споразум о одрицању од употребе нуклеарног наоружања сматрају се импликацијама за трансформацију односа две Кореје, од сукоба ка помирењу и од поделе до уједињења (Ji-hyung 2012: 180).

7.3.5 Ток и окончање спровођења северне политике

Северна политика је активно спровођена у периоду од 1988. до 1993. године и поставила је три циља, од којих је реализован само први циљ – успостављање дипломатских односа са социјалистичким земљама. Јужна Кореја је нормализовала односе са 16 бивших социјалистичких земаља у периоду од око четири године, међу којима и са главним савезницама Северне Кореје, Кином и СССР–ом. Међутим, можемо рећи да наведено представља само делимично испуњење прокламованог циља северне политике. Циљ северне политике је била и подршка САД и Јапана напорима Јужне Кореје у побољшању дипломатских односа са Северном Корејом и подстицање Северне Кореје да успостави дипломатске односе са Западом, посебно САД и Јапаном. Северна Кореја није успоставила дипломатске односе са наведеним земљама. Уместо наведеног, Јужна и Северна Кореја постале су чланице Уједињених нација, као засебне државе, чему се Северна Кореја оштро противила (Kim 2010: 76; Chu 2021: 51).

Јужнокорејска влада је полазила од претпоставке да ће се приближити уједињењу ако је интеракција са Северном Корејом олакшана, а да ће нормализација односа са Русијом и Кином, извршити већи притисак на Северну Кореју да буде отворенија у односима са Јужном. Као један од споредних резултата северне политике можемо навести смањење могућности директног сукоба између Северне и Јужне Кореје услед јачања економских веза између Јужне Кореје и Кине и Русије, којима више не одговара нестабилност на Корејском полуострву (Kim 2010: 77).

Други и трећи циљ северне политике, уједињења две Кореје и ширење животног и културног утицаја на север, нису остварени. Упркос томе, одржани састанци на високом нивоу између две Кореје и резултирајућа два споразума су свакако достигнућа која су повећала вероватноћу да до коначног уједињења две Кореје може да дође. Са друге стране, чланство у УН значило је да су две Кореје признале да су одвојене земље са различитим режимима и идеологијама. Иако уједињење две Кореје није постигнуто, не смемо заборавити да уједињење није циљ који се може постићи у оквиру једне администрације, већ сложен процес у коме су актери и друге земље. Самим тим, можемо оценити да је постигнут значајан напредак спровођењем северне политике у постизању другог циља уједињења (Chu 2021: 51–52).

Поједини аутори наводе и негативне последице спровођења северне политике, посебно по међукорејске односе. Истиче се да је у спровођењу северне политике Јужна Кореја искоришћавала изолацију Северне Кореје како би је приморала приступању преговарачком процесу са крајњим циљем уједињења под условима Јужне Кореје. Једини начин на који је северна политика могла да буде у потпуности успешна јесте да је Северна Кореја била у потпуности усаглашена са Јужном. (Kim 2010: 77).

У суштини, јужнокорејска влада није успела да искористи стварне прилике да реши корејско питање, већ је пошла од поставке да се Северна Кореја прилагођава реалности да уједињење под њеним условима више није могуће. Овај развој догађаја је значајно смањио изгледе за уједињење. Ни једна земља није покушала да схвати у каквој се ситуацији нашла Северна Кореја, већ је изгледало као да су јужнокорејски лидери били задовољни изолованом Северном Корејом. Како је национална подела наставила да се одуговлачи, жеља Јужне Кореје за уједињењем је слабила, па је тешко закључити да ли је северна политика успела у постављању темеља за уједињење Кореје, али је сигурно поставила темеље проблемима попут нуклеарног наоружања Северне Кореје, које је и данас актуелно (Kim 2010: 79).

У стручној литератури се наводи да су постојала два главна разлога за прекид дијалога две Кореје: севернокорејска нуклеарна криза (Прва нуклеарна криза)²²⁸ и

²²⁸ Детаљније о Првој нуклеарној кризи видети: Cheon, Jaeho. *When the weak challenge the strong: the North Korean nuclear crisis*. Diss. Monterey, California. Naval Postgraduate School, 1996.

дисконтинуитет јужнокорејске политике према Северној Кореји (Chu 2021: 23; Milani 2015: 112; Reeves 1993: 62; Ji-hyung 2012: 182).

Неуспех међукорејских преговора обично се приписује сукобу Северне Кореје са САД изазваним покушајима Северне Кореје да развије нуклеарно наоружање. За Северну Кореју је смањење подршке Русије и уклањање руског нуклеарног кишобрана учинило нуклеарно наоружање нужношћу, што је постало јасно из саопштења Министарства спољних послова Северне Кореје у септембру 1990. године, у којем је наведено да уколико Јужна Кореја и Русија успоставе дипломатске односе, Северна Кореја неће имати „другог избора осим да предузме мере да обезбеди неко оружје за које се до сада ослањала на алијансу”. Промене на дипломатском плану приморале су Северну Кореју да покаже да има способност да наруши мир и стабилност североисточне Азије, путем нуклеарног наоружања као најефикаснијег средства за стратешко изједначење са Јужном Корејом. У јуну 1992. године на територији Северне Кореје било је потврђено 14 нуклеарних објеката (Kim 2010: 78; Ji-hyung 2012: 182).

Откривање пуног обима севернокорејског нуклеарног програма подстакло је САД и Јужну Кореју да објаве да ће здружене војне вежбе две земље бити спроведене током 1993. године уколико не буде напретка по питању нуклеарних инспекција у Северној Кореји. У Јужној Кореји је преовладало мишљење да није било могуће побољшање међукорејских односа све док је нуклеарни проблем нерешен, и да се међукорејски односи и севернокорејски нуклеарни програм не могу посебно решавати. Северна Кореја, не само да је одлучила да прекине све међукорејске преговоре, већ је до друге половине 1993. године, објавила своју намеру да се повлачи из Уговора о неширењу нуклеарног наоружања услед неоправданих захтева Међународне агенције за атомску енергију да изврши инспекцију две локације (Ji-hyung 2012: 182–183; Chung 2003: 25).

Ови поступци Северне Кореје довели су до повећања војних тензија са САД, па је администрација САД почетком 1994. године разматрала извођење ваздушних напада на нуклеарна постројења Северне Кореје. Да би ублажио појачане тензије, бивши председник САД Џими Картер посетио је Пјонгјанг као посредник САД. Посета је завршена тако што је Ким Ил Сунг обећао да ће Северна Кореја разградити нуклеарне локације и поново се придружити Споразуму о неширењу нуклеарног оружја ако САД, заједно са Јужном Корејом и Јапаном, обезбеде два лаководна реактора за решавање проблема недостатка струје у Северној Кореји. САД су такође обећале да ће годишње испоручивати 500.000 тона мазута Северној Кореји док та два реактора не буду у потпуности изграђена. Током наредне две године САД су водиле билатералне разговоре са Северном Корејом, који су резултирале низом споразума о нуклеарним питањима, укључујући и тзв. Договорени оквир (енг. *Agreed Framework*)²²⁹ из 1994. године, чиме је окончана тзв. Прва нуклеарна криза. Према наведеном споразуму, САД ће ублажити економске санкције Северној Кореји, како би две земље кренуле ка пуној нормализацији политичких и економских односа (Peterson 2009: 264; Ku 2018: 196; Chung 2003: 25; Milani 2015: 114). Након што је основана Корејска организација за развој електричне енергије да би се развила нова постројења за производњу нуклеарне енергије, администрација САД успела је да већи део њених трошкова обезбеде Јужна Кореја и Јапан (Peterson 2009: 265).

Када говоримо о дисконтинуитету јужнокорејске политике према Северној Кореји, важно је да истакнемо да Ким Јанг Сам председник Јужне Кореје од 1993. до 1998. године, није имао јасну стратегију према Северној Кореји, па је јужнокорејска политика осцилирала између чврстих и меких ставова у зависности од тренутних интереса. У свом инаугурационом обраћању фебруара 1993. године Ким је изјавио да су Северна и Јужна Кореја чланови исте корејске породице и да ниједан савезник не може бити вреднији. Ипак, Ким износи и оштре критике на рачун преговора САД и Северне Кореје око

²²⁹ Договорени оквир (*Agreed Framework*) доступан на енглеском језику преко: https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/KP%20US_941021_Agreed%20Framework%20between%20the%20US%20and%20DPRK.pdf, (Датум приступа: 23.04.2024.).

постепеног укидања економских санкција Северној Кореји, уколико пристане да замрзне производњу плутонијума за нуклеарно наоружање. У својој првој години на власти, Ким је изјавио да ће спољнополитички приоритет бити одржавање састанка на високом нивоу између две Кореје. Али како се нуклеарна криза развила, испоставило се да је јужнокорејска политика прилично недоследна, јер је речено да Јужна Кореја неће сарађивати са „партнером са нуклеарним оружјем”. Северна Кореја је узвратила серијом провокација, од којих су неке биле усмерене на Јужну Кореју, попут претње да ће Јужну Кореју претворити у „море пламена” (Chung 2003: 24; Powcharoen 2015: 77).

Несталност позиције Јужне Кореје не може се објаснити недостатком лидерства, већ учесталим променама приступа као резултата дејства више фактора. Северну Кореју карактерише у постхладноратовском периоду висок степен непредвидивости, посебно у периоду промене власти након смрти Ким Ил Сунга. Нова глобална стратегија САД у униполарном свету свакако је утицала на међукорејске односе, али најзначајнији фактор за разумевање нестабилности политике Јужне Кореје у међукорејским односима је унутрашња политика (Milani 2015: 113).

Како би се успоставили темељи трајнијег мира на Корејском полуострву, Јужна Кореја је требало да преиспита степен до којег је нуклеарно наоружање Северне Кореје резултат перцепције безбедносних претњи и њене одлучности да спречи трајност поделе полуострва (Kim 2010: 78). Међукорејски односи су доживели највећи напредак након што је Ким Дае Џунг постао председник Јужне Кореје 1997. године, о чему ћемо говорити у наредном поглављу докторске дисертације.

8. СУНЧАНА ПОЛИТИКА (1998–2007)

8.1 Настанак и основни принципи сунчане политике (*Sunshine Policy*)

У поређењу са претходним периодима, период од 1998.–2007. године је период који је донео значајне промене у међукорејским односима, пре свега значајно побољшање политичких односа две Кореје (Ку 2017: 196), захваљујући политици ангажовања коју су усвојила два јужнокорејска председника, Ким Дае Џунг (председник, 1998–2003) и Ро Му Хјун (енг. *Roh Moo-hyun*, председник, 2003–2008) (Ку 2017: 201; Hwang 2010: 60–61; Kim 2009: 147). Формални назив сунчане политике, која се спроводила током њихових мандата, био је „Свеобухватна политика ангажовања према Северној Кореји” (енг. *Comprehensive Engagement Policy towards North Korea*). Председник Ро је своју политику према Северној Кореји назвао „Политика мира и просперитета” (енг. *Peace and prosperity policy*), али је ова политика у свим важнијим аспектима била идентична Кимовој сунчаној политици (Straub 2018: 19; Mulyaman 2018: 169; De Bear 2014: 854–855; Ку 2017: 201). Оба председника су пошла од претпоставке да сва међукорејска питања треба решавати на миран начин кроз дијалог и унапређење односа промоцијом размене и сарадње, изградњом поверења и мирне коегзистенције, што би на крају донело и велике промене у односима међу регионалним силама (Yoo 2006: 3; Straub 2018: 16–17).²³⁰

Термин „сунчана политика” је симболичан и потиче из Езопове басне о надметању сунца и северног ветра да натерају путника да скине капут, у коме топло пријатно сунце побеђује јак северни ветар. На основу ове метафоре, сугерише се да је циљ сунчане политике да се прекине дуготрајно отуђење две Кореје и да се промовише сарадња (Ку 2017: 201; Hogarth 2012: 101; Govindasamy 2012: 3; Milani 2015: 120; Mulyaman 2018: 169; Straub 2018: 16).

У говору током посете Великој Британији, одржаном на Лондонској школи за оријенталне и афричке студије априла 1998. године, неколико недеља након његове инаугурације, председник Ким је први пут употребио термин „сунчана политика” рекавши:²³¹ „Република Кореја је сада у могућности да спроводи политику према Северној Кореји са самопоуздањем које произилази из чврсте јавне подршке. Био сам непоколебљив у заговарању онога што називам „политиком сунца” која настоји да одведе Северну Кореју на пут ка миру, реформама и отворености кроз помирење, интеракцију и сарадњу са Јужном Корејом. Као председник спроводићу такве идеје корак по корак. Поновно уједињење остаје најважнији национални циљ и тежња и Северне и Јужне Кореје” (Hogarth 2012: 101; Govindasamy 2012: 3; Levin and Han 2003: 23; Govindasamy 2005: 4; Beal 2005: 88; Son 2005: 143–144; Govindasamy 2005: 4; Govindasamy 2012: 4–5; Milani 2015: 121). Погледи Ким Дае Џунга²³² на питање уједињења на Корејском полуострву било је засновано на три основна принципа: независност од спољног утицаја у решавању међукорејских сукоба, мир као водећи принцип који стоји иза преговора о било којој ствари и демократија као кључни принцип процеса уједињења (Milani 2015: 118; Govindasamy 2005: 2; Jakobson 1999: 6).

Уједињење је осмишљено као фазни процес. У првом периоду који би трајао око десет година, била би створена конфедерација Јужне и Северне Кореје, при чему би свака

²³⁰ У раду смо пошли од поставке да се под сунчаном политиком подразумева период од 1998. до 2007. године, иако је креатор сунчане политике Ким Дае Џунг био председник до 2002. године.

²³¹ Према другим изворима термин сунчана политика је председник Ким први пут употребио у септембру 1994. године говорећи у Херитиџ фондацији у Вашингтону, када је позвао САД да „буду стрпљиве и држе се „политике сунца”, која се показала као једини ефикасан начин за борбу са изолованим земљама као што је Северна Кореја” (Straub 2018: 17; Son 2005: 143; Milani 2015: 120).

²³² Детаљније о биографији Ким Дае Џунга, где су објашњени корени сунчане политике видети: Donald, Kirk. *Korea Betrayed: Kim Dae Jung and Sunshine*, New York, NY: Palgrave Macmillan, 2005.

влада задржала свој друштвено–политички систем. Овај процес би подразумевао међусобно признавање два система и институционализацију механизма за спречавање свих облика војне конфронтације, засноване на међусобном поверењу. Промоцијом трговине и размене у областима од заједничког интереса (култура, привреда, друштво), створили би се неопходни услови за лакше уједињење. Друга фаза би спојила две Кореје у федерацију, где би једна савезна влада управљала спољним односима и одбраном, док би регионалне аутономне владе управљале унутрашњим пословима сваког региона. Овим би се смањила хетерогеност створена педесетогодишњом поделом. Трећа и последња фаза би подразумевала потпуно уједињење, под централизованом управом или неколико аутономних регионалних влада, као у систему САД. (Jakobson 1999: 6; Hwang 2010: 60–61; Govindasamy 2005: 5; Milani 2015: 119; Kim 2002: 131).²³³

Председник Ким је након ступања на дужност започео имплементацију сунчане политике засноване на следећим циљевима: на помирењу заснованом на међукорејском Основном споразуму из 1992. године, на нормализацији односа Северне Кореје са САД и Јапаном, интеграцијом Северне Кореје у светску заједницу, контролом наоружања и демонтажом оружја за масовно уништење, као и склапања Мировног споразума на основу Примирја из 1953. године (Govindasamy 2012: 3; De Bear 2014: 854–855).

У свом инаугурационом говору у фебруару 1998. године, Ким Дае Џунг је објавио Свеобухватну политику ангажовања према Северној Кореји, где је изнео три водећа принципа која чине основу сунчане политике. Први принцип је да Јужна Кореја „никада неће толерисати оружане провокације било које врсте од стране Северне Кореје”, чиме је покушала да спречи могуће будуће оружане провокације. Други принцип је да Јужна Кореја нема намеру да „поткопа или апсорбује Северну Кореју”. Председник је заменио реч „уједињење” као опис политике према Северној Кореји, терминима попут „политика конструктивног ангажовања”, како би умањио страх Северне Кореје од могућег „апсорбовања”. Трећи принцип, да ће његова администрација „активно тежити помирењу и сарадњи између Јужне и Северне Кореје”, почевши од оних области где се најлакше две Кореје могу сложити. Председник је нагласио да ће помирење и сарадња са Северном Корејом бити главни приоритети његове владе, упркос привременим потешкоћама, попут тешке економске кризе у којој се Јужна Кореја нашла²³⁴ (Govindasamy 2012: 3; Snyder 2004: 24; Straub 2018: 18; Son 2005: 145; Jakobson 1999: 4; Beal 2005: 88; Yoo 2006: 2-3; Sim 2010: 2; Mulyaman 2018: 170; Milani 2015: 121; Park 2016: 9; Levin and Han 2003: 23).²³⁵

Проучавајући детаљније доктрину сунчане политике уочљиво је неколико кључних елемената који дају смернице за њену практичну примену. Најпре, у питању је стратешка офанзива кроз проактиван приступ сарадњи са Северном Корејом. Препознаје се концепт флексибилног дуализма у раздвајању политике и економије. Ово је посебно значајно имајући у виду да се у прошлости примат давао решавању политичких питања која су постављана као предуслови економске размене и сарадње. Економски развој постаје приоритетан, а решавање политичких питања долази касније. Трећи оперативни принцип је истовремена потрага за ангажовањем и безбедношћу, која подразумева да Северна Кореја не поткопава одбрамбену структуру Јужне Кореје и да севернокорејске војне

²³³ Значајно је напоменути да је на основу истраживања о трошковима уједињења две Немачке, јужнокорејско Министарство за уједињење проценило у септембру 1998. године да би подизање животног стандарда становника Северне Кореје на 60 посто јужнокорејског нивоа коштало 300 милијарди долара у периоду од десет година. Према проценама, трошкови уједињења износили би трилион долара. Јужна Кореја би се суочила са великом финансијском кризом, јер би уједињење две Кореје било знатно теже и скупље у односу на две Немачке због ширег диспаритета (Jakobson 1999: 7).

²³⁴ Детаљније о економској кризи у Јужној Кореји видети: Sung Chull, Kim. „The State-Business Coalition for South Korea’s Engagement with North Korea.” *Engagement with North Korea: A viable alternative* (2009): 147–172.

Mark, Peterson with Phillip Margulies. *Brief history: Brief history of Korea*. Infobase Publishing, 2009.

²³⁵ Инаугурација председника Ким Дае Џунга је доступна у форми видео записа преко: <https://www.youtube.com/watch?v=UH5HaWy2IA8>, AP Archive (Датум приступа: 17.05.1924.).

провокације неће биле толерисане. Аспект међународне сарадње подразумева решавање међукорејских односа без интервенције спољних сила, али у сарадњи са главним регионалним актерима Јапаном и Русијом кроз успостављање система регионалне безбедносне сарадње у североисточној Азији. Истовремено подразумева се и нормализација дипломатских односа Северне Кореје са САД и Јапаном, као и укидање постојећих санкција и приступ мултилатералним институцијама попут ММФ-а, Светске банке, Азијске развојне банке. Под оперативним принципом интерног консензуса подразумева се сагласност и транспарентност у односима и избегавање политизације, док принцип псеудоједињења подразумева *de facto* уједињење две Кореје уз контролу наоружања, у коме у потпуности функционише размена људи, добара и услуга и влада међусобно поверење (Milani 2015: 121–123; Levin and Han 2003: 24–25; Beal 2005: 89; Park 2016: 9–11; Kim 2002: 133; Ku 2017: 203; Govindasamy 2005: 2).

Међународно окружење односно све силе са улогом у корејском сукобу подржали су доктрину која није тежила нарушавању *status quo* на брз начин, већ низом постепених промена. Кини је одговарала „политика две Кореје” и задржавање постојећег *status quo*, јер би колапс Северне Кореје могао да доведе до великог прилива избеглица и нестанка тампон зоне. Администрација САД је извршила ревизију своје политике према Северној Кореји са закључком да је за САД значајно да подрже сунчану политику и пронађу начине да унапреде односе са Северном Корејом (Milani 2015: 123–124; Beal 2005: 90; Cha and Pardo 2023: 138–139; Park 2016: 3; Son 2005: 128).

Иако је Јужна Кореја признала да програм нуклеарног наоружања Северне Кореје представља проблем, он је званично одвојен од потребе за побољшањем међукорејских односа. Влада Јужне Кореје није поставила као предуслов ангажовања са Северном Корејом укидање програма нуклеарног наоружања. Уместо тога, Јужна Кореја је одговорила на економске и хуманитарне потребе Северне Кореје, што представља радикално одступање од претходних јужнокорејских политика. Карактеристично за вођење сунчане политике је да се не постављају оштри захтеви Северној Кореји, већ се користе економски подстицаји као средство за отклањање политике изолације. У складу са наведеним се понашала и Северна Кореја, у којој је у том периоду становништво гладовало.²³⁶ Северна Кореја је прихватила развијање економских веза са Јужном Корејом, јер то не угрожава легитимитет севернокорејског режима. Председник Јужне Кореје је очекивао да ће сунчана политика умањити политички, друштвени и економски диспаритет између две Кореје (Govindasamy 2012: 4–5; Park 2016: 10).

Прве усвојене практичне мере ангажовања са Северном Корејом односиле су се на економска и хуманитарна питања. Како би економска сарадња могла да се несметано одвија, влада Јужне Кореје је поред поједностављења административних процедура у међукорејској трговини и размени, укинула и законе који су прописивали претходно одобрење владе у вези са путовањем и пословним боравком на северу, избором пословних партнера, као и давањем инвестиционих кредита. Са овим попуштањем контроле међукорејске сарадње значајно су се повећале директне инвестиције јужнокорејских компанија на северу полуострва. Недовољно развијена инфраструктура и институционална подршка Северне Кореје успоравали су даљи развој економске сарадње, али је и поред тога дошло до скоро двоструког пораста међукорејске размене и трговине

²³⁶ Детаљније о глади у Северној Кореји видети: Tim, Beal. *North Korea: the struggle against American power*. London: Pluto press, 2005.

Детаљније о економској кризи у Јужној Кореји видети: Sung Chull, Kim. „The State-Business Coalition for South Korea’s Engagement with North Korea.” *Engagement with North Korea: A viable alternative* (2009): 147–172.

Mark, Peterson with Phillip Margulies. *Brief history: Brief history of Korea*. Infobase Publishing, 2009.

(Milani 2015: 125–126; Straub 2018: 18; Jakobson 1999: 4; Levin and Han 2003: 27; Levin and Han 2003: 27–28; Kim 2002: 133–135).²³⁷

Током прве године примене сунчане политике, главне активности биле су усмерене на спајање подељених породица после вишегодишњег потпуног одсуства контакта и слања хуманитарне помоћи Северној Кореји. У периоду од 1998. до 1999. године дошло је до значајног прилива хуманитарне помоћи Северној Кореји, посебно у виду хране и основних животних намирница (Milani 2015: 126). Док је јужнокорејска влада углавном била усмерена на слање хуманитарне помоћи Северној Кореји, приватни сектор, као и мала и средња јужнокорејска предузећа започела су процес међукорејске економске сарадње кроз два пројекта на северу (Govindasamy 2012: 4–5).

Током 1998. године започело се са имплементацијом туристичког пројекта „Планина Кумгенг” (енг. Mount Kumgang) који се може сматрати правом прекретницом у економској сарадњи две земље. Наведени туристички пројекат је подржао конгломерат Хјундаи (енг. Hyundai). Влада Северне Кореје је дозволила туристима са југа да пређу границу и посете планину Кумганг, што је, поред позитивних економских и социјалних ефеката, било од посебног значаја у процесу изградње поверења између две земље. Током 1999. године планину је посетило око 148.000 туриста са југа, а следеће године 213.000 (Milani 2015: 126; Hogarth 2012: 102; Cha and Pardo 2023: 138–139; Straub 2018: 19; Sim 2010; Govindasamy 2005: 6; Govindasamy 2012: 4–5; Levin and Han 2003: 28).

Други позитиван пример је велико заједничко предузеће за развој индустријског комплекса у области Кајсонг (енг. Kaesong) у Северној Кореји. Развој Кајсонга је започео 1998. године на иницијативу Хјундаи групе, са циљем да се створи индустријски парк у којем би „јужнокорејска предузећа радила, а севернокорејци били запослени”, а допринео би и либерализацији севернокорејске економије и ублажавању тензија дуж демилитеризоване зоне (Levin and Han 2003: 28; Sim 2010; Govindasamy 2005: 6; Govindasamy 2012: 4–5; Levin and Han 2003: 28; De Bear, 2014: 856).²³⁸

У Корејској јавности се водила оштра дебата о сунчаној политици. Кључна питања односила су се на цену помирења и сарадње са Северном Корејом и то да ли наведена политика угрожава националну одбрану и безбедност? Према анкети Министарства за уједињење Јужне Кореје, забележена је умањена подршка јавности за спровођење сунчане политике након два поморска војна инцидента, при чему је 52,6 посто испитаника тврдило да би требало задржати тренутни оквир сунчане политике, а 33,3 посто испитаника је сматрало да постоји потреба за потпуним прилагођавањем наведене политике. Међутим, за непуна два месеца, чак 42,2 посто испитаника подржало је чвршћи и одлучнији приступ Северној Кореји. Такође је било много критика да сам процес међукорејског дијалога није довољно транспарентан (Snyder 2004: 26–27).

Председник Ким је посветио велику пажњу стицању широке политичке подршке за спровођење сунчане политике, јер је веровао да ће деполитизација питања Северне Кореје ублажити противљење јавности. Кимова влада је наставила са економском разменом и сарадњом са Северном Корејом упркос повременим војним инцидентима на копну и мору и наставку севернокорејске негативне пропаганде (Ку 2017: 203). Став председника Кима је био одбрана сунчане политике и посвећеност позитивним дугорочним ефектима вођења такве политике. Прве две године његове администрације нису донеле тоталну промену ситуације, већ почетак малих, али значајних политичких промена, који ће довести до можда најважнијег догађаја у међукорејским односима деценијама након завршетка Корејског рата, до одржавања Корејског самита 2000. године (Milani 2015: 128).

²³⁷ Детаљније о наведеним мерама видети: Bernhard Seliger, and Werner Pascha, eds. *Towards a Northeast Asian Security Community: Implications for Korea's Growth and Economic Development*. Springer Science & Business Media, 2011.

²³⁸ На сајту јужнокорејског Министарства за уједињење, доступно преко: <https://www.unikorea.go.kr/> могу се наћи статистички подаци везани за индустријски комплекс у области Кајсонг, међукорејски саобраћај и сва остала питања везана за међукорејски дијалог.

Дана 25. фебруара 2003. године инаугурисан је нови председник Јужне Кореје Ро Му Хјуна, који је наставио политику свог претходника. У свом инаугурационом обраћању, председник је представио приступ међукорејским односима заснован на четири принципа. Први принцип је да ће влада Јужне Кореје покушати да реши сва отворена питања кроз дијалог. Други принцип каже да ће приоритет бити стварање међусобног поверења и подршке реципроцитету, а да ће се путем трећег принципа наставити активна сарадња на међународном нивоу, уз претпоставку да две Кореје морају остати главни актери у међукорејским односима. Четврти принцип налаже повећање транспарентности и проширења учешћа грађана у међукорејском дијалогу. Нови председник је политику према Северној Кореји засновао на надоградњи постојећих резултата сунчане политике и њеног даљег развоја. Планирани даљи развој може се поделити у неколико сегмената: организовање редовних разговора између лидера и шефова одбране двеју земаља, проширење програма сарадње и потписивање Мировног споразума који би заменио Споразум о примирју из 1953. године (Milani 2015: 143–144).

8.2 *Modus operandi* посредством Корејског самита

Током прве три године владе Ким Дае Џунга, у периоду од 1998. до 2000. године међукорејска трговина порасла је са 222 милиона долара у 1998. години на 333 милиона у 1999. години и 425 милиона у 2000. години. На основу доследности примене сунчане политике, посебно њеног економског аспекта, можемо закључити да би било какво смањење обима међукорејске трговине у будућем периоду било узроковано директним утицајем азијске финансијске кризе, а не неким нерешеним међукорејским политичким и војним питањима, што је Северну Кореју стављало у далеко повољнији положај у међукорејском дијалогу (Kim 2002: 136–138).

Влада Ким Дае Џунга наставила је са применом индиректног приступа Северној Кореји, подстичући међукорејске контакте преко приватних привредних субјеката, али је истовремено почела да ради и на припремама за одржавање разговора политичке природе између лидера две земље. У прилог оваквим намерама ишло је и смањење политичког притиска САД везаног за денуклеаризацију Корејског полуострва. У САД је постигнут консензус око сунчане политике, након објављивања тзв. Перијевог извештаја (енг. *Perry Review*). Вилијам Пери (енг. *William J. Perry*), координатор и специјални саветник председника САД предводио је тим за ревизију политике САД према Северној Кореји са посебним фокусом на процену безбедносне ситуације на Корејском полуострву и алтернативне политике. У документу се наводи да је најефикаснији приступ за смањење претње развоја нуклеарног наоружања Северне Кореје промена приступа САД.²³⁹ Додатно, инспекцијски надзор на локалитету Кумчангри (енг. *Kumchangri*) у Северној Кореји показао је да нема доказа да се на наведеној локацији налази погон постројења за производњу нуклеарног горива (Milani 2015: 128–129; Snyder 2004: 27).

Истраживање из септембра 1999. године показује да преко 65 посто становника Јужне Кореје подржава сунчану политику, делимично подстакнути побољшањем односа Северне Кореје са САД и мораторијумом Северне Кореје на ракете дугог домета (Snyder 2004: 27–28). Смањење тензија између САД и Северне Кореје, као и подршка САД приступу Јужне Кореје према Северној допринели су стварању и повољног међународног окружења за политичке преговоре две Кореје.

Прве назнаке могућности преговора појавиле су се почетком 2000. године када јужнокорејска влада предлаже да „истраживачки институти две Кореје започну разговоре о формирању међукорејске економске заједнице”, са циљем институционализације растуће међукорејске трговине са образложењем да остваривање великих пројеката и даљи раст економске размене две земље мора бити подржано одговарајућим политичким и правним основама. Током званичне посете Немачкој, у говору одржаном на Универзитету у Берлину, 9. марта 2000. године,²⁴⁰ председник Ким Дае Џунг је истакао да постоји потреба да се унапреди економска сарадња између две Кореје, преласком са сарадње између јужнокорејског приватног сектора и владе Северне Кореје на међукорејски дијалог на нивоу владе. Председник Ким је понудио Северној Кореји помоћ у изградњи инфраструктуре, укључујући аутопутеве, луке, железнице, улагање у побољшање производње електричне енергије и предложио је економску помоћ у модернизацији пољопривредне производње (Kim 2002: 135; Kim 2009: 152–153; Beal 2005: 93; Milani 2015: 129).²⁴¹

Северној Кореји је јасно предочено да је Јужна Кореја спремна за одржавање међукорејског самита, као начина да институционализује и легитимише сопствено

²³⁹ Извештај доступан: US State Department, Archive, Unclassified Report by Dr. William J. Perry, U.S. North Korea Policy, доступно преко: https://1997-2001.state.gov/regions/eap/991012_northkorea_rpt.html. (Датум приступа: 22.05.2024.).

²⁴⁰ Говор који је одржао председник Ким Дае Џонг познат је и под називом „Берлинска декларација”.

²⁴¹ Детаљније видети: Samuel S. Kim. „North Korea in 2000 surviving through high hopes of summit diplomacy.” *Asian Survey* 41.1 (2001): 12–29.

ангажовање. Преговори око организације међукорејског самита започели су непосредно након тзв. Берлинске декларације, оснивањем канцеларије за везу у Панмунџому. Две Кореје су постигле договор да консолидација међусобног поверења поред промовисања равномерног економског развоја, подразумева и сарадњу и размену у културној, спортској, здравственој, еколошкој и свим другим областима, за шта су неопходни преговори на нивоу две владе (Milani 2015: 186–190; Beal 2005: 93–94; De Bear, 2014: 855; Govindasamy 2012: 5).

Владе две Кореје су објавиле 10. априла 2000. године да ће се међукорејски самит одржати у јуну исте године. Један од несумњивих фактора који је допринео да Северна Кореја пристане на међукорејски дијалог свакако су били економски подстицаји. Било је много других фактора који су подстицали детант две Кореје. На међународном плану, од почетка примене сунчане политике, влада Северне Кореје почела је да успоставља дипломатске односе са западним земљама, постаје чланица многих међународних организација, у великој мери уз охрабрење из Јужне Кореје, што свакако доприноси продубљењу поверења две земље (Beal 2005: 94; De Bear 2014: 855; Kim 2002: 136; Park 2016: 19–20).

Поред наведеног, за разлику од претходних јужнокорејских администрација, администрација Ким Дае Џунга исказала је већу спремност да се прилагоди интересима Северне Кореје. Самим тим одлука Северне Кореје да пристане на одржавање првог међукорејског самита из севернокорејске перспективе је одлука која може донети велику будућу корист (Park 2016: 4–14; Beal 2005: 94).

Први међукорејски самит (енг. *Inter-Korean Summit*) је одржан у периоду од 13.–15. јуна 2000. године. Самит се сматра историјским догађајем с обзиром на то да је у питању први званичан састанак лидера две Кореје од поделе полуострва и један од првих и највећих достигнућа сунчане политике. Председник Јужне Кореје је 13. јуна отпутовао у Пјонгјанг директним летом из Сеула. Председник Северне Кореје Ким Џонг Ил је дочекао председника Ким Дае Џунга са речима добродошлице праћеним великом јавном еуфоријом. После тродневних преговора, јужнокорејски председник се вратио у Сеул копненим путем, прешавши симболички границу у Панмунџому. По повратку у Сеул, председник је изјавио да „више неће бити рата на Корејском полуострву”. Значај састанка лежи и у чињеници да је снажан нагласак претходне владе Јужне Кореје на коначном циљу поновног уједињења полуострва замењен процесом помирења две Кореје (Milani 2015: 129; De Bear 2014: 856; Peterson 2009: 240–241; Govindasamy 2012: 5; Kim 2002: 136; Park 2016: 3; Snyder 2004: 21–29; Beal 2005: 94; Straub 2018: 18–19).

Самит је организован без посредовања трећих страна, већ кроз контакте између две Кореје, што је значајан напредак јер је Северна Кореја дуго времена одбијала да има директне званичне контакте са владом у Јужној Кореји (Milani 2015: 131).

Најважнији резултат Самита је Заједничка декларација (енг. *The South North Joint Declaration 15 June 2000*)²⁴² коју су потписали лидери две Кореје 15. јуна 2000. године. Декларација на свеобухватан начин обухвата садржај Заједничке декларације од 4. јула 1972. године и Основног споразума из 1992. године. Декларација се састоји од преамбуле и пет чланова. У преамбули двојица лидера признају историјску важност Самита, легитимну жељу корејског становништва за мирним поновним уједињењем корејске нације и спремност за унапређење међусобног разумевања и односа. На крају документа налази се формални позив Ким Дае Џунга да Ким Џонг Ил посети Сеул (Milani 2015: 130–187; Sim 2010: 2–3).

Декларација почива на пет тачака:

²⁴² Заједничка декларација (The South North Joint Declaration 15 June 2000) од 15. јуна 2000. године доступна на енглеском језику преко: https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/KP%20KR_000615_SouthNorth%20Joint%20Declaration.pdf, (Датум приступа: 31.05.2024.).

„1. Северна и Јужна Кореја су се договориле да питање поновног уједињења реше самостално и заједничким напорима корејског народа, који је господар земље;

2. Две Кореје су признале да постоје заједнички елементи између конфедерације коју је предложила Јужна Кореја и федерације коју је предложила Северна Кореја као формуле за постизање уједињења. Јужна и Северна Кореја су се сложили да промовишу уједињење у том правцу;

3. Северна и Јужна Кореја су се сложили да брзо реше хуманитарна питања, као што је поновно уједињење чланова породице и рођаке на дан Националног ослобођења 15. августа 2000. године (годишњица ослобођења полуострва од јапанске колонијалне власти) и да реше питање севернокорејских затвореника у Јужној Кореји који су одбили да се одрекну комунизма;

4. Северна и Јужна Кореја су се сложили да консолидују међусобно поверење промовишући уравнотежен развој националне економије кроз економску сарадњу и да стимулишу размену у грађанским, културним, здравственим, еколошким и свим другим областима;

5. Две Кореје су се сложили да одрже дијалог између релевантних власти у циљу експедитивног спровођења наведених споразума” (De Bear, 2014: 856; Hong 2008: 147; Milani 2015: 130; Govindasamy 2012: 5–6; Straub 2018: 18–19).²⁴³

Поред наведеног, лидери две Кореје су се сложили у циљу спровођења тачака наведених у Заједничкој декларацији да редовно одржавају министарске разговоре. У периоду од јула до децембра 2000. године, кроз четири рунде министарских разговора и неколико састанака на радном нивоу, Северна и Јужна Кореја су закључиле 2 споразума о војним питањима, 27 споразума о економским питањима и 17 споразума која се тичу друштвено–културне сарадње (Hong 2008: 148; Yoo 2006: 3; Milani 2015: 197).

Споразуми о друштвено–културној сарадњи подразумевали су споразуме о хуманитарним питањима, пре свега питањима која се тичу поновног уједињења породица које је поделио Корејски рат. У том смислу, први састанци Црвеног крста две земље одржани су само две недеље након Самита (Milani 2015: 131). У овој групи споразума се налази и важан међукорејски споразум о помоћи у храни. Јужна Кореја се обавезала да обезбеди Северној Кореји зајам од 300.000 тона пиринча и 200.000 тона кукуруза са роком отплате од 30 година, укључујући 10 година грејс периода и годишњу каматну стопу од 1,0%. (Milani 2015: 201). Јужна Кореја је такође ослободила 63 затвореника који су желели да се врате у Северну Кореју (Milani 2015: 196). Постигнути су и споразуми за реализацију пројеката за превенцију поплава изазваних реком која се налази на граници између две земље, као и програме размена на културном и академском нивоу (Milani 2015: 132).

Споразуми о економским питањима подразумевали су постизање договора за поновно повезивање железничких и других копнених путева преко демилитаризоване зоне, пројекат изградње огромног индустријског комплекса, оснивање Заједничког комитета за унапређење међукорејске економске сарадње, снабдевање Северне Кореје електричном енергијом, инвестиционе гаранције које дају статус најповлашћеније нације јужнокорејским фирмама које послују на северу, арбитражу у пословним споровима, сарадњу у области рибарства, споразуме којим ће јужнокорејске и севернокорејске фирме моћи да врше директне трансфере новца преко банака на полуострву и избегавање двоструког опорезивања (Kim 2002: 137; Milani 2015: 202).

Споразуми о војним питањима подразумевали су давање војних гаранција за спровођење Заједничке декларације, мобилизацију војске Јужне и Северне Кореје за изградњу и реконструкцију железничке инфраструктуре која повезује север и југ, пролазећи кроз демилитаризовану зону. Два министра одбране су се обавезала да ће обе стране дозволити улазак људства, возила и материјала у своје делове демилитаризоване зоне (Milani 2015: 132; Chung 2003: 28).

²⁴³ Превод Заједничке декларације МНП.

Са решењем једног од најспорнијих питања у међукорејским односима, присуства трупa САД на тлу Јужне Кореје вербалним одобрењем Ким Џонг Ила за наставак њиховог присуства, отклоњене су могућности за нови рат на Корејском полуострву (Milani 2015: 205–206; Govindasamy 2012: 6). У суштини, две Кореје су прихватиле разлике идеолошког идентитета, али нису успеле да реше војни сукоб на полуострву, делом због ограничења саме Заједничке декларације, а делом због става Северне Кореје да решавање војног сукоба на полуострву може бити решено једино у дијалогу са САД (Snyder 2004: 31; Straub 2018: 18–19; Hong 2008: 147–149; Milani 2015: 133–193).

Међукорејски самит је створио основу за разговоре о мирној коегзистенцији на Корејском полуострву, али су многа питања остала нерешена. Заједничка декларација се није бавила питањем нуклеарног програма Северне Кореје. Примирје из 1953. године није замењено мировним споразумом. Севернокорејски председник није дошао у обећану узвратну посету Сеулу, што се може протумачити као недостатак поверења. Самит није успео да побољша односе Северне Кореје са САД или Јапаном (Govindasamy 2012: 7).

Дакле, док се у месецима непосредно након одржавања Самита чинило да принципи Заједничке декларације од 15. јуна и сунчана политика имају велику подршку како на међународном тако и на домаћем плану, постаје јасно да нису сви благонаклоно гледали на Међукорејски самит и примену сунчане политике (Milani 2015: 134; Snyder 2004: 28). Почетком 2002. године појављују се прве оптужбе за корупцију, посебно у вези са организацијом Самита, односно наводима да је влада Јужне Кореје индиректно преко Хјундаји групе платила влади Северне Кореје скоро 500 милиона америчких долара за учешће на Самиту. Наредне године, у вези са овим наводима избија скандал познат под називом „Кеш за самит”. Представници медија су чак изнели сумње да је истрага пореских органа почетком 2001. године о пословању медијских компанија покренута као покушај да се „укроте” медији који критикују спровођење сунчане политике. Политику конструктивног ангажовања постаје све теже одржати након безбедносних провокација Северне Кореје током 2001. године и још више након потапања јужнокорејског брода јуна 2002. године. У оваквим ситуацијама, услед смањене подршке сунчаној политици и постојећег положаја председника, принцип флексибилног реципроцитета постаје веома тешко одржати (Milani 2015: 135; Peterson 2009: 240–241; Snyder 2004: 21–34; Park 2016: 15–17; Straub 2018: 18–19).

Председник Ким Дае Џунг, пред крај председничког мандата није успео да постигне двостраначки консензус за политички приступ према северу. Сунчана политика није имала подршку руководства опозиционе Велике националне партије од почетка њене примене, јер је према мишљењу многих била једнострана политика превеликог помирења, чији су услови имали импликације по националну безбедност Јужне Кореје. Опозиција критикује изостанак транспарентног вођења политике поновног уједињења, неуспеха да се разговара о јужнокорејским ратним заробљеницима, изостанак реципроцитета и транспарентности у економским односима и изостанак консултација и разматрања у Народној скупштини. Оснивање Фонда за међукорејску економску сарадњу доводило се у питање, уз оптужбе да се севернокорејском режиму даје превише. Председнику је остало мало политичког капитала да настави са даљим иницијативама за међукорејски дијалог током своје последње године на функцији, посебно после смене јужнокорејског Министра за уједињења изгласавањем неповерења у Народној скупштини. Гласање је показало границе јавне подршке актуелној администрацији, иако су анкете спроведене након овог догађаја сугерисале да јужнокорејска јавност прави разлику између важности наставка сарадње са Северном Корејом и начина на који се управља тим процесом (Chung 2003: 29–30; Peterson 2009: 240–241; Snyder 2004: 28–32; Milani 2015: 134).

Сунчана политика је жртвована због амбиција Северне Кореје да постане нуклеарна сила, изостанка подршке САД за наставак сунчане политике и одлуке председника САД Џорџа В. Буша након терористичког напада 11. септембра 2001. године

да Северну Кореју означи као државу чланицу „осовина зла”.²⁴⁴ Јавна подршка сунчаној политици и председнику додатно је ослабљена скандалом у коме је председников син осуђен на три и по године затвора због корупције. На пад јавне подршке сунчаној политици утицало је и економско успоравање Јужне Кореје, јер је перцепција јавности била да је актуелна администрација занемарила унутрашња питања и проблеме у корист политике према северу. Упркос ослабљеној економији и наведеним аферама, Ким Дае Џунг је успео да успешно промовише свог председничког кандидата, министра поморства и рибарства Ро Му Хјуна. У председничкој кампањи је остало упамћено да је Ро исказао спремност да се супротстави САД, рекавши да би Јужна Кореја била „неутрална” у могућем рату између САД и Северне Кореје, што му је на крају и донело изборну победу, а сунчаној политици опстанак (Chung 2003: 29–30; Peterson 2009: 240–241; Snyder 2004: 28–32; Park 2016: 15–16).

²⁴⁴ Говор председника САД Џорџа Буша, где је Северна Кореја означена као држава чланица „осовине зла”, George W. Bush, State of the Union Address on January 29, 2002, доступно преко: <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/01/20020129-11.html> (Датум приступа: 22.04.2024.)

8.3 Проблем нуклеарног наоружања Северне Кореје

Како бисмо могли да разумемо стагнацију у спровођењу јужнокорејске сунчане политике мира и просперитета, неопходно је анализирамо односе САД и Северне Кореје, односно узроке тзв. Друге нуклеарне кризе. Разрешењем ове кризе бавићемо се у наредној секцији.

Односи САД и Северне Кореје се погоршавају под утицајем унутрашње политике САД, односно победом Џорџа В. Буша на председничким изборима 2000. године. Бушова администрација је одмах објавила да ће ревидирати Клинтонов приступ Северној Кореји који је био подложен критици посебно током решавања тзв. Прве нуклеарне кризе. Председник Јужне Кореје је посетио САД само два месеца након инаугурације новог председника, где му је пренета јасна порука да више неће бити подршке САД за спровођење јужнокорејске сунчане политике према Северној Кореји, јер би дијалог са Северном Корејом био продуктиван само када би Северна Кореја испунила обавезе које је већ преузела, посебно у вези са нуклеарним наоружањем (Powcharoen 2015: 140; Hyun and Sung 2007: 207; Lee 2017: 156; Cha and Pardo 2023: 141; Carpenter and Bando 2004: 57).

Након терористичког напада на САД у септембру 2001. године, САД кроз негативну перцепцију Северне Кореје као „одметничке државе” са диктаторским режимом који је опремљен оружјем за масовно уништење, јасно стављају до знања да више не гледају на Северну Кореју као на преговарачког партнера, већ као на државу која представља озбиљну претњу међународној заједници и интересима САД. Председник САД је указао на промену политике САД, и да се прелази од хладноратовске политике обуздавања и одвраћања ка политици превентивне, чак и војне акције како би се спречиле терористичке државе да прете САД оружјем масовног уништења. У суштини, САД су усвојиле чврсту политику суочавања са севернокорејским нуклеарним проблемом (Powcharoen 2015: 140; Hyun and Sung 2007: 207; Lee 2017: 156; Cha and Pardo 2023: 141). Стратегија националне безбедности САД објављена у септембру 2002. године, као и Национална стратегија за борбу против оружја за масовно уништење додатно су потврдиле став САД да Северна Кореја представља претњу безбедности САД (Powcharoen 2015: 141).

Средином 2002. године, Северна Кореја је поново покушала да постигне нормализацију односа са САД. У складу са наведеним, помоћник државног секретара САД отпутовао је у званичну посету Пјонгјангу у октобру 2002. године (Carpenter and Bando 2004: 58; Cha and Pardo 2023: 142). Делегација САД је изнела низ оптужби на рачун Северне Кореје. САД су између осталог оптужиле Северну Кореју да поседује нуклеарни програм са високо обогаћеним уранијумом, што представља кршење тзв. Договореног оквира као и других међународних споразума – укључујући и Заједничку декларацију о денуклеаризацији Корејског полуострва (Powcharoen 2015: 140–142; Hyun and Sung 2007: 207; Michishita 2009: 163; Beal 2005: 209–210; Lee 2017: 156).

Наредног дана, званичници Северне Кореје су изјавили да не виде проблем у томе да имају сопствени програм са високо обогаћеним уранијумом и да Северна Кореја има право да се заштити. Влада САД је објавила да су током преговора, севернокорејски званичници признали да имају нуклеарни програм са високо обогаћеним уранијумом, док су Севернокорејци касније тврдили да никада нису признали постојање наведеног програма. САД доносе одлуку да до наставка дијалога две земље може доћи тек након одустајања Северне Кореје од нуклеарног програма. Северна Кореја је на овакве потезе САД одговорила поништавањем Договореног оквира, и навођењем да се новонастали проблеми могу разрешити само ако САД закључе са Северном Корејом споразум о ненападању, укину ембарго Северној Кореји и престану да се мешају у нормализацију односа Јапана и Северне Кореје. Севернокорејски председник је такође сугерисао да би наведена питања могла да буду решена и путем самита лидера две земље (Michishita 2009:

163–164; Powcharoen 2015: 142; Carpenter and Bandow 2004: 59–60; Jun 2013: 57; Lee 2017: 157).

У децембру 2002. године, администрација САД је суспендовала Договорени оквир, тако што је Корејској организацији за развој електричне енергије, која је основана како би се обезбедило снабдевање Северне Кореје алтернативним енергетским ресурсима, обуставила испоруке мазута. Северна Кореја је последично напустила Споразум о неширењу нуклеарног наоружања почетком 2003. године, прекинула са нуклеарним мораторијумом и поново покренула комплекс са три реактора, почела да уклања надзорне камере које је поставила Међународна агенција за атомску енергију и наредила посматрачима Међународне агенције за атомску енергију да напусте земљу (Hyun and Sung 2007: 207; Cha and Pardo 2023: 142; Michishita 2009: 164; Jun 2013: 57; Lee 2017: 157; Carpenter and Bandow 2004: 60; De Bear 2014: 859).

Северна Кореја је 12. маја 2003. године објавила да Заједничка декларација о денуклеаризацији Корејског полуострва потписана са Јужном Корејом почетком 1992. године, више није на снази због непријатељске политике САД. Сателитски снимци САД пружили су додатне доказе да је Северна Кореја поново активирала постројења за нуклеарну прераду (Hyun and Sung 2007: 208; Carpenter and Bandow 2004: 60).

Како је Северна Кореја поново покренула програм нуклеарног наоружања, суседне земље су позвале САД да започну дијалог са Северном Корејом. И док је Северна Кореја захтевала билатералне разговоре, САД су пошле од поставке да се решење севернокорејског нуклеарног питања решава кроз мултилатералне разговоре. Друга нуклеарна криза јасно је показала разлике између САД и Северне Кореје у њиховом виђењу порекла, природе и решења нуклеарног проблема на корејском полуострву (Lee 2017: 157; Powcharoen 2015: 143). Став САД био је да „замрзавање” нуклеарног програма Северне Кореје више није довољно, већ је неопходна „потпуна демонтажа програма нуклеарног наоружања” (De Bear 2014: 859). У мају 2003. године и председник Буш и председник Ро су се сложили да се даљи развој нуклеарног наоружања Северне Кореје неће више толерисати, и да средство елиминације севернокорејског нуклеарног програма мора доћи кроз међународну сарадњу (De Bear 2014: 860).

У свом инаугурационом говору, Ро је истакао важност да се севернокорејска нуклеарна криза реши кроз дијалог и уз проактивну улогу Јужне Кореје. Он је сматрао да се сунчана политика може одржати кроз решавање нуклеарне кризе у кратком року и више пута је одбацивао било какву врсту решења која би укључивала употребу војне силе као преговарачке полуге супротстављајући се ставу САД. Након почетка рата у Ираку и изричитог противљења Кине и Јужне Кореје било каквој војној акцији та опција је елиминисана и коришћена је стратегија заснована на изолацији, обуздавању и процесу промене режима у Северној Кореји. И овакав приступ, заснован на идеји да је колапс режима у Северној Кореји неминован, у супротности је са политиком коју је спроводила Јужна Кореја. Поред тога, са развојем нуклеарног наоружања такав исход у Северној Кореји је мало вероватан, а током дуготрајне поделе Јужна Кореја је извукла лекцију да је вршење притиска на Северну Кореју у већини случајева контрапродуктивно, и смањује могућности за решавање кризе дијалогом (De Bear 2014: 858–859; Milani 2014: 148).

Председник Ро Му Хјун је непосредно након инаугурације нагласио да је спреман да се састане са Ким Џонг Илом „било где у било које време”, без обзира на дневни ред, али да су могућности за одржавање таквог састанка мале због тренутне севернокорејске нуклеарне кризе. Политика САД је одиграла важну улогу у постављању могућности за одржавање таквог састанка (Hyun and Sung 2007: 212).

Услед различитих идеолошких приступа Северној Кореји, дошло је и до урушавања односа САД и Јужне Кореје, што се одразило и на јужнокорејску унутрашњу политику. Поред идеолошких разлика, различито је било и схватање Јужне Кореје и САД начина вођења дијалога и преговора са Северном Корејом. САД су сматрале да постоји потреба за мултилатералним разговорима, јер више земаља има директан интерес за

решавање севернокорејског нуклеарног питања. Осим тога, Бушова администрација је била уверена да су билатерални споразуми током Клинтонове администрација награђивали Северну Кореју за претећу спољну политику. Северна Кореја је захтевала билатералне контакте, јер је сматрала да једина стварна и хитна претња Северној Кореји долази управо од САД (Peterson 2009: 243; Milani 2014: 149).

Јужна Кореја је подржала опцију билатералних преговора између САД и Северне Кореје из више разлога. Прво, због страха од временског трајања постизања споразума мултилатералним приступом. Друго, због безбедносне перцепције Северне Кореје и потребе да САД за преговарачким столом реше са Северном Корејом бројна нерешена питања попут мировног споразума на Корејском полуострву, присуство трупа САД на југу, приступа међународним кредитним институцијама (Milani 2014: 149).

Постоји велика разлика у односу Јужне Кореје према Северној Кореји и САД за време две нуклеарне кризе 1994. и 2002. године. Разлика произилази из перцепције Јужне Кореје о мотивима који стоје иза развоја севернокорејског програма нуклеарног наоружања. Током Прве нуклеарне кризе, Јужна Кореја је сматрала да нуклеарни програм Северне Кореје представља озбиљну спољну претњу Јужној Кореји, док током Друге нуклеарне кризе већина јужнокорејаца схвата безбедносну дилему Северне Кореје, односно да се Северна Кореја осећа угроженом од стране САД (Hyun and Sung 2007: 210). Током трајања Друге нуклеарне кризе Јужна Кореја је задржала став да о нуклеарном програму Северне Кореје треба преговарати, али да његово постојање није разлог за прекид спровођења сунчане политике (Hyun and Sung 2007: 211–213; Milani 2014: 206–207).

8.4 Улога кључних актера: *Six Party Talks*

Првих месеци Друге нуклеарне кризе, позиција САД била је да неће бити никаквих разговора са Северном Корејом док не дозволи спољним инспекцијама да провере да ли се придржава одредби Договореног оквира. Када је постало јасно да Северна Кореја убрзава развој програма нуклеарног наоружања, под притиском Кине, Русије, Јапана и Јужне Кореје, САД најављују у јануару 2003. године да ће пристати на директне разговоре, али не и преговоре са Северном Корејом, инсистирајући да се сви преговори са Северном Корејом морају водити у мултилатералном оквиру (Carpenter and Bindow 2004: 61).

Инсистирање Северне Кореје на билатералним преговорима и инсистирање САД на мултилатералним преговорима довело је до застоја који је трајао до априла 2003. године, када Северна Кореја одустаје од захтева за билатералним преговорима, под утицајем Кине, али под условом да САД имају политичку вољу да одустану од непријатељске политике према Северној Кореји. У јануару 2003. године и специјални изасланик јужнокорејског председника посетио је Северну Кореју обећавајући даљу економску сарадњу, уколико Северна Кореја пристане на преговоре у мултилатералном контексту (Carpenter and Bindow 2004: 62; Sim 2010: 3).

На иницијативу Кине трилатерални преговори између САД, Северне Кореје и Кине, почињу априла 2003. године у Пекингу као покушај да се поново покрене дијалог између САД и Северне Кореје након више од три године. Иако су преговори технички били трилатерални, Кина је имала улогу посредника и модератора. Јапан и Јужна Кореја су изразиле незадовољство, јер нису укључене у преговоре (Cho 2019: 5; Grzelczyk: 2009: 8–9; Powcharoen 2015: 143; Carpenter and Bindow 2004: 63–64; Peterson 2009: 243; Lee and Baek 2011: 33).

Пошто је свака страна имала различите интересе и циљеве, трилатерални разговори нису донели побољшање односа САД и Северне Кореје, ни решење нуклеарне кризе. Преговори су завршени након три дана без видљивих знакова напретка. Нетрпељивост две стране је кулминирала када је наводно севернокорејска делегација обавестила представнике САД да Северна Кореја већ има нуклеарно оружје и да је спремна да га тестира или прода другим странама ако САД не одступе од конфронтационе политике. Након неуспелих трилатералних преговора, Кина врши притисак на Северну Кореју да присуствује следећем кругу преговора, у коме би и друге регионалне силе биле учеснице преговора. САД и Северна Кореја нису могле да се договоре око детаља разоружавања, иако је Северна Кореја већ на првом трилатералном састанку предложила напуштање нуклеарног програма у четири фазе уз одређене надокнаде. Северна Кореја је сматрала да САД користе мултилатерални оквир дијалога као начин притиска међународне заједнице у постизању потпуног разоружања и слабљења Северне Кореје, а не мирног решења нуклеарне кризе (Powcharoen 2015: 143; Carpenter and Bindow 2004: 63–64; Michishita 2009: 165).

Северна Кореја у лето 2003. године, наставља са убрзаним спровођењем нуклеарног програма, а појављују се и докази да Северна Кореја има још једну локацију за прераду плутонијума (Carpenter and Bindow 2004: 63–64). САД обезбеђују подршку савезника у источној Азији за спровођење политике забране пловидбе севернокорејских бродова и авио саобраћаја како би се спречила трговина оружјем за масовно уништење. Таква политика свакако наводи на закључак да је администрација САД размишљала и о војним акцијама против Северне Кореје уколико се криза не може решити другим средствима. У мају су се Јапан и САД сложиле да предузму мере, укључујући и економске санкције, уколико Северна Кореја настави да се упушта у конфронтације како би подржала своје претње. САД су захтевале да Северна Кореја пристане на „потпуну, проверљиву и неповратну демонтажу нуклеарног програма пре него што Јужна Кореја и Јапан обезбеде енергетску помоћ” (Carpenter and Bindow 2004: 64; Michishita 2009: 165; Beal 2005: 119).

Кина и Русија наставиле су да врше притисак на Северну Кореју за одржавањем нове рунде мултилатералних преговора, као и јужнокорејска администрација која је посредовала између САД и Северне Кореје. Уз дипломатске напоре Јужне Кореје, Русије и Кине, Северна Кореја је коначно прихватила нову рунду мултилатералних преговора у јулу, а за узврат САД су се сагласиле да имају „неформалне” билатералне разговоре у оквиру мултилатералних преговора (Carpenter and Bandow 2004: 64; Michishita 2009: 165; Lee 2017: 158).

Регионални одговор на нуклеарну кризу било је одржавање мултилатералног дијалога шест земаља учесница – Северне Кореје, САД, Јужне Кореје, Русије, Јапана и Кине, познатог под називом *Six Party Talks*. Преговори су започели у Пекингу у августу 2003. године. На самом почетку требало је превазићи дубоко укорјењено неповерење између САД и Северне Кореје. Северна Кореја је тврдила да су САД једини кривац за погоршану безбедносну ситуацију, док су САД задржале став да Северна Кореја мора у потпуности да демонтира програм нуклеарног наоружања, пре него што САД потпишу било какав споразум са Северном Корејом о ненападању (Snyder 2007: 2; Michishita 2009: 166; Powcharoen 2015: 144; De Bear 2014: 860; Carpenter and Bandow 2004: 64; Milani 2014: 150; Michishita 2009: 166).

Иако су се САД сагласиле да ће одржавати „неформалне” билатералне разговоре у оквиру мултилатералних преговора, сада су САД изразиле неспремност за билатерални састанак са Северном Корејом, јер је Северна Кореја изнела захтев да се испуне обавезе из Договореног оквира, пре свега обезбеђивање лаководног реактора као предуслова за напредак у мултилатералном дијалогу. Овакви ставови у првим рундама мултилатералних преговора одражавали су незаинтересованост обе стране за вођење суштинских преговора, већ усмереност на изношење захтева (Snyder 2007: 4).

У суштини, прве три рунде мултилатералних преговора (од 27. до 29. августа 2003., од 25. до 28. фебруара 2004. године и од 23. до 26. јуна 2004. године) нису донеле напредак по питању денуклеаризације Корејског полуострва, јер ни САД ни Северна Кореја нису биле спремне да пронађу компромис о кључним аспектима проблема, чак ни по питању циља преговора, па је примера ради Северна Кореја одбила да прихвати циљ преговора на начин како га дефинишу САД: „потпуно, проверљиво и неповратно разбијање свих севернокорејских нуклеарних програма”. Уместо тога, у преговорима се почео користити израз „свеобухватна демонтирања”. Северна Кореја је инсистирала на истовремености између свог одрицања од нуклеарног наоружања и безбедносних гаранција САД (Milani 2014: 150–152; Michishita 2009: 166–167; Grzelczyk 2009: 9–12; Peterson 2009: 272–273). Северна Кореја захтевала фазни приступ изласку из кризе који би подразумевао следеће кораке:

- Када САД обнове снабдевање мазутом и повећају хуманитарну помоћ у храни, Северна Кореја ће изјавити да намерава да укине свој нуклеарни програм;
- Када САД закључе споразум о ненападању са Северном Корејом и надокнаде јој губитак електричне енергије узрокован кашњењем у обезбеђивању лаководног реактора Северна Кореја ће замрзнути своја нуклеарна постројења и дозволити праћење и инспекцију таквих објеката;
- Када буду успостављени дипломатски односи између САД и Северне Кореје, као и Северне Кореје и Јапана, Северна Кореја ће решити питање ракета;
- Када изградња лаководног реактора буде завршена, Северна Кореја ће демонтирати своја нуклеарна постројења (Milani 2014: 150–152; Michishita 2009: 166–167; Grzelczyk 2009: 9–12; Peterson 2009: 272–273).

САД су уз подршку Јапана, остале при ставу да неће пристати на преговоре све док се Северна Кореја не обавезе на потпуну, проверљиву и неповратну демонтирању свог нуклеарног програма. Недостатак напретка преговора, наводи Северну Кореју да подигне тензије објавом да је Северна Кореја одлучила да њена потрага за нуклеарним програмом више није за производњу електричне енергије, већ за јачање одбрамбене снаге. Након

треће рунде преговора уследила је једногодишња пауза због председничке кампање за изборе у САД 2004. године, који су довели до промена у саставу Бушове администрације у другом председничком мандату (Milani 2014: 150; Michishita 2009: 166; Grzelczyk 2009: 10–12; Snyder 2007: 5).

Крајем јула 2004. године Кина је предложила одржавање састанака радних група пре заказивања четврте рунде мултилатералних преговора. Северна Кореја одбија овај предлог као одговор на наводне вербалне нападе Џорџа Буша. Потешкоће у одржавању нових састанака настале су и као последица спровођења одређених нуклеарних активности Јужне Кореје, која је тврдила да развија научне експерименте. Из угла Северне Кореје, експерименти се могу сматрати кршењем одредби Споразума о неширењу нуклеарног наоружања и двоструким стандардима САД по питању денуклеаризације Корејског полуострва (Grzelczyk 2009: 12–13).

Мултилатерални преговори су постигли резултате тек након што је Северна Кореја 10. фебруара 2005. године објавила да је успешно произвела нуклеарно оружје. Северна Кореја је упозорила да ће непријатељска политика САД и увођење санкција Савета безбедности Уједињених нација само подстаћи Северну Кореју да ојача своју одбрамбену моћ, али да ће Северна Кореја елиминисати све ракете средњег и дугог домета ако се дипломатски односи између САД и Северне Кореје нормализују. Четврта рунда мултилатералних преговора (од 26. јула до 7. августа и од 13. до 19. септембра 2005. године) одржана је захваљујући улози Јужне Кореје као посредник дијалога, али и приметне ревизије политике Бушове администрације у њеном другом мандату, односно спремности за билатералне састанке са Северном Корејом у мултилатералном контексту (Snyder 2007: 5; Milani 2014: 151; Grzelczyk 2009: 13–14; Michishita 2009: 168–169).

Први конкретан резултат преговора било је постизање споразума о принципима дијалога под називом Заједничка изјава од 19. септембра 2005. године (*Joint Statement of the Fourth Round of the Six-Party Talks Beijing, September 19, 2005*),²⁴⁵ који је подржало шест земаља учесница и које служе као смернице за спровођење политике о денуклеаризацији полуострва. Заједничка изјава се састоји од шест чланова укључујући принцип преговарања. У првом члану Заједничке изјаве је између осталог наведено да Северна Кореја има право на мирољубиво коришћење нуклеарне енергије. Остале стране су се сложиле да у одговарајућем тренутку разговарају о обезбеђивању лаководног реактора Северној Кореји (Powcharoen 2015: 144–145; Snyder 2007: 5; Lee and Baek 2011: 40; Milani 2014: 151; Grzelczyk 2009: 13–14).

Заједничком изјавом је Северна Кореја пристала на потпуно напуштање нуклеарног програма и повратак у структуру Међународне агенције за атомску енергију и Споразума о неширењу нуклеарног наоружања, поред обавезе да поштује и спроводи Заједничку декларацију о денуклеаризацији полуострва. Поред тога, све стране су се обавезале да ће сарађивати у трговинској, економској и енергетској области. САД су такође навеле да немају намеру да нападну Северну Кореју. Северна Кореја је демантовала тврдњу коју су земље учеснице објавиле дан раније изјавом да неће одустати од свог нуклеарног програма све док не добије лаководни нуклеарни реактор за производњу енергије (Milani 2014: 151; Grzelczyk 2009: 13–14; De Bear 2014: 860; Michishita 2009: 169; Lee and Baek 2011: 40).

САД су убрзо издале саопштење, да ће „одговарајуће време” за достављање лаководног реактора бити тек кад Северна Кореја буде елиминисала нуклеарно оружје и програме и у потпуности се ускладила са гаранцијама које произилазе из релевантних споразума које је потписала. Поред тога, Министарство финансија САД је објавило саопштење којим изражава „забринутост због прања новца” оптужујући Северну Кореју да производи висококвалитетне фалсификоване новчанице од 100 долара. Министарство финансија САД је такође објавило да замрзава имовину осам севернокорејских предузећа

²⁴⁵ Текст Заједничке изјаве доступан преко сајта U.S. Department of State: <https://20012009.state.gov/r/pa/prs/ps/2005/53490.htm> (Датум приступа: 12.05.2024.).

у САД укључених у активности трговине оружјем за масовно уништење (Michishita 2009: 170; Snyder 2007: 6).

У духу антагонизма САД према Северној Кореји, започела је пета рунда мултилатералних преговора у новембру 2005. године. Преговори су кратко трајали, јер је Северна Кореја затражила укидање економских санкција САД и изјавила да погрдни коментари председника Буша (који је председника Ким Џонг Ила назвао „тиранином“) не погодују духу преговора. Након прекида преговора, Агенција за међународни развој САД објављује да ће престати да пружа помоћ у храни Северној Кореји. Додатно САД коспонзоришу резолуцију пред Генералном скупштином Уједињених нација којом се осуђује непоштовање људских права у Северној Кореји (Michishita 2009: 170; Grzelczyk 2009: 14).

Министарство спољних послова Северне Кореје, 3. октобра 2006. године издало је саопштење да је Северна Кореја спремна да изведе нуклеарно тестирање као одбрамбену меру против претњи САД. Само шест дана касније, у 10:35 часова 9. октобра Северна Кореја је извела први успешни подземни нуклеарни тест упркос примедбама Савета безбедности УН као одговор на „политику санкција и блокада САД и претњи нуклеарним ратом“ са циљем да „заштити своје право на постојање и суверенитет“. САД су настојале да блиско координирају резолуцију Савета безбедности УН са Јужном Корејом и Јапаном. Савет безбедности УН је једногласно усвојио Резолуцију 1718²⁴⁶ којом се осуђује нуклеарно тестирање, захтевајући од Северне Кореје да се поново придружи Споразуму о неширењу нуклеарног наоружања и уздржавање од спровођења даљих нуклеарних тестова. Резолуција је позвала све државе чланице да предузму мере како би Северној Кореји отежале набавку система конвенционалног наоружања и свих предмета, материјала, опреме, добара и технологије који би могли да допринесу нуклеарном нападу. Сви релевантни кључни актери су усвојили двоструки приступ, који је укључивао наставак преговора – шест земаља који су већ покренути 2003. године и мултилатералне санкције севернокорејском режиму (Jun 2013: 57; Yoo 2006: 1–2; Cha and Pardo 2023: 154; Powcharoen 2015: 146; De Bear 2014: 860–861; Cha and Pardo 2023: 155; Michishita 2009: 171–172).

У наставку пете рунде мултилатералних преговора, 13. фебруара 2007. године земље учеснице су постигле Споразум о иницијалним акцијама имплементације Заједничке изјава од 19. септембра 2005. године,²⁴⁷ који је од Северне Кореје захтевао да гашење реактора у замену за енергетску помоћ и разговоре о нормализованијим односима са САД, што представља значајан уступак САД у односу на претходне захтеве да се Северна Кореја одрекне читавог нуклеарног програма. Споразум је такође позвао на уклањање Северне Кореје са листе држава које спонзоришу тероризам. Северна Кореја је средином јула 2007. године објавила да је угасила реактор што су касније потврдили и инспектори Међународне агенције за атомску енергију (Ayson 2009: 59; Lee and Baek 2011: 40; Grzelczyk 2009: 15; Michishita 2009: 174).

На крају, Споразум о Другој фази акција за спровођење Заједничке изјаве објављен је 3. октобра 2007. године²⁴⁸ током шесте рунде мултилатералних преговора. У споразуму, Северна Кореја се обавезала да ће онеспособити други реактор, као и постројења за прераду и нуклеарно гориво. Друге земље учеснице су потврдиле пружање економске, енергетске и хуманитарне помоћи Северној Кореји. САД су се обавезале да укину санкције Северној Кореји наметнуте Законом о трговини са непријатељем. Иако Северна

²⁴⁶ Резолуција 1718 Савета безбедности УН доступна на енглеском језику преко: <https://wapi.gov.me/download-preview/6e39ecc9-0f1a-410c-ac0a-2142bdbb5db6?version=1.0> (Датум приступа: 22.05.2024.).

²⁴⁷ Споразум о иницијалним акцијама имплементације Заједничке изјаве од 19. септембра 2005. године на енглеском језику доступан преко: <https://2001-2009.state.gov/r/pa/prs/ps/2007/february/80508.htm>, (Датум приступа: 22.05.2024.).

²⁴⁸ Споразум о Другој фази акција за спровођење Заједничке изјаве на енглеском језику доступан преко: https://www.mofa.go.jp/region/asia-paci/n_korea/6party/action0710.html, (Датум приступа: 22.05.2024.).

Кореја није успела да испоштује рок до краја 2007. године, до краја фебруара наредне године сви захтеви су испуњени. На основу билатералног споразума, САД су повукле ознаку Северне Кореје као спонзора тероризма. У суштини, Северна Кореја је остала упорна у прибављању и документовању безбедносних гаранција од САД пре него што је прошла кроз било какав процес демонтаже свог нуклеарног програма (Lee and Baek 2011: 40; Michishita 2009: 174–176; Cho 2019: 7; Powcharoen 2015: 147).

Каква је улога и какви су интереси били кључних актера у мултилатералним преговорима? Процес мултилатералних преговора био је политичка арена Северне Кореје и САД. Кина се не посматра само као посредник у дијалогу, већ и као земља са највећим утицајем на Северну Кореју, што је веома често доводило и до нереалних очекивања других страна у дијалогу. Кина јесте повремено претила Северној Кореји да ће обуставити испоруке нафте и друге робе ако Северна Кореја настави да развија обогаћени уранијум, враћајући је тиме мултилатералним преговорима, али Кина никада није очекивала да ће се Северна Кореја у потпуности одрећи нуклеарног наоружања. (Ayson 2009: 60; Peterson 2009: 272–273; Lee and Baek 2011: 41; Beal 2005: 120–122).

У мултилатералним разговорима, јапанска влада је настојала да на дневни ред стави питања изван нуклеарног програма Северне Кореје, односно развој пројектила и питање отмица јапанских држављана. Јапан је сматрао да је безбедносно угрожен од тренутка када је Северна Кореја испалила пројектил изнад Јапана у северни Пацифик у фебруару 2003. године. Велика препрека у нормализацији односа две земље појавила се и у септембру 2002. године, када је Ким Џонг Ил признао да је Северна Кореја киднаповала јапанске држављане из приморских градова током 1970–их и 1980–их како би били преводиоци. Признање је довело до прекида ионако ограничених веза са Северном Корејом. Јапану су мултилатерални преговори служили као оквир не само за решавање проблема нуклеарног наоружања Северне Кореје, већ и друга питања од значаја која су требала да буду решена билатерално као део процеса нормализације односа две земље (Lee and Baek 2011: 41; Peterson 2009: 272–273).

На основу претходних разматрања, можемо закључити да нуклеарно питање није блиско повезано са међукорејским односима, већ са односима између САД и Северне Кореје. Али, исто тако не може се занемарити ни чињеница да је погоршање ових односа увек имало озбиљне негативне последице на сунчану политику Јужне Кореје. Када разматрамо улогу Јужне Кореје у мултилатералним преговорима и утицај на спровођења сунчане политике, неопходно је да истакнемо да је упркос међународним тензијама изазваним повлачењем Северне Кореје из Споразума о неширењу нуклеарног наоружања, председник Јужне Кореје је и даље тражио помирење и мир на Корејском полуострву. Спољна политика Јужне Кореје је јасно одражавала став владе по питању унутрашње политике, а корејско питање је свакако за Јужну Кореју било унутрашње питање. Сунчана политика је била предмет критике јужнокорејске опозиције, посебно због немогућности да на адекватан начин реши безбедносно питање, другу кључну тачку политике мира и просперитета. Такав став председника Ро Му Хјуна је свакако довео до одређених тензија са САД, које су од Јужне Кореје очекивале да ефикасно користе економске подстицаје сунчане политике у својим преговорима о нуклеарним питањима Северне Кореје (Marco Milani 2014: 152–153; De Bear 2014: 861; Powcharoen 2015: 171).

На почетку Роове администрације, конзервативна политика Бушове администрације и либерална политика јужнокорејског режима биле су неспојиве. Током 2003. и 2004. године Јужна Кореја је обезбедила Северној Кореји пола милиона тона пиринча и другу помоћ, попут енергетског снабдевања, како би се Северна Кореја убедила да одустане од нуклеарног наоружања. Намера Јужне Кореје је била и да оствари утицај на Северну Кореју, тако што ће Северну Кореју учинити зависном од економске помоћи Јужне Кореје, и на тај начин непосредно утицати на исход мултилатералних преговора (De Bear 2014: 861; Powcharoen 2015: 171; Sim 2010: 4).

Улога Јужне Кореје током мултилатералних преговора била је структурно ограничена од самог почетка, јер су два главна актера били САД и Северна Кореја, а Кина је била кључни посредник (Milani 2014: 153). За разлику од Прве нуклеарне кризе, када јужнокорејска влада није играла никакву улогу у преговорима за потписивање Оквирног споразума из 1994. године, стварање мултилатералног оквира током Друге нуклеарне кризе дало је прилику јужнокорејској влади да заузме улогу „споредног актера”, осуђујући развој нуклеарног наоружања Северне Кореје, али истовремено одступајући од тврдог става Бушове администрације (Milani 2014: 209).

Јужнокорејска влада је играла значајну улогу у олакшавању целокупног процеса мултилатералних преговора кроз проактивну дипломатију, која је дала резултате у неколико наврата (Декларација од 19. септембра 2005. године, наставак преговора у фебруару 2007. године), утичући и на политичко понашање САД. За председника Роа, међукорејски односи и мултилатерални преговори били су повезани, јер је покушавао да уведе сунчану политику, политику ангажовања и у мултилатералном оквиру за решавање севернокорејског нуклеарног програма (Milani 2014: 152–153; Powcharoen 2015: 171).

8.5 Последице и окончање спровођења сунчане политике

Сунчана политика је спроведена у време када није било промена у равнотежи великих сила и настала је као последица дугог процеса у међукорејским односима, где је уједињење замењено са помирењем као оперативним циљем политике, где је принцип реципроцитета одбачен као централна компонента политике. Иако је сунчана политика водила ка поларизацији јужнокорејског друштва, дебата се водила око начина на који се ангажовање према Северној Кореји практиковало, а не око самог ангажмана. На основу излагања у претходним секцијама видимо да су се основе стратегије ангажовања владе Јужне Кореје према Северној Кореји, односно сунчана политика током председничког мандата Ким Дае Џунга (1998.–2003.) и његовог наследника Ро Му Хјуна (2003.–2008.) одржале упркос безбедносно–поморским инцидентима током 1999. и 2002. године и извођењу севернокорејског нуклеарног теста 2006. године (Kim 2009: 147; Levin and Han 2003: 131; Ku 2017: 196–197). Имајући у виду међународни и безбедносни контекст спровођења сунчане политике, можемо је поделити у две фазе.

У првој фази спровођења сунчане политике пошло се од претпоставке да се мир на Корејском полуострву може остварити само уз повећање размене између две Кореје, кроз отворену политику побољшања комерцијалне, друштвене, културне, спортске и политичке размене. Побољшање сарадње у једној области неминовно је водио ка побољшању и у осталима. Позитиван одговор севернокорејског руководства након иницирања сунчане политике омогућио је и њену практичну примену. Поред тога, постало је јасно да су прошле политике уједињења биле засноване на нереалним очекивањима уједињења са Северном Корејом кроз колапс или апсорпцију севернокорејског режима. Сходно томе, Ким Дае Џунг је промовисао постизање мирног суживота на полуострву, а не било какве промене режима или апсорпције Северне Кореје (Govindasamy 2012: 2; Milani 2014: 211–212).

Први циљ који је поставила јужнокорејска администрација, након иницирања сунчане политике, је спречавање било каквог рата или војних сукоба на Корејском полуострву. Повећана размена и сарадња две Кореје требало је да промовише промене у институцијама, понашању и јавном мњењу Северне Кореје, што ће на крају довести и до *de facto* уједињења две Кореје. Влада Ким Дае Џунга је увидела да САД, Кина, Јапан и Русија не могу да утичу на коначно решење корејског проблема (Ku 2017: 202), али промене у међународном окружењу могу довести до побољшања међукорејских односа. Свакако да би побољшани односи САД и Северне Кореје у време спровођења наведене политике довели до побољшања односа између свих земаља североисточне Азије. Односи између Јапана и Северне Кореје би се нормализовали, а инвестиције из Јапана би допринеле развоју севернокорејске привреде. Економска интеграција две Кореје би напредовала брже, а можда Северна Кореја у таквим условима не би ни развила нуклеарни програм. Ким Дае Џунг је сматрао да ће деполитизација питања Северне Кореје довести до националног консензуса. На почетку примене сунчане политике међукорејски односи су се побољшали путем друштвено економске размене, али ова побољшања нису дуго трајала због повремених војних и политичких провокација Северне Кореје, услед недостатка поверења у намере Јужне Кореје. Јужнокорејска влада је наставила да одржава економску размену и сарадњу са Северном Корејом упркос наведеном (Ku 2017: 203; Beal 2005: 97).

Може се рећи да је сунчана политика у првој фази своје примене трансформисала понашање Северне Кореје до одређеног степена кроз позитивне и одрживе пројекте међукорејске економске сарадње. Као достигнућа сунчане политике у овој фази сматрају се туристички пројекат Кумганг (покренут 1998.), пројекат индустријског комплекса у области Кајсонг (покренут 2000. године) који су функционисали као „посебне економске зоне”. Ови пројекти су донекле били кључни за Северну Кореју да усвоји економске

реформе и привуче стране инвестиције, односно да прошири економску сарадњу са другим земљама североисточне Азије. Сунчана политика имала је за циљ да користи економске подстицаје за постизање безбедносних циљева формулисаних на почетку процеса имплементације сунчане (Govindasamy 2005: 7–8; Kim 2009: 147). Али Северна Кореја није дозволила да јужнокорејска политика међукорејске економске зависности доведе до било какве економске зависности од Јужне Кореје. Примера ради, заједнички индустријски комплекс је толико одвојен од остатка привреде Северне Кореје да не може да изазове било какве значајне промене у структури севернокорејске привреде (Kim 2009: 164–165).

Имајући у виду наведено, поставља се питање у којој су онда мери економски подстицаји Јужне Кореје успели у постизању стабилности Корејског полуострва? Интернационализација севернокорејског нуклеарног питања, значила је да стабилност на полуострву зависи не само од напора Јужне Кореје, односно од сунчане политике, већ и од политике четири силе (САД, Јапан, Кина и Русија), као и од одговора Северне Кореје (Kim 2009: 148).

У првој фази спровођења, сунчана политика је имала одређена ограничења. Пре свега, скандал везан за уплату новца за одржавање Првог међукорејског самита озбиљно је нарушио достигнућа сунчане политике у првој фази имплементације. Поједини критичари наводе да иако је Јужна Кореја пружила Северној Кореји огромну помоћ, Северна Кореја није предузела реципрочне акције. Северна Кореја је остала посвећена искључиво опстанку режима и развоју нуклеарног програма. Северна Кореја није била спремна за реформу свог система нити за потпуно отварање друштва према Јужној Кореји због инфилтрације страних утицаја у друштво које је дуго под вођством ђуче идеологије и једног вође (Ku 2017: 203; Beal 2005: 97; Yoo 2006: 6–14).

Са друге стране и у Јужној Кореји постоји неповерење, без решавања севернокорејског нуклеарног питања, транспарентности у дијалогу и реципроцитета сарадње. Можда су то и разлози због којих су и председник Ким Дае Џунг и председник Ро Му Хјун говорили да се уједињење две Кореје може остварити тек за 20–30 година (Yoo 2006: 15–16).

И у другој фази имплементације сунчане политике, Роова администрација имала је намеру, као и претходна, да промовише помирење на полуострву кроз појачану размену и сарадњу две земље. Поред ограничења која су долазила из међународног окружења због недостатка напретка у решавању отворених безбедносних питања (Milani 2014: 207) и јужнокорејско Министарство за уједињење и Министарство одбране имали су противуречне ставове у погледу спровођења сунчане политике (Govindasamy 2005: 10–11). Недостатак сагласности о томе који је најбољи начин ангажовања са Северном Корејом унутар министарстава један је од највећих интерних изазова са којима се јужнокорејска влада суочавала. Постојала је подељеност око питања као што су недостатак напретка у нуклеарној кризи, неуспеха у решавању проблема људских права у Северној Кореји, неједнакости у трговинским односима и сл. (Govindasamy 2005: 9).

Упркос Другој нуклеарној кризи настављена је међукорејска размена и сарадња у различитим областима. У току 2004. године потписано је 19 споразума између две Кореје. Конкретно, као резултат међукорејских војних разговора на општем нивоу и међукорејских министарских разговора, две Кореје су потписале Споразум о спречавању случајних поморских сукоба и прекиду пропагандних активности на војној демаркационој линији (Sim 2010: 3). Када говоримо о економској сарадњи две земље, потребно је истаћи да је билатерална трговина између две Кореје износила 220 милиона долара 1998. године, а да је достигла износ од 700 милиона долара до 2004. године. Јужна Кореја је 2006. године постала други највећи трговински партнер Северне Кореје, одмах после Кине, са снажним позитивним трендом раста. Такође, износ помоћи коју су јужнокорејска влада и приватне организације пружиле Северној Кореји износио је приближно 1,68 милијарди долара између 1998. и 2007. године. Истовремено, културна размена између две земље и

процес поновног уједињења подељених породица је настављен. Јужна Кореја је занемарила међународни притисак да укине два истакнута међукорејска пројекта. Почевши од 1998. године, око 2 милиона Јужнокорејца посетило је планину Кумганг све до инцидента у јулу 2008. године, када је пројекат окончан због убиства јужнокорејског туристе од стране севернокорејског војника (Govindasamy 2005: 14; Peterson 2009: 274; Milani 2014: 146; Ku 2017: 198).

Међутим, сарадња две земље била је угрожена и низом инцидената, изван Друге нуклеарне кризе, укључујући отказивање посете јужнокорејске делегације Северној Кореји поводом обележавања годишњице смрти Ким Ил Сунга. Недолазак делегације био је повод за сукобе између две Кореје дуж границе, и на крају је довео до отказивања 15. министарских међукорејских разговора заказаних за 3. август 2004. године. Поред тога, било је критика јужнокорејских власти због настојања да ојачају и модернизују војне снаге као последицу смањење присуства војних снага САД у Јужној Кореји (Sim 2010: 4; Rowcharoen 2015: 80–81). Контакти влада две земље су и даље постојали на јавном нивоу, али је дијалог на нивоу владе заустављен.

Па ипак и поред тога, перцепција Северне Кореје у Јужној Кореји значајно је побољшана током периода од 1998. до 2007. године, па је тако 2007. године, 56,6 посто јужнокорејских испитаника доживљавало Северну Кореју као кооперативног партнера (Ku 2017: 201). Упркос присуству свих горе побројаних проблема, који су почели да се појављују од инаугурације председника Роа, његова влада је успела да постигне значајан помак у погледу политичке и дипломатске сарадње организовањем Другог међукорејског самита од 2. до 4. октобра 2007. године, када је јужнокорејски председник прешавши границу копненим путем 38. паралеле посетио Пјонгјанг и састао се са севернокорејским лидером Ким Џонг Илом (Milani 2014: 209–210; Ku 2017: 204–205; De Bear 2014: 862; Rowcharoen 2015: 82).

Лидери две Кореје на крају Самита потписали су заједнички документ о изгледима за помирење и поновно уједињење две државе. Међутим, за разлику од Првог међукорејског самита 2000. године, политичке импликације Другог међукорејског самита нису биле толико значајне (Milani 2014: 209–210). Самит је потврдио посвећеност две Кореје спровођењу Заједничке декларације Првог самита од 15. јуна у унапређењу међукорејске размене и постизања уједињења. Две Кореје су постигле договор да унапреде економску сарадњу кроз успостављање економске зоне и зоне мира на мору (Rowcharoen 2015: 82). Заједничка „Декларација о унапређењу јужно–севернокорејских односа, мира и просперитета”²⁴⁹ као што јој и назив говори бавила се доста детаљније питањима економске сарадње и мирног помирења (Milani 2014: 146; Cho 2019: 6; Straub 2018: 19).

Самит је одржан два месеца пре јужнокорејских председничких избора, што је резултирало оптужбама опозиције у Јужној Кореји да председник користи Самит за политички опортунизам, односно за промовисање кандидата сопствене странке (Straub 2018: 19; Milani 2014: 146). Резултати Самита су доведени у питање и након одбијања Северне Кореје да дозволи приступ међународним инспекторима локацијама за производњу нуклеарног наоружања 2008. године и непоштовања обавеза проистеклих из постигнутих споразума (Cho 2019: 6).

На председничким изборима у Јужној Кореји одржаним у децембру 2007. године, победио је кандидат Ли Мјунг Бак (енг. Lee Myung-bak), чију је председничку кампању карактерисао слоган „Све осим политике Роа”. Избор новог председника означио је крај десетогодишњег циклуса конструктивног ангажмана са Северном Корејом. Усвајање новог приступа ангажовања према Северној Кореји одразило је недоследност у политици владе Јужне Кореје. Нова влада нагласила је политику условног ангажовања, где је

²⁴⁹ Заједничка декларација од 4. октобра 2007. године доступна на енглеском језику преко: <https://www.nkeconwatch.com/2007/10/04/2nd-south-north-korean-summit-joint-statement/> (Датум приступа: 22.04.2024.године).

решавање севернокорејског нуклеарног питања услов даљег напретка у међукорејским економским односима (Powcharoen 2015: 82–83; De Bear 2014: 863; Kim 2009: 147; Govindasamy 2012: 10).

Можемо закључити да сунчана политика није могла постићи дугорочне интересе, јер није била ефикасна у одвраћању од ирационалног понашања Северне Кореје. Али то не значи да је сунчана политика била одговорна на било који начин за развој нуклеарног програма Северне Кореје. Можда смо у праву, ако кажемо да због сунчане политике, или њене (погрешне) примене Северна Кореја није променила правац своје спољне политике (Yoo 2006: 5–9).

9. ПРИКАЗ РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА И ДИСКУСИЈА

9.1 Поређење немачког и корејског случаја нормализације односа

У претходним поглављима докторске дисертације анализирали смо спољнополитички и историјски контекст спровођења нове источне политике Западне Немачке у хладноратовском периоду и северне и сунчане политике Јужне Кореје у постхладноратовском периоду. У складу са наведеним битно је да нагласимо где су сличности, а где разлике у самом контексту проблема и сукоба између две Немачке и две Кореје. То је могуће анализом различитог историјског контекста, различитих политичких система, међународног окружења, унутрашњих односа, социјалних и економских прилика. На тај начин бисмо могли дати смернице и поуке будућег деловања других држава које се суочавају са сличним или истим проблемима, али и како бисмо могли објаснити неуспех примене немачког модела нормализације односа на корејски случај (Недељковић–Правдић 2013). Корејска подела и данас је нерешено питање и дели сличности и разлике са ситуацијом у подељеној Немачкој током 1980–их.

Обе земље, и Немачка и Кореја су биле вештачки подељене отприлике у исто време и под веома сличним околностима, као последица Другог светског рата, док је подела продубљена Хладним ратом. Поделу Немачке су многи сматрали оправданим и неопходним обликом казне због агресије у Другом светском рату, али и неопходношћу да би се одржавао мир и стабилност у Европи. Са друге стране, Кореја током своје дуге историје никада није покушала да се прошири ван сопствених граница. Углавном је била заокупљена одбраном од инвазије својих суседа. Никада раније у прошлости није постојало корејско питање у Азији, као што је постојало немачко питање у Европи. За разлику од Немачке, Кореја не сноси никакву одговорност за поделу, већ је жртва неповољних околности и самим тим поделу види као велику неправду која јој је нанета од стране међународне заједнице. Начин на који је подела извршена на Корејском полуострву утиче на прихватање поделе у две Кореје. Без обзира на разлоге поделе, и Немачка и Кореја су веровале да је подела привремена (Kelly 2011: 461; Hilpert 2010: 137; Ruediger 2016: 2).

На Корејском полуострву Хладни рат је прерастао у Корејски рат, где је Северна Кореја намеравала да уједињење изврши силом. Током Корејског рата више од два милиона војника и око три милиона цивила је изгубило животе, док су многе породице остале заувек раздвојене. Због Корејског рата и даље постоје јаке тензије и идеолошке разлике на полуострву, иако је прошло 70 година. Трајно наслеђе Корејског рата је дубоко антикомунистичко осећање у Јужној Кореји и дубоки антиамериканизам у Северној Кореји. Примирје, потписано 1953. године је и даље једина гаранција мира на Корејском полуострву. Слично је било и у Немачкој, где су многе породице остале раздвојене Берлинским зидом. На територији Немачке није вођен грађански рат, али је у Немачкој подељени град Берлин био прва линија фронта Хладног рата. Без обзира на сложен правни статус Берлина, подељени град је Источним Немцима био свакодневни подсетник поделе, не само физичком манифестацијом изградње Берлинског зида, већ и безбедносним кризама попут Берлинске блокаде. Војни сукоб на немачком тлу после поделе значио би рат између НАТО–а и Варшавског пакта, а врло вероватно и нуклеарну конфронтацију, што велике силе нису могле да дозволе (Hilpert 2010: 137–138; Kim 2010: 80; Ruediger 2016: 2; Lee 2011: 73).

Дакле, послератну Немачку су карактерисале тензије хладноратовске борбе, док у случају две Кореје говоримо о директној војној конфронтацији. У корејском случају, рат и бројни послератни сукоби су изградили климу неповерења. У складу са наведеним, важан међународно правни проблем који још увек није разрешен је закључивање мировног споразума за окончање Корејског рата. Северна Кореја стално истиче наведено у

преговорима са САД. Уједињење две Немачке је било мултилатерално питање, док би уједињење Кореје било билатерално питање. До 1990. године, Немачка је била законски обавезна да добије сагласност четири савезничке силе из Другог светског рата за поновно уједињење. Правно гледано, ако две Кореје одлуче да преговарају о поновном уједињењу, није им потребна сагласност међународне заједнице, као у случају две Немачке, јер из перспективе међународног права законска средства међународне заједнице су у овом случају ограничена (Bleiker 1991; Недељковић–Правдић 2013; Ruediger 2016: 1–2; Hilpert 2010: 131).

На први поглед, паралеле између послератне Немачке и Кореје су очигледне, јер у оба случаја имамо настанак две државе са истом нацијом, два различита политичка режима, две различите политичке идеологије и два различита економска система. Као подељене нације, Немачка и Кореја деле сличности, али и извесне разлике између два случаја, са тим што је Западна Немачка постигла крајњи циљ своје политике, поновно уједињење, док је Корејско полуострво и даље подељено (Lee 2011: 45). Када говоримо о сличностима, уочавамо пет аналогича како на Корејском полуострву тако и у Немачкој, а то су: кључни геостратешки положај, паралелна генеза поделе, међународни безбедносни контекст, развој капиталистичких насупрот социјалистичких система, и настанак различитих идентитета и идеологија (Hilpert 2010: 128).

Геостратешки положај и спољнополитичка оријентација Немачке се увек сматрала кључном за европску равнотежу снага. Граница две Немачке је пролазила кроз густо насељени и високо развијени централни део Европе, што значи да би сваки пут инвазије, било према Западу или Истоку прошао кроз Немачку. Са друге стране, Кореја се налази између три велике силе односно Кине, Јапана и Русије, и подједнако се може сматрати „улазницом” за Јапан и Кину што доводи до тежње Кине и Јапана ка пријатељској, али и политички зависној Кореји. И Немачка и Кореја су историјски гледано биле заштитна зона у геополитичким надметањима регионалних актера као последица њихових стратешких локација (Hilpert 2010: 129; Ruediger 2016: 2).

О сличностима генезе поделе између корејског и немачког случаја смо већ говорили, али је битно да нагласимо да је и у Немачкој и у Кореји до поделе дошло када су првобитно привремене окупационе зоне трансформисане у две одвојене државе. У Немачкој су западни сектори спојени да би се формирала Западна Немачка, а од источног сектора којим је управљао СССР формирана је Источна Немачка. На Корејском полуострву, од јужног и северног дела полуострва, под контролом САД и СССР формиране су Јужна и Северна Кореја разграничене дуж 38. паралеле (Hilpert 2010: 129).

Без обзира на то што би правно гледано уједињење две Кореје било билатерално питање, пошто се и Немачка и Кореја налазе на кључним геостратешким локацијама, околности и услови поновног уједињења имали су у немачком случају или ће имати у корејском важне импликације на регионални и глобални поредак. Због импликација које уједињење има на међународну безбедност, међународно прихватање поновног уједињења је неопходан предуслов за уједињење. И Немачка (пре уједињења) и Кореја имају нерешена територијална питања. Западна Немачка је споразумима признала границу према Пољској и формално се одрекла свих предатних територијалних претензија. А у будућности би се Кореја такође суочила са разговорима о граничним питањима са Кином и Јапаном. И Немачка (пре уједињења) и Кореја би морале да разјасне своје ставове о нуклеарном оружју. Западна Немачка је споразумом прогласила трајно одрицање од нуклеарног, хемијског и биолошког оружја. У случају Северне Кореје то је суштинско питање, јер у случају уједињења две Кореје, главни међународни захтев би био потпуно одрицање од нуклеарног програма Северне Кореје, а слични захтеви би постојали и у областима хемијског и биолошког оружја (Hilpert 2010: 130–132).

Компаративна анализа показује упадљиве сличности у послератном безбедносном окружењу Немачке и Кореје, што је водило до замрзавања подела у хладноратовску конфронтацију, где и Немачка и Кореја покушавају да се изборе са својим поделама на

различите начине. Када је подела успостављена, развила су се два различита антагонистичка система политичког управљања и друштвене организације и различите идеологије на Корејском полуострву и у Немачкој. Јужна Кореја и Западна Немачка су се интегрисале у плуралистички западни свет предвођен САД, а Северна Кореја и Источна Немачка су постале чланице социјалистичког блока држава предвођених СССР–ом. Све четири државе суочиле су се са кризом уставног легитимитета (Hilpert 2010: 137–151; Kim 2010: 80; Kelly 2011: 461).

Западна Немачка и Јужна Кореја су постале демократске државе, иако је процес демократизације започео знатно касније у Јужној Кореји, са капиталистичким економским системима, које су успеле, упркос ратним разарањима, да створе сопствене верзије економског чуда у Европи и Азији. Јужна Кореја и Западна Немачка подржане од стране западних савезника предвођених САД, драматично су промениле економску равнотежу у односу на социјалистичке системе Северне Кореје и Источне Немачке који су показали велике сличности, посебно у раним годинама поделе (Hilpert 2010: 134; Kelly 2011: 462). Под притиском совјетских окупационих снага, створене су унитарне социјалистичке партије у Северној Кореји и Источној Немачкој које су постале водеће политичке снаге, опозиција је елиминисана, изграђена је јака војска, а социјалистичком устројству су била подређена сва законодавна тела. Обе социјалистичке државе имају тајну полицију, којом гуше сваки покушај побуне против постојећег система (Hilpert 2010: 134; Kelly 2011: 461).

Спровођењем земљишне реформе и експропријације, аграрна приватна својина је претворена у друштвену и државну својину, док се централним државним планирањем одлучивало о целокупној економској производњи, дистрибуцији и потрошњи. Упркос почетном успеху у послератној обнови, социјалистички системи нису обезбедили стварање одрживог економског раста. Обе социјалистичке државе су много сиромашније од својих капиталистичких националних конкурената. Као последица социјалистичких економског неуспеха, била је потребна огромна економска помоћ и улагања. Самим тим, Северна Кореја и Источна Немачка су постајале све више економски зависне од својих покровитеља, Северна Кореја од СССР–а и Кине, а Источна Немачка од СССР–а. Сасвим је логично онда што је дошло до колапса економских система Источне Немачке и Северне Кореје након распада СССР–а (Hilpert 2010: 135; Kelly 2011: 461–462).

Вештачки раздвојени народи Немачке и Кореје развили су као последицу различитог начина живота у различитим системима и различите начине размишљања, ставове и идеологије (Hilpert 2010: 135). У обе социјалистичке државе, режим је утемељење нашао у недостатку демократских институција, идеолошкој индоктринацији и војној контроли. Али пошто су и Источна Немачка и Северна Кореја биле савезнице социјалистичког совјетског блока у Европи и Азији, имајући у виду њихов геополитички значај у оквиру тог блока, у поређењу са другим совјетским савезницима, Источна Немачка и Северна Кореја су уживале далеко већу војну и економску подршку (Giessmann 2001: 25).

Разлике између корејског и немачког случаја су резултат различитог историјског развоја и политичких структура две Кореје и две Немачке. Одмах су уочљиве разлике у регионалним безбедносним окружењима, у величини прихода, у интензитету поделе, у разликама између Западне Немачке и Јужне Кореје, у разликама између Источне Немачке и Северне Кореје (Hilpert 2010: 128). Европа и Азија су током Хладног рата имале различита безбедносна окружења. Азијско безбедносно окружење је било нестабилно, што је и довело до Корејског рата. У Европи су се две одбрамбене мултилатералне алијансе супротстављале једна другој: НАТО предвођен САД и Варшавски пакт предвођен СССР – ом, што је водило ка равнотежи снага Западне и Источне Немачке. Поред тога, у Европи је равнотежу снага одржавала и подела на економске блокове. За разлику од Европе, Азију је карактерисао систем билатералних безбедносних и економских савеза. САД су имале безбедносне и економске билатералне савезе са Аустралијом, Јапаном, Филипинима, Јужном Корејом и Тајландом. СССР је имао војне савезе са Монголијом, Кином и

Северном Корејом, са тим што је Кина након распада СССР–а склопила једини војни савез са Северном Корејом, тежећи независној спољној и безбедносној политици (Hilpert 2010: 138–139).

Хелсиншка конференција о европској безбедности и сарадњи поставила је обавезујуће норме које усмеравају односе између држава чланица. Иако је у Европи војни и идеолошки хладноратовски антагонизам настављен, створена је основа за миран суживот. У Азији није спроведен Хелсиншки процес, што је омогућило Северној Кореји да одржи свој систем управљања, и да га додатно ојача политичком и економском подршком Кине (Hilpert 2010: 139).

Постоје и велике разлике у привредама Јужне и Северне Кореје, много веће него што су то биле разлике између Западне и Источне Немачке, из чега можемо закључити да би спајање привреда Северне и Јужне Кореје било далеко теже него у случају две Немачке. Источна Немачка је била много богатија од садашње Северне Кореје, јер је СССР придавао значај хладноратовском надметању у Европи, па је великим субвенционисањем Источне Немачке желео да прикаже надмоћност социјалистичког система. Насупрот томе, хладноратовско надметање у Азији није било толико изражено, па Северна Кореја никада није била толико важна за совјетски блок. Осим тога, њени односи са СССР–ом су били нестабилнији од односа СССР–а са Источном Немачком. (Hilpert 2010: 142; Kelly 2011: 463). Осим огромног економског диспаритета, Северна Кореја је постала много више од диктатуре, постала је много више стаљинистичка него што је то сам СССР био. Иако је Источна Немачка била полицијска држава, никада није примењивала облике репресије какве је примењивала Северна Кореја (Kelly 2011: 463).

Интензитет поделе између две Кореје је далеко већи него што је то икада био случај у подељеној Немачкој. После Корејског рата, није постојала трговина између две Кореје, прекинуте су поштанске и телефонске везе, уведена је потпуна контрола границе, контрола комуникације и протока информација на и ван територије Северне Кореје. Нису постојали контакти међу грађанима две Кореје, осим неколико ретко организованих сусрета старијих генерација. Корејци су водили грађански рат, мучили и убијали једни друге током Корејског рата, али су убијали једни друге и након завршетка рата. Званичне међукорејске односе одликовали су међусобно неповерење и непријатељска пропаганда. Са друге стране немачка подела је била далеко мање оштра, јер је све до подизања Берлинског зида граница две Немачке била отворена. Са подизањем Берлинског зида, Источни Немци су могли да посећују своје рођаке у Западној Немачкој у посебним приликама, а старији грађани су могли редовно да путују у Западну Немачку и да се тамо слободно крећу. Од 1980. до 1988. године са нормализацијом односа две Немачке, Западни Немци су могли да путују у Источну Немачку у било ком тренутку, иако је њихово кретање било ограничено (Hilpert 2010: 142–143; Ruediger 2016: 3).

Трговина између две Немачке никада није престала и била је високо профитабилна за обе стране. Поштанска и телефонска комуникација, иако повремено у прекиду, била је дозвољена. Грађани Источне Немачке могли су и да прате неке тв програме Западне Немачке. Било је могуће и пресељење у Западну Немачку ради спајања раздвојених породица, али одобравање таквих пријава било је веома ретко. Након изградње Берлинског зида, постаје уобичајена пракса да Западна Немачка откупи слободу тзв. политичким затвореницима у Источној Немачкој (Ruediger 2016: 3; Hilpert 2010: 143).

Захваљујући ограниченој, али редовној размени људи, комуникацијским везама, Немци су имали прилично добро разумевање једни о другима, о условима живота и систему друге стране. Али, тек након уједињења постало је јасно да упркос контактима, нису довољно знали једни о другима, јер је стање економије Источне Немачке било у далеко тежем положају од очекиваног, инфраструктура широм земље је још увек имала оштећења која су настала током Другог светског рата, телефонски систем је морао бити у потпуности замењен. Поређења ради, грађани две Кореје знају далеко мање једни о другима, па је логичан и закључак да је стање у Северној Кореји далеко лошије него што

је било у Источној Немачкој и него што се сада зна на основу ограничених извештаја и сведочанстава пребеглих из Северне Кореје. Јужној Кореји је презентована само идеализовану слику реалности у Северној Кореји кроз доступне севернокорејске сапунице. Јужнокорејска перцепција Северне Кореје обликована је и непријатељском пропагандом и стереотипима (Ruediger 2016: 3–4; Kelly 2011: 464).

Поред тога, са слабљењем СССР–а, Западна Немачка је постала најпоузданији пружалац економске подршке Источној Немачкој, који је спречио њен економски колапс. Северна Кореја је избегавала такву врсту зависности по сваку цену, чак и током велике глади крајем 1990–их. Источна Немачка је за разлику од Северне Кореје била и поуздан партнер у међународним односима. Постигнуте споразуме је поштовала (Hilpert 2010: 150). Као веома значајна разлика између немачког и корејског случаја намеће се и чињеница да је влада у Источној Немачкој изгубила подршку много пре уједињења, док су и данас критике лидерима у Северној Кореји веома ретке, што наводи на закључак постојања снажне унутрашње кохерентности без изгледа за слабљењем легитимитета владе Северне Кореје (Ruediger 2016: 4).

На основу претходних разматрања сличности и разлика између немачког и корејског случаја можемо закључити да је Западна Немачка била политички и институционално прилично добро припремљена за уједињење са Источном Немачком, имајући у виду њену интегрисаност у институције регионалне политичке и трансатлантске безбедносне сарадње. Дуго успостављани мултилатерални оквир омогућио је успешно уједињење две Немачке. Додатна предност је била и дубока интегрисаност Западне Немачке у јединствено европско тржиште, које је постало и тржиште за источнонемачке производе и радну снагу. Западна Немачка је била довољно јака и стабилна да преброди политичке, економске и друштвене изазове поновног уједињења. За разлику од Западне Немачке из 1989. године, Јужна Кореја би се и данас суочила са неповољнијом почетном позицијом, јер је много мање политички и економски спремна да се носи са уједињењем. Јужна Кореја није попут Западне Немачке интегрисана у мултилатералне безбедносне и економске структуре. Регионална политичка и економска интеграција у источној Азији је далеко мање развијена него у Европи, јер азијске државе нису спремне да се одрекну суверенитета у корист наднационалних институција, као што су биле спремне земље чланице ЕУ (Hilpert 2010: 145–147; Kelly 2011: 462–464).

Након дубље анализе уочљиво је да постоји велики број разлика између немачког и корејског случаја. Неке од ових разлика су премостиве, док су друге попут геополитичке позиције, дубине поделе, међународноправног положаја далеко теже, што питање уједињења две Кореје, али не и нормализације односа, чини веома упитним. Са друге стране западнонемачко искуство, посебно из периода пре уједињења, у време спровођења нове источне политике, која је заслужна за нормализацију односа две Немачке може пружити значајне паралеле са корејским искуством. У суштини, све три политике, нова источна политика, северна и сунчана политика представљају начин Западне Немачке и Јужне Кореје да се изборе са проблемом подељене нације (Ruediger 2016: 4; Giessmann 2001: 26; Kim 2010: 80).

Историја немачке поделе, посебно у периоду након закључења Основног уговора из 1972. године, показала је да поуздана економска сарадња, на дугорочној основи, може полако да гради поверење, мења ставове друге стране, али и побољшава службене односе две државе (Hilpert 2010: 152). Као што смо већ истакли у петом поглављу докторске дисертације Основни уговор је постао стабилна и одржива основа даљег развоја односа две Немачке, јер су након Основног уговора две немачке државе закључиле преко 30 споразума о практичним питањима поделе (Hilpert 2010: 144).

Не смемо занемарити чињеницу да је тежак задатак поређење достигнућа наведених политика због разлике у времену спровођења и периоду, али са друге стране постојале су и заједничке карактеристике, као што су економска размена и сарадња, поновно спајање породица раздвојених ратом, које су створиле основе за почетак процеса

помирења. Занимљиво је да су и у Немачкој и на Корејском полуострву политике нормализације односа покренуте у време када је постојала негативна перцепција јавности о уједињењу, да би за време њиховог спровођења те политике добиле подршку јавности, па је тако према истраживањима јавног мњења из септембра 1970. године, чак 57 посто Западних Немаца признало постојање Источне Немачке. У случају Јужне Кореје, након једне године спровођења сунчане политике, 93 посто испитаника се изјаснило да се уједињење две Кореје мора постићи (Lee 2011: 68).

Важност јужнокорејске северне политике произилази из чињенице да је спровођена на крају Хладног рата, када нисмо више могли говорити о биполарном светском поретку. У новонасталом међународном окружењу, Јужна Кореја преузима политичку иницијативу како би побољшала међукорејске односе кроз побољшање односа са комунистичким земљама, слично као и у немачком случају. Успостављање дипломатских односа Јужне Кореје са СССР-ом и Кином одражавало је уверење социјалистичких земаља да ће се њихови економски односи са Јужном Корејом брже развијати. Али северна политика је требало и да омогући успостављање дипломатских односа Северне Кореје са Западом, посебно САД и Јапаном, што се није десило (Kim 2010: 75–76).

У стручној литератури се наводи и да су многи данашњи проблеми на Корејском полуострву, пре свега постојећи севернокорејски нуклеарни програм, последице неуспеха спровођења северне политике. Једна од нежељених последица одлуке СССР-а да нормализује односе са Јужном Корејом била је одлука Северне Кореје да пређе на нуклеарну енергију. Северна политика је изоловала Северну Кореју, што је допринело даљој подели између две Кореје и умањило изгледе за уједињење (Kim 2010: 74–79).

Када говоримо о сличностима између нове источне политике и северне политике, можемо рећи да су се, и у немачком и у корејском случају, иницијатори политика нормализације односа, у поређењу са претходним администрацијама више фокусирали на мирно управљање поделом и стварање реалних услова за уједињење. И у једном и у другом случају наишли су на снажан идеолошки и политички отпор, јер су наведене политике у потпуности биле различите од претходних политика (Lee 2011: 67).

Иако постоје бројне сличности између нове источне политике и северне политике, разлике између две политике могу објаснити другачији исход. У поређењу са новом источном политиком, којој је почетни циљ било право на самоопредељење за све Немце, која је оставила отвореним будући статус Немачке и одложила решење немачког националног питања, јужнокорејска северна политика је од самог почетка постала усмерена на поновно уједињење. Због тога су се сва друга питања мерила са циљем поновног уједињења. Поновно уједињење, сарадња и интеграција постали су паралелни задаци. При том, северна политика није размотрила на који начин ће се суочити са различитим идеологијама, као и разликама између политичких и друштвено економских система две Кореје. Ова разлика у приступу сама по себи може објаснити успех нове источне политике и неуспех северне (Giessmann 2001: 33; Kim 2010: 79). Разлике у исходу две политике настале су и као последица различитог степена изолације Северне Кореје и Источне Немачке и њихових регионалних окружења, о чему смо и раније говорили (Kim 2010: 83).

Контрола медија у севернокорејском систему допринела је стварању култа личности, који није постојао у Источној Немачкој. Упркос успеху у нормализацији односа са Кином, СССР-ом и осталим бившим чланицама совјетског блока, северна политика није успела да изгради основе на којима би се могао решити проблем поделе на Корејском полуострву. Насупрот томе, Основни уговор између Источне Немачке и Западне Немачке обезбедио је немачкој нацији управо такву основу. Споразуми који су пратили потписивање Основног споразума између две Немачке омогућили су побољшање комуникације и сарадње две Немачке, чиме је индиректно ослабљен легитимитет источног режима. Четрдесет година након завршетка Корејског рата, северна политика није успела да постигне Споразум о миру на Корејском полуострву, па је било и сувишно очекивати

да ће две Кореје кренути ка процесу уједињења. Геополитички положај Немачке и Кореје је такође био променљива варијабла у диференцијацији нове источне политике и северне политике. У постхладноратовском периоду, кључни актери у североисточној Азији су били посвећени очувању *status quo*, за разлику од немачке нове источне политике, која се развијала у време промовисања нове визије Европе, европских интеграција и детанта у односима суперсила (Kim 2010: 84).

Битну разлику између две политике представља и континуитет њиховог спровођења. Колико год да је нова источна политика била на почетку успешна у остваривању својих циљева, крајњи циљ ове политике не би био постигнут без одржавања континуитета. Наследници Вилија Бранта на месту канцелара Западне Немачке наставили су његову политику. Насупрот томе, администрације у Јужној Кореји не само да нису имале континуитет у спровођењу својих политика према Северној Кореји, већ су и критиковали претходне администрације. Самим тим, политика Јужне Кореје према Северној постала је непредвидива (Kim 2010: 85).

Када говоримо о сличностима и разликама између нове источне политике и сунчане политике, можемо рећи да се сличност између две политике огледала првенствено у томе што су обе политике тежиле да на почетку своје примене прво постигну нормализацију односа уместо уједињења. Нова источна политика тежила је мирној коегзистенцији, док је спровођење политике управљања поделом у циљу мирне коегзистенције био циљ сунчане политике. Обе политике су претрпеле идеолошке критике. Нова источна политика је била предмет критика опозиционих партија у Западној Немачкој услед идеологије да ће размена између затвореног комунизма и отворене демократије довести до урушавања демократских вредности на којима почива Западна Немачка. Слична ситуација је била и у Јужној Кореји (Lee 2011: 68).

Обе политике су се залагале за истовремено унапређење безбедности, сарадње и размене. Стабилност система у Северној Кореји и Источној Немачкој може донети само побољшање односа са Јужном Корејом, односно Западном Немачком. Прихватање и одобравање међусобно различитих система може само допринети активнијем учешћу кључних актера. Када говоримо о разликама између нове источне политике и сунчане политике, разлике су постојале како у приступу кључних актера, тако и између главних актера. Обе политике су почеле са имплементацијом у време коалиционих влада. И док канцелар у Западној Немачкој није имао много проблема, у Јужној Кореји је било тешко борити се не само са критикама опозиције, већ и либерално демократске уније (Lee 2011: 69).

Партија којој је припадао јужнокорејски председник је била у мањини, док је Брантова партија била већинска у немачком Бундестагу, па је Западној Немачкој било лакше да активније промовише политику нормализације односа са Источном Немачком. Сунчана политика је имала далеко слабију јавну подршку у односу на нову источну политику. Иако је Северна Кореја била у далеко лошијем економског положају од Источне Немачке, са друге стране њена војна моћ, у виду нуклеарног наоружања је била далеко супериорнија, па је постала предмет и претњи и преговора. И безбедносни услови у којима су се спроводиле две политике били су прилично различити, не само у погледу војне моћи, већ и међународне политичке ситуације, о чему смо већ детаљније говорили. (Lee 2011: 70–71). На крају, Северна Кореја је сматрала да је спровођење сунчане политике Јужне Кореје начин на који Јужна Кореја жели да ослаби Северну Кореју (Lee 2011: 73).

9.2 Провера постављених хипотеза применом полихеуристичке теорије

9.2.1 Методолошки постулати полихеуристичке теорије

Како смо у трећем поглављу докторске дисертације говорили о ранијим истраживањима примене полихеуристичке теорије у доношењу спољнополитичких одлука, у овој секцији ћемо, са циљем прегледности и касније анализе постављених хипотеза, дати осврт на методологију коју користи полихеуристичка теорија како би објаснила спољнополитичке одлуке лидера. У складу са наведеним бавићемо се и истраживањима која су користила полихеуристичку теорију у анализи спољнополитичког одлучивања у различитим друштвеним системима, што је значајно за наше истраживање, односно послужило нам је као основа за анализу сложене праксе немачког и корејског случаја нормализације односа.

Од велике важности за наше истраживање јесте испитивање начина на који се спољнополитичке одлуке доносе и формулишу, а имајући у виду сложеност процеса спољнополитичког одлучивања, неопходно је и његово вишестрано разматрање, почев од дефинисања врсте одлуке која се доноси, нивоа анализе, процеса или динамике који је водио до одређене одлуке, па све до модела доношења одлука (Mintz and DeRouen 2010). Овде се поставља и питање начина на који лидери доносе одлуке, пре свега оне које се тичу спољне политике и националне безбедности, међудржавних односа, са посебним нагласком на питање нормализације односа, имајући у виду предмет нашег истраживања (Brulé 2005; Zhang 2006; Mintz 2007). У нашем истраживању спољнополитичко одлучивање је доношење одлука које се тичу међудржавних односа.

На основу претходних разматрања, видели смо да се проучавање спољнополитичког одлучивања налази негде између теорије рационалног избора и когнитивне психологије. Пошто су рационални и когнитивни приступ усмерени на различите аспекте спољнополитичког одлучивања, ни један приступ не може да обезбеди потпуно објашњење како и зашто се доносе одређене спољнополитичке одлуке (Zhang 2006). У складу са наведеним, у истраживању ћемо користити полихеуристичку теорију, јер представља покушај спајања рационалне и когнитивне теорије са циљем реалних и продуктивних процена природе спољнополитичког одлучивања (Mintz 2004).

У стручној литератури се наводи да полихеуристички модел, доношење одлука посматра као процес који се одвија у две фазе (Mintz 2004). У *првој фази* примењујемо когнитивну психологију, како бисмо брзо и без много анализе одбацили све политичке опције које су неприхватљиве у оквиру унапред дефинисане димензије. У спољнополитичком одлучивању обично се користе опште димензије попут дипломатске, војне, политичке и економске, мада у зависности од одлуке могу се дефинисати и друге димензије. Доносиоци спољнополитичких одлука у првој фази користе пет међусобно повезаних параметара приликом обраде информација како би идентификовали и на крају одбацили неприхватљиве политичке опције. Први параметар је да доношење одлука није холистичко, што значи да доносиоци одлука не поседују све информације пре избора алтернативе. Примера ради, у кризним ситуацијама доносилац одлуке мора изабрати колико времена и ресурса може да потроши, пре доношења одлуке. Лидери се често суочавају са притисцима јавности, медија, других држава да делују брзо у одређеним кризним ситуацијама (Carnes 1995: 10; Stern 2004; Mintz and Geva 1998; Beckerman–Boys 2013; Redd 2002; Brummer and Oppermann 2018, 2019; Below 2008). Други параметар је да је доношење одлука засновано на димензијама, а не алтернативама. То значи да доносилац одлуке сакупља све информације везане за димензије, а не алтернативе. На пример, доносилац одлука би асимилирао све информације које се односе на економски утицај различитих алтернатива. Пошто је за доносиоца одлука разматрање појединих димензија

теже од других, последично и то утиче на изабрану алтернативу. Трећи параметар је да одлука мора бити задовољавајућа, односно тражимо прихватљиву алтернативу. У стручној литератури се истиче да искусни доносиоци одлука не траже најбољу опцију, већ ону која функционише, посебно у кризним ситуацијама. Четврти параметар је да доношење одлука зависи од редоследа. На доносиоца одлуке ће утицати редоследа у коме су представљене алтернативе и димензије. Претпоставља се да ће алтернативе које су прво представљене доносиоцу одлука, бити посматране другачије од оних које су представљене последње (Carnes 1995: 11–13; Stern 2004; Mintz and Geva 1998; Beckerman–Boys 2013; Redd 2002; Brummer and Oppermann 2018, 2019; Below 2008).

У првој фази најзначајнији параметар на основу кога се доноси одлука јесте тзв. принцип ненадокнадивости. У пракси то значи да ће лидер приликом доношења одређене спољнополитичке одлуке одбацити све опције које би могле угрозити његов политички опстанак. Политичари неће донети спољнополитичку одлуку која има негативну вредност на политичкој димензији (Carnes 1995; Mintz 2004; Tchantouridze 2007; Brummer and Oppermann 2018; Brummer and Oppermann 2019).

У трећем поглављу докторске дисертације смо идентификовали неке од начина на који можемо да операционализујемо принцип ненадокнадивости, односно да одредимо који чиниоци указују да ће доношење одређене спољнополитичке одлуке утицати на политички опстанак лидера. Минц наводи да неприхватљиви унутрашњи политички трошкови постоје када се од политичке опције очекује да, на пример, умањи моћ, популарност или легитимитет лидера; негује унутарстраначку конкуренцију; допринесе јачању унутрашње опозиције од стране других политичких партија или становништва; смањи вероватноћу поновног избора лидера; повећа вероватноћу распада коалиције и на крају угрози опстанак лидера и режима у целини. Наведени чиниоци су дефинисани у зависности од врсте режима (Brulé 2008: 270; Mintz 2004: 9; Brummer and Oppermann 2018: 6). У стручној литератури није прецизирано колико од тих могућих негативних последица треба да постоји да би се опција одбила, нити да ли су неке посебно значајне само у демократским друштвима а од минорног значаја у аутократији (Brummer and Oppermann 2018: 6).

За потребе нашег истраживања, у првој фази одлучивања користићемо хеуристику да ће иницијатори политика нормализације односа избегавати велики политички губитак (смена власти, пораз на изборима). У првој фази, доносиоци одлука користе првенствено когнитивне процесе да елиминишу неприхватљиве опције које утичу на унутрашњу политику, па се тако свака одлука која угрожава политичку будућност политичара или владе уклања из даљег разматрања. Полихеуристичка теорија се на тај начин може сматрати стратешким приступом, чији је циљ очување лидера на власти, чак и по цену националне безбедности (Sandal et al. 2011: 28).

Код полихеуристичког приступа политички губитак превазилази сва остала разматрања, па тако у ситуацији када је одређена алтернатива неприхватљива политички, односно може довести до смене режима или лидера, овај губитак не може се надокнадити високим резултатом на некој другој димензији, на пример економској (Mintz 1993; Mintz 2005: 97; Redd 2002). Дакле, алтернатива која ће вероватно оштетити политичке изгледе лидера одбацује се пре него што се процени резултат на другим димензијама. Важно је да нагласимо да су поједина истраживања потврдила да се доносиоци одлука међусобно разликују у степену аутономије према унутрашњем политичком контексту зависно од врсте режима или политичке ситуације (нпр. победа на изборима), па је и логично да ће лидер који је управо добио на изборима осећати већи степен политичке слободе и аутономије у доношењу одлука (Zhang 2006).

Друга фаза подразумева детаљнију и рационалнију обраду свих преосталих алтернатива, које нису елиминисане применом принципа ненадокнадивости након завршетка прве фазе. Процеси који се примењују у овој фази доношења одлуке одвијају се поштујући принципе модела рационалног избора, разматрањем преосталих алтернатива и

избором оне алтернативе која има највећу очекивану корисност по свим димензијама или дуж димензије која је најважнија за доносиоца одлуке (Mintz 1993; Mintz 2004; Zhang 2006; Redd 2002; Трајковић 2017; Brulé 2008; Sandal et al. 2011). Сада доносиоци одлука дозвољавају компензацију ниског резултата на једној димензији са високим резултатима у другим димензијама, и на крају имају за циљ избор једне опције која максимизира корисност у свим релевантним димензијама (Brummer and Oppermann 2018: 5). Коначна одлука се доноси комбинацијом одбацавања алтернатива које су неприхватљиве са становишта опстанка лидера, у првој фази одлуке, и одабира најбоље алтернативе из подгрупа прихватљивих алтернатива, у другој фази доношења одлуке (Mintz 2005: 97).

Пошто смо објаснили на који начин се примењује полихеуристичка теорија, сада ћемо објаснити на који начин се формира матрица одлуке. Након спровођења прве фазе добили смо „сужену” матрицу одлуке, која је састављена од преосталих алтернатива које лидер има, димензија политике или критеријума за избор међу овим алтернативама и процене импликација сваке димензија за сваку алтернативу. Истраживач може, али није неопходно, да додели ниво важности свакој димензији, ако процени да димензије треба да добију неједнаку тежину у анализи. Вредности пондера могу бити, на пример, од 0 (уопште није важно) до 10 (веома важно). Примера ради, ако лидер одлучи да употреби силу у одређеној ситуацији, истраживач може доделити различите тежине војној, економској, политичкој и дипломатској димензији (Mintz 2005: 96; Ye 2007; Redd and Mintz 2013; Erciyas 2014).

Дакле, прво идентификујемо начине на које лидер може реаговати када се нађе у одређеној ситуацији, односно које расположиве алтернативе приликом доношења неке одлуке има, примера ради - да ли ће употребити силу, увести санкције или неће ништа да уради. Потом идентификујемо критеријуме (димензије) који су од значаја за процену алтернатива, нпр. ако се лидер одлучи за употребу силе то ће довести до одређених војних, политичких, економских и дипломатских последица (Mintz 2005: 96; James and Zhang 2005; Redd and Mintz 2013). На крају дајемо опис највероватније последице алтернативе за дату димензију. На тај начин израђујемо матрицу одлуке и приступамо њеној даљој анализи. Није обавезно, али можемо оценити импликације од -10 (веома лоше) до 10 (веома добро). Примера ради, ако употреба силе може да доведе до изборног пораза лидера, онда би таквој импликацији требало да доделимо негативну оцену (Mintz 2005: 96).

Имајући у виду да се бавимо анализом политика нормализације односа у демократским и аутократским државама неопходно је да укажемо и на одређене специфичности примене полихеуристичке теорије у датим системима, односно да укажемо на разлике у доношењу одлука између демократских и аутократских лидера. И демократски и аутократски лидери настоје да остану на власти, без обзира на политичко уређење државе, али на различите начине доносе спољнополитичке одлуке. Питање које постављамо јесте на који начин се схвата принцип ненадокнадивости у недемократским друштвима, јер различити услови доводе до смене демократског лидера и диктатора. Аутократски систем значи да грађани не бирају своје представнике, што донекле отклања главну препреку са којом се суочава демократски доносилац одлуке. Одговори на ова питања су нам значајни не само да бисмо могли боље да разумемо аутократије, њихове структуре, већ и да бисмо могли да одредимо на који начин лидери демократских земаља треба да формулишу спољну политику према аутократским државама, помаже им да изграде матрицу одлуке противничке стране и на тај начин предвиде понашање аутократских лидера (Kinne 2005: 114; Трајковић 2017; Erciyas 2014).

Спољнополитички апарат недемократске државе функционише много другачије од апарата демократске државе, па је самим тим логично да се политички интереси аутократа разликују. При том различите врсте ауторитаризма разликују се једна од друге онолико колико се разликују и од демократских друштава. Постоје различите процедуре за доношење одлука, различити начини избора лидера и сукцесије и различити начини

реаговања на одређене промене у спољнополитичком окружењу. Аутократски лидери различито оцењују могуће негативне последице политичких одлука које могу угрозити њихов политички опстанак (Kinne 2005: 115).

Самим тим, прва импликација је да демократска друштва не би требало да схватају аутократије на исти начин. У једнопартијским аутократијама, иако друге партије могу постојати, опстанак доминантне партије никада није озбиљно доведен у питање. Доминантна партија и њени лидери имају монопол над свим аспектима друштва, а партијска идеологија организује структуру државе. Однос између лидера и партије доминира политичком димензијом спољнополитичког одлучивања. Унутар једнопартијске државе, партија мобилише учешће јавности у подршци режиму. За аутократске лидере у једнопартијским аутократијама, свака политичка опција је неприхватљива и одбачена у првој фази уколико је на било који начин у супротности са интересима владајуће странке, односно уколико оспорава њен ауторитет или легитимитет. Претње политичком опстанку лидера долазе из партијског апарата, а не из грађанства или било ког другог фактора (Kinne 2005: 116–120; Brummer and Oppermann 2018: 6).

За наше истраживање од великог значаја су тзв. персоналистичке аутократије, јер у ту врсту аутократије можемо сврстати режим Северне Кореје. Персоналистички диктатори често користе сопствену доктрину или идеологију, која указује на јединствене способности лидера и његову жељу да помогне масама. Примарни актер политичке бриге за лидера је сам лидер. У персоналистичким аутократијама, у првој фази полихеуристичке теорије одмах се одбацују све опције које би могле да доведу у питање статус или престиж лидера. Потенцијалне претње опстанка могу доћи из било ког извора, од војске до регионалних актера (Kinne 2005: 116–120; Brummer and Oppermann 2018: 7).

У војним аутократијама, у првој фази полихеуристичке теорије одбијају се све опције које би могле да доведу у питање позицију војних лидера, на пример одлуке које могу довести до војног удара. Сличне аргументе за прву фазу одлучивања применом полихеуристичке теорије можемо применити и за демократске режиме или, прецизније, за коалиционе владе у парламентарним демократијама, којима припада Западна Немачка. Циљ владе је да организује већину у парламенту како би доносила одлуке и обезбедила политички опстанак. Неки од аргумената које смо навели применљиви су и на председничке системе, у које можемо сврстати Јужну Кореју (Brummer and Oppermann 2018: 7).

Полихеуристичка теорија јасно показује да спољна политика не зависи увек од стратешких интеракција на међународном нивоу, већ лидери могу спроводити одређене одлуке које наизглед немају смисла, али омогућују опстанак лидера (Kinne 2005: 127).

9.2.2 Примена полихеуристичке теорије

Да бисмо могли да објаснимо разлоге успеха политике нормализације односа Западне Немачке и разлоге неуспеха политика нормализације односа у случају Јужне Кореје потребно је да применом полихеуристичке теорије утврдимо којим су се мотивима водили доносиоци одлука приликом иницирања: нове источне политике, северне политике и сунчане политике. У првом поглављу докторске дисертације дефинисали смо једну општу и три појединачне хипотезе. Прва појединачна хипотеза гласи:

X2: *Нова источна политика је била успешна због тога што је била реализована у време када је постојала потреба за детантом СССР–а и САД, и када је било у интересу свих кључних актера да до нормализације односа дође.* У образложењу смо навели да је нова источна политика почела да се спроводи упоредо са променом власти у Западној Немачкој, упоредо са добијањем безбедносних гаранција од стране великих сила, као и јачања климе поверења између две Немачке. „Принцип ненадокнадивости” свих кључних актера је био задовољен у случају две Немачке. Западна Немачка је у датим околностима повећала корист, док је „крајња награда”, односно уједињење две Немачке постало могуће са распадом СССР–а.

Пратећи полихеуристички модел доношења одлука прво ћемо дати одговор на питање које опције је влада Западне Немачке разматрала приликом иницирања нове источне политике у првој фази одлучивања, односно које опције су биле одбачене као политички неприхватљиве. Западна Немачка је имала неколико могућих начина деловања. Пошто смо већ напоменули да је нова источна политика почела да се спроводи упоредо са променом власти у Западној Немачкој, важно је да истакнемо да ћемо опције дефинисати у складу са изборном кампањом из 1969. године, која је довела до промене власти.²⁵⁰ У политичкој кампањи, у политичким програмима три највеће политичке странке (ХДУ/ХСУ, СДП и ССД) у Западној Немачкој централно место су заузимале спољнополитичке теме даљег односа са Источном Немачком по питању међусобног признања и поновног уједињења, односа са Пољском по питању признања послератних граница и односа са СССР–ом по питању европске безбедности и сарадње. Иако су се странке слагале да је решење наведених питања од највећег спољнополитичког значаја за Западну Немачку, све три странке су предлагале у потпуности различите начине њиховог решавања.

Коалиција хришћанско–демократске уније Немачке (ХДУ) и хришћанско–социјалне уније Баварске (ХСУ) се залагала за традиционалну политику превазилажења немачке поделе кроз самоопредељење, савез са Западом и сарадњу са НАТО–ом. У складу са наведеним, *први могући начин деловања је био да Западна Немачка приступи решавању немачког питања настављајући са политиком конфронтације, неприхватања statusa quo, гледајући на Источну Немачку као нелегитимну и непостојећу државу.* Демохришћани су освојили 46,1 посто гласова на изборима 1969. године.

Социјалдемократска партија Немачке (СДП) није предлагала право на самоопредељење немачког народа, већ постизање споразума са Источном Немачком и СССР–ом и другим чланицама варшавског пакта којим би се нормализовали односи и продубили контакти и сарадња. У складу са наведеним, дефинишемо и *други могући начин деловања Западне Немачке, а то је политика у којој би се status quo прихватио, али до његове промене би могло доћи мирним путем, што у суштини представља срж нове источне политике.* Социјалдемократе су освојиле 42,7 посто гласова на изборима по први пут у историји Западне Немачке. Кандидат СПД–а за канцелара био је Вили Брант.

²⁵⁰ Ауторка наглашава да се приликом писања ове секције докторске дисертације служила подацима које је већ изнела у претходним поглављима докторске дисертације у којима је прецизно навела коришћене изворе. Ауторка се наведеним подацима и чињеницама служи како би оповргла или потврдила постављене хипотезе.

Програм странке слободних демократа (ССД) је био значајно радикалнији и залагали су се за склапање државног уговора са Источном Немачком и напуштање доктрине да је Западна Немачка једини легитимни представник немачког народа. *Трећи могући начин деловања Западне Немачке би значао ратификацију *statusa quo* и прихватање чињенице да до уједињења неће доћи.*

Демокришћани су први пут од оснивања Западне Немачке били у опозицији, јер је владу формирала коалиција СДП/ССД са већином од само 12 посланичких места у односу на ХДУ/ХСУ, што је владу учинило нестабилном током наредне три године. Без обзира на нестабилност владе, у постојећим околностима СДП је једино могао да уђе у коалицију са СССД-ом, услед сличности политичког програма и уколико је постојала јасна намера СДП-а да направи радикалан заокрет у спољној политици Западне Немачке. Додатно, број освојених мандата СДП/ССД-а је показао спремност западнотемачке јавности да прихвати реалност поделе у Европи.

Гледајући кроз призму полихеуристичке теорије и имајући у виду три опције које су се нашле пред Западном Немачком, потребно је у првој фази доношења одлуке од три доступне опције елиминисати ону која носи највећи политички ризик по опстанак владе. У контексту прокламованих политика, највећи политички ризик носи прва опција да Западна Немачка приступи решавању немачког питања настављајући са политиком конфронтације, неприхватања *statusa quo*, гледајући на Источну Немачку као нелегитимну и непостојећу државу. Таква опција је одбачена у првој фази као превише ризикантна на унутрашњем и међународном политичком плану.

Наставак изолације Источне Немачке свакако не би допринео нормализацији односа са СССР-ом. Пошто је за СССР Источна Немачка постала западна војна граница, питање поновног уједињења две Немачке више није само немачко национално питање, већ питање европске безбедности. Сваки покушај поновног уједињења, вероватно би довео до дубље поделе у оба дела Немачке, јер би се могла очекивати оштра реакција СССР-а, која би повећала изолацију Источних Немаца. Западна Немачка свакако не би имала ни савезничку подршку, посебно САД, што је постало јасно још током друге Берлинске кризе. Наставак политике конфронтације довео би и до даљег погоршања хуманитарних и социо-економских услова живота Источних Немаца, али ни тада не би постојала могућност уједињења две Немачке, већ само заоштравање односа, пре свега са СССР-ом и другим земљама Варшавског пакта. Подела две Немачке би се додатно продубила. И на Истоку и на Западу било је изражено незадовољство западнотемачком политиком конфронтације, која је онемогућавала спољнополитичке и трговинске односе са Источним блоком, не само Западне Немачке већ и западног савеза. Поред тога, Западној Немачкој је претила изолација, јер је велики број афричких и азијских држава најавио признање Источне Немачке. На унутрашњем плану, политика игнорисања постојање Источне Немачке и непризнавања послератних граница је нереална, и не одражава мишљење западнотемачких грађана, што је бројним истраживањима јавног мњења и потврђено.

У другој фази процеса доношења одлуке према полихеуристичком моделу примењујемо теорију рационалног избора, где од преостале две опције бирамо ону која највише испуњава постављени циљ, уједињење Немачке, по више аспеката: дипломатском, економском, војном и политичком. Трећи могући начин деловања Западне Немачке који би значао ратификацију *statusa quo* и прихватање чињенице да до уједињења неће доћи је одбијен у другој фази, јер је носио превелике ризике, односно био је негативно оцењен на дипломатској и политичкој димензији. Прихватање постојања друге немачке државе је било прихватљиво на политичкој димензији, али није било прихватљиво на дипломатској димензији да Западна Немачка одустане од уједињења, чак и декларативно. Одустајање од уједињења било би у супротности са чланом 23. Основног закона Западне Немачке. Поред тога, наглашавамо да је у Основном споразуму две Немачке истакнуто да две земље нису одустале од уједињења, што је био и један од

услова опозиције да дозволи ратификацију Основног споразума. На дипломатској димензији овакав приступ значио би да Западна Немачка изоловано решава немачко питање, што не би било могуће без сагласности СССР–а. Само много шири процес је могао донети промене, чије би последице биле и побољшање односа између две Немачке.

На крају је изабрана друга опција као најприхватљивија, јер је влада 20. година од оснивања Западне Немачке пристала на захтеве већине Немаца да подела две Немачке буде само дипломатска, тако што ће промовисати побољшање контакта, сарадње и економских веза како би се очувала кохезивност немачке нације. У суштини, Брантова коалициона влада није ни имала други избор него политику постепеног приближавања земљама источне Европе, пре свега СССР–у и признања на неки начин постојање Источне Немачке. Поред тога, Брант је морао да оправда своју одлуку да формира нестабилну коалициону владу предузимањем иницијатива у спољној политици. Иницијатива за покретање нове источне политике дошла је и услед промена у оквиру конфронтације суперсила.

Околности детанта су подразумевале потребу нормализације односа две Немачке. САД су тражиле да се Западна Немачка одрекне неодрживих правних позиција и да нађе начин да сарађује са Источном Немачком. Руководство СССР–а је исказало спремност да преговара са Западном Немачком и са западним блоком, не инсистирајући више на потпуним признањем Источне Немачке и послератних граница.

Брант никада није прихватио да је немачка подела трајна, али је био спреман да прихвати реалност поделе. Упркос малој већини у Бундестагу и константним покушајима опозиције за смену владе, Брантова коалиција је трансформисала односе са свим источноевропским државама, укључујући и Источну Немачку.

У новембру 1972. године на парламентарним изборима Социјалдемократска партија (СДП) по први пут од оснивања Западне Немачке осваја већину посланичких места у Бундестагу. Убедљива победа значила је прихватање и подршку за наставак спровођења нове источне политике од стране већине Немаца. Изборни резултати су онемогућили опозицији да поставља нове препреке које би угрожавале даље спровођење нове источне политике.

У теоријском делу истраживања навели смо да је потребно да лидери у демократским друштвима приликом доношења одлука не полазе од поставке да ће лидери у аутократским режимима доносити одлуке на исти начин као и у демократским друштвима, јер њихов опстанак не зависи од слободне воље грађана. Источна Немачка је била партијска аутократија под патронатом СССР–а, што значи да није могла самостално доносити спољнополитичке одлуке. Западна Немачка је прво нормализовала односе са СССР–ом, са којим је касније и ступила у преговоре око услова нормализације односа са Источном Немачком. Источна Немачка се снажно противила нормализацији односа СССР–а и Западне Немачке, али је применом полихеуристичке теорије јасно да је опстанак лидера СССР–а зависио од економске помоћи Запада и прекида хладноратовске конфронтације.

У првом поглављу докторске дисертације поставили смо у складу са формулисаном појединачном хипотезом и истраживачко питање: *Како је дошло до нормализације односа Западне и Источне Немачке, без уплива у то да ли је и на који начин нова источна политика касније утицала на уједињење две Немачке?* До нормализације односа две Немачке је дошло постизањем напретка у различитим областима, од дипломатије до војних питања. Западна Немачка се, пре свега, интензивно фокусира на побољшање односа са СССР–ом и другим источноевропским земљама, чиме је смањила њихово неповерење. Јачањем јединства и продубљивањем сарадње унутар Европске заједнице, показала је посвећеност западним интеграцијама и отклонила сумњу западних сила у прокламоване циљеве нове источне политике. Западна Немачка је добила и нови простор за међународно деловање стабилизацијом Берлинског питања, промовисањем разоружања

на европском континенту, јачањем економске сарадње између источне и западне Европе, стабилизацијом европске безбедности.

Најзначајнија је чињеница да је спољна политика Западне Немачке била усмерена на попуштање тензија кроз омогућавање наставка *statusa quo*, признања послератних границе и *de facto* признања Источне Немачке. Западна Немачка је признала да две државе постоје, али да је народ један. Одржавање *statusa quo* није био крајњи циљ нове источне политике, већ неопходна стратегија за ублажавање тензија.

Друга појединачна хипотеза коју смо дефинисали гласи:

ХЗ: *Северна политика није довела до нормализације односа две Кореје због тога што се најважнијем актеру (Јужној Кореји) више исплатило да стекне међународно признање, односно „крајња награда” је била премала у односу на „принцип ненадокнадивости”. У образложењу смо навели да је Јужна Кореја искористила изолацију Северне Кореје како би стекла предност у текућем ривалитету са Северном Корејом, насупрот усмерености ка нормализацији односа са њом и каснијем уједињењу.*

Пре него што идентификујемо опције које је Јужна Кореја имала у формулисању политике према Северној Кореји након завршетка Хладног рата, неопходно је да укажемо на битне разлике између немачког и корејског случаја. Нову источну политику је покренула демократска влада Западне Немачке, док је процес демократизације стигао релативно касно у Јужну Кореју. Влада Ро Тае Вуа је била на прелазу између аутократије и демократије, војни ауторитаризам није у потпуности окончан, што значи да је лидер Јужне Кореје различито оцењивао могуће негативне последице политичких одлука које могу угрозити његов политички опстанак. Северна Кореја је персоналистичка аутократија, чија је главна карактеристика да се неће упустити у преговоре који би могли да доведу у питање статус или престиж лидера. Полихеуристичка теорија јасно показује да лидери аутократских режима могу спроводити одређене одлуке које наизглед немају смисла, али омогућују њихов опстанак. Са друге стране, као и у случају Немачке, подела две Кореје не може се окарактерисати само као национално питање, јер корејско питање има регионални и глобални значај и представља претњу стабилности, па је стога разлоге неуспеха северне политике потребно тражити и у деловању других актера.

Током хладноратовског периода, највиши политички лидери Јужне Кореје доносили су спољнополитичке одлуке без значајног утицаја јужнокорејске јавности, али уз ограничења хладноратовске борбе. Самим тим Јужна Кореја, пошто је припадала капиталистичком блоку, није ни имала могућности да развија односе са комунистичким земљама, укључујући Северну Кореју. Попуштање хладноратовских тензија је на неки начин лидерима Јужне Кореје пружио могућност да спроводе ограничену, али независнију спољну политику помирења према Северној Кореји. Са почетком процеса демократизације мења се и динамика доношења спољнополитичких одлука. Јавно мњење постаје фактор у доношењу спољнополитичких одлука лидера.

Хладноратовска подела није била кључна подела на Корејском полуострву, за разлику од немачког случаја, с обзиром на то да је много дубља подела настала као последица грађанског рата, који је због своје бруталности створио трајно непријатељство и неповерење не само међу владама већ и међу грађанима две корејске државе.

Пред Јужном Корејом се налазило више опција које је разматрала приликом иницирања спровођења северне политике. Прва опција Јужне Кореје је подразумевала *започињање нове ере конфронтације и покушаја уједињења насилним путем*. Друга опција је била *апсорпција Северне Кореје услед колапса њеног режима са падом СССР–а*. Трећа опција је подразумевала *наставак изолације Северне Кореје, односно одржавање statusa quo*. Четврта опција Јужне Кореје је било *спровођење политике мирног уједињења*.

У првој фази применом полихеуристичке теорије је одбачена прва опција јер је носила највећи политички ризик по опстанак владе и на унутрашњем политичком и на међународном плану. Лидер Јужне Кореје је на унутрашњем политичком плану имао две препреке: прва препрека је то што јужнокорејско становништво, имајући у виду последице

Корејског рата, не би дало подршку још једном сукобу на полуострву. Додатно, јужнокорејски председник је изборе добио само захваљујући неуједињености опозиције, зато што су три опозициона кандидата одлучила да самостално изађу на изборе. Сва три опозициона кандидата су се залагала за мирно решавање корејског питања. Друга препрека је питање лојалности војног апарата новом председнику. Ро Тае Ву је након инаугурације спровео низ мера са циљем деполитизације војске, како би направио отклон од претходног режима. Додатно, овлашћења председника са укидањем Јушинског устава су била знатно ограничена, што значи да за разлику од времена потпуне ауторитарности, председник Ро Тае Ву не би могао лако да уклони своје политичке и друге противнике. И на међународном плану, уједињење насилним путем није било опција имајући у виду крај Хладног рата, нестанак биполарног поретка и нестанак забринутости САД за совјетски експанзионизам.

Друга опција *ансортација Северне Кореје услед колапса њеног режима са падом СССР-а* није ни разматрана у другој фази полихеуристичке теорије и одбачена је, јер је била заснована на уверењу у могућност колапса севернокорејског режима, који се није десио. Претпоставка је била заснована на искуствима која произилазе из међународне политичке структуре након пада комунизма у СССР-у и Источној Европи, као и на претпоставкама унутрашње слабости и економског колапса Северне Кореје.

Дакле, у другој фази полихеуристичке теорије разматране су преостале две опције *наставак изолације Северне Кореје, односно одржавање statusa quo и спровођење политике мирног уједињења*, на основу политичке, дипломатске, војне и економске димензије. Политика наставка изолације и одржавања *statusa quo* одбијена је у другој фази услед превеликих ризика на политичкој и војној димензији. Корејски рат је довео до непријатељске коегзистенције на Корејском полуострву, која је заснована на принципима непризнавања постојања друге Кореје. Две државе су, без закљученог мировног споразума, опстајале у стању замрзнутог конфликта што је довело до јачања војних снага. Наставак политике изолације могао би изазвати отворене сукобе, посебно имајући у виду да Северном и Јужном Корејом владају две изразито различите политичке идеологије. Економска и политичка стабилност Јужне Кореје доприноси схватању доминантније позиције Јужне Кореје у односу на севернокорејски режим. Коришћење те позиције за притисак или било какву принуду, са обзиром на севернокорејски систем и искуства из прошлости довео би до још веће нестабилности на полуострву. Додатно, од почетка процеса демократизације све више грађана сматра да дефинисање политике о поновном уједињењу мора да укључи грађане две државе, и да то питање није у искључивој надлежности владе, која је до сада само водила конфронтациону политику.

У другој фази изабрана је опција мирног спровођења уједињења која је и званично започела са инаугурацијом првог демократски изабраног председника Јужне Кореје.

Пошто смо другу појединачну хипотезу дефинисали на начин да се односи на то како је текла примена северне политике и какви су били њени ефекти, објаснићемо и пред каквим се дилемама наша Јужна Кореја приликом имплементације северне политике. Јужна Кореја је разматрала могућност ангажовања са Северном Корејом уз подршку САД и других западних савезника како би олакшала процес интеграције Северне Кореје у међународну заједницу и омогућила њен економски опоравак, а самим тим и убрзала започињање политике прилагођавања и сарадње између две Кореје. Ова могућност је временом одбачена, јер САД и Северна Кореја не само да нису успеле да успоставе дипломатске односе, него су се односи две земље и погоршали услед нуклеарног наоружања Северне Кореје.

Друга могућност је била да интегрише сопствене безбедносне интересе са економским интересима комунистичких земаља, пре свега савезницима Северне Кореје, Кином и СССР-ом. Јужна Кореја је пошла од поставке да ће успостављањем дипломатских односа са наведеним земљама трансформисати и међукорејске односе услед притиска који ће Кина и Русија извршити на Северну Кореју. Јужна Кореја је била

успешна у успостављању дипломатских односа са Кином и СССР–ом, за разлику од Северне Кореје која није успоставила дипломатске односе са САД и Јапаном. Дипломатска изолација Северне Кореје се продубљивала како се повећавала успешност примене северне политике Јужне Кореје.

У таквим околностима, можемо сматрати и да је Северна Кореја потписала Основни споразум са Јужном Корејом, како би превазишла безбедносну кризу са САД и смањила претње по идеолошки идентитет, а не из искрене намере да нормализује односе са Јужном Корејом. Из перспективе Северне Кореје постигнути споразуми не уводе једнакости између две Кореје, већ доводе у питање постојање Северне Кореје. Поред тога, сви подстицаји који су долазили од Јужне Кореје и САД били су на неки начин условљени, јер је Северна Кореја морала да испуни одређене услове да би друга страна позитивно одговорила. Северна Кореја је сумњала у искреност намера Јужне Кореје, посебно после двоструког пријема у чланство УН.

Ангажовање Северне Кореје у међукорејском дијалогу може да буде и последица намера Северне Кореје да обезбеди себи довољно времена да развије сопствени нуклеарни програм. Прва нуклеарна криза је дала Северној Кореји неопходну равнотежу у односима са Јужном Корејом и САД.

У складу са формулисаном другом појединачном хипотезом, дефинисали смо и истраживачко питање: *Зашто по завршетку Хладног рата током спровођења северне политике није дошло до нормализације односа две Кореје и да ли је оправдано да се у стручној литератури разлози за неуспех углавном траже у нуклеарним амбицијама Северне Кореје?* Нуклеарне амбиције Северне Кореје свакако јесу један од разлога неуспеха нормализације односа две Кореје, али нису једини разлог. Примера ради, нова источна политика је постојала скоро двадесет година, када је Хладни рат завршен, а Западна Немачка је успоставила густу мрежу дипломатских односа и контаката са земљама бившег Варшавског блока. У случају две Кореје, са распадом СССР–а нису постојале основе које би се могла користити за покретање транзиције ка поновном уједињењу ни нормализацији односа. Сем тога, северна политика није ни била осмишљена са примарним циљем уједињења две Кореје. Јужна Кореја је као свој ненадокнадив принцип поставила успостављање дипломатских односа са земљама комунистичког блока како би ојачала сопствену позицију, проширила тржиште и створила боље међународно окружење за решење корејског питања. Да није дошло до успостављања односа са Кином и СССР–ом, Јужној Кореји је претила изолација. Додатно, са нормализацијом односа са Кином и СССР–ом, отклоњена је и могућност сукоба са Северном Корејом.

Трећа појединачна хипотеза коју смо поставили је:

Х4: *Политика сунца није довела до нормализације односа две Кореје, због недовољне ангажованости САД и политике коју је водила према Северној Кореји.* У образложењу смо навели да се сунчана политика у много већој мери ослањала на нову источну политику и да је наговештавала у почетној фази примене да до нормализације односа две Кореје може да дође, посебно са контактима оствареним између Северне Кореје и САД. Међутим, догађаји од 11. септембра 2001. године, као и долазак Џорџа Буша (George W. Bush) на власт мењају курс спољне политике САД према Северној Кореји.

Пред Јужном Корејом се налазило више опција које је разматрала пре иницирања спровођења сунчане политике. Прва опција коју је Јужна Кореја имала је: *наставак претходне политике прекида ангажовања са Северном Корејом, који је Јужна Кореја спроводила у периоду од 1993. до 1998. године.* Ова опција је одбачена у првој фази полихеуристичке теорије, јер би њена имплементација довела до даље нестабилности на полуострву повећањем броја безбедносних инцидената. Самим тим могла је да угрози и политички опстанак јужнокорејског лидера.

У другој фази применом полихеуристичке теорије разматране су следеће опције: *политика ангажовања, односно политика нормализације односа са Северном Корејом применом принципа условљавања и опција нормализације односа са Северном Корејом*

политиком малих корака, остваривањем економске и културне размене и сарадње. У другој фази је одбачена политика ангажовања са условљавањем, јер је досадашње искуство показало да Северна Кореја не реагује на притиске и да таква политика може довести до угрожавања безбедности не само Јужне Кореје, већ и Јапана и САД. Дакле, у другој фази је изабрана политика која је Северној Кореји понудила интеграцију у међународну заједницу са принципима да се оружане провокације Северне Кореје неће толерисати, никаква апсорпција Северне Кореје не би била постављена као циљ, а промовисала би се међукорејска сарадња у свим областима.

За нашу анализу је значајна и примена полихеуристичке теорије на реакцију Северне Кореје на покретање нове политике нормализације односа. Током почетне фазе примене сунчане политике, Северна Кореја је била неповерљива према радикално новом приступу који је усвојила Јужна Кореја. Северна Кореја је успела да издејствује највећу могућу корист, а да притом не угрози ни на који начин опстанак режима. Током примене сунчане политике опстанак режима је остао кључно питање о чему сведочи већа заинтересованост Северне Кореје за економску помоћ него побољшање односа са Јужном Корејом. Северна Кореја је на димензији дипломатских односа, економских односа, хуманитарне помоћи и побољшања статуса севернокорејског лидера остварила максималну корист.

На дипломатској димензији је Северна Кореја нормализовала односе са неким европским и азијским земљама, а дошло је и до укидања економских санкција САД. Северна Кореја је добила велику хуманитарну и економску помоћ не само од Јужне Кореје већ и САД. Упркос сарадњи и помоћи коју је пружала Јужна Кореја, јужнокорејске фирме које су пословале у Северној Кореји су имале статус страних фирми. На домаћем плану, севернокорејски лидер је побољшао свој статус одбијањем да присуствује заказаној узвратној посети Сеулу. Одржавање Првог Корејског самита је у земљи представио као посету страног лидера.

У складу са формулисаном појединачном хипотезом, дефинисано је и истраживачко питање: *Да ли је до нормализације односа две Кореје за време спровођења политике сунца могло доћи да је постојала већа ангажованост спољашњих субјеката који су допринели подели?* До побољшања односа две Кореје могло је да дође да није дошло до радикалне промене спољне политике САД према Северној Кореји, као и Друге нуклеарне кризе која је ставила у други план спровођење сунчане политике.

Општа хипотеза истраживања гласи:

X1: Политике нормализације односа између две Кореје су биле неуспешне, за разлику од нове источне политике у случају две Немачке, због тога што нормализација односа две Кореје није била исплатива свим кључним актерима. Потврдом појединачних хипотеза, потврдили смо и општу хипотезу. Када говоримо о корејском случају увиђамо да није постојала сагласност свих кључних актера око „крајње награде” (пре свега Јужне Кореје и САД), већ је свака страна желела да у датој ситуацији повећа сопствену корист и смањи постојеће ризике, што смо детаљно и образложили.

У складу са формулисаном општом хипотезом, дефинисано је и главно истраживачко питање: *Зашто северна политика (Nordpolitik, 1988–1993) и политика сунца (Sunshine policy, 1998–2010) за разлику од нове источне политике (Neue Ostpolitik, 1969–1974) нису довеле до нормализације односа две Кореје?* У складу са главним истраживачким питањем, намећу се разлике и сличности између контекста немачког и корејског случаја, о којима смо детаљније говорили у секцији 9.1.

Како се у стручној литератури наводи Јужна Кореја као средња сила никада не покушава да оспорава постојећи међународни политички систем који су створиле велике силе, и жели да кроз мултилатералне институције и процесе проактивно користи дипломатске, војне и економске мере за постизање одабраних политичких циљева. Природа највиших лидера, домаће јавно мњење и међународна политичка структура били су изузетно утицајни у одређивању спољне политике Јужне Кореје, али су највиши политички лидери, односно председници, били главни актери у одлучивању о спољној

политици земље. Стога су погледи на свет, идеолошке оријентације и прошла искуства ових лидера значајно утицали на спољну политику Јужне Кореје. Такав начин деловања Јужне Кореје је довео до недостатка континуитета политике, посебно у ангажовању са Јужном Корејом, пошто су нови лидери доносили другачије одлуке од својих претходника, али у оквиру домаћих и међународних ограничења (Ки 2018: 92), што је довело до продубљивања неповерења Северне Кореје.

9.3 Могућност нормализације односа две Кореје у будућности

Политике нормализације односа две Кореје, које је водила Јужна Кореја од поделе до данашњих дана, нису биле политике континуитета већ су биле вођене идеолошким конзервативним или прогресивним убеђењима председника који преузима функцију (Hwang 2014: 52). По окончању сунчане политике, наступила је нова ера конфронтације, која је трајала у периоду од 2008.–2017. године, када су председници Јужне Кореје били Ли Мјунг Баг (председник, 2008.–2013) и Парк Геун Хје (енг. Park Geun hye) председница од 2013. до 2017. године. У наведеном периоду дошло је до наглог погоршања односа две Кореје. До тензија долази у марту 2009. године, када Јужна Кореја није одговорила на захтеве Северне Кореје да откаже заједничке војне вежбе САД и Јужне Кореје. Упркос међународним протестима, Северна Кореја је лансирала ракету дугог домета и извршила нуклеарно тестирање (Ku 2017: 205; De Bear 2014: 867–869; Straub 2018: 20).

Јужна Кореја није увела реципрочне мере, све до марта 2010. године, када се стање међукорејских односа драматично погоршало, пошто су севернокорејанци потопили јужнокорејски морнарички брод. Живот је изгубило четрдесет шест морнара. То је навело владу Јужне Кореје да уведи једностране санкције Северној Кореји, суспензијом међукорејске размене, укључујући и економску сарадњу. Крајем исте године, Севернокорејци су покренули артиљеријски напад на јужнокорејско острво, у коме су живот изгубиле четири особе. Први пут од Корејског рата испалени су меци на јужнокорејску територију (De Bear 2014: 868–869; Straub 2018: 20; Chu 2021: 97).

Са друге стране, дискурс о уједињењу путем апсорпције Северне Кореје постао је преовлађујући у јужнокорејском друштву након можданог удара севернокорејског председника Ким Џонг Ила. Очекивало се да ће Ким Џонг Ун бити веома тешко да консолидује власт са мало политичког и војног искуства. Међутим, Ким Џонг Ун је прилично успешно консолидовао власт након смрти оца у децембру 2011. године. Убрзо након сукцесије, режим Ким Џонг Уна је формулисао нову националну стратегију названу „паралелна линија” која настоји да истовремено развије нуклеарне капацитете као и економију. Захваљујући развоју својих нуклеарних капацитета, Северна Кореја бележи континуирану економску стагнацију и све оштрије међународне економске санкције (Ku 2017: 210–211; Hwang 2014: 50).

На крају мандата председника Ли Мјунг Бака, може се закључити да је напредак остварен током претходне две администрације које су водиле сунчану политику поништен. Северна Кореја је извела трећи нуклеарни тест, као и лансирање ракета дугог домета 12. фебруара 2013. године, само две недеље пре инаугурације новог јужнокорејског председника. Поред Уједињених нација, Јапана, Јужне Кореје и САД који су као и увек оштро осудили поступке Северне Кореје, овога пута је и Кина изразила „дубоку забринутост”. Парк Геун Хје је инаугурисана у фебруару 2013. године убрзо након што је Савет безбедности УН донео још једну резолуцију којом се потврђују претходне постојеће санкције и уводе забране путовања и замрзавање имовине за севернокорејске појединце и корпорације (De Bear 2014: 872–876; Straub 2018: 20; Hwang 2014: 51).

Администрација Парк Геун Хје је истакла да недостатак поверења већ дуго поткопава покушаје истинског помирења између Северне и Јужне Кореје и представила је стратегије за мирно уједињење кроз решење питања безбедности, започињање процеса изградње поверења и дипломатије засноване на поверењу на Корејском полуострву (Hwang 2014: 51; De Bear 2014: 873; Glaser and Sun 2015: 74).

Северна Кореја је наставила да убрзава развој нуклеарних капацитета. Шест нуклеарних проба је изведено до краја 2017. године. Јужна Кореја је од фебруара 2016. године обуставила пројекте (индустријски комплекс, туристички пројекат) покренуте током сунчане политике и повукла јужнокорејско особље, а затим усагласила своју спољну политику са одлукама Савета безбедности УН које су донете у међувремену, али и

са међународном кампањом коју предводе САД како би извршиле притисак на Северну Кореју да учествује у денуклеаризацији (Hwang 2014: 50; Chu 2021: 97; Straub 2018: 21).

Након смене председнице због корупције, 10. маја 2017. године на ванредним председничким изборима победу односи Мун Џеин (енг. Moon Jae-in), што означава повратак сунчаној политици у односима са Северном Корејом. У првом говору о политици према Северној Кореји одржаном у Источном Берлину 2017. године, Мун је изјавио да је уједињење Немачке пример колико је заиста важан процес мира и сарадње засноване на међусобном поштовању и да је кренуо на путовање ка успостављању мировног режима на Корејском полуострву. Председник Мун је рекао да ће његова влада доследно спроводити економске и друге пројекте размене и сарадње одвајајући их од постојеће политичке и војне ситуације. Под његовом администрацијом, планирано је економско уједињење две Кореје, како би и југ и север могли да напредују (Straub 2018: 21–26; Park 2020: 72).

Током 2017. године, Северна Кореја је игнорисала предлоге Јужне Кореје, да би крајем 2017. године усвојили потпуно другачији приступ. У свом новогодишњем политичком обраћању, након потврде да су нуклеарни и ракетни тестови показали да Северна Кореја може да угрози САД својим нуклеарним наоружањем, севернокорејски председник се директно обратио влади Јужне Кореје речима да би Јужна Кореја требало да позитивно одговори на напоре Северне Кореје на детант, тако што ће за почетак престати да се стављају на страну САД, а затим заједнички радити на побољшању међукорејским односа промовисањем билатералне сарадње. Севернокорејски лидер је обраћање закључио речима да је Северна Кореја спремна да пошаље своју делегацију на Зимске олимпијске игре у Пјонгчангу у Јужној Кореји од 9. до 25. фебруара 2018. године (Straub 2018: 25–26).

Врхунац учешћа Северне Кореје на Олимпијади била је посета млађе сестре Ким Џонг Уна Јужној Кореји, која је јужнокорејском председнику предала писмо свог брата са позивом да посети Северну Кореју на међукорејском самиту, који би се требало одржати што је пре могуће. Учешће Северне Кореје на Олимпијским играма је довело до низа позитивних дипломатских догађаја. Администрација САД је обавештена о наставку преговора две Кореје, а председник САД Доналд Трамп је пристао на састанак са лидером Северне Кореје. Севернокорејски лидер је посетио Кину, а крајем 2018. године је одржан и међукорејски Самит (Straub 2018: 26; Chu 2021: 98).

Међукорејски односи и односи између САД и Северне Кореје погоршани су након самита САД и Северне Кореје у Ханоју фебруара 2019. године. Сарадња са Северном Корејом током периода Мунове администрације није могла бити у потпуности остварена због погоршања односа са САД и наставка међународних санкција Северној Кореји. У свом последњем обраћању пред крај председничког мандата 21. септембра 2021. године, председник Јужне Кореје је у Генералној скупштини УН предложио декларацију о крају рата у којој би две Кореје, САД и Кина прогласиле крај рата на Корејском полуострву (Chu 2021: 102).

Јужнокорејска политика према Северној Кореји у наведеном периоду потврдила је да постоји могућност да Јужна Кореја буде посредник између САД и Северне Кореје у наставку преговора и смиривању тензија на полуострву (Chu 2021: 98). Јун Сук Јул (енг. Yoon Seok-youl) постаје нови председник Јужне Кореје у новембру 2021. године и заузима другачији правац вођења спољне политике према Северној Кореји, усклађен са политиком САД, што доводи до бројних инцидената.²⁵¹

²⁵¹ Детаљније видети: Северна и Јужна Кореја: Прво међудржавно ракетирање, ББС, 2. новембар 2022. године, доступно преко: <https://www.bbc.com/serbian/cyr/svet-63482539>, (Датум приступа: 17.05.2024.)

Ким наложио војсци да уништи САД и Јужну Кореју ако дође до рата, Радио Слободна Европа, 1. јануар 2024. године, доступно преко: <https://www.slobodnaevropa.org/a/sad-koreja-kim-vojska/32755137.html>, (Датум приступа: 17.05.2024.)

Ким Џонг-Ун: Уједињење са Јужном Корејом више није могуће, то је непријатељска држава, Н1, 16. јануар 2024. године, доступно преко: <https://n1info.rs/svet/kim-dzong-un-ujedinjenje-sa-juznom-korejom-vise-nije-moguće-to-je-neprijateljska-drzava/>, (Датум приступа: 17.05.2024.)

Разматрајући питање поновног уједињења две Кореје кроз спољне политике које је Јужна Кореја водила од завршетка Корејског рата до данас, као и и одговор Северне Кореје на њих, можемо закључити да подељено Корејско полуострво остаје наслеђе Хладног, грађанског и идеолошког рата. Изгледа као да је одговорност за неуспех уједињења две Кореје на њиховим политичким лидерима. Можемо закључити да економска сарадња може имати одржив политички утицај под условом да се не користи за краткорочне предности попут политичких уступака, већ само уколико се тежи континуираном ангажовању. Билатерални односи и међусобно поверење две Немачке су се побољшали тек након признања једнакости и правног легитимитета. Економска помоћ и улагања Јужне Кореје у Северну Кореју не могу се схватати као предуслов за спајање система, већ као основа политичког поверења (Hwang 2010: 116; Hilpert 2010: 153).

Стичемо утисак да две Кореје, осим декларативно, нису озбиљно разматрале поновно уједињење у преговорима као одрживу опцију политике. Уколико се две Кореје не суоче са огромним унутрашњим притисцима који би задржавање поделе учинили немогућим, или уколико не дође до значајне политичке трансформације унутар садашњег севернокорејског режима због које успостављање демократске владе не би представљало претњу, уједињење мирним путем не представља могућност, јер су се међукорејски односи мењали у складу са интеракцијама међу највишим лидерима и променљивим међународним структурама (Kim 2004: 198; Ku 2017: 209).

Примера ради, када говоримо о променљивим међународним структурама, данас САД, Кина, Јапан и Русија воде у потпуности другачију спољну политику у североисточној Азији. Како међукорејски односи слабе, економски односи између Северне Кореје и Кине се побољшавају, што доводи до повећања утицаја Кине на Северну Кореју. Наведено је веома отежало изградњу темеља за уједињење предвођено Јужном Корејом. У том смислу, неопходно је и значајно преиспитати да ли политика уједињења Јужне Кореје заиста служи својој сврси или је потребно тражити нову стратегију (Hwang 2014: 50; Chu 2021: 97; Straub 2018: 21).

Да бисмо могли да одговоримо на питање ли постоји могућност уједињења две Кореје, потребно је размотрити следећа питања: да ли је уједињење две Кореје неопходно, које би биле методе уједињења, који су изазови на путу ка уједињењу, као и да ли уједињење одговара свим кључним актерима? (Ku 2017: 209).

Пођимо од поставке да је уједињење две Кореје могуће и размотримо негативне и позитивне последице таквог уједињења. Поједини аутори наводе да би уједињење две Кореје донело добробит за све Корејце. Економска и стратешка разматрања могу бити значајни фактори за оправдање оваквог става, јер би се уједињена Кореја, као економски гигант могла развити у војну силу која би могла да се супротстави Кини и Јапану. Уједињење би са друге стране донело и огромне економске трошкове за које се процењује да премашују 2.7 билиона долара. Упркос наведеном, од суштинског значаја би било решење два најтеже решива проблема у североисточној Азији: проблем нуклеарне претње од стране Северне Кореје, као и проблем хуманитарних и питања људских права, злочина против човечности у Северној Кореји. Међукорејско помирење би могло да буде и подстицај изградњи мирне источноазијске заједнице (Ku 2017: 209; Maxwell 2015: 127).

У поређењу са немачким случајем, негативне последице уједињења су бројне. У Северној Кореји има далеко више становника него што је то био случај у Источној Немачкој. Севернокорејци су далеко сиромашнији него што су били становници Источне Немачке. Исти је случај ако упоредимо Јужну Кореју и Западну Немачку. Државни капацитет Јужне Кореје за апсорпцију другог система је далеко нижи од капацитета тадашње Западне Немачке. Данас је однос снага веома различит. На међународном плану, савезник Јужне Кореје, САД је према мишљењу многих у паду, са огромним финансијским проблемима и значајним војним преоптерећењем, док савезник Северне Кореје, Кина јача, што је у потпуности другачије него што је било у случају САД и Западне Немачке и СССР и Источне Немачке. Додатно, не постоји никакав регионални

подстицај који би могао да помогне процес уједињења (Kelly 2011: 464–466; Hilpert 2010: 153).

Међународни политички и економски контекст значајно је другачији у случају две Кореје. САД би имале тешкоће да подрже Јужну Кореју у било каквом надметању са Кином или Северном Корејом око уједињења. Постоји вероватноћа да би се Кина умешала због значаја који Северна Кореја има за њу у односу на САД и Јапан. Стога је значајно размотрити да ли би Јужна Кореја одустала од савеза са САД ако би то било потребно да се Кина не умеша, и како би онда обезбедила своје границе. Немачки случај је потврдио важност великих сила за процес уједињења. Западнонемачки лидери су од почетка придобили подршку САД за уједињење и превазишли су неслагања са суседним силама. У случају Кореје не може се занемарити значај тих великих сила, које се још увек нису изјасниле (Kelly 2011: 464–466; Hilpert 2010: 153; Hwang 2014: 63; Park 2020: 70).

Поставља се питање и како би Севернокорејци реаговали на уједињење? Какав год био разлог пада режима у Северној Кореји, примера ради уколико дође до масовних пребега из Северне Кореје, које доведу до пада режима, питање је и тад да ли би били одржани слободни избори. Могуће је да само Ким породица буде замењена неком другом породицом. Па чак и да се одрже слободни избори након слома режима, то не значи да би присталице уједињења две Кореје победиле. Не постоји сагласност да су Севернокорејци наклоњени Јужној Кореји. Можда би народ Северне Кореје услед индоктринизације пре изабрао да сарађује са Кином или да покуша да обнови сопствени режим (Hwang 2014: 64–65; Maxwell 2015: 127).

У стручној литератури се углавном наводе три начина за постизање поновног уједињења две Кореје, а то су силом, апсорпцијом или преговорима. Северна Кореја је већ покушала да силом постигне уједињење, али у садашњем контексту таква опција није изводљива. Северна Кореја има мало могућности да освоји Јужну, док Јужна Кореја нема мотив за уједињење силом што је јасно и Уставом наведено. Поред тога, ни САД ни Кина не би подржале уједињење силом. Постоји мала могућност за уједињење силом, осим у случају напада Северне Кореје или превентивним нападима САД на нуклеарна постројења Северне Кореје, која би кулминирала свеопштим ратом (Ku 2017: 209–210).

Уједињење путем апсорпције била је могућност посебно током 1990–их, док су разлике између два система биле мање изражене. Апсорпција би могла да буде опција тек након периода трансформације севернокорејског друштвено економског система. Конфедерална стратегија се чини најпожељнијим методом за поновно уједињење Кореје кроз преговоре, јер представља процес који би минимизирао ризик од војне конфронтације на Корејском полуострву. Нуклеарни сукоб Северне Кореје са међународном заједницом отежава уједињење две Кореје кроз преговоре, али и оштро подељено јавно мњење у Јужној Кореји, где је према истраживањима из 2016. године 53,4 посто испитаника рекло да је уједињење две Кореје неопходно, што значи да је све мања жеља и подршка за уједињењем (Ku 2017: 210–211; Maxwell 2015: 127; Giessmann 2001: 33).

Да ли уједињење две Кореје одговара свим кључним актерима? Кључни актер у процесу уједињења је Кина, која остаје највећи подржавалац Северне Кореје кроз донације хране, енергије и робе широке потрошње. Иако Кина званично подржава уједињење Корејског полуострва, она у суштини подржава политику две Кореје. Кинеским интересима најбоље служи подељено Корејско полуострво, делом због улоге коју би САД могле добити у уједињеној Кореји. Међу кинеским стручњацима и званичницима постоји широко признање да је уједињење Корејског полуострва једног дана неизбежно. Међутим, нема очекивања да ће до уједињења доћи у блиској будућности, јер се инсистира да је на Кини одговорност да спречи било какав прерани покушај уједињења две Кореје пре него што су национални интереси обе Кореје и Кине адекватно заштићени у складу са кинеским интересима на полуострву: без рата, без нестабилности, без нуклеарног оружја (Glaser and Sun 2015: 72–74; Hwang 2014: 66).

Спречавање сукоба је изнад свих других интереса Кине и резултат је не само сећања на Корејски рат, већ и посвећености САД безбедности Тајвана. Поред тога сукоб би утицао и на економски развој Кине и довео до масовног прилива севернокорејских избеглица (Glaser and Sun 2015: 75; Ku 2017: 212). Потенцијална корист од уједињења две Кореје за Кину би било преобликовање безбедносног савеза Јужне Кореје и САД, а уједињење би могло окончати и тензије великих сила на полуострву и заменити их са економском сарадњом и трговином, посебно са североисточним кинеским провинцијама (Glaser and Sun 2015: 78). Уједињена Кореја би створила проширено тржиште које би постало покретачка снага за развој кинеске економије, али би корист била и укидање вишедеценијске економске помоћи Кине Северној Кореји. Иако је кинеска помоћ Северној Кореји државна тајна, верује се да Кина сваке године испоручује од 300.000 до 400.000 тона хране и 500.000 тона сирове нафте Северној Кореји (Glaser and Sun 2015: 79).

Потенцијални ризици уједињења две Кореје за кинеску безбедност су могућност распоређивање трупа САД северно од 38. паралеле и њихово трајно стационирање на кинеској граници. Други ризик би био пад једне од ретких земаља са истим државним уређењем. Уједињење Кореје би представљало и ризик по стабилност на североистоку Кине, где живи око 2 милиона етничких Корејаца, који би могли да покажу националистичке тенденције у провинцијама које се граниче са Северном Корејом. Још једна потенцијална негативна страна уједињења је могућност да уједињена Кореја постане економска и политичка сила, чиме би променила равнотежу снага у североисточној Азији. (Glaser and Sun 2015: 80–82; Kelly 2011: 465).

Кинеска политика према нуклеарном и ракетном програму Северне Кореје представљала је значајан проблем за САД, Јужну Кореју и Јапан. Иако Кина званично подржава денуклеаризацију Северне Кореје, одбија да врши отворени притисак на Северну Кореју. Кина само на ограничене начине спроведи санкције Уједињених нација против Северне Кореје, зато што је спољну политику дефинисала на начин да подржава политичку стабилност у Северној Кореји као тампон зони против Јужне Кореје и САД. Кина подржава само стратегије денуклеаризације које не угрожавају мир и стабилност на полуострву. Међутим, нуклерано наоружање Северне Кореје представља директан изазов кинеским интересима. Постоји могућност да ће нуклерани програм Северне Кореје довести до тога да Јужна Кореја, Јапан и Тајван крену ка развоју нуклеарног наоружања. Поред тога због севернокорејског наоружања САД су ојачале савезе са Јужном Корејом и Јапаном, што Кина сматра штетним по своју националну безбедност (Niksch 2015: 1; Glaser and Sun 2015: 72–77; Park 2016: 21; Hwang 2014: 67; Powcharoen 2015: 156; Ku 2017: 212).

Јапану, САД и Русији такође више одговара блага промена *status quo* уместо уједињене Кореје. Јапан страхује да би уједињена Кореја била дестабилизујући фактор. Ако се уједињена Кореја приближи Кини, то би Јапану поставило озбиљне стратешке изазове. Штавише, уједињена Кореја може бити мотивисана да своју војну пажњу усмери на Јапан с обзиром на прошлу историју између две земље. За Јапан би уједињена Кореја могла бити гора опција од подељене Кореје, чак и ако је Северна Кореја непредвидива (Reeves 1993: 90; Hwang 2014: 68).

За Русију, као и за Кину, Северна Кореја је тампон држава, јер јој свакако не би одговарало да на својој граници има режим наклоњен САД (Peterson 2009: 279). Пошто САД показују знаке релативног пада у поређењу са брзим успоном Кине, више им одговара да се задржи *status quo* у североисточној Азији. САД су забринуте због могућности да уједињена Кореја постане прокинеска нација или да дође до пораста корејског национализма заснованог на антијапанском расположењу. У том смислу, за САД би уједињење или слом севернокорејског режима изазвао ризик регионалне нестабилности и непредвидивости. Све ове околности отежавају постизање уједињења две Кореје (Hwang 2014: 65–66; Son 2012: 284; Ku 2017: 212; Beal 2005: 122; Park 2020: 73).

Када говоримо о могућностима поновног уједињења две Кореје, у стручној литератури се јављају две перспективе: либерална и конзервативна. Присталице либералних ставова тврде да је кључ мирног уједињења две Кореје у промовисању њихове билатералне сарадње и размене на свим друштвеним нивоима. Уколико две Кореје буду схватиле предности економске, културне и друштвене сарадње, онда ће се током времена изградити и основа за политичку сарадњу, до фазе заједничког развоја у којој би се ујединиле две једнаке државе. Присталице конзервативних ставова полазе од поставке да се у Северној Кореји не може догодити било каква суштинска политичка и економска промена, услед ђуче идеологије. Поред тога истичу да никаква врста сарадње не може да ублажи идеолошке и системске разлике две Кореје. Мирно уједињење је могуће само кроз „колапс” севернокорејског ђуче система и апсорпције Северне Кореје онако како се то десило у немачком случају (Kim 2004: 197; Beal 2005: 122).

Можемо закључити да приступ Јужне Кореје према Северној Кореји мора да се промени с обзиром да је Северна Кореја сада нуклеарна сила. На Корејском полуострву не постоји контрола наоружања, нити регионална безбедносна сарадња. Јужна Кореја мора узети у обзир и однос САД и Кине, као и однос Русије и Кине, као земаља које се граниче са Северном Корејом и имају интересе на Корејском полуострву, који нису исти као пре тридесет година, за време администрације Ро Тае Вуа. Додатно, као што смо видели на основу претходног излагања велике силе нису заинтересоване да подрже уједињење две Кореје (Chu 2021: 99–100; Hwang 2014: 68; Giessmann 2001: 41).

Ауторка сматра да уједињење две Кореје није могуће у тренутним условима, јер две Кореје имају изузетно различите системе, са потпуно различитим уверењима о култури, идентитету и животу. Ове разлике истог народа у две државе су већи изазов за уједињење од политичких (Son 2012: 283). Уједињење Кореје мора бити одлучено у складу са колективном вољом целокупног корејског народа, а материјализовано са националним консензусом (Reeves 1993: 95).

Предмет истраживања докторске дисертације је анализа успеха нове источне политике коју је покренула Западне Немачке у хладноратовском периоду у односу према земљама совјетског блока, посебно према Источној Немачкој, као и анализа неуспеха примене сличног модела у корејском случају, кроз северну и сунчану политику, у постхладноратовском периоду. У раду смо пошли од претпоставке да разлике између немачког и корејског случаја треба да буду разматране на основу перцепције кључних актера који доносе одлуке, применом полихеуристичке теорије.

У истраживању смо операционализовали кључни појам наше анализе, појам нормализације односа. Пошли смо од схватања да нормализација односа народа одвојеног под утицајем великих сила подразумева да пре званичног успостављања дипломатских односа, иста нација у подељеној држави прихвати поделу кроз прихватање постојећих граница, отклањање безбедносних претњи, стварање стабилне дипломатске мреже са кључним актерима, као и сагласност и заједнички интерес свих кључних актера као у случају две Немачке.

Пошто смо дефинисали шта узимамо у обзир приликом разматрања питања да ли су две државе нормализовале односе, применом полихеуристичког модела смо објаснили каквим су се смерницама водили креатори политика нормализације односа у доношењу спољнополитичких одлука. Пошли смо од дефиниције полихеуристичког модела као двофазног процеса доношења одлука, где је у првој фази државним лидерима приоритет политички опстанак, а у другој фази се одлуке доносе применом теорије рационалног избора. Иако је унутрашња политика у основи свих теоријских модела политичког одлучивања, само полихеуристички модел ставља у средиште пажње опстанак доносиоца одлуке, без обзира на врсту режима, што је у нашем истраживању веома значајно имајући у виду различите врсте политичког уређења држава које су предмет истраживања. Останак на власти доносиоца одлуке представља основни, ненадокнадив принцип полихеуристичке теорије.

У истраживању смо поставили једну општу и три појединачне хипотезе које јасно одражавају ненадокнадиве принципе доносиоца одлука и кључних актера приликом иницирања и имплементације политика нормализације односа у немачком и корејском случају.

Критичким прегледом литературе која се бави проучавањем нове источне политике Западне Немачке уочили смо да се радови из ове области баве применом нове источне политике на спољнополитичком плану, као политиком прихватања послератне реалности у Европи. Од великог значаја за наше истраживање су били радови који пружају увид о односима моћи између две Немачке државе пре и након потписивања Основног споразума. Нова источна политика се схвата и као нови почетак у односима СССР–а и Западне Немачке, као резултат унутрашњих промена у Западној Немачкој и међународном окружењу, што значи да се приликом разматрања услова који су довели до нормализације односа две Немачке мора подједнако узети у обзир утицај како спољашњих, тако и унутрашњих фактора. Нова источна политика је понудила прихватање *status quo* у Европи уз редеофинисање његовог значења и дуални принцип вођења политике. Западна Немачка је иницирала политику помирења према Истоку уз истовремено одржавања блиских веза за Западом које су установљене током педесетих и шездесетих година.

У случају две Кореје, критичким прегледом литературе, уочили смо да се анализа северне политике углавном бави постигнутим споразумима између две Кореје и развојем нуклераног наоружања Северне Кореје. Након иницирања нове политике нормализације односа две Кореје (сунчане политике) аутори у већини случајева заједно проучавају

²⁵² Ауторка наглашава да се приликом писања закључних разматрања служила подацима које је већ изнела у претходним поглављима докторске дисертације у којима је прецизно навела коришћене изворе.

северну и сунчану политику, као и разлоге неуспеха њене примене. По завршетку спровођења северне и сунчане политике нормализације односа, у стручној литератури је присутан велики број радова који се баве критичним оценама нуклераног наоружања Северне Кореје, али и односом САД, Русије, Кине и Јапана према корејском питању. Литература која се бави поређењем Немачке и Кореје је углавном усмерена на период после уједињења две Немачке, као и могућностима примене нове источне политике на корејски случај, где се већина аутора слаже да, за разлику од две Немачке, уједињење две Кореје једноставно није могуће очекивати у догледној будућности, јер је ситуација на Корејском полуострву далеко сложенија, што се у нашем истраживању и потврдило.

Да бисмо могли што објективније и потпуније да сагледамо успешност примене нове источне политике Западне Немачке, било је потребно да дамо приказ историјског настанка две послератне немачке државе, односно да објаснимо које су друштвене, политичке и културне прилике на датом простору одредиле иницирање нове источне политике. Током првих послератних година, на територији окупираних Немачке забележен је брз развој политичких институција и интензивна домаћа расправа о правцу којим би требало да крене Немачка уз надзор окупационих сила. Почетак Хладног рата довео је и до изградње две немачке државе, конципиране по угледу на антагонистичке идеолошке таборе. Самим тим, геополитичка будућност Немачке као политичког ентитета постаје прилично несигурна.

Под утицајем и контролом источних и западних окупационих сила долази до оснивања две немачке државе, до настанка две владе и различитих економских, друштвених и политичких система на некада јединственој немачкој територији. Са оснивањем две државе започела је и подела немачког народа. Политички живот је веома брзо успостављен на два веома различита начина у источном и западном делу Немачке. На Западу је створена вишестраначка демократија са странкама левнице, деснице и центра. На Истоку су две велике странке левнице насилно спојене већ 1946. године, а остале странке биле су принуђене на „совјетизацију”. Контраст партијског живота две послератне немачке државе је јасан показатељ и поделе која је створена непосредно након завршетка Другог светског рата.

Послератни економски опоравак Западне Немачке од тоталног војног пораза у року од неколико година повезан је са првом послератном владом и канцеларом Конрадом Аденауером. Спољна политика Западне Немачке формулисана је на основу три принципа: поновно уједињење две Немачке применом тзв. политике снаге и Халштајнове доктрине, као и европских и западних интеграција. Аденауерова политика западних и европских интеграција Западне Немачке у скуп уско повезаних економских, политичких и безбедносних наднационалних мултилатералних институција била је најважнији приоритет спољне политике.

Током педесетих година подела између две немачке државе, чланице супротстављених војних и економских блокова и савеза је продубљена тзв. Првом Берлинском кризом. У годинама које су уследиле, тражене су алтернативе које би омогућиле превазилажење поделе, али је проблем Берлина, као подељеног града са западним, капиталистичким делом на територији Источне Немачке остао. Статус града Берлина је од посебног значаја за савезничке силе. Подизање Берлинског зида допринело је и схватању да би западнонемачка влада требало да прошири опсег своје спољне политике и да решење немачког питања није предуслов за напредак у односима са земљама комунистичког блока, пре свега СССР-ом.

Западна Немачка је приоритет у спољној политици дала западним интеграцијама, а не питању уједињења две Немачке. Једини конкретан резултат источне политике био је успостављење дипломатских односа Западне Немачке са СССР-ом. Темељна промена односа Исток–Запад, прелазак са Хладног рата на детант почела је да суочава немачке лидере са новим политичким изазовима. Западна Немачка је схватила да мора да успостави директне односе са источнонемачким режимом кроз дефинисање нове политике

према Истоку, која ће моћи да се избори са проблемом поделе. Таква политика не би требало да буде радикална, како не би дошло до совјетске интервенције, већ би њена улога била да ситуацију побољша мирним средствима, односно учини подношљивом за немачки народ.

За време канцелара Лудвига Ерхарда и Курта Кизингера, Западна Немачка се постепено прилагођава укупном оквиру детанта. Током 1963. године долази до успостављања трговинских мисија у Румунији, Пољској и Мађарској, док Халштајнова доктрина почиње полако да губи на снази. Долази и до успостављања дипломатских односа са социјалистичким земљама, међу првима са Румунијом и Југославијом 1967. године. Совјетска сфера утицаја призната је после тзв. Прашког пролећа када је постало јасно да западне земље нису у позицији да изазивају војну силу СССР-а у Источној Европи и да постоји могућност нуклераног сукоба. Како би се отклониле безбедносне претње долази до закључивања билатералних споразума о одрицању од употребе силе, а закључују се и трговински споразуми са земљама Источног блока. До јасне промене политичког усмерења у Западној Немачкој долази 1966. године са формирањем тзв. „Велике коалиције”, у којој Вили Брант постаје министар спољних послова и вицеканцелар. У овом периоду Вили Брант формулише основне принципе нове источне политике покушавајући да нађе одрживији однос са Источном Немачком и СССР-ом.

Са преузимањем позиције канцелара Западне Немачке 1969. године Вили Брант наставља афирмативну политику привржености САД и Атлантском савезу, европским интеграцијама, али креће и са спровођењем западнонемачког детанта са комунистичким блоком на челу са СССР-ом, како би у таквој констелацији покушао да оствари немачке националне интересе. Канцелар је започео дијалог са СССР-ом и његовим савезницима заснован на стварности, односно трајности поделе Немачке и Европе.

Московски споразум је обезбедио безбедносне гаранције Западној Немачкој. Брант је веровао да Московски споразум пружа могућности не само за политичку, већ и економску размену између Западне Немачке и СССР-а. Споразумом са Варшавом Западна Немачка је признала западну границу Пољске. Непосредно након потписивање споразума са Москвом и Варшавом, влада Западне Немачке остала је при ставу да ће ратификација наведених споразума уследити након постизања споразума између Истока и Запада о статусу Берлина. Потписивањем Споразума између четири окупационе силе, Западна Немачка је добила безбедносне гаранције и од осталих окупационих сила. На основу ових споразума дошло је до потписивања бројних уговора између Западне и Источне Немачке, пре свега у области транспортних и телефонских услуга, културне и комерцијалне сарадње.

Упоредо са добијањем безбедносних гаранција од стране СССР-а, главна препрека нормализацији односа између две Немачке је отклоњена. Са детантом суперсила и преговорима о ограничењу наоружања САД и СССР-а, започињу и преговори Западне Немачке са Источном Немачком. Основни споразум закључен је у Источном Берлину 21. децембра 1972. године. Основни циљ споразума био је успостављање добросуседских односа, а његовим потписивањем Западна Немачка је *de facto* признала Источну Немачку. За Источну Немачку је Основни споразум признање постојања две немачке државе са различитим друштвима и потврда сопствене легитимности. Став владе Западне Немачке је да Основни споразум значи да две Немачке имају заједничке интересе упркос различитим гледиштима. Овај споразум је пратио и споразум са Чехословачком којим је Западна Немачка признала послератне границе и успоставила дипломатске односе са том земљом.

Низ билатералних споразума које је Западна Немачка потписала у периоду од 1970. до 1973. године били су међусобно повезани и сви су били интегрални део нове источне политике. Главни задатак политике Западне Немачке у овом периоду био је да оконча западнонемачки сукоб са СССР-ом и његовим савезницима.

Успех у спровођењу нове источне политике пратила су унутрашња неслагања, где је и најмањи наговештај неслагања западних савезника са источним споразумима које је

потписала Западна Немачка, опозиција користила да дискредитује Брантову владу. Приликом гласања неповерења у Бундестагу, Брант успео да остане на позицији са већином од само два гласа, што доводи до расписивање превремених парламентарних избора, који су у суштини били референдум о Брантовој новој источној политици.

На изборима одржаним 1972. године западнонемачка јавност је пружио масовну подршку новој источној политици, чиме је опозиција онемогућена да поставља нове препреке њеном спровођењу. Са ратификацијом источних споразума и ступањем на снагу Споразума четири силе о Берлину, званично су нормализовани односи са СССР-ом и са државама Источног блока, пре свега са Источном Немачком.

Суштина нове источне политике је прихватање послератне реалности. Иако је Западна Немачка декларативно задржала посвећеност поновном уједињењу две немачке државе, признала је и немогућност постизања овог циља у блиској будућности, услед условљености не само променама међународних односа моћи, већ и националним интересом Западне Немачке.

Процес приближавања две Немачке могуће је објаснити стратешким, политичким и економским интересима кључних актера који су тежили да увећају своју корист након што су задовољили принцип ненадокнадивости. Умањивање последица поделе Немачке и Берлина није био једини, већ најважније циљ новог почетка који је западнонемачка влада тражила у односима са СССР-ом и Источном Европом. Приближавање две Немачке након поделе кроз сарадњу и решавање националног питања у оквиру европских и атлантских интеграција значило је да су две Немачке биле на путу уједињења, које постаје могуће са распадом СССР-а.

Пошто је предмет истраживања докторске дисертације анализа неуспеха примене модела нормализације односа у корејском случају, неопходно је да објаснимо како је дошло до поделе Корејског полуострва. Као и случају Немачке, и Кореја је подељена након завршетка Другог светског рата. Подела није настала као облик казне због агресије у Другом светском рату, већ као последица геополитичког положаја. Услед начина на који је подела извршена, на Корејском полуострву су се развиле одређене специфичности које постају јасније након дубље анализе историјског развоја две корејске државе и менталитета корејског народа. Корејско питање први пут добија на значају 1943. године када се рат окреће у корист САД, СССР и Кине, које припремају планове за послератну Кореју након пораза Јапана. У овом тренутку велике силе нису размишљале о подели Корејског полуострва.

На Конференцији на Јалти донета је одлука, на предлог САД, да се на Корејском полуострву успостави привремена управа у трајању до пет година. Доноси се и одлука да СССР окупира Манџурију и север Корејског полуострва, а да САД изврше инвазију на Корејско полуострво са југа по завршетку рата у Европи. Убрзо између САД-а и СССР-а започиње борба за превласт над Корејским полуострвом. СССР је извршио инвазију на Манџурију и пребацио копнене трупе на Корејско полуострво. САД нису биле сигурне да СССР неће заузети цело полуострво, па су зато затражиле од СССР-а да се аранжмани са Јалте поштују. Две стране су се сагласиле да се направи административна граница на 38. паралели.

Већина Корејанаца је тумачила привремену управу као протекторат. Након доношења одлуке о одржавању демократских избора само у Јужној Кореји и оснивања 15. августа 1948. године Јужне Кореје, чији је први председник био Сингман Ри, совјетске власти су 9. септембра 1948. године прогласиле оснивање Северне Кореје под вођством Ким Ил Сунга као премијера. Успостављање Јужне Кореје као државе су многе фракције на југу виделе као препреку поновном уједињењу. Влада Сингмана Рија морала је да политички стабилизује југ полуострва, јер је севернокорејски режим већ био учвршћен под совјетским патронатом и посвећен изградњи војне моћи. На Корејском полуострву су успостављене две владе са различитим идеологијама и политичким системима, чиме је

постављен, имајући у виду постојећи безбедносни оквир, и главни предуслов за грађански рат.

Међукорејски односи су постали претња међународној стабилности из више разлога. Обе државе су настојале да уједине цело полуострво под једном влашћу употребом силе, Северна Кореја је јавно изражавала непријатељство према САД и Јужној Кореји и прогласила територијалну интеграцију војном акцијом примарним циљем своје политике. И председник Јужне Кореје је тврдио да је јужнокорејска влада једина законита влада на полуострву. Пошто САД нису имале геополитички интерес на Корејском полуострву, након оснивања две корејске државе повукли су војне трупе, чиме је започела серија оружаних побуна и напада, атентата на јужнокорејске политичаре. Иако је било нејасно да ли су побуне и напади вођене под покровитељством Северне Кореје или су их иницирали сами јужнокорејски комунисти, ови напади су довели до прокламовања антикомунизма као званичне идеологије Јужне Кореје.

Пошто су се стекли идеални предусловни за успешну инвазију на територију Јужне Кореје, долази и до састанка лидера Северне Кореје са лидерима Кине и СССР–а у Москви, где се доноси одлука да Северна Кореја, уз подршку СССР–а и Кине изврши војну инвазију на Јужну Кореју. Тако је почео Корејски рат, који је трајао три године. После више од две године преговора, 27. јула 1953. године потписан је Споразум о примирју, чиме правно гледано, Корејски рат никада није завршен. Корејски рат можемо посматрати на више начина, као: грађански рат, војни сукоб две Кореје и неформални сукоб САД–а и СССР–а. У годинама након Корејског рата, упркос заједничкој историји, језику и култури две Кореје су изградиле веома различите политичке и економске системе, где је нормализација односа две Кореје, као и питање уједињења постало изазов.

Да бисмо одговорили на питање зашто није дошло до уједињења две Кореје у хладноратовском периоду или до нормализације односа две корејске државе по угледу на две Немачке, неопходно је да анализирамо међународно окружење и ограничења која су постојала у унутрашњим оквирима две корејске државе. У хладноратовском периоду, односи између две Кореје готово да нису ни постојали јер су се, од поделе Корејског полуострва, а посебно од Корејског рата две државе надметале за постизање легитимитета и међународног признања.

Са детантом великих сила током седамдесетих година прошлог века, долази и до неке врсте помака у односима две Кореје који се манифестовао једино кроз Заједничко саопштење од 4. јула 1972. године, које је обезбедило основу на којој су Северна и Јужна Кореја могле да развијају међусобне односе. Упркос великим очекивањима, две Кореје су наставиле путем неповерења и међусобног непријатељства. Детант великих сила није ни најмање утицао на смањење тензија на Корејском полуострву.

Почетак новог правца у спољној политици Јужне Кореје према Северној Кореји дошао је са инаугурацијом првог демократски изабраног председника Ро Тае Вуа 1988. године, када путем Специјалне декларације званично објављује политику према Северној Кореји, симболичног назива северна политика. У Декларацији је предложено мирно уједињење две Кореје кроз унапређење међукорејских односа. Северна политика је активно спровођена у периоду од 1988. до 1993. године и поставила је три циља, од којих је реализован само први циљ – успостављање дипломатских односа са социјалистичким земљама. Јужна Кореја је нормализовала односе са 16 бивших социјалистичких земаља у периоду од око четири године, међу којима и са главним савезницама Северне Кореје, Кином и СССР–ом. Северна Кореја није успела да успостави дипломатске односе са САД и Јапаном. Јужна и Северна Кореја постале су чланице Уједињених нација, као засебне државе, чему се Северна Кореја оштро противила. Чланство у УН значило је да су две Кореје признале да су одвојене земље са различитим режимима и идеологијама.

Други и трећи циљ северне политике, уједињење две Кореје и ширење животног и културног утицаја на север, нису остварени. У суштини, јужнокорејска влада није успела да искористи стварне прилике да реши корејско питање, већ је пошла од поставке да ће се

Северна Кореја прилагодити реалности да уједињење под њеним условима више није могуће. Северна Кореја се, гурнута у изолацију, окренула нуклераном наоружању, како би обезбедила опстанак режима. За Северну Кореју је смањење подршке Русије учинило нуклеарно наоружање нужношћу, док је и Јужној Кореји преовладало мишљење да се међукорејски односи и севернокорејски нуклеарни програм не могу посебно решавати. Постојала су два главна разлога за прекид дијалога две Кореје: Прва нуклеарна криза и дисконтинуитет јужнокорејске политике према Северној Кореји. Нова глобална стратегија САД у униполарном свету свакако је утицала на међукорејске односе, али најзначајнији фактор у међукорејским односима је била унутрашња политика Јужне Кореје.

У поређењу са претходним периодима, период од 1998.–2007. године је период који је донео значајне промене у међукорејским односима, пре свега значајно побољшање политичких односа две Кореје захваљујући политици ангажовања, а не изолације Северне Кореје, коју су усвојила два јужнокорејска председника, Ким Дае Џунг и Ро Му Хјун. Политика је позната под називом сунчана политика, Оба председника су пошла од поставке да сва међукорејска питања треба решавати на миран начин кроз дијалог и унапређење односа промоцијом размене и сарадње, изградњом поверења и мирне коегзистенције.

Сунчана политика је спроведена у време када није било промена у равнотежи великих сила и настала је као последица дугог процеса у међукорејским односима, где је уједињење замењено са помирењем као оперативним циљем политике, где је принцип реципроцитета одбачен као централна компонента политике. У првој фази спровођења сунчане политике пошло се од поставке да се мир на Корејском полуострву може остварити само уз повећање размене између две Кореје, кроз отворену политику побољшања комерцијалне, друштвене, културне, спортске и политичке размене. Побољшање сарадње у једној области неминовно је водио ка побољшању и у осталима. Позитиван одговор севернокорејског руководства омогућио је и њену практичну примену. Поред тога, постало је јасно да су прошле политике уједињења биле засноване на нереалним очекивањима уједињења са Северном Корејом кроз колапс или апсорпцију севернокорејског режима, док се сунчаном политиком промовисало постизање мирног суживота на полуострву.

Може се рећи да је сунчана политика у првој фази своје примене трансформисала понашање Северне Кореје до одређеног степена кроз позитивне и одрживе пројекте међукорејске економске сарадње. Као најзначајнија достигнућа сунчане политике у овој фази сматрају се туристички пројекат Кумганг, пројекат индустријског комплекса у области Кајсонг, као и одржавање Првог Међукорејског самита. У првој фази спровођења, сунчана политика је имала одређена ограничења. Пре свега, скандал везан за уплату новца за одржавање Првог међукорејског самита озбиљно је нарушио достигнућа сунчане политике у првој фази имплементације. Поједини критичари наводе да, иако је Јужна Кореја пружила Северној Кореји огромну помоћ, Северна Кореја није предузела реципрочне акције, јер није била спремна за реформу свог система нити за отварање друштва према Јужној Кореји због инфилтрације страних утицаја у друштво које је дуго под вођством ђуче идеологије и једног вође.

И у другој фази имплементације сунчане политике, Роова администрација је промовисала помирење на полуострву кроз појачану размену и сарадњу две земље. Поред ограничења која су долазила из међународног окружења због недостатка напретка у решавању отворених безбедносних питања, односно Друге нуклеране кризе, постојала су и унутрашња ограничења попут недостатка сагласности о томе који је најбољи начин ангажовања са Северном Корејом.

Упркос Другој нуклераној кризи настављена је међукорејска размена и сарадња у различитим областима. У току 2004. године потписано је 19 споразума између две Кореје. Истовремено, културна размена између две земље и процес поновног уједињења подељених породица је настављен. Јужна Кореја је занемарила међународни притисак да

укине два истакнута међукорејска пројекта. Међутим, сарадња две земље била је угрожена интернационализацијом севернокорејског нуклеарног питања, што је значило да стабилност на полуострву не зависи само од политике Јужне Кореје, већ и од политике четири силе (САД, Јапан, Кина и Русија), као и од одговора Северне Кореје. Избор новог председника 2007. године, означио је крај десетогодишњег циклуса конструктивног ангажмана са Северном Корејом. Нова влада нагласила је политику условног ангажовања, где је решавање севернокорејског нуклеарног питања постало услов даљег напретка у међукорејским односима.

У претходним поглављима докторске дисертације анализирали смо спољнополитички и историјски контекст спровођења нове источне политике Западне Немачке у хладноратовском периоду и северне и сунчане политике Јужне Кореје у постхладноратовском периоду. У складу са наведеним нагласили смо где су сличности, а где разлике у самом контексту проблема и сукоба између две Немачке и две Кореје, како бисмо могли дати смернице и поуке будућег деловања других држава које се суочавају са сличним или истим проблемима, али и како бисмо могли објаснити неуспех примене немачког модела нормализације односа на корејски случај.

Иако постоје бројне сличности између нове источне политике на једној страни и северне и сунчане политике на другој страни, разлике између наведених политика су најмеродавнији оквир којим смо објаснили другачији исход у корејском случају. Потврдили смо нашу хипотезу: *Политике нормализације односа између две Кореје су биле неуспешне, за разлику од нове источне политике у случају две Немачке, због тога што нормализација односа две Кореје није била исплатива свим кључним актерима.*

Спречавање сукоба на Корејском полуострву је изнад свих других интереса. Уједињење две Кореје није могуће у тренутним условима, услед постојања изузетно различитих економских, друштвених и политичких система насталих као последица више од 70. година конфротације. Настанак две корејске државе је довео и до стварања нечег аутохтоног у корејском случају што се огледа у различитим уверењима о култури, идентитету и животу. Ове разлике истог народа у две државе су већи изазов за уједињење од политичких, а поред тога на међународном плану кључним актерима одговора задржавање *status quo* на Корејском полуострву.

У поређењу са немачким случајем, политике нормализације односа које је водила Јужна Кореја нису биле политике континуитета. У Западној Немачкој је постојала јака жеља за националним уједињењем, што за Јужну Кореју не можемо тврдити. Мишљење ауторке је, да иако је физичка подела Корејског полуострва настала као последица сукоба великих сила, Кореја је подељена Корејским ратом и специфичностима ђуче идеологије која је толико дубоко усађења у севернокорејско друштво да можда оно не жели интеграцију са Јужном Корејом. Данас више о становницима Јужне и Северне Кореје не можемо говорити као о истом народу.

ЛИТЕРАТУРА

Научне књиге и чланци

- Anthon, Carl G. "Adenauer's Ostpolitik, 1955–1963". *World Affairs* 139.2 (1976): 112–129.
- Armstrong, Charles K. "Inter–Korean Relations in Historical Perspective". *International Journal of Korean Unification Studies*, 14.2 (2005): 1–20.
- Armstrong, Charles K. "Inter–Korean Relations: A North Korean Perspective." Discussion Paper No. 22, *Discussion Paper Series APEC Study Center Columbia Business School* November (2003): 1–18.
- Armstrong, Charles K. "South Korea's 'northern policy'". *The Pacific Review* 3.1 (1990): 35–45.
- Armstrong, Tony. *Breaking the ice: rapprochement between East and West Germany, the United States and China, and Israel and Egypt*. Washington: United States Institute of Peace Press, 1993.
- Astorino–Courtois, Allison, and Brittani Trusty. "Degrees of difficulty: The effect of Israeli policy shifts on Syrian peace decisions". *Integrating cognitive and rational theories of foreign policy decision making*. New York: Palgrave Macmillan (2003): 29–53.
- Astorino–Courtois, Allison, and Brittani, Trusty. "Degrees of Difficulty: The Effect of Israeli Policy Shifts on Syrian Peace Decisions". *Journal of Conflict Resolution* 44.3 (2000): 359–377.
- Åström, Alexander. *The Korean Peninsula: Where the Cold War Never Ended: The Foreign Policy of the Republic of Korea on a peaceful reunification with the Democratic People's Republic of Korea*. *International Relations and Economics (IRE) 180 HP*, Halmstad, (2013): 1–64.
- Avi, Shlaim. *The United States and the Berlin Blockade, 1948–1949: a study in crisis decision–making*. Vol. 2., University of California Press, 1983.
- Ayson, Robert. „The six–party talks process: towards an Asian concert?." *The Architecture of Security in the Asia–Pacific* 174 (2009): 59–66.
- Bajec, Jurij et al. *Srpsko–nemački odnosi: stvarno i moguće*. Fridrih Ebert Stiftung, Grafolik, Beograd, oktobar 2012.
- Banchoff, Thomas. *The German problem transformed: institutions, politics, and foreign policy, 1945–1995*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1999.
- Bange, Oliver. "Ostpolitik – the Hidden Agenda", open paper delivered at the London School of Economics, Mannheim University (Project "Ostpolitik and Détente"), February 26th, 2003, доступно преко: <http://www.ostpolitik.net/ostpolitik/publications/download/article3.pdf>.
- Bange, Oliver. "Ostpolitik as a Source of Intrabloc Tensions". in *NATO and the Warsaw Pact: Intrabloc Conflicts* (Eds., M. A. Heiss and S. V. Papacosma). Kent State University Press, (2008): 106–121., доступно преко: <http://www.ostpolitik.net/ostpolitik/publications/download/article11.pdf>.
- Beal, Tim. *North Korea: the struggle against American power*. London: Pluto Press, 2005.
- Becker, Judith. *Lessons from German Unification for the Korean Peninsula*. GRIN Verlag, BoD–Books on Demand, 2008.
- Beckerman–Boys, Carly. *British foreign policy decision-making towards Palestine during the Mandate (1917–1948): a poliheuristic perspective*. Diss. University of Birmingham, 2013.
- Below, Amy Margaret. *Decisions to ratify the Kyoto Protocol: A Latin American perspective on poliheuristic theory*. University of Southern California, 2008.

Berenskotter, Felix Sebastian. *From friends to strangers: A theory of interstate security cooperation applied to German American relations, 1945–1995*. Diss. London School of Economics and Political Science (United Kingdom), 2008.

Bernardini, Giovanni, and Gabriele D'Ottavio. "SPD and European Integration. From scepticism to pragmatism, from pragmatism to leadership, 1949–1979." *European Parties and the European Integration Process* (2015): 29–44.

Beukel, Erik. "The Last Living Fossil of the Cold War: The Two Koreas, the Dragon and the Eagle: Towards a New Regional Security Complex in East Asia?" *Danish 93 Institute for International Studies Report* (2012)., доступно преко: http://www.ciaonet.org/wps/diis/0025540/f_0025540_20890.pdf.

Binder, David. *The other German: Willy Brandt's life & times*. Washington: New Republic Book Company, 1975.

Blagojević, Jelisaveta. "Analiza vanjske politike: Crna Gora i arapske zemlje." *Suvremene teme* 7 (2014): 112–134.

Bleiker, Roland, *Global systemic change and unification dynamics in Korea and Germany*. Doctoral dissertation, University of British Columbia, 1991.

Bolesch, Hermann Otto, and Hans, Dieter Leicht, *Willy Brandt, a portrait of the German chancellor*. Tübingen u. Basel: Erdmann, 1971.

Bollmann, David J., "West Germany's Ostpolitik and Relations with the United States Under Willy Brandt, Helmut Schmidt, and Helmut Kohl" Masters Theses. Paper 2261., Eastern Illinois University, 1990.

Bošnjak, Robert. "Apsolutna vlast i oružje za masovno uništenje kao strategija očuvanja vladavine dinastije Kim." *Strategos: Znanstveni časopis Hrvatskog vojnog učilišta* "Dr. Franjo Tuđman" 2.2 (2018): 27–44.

Brady, Steven J. *Eisenhower and Adenauer: Alliance maintenance under pressure, 1953–1960*. Rowman & Littlefield, 2009.

Brandt, Willy, and Leo Lania. *My road to Berlin*. Garden City: Doubleday, 1960.

Brandt, Willy, and William K. Brandt. *My life in politics*. London : Hamish Hamilton, 1992.

Brandt, Willy. "German Policy toward the East." *Foreign Affairs* 46.3 (1968): 476–486.

Brandt, Willy. "Germany's Westpolitik." *Foreign Affairs*, Vol. 50, (1971): 416–426.

Brandt, Willy. *A peace policy for Europe*. New York: Holt, Rinehart, and Winston, 1969.

Brandt, Willy. *Begegnungen und Einsichten: d. Jahre 1960–1975*. Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1976.

Brandt, Willy. *People and politics: The years 1960–1975*. London: Collins, 1978.

Brazinsky, Gregg A. *Nation building in South Korea: Koreans, Americans, and the making of a democracy*. Univ of North Carolina Press, Chapel Hill, 2009.

Brulé, David J. "Explaining and forecasting leaders' decisions: a poliheuristic analysis of the Iran hostage rescue decision." *International Studies Perspectives* 6.1 (2005): 99–113.

Brulé, David J. "The Poliheuristic Research Program: An Assessment and Suggestions for Further Progress". *International Studies Review* 10.2 (2008): 266–293.

Brummer, Klaus, and Kai Oppermann. "Poliheuristic Theory and Germany's (Non-) Participation in Multinational Military Interventions. The Non-compensatory Principle, Coalition Politics and Political Survival." *German Politics* (2019): 1–16.

Brummer, Klaus, and Kai Oppermann. „Poliheuristic Theory and Germany's (Non-) Participation in Multinational Military Interventions. The Non-compensatory Principle, Coalition Politics and Political Survival”, 5th *EISA EUROPEAN WORKSHOPS IN INTERNATIONAL STUDIES (EWIS)* Groningen, June 06–09, 2018.

Brune, Lester H. (ed.). *The Korean War: Handbook of the Literature and Research*. West Port, Connecticut, and London: Greenwood Press, 1996.

Бештић–Бронза, Славојка. "Брант и Брежњев: Од Москве и Крима до Бона." *Синтеза 1.1* (2020): 73–95.

Van Belle, Douglas A. "Bureaucratic responsiveness to the news media: Comparing the influence of the New York Times and network television news coverage on US foreign aid allocations." *Political Communication* 20.3 (2003): 263–285.

Vedlitz, Arnold, et al. *Decision making under conditions of uncertainty: Experimental assessment of decision models*. ORIGINAL: Institute for Science, Technology and Public Policy in The Bush School of Government and Public Service at Texas A&M University, March 31, 2003 — March 31, 2005.

Vertzberger, Yaacov YI. "Steady Progress and a Half-Empty Glass" In *Millennial Reflections on International Studies*, edited by M. Brecher and F. Harvey, Ann Arbor, MI (2002): 479–501.

Volfrum, Edgar. "Dve Nemačke." *Podsećanje na zločine: rasprava o genocidu i ubistvu naroda* (2011): 150–168.

Von Dannenberg, Julia. *The foundations of Ostpolitik: the making of the Moscow Treaty between West Germany and the USSR*. Oxford: Oxford University Press, 2008.

Vujić, Jure. "Enigma Sjevernokorejske političke singularnosti." *Polemos: časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira* 16.32 (2013): 111–121.

Vukadinović, Radovan. *Teorije vanjske politike*. Politička kultura, Zagreb, 2005.

Gaddis, John Lewis, "The Tragedy of Cold War History." *Diplomatic History* 17.1 (1993): 1–16.

Gaddis, John Lewis, *The Cold War: a new history*. Penguin, 2005.

Gaddis, John Lewis, *The long peace: Inquiries into the history of the cold war*. Oxford: Oxford University Press, 1987.

Geva, Nehemia, and Alex Mintz, eds. *Decision making on war and peace: The cognitive-rational debate*. Vol. 1. Lynne Rienner Publishers, 1997.

Giessmann, Hans J. „German “Ostpolitik” and Korean Unification: Parallels, Contrasts, Lessons.” *Pacific Focus* 16.2 (2001): 25–41.

Glaser, Bonnie S., and Yun Sun. "Chinese attitudes toward Korean unification." *International Journal of Korean Unification Studies* 24.2 (2015): 71–98.

Golo Mann. *The History of Germany since 1789*. Pimlico, 1996.

Gordenker, L. . Korean Election, 1948: The Decision to Observe. In: *The United Nations and the Peaceful Unification of Korea*. Springer, Dordrecht, 1959.

Govindasamy, Geetha. „Kim Dae Jung and the Sunshine Policy: An Appealing Policy Option for Inter-Korean Relations.” *Sarjana* 27.1 (2012): 1–15.

Govindasamy, Geetha. „South Korea’s Engagement of North Korea: Policy Consideration and Challenges.” *Malaysian Civilisation Portal* (2005).

Grady, Tim. "A Shared Environment: German–German Relations along the Border, 1945–72." *Journal of Contemporary History* 50.3 (2015): 660–679.

Granieri, Ronald J. "Politics in C minor: the CDU/CSU between Germany and Europe since the secular sixties." *Central European History* 42.1 (2009): 1–32.

Grdešić, Ivan. *Političko odlučivanje*. Vol. 3. Alinea, 1995.

Grebing, Helga and Historikerin der Arbeiterbewegung. *Willy Brandt: Der andere Deutsche*. München: Wilhelm Fink, 2008.

Griffith, E. William. *The Ostpolitik of the Federal Republic of Germany*, Cambridge: MA MIT Press, 1978.

Grzelczyk, Virginie. „Six Party Talks and Negotiation Strategy: When Do We Get There?” *International Negotiation: A Journal of Theory and Practice* 14, no.1. (2009): 1–26.

Gül, Murat. *German Foreign Policy: Change and Continuity (1949–2000)*. Diss. Middle East Technical University, 2003. Доступно преко: <http://etd.lib.metu.edu.tr/upload/1267681/index.pdf>.

Gurney, Judith L. *The Federal Republic of Germany's Security Dilemma: Ostpolitik within US–Soviet Detente*. Naval Postgraduate school Monterey CA, 1985.

Guzzini, Stefano. "A reconstruction of constructivism in international relations." *European Journal of International Relations* 6.2 (2000): 147–182.

Dacey, Raymond, and Lisa J. Carlson, "Traditional decision analysis and the poliheuristic theory of foreign policy decision making." *Journal of conflict resolution* 48.1 (2004): 38–55.

Danilović, Vesna. "The rational-cognitive debate and poliheuristic theory." *Integrating cognitive and rational theories of foreign policy decision making*. Palgrave Macmillan, New York, (2003): 127–137.

De Bear, Adam. „From Sunshine to Storm Clouds: An Examination of South Korea's Policy on North Korea.” *Mich. St. Int'l L. Rev.* 23 (2014): 823–884.

DeRouen, Karl. "Presidents and the diversionary use of force: A research note. " *International Studies Quarterly* 44.2 (2000): 317–328.

DeRouen, Karl, and Christopher Sprecher. "Initial crisis reaction and polihueristic theory." *Journal of Conflict Resolution* 48.1, (2004): 56–68.

DeRouen, Karl. *Politics, economics, and presidential use of force decision making*. Lewiston, NY: Edwin Mellen, 2001.

DeRouen, Karl. *The decision not to use force at Dien Bien Phu*. In *Integrating cognitive and rational theories of foreign policy decision making*, edited by Alex Mintz, New York: Palgrave Macmillan (2003) :11–28.

Detlef Junker Annette M. Marciel Daniel S. Mattern (eds). "Postwar Germany and American Foreign Policy: The Foreign Affairs Cluster at the National Archives and Records Administration." *Bulletin of the German Historical Institute*, New Hampshire Ave., NW Washington, DC, Issue No. 23 (Fall 1998): 42–50.

Diedrich, Janine. *Biographie: Willy Brandt, Visionär und Realist 1913–1992*. GRIN Verlag, Open Publishing GmbH, 2007.

Diehl, Benjamin. PLSC 322: *The History of Germany from Nazis to the Present*. Dr. Robert Goeckel, December 12, 2016.

Drath, Viola Herms. *Willy Brandt, prisoner of his past*. Radnor, PA: Chilton Book Company, 1975.

Drnasin, Darija. *Toyotomi Hideyoshi i japansko-korejski rat 1592-1598*. Diss. University of Zagreb. Faculty of Croatian Studies, 2021.

Димитријевић Војин, Радослав Стојановић, *Међународни односи: 4, Измењено и допунско издање*, Новинарско–издавачка установа Службени лист СРЈ, Београд, 1996.

Динан, Дезмон. *Мењање Европе: Историја Европске уније*. ЈП Службени Гласник. Београд, (2010): 24–29.

Ђukić, Branimir. *Vanjska politika Ujedinjenog Kraljevstva: tko kreira britansku vanjsku politiku?* Diss. University of Zagreb. The Faculty of Political Science. Department of International Politics and Diplomacy, 2016.

Ђукановић, Драган. "„Како до успешног окончања нормализације односа између власти у Београду и Приштини-постоји ли решење?", у: Веселин Кљајић (ур.)." *Косово и Метохија као национално и државно питање*, Факултет политичких наука, 2018.

Ђукановић, Драган. „Односи између власти у Београду и Приштини: од техничког до политичког дијалога." *Међународни проблеми* 65.3 (2013): 365–385.

Eberstadt, Nicholas, and Richard J. Ellings, eds. *Korea's future and the great powers*. Seattle and London: Bureau of Asian Research in association with University of Washington Press, 2012.

Eberstadt, Nick. *The End of North Korea*. American Enterprise Institute, Washington: Aei Press, 1999.

Edwards, Ward. "The theory of decision making", *Psychological bulletin* 51.4 (1954): 380.

Einhart O. Lorenz. *Willy Brandt in Norwegen*, Kiel: Neuer Malik Verlag, 1989.

Eisenband, Dori. "Application of the poliheuristic theory of decision to the political negotiation process". *Conference on the Nexus between Domestic and International Relations*, March, Texas A&M University, College Station, TX. 2003.

Erciyas, Okhan. *Turkish foreign policy towards the Cyprus crises of 1964, 1967 and 1974: A poliheuristic perspective*. Diss. Bilkent University, 2014.

Живковић, Никола. *Конрад Аденауер: каријера једног државника*, Историја Немачке и Европе. Београд: Konrad Adenauer Stiftung, 2012.

Zartman, William I. (eds.), *Preventive negotiation: avoiding conflict escalation*, Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2001.

Završki, Veronika. Korejski rat. *Essehist: časopis studenata povijesti i drugih društveno-humanističkih znanosti* 7.7 (2015): 111–116.

Zhang, Enyu. *Chinese decision-making in reponse to foreign policy crises, 1949–1996: A poliheuristic analysis*. Diss. University of Missouri, Columbia, 2006.

Zovko, Matea. *Konfiguracija međunarodnih odnosa od završetka Drugog svjetskog rata do kraja Hladnog rata*. Diss. University of Zagreb. The Faculty of Political Science, 2020.

Irving, Ronald. *Adenauer*. Pearson Education, 2002.

Jackson, Robert, and Georg Sørensen, *Introduction to International Relations: Theories and Approaches*, 6th Edition, Oxford University Press, Oxford, 2016.

Jakobson, Linda. *The Korean Peninsula: Is Kim Dae-jung's Pursuit of a Korean Confederation Realistic?*. Finnish Institute of International Affairs, 1999.

James, Patrick, and Enyu, Zhang. "Chinese Choices: A Poliheuristic Analysis of Foreign Policy Crises, 1950–1996". *Foreign Policy Analysis* 1.1 (2005): 31–54.

Jangho, Kim. "Ostpolitik Revisited: The Lessons and the Remaining Consequences of Nordpolitik". *International Area Studies Review* 13.3, (2010): 73–88.

Ji-hyung, Kim. „The Development of the Discussions on Unification during the Early Post–Cold War Era: Competition and Coexistence between the Government and Nongovernment Sector.” *International Journal of Korean History* 17.1 (2012): 171–205.

Jones, Christopher M. "Bureaucratic Politics and Organizational Process Models." *Oxford Research Encyclopedia of International Studies*. 2010.

Joo, Seung-Ho, (ed.). *United States and the Korean Peninsula in the Twenty-first Century*. Ashgate Publishing, 2006.

Jun, Bong-Geun. „Cyclical Patterns of North Korean Nuclear Crises and Solutions: A South Korean Perspective.” *Assessment of the Nuclear Programs of Iran and North Korea*. Dordrecht: Springer Netherlands, (2013): 53–64.

Jung, Giwoong. „Cuba: The Last Destination of the Republic of Korea's Nordpolitik?.” *Social Sciences* 12.11 (2023).

Jungsup, Kim, *International Politics & Security in Korea*. Edward Elgar Publishing, 2007.

Kallay, Tea. *Šest republika, jedna povijest: Razvoj demokracije u Južnoj Koreji*/ Filipović, Vladimir (mentor); Zagreb, Libertas međunarodno sveučilište, 2023.

Keller, Jonathan W., and Yi Edward Yang. "Empathy and strategic interaction in crises: A poliheuristic perspective." *Foreign Policy Analysis* 5.2 (2009): 169–189.

Kelly, Robert E. „The German–Korean Unification Parallel.” *The Korean Journal of Defense Analysis* 23.4 (2011): 457–472.

Key-young, Son, *South Korean engagement policies and North Korea: Identities, norms and the sunshine policy*. Routledge, 2006.

Ki, Kim Ho. *Development of democratization movement in South Korea*. Stanford Korea Democracy Working Paper, 1993.

Kihl, Young Whan, and Peter Hayes (eds.). *Peace and Security in Northeast Asia: The Nuclear Issue and the Korean Peninsula*. New York: ME Sharpe, 1997.

- Kim, Abraham. "The Challenges of Peacefully Reunifying the Korean Peninsula." *Inter-Korean Relations: Problems and Prospects*. New York: Palgrave Macmillan US, (2004): 197–218.
- Kim, Jangho. „Ostpolitik Revisited: The Lessons and the Remaining Consequences of Nordpolitik." *International Area Review* 13.3 (2010): 73–88.
- Kim, Jeong-young. *South Korea's sunshine policy, 1998–2002: domestic imperatives and private interests*. Diss. University of Warwick, 2002.
- Kim, Samuel S. (ed.). *North Korean Foreign Relations in the Post-Cold War Era*. New York: Oxford University Press, 1998.
- Kim, Samuel S. „North Korea in 2000 surviving through high hopes of summit diplomacy." *Asian Survey* 41.1 (2001): 12–29.
- Kim, Samuel S. *The two Koreas and the great powers*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- Kim, Samuel S., *North Korean foreign relations in the post-Cold War world*. Vol. 5. Strategic Studies Institute, 2007.
- Kim, Seung-young. *American Diplomacy and Strategy toward Korea and Northeast Asia, 1882–1950 and After: Perception of Polarity and US Commitment to a Periphery*. New York, NY: Palgrave Macmillan, 2009.
- Kim, Sung Chul and Kang, David (ed.). *Engagement with North Korea. A Viable alternative*. Albany: State University of New York Press, 2009.
- Kim, Sung Chul. „The State-Business Coalition for South Korea's Engagement with North Korea." *Engagement with North Korea: A viable alternative* (2009): 147–172.
- Kim, Sunhyuk. *The Politics of Democratization in Korea: The Role of Civil Society*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2000.
- Kinne, Brandon J. "Decision making in autocratic regimes: A poliheuristic perspective." *International Studies Perspectives* 6.1 (2005): 114–128.
- Kirk, Donald. *Korea Betrayed: Kim Dae Jung and Sunshine*, New York, NY: Palgrave Macmillan, 2005.
- Kirk, Tim. *Cassell's Dictionary of Modern German History*, 2002.
- Kissinger, Henry. *Years of Renewal*. New York: Simon & Schuster, 1999.
- Kissinger, Henry. *Diplomacy*. New York: Simon & Schuster, 1994.
- Kissinger, Henry. *The White House Years*. Boston: Little & Brown Company, 1979.
- Kissinger, Henry. *Years of Upheaval*. Boston: Little & Brown Company, 1982.
- Kleiner, Juergen. *Korea, a century of change*. Hackensack, NJ: World Scientific Publishing Company Incorporated, 2001.
- Kleuters, Joost. "Between Continuity and Change: Ostpolitik and the Constructivist Approach Revisited". *German Politics* 18.4 (2009): 519–535.
- Kleuters, Joost. *Reunification in West German Party Politics from Westbindung to Ostpolitik*. London: Palgrave Macmillan, 2012.
- Knežević, Marino. *Korejski rat*. Diss. University of Zadar. Department of History, 2022.
- Koh, Byung Chul. "North Korea: Old Goals and New Realities." *Asian Survey* 14.1 (1974): 36–42.
- Koh, Byung-Chul. "North Korea: A Breakthrough in the Quest for Unity." *Asian Survey* 13.1 (1973): 83–93.
- Köhler, Henning. "Adenauer." *Eine politische Biographie* 2, 1994.
- Krell, Gert. "West German Ostpolitik and the German Question." *Journal of Peace Research* 28.3 (1991): 311–323.
- Kriesberg, Louis, "Comparing reconciliation actions within and between countries." *From conflict resolution to reconciliation* (2004): 81–110.
- Ku, Yangmo, Inyeop Lee, and Jongseok Woo. *Politics in North and South Korea*. UK: Routledge, 2018.

- Ku, Yangmo. „Inter-Korean relations and reunification.” *Politics in North and South Korea*. Routledge, (2017): 192–214.
- Ku, Yangmo. "Inter-Korean relations and reunification." In *Politics in North and South Korea*. UK: Routledge, (2018): 91–110.
- Ku, Yangmo. "South Korean diplomacy." In *Politics in North and South Korea*. UK: Routledge, (2018): 192–214.
- Ku, Yangmo. "South Korean Economy." In *Politics in North and South Korea*. UK: Routledge, (2018): 71–90.
- Kunštát, Miroslav. "Czech-German relations after the fall of the Iron Curtain." *Czech Sociological Review* (1998): 149–172.
- Kwak, Tae-Hwan, and Seung-Ho Joo, (eds.). *The United States and the Korean Peninsula in the 21st Century*. Aldershot, England; Burlington, VT: Ashgate Publishing, Ltd., 2006.
- Kwak, Tae-Hwan, and Seung-Ho Joo. "The denuclearization of the Korean peninsula: Problems and prospects." *Contemporary Security Policy* 14.2 (1993): 65–92.
- perspective." *International Studies Perspectives* 6.1 (2005): 114–128.
- Langhans, Kai. *Willy Brandt und die bildende Kunst*, Bonn: JHW Dietz Nachfolger, 2002.
- Lee, Chae-Jin. "South Korea: The Politics of Domestic-Foreign Linkage." *Asian Survey* 13.1 (1973): 94–101.
- Lee, Goo. "Great Powers' Engagement Policies Towards the Two Koreas in the Early 1990s", International Graduate University for Peace, ROK, Paper prepared for presentation at a panel entitled “*Major Powers and Divided Nations*” at the 20th World Congress of International Political Science Association, Fukuoka, July 9–13. (2006): 35–37., доступно преко: http://paperroom.ipsa.org/papers/paper_5345.pdf.
- Lee, Grace. "The political philosophy of Juche". *Stanford Journal of East Asian Affairs* 3.1 (2003): 105–112.
- Lee, Inyeop. „North Korean nuclear crises.” *Politics in North and South Korea*. Routledge, (2017): 151–169.
- Lee, Kyu Young. „A Comparison between Neue Ostpolitik and the Sunshine Policy.” *New Asia*, Vol. 18, No. 1 (2011): 44–77.
- Lee, Sang-soo, and Chan-young Baek. „The Six-Party Talks at the Cross-roads: Implications from Eight Years of Experience.” *The Korean Journal of Security Affairs (KJSA)* 16.1 (2011): 32–54.
- Levin, Norman D., and Yong-Sup Han. *Sunshine in Korea—The South Korean Debate over Policies Toward North Korea*. Santa Monica, Calif.: Rand Corporation, 2003.
- Levy, Jack S. "Applications of prospect theory to political science." *Synthese* 135.2 (2003): 215–241.
- Lippert, Werner D. *Richard Nixon's Détente and Willy Brandt's Ostpolitik: The politics and economic diplomacy of engaging the east*. PhD dissertation, Vanderbilt University, 2005.
- Loth, Wilfried. *Détente and European integration in the policies of Willy Brandt and Georges Pompidou*. Routledge, 2007.
- Ludlow, N. Piers, ed. *European Integration and the Cold War: Ostpolitik–Westpolitik, 1965–1973*. Routledge, 2007.
- Ludz, Peter Christian. *Two Germanys in one world [Deutschlands Doppelte Zukunft, Engl.]*. Paris: Saxon House for the Atlantic Institute for International Affairs, 1973.
- Lynn-Jones, Sean M. "A Quiet Success for Arms Control: Preventing Incidents at Sea." *International Security* (1985): 154–184.
- Major, Patrick. *Behind the Berlin Wall: East Germany and the frontiers of power*. New York: Oxford University Press, 2010.
- Maleki, A. "Decision Making in Iran's Foreign Policy: A Heuristic Approach." *Journal of Social Affairs* 73. (2002): 39–53.

Manchester, Anna Kate. Beyond all barriers: The Politicization of the International Olympic Committee in the 1988 Seoul Olympic Crisis. *The Crimson Historical Review*. (2022): 17–34.

Manheim, Jarol B. "Rites of passage: The 1988 Seoul Olympics as public diplomacy". *Political Research Quarterly* 43.2 (1990): 279–295.

Marshall, Barbara. *Willy Brandt: A Political Biography*. Oxford: Macmillan, 1997.

Mastny, Vojtech. "Superpower Détente: US–Soviet Relations, 1969–1972." *American Détente and West German Ostpolitik, 1969–1971* (2004): 19–25.

Maxwell, David S. "Unification Options and Scenarios: Assisting a Resistance," *International Journal of Korean Unification Studies* 24.2 (2015): 127–152.

Mašanović, Ljiljana Biškup. "Utjecaj njemačkoga pitanja na nastanak europskih integracija iz konstruktivističke perspektive Alexandra Wendta." *Međunarodne studije* 21.2 (2021): 63–87.

McAdams, A. James. *East Germany and Detente: Building Authority After the Wall*. Cambridge, Cambridge University Press, 1985.

McCann, David R. *Korea briefing: toward reunification*. Vol. 4. ME Sharpe Inc, Published in Cooperation with Asia Society, 1997.

McDermott, Rose. "Prospect theory in political science: Gains and losses from the first decade." *Political Psychology* 25.2 (2004): 289–312.

Mercer, Jonathan. "Prospect theory and political science." *Annu. Rev. Polit. Sci.* 8 (2005): 1–21.

Michel, Judith. *Willy Brandts Amerikabild und-politik, 1933–1992*. Vol. 6, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2010.

Michishita, Narushige. *North Korea's military-diplomatic campaigns, 1966–2008*. Routledge, 2009.

Milani, Marco. *The role of cooperation in the development of inter-Korean relations, 1972–2007*. Settore scientifico disciplinare diafferenza SPS/14, Università degli Studi di Cagliari, Diss., 2015.

Mintz, Alex, and Karl DeRouen Jr. *Understanding foreign policy decision making*. Cambridge University Press, 2010.

Mintz, Alex, and Nehemia Geva. "A prospect-based analysis of war termination." *Conflict in world politics: Advances in the study of crisis, war and peace* (1998): 288–305.

Mintz, Alex, and Shaul Mishal. "Decision matrixes and outcomes: Explaining Arafat and Sharon's policy alternatives and dimensions during the intifada". *Gilman Conference on New Directions in International Relations*, New Haven: Yale University, CT., February 2003.

Mintz, Alex, et al. "The effect of dynamic and static choice sets on political decision making: An analysis using the decision board platform." *American Political Science Review* 91.3 (1997): 553–566.

Mintz, Alex, J. Tyson Chatagnier, and David J. Brulé. "BEING BIN LADEN: An Applied Decision Analysis procedure for analyzing and predicting terrorists' decisions." *Root Causes of Suicide Terrorism*. Routledge, (2006): 172–198.

Mintz, Alex. "Applied decision analysis: Utilizing poliheuristic theory to explain and predict foreign policy and national security decisions." *International Studies Perspectives* 6.1 (2005): 94–98.

Mintz, Alex. "Foreign policy decision making in familiar and unfamiliar settings: An experimental study of high-ranking military officers." *Journal of Conflict Resolution* 48.1 (2004a): 91–104.

Mintz, Alex. "How do leaders make decisions? A poliheuristic perspective." *Journal of conflict resolution* 48.1 (2004): 3–13.

Mintz, Alex. "Integrating cognitive and rational theories of foreign policy decision making: A poliheuristic perspective." *Integrating Cognitive and Rational Theories of Foreign Policy Decision Making*. Palgrave Macmillan, New York, (2003): 1–9.

- Mintz, Alex. "The decision to attack Iraq: A noncompensatory theory of decision making." *Journal of Conflict Resolution* 37.4 (1993): 595–618.
- Mintz, Alex. "The Noncompensatory Principle' of Coalition Formation." *Journal of Theoretical Politics* 7.3 (1995): 335–349.
- Mintz, Alex. "Why Behavioral IR?" *International Studies Review* 9.1 (2007): 157–162.
- Møller, Bjørn. "Unification of Divided States in East Asia". *Security, Arms Control and Defence Restructuring in East Asia*. Aldershot: Ashgate (1998): 161–201.
- Mosher, Steven W., (eds.). *Korea in the 1990s: Prospects for Reunification*. Brunswick, NJ: Transaction Publishers, 1992.
- Mulyaman, Darynaufal. „Lee Myung Bak’s Decision on Sunshine Policy: South Korean National Interests or Personal Decision.” *Jurnal Sospol* 4.2 (2018): 169–186.
- Myers, Robert. *Korea in the cross currents: a century of struggle and the crisis of reunification*. Springer, 2001.
- Миленковић, Ненад. „Асиметрично поређење као путоказ: Србија и Косово као две Немачке”. *Изазови европских интеграција*. 10, (2010): 71–84.
- Милић, Татјана, М. *Значај одлука Савета безбедности Уједињених нација у развоју међународних правила о регулисању употребе силе у међународним односима*, докторска дисертација, Универзитет у Београду, Факултет политичких наука, Београд, 2016.
- Милосављевић, Славомир и Радосављевић, Иван, *Основи методологије политичких наука*. Београд: Службени гласник, 2008.
- Митровић, Томислав. Елементи европске безбедности у четворном споразуму о Берлину. *Анали Правног факултета у Београду*, март–април 1973, (21.2): 229–241.
- Nelson, Daniel N. "The Early Success of Ostpolitik: An Eastern European Perspective". *World Affairs* 138.1 (1975): 32–50.
- Newnham, Randall. "Economic Linkage and Willy Brandt's Ostpolitik: The Case of the Warsaw Treaty." *German Politics* 16.2 (2007): 247–263.
- Niederhaffner, Stefan, Germany's Unification Strategy and Korea's Unification Perspectives (January 26, 2012), доступно преко: <http://ssrn.com/abstract=2193877>, или <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2193877>.
- Niedhart, Gottfried. "Ostpolitik: Phases, Short-term Objectives, and Grand Design". *Bulletin Supplement*, Washington: German Historical Institute, (2003a): 118–136.
- Niedhart, Gottfried. "The British Reaction towards Ostpolitik. Anglo–West German Relations in the Era of Détente 1967–1971". *Debating Foreign Affairs. The Public and British Foreign Policy since (1867)*, (2003b): 130–152.
- Niedhart, Gottfried. "Anglo–American Relations in the Era of Détente and the Challenge of Ostpolitik", in Lehmkuhl, Ursula e Gustav Schmidt (a cura di): *From Enmity to Friendship: Anglo–American Relations in the 19th and 20th Century*. Augsburg: Wißner (2005): 115–130.
- Niedhart, Gottfried. The Federal Republic's Ostpolitik and the United States: Initiatives and Constraints, in Burk, K./Stokes, M. (Ed.), *The United States and the European Alliance since 1945*, Oxford: Berg Publishers, 1999.
- Niksich, Larry. "China's policies toward North Korea's nuclear and missile programs." *International Journal of Korean Unification Studies* 24.2 (2015): 1–40.
- Noetzoldt, Lothar J. "How West Germany's Ostpolitik Contributed to German Unification." *Masters Theses*. 1741. *Eastern Illinois University*, 1998., доступно преко: <https://thekeep.eiu.edu/theses/1741>
- Nolan, Mary. *The Transatlantic Century: Europe and America, 1890–2010*. Vol. 46. Cambridge University Press, 2012.
- Недељковић–Правдић, Марија. „Нова источна политика Савезне Републике Немачке као модел за решавање сукоба”. *Међународна политика*. Београд: Институт за међународну политику и привреду, 1150, (2013): 49–68.
- O'Dochartaigh, Pól. "'Ostpolitik, Nordpolitik': Partition and National Identity in Germany and Ireland." *German Life and Letters* 63.3 (2010): 311–330.

- O'Dochartaigh, Pól. *Germany since 1945*. Palgrave Macmillan, 2004.
- Oppermann, Kai. "Delineating the scope conditions of the poliheuristic theory of foreign policy decision making: The noncompensatory principle and the domestic salience of foreign policy." *Foreign Policy Analysis* 10.1 (2014): 23–41.
- Panagiotidis, Jannis. "Germanizing Germans: Co-ethnic immigration and name change in West Germany, 1953–93." *Journal of Contemporary History* 50.4 (2015): 854–874.
- Pánek, Jaroslav, and Oldřich Tůma, eds. *A history of the Czech lands*. Charles University in Prague, Karolinum Press, 2019.
- Parezanović, Marko M. "Markus Wolf: Hero and victim of the Cold War." *Baština* 59 (2023): 133–146.
- Park, Han S. *North Korea: The politics of unconventional wisdom*. Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers, 2002.
- Park, Ihn-hwi. "The Korean peace system after the Korean War: International factors and the current significance." *International Journal of Korean Unification Studies* 29.1 (2020): 57–76.
- Park, Jihye. *Analysis on the driving factors behind the 2000 inter-Korea summit*. Georgetown University, Washington, DC, 2016.
- Park, Joon Guan. *Poliheuristic theory and alliance dependence: Understanding military coalitions*. Texas A&M University, 2010.
- Park, Kyung-Ae (ed.). *New Challenges of North Korean Foreign Policy*. New York: Palgrave Macmillan, 2010.
- Pavličić, Dubravka. Individualne preferencije i racionalni izbor. *Psihologija* 30.1–2 (1997): 49–76.
- Perko, Dean. Hladni rat–utjecaj na zemlje trećeg svijeta. Diss. Univerzitet u Zagrebu. Departament hrvatskih studija, odsek za istoriju (Department of Croatian Studies. Division of History), 2017.
- Peterson, Mark with Phillip Margulies. *Brief history: Brief history of Korea*. Infobase Publishing, 2009.
- Peterson, Mark. *Brief history: Brief history of Korea*. Infobase Publishing, 2009.
- Pittman, Avril. *From Ostpolitik to Reunification: West German–Soviet Political Relations since 1974*. Vol. 85, Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
- Pogrmić, Zorica, and Bojan Đerčan. "Urban development of Pyongyang under the influence of Juche idea." *Glasnik Srpskog geografskog društva* 101.2 (2021): 117–141.
- Poljak, Željko. "Klasične teorije političkog odlučivanja i donošenje odluka tijekom rata." *Diskrepancija: studentski časopis za društveno–humanističke teme* 14.20/21 (2016): 58–73.
- Port, Andrew I. "Democracy and Dictatorship in the Cold War: the Two Germanies, 1949–1961." in *The Oxford Handbook of Modern German History*, ed. Helmut W. Smith (2011): 619–643.
- Pound, Richard W. *Five rings over Korea: the secret negotiations behind the 1988 Olympic Games in Seoul*. Boston: Little, Brown, 1994.
- Powcharoen, Phan-Orn. *Rationality or Irrationality? Deterrence in the Survival Strategy of the North Korean Regime*. Diss. Durham University, 2015.
- Prittie, Terence. *Willy Brandt: portrait of a statesman*. New York: Schocken Books, 1974.
- Redd, Steven B. "The influence of advisers on foreign policy decision making: an experimental study." *Journal of Conflict Resolution* 46.3 (2002): 335–364.
- Redd, Steven B. "The influence of advisers and decision strategies on foreign policy choices: President Clinton's decision to use force in Kosovo." *International Studies Perspectives* 6.1 (2005): 129–150.
- Redd, Steven B., and Alex Mintz. "Policy perspectives on national security and foreign policy decision making." *Policy Studies Journal* 41 (2013): 11–37.

- Reed, Edward P. "Korean Unification: A Distant Dream." *World&Geography:& Understanding&a&Changing&World. ABCCLIO*, 2014. Web. 7 Apr. 2014.
- Reeves, Eric N. *The potential for Korean reunification in a post-cold war environment and implications for United States security interests in Northeast Asia*. Diss. Monterey, California. Naval Postgraduate School, 1993.
- Rhee, Kang Suk. "Korea's Unification: The Applicability of the German Experience". *Asian Survey* 33.4 (1993): 360–375.
- Roehrig, Terence. "North Korea in Crisis: Regime, Identity, and Strategy." *Identity and Change in East Asian Conflicts: The Cases of China, Taiwan, and the Koreas*. New York: Palgrave Macmillan US, (2007): 131–148.
- Rosati, J. A., J. D. Hagan, and M. W. Sampson (eds.). *Foreign policy restructuring: how governments respond to global change*. Columbia: University of South Carolina Press, 1994.
- Rosati, Jerel. The power of human cognition in the study of world politics. *International Studies Review* 2. (2001): 45–75.
- Rosenau, James. *The Scientific Study of Foreign Policy*, New York, 1971.
- Ruediger, Frank. „The Unification cases of Germany and Korea: a dangerous comparison.” *38 North: Informed Analysis of North Korea*, 2016.
- Rynhold, Jonathan. "The German question in Central and Eastern Europe and the long peace in Europe after 1945: an integrated theoretical explanation." *Review of International Studies* (2011): 249–275.
- Рабел, Бернд. "Немачка између Истока и Запада." *Глас САХУ* 426 (2016): 3–23.
- Sandal, Nukhet A., et al. „Poliheuristic theory and crisis decision making: A comparative analysis of Turkey with China.” *Canadian Journal of Political Science/Revue canadienne de science politique* 44.1 (2011): 27–57.
- Sanford, Dan C. "ROK's Nordpolitik: Revisited". *The Journal of East Asian Affairs* 7.1 (1993): 1–31.
- Sang-Jin, Han. "Divided Nation, Unification and Transitional Justice: Why Do We Need a Communicative Approach?" *Divided Nations and Transitional Justice: What Germany, Japan and South Korea Can Teach the World* (2015): 1–15., доступно преко: [http://www.spa.ndhu.edu.tw/ezfiles/45/1045/img/1164/1_why_do_we_need_Divided_Nations_and_Transitional_Justice .pdf](http://www.spa.ndhu.edu.tw/ezfiles/45/1045/img/1164/1_why_do_we_need_Divided_Nations_and_Transitional_Justice.pdf).
- Sarotte, Mary Elise. "Take No Risks (Chinese): The Basic Treaty in the Context of International Relations." *In American Détente and German Ostpolitik, 1969–1972*, edited by David C. Geyer and Bernd Schaefer. Washington, D.C.: Supplement No. 1 to the Bulletin of the German Historical Institute, (2003/2004): 109–117.
- Sarotte, Mary Elise. *Dealing with the Devil: East Germany, Détente, and Ostpolitik, 1969–1973*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, London, 2001.
- Sathasivam, Kanishkan. "No Other Choice: Pakistan's Decision to Test the Bomb." *Integrating cognitive and rational theories of foreign policy decision making*. Palgrave Macmillan, New York (2003): 55–76.
- Schaefer, Bernd. "Washington as a place for the German Campaign: The U.S. Government and the CDU/CSU Opposition, 1969–1972," in: David C. Geyer/ders. (Hrsg.), *American Détente and German Ostpolitik, 1969–1972*, Washington, D.C.: Supplement No. 1 to the Bulletin of the German Historical Institute, (2004): 98–108.
- Schmidt, Helmut. "Germany in the Era of Negotiations." *Foreign Affairs* 49.1 (1970): 40–50.
- Schoenborn, Benedikt. "NATO forever?: Willy Brandt's heretical thoughts on an alternative future." *The Routledge Handbook of Transatlantic Security*, Routledge, (2010): 74–88.
- Schollgen, Gregor. *Willy Brandt: Die Biographie*. Berlin, Minchen: Propylaen, 2001.

Seliger, Bernhard, and Werner Pascha, eds. *Towards a Northeast Asian Security Community: Implications for Korea's Growth and Economic Development*. Springer Science & Business Media, 2011.

Selvage, Douglas. "The Treaty of Warsaw (1970): The Warsaw Pact Context", in: David C. Geyer/ders. (Hrsg.), *American Détente and German Ostpolitik, 1969–1972*, Washington, D.C.: Supplement No. 1 to the Bulletin of the German Historical Institute, (2004): 67–79.

Sengueler, Ayse Eren, "Identity, Interest and International Structure in Foreign Policy: Security and Reconciliation in Germany's Ostpolitik." Capstone Project: Fall 2009 and Spring 2010, 2011, доступно преко: <http://aladinrc.wrlc.org/bitstream/handle/1961/9416/Sengueler%2c%20Ayse%20Eren%20%20Spring%20%2710.pdf?sequence=1>.

Shiping, Tang. "A Neutral Reunified Korea: A Chinese View". *The Journal of East Asian Affairs* 13.2 (1999): 464–483.

Sim, Youn-soo. „System Dynamics of the Relations Between Two Koreas Under the Roh Moo-hyun administration.” *Proceedings of the 54th Annual Meeting of the ISSS–2010*, Waterloo, Canada. 2010.

Sirin, Cigdem V. "Examining the role of identity in negotiation decision making: the case of Cyprus." *International Journal of Conflict Management* 23.4 (2012): 413–439.

Snyder, Scott. „Inter-Korean Relations: A South Korean Perspective.” *Inter-Korean relations: problems and prospects*. New York: Palgrave Macmillan US, 2004. 21–37.

Snyder, Scott. „Six-Party Talks: Action for Action– and the Formalization of Regional Security Cooperation in Northeast Asia.” *International Journal of Korean Unification Studies* 16.1 (2007): 1–24.

Son, Hyeonju. *The future of South Korea: Alternative scenarios for 2030*. Diss. University of Hawai'i at Manoa, 2012.

Son, Key-young. *South Korean engagement policies and North Korea: Identities, norms and the sunshine policy*. New York: Routledge, 2006.

Son, Key-young. *South Korean Identities in Strategies of Engagement with North Korea: A Case Study of President Kim Dae-jung's Sunshine Policy*. Diss. University of Sheffield, 2005.

Steinbruner, John. *The Cybernetic Theory of Decision: New Dimensions of Political Analysis*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 2002.

Stent, Angela E. *Russia and Germany Reborn: Unification, the Soviet Collapse, and the New Europe*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1998.

Stent, Angela E., *From Embargo to Ostpolitik: The Political Economy of West German–Soviet Relations, 1955–1980*. Vol. 34, Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

Stern, Eric. "Contextualizing and critiquing the poliheuristic theory." *Journal of Conflict Resolution* 48.1 (2004): 105–126.

Straub, David. „Salvaging the Sunshine Policy.” *Joint US Korea Academic Studies* (2018): 15–30.

Sung-Jo, Park, "Sunshine' in Germany vs. Sunshine' on the Korean Peninsula." *Korea focus on current topics* 14.4 (2006), доступно преко: <http://www.koreafocus.or.kr/images/upload/pdf/101279.pdf>.

Sung-Joo, Han. "South Korea in 1987: The politics of democratization." *Asian Survey* 28.1 (1988): 52–61.

Савић Андреја, Бајагић Младен, „Улога обавештајне активности у спољној политици", Криминалистичко–полицијска академија, *Наука, безбедност, полиција*, 8(1), (2003): 25–58.

Симић, Драган Р. *Наука о безбедности: савремени приступи безбедности. Јавно предузеће Службени лист СРЈ и Факултет политичких наука*, Београд, 2002.

Станковић, Стефан. *Југославија – ДР Немачка (1957–1961)*. Мастер рад, Универзитет у Београду, Филозофски факултет Одељење за историју, Београд, септембар 2019.

Стефановић–Штамбук, Јелица. "Да ли је дипломатија данас одржива?" *Међународни Проблеми* 62.4 (2010): 641–677.

Стефановић–Штамбук, Јелица. *Дипломатија у међународним односима*. Београд: Факултет политичких наука, 2008.

Стојановић, Александар. "Огромне жртве и тријумф велике антифашистичке коалиције." *Годишњак Факултета за културу и медије: комуникације, медији, култура* 7 (2015): 45–68.

Tae–Hwan, Kwak, and Kwak Tae–Whan. "Korean Reunification: Problems and Prospects." *The Journal of East Asian Affairs* 6.2 (1992): 334–363.

Taylor, Frederick. *The Berlin Wall: 13 August 1961–9 November 1989*. Bloomsbury Publishing, UK, 2009.

Tchantouridze, Lasha. "Systemic Elements in Poliheuristic Theory of Foreign Policy Decision-making." A paper presented to the 2007 CPSA Congress May 30 – June 1. 2007, Saskatoon, SK, 2007.

Tessmer, Carsten, "Thinking the Unthinkable" to "Make the Impossible Possible": Ostpolitik, Intra–German Policy, and the Moscow Treaty, 1969–1970." in: David C. Geyer/ders. (Hrsg.), *American Détente and German Ostpolitik, 1969–1972*, Washington, D.C.: Supplement No. 1 to the Bulletin of the German Historical Institute, (2004): 53–66.

Tetens, Tete Harens. *Germany plots with the Kremlin*. H. Schuman, 1953.

Tversky, Amos and Daniel Kahneman. "Rational choice and the framing of decisions." *Multiple criteria decisions making and risk analysis using microcomputers*. Springer, Berlin, Heidelberg, (1989): 81–126.

Тишма, Младен Р. „Међусобни односи две Немачке у светлу основног уговора из 1972. године и упоредна пракса”. *Војно дело* 69.1 (2017): 465–476.

Трајковић, Милош. *Модели решавања међународних криза*. Специјалистички рад. Универитет у Београду, Факултет безбедности. Београд, јул 2017.

Feldman, Lily Gardner. "The Limits and Opportunities of Reconciliation with West Germany During the Cold War: A Comparative Analysis of France, Israel, Poland and Czechoslovakia." *The Transformation of the Cold War and the History Problem*, доступно преко: <https://www.aicgs.org/site/wpcontent/uploads/2017/03/LGF-book-chapter.pdf>, (2017).

Fiegenbaum, Avi, and Howard Thomas. "Attitudes toward risk and the risk–return paradox: prospect theory explanations." *Academy of Management Journal* 31.1 (1988): 85–106.

Fishburn, Peter C. *Utility theory for decision making*. No. RAC–R–105. Research analysis corp McLean VA, 1970.

Frei, Norbert. "1945–1949–1989: Dealing with Two German Pasts." *Australian Journal of Politics & History* 56.3 (2010): 410–422.

Fuqua Jr., Jacques L. *Korean Unification: Inevitable Challenges*. Washington, D.C.: Potomac Books Inc, 2011.

Ha, Woong Yong. Korean sports in the 1980s and the Seoul Olympic Games of 1988. *Journal of Olympic History*, Summer, (1998): 11–13.

Haag, Madeleine E. *A study of the CDU/CSU opposition to the Ostpolitik in the sixth German Bundestag 1969–72*. University of Surrey (United Kingdom), 1978.

Hagan, Joe D. "Does decision making matter? Systemic assumptions vs. historical reality in international relations theory", *International Studies Review* 3.2 (2001): 5–46.

Han Sang–Jin. "Divided Nation, Unification and Transitional Justice: Why do we need a Communicative Approach?," (2015): 1–15, доступно преко: http://www.spa.ndhu.edu.tw/ezfiles/45/1045/img/1164/1_why_do_we_need_Divided_Nations_and_Transitional_Justice.pdf.

Harpprecht, Klaus. *Willy Brandt: portrait and self–portrait*. University of Michigan: Abelard–Schuman, 1972.

Harrison, Hope. "The Berlin Wall, Ostpolitik, and Détente." In *American Détente and German Ostpolitik, 1969–1972*, edited by David C. Geyer and Bernd Schaefer. Washington, D.C.: Supplement No. 1., Washington: The Bulletin of the German Historical Institute, 2004.

Harrison, Selig S. "A Chance for Detente in Korea". *World Policy Journal* 8.4 (1991): 599–631.

Hart–Landsberg, Martin. *Korea: Division, reunification, and US foreign policy*. New York: Monthly Review Press, 1998.

Heidenheimer, Arnold J. *Adenauer and the CDU: The Rise of the Leader and the Integration of the Party*. Springer, 2012.

Henke, Klaus–Dietmar. „The German reunification: an analysis a quarter century after 1989/90." *International Journal of Korean Unification Studies* 23.1 (2014): 1–24.

Heo, Uk and Terence, Roehrig. *South Korea since 1980*. Cambridge: Cambridge University Press. 2010.

Herbert Simon, Human Nature in Politics: The Dialogue of Psychology with Political Science, *American Political Science Review* 79 (2) 1985: 294–304.

Herbert, Simon. Theories of Decision Making in Economics and Behavioral Science *American Economic Review* 49 (3) 1959: 253–283.

Hiller, Jason. "Shaken, not Stirred: Markus Wolf's Involvement in the Guillaume Affair and the Evolution of Foreign Espionage in the Former DDR." *Voces Novae* 4.1 (6), (2012): 93–116.

Hilpert, Hanns Günther. „A comparison of German and Korean division: Analogies and differences." *International Journal of Korean Unification Studies* 19.1 (2010): 126–156.

Hoare, Jim. "Does the Sun Still Shine? The Republic of Korea's Policy of Engagement with the Democratic People's Republic of Korea". *Asian Affairs*, 39(1), (2008): 69–82.

Hofmann, Arne. *The Emergence of Detente in Europe. Brandt, Kennedy, and the Formation of Ostpolitik*. New York: Routledge, 2007.

Hogarth, Hyun–key Kim. „South Korea's sunshine policy, reciprocity and nationhood." *Perspectives on Global Development and Technology* 11.1 (2012): 99–111.

Homze, Alma and Edward L. Homze. *Willy Brandt: A Biography*. T. Nelson, 1974. *Хрватска енциклопедија*, Лексикографски завод Мирослав Крлежа, 2021.

Hong, Yong–Pyo. "Why have attempts to settle Inter-Korean conflict failed?: Lessons for peace building in the Korean Peninsula." *The Korean Journal of International Studies* 6.1 (2008): 133–152.

Hong, Yong–Pyo. "Why Have Attempts to Settle Inter-Korean Conflict Failed?." *The Korean Journal of International Relations*, Volume 48, Number 5, 2008.

Hussain, Tariq. *Diamond Dilemma – Shaping Korea for the 21st Century*. Seoul: Random House Joongang, 2006.

Hwang, Eui Gak. *The Search for the Unified Korea: Political and Economic Implications*. London: Springer, 2010.

Hwang, Eui-Gak "The Strain Policy vs. the Sunshine Policy: Which will be a short-cut to Korean Reunification?", The International Centre for the Study of East Asian Development, Kitakyushu, *Working Paper Series*, Vol. 2008–24, (2008): 1–27, доступно преко: http://file.icsead.or.jp/user03/847_172.pdf.

Hwang, Jihwan. The Paradox of South Korea's Unification Diplomacy: Moving beyond a State–Centric Approach. *International Journal of Korean Unification Studies*. 23.1 (2014): 49–72.

Hynd, John Burns. *Willy Brandt: A Pictorial Biography*. London: Lincolns–Prager, 1966.

Hyun, In-Taek, and Sung Deuk Hahm. „The North Korean Nuclear Crisis." *Identity and Change in East Asian Conflicts: The Cases of China, Taiwan, and the Koreas*. New York: Palgrave Macmillan US, (2007): 207–222.

Carnes, Amy Elizabeth. *An experimental test of the poliheuristic theory of foreign policy decision making using military leaders*. MS thesis. Texas A&M University, 1995.

- Carpenter, Ted Galen, and Doug Bandow. *The Korean conundrum: America's troubled relations with North and South Korea*. St. Martin's Press, Palgrave Macmillan Ltd, 2004.
- Cha, Victor D., "Is There Still a Rational North Korean Option for War?" *Security Dialogue* 29.4 (1998): 477–490.
- Cha, Victor, and Ramon Pacheco Pardo. *Korea: A New History of South and North*. Yale University Press, 2023.
- Cheon, Jaeho. *When the weak challenge the strong: the North Korean nuclear crisis*. Diss. Monterey, California. Naval Postgraduate School, 1996.
- Cho, Hyoung Rark. *The Six-Party Talks, effective or not? A qualitative analysis on the independent effect of multilateral diplomacy*. Diss. University of British Columbia, 2019.
- Cho, Ji Hyun. *The Seoul Olympic Games and Korean society: causes, context and consequences*. Diss. Loughborough University, 2009.
- Christensen, Eben J., and J. Marlowe. "Poliheuristic Decision-Making and the Character of State-Local Relations." *Annual Meeting of the Academy of Management*, New Orleans, August. 2004.
- Christensen, Eben J., and Steven B. Redd. "Bureaucrats versus the ballot box in foreign policy decision making: An experimental analysis of the bureaucratic politics model and the poliheuristic theory." *Journal of Conflict Resolution* 48.1 (2004): 69–90.
- Chu, Mijung. „Republic of Korea Foreign Policies and United States Reactions: The Cases of the Two Nordpolitiks.” Naval Postgraduate School, 2021.
- Chung, Chien-peng. "Democratization in South Korea and inter-Korean relations." *Pacific Affairs* 16.1 (2003): 9–35.
- Clare, Joseph. "Loss aversion and patterns of Israeli-Palestinian interactions: A noncompensatory perspective." *Paper presented at the annual meeting of the International Studies Association*, February, Portland, 2003.
- Clay, Clemens. *Reluctant Realists: The CDU/DSU and West German Ostpolitik*. Durham, N.C.: Duke University Press, 1989.
- Copilaș, Emanuel. "The "German Problem" then and now: from the threat of a German Europe to the edification of an European Germany." *Revista Română de Studii Internaționale* 2 (2009): 23–63.
- Cordell, Karl, and Stefan Wolff. "A Foreign Policy Analysis of the "German Question": Ostpolitik Revisited". *Foreign Policy Analysis* 3.3 (2007): 255–271.
- Cordell, Karl, and Stefan Wolff. "Germany as kin-state: The development and implementation of a norm-consistent external minority policy towards Central and Eastern Europe." *Nationalities Papers* 35.2 (2007): 289–315.
- Creswell, Michael H., and Dieter H. Kollmer. "Power, Preferences, or Ideas? Explaining West Germany's Armaments Strategy, 1955–1972." *Journal of Cold War Studies* 15.4 (2013): 55–103.
- CVCE EU. by UNI.LU. *The Cold War (1945–1989) — Full text*, 2016. доступно преко http://www.cvce.eu/obj/the_cold_war_1945_1989_full_text-en-6dfe06ed4790-48a4-8968-855e90593185.html.
- Šabanić, Emir. "Korejski rat (1950.–1953.): sukob sa dugoročnim posljedicama." *Polemos* 17 (2014): 125–143.
- Waite, Robert G. "'Ish bin ein Bearleener'—JFK's 26 June 1963 Visit to Berlin: The Views from East Germany." *Journal of Contemporary History* 45.4 (2010): 844–865.
- Wilkens, Andreas. New Ostpolitik and European integration Concept and policies in the Brandt era in Ludlow, N. Piers, (ed.) *European Integration and the Cold War: Ostpolitik–Westpolitik, 1965–1973*. Routledge, (2007): 67–81.
- Woo, Jongseok. "North Korean ideology and politics." In *Politics in North and South Korea*. UK: Routledge, (2018): 111–129.
- Woo, Jongseok. „South Korean Democratization.” in *Politics in North and South Korea*. UK: Routledge, (2018): 29–48.

Wrobel, R. Michael. "The double challenge of transformation and integration: German experiences and consequences for Korea". *Ordnungspolitische Diskurse*, No. 2009–01, 2009., доступно преко: http://www.ordnungspolitisches-portal.de/Diskurse/Diskurse_2009-01.

Ye, Min. "Poliheuristic theory, bargaining, and crisis decision making." *Foreign Policy Analysis* 3.4 (2007): 317–344.

Yi, Xiaoxiong. "A Neutralized Korea? The North–South Rapprochement and China's Korea Policy." *The Korean Journal of Defense Analysis* 12.2 (2000): 71–118.

Yixuan, Yang. "West German Ostpolitik 1955-1975: The Extent to Which West German Foreign Policies Contribute to Détente with East Germany and the Soviet Union". WHBC of Wuhan Foreign Languages School, 2015.

Yoo, Chan Yul. „South Korea’s Sunshine Policy Revisited.” *Korean Social Science Journal* 31.2 (2004): 107–131.

Yoo, Ho–Yeol. „The Sunshine Policy and the Inter–Korean Relations in the 21st Century.” *Cooperation and Conflict in Northeast Asia: The Korean Role. Institute Of International Studies, University Of Chile, Santiago, Chile* (2006): 1–17.

Yun, Seongyi. "Democratization in South Korea: social movements and their political opportunity structures." *Asian Perspective* 21.3 (1997): 145–171.

Медијски извори, говори, текстови споразума и архиве докумената (по редоследу појављивања у тексту)

- Ненезић, Драгутин *Један поглед на појам нормализације у међународном праву*, доступно преко: <https://normalizacija.rs/jedan-pogled-na-pojam-normalizacije-u-medjunarodnom-pravu/> (Датум приступа: 21.02.2022.).
- Закључак Уставног суда о одбацивању предлога за оцену уставности и/или законитости „Први споразум о принципима који регулишу нормализацију односа” између Владе Републике Србије и Привремених институција самоуправе у Приштини, од 19. априла 2013. године (предмет: IУо–247/2013., датум доношења одлуке: 10.12.2014. године, "Службени гласник РС", бр. 13/2015), доступно преко: <http://www.ustavni.sud.rs/page/predmet/sr-Cyrl-CS/11165/?NOLAYOUT=1>.
- Сајт Немачког историјског института/German Historical Institute, доступно преко: <http://www.ghi-dc.org>.
- Умро немачки државник Егон Бар, један од утемељивача Нове источне политике, Блиц/Бета, 20.08.2015. доступно преко: <https://www.blic.rs/vesti/svet/umro-nemacki-drzavnik-egon-bar-jedan-od-utemeljivaca-ostpolitike/hhbk14f> (Датум приступа: 20.05.2016).
- Сајт посвећеном историјском развоју источне политике: Ostpolitik: Universität Mannheim, Projekt Ostpolitik and the CSCE Schloß, доступно преко: <http://www.ostpolitik.net>
- The National Archives Museum in Washington, DC, доступно преко: <https://www.archives.gov/>.
- Richard Nixon Presidential Library and Museum, доступно преко: <https://www.nixonlibrary.gov/index.php/december-9-2010-materials-release>
- The Federal Archives, доступно преко: <http://www.bundesarchiv.de>.
- Version 4.0 of the Decision Board, доступно преко: <http://www.decisionboard.org/academic>.
- German History in Documents and Images: <https://germanhistorydocs.ghi-dc.org>
- Извештај са Потсдамске конференције, детаљније видети: (Potsdam Agreement) (August 2, 1945), доступно преко: http://germanhistorydocs.ghidc.org/pdf/eng/Allied%20Policies%208_ENG.pdf.
- Писмо војних гувернера др Конраду Аденауеру, председнику Парламентарног савета, којим се усваја Основни закон (12.05.1949.), Letter from the Military Governors to Dr. Konrad Adenauer, President of the Parliamentary Council, approving the Basic Law (May 12, 1949), доступно преко: <http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/pdf/eng/Founding%205%20ENG.pdf>.
- U.S. Department of State, unclassified documents, <http://www.state.gov/documents/organization/190913.pdf>.
- Устав Западне Немачке из 1949. године са изменама из 1954. године на енглеском језику, доступно преко: <https://germanhistorydocs.ghi-dc.org/pdf/eng/Founding%209%20ENG%20Basic%20Law.pdf>.
- The Basic Law, <https://www.btg-bestellservice.de/pdf/80201000.pdf>.
- GHDI. (n.d.). Soviet Draft of a German Peace Treaty – First “Stalin Note” (March 10, 1952). Доступно преко: <http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/pdf/eng/Foreign%20and%20Security%201%20ENG.pdf>.
- GHDI. (n.d.). Adenauer’s State Visit to Moscow (September 9–13, 1955). Доступно преко: <http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/pdf/eng/Foreign%20and%20Security%205%20ENG.pdf>.

- GHDI. (n.d.). Correspondence between Nikolai Bulganin and Konrad Adenauer on the Establishment of Diplomatic Relations between the USSR and the Federal Republic of Germany (September 13–14, 1955). Доступно преко: <http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/pdf/eng/Foreign%20and%20Security%206%20ENG.pdf>
- Wilson Centre Digital Archive, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org>.
- The Berlin Ultimatum (November 27, 1958), published in: German History in Documents and Images, <<https://germanhistorydocs.org/en/occupation-and-the-emergence-of-two-states-1945-1961/ghdi:document-3509>> [December 18, 2023].
- Говор „Ich bin ein Berliner“ доступан преко: https://en.wikipedia.org/wiki/Ich_bin_ein_Berliner.
- Britannica, <https://www.britannica.com/place/Pomerania>.
- GHDI. (n.d.). Franco-German Friendship (1963). Доступно преко: <http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/pdf/eng/Chapter2Doc4.pdf>.
- Krewel, Mona. "Spiegel affair". Encyclopedia Britannica, 24 Mar. 2014, доступно преко: <https://www.britannica.com/event/Spiegel-affair>.
- The life and death of Berlin Wall, доступно преко: <http://www.memorial-caen.fr/10event/gb/ombre.htm>.
- Видео снимак Берлинског зида из 1970. године доступан: Motion Picture 111-TV-645; World Trouble Spots; Motion Picture Films From "The Big Picture" Television Program Series, ca. 1950 - ca. 1975; Records of the Office of the Chief Signal Officer, Record Group 111; National Archives at College Park, College Park, MD. [Online Version, <https://docsteach.org/documents/document/world-trouble-spots-berlin>, January 2, 2024].
- Порука за канцелара Бранта од председника САД: Message for Chancellor Brandt from the President, October 31, 1970, folder [02] Berlin - Volume 1 [2 of 2]; Box 58; HAK Office Files, Country Files, Europe, доступно преко: https://www.nixonlibrary.gov/sites/default/files/virtuallibrary/releases/dec10/dec10/dec10_63.pdf
- GHDI. (n.d.). *The Moscow Treaty (August 12, 1970)*: <http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/pdf/eng/Chapter8Doc7intro.pdf>. (Датум приступа: 17.05.2020.)
- Порука од Егона Бара за Хенрија Кисинџера поводом Московског споразума: Egon Bahr message for Kissinger, March 26, 1970, folder [04] Berlin - Bahr/Rush Back-up; Box 60; HAK Office Files, Country Files, Europe, доступно преко: https://www.nixonlibrary.gov/sites/default/files/virtuallibrary/releases/dec10/dec10/dec10_61.pdf
- Егон Бар, детаљније видети: <http://www.mdr.de/damals/archiv/bahr100.html>
- Егон Бар о покретању нове источне политике, доступно преко: http://www.dailymotion.com/video/xrex2v_egon-bahr-architect-of-eastern-treaties-people_news
- Аудио снимци предавања Вилија Бранта (DePauw University) након уједињења две Немачке су доступни преко: <http://www.depauw.edu/news-media/latest-news/details/17907>.
- Основни споразум (The Basic Treaty, December 21, 1972) на енглеском језику доступан преко сајта немачког историјског института: http://germanhistorydocs.ghidc.org/print_document.cfm?document_id=172
- Текст Прашког споразума је доступан на енглеском језику: https://www.cvce.eu/en/obj/the_treaty_of_prague_11_december_1973-en-0714c937-28b6-452a-86d2-ed164f64fcae.html
- ДОЈЧЕ ВЕЛЕ (DW), *Педесет година од историјског клечања Вилија Бранта*, РТС, 07.12.2020, 14:55, доступно преко: <https://www.rts.rs/vesti/svet/4176996/pedeset-godina-od-istorijskog-klecanja-vilija-branta.html>.

- Варшавски споразум, доступан на енглеском језику преко: https://www.bgb1.de/xaver/bgb1/start.xav?startbk=Bundesanzeiger_BGB1&jumpTo=bgb1_272s0361.pdf#_bgb1_%2F%2F*%5B%40attr_id%3D%27bgb1272s0361.pdf%27%5D_1694271874255.
- Вести о почетку преговора о Берлину WBAP–TV (телевизијска станица: Fort Worth, Tex.) од 26.03.1970, 22:00 часова (Извор: University of North Texas Libraries, The Portal to Texas History, UNT Libraries Special Collections), доступно преко: <https://texashistory.unt.edu/ark:/67531/metadc1263832/m1/1/>.
- Текст Споразума између четири окупационе силе (*Quadripartite Agreement*) доступан на енглеском језику преко: https://www.cvce.eu/content/publication/2003/3/12/9bfc5f5-8e0d-46ee-9f7f-8e9a7c945fa7/publishable_en.pdf.
- *Хрватска енциклопедија*, Лексикографски завод Мирослав Крлежа, 2021., доступно преко: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=18760>
- Willy Brandt - Wichtige Lebensstationen in Bildern, доступно преко: <http://www.ndr.de/geschichte/koepfe/willybrandt163.html>
- The New York Times, <http://www.nytimes.com>.
- Први Устав Републике Кореје на енглеском језику доступан преко: https://www.constituteproject.org/constitution/Republic_of_Korea_1987.pdf?lang=en
- Први Устав Демократске Народне Републике Кореје (Северне Кореје) на енглеском језику доступан преко: https://www.hrnk.org/uploads/pdfs/DPRK_Constitution.pdf
- Споразум о примирју је доступан на енглеском језику преко: <https://www.archives.gov/milestone-documents/armistice-agreement-restoration-south-korean-state>.
- Видео записи са потписивања Споразума о примирју од стране преговараца Команде УН и Корејске народне армије 27. јула 1953. године: British Pathé, доступно са: <https://www.youtube.com/watch?v=MxWszWBARD0>
U.S. Army Heritage and Education Center collection, доступно са: <https://www.youtube.com/watch?v=i1Ln6Yrq8Vg>.
- Текст Заједничког споразума/обавештења између две Кореје (North–South Joint Communique) из 1972. године доступан је на енглеском језику преко: https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/KR%20KP_720704_The%20July%204%20South-North%20Joint%20Communiqu%C3%A9.pdf.
- Sejong (*Presidential Archives*) <https://www.pa.go.kr/index.jsp>
- Основни споразум између две Кореје доступан на енглеском језику преко: Agreement on Reconciliation, Non-aggression, Exchanges and Cooperation <https://peacemaker.un.org/korea-reconciliation-nonaggression91>
- Споразум о одрицању од употребе нуклеарног наоружања (Joint Declaration of the Denuclearization of the Korean Peninsula, 1992) доступан на енглеском језику преко: https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/KR%20KP_920120_JointDeclarationDenuclearizationKoreanPeninsula.pdf
- Договорени оквир (Agreed Framework) доступан на енглеском језику преко: https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/KP%20US_941021_Agreed%20Framework%20between%20the%20US%20and%20DPRK.pdf
- Инаугурација председника Ким Дае Џунга, доступно преко: <https://www.youtube.com/watch?v=UH5HaWy2IA8>, AP Archive
- Министарство за уједињење Јужне Кореје, доступно преко: <https://www.unikorea.go.kr/>
- Unclassified Report by Dr. William J. Perry, U.S. North Korea Policy, доступно преко: https://1997-2001.state.gov/regions/eap/991012_northkorea_rpt.html

- Заједничка декларација (The South North Joint Declaration 15 June 2000) од 15. јуна 2000. године доступна на енглеском језику преко: https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/KP%20KR_000615_SouthNorth%20Joint%20Declaration.pdf
- George W. Bush, State of the Union Address on January 29, 2002, доступно преко: <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/01/20020129-11.html>
- Заједничка изјава од 19. септембра 2005. године (Joint Statement of the Fourth Round of the Six-Party Talks Beijing, September 19, 2005) доступна на енглеском језику преко: <https://20012009.state.gov/r/pa/prs/ps/2005/53490.htm>.
- Резолуција 1718 Савета безбедности УН доступна на енглеском језику преко: <https://wapi.gov.me/download-preview/6e39ecc9-0f1a-410c-ac0a-2142bdbb5db6?version=1.0>
- Споразум о иницијалним акцијама имплементације Заједничке изјаве од 19. септембра 2005. године на енглеском језику доступан преко: <https://2001-2009.state.gov/r/pa/prs/ps/2007/february/80508.htm>
- Споразум о Другој фази акција за спровођење Заједничке изјаве на енглеском језику доступан преко: https://www.mofa.go.jp/region/asia-paci/n_korea/6party/action0710.html
- Заједничка декларација од 4. октобра 2007. године доступна на енглеском језику преко: <https://www.nkeconwatch.com/2007/10/04/2nd-south-north-korean-summit-joint-statement/>
- Северна и Јужна Кореја: Прво међудржавно ракетирање, ББС, 2. новембар 2022. године, доступно преко: <https://www.bbc.com/serbian/cyr/svet-63482539>
- Ким наложио војсци да уништи САД и Јужну Кореју ако дође до рата, Радио Слободна Европа, 1. јануар 2024. године, доступно преко: <https://www.slobodnaevropa.org/a/sad-koreja-kim-vojska/32755137.html>
- Ким Џонг-Ун: Уједињење са Јужном Корејом више није могуће, то је непријатељска држава, Н1, 16. јануар 2024. године, доступно преко: <https://n1info.rs/svet/kim-dzong-un-ujedinjenje-sa-juznom-korejom-vise-nije-moguce-to-je-neprijateljska-drzava/>

ПРИЛОГ 1 – Заказивање интервјуа са директором Канцеларије немачке Фондације „Fridrih Ebert” у Београду (Dr. Michael Ehrke, Friedrich Ebert Stiftung)

From: Michael Ehrke [<mailto:michael.ehrke@fes.rs>]
Sent: Wednesday, 03 April 2013 11:13
To: Marija Nedeljkovic
Subject: AW: Faculty of Political Sciences- research for PhD thesis

Dear Mr. Nedeljkovic,
Thank you very much for your mail. I would be very glad if I could help you with your research project, but I do not know what you exactly expect. Anyway, we should meet to see what I can do. Please contact our office to arrange an appointment.
Best regards,
Michael Ehrke

Dr. Michael Ehrke Friedrich Ebert Stiftung Belgrad
Dositejeva 51
SRB-11000 Belgrad
Tel: + 381 11 3283 271
Fax: + 381 11 3283 294
fes.bgd@fes.rs www.fes.rs

Von: Marija Nedeljkovic [<mailto:Marija.Nedeljkovic@eulex-kosovo.eu>]
Gesendet: 2. April 2013 16:28
An: michael.ehrke@fes.rs
Betreff: Faculty of Political Sciences- research for PhD thesis
Wichtigkeit: Hoch

Dear professor Ehrke,

I am writing to you since my professor (mentor) Predrag Simic from Faculty of Political Sciences has advised me to do so. I am a PhD student (third year-final year) and my main area of interest is diplomacy/foreign policy of FRG in the period 1969-1974. In Serbia so far (apart from one article from Nenad Milenkovic published in journal Evropske integracije, where he was writing how agreement signed between two Germanies in 1972 can be applied to Kosovo), no one has dealt with either German history or personality and leadership of Willy Brandt. Therefore I would really like you and Friedrich Ebert Stiftung help me formulate my research question, of course, first of all I would like help in terms of consultation with you and recommendation of literature.

If you have any further questions please do not hesitate to contact me via email. Looking forward meeting you.

Thank you,

Best,

Marija Nedeljković-Pravdić

From: Beba Vraneš [<mailto:beba.vranes@fes.rs>]
Sent: Tuesday, 02 April 2013 14:17
To: Marija Nedeljkovic
Subject: RE: istraživanje o Viliju Brantu

Postovana gospodjo Nedeljkovic,
Email adresa gospodina Ehrke-a je

michael.ehrke@fes.rs Gospodin Ehrke

govori osim nemackog i engleski jezik.

Srdacan pozdrav

B. Vranes

Bojana Vranes Bezbradica Friedrich Ebert Stiftung Belgrad

Dositejeva 51

SRB-11000 Belgrad Tel.Fax: + 381 11 3283 285

+ 381 11 3283 271

www.fes.rs

beba.vranes@fes.rs

ПРИЛОГ 2 – Консултације са једним од оснивача полихеуристичке теорије проф. Алексом Минцом (Prof. Alex Mintz) око примене теорије у докторској дисертацији

From: Marija Nedeljkovic
Sent: Friday, January 10, 2014 7:05 PM
To: Alex Mintz
Subject: RE: FW: PhD research

THANK YOU :)

Marija
Nedeljkovic
Communications
Officer

St. Muharrem Fejza
P.O. Box: 268, 10000 Pristina, Kosovo
Mobile: +386 (0) 49 783 760
Web: www.eulex-kosovo.eu

From: alex.mintz@gmail.com [alex.mintz@gmail.com] on behalf of Alex Mintz
[mintz.alex@idc.ac.il]
Sent: 10 January
2014 18:49
To: Marija
Nedeljkovic
Subject: Re: FW:
PhD research

the journal Policy Studies Journal has published in 2013 a review of theories of political decision making that Steve redd and I authored. you may want to consult it--it will save you a lot of work. Also chapters 3 and 4 in Understanding Foreign Policy Decision Making (Cambridge University Press), by Mintz and DeRouen. good luck, Alex

On Fri, Jan 10, 2014 at 7:35 PM, Marija Nedeljkovic
<Marija.Nedeljkovic@eulex-kosovo.eu><mailto:Marija.Nedeljkovic@eulex-kosovo.eu>> wrote:

Dear Mr Mintz,

Thank you very much. I will definitely.

I am now in process of writing paper regarding theories of political decision making. Anyway, when I finish my theoretical framework, I will translate it into English and send it. Thank you very much.

Best regards, Marija
Marija Nedeljkovic Communications Officer

From: alex.mintz@gmail.com<mailto:alex.mintz@gmail.com>
[alex.mintz@gmail.com<mailto:alex.mintz@gmail.com>] on behalf of Alex Mintz

[mintz.alex@idc.ac.il<mailto:mintz.alex@idc.ac.il>]

Sent: 10 January

2014 18:29 To:

Marija

Nedeljkovic

Subject: Re: FW:

PhD research

Hi,

The proposal is well written and well organized. The idea is very good.

two suggestions:

1) the hypotheses should mirror the poliheuristic theory hypotheses.

2) you may want to use as your research method the applied decision analysis (ADA) procedure. See my paper and papers by Redd and Brule in International studies perspectives Feb 2005. Use a decision matrix for each case, and show how each decision was made.

Good luck and keep updating me about

your progress. AM

From: Marija
Nedeljkovic
Sent: 10 January
2014 18:13
To: Alex Mintz
Subject: RE: PhD
research

Dear Mr Mintz,

I cannot believe that you replied to my email :) You will find attached my PhD proposal.

There is no single article published in Serbia regarding poliheuristic theory. I am planning to implement it into my research.

STILL CANT believe you replied THANK YOU so much

Best,

Marija

Nedeljkovic

Communications

Officer

St. Muharrem Fejza

P.O. Box: 268, 10000 Pristina, Kosovo

Mobile: +386 (0) 49 783

760<tel:%2B386%20%280%29%2049%20783%20760><tel:%2B386%20%280%29%2049%20783%20760>

Web: www.eulex-kosovo.eu<<http://www.eulex-kosovo.eu>><<http://www.eulex-kosovo.eu>>

From: alex.mintz@gmail.com<<mailto:alex.mintz@gmail.com>><<mailto:alex.mintz@gmail.com>><<mailto:alex.mintz@gmail.com>>>
[alex.mintz@gmail.com<<mailto:alex.mintz@gmail.com>><<mailto:alex.mintz@gmail.com>><<mailto:alex.mintz@gmail.com>>>] on behalf of Alex Mintz
[mintz.alex@idc.ac.il<<mailto:mintz.alex@idc.ac.il>><<mailto:mintz.alex@idc.ac.il>><<mailto:mintz.alex@idc.ac.il>>>]
Sent: 10
January 2014
17:49 To: Marija
Nedeljkovic
Subject: Re:
PhD research

Marija,

thank you for your letter and your interest in the poliheuristic theory and the Decision Board.

Do you need me to read your proposal? if so, please resend it. Sorry for not replying earlier.

Alex

On Tue, Dec 10, 2013 at 4:29 PM, Marija Nedeljkovic
<Marija.Nedeljkovic@eulex-kosovo.eu<<mailto:Marija.Nedeljkovic@eulex-kosovo.eu>><<mailto:Marija.Nedeljkovic@eulex-kosovo.eu>>>> wrote:

From: Marija Nedeljkovic
Sent: Tuesday, 10 December
2013 14:45 To:
'amintz@tamu.edu<<mailto:amintz@tamu.edu>><<mailto:amintz@tamu.edu><<mailto:amintz@tamu.edu>>>>amintz@tamu.edu>>>amintz@tamu.edu>>>' Subject: Decision Board

Dear Mr Mintz,

You will find attached my PhD proposal. In my Theoretical Framework I plan to use poliheuristic theory. Can you please help me with my research, I am especially interested in the use of computer program.
<http://www.decisionboard.org/academic/zzzindex.asp>

I read that the Decision Board can be used for:

- Research - to test theories of decision making (expected utility theory, cybernetic theory, poliheuristic theory, and prospect theory), for process tracing of political and economic trends and events, for studying the effects of framing on decision making, for modeling voting games and electoral campaigns, and so on. I find this very useful, since I am planning to show in my theoretical framework, why I prefer poliheuristic theory compared with other theories of decision making.

I have to emphasize that I come from country where doing any scientific work is

extremely difficult (availability of papers, journals...etc).

Below you will find my short CV.

Looking forward discussing my PhD

proposal. Thank you

Best,

Marija

[[https://lh3.googleusercontent.com/-](https://lh3.googleusercontent.com/-4GIKaP5t5oY/UEfavgppbHI/AAAAAAAAAAc/yDid1ai5cEc/s800/Logo%2520Lauder.jpg)

[4GIKaP5t5oY/UEfavgppbHI/AAAAAAAAAAc/yDid1ai5cEc/s800/Logo%2520Lauder.jpg](https://lh3.googleusercontent.com/-4GIKaP5t5oY/UEfavgppbHI/AAAAAAAAAAc/yDid1ai5cEc/s800/Logo%2520Lauder.jpg)]

Prof. Alex Mintz, Editor-in-Chief, Political Psychology Editorial board member,
American Political Science Review Dean, Lauder School of Government, Diplomacy and
Strategy Director, Program in Political Psychology and Decision Making -
POPDM<<http://portal.idc.ac.il/en/PADA/MainPage/Pages/POPDM.aspx>>.

IDC-Herzliya, Israel.

<http://portal.idc.ac.il/en/faculty/mintz.alex/Pages/Bio.aspx>

БИОГРАФИЈА АУТОРКЕ

Марија Недељковић–Правдић је рођена 17 маја 1979. године у Чачку, где је завршила основну школу и Гимназију са одличним успехом. Дипломирала је енглески језик и књижевност на Филозофском факултету у Приштини 2003. године. На основу изузетних академских резултата током студија, 2001. године примила је стипендију Владе Краљевине Норвешке. Јануара 2006. године, Марија је уписала програм мастер студија у области пословне администрације, смер међународни маркетинг на *Berne University of Applied Sciences, City of London College*, где је јуна 2007. године стекла звање *Executive MBA in International Marketing*. Ментор јој је био проф. др. *Lester Massingham*.

Као стипендиста Фондације др Зоран Ђинђић путем програма „Искусити Европу – млади српски професионалци у Аустрији – програм радних пракси Зоран Ђинђић”, Марија стручну праксу обавља на Светском универзитетском сервису у Грацу (WUS Austria). На Економском факултету у Београду, 2010. године нострификовала је диплому стечену у Лондону, као диплому дипломских академских студија са звањем дипломирани економиста–мастер, област Пословно управљање. Поред докторских студија на Факултету политичких наука у Београду, Марија је 2022. године докторирала на Филолошком факултету у Београду, са темом докторске дисертације „Језички пејзажи подељеног града: Северна и Јужна Митровица”.

У периоду од септембра 2002. до децембра 2005. године ради као професор енглеског језика у ОШ „Кирило Савић” у Ивањици. У истом временском периоду, Марија ради као професор енглеског језика и у Средњој техничкој школи и ОШ „Милинко Кушић” у Ивањици. По повратку из иностранства, почиње да ради на Високој пословној школи у Чачку, од 01.09.2007., на месту предавача за пословни енглески језик и асистента за предмет маркетинг и односи са јавношћу. Од септембра 2010. до септембра 2012. године, ради на Високој школи за пословну економију и предузетништво у Београду, као предавач на струковним и асистент на академским студијама, где је била ангажована на предметима пословни енглески језик и маркетинг.

Поред ових радних ангажовања, од јула 2009. до децембра 2012. године, ради при мисији владавине права Европске уније на Косову – ЕУЛЕКС у Приштини на позицији аналитичара српских медија. У децембру 2012. године унапређена је на позицију службеника за комуникацију Европске уније за север Косова. У новембру 2014. године, Марија напушта ЕУЛЕКС и прелази да ради за Канцеларију Специјалног представника ЕУ на Косову/ЕУ Канцеларије на позицији политичке саветнице за север Косова. Посао који је обављала био је везан за имплементацију договора постигнутих током дијалога између Приштине и Београда, посебно имплементације пројеката Развојног фонда за север Косова. Додатно, веома је активна у невладином сектору, па се од 2015. године, на позицији извршне директорке НВО „Центар за мониторинг и активизам”, бави и имплементацијом пројеката чији је фокус на медијској слободи, али и одговорности, слободи изражавања, транспарентности рада органа локалне самоуправе, корупцији, промоцији помирења и регионалне сарадње, основних људских права (посебно маргинализованих група) подржаних од стране Европске задужбине за демократију, Фондације за отворено друштво, Француске Амбасаде у Србији и сл. Поред наведеног, Марија је прошла бројне обуке и семинаре при различитим невладиним и међународним организацијама (као што су НВО Женско Право, НВО Центар за мир и толеранцију, Савет Европе, ЕУЛЕКС – Косово, Међународна цивилна канцеларија – Косово, *Balkan Tender Watch*, Европска задужбина за демократију). Од јануара 2020. године запослена је као извршна директорка ЈП „Пошта Србије”, а од априла 2021. године као саветница за економске послове.

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора: Марија М. Недељковић–Правдић
Број индекса: 15/18

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом:

„ПРИМЕНА ИСКУСТАВА НОРМАЛИЗАЦИЈЕ ОДНОСА „ДВЕ НЕМАЧКЕ” (1972) НА КОРЕЈСКОМ ПОЛУОСТРВУ У ПОСТХЛАДНОРАТОВСКОМ РАЗДОБЉУ”

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршила ауторска права и користила интелектуалну својину других лица.

У Београду, _____

Потпис аутора

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора: Марија М. Недељковић–Правдић

Број индекса: 15/18

Студијски програм: Међународне и европске студије

Наслов рада: **„ПРИМЕНА ИСКУСТАВА НОРМАЛИЗАЦИЈЕ ОДНОСА „ДВЕ НЕМАЧКЕ” (1972) НА КОРЕЈСКОМ ПОЛУОСТРВУ У ПОСТХЛАДНОРАТОВСКОМ РАЗДОБЉУ”**

Ментор: проф. др Драган Ђукановић

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла ради похрањивања у **Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

У Београду, _____

Потпис аутора

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић” да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

„ПРИМЕНА ИСКУСТАВА НОРМАЛИЗАЦИЈЕ ОДНОСА „ДВЕ НЕМАЧКЕ” (1972) НА КОРЕЈСКОМ ПОЛУОСТРВУ У ПОСТХЛАДНОРАТОВСКОМ РАЗДОБЉУ”

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду и доступну у отвореном приступу могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство (CC BY)
2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)
- 3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CC BY-NC-ND)**
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)
5. Ауторство – без прерада (CC BY-ND)
6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци. Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

У Београду, _____

Потпис аутора

1. **Ауторство.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.

2. **Ауторство – некомерцијално.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.

3. **Ауторство – некомерцијално – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.

4. **Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.

5. **Ауторство – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.

6. **Ауторство – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.